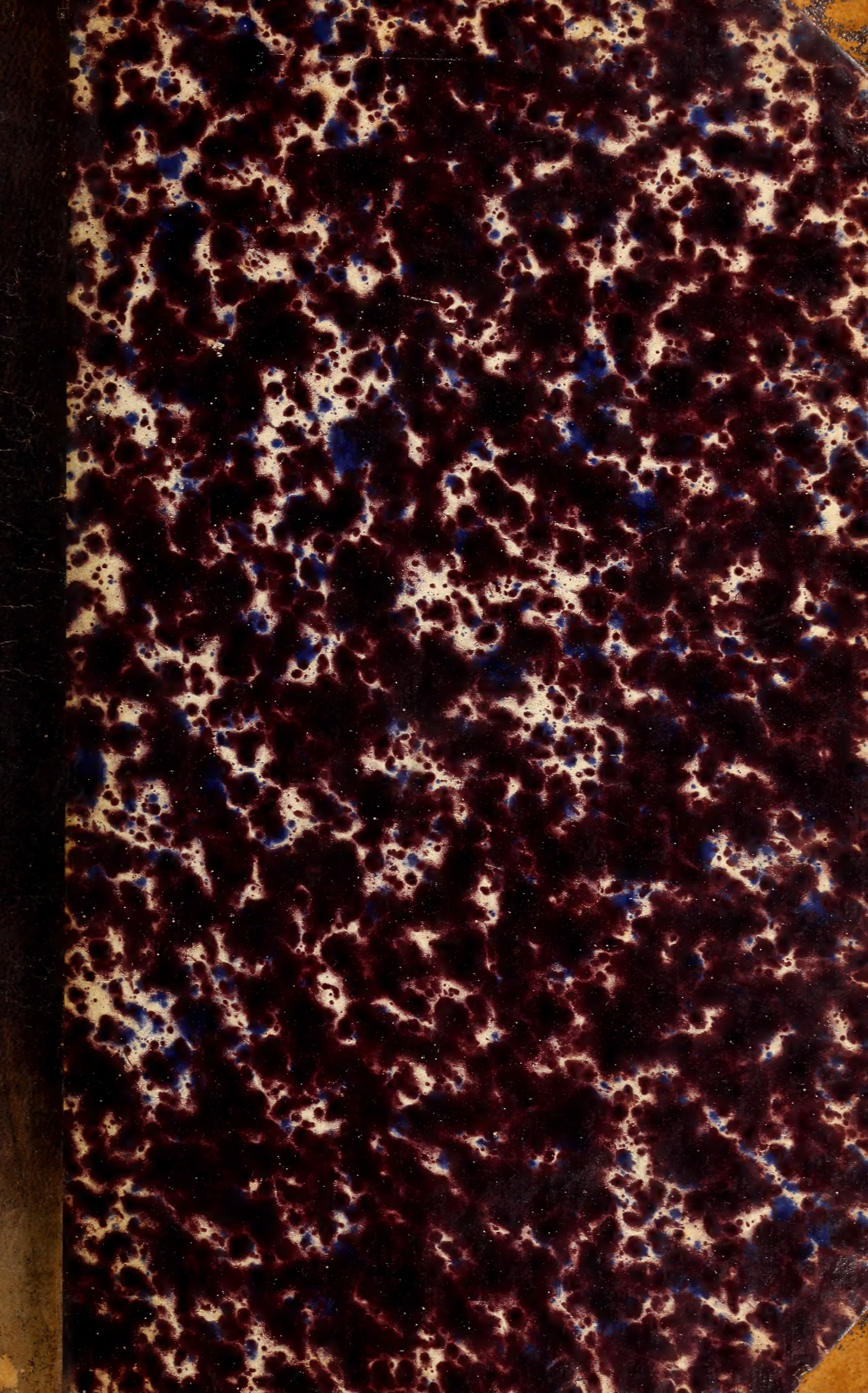

Beskrivelse

af

Romsdals Amt.

Ved

G. Thesen.

Med et Kart.

Christiania.

B. M. Bentzens Bogtrykkeri.

1861.

Forord.

Det er ikke uden Ængstlighed, at Forfatteren kommer frem med dette Forsøg til en Beskrivelse af Romsdals Amt.

Den splittede Beskaffenhed og forskjellige Udstyring af de Districter, hvoraf Amtet bestaaer, gjør allerede et saadant Arbeide i og for sig selv meget vanskeligt, og denne Vanskelighed forøges derved, at det ikke lader sig gjøre at give en simpel og ligefrem Skildring uden at støde an mod herskende Forestillinger og ældre Beskrivelser.

Men denne Vanskelighed, som gjør det meget usikkert, om og naar nogen Anden kunde ville paatage sig et saadant Arbeide, har paa den anden Side just bestemt mig til at vove Forsøget.

Afdøde Ingeniormajor Vibe, med hvem jeg har havt Anledning til at raadføre mig, har oplyst mig om, at der ikke er nogen Deel af vort Fædreland, som er saa lidet kjendt, som Romsdals Amt, og hermed stemmer ogsaa min egen Erfaring overeens fra de 13 Aar, hvori jeg forestod Amtmandsembedet, ligesom jeg ogsaa da kom til fuld Overbeviisning om det Skadelige i, at det forholder sig saa.

I et Land med Norges geographiske Udstrækning kan der naturligviis ikke være Tale om nogen Central-Deel; men dersom nogen Deel af Landet ialfald skal kunne kaldes den midtere, saa maa det være den, som strækker sig fra Vesterhavet udenfor Morernes Kyster, mellem Nordfjord og Fosen, til Christianiafjorden og Grændsen af Sverige mellem Iddefjorden og Nordre Østerdal; og af denne store Landsdeel, omtrent $\frac{1}{12}$ af Rigets Areal med en Trediedeel af den hele Folkemængde, udgjør just Romsdals Amt ikke mindre end $\frac{1}{4}$ Deel i Henseende til Fladeindholdet. Men der er den Forskjel, at det kun har en Femtedeel af Befolkningen.

Denne Forskjel er nu vel ikke saa særdeles stor; men den er dog stor nok til at fremkalde det Spørgsmaal, om den har nogen tilstrækkelig Grund i de naturlige Forholde.

Efter min Overbeviisning har den det ikke; men hvorledes skal dette gjøres anskueligt?

Jeg har troet, at det alene kunde skee ved en saavidt muligt nøiagtig og fuldstændig Topographie, efterdi det jo er Landets Overflade, som er Grundlaget og Betingelsen for den oeconomiske Virksomhed.

Men de nedarvede Forestillinger iblandt os gaae ud paa, at de romsdalske Districter ere en ved store Fjeldstrækninger aldeles afsondret og ubetydelig Landsdeel, som det ikke kan nytte til noget at sætte i nogen nærmere Forbindelse med Indlandet, medens det virkelige Forhold er, at den store Handelsvei fra Indlandet til Vesterhavet just fører gjennem Gudbrandsdalen, Ottadalen og Opdalen samt de romsdalske Dal- og Fjordstrækninger.

For nu at gjøre dette forstaaeligt har jeg troet at maatte anvende en særdeles Omstændelighed paa Fjeldregionerne, og det ikke blot indenfor Districtets egne Grændser af Hensyn til de rige Havnegange i det Indre og til de herlige Fiskegrunde, som dannes af Fjeldenes Fortsættelser under Havets Overflade, men ogsaa paa deres Forbindelser med og Adskillelser fra Fjeldregionerne i de tilstødende sydligere og østligere Dele af Landet: alt i den Hensigt at paavise, at Districtet paa ingen Maade er saa afsondret af Naturen, som hine Forestillinger gaae ud paa, men at der tvertimod gives flere Forbindelseslinier i forskjellige Retninger.

Men ikke nok hermed. Man vil kunne spørge: hvortil skal denne Omstændelighed tjene, da det dog er Tilfældet, at hine Forbindelseslinier ikke ere blevne benyttede?

For at imødegaae denne Indvending har jeg troet det nødvendigt, ved en Oversigt over Districtets Skjæbne i Fortiden, at søge at oplyse, at Grunden til Ikke-Benyttelsen paa ingen Maade ligger i de naturlige Forholde, men i menneskelige Vildfarelser hos Statsstyrelserne, og i ulykkelige Begivenheder, som ligge udenfor Menneskets Omraade.

Herved er jeg kommet ind paa et Felt, som tilvisse ligger over mine Evner, men som jeg dog ikke har troet at burde omgaae eller undlade at berøre, stolende paa, at, naar Opmærksomheden først er rettet derpaa, vil det Mangelagtige altid blive afhjulpet ved en større Dygtighed.

Sagen er nemlig den, at hine Forbindelseslinier virkelig have været benyttede som Handelsveie. Under Landets primitive Tilstand hjalp man sig dermed, og for 250 Aar tilbage vare de romsdalske Districter paa gode Veie til at arbeide sig frem. Men fra den Tid, at en falsk Handelspolitik forledede Statsstyrelsen til at ophæve den naturlige Ligestilling, maatte Forholdet blive fordærveligt for de tilsidesatte Dele, blandt hvilke Romsdals Amt ikke forend i den

allersidste Tid har faaet tilbage den naturlige Næringsfrihed, som de øvrige Stedborn dog allerede forlængesiden igjen har nydt godt af, medens Romsdal endnu savner Adgangen til i sit Skjød at erhverve den for de Næringsdrivende i vore Dage saa nødvendige Oplysning og Kundskab, og ikke heller har nydt noget godt af Statsstyrelsens Bestræbelser for ved Udvidelse af Communicationsmidler at fjerne Hindringerne for Næringsveienes Udvikling, forend en liden Begyndelse er bleven gjort i denne Retning i Løbet af de 3de sidste Aar.

Man vil saaledes let see, at Forfatterens Ængstlighed er vel begrundet, og det uden Hensyn til hans Evne til blot nogenlunde at stille sig fra den tilsigtede Topographie.

Med Hensyn til denne har jeg nøiagtig fulgt den Plan, som jeg for tre Aar tilbage gjorde bekjendt med i Romsdals Budstikke, — ikke for at bebude mit Foretagende — men for at bede om Bistand af Districtets Indvaanere, en Bistand, som det let falder i Øinene, at jeg ogsaa har erholdt. — Jeg har bestræbt mig for at udtale min Opfatning af de foreliggende Oplysninger saa bestemt og tydeligt, at det vil være en let Sag at berigtige, hvad der maatte være feilagtigt; — og i det Hele søgt at undgaae svævende Talemaader og pikante Ytringer, der jo ogsaa kun ere daarlige Midler til at skjule Mangel af Kundskab om, hvad der er væsentligt.

Med Hensyn til den oeconomiske Virksomhed har jeg været nødsaget til at indskrænke mig til en temmelig overfladisk Oversigt over Districtets Udstyring. De Oplysninger, som i den Henseende haves, ere altfor ufuldstændige. Hertil kommer, at den oeconomiske Virksomhed i Romsdals Amt neppe endnu kan siges at være kommet længere, end ialfald til Begyndelsen, saa at, om det end var muligt at give nogen fuldstændigere Fremstilling ved Talstørrelser, vilde man dog ikke faae noget rigtigt Sammenligningsled for Fremtiden.

Det haabes imidlertid, at de Talstørrelser, som ere meddeelte, ville findes mere end tilstrækkelig store nok til at opvække gunstige Forhaabninger om Districtets Indflydelse paa den nationale Velfærd, efterhaanden som Statsstyrelsens Foranstaltninger til Hindringers Bortskaffelse kommer det tilgode.

Med Hensyn til Kartet har jeg valgt Maalestokken $1/_{400/000}$ Deel, forbi det derved faaer en Størrelse, som gjør det passende til, indfattet i Ramme, at anbringes som et Slags Prydelse i Gaardmændenes Stuer, noget, hvorpaa jeg fik at vide, at deres Ønske gik ud, da Romsdals Amt i 1844 fra Professor Munch fik meddeelt et Veikart, som han havde udarbeidet efter de tarvelige Oplysninger, hvoraf Ingenieurbrigaden eller dens Opmaalingscontoir var i Besiddelse. Uagtet jeg for den største Deel af Amtet ikke har havt Triangelmaaling at støtte mig til, haaber jeg dog, at det vil komme til at vise sig brugbart i alt

Væsentligt; men det er umueligt, at jeg kan have undgaaet Feil. Jeg skal blot bemærke, at det er med godt Overlæg, at jeg har udeladt baade Thinglags-indelingen og Veiene. De vilde paa et saa lidet Kart, ved Siden af de mange Gaardsnavne og andre Navne, som nødvendig maatte anbringes, blot have medført Utydelighed. Selve Beskrivelsen gjør desuden begge Dele temmelig overflødige; og Præstegjælds- og Sognegrændserne har forekommet mig at være Hovedsagen i Forbindelse med de meest bekjendte Fjeldhøider. Af lignende Grunde har jeg ogsaa undladt at anbringe de sædvanlige Betegninger paa fortløbende Fjeldrækker. Ogsaa de vilde have medført Utydelighed med Hensyn til Amts-, Fogderie- og Præstegjældsgrændser, saa at man forhaabentlig vil finde sig bedre tjent med det blanke Papir og Mærker paa de bekjendteste Fjeldhøider i Rækkernes Løb.

De Høideangivelser, som ere antegnede paa Kartet, saavelsom de flere, som i Beskrivelsen ere anførte, skyldes, saavidt Søndmøre vedkommer, velvillig Meddelelse af Hr. Artillerie-Lieutenant Krag.

Hermed vilde jeg ønske, at jeg kunde slutte dette Forord. Men desværre er der indløbet altfor mange Trykfeil, om end ikke saa mange som jeg frygtede for. Correcturarbeidet maatte formedelst de mange tildeels fremmede Navne og vexlende Situationer blive meget vanskeligt; og denne Vanskelighed forøgedes ved mit svækkede Syn. Jeg kan forsikkre, at jeg hverken har sparet Møie eller Udgivt for at bøde derpaa, og skylder desuden Bogtrykkeren Bevidnelsen af min Erkjendtlighed for hans Medvirkning. Heldigviis er der ogsaa blandt alle dem, som ere opførte paa Fortegnelsen, kun enkelte, som ere vildledende eller meningsforstyrrende, nemlig de, som ere anmærkede Pag. 77; 129; 143; 407; 533. De øvrige ere ikke af anden Beskaffenhed, end at Læseren selv vilde finde ud af dem; men jeg har dog troet at burde opføre dem, forbi de hovedsagelig gribe ind i den egentlige Topographie.

Dog har jeg endnu et Par Bemærkninger at gjøre, som maaskee meest passende kunne anføres her.

Naar Fiskebanken Storeggens Beliggenhed, Pag. 71, er angivet at være omtrent 11 Mile i Vest for Averøen, da er dette sandsynligviis omtrent rigtigt, og er skeet efter Beregning af min Medhjælper ved Udkastet til Kartet. Men naar jeg siden har angivet dens Afstand fra Harhamsøerne at være „mindst 10 à 12 Mile i nordvestlig Retning", da maa dette være feilagtigt. Afstanden fra Harhamsøerne kan ikke være større, end omtrent 8 à 9 norske Mile; men fra Vartdalseggen paa Fastlandet kan det vel være, at den overstiger 10 Mile.

I Præstegjældenes Nummerfølge har det under Søndmøre sidst behandlede Præstegjæld No. XI., medens det umiddelbart derpaa følgende Præstegjæld,

Grytten i Romsdal, har No. XIII. Aarsagen hertil er foran Gryttens Beskrivelse oplyst at være den, at der, medens Verket var under Pressen, ved Kongelig Resolution af 18de Februar d. A. blev oprettet et særskilt Præstegjæld af Sunelvens Landskab, der forhen tilhørte No. I., Nordal, hvorved altsaa de søndmørske Præstegjældes Antal er forøget til XII.

Forøvrigt haaber jeg, at man ikke vil forarges over eller ansee for Affectation, at jeg i Skrivemaaden af Navne og tildeels af andre Ord har fulgt den saakaldte brede, østlandske Taleform. Dette hidrører ingenlunde derfra, at jeg er nogen ubetinget Tilhænger af de altfor ivrige og, som det forekommer mig, tildeels umodne, om end velmeente Bestræbelser for at reformere vort Skrivtsprog. Men det er, hvad Navnene angaaer, den rene Nødvendighed, som i hvert Fald vilde have tvunget mig til at optage den, hvorpaa jeg strax skal anføre Beviis; og jeg vil ikke lægge Skjul paa, at jeg ogsaa finder den mere fuldtonende østlandske Taleform i hine Navne at være mere velklingende, end den i Skrivtsproget optagne, ligesom at jeg som Østlænding har fundet Fornøielse i at vise mine Landsmænd, at denne samme Taleform er den herskende over hele Romsdals Amt.

Det varede over et Aar efter min Ankomst til Molde, inden jeg kunde faae Besked om Beliggenheden af Fjeldhøiden Lauparen, uagtet jeg dagligen saae den fra mine Vinduer i Molde. Aarsagen var, at jeg spurgte efter Loberfjeldet, hvilken Benævnelse ingen kjendte, uagtet den er benyttet paa Karterne. Omsider kom jeg i Orskog til at tale derom med en Gaardmand, af hvem jeg først ligesaa lidt fik nogen Underretning. Men i Vished om, at Fjeldet dog virkelig maatte befinde sig her, yttrede jeg, at man maaskee kaldte Fjeldhøiden Lauperfjeldet, og strax svarede han: „J! Lauparen! Der ligger den!" — Vi befandt os i en Miils Afstand derfra; — og det var da ganske rigtigt det samme Fjeld, som tager sig saa godt ud, seet fra Molde i 3 Miles Afstand.

Endnu værre gik det med det af Strøm omtalte „Grothorn" paa Hareidlandet. Jeg opdagede rigtignok snart, at dette Navn paa Karterne urigtigen er anbragt ved Fjeldhøiden Nørre Laupen ved Vartdalsfjorden; men Navnet „Grothorn" kjendte ingen. Viis paa, at det dog maatte findes noget nordligere efter Strøms Beskrivelse, gjentog jeg omsider mit Spørgsmaal til en Skydshovedsmand, idet vi befandt os udenfor Poststiftet Botnen, men brugte da Benævnelsen Grauthornet. Svaret var med kjendelig Fornøielse: „Det er just dette her; men bie lidt; Du kan ikke see Toppen; men jeg skal roe Dig ud paa Vaagen" (Dimsvaagen).

Flere Exempler kunne anføres; men disse ville formodentlig findes at være noksom bevisende. Jeg er bleven overbeviist om, at flere smaae Feil paa Karterne hidrøre derfra, at man istedetfor at overlade til de Skydsende eller Andre

selv at tale og beskrive, har spurgt under Benyttelse af et efter Skrivtsproget udenad lært Navn, og tilsidst har faaet den Besked: „det maa vel være det der", men med Tilføiende: „vi kalde det ellers —" (saa eller saa), hvilket den Reisende imidlertid ikke har lagt behørig Mærke til. Endogsaa Benævnelser som Fonden istedetfor Fonna (i Aure), og Præstefonden (istedetfor Præstefonna i Sunelven), vilde ikke uden Gjentagelser og Eftertanke blive gjenkjendte af Almuesmanden.

Christiania, i April 1861.

G. Thesen.

Indholdsfortegnelse.

Første Deel.

Indledning.

Om Districtets Skjæbne i Fortiden.

Dersom efterfølgende Beskrivelse ikke er aldeles uheldig, maa den sandsynligviis fremkalde det Spørgsmaal, hvad Aarsagen kan være til, at et District, der ved naturlig Udstyring synes at have ikke saa lidet forud for flere og maaskee de fleste Dele af vort Fædreland, dog endnu befinder sig paa et temmelig lavt Standpunct af Udvikling.

Dette vil imidlertid blive nogenlunde forklarligt ved en Oversigt over dets Skjæbne i Fortiden, hvorom derfor herved leveres et Uddrag af Professor Munchs det norske Folks Historie, af Professor Keisers Kirkehistorie, af Langes Klosterhistorie, af Strøms Søndmøres Beskrivelse med flere Kilder vedkommende den nyere Historie.

Første Tidsrum fra Aaret 864—995.

Før Harald Haarfagers Tid, 860—930, maa her have været en temmelig stærk Beboelse. Districtet var deelt mellem 3de Smaakonger: Hunthiof i Nordmøre, Nøkve i Romsdal og Arnvid i Søndmøre. Disse vare indbyrdes beslægtede eller besvogrede, men synes ikke at have havt noget Begreb om Nødvendigheden af en fælleds Modstand, da Harald Haarfager, som allerede var Herre over den allerstørste Deel af det Østenfjeldske tilligemed Sogn samt over Trondelagen og Namdal, rustede sig

til fra Trondelagen at angribe dem. Derfor mødte ham kun Nordmøre- og Romsdalskongerne, da han i Aaret 864 kom til Solskjær ved Edøfforden i Nordmøre. Imidlertid maa den Modstand, han der fandt, have været skarp; thi vistnok seirede han, efterat begge hine Konger vare faldne i Slaget; men Harald selv vendte tilbage til Trondhjem, efterladende Ragnvald Jarl for at holde Øie med Nordmørekongens Søn, Sølve, der var undkommet, medens han selv i Trondelagen rustede sig til et nyt Felttog.

Sølve tilveiebragte da et nyt Modstandsforbund med Arnvid i Søndmøre og Audbjørn i Firdafylke; og disse Forbundne mødte Harald atter i det følgende Aar 865 paa samme Sted, Solskjær, hvor der holdtes et Slag, der beskrives som meget heftigt, saa at Harald, dengang omtrent 15 Aar gammel, maatte, for at opmuntre sine Mænd, selv bestige Arnvids Skib, hvilket derefter blev ryddet, efterat Arnvid var falden. Ogsaa Audbjørn omkom i Slaget; men Sølve undkom atter, og istedetfor Audbjørn optraadte hans Broder Vemund Kamba som Konge i Firdafylke. Uagtet Harald saaledes havde beholdt Valpladsen og syntes at have overvældet alle 3 romsdalske Districter, var Erobringen dog ikke sikkret. Han efterlod derfor atter Ragnvald for at holde Øie med Modstanderne, og vendte selv tilbage til Throndelagen for at hente en tredie Udrustning. Med denne kom han atter til Districtet henimod Høsten samme Aar; men synes at være bleven afholdt fra at angribe Firdafylke ved Frygt for at omseile Statlandet paa den Aarstid, hvorfor han atter vendte tilbage til Throndhjem i den Hensigt at komme igjen det følgende Aar. Herfor blev han dog fritaget derved, at Ragnvald Jarl om Vinteren 865 til 866 foretog et natligt Tog over Birkedalseidet til Naustdal i Nordfjord, hvor han overfaldt og indebrændte Vemund Kamba med 90 Mand. — Sølve opgav nu Haabet om at kunne gjøre videre Modstand. Han gik paa Vikingetog, uden at man siden hørte noget videre om ham; og Erobringen var saaledes fuldendt af de romsdalske Districter, med hvilke Firdafylke (Sønd- og Nordfjord) tillige synes at være faldet i Haralds Magt. Men, at saa store Anstrengelser havde været nødvendige, bærer uimodsigeligt Vidnesbyrd om en stor Modstandskraft, og altsaa om en stærk Befolkning.

Ragnvald blev Haralds Jarl over begge Mørerne og Romsdal og synes at have taget Sæde paa Giskøen, medens hans Søn Rolf, senere bekjendt under Navnet Rolf Ganger, skal have boet paa den nærliggende Roaldsø eller Vigr-Øen, hvorfra han udrustede Vikingetog paa Austerveg (Østersøen). Paa et af disse Tog forøvede Rolf imidlertid Strandhug (Plyndring) i Vikeu, som Harald, der imidlertid efter Slaget ved Hafrsfjord, Aar 872, var bleven Herre over hele Norge, strengelig havde forbudt. Rolf blev derfor dømt utlæg (landsforvist) og forlod Landet med en Skare af de Mange, som vare misforuøiede med Haralds Enevælde. Siden gjenfinder man Rolf Ganger som en Høvding for en af de vældige Vikingetog, sande Erobringskrige, der hjemsøgte det vestlige Europa, hvor han endte med at oprette et nyt Rige, som Hertug i Normandie, dog under fransk Overhøihed i Navnet. Den Vælde, hvormed han optraadte, lader slutte til, at han fra sin Hjemstavn har været ledsaget af en betydelig Styrke, og altsaa til en yderligere Affolkning af Districtet, end den, som allerede havde været en Følge af dets Undertvingelse under Harald Haarfager.

Forøvrigt kan det ikke findes, at Districtet under Haralds lange Regjering til 930 har lidt nogen anden Overlast, end at Ragnvald Jarl med 60 Mand blev indebrændt Aar 890 af Haralds urolige Sønner Halfdan Høilæg og Gudrød Ljome. — Ragnvald efterfulgtes i Jarleværdigheden af Sønnen Thore den Tause, men efter hans Død blev ingen Jarl beskikket, og her var saaledes ingen Høvding, som med Kraft kunde beskytte Districtet i de paafølgende uroelige Tider under Erik Blodøxe, Hakon Athelstansfostre og Erik Blodøxes Sønner, Harald Graafeld og hans Brødre, de saakaldte Gunhildssønner.

Districtet blev saaledes idelig hjemsøgt af Krigs- og Plyndringstog, hvoriblandt kan omtales et Indfald af Trønderne for at udrødde den christne Religion, som her under Hakon Athelstansfostre havde faaet Indpas, og et andet af Gunhildssønnerne, som Aar 955 søgte at overfalde Hakon Athelstansfostre paa Fredøen, men bleve slagne. — Med Hensyn til hiint Indfald af Trønderne var Sammenhængen den, at Hakon havde fundet Mørerne og Romsdal, der, som Handelsdistricter, sandsynligviis

stode i livlig Forbindelse med Hollændere, Skotter, Irlændere og Englændere, og altsaa derved maatte være blevne paavirkede af den christne Religion, at være en beqvem Mark for den nye Sæd. Han fremkom derfor først her med sit Forslag om Christendommens Antagelse, men fik det forsigtige Svar, at det var bedst først at forhandle Sagen med Trønderne. Han fulgte dette Raad, men, som bekjendt, med uheldigt Udfald; og da her alligevel blev ansat Præster og Kirker opførte, bleve Trønderne forbittrede.

En kort Roelighed synes Districtet at have nydt under den forøvrigt ivrige Hedning Hakon Hladejarls Regjering over Norge, efterat han ved Aaret 965 havde fordrevet Gunhildssønnerne; og han opholdt sig tildeels endog i dette District, hvor han i Søndmøre havde en Borg og et Tempel for hans Yndlingsgudinde Thorgeird Horgabrud og hendes Søster Irp paa en lille Øe i det efter Borgen opkaldte Borgensund. Men saa indtraf Aar 986 det med Manddrab og Plyndring ledsagede Jomsborgernes Anfald, og Slaget ved Hjørungavaag paa Harundarfjorden, nu Storfjorden. — Til dette efter Munchs Paaviisning verdenshistorisk vigtige Slag havde Hakon Jarl selv samlet Skibe og Mandskab fra dette District, medens hans Sønner, navnligen Erik Jarl, i Skynding hentede nogle nordenfra, foruden det Mandskab, som han medbragte østenfra; og Hakon havde just hentet den sidste Udskrivning fra Volden Dagen før Jomsborgernes Ankomst ved Hareidlandet. — Som bekjendt vare de Norske saa heldige at beholde Valpladsen; men Mandefaldet havde været stort, hvorom endnu Vidnesbyrd haves i de vældige Steenrøser paa et Par fremragende Næs paa Hatlegaardene ved Borgensund, hvor de i Slaget faldne Krigere sandsynligviis for det meste ere blevne høilagte under Hjemtoget efter Seieren. At dette Mandefald fornemmelig har rammet dette District, bliver endvidere rimeligt deraf, at sandsynligviis den forholdsmæssig største Deel af Styrken var skrabet sammen herfra, og Historien nævner blandt de Faldne udtrykkelig Giskeættens Stamfader Arnmod.

I hele dette 130aarige Tidsrum kan det derfor ikke antages, at Districtet har faaet nogen saadan Mellemtid af Roelighed, at det igjen har kunnet samle Kræfter efter Affolkningen ved dets Undertvingelse og

den paafølgende Udvandring, medens der tvertimod er Anledning til at antage, at det snarere har gaaet tilbage i Folketal og Velmagt.

Andet Tidsrum fra 995—1130.

Harald Jarl blev dræbt 995 af sin Træl Karker under et Oprør i Throndelagen, som var opstaaet, fordi Hakon paa sine ældre Dage havde hengivet sig til Grusomhed og Vellyst, og en Sønnesønssøn af Harald Haarfager, Olaf Tryggesøn, som samtidig kom tilbage til Landet efter at have deeltaget i Krigstogene i og omkring England, blev antaget som Konge paa Øre Thing.

Olaf Tryggesen indførte Christendommen i Riget og begyndte, ligesom Hakon Athelstansfoster, sit Omvendelsesværk i dette District, hvor der ansattes Præster og byggedes Kirker, eller opreistes Kors som midlertidige Tegn paa Samlingssteder for gudstjenstlige Handlinger. — Et saadant Kors, noget beskadiget, stod endnu for faae Aar siden paa Gaarden Kile i Birkedalen ved Kilefjordens Bund i Volden, men er nu faldet overende. Forhaabentlig bliver det dog snart atter opreist. Det er af en Steenart, som er almindelig i Districtet, formeentlig Kalksteen, saa at det ikke er nødvendigt med Strøm at antage, at det er hidført fra noget andet Sted.

Andre Kors have sandsynligviis været opreiste paa Gaarden Velle i Ørsten og paa Fladmark i Raumadalen, og givet Anledning til de der senere opførte saakaldte Kors-Kirker.

Olaf Tryggvesen regjerede kun 5 Aar, da han i Aaret 1000 omkom i det navnkundige Slag ved Svolder ved Pommerens Kyst; men, uaglet den Voldsomhed, som han i enkelte Tilfælde havde anvendt ved Christendommens Indførelse, lever han dog i Mindet, omgivet af en Glorie, som Folkets Yndlingshelt formedelst hans ridderlige Egenskaber.

Efter hans Død bleve Hakon Jarls Sønner, den ædle og krigskyndige Erik og hans Broder Sven, regjerende i Norge, skjønt for enkelte Dele deraf som Vasaller af Kongerne i Danmark og Sverige, der nemlig havde hjulpet dem i Slaget ved Svolder. — De vare, saavidt vides, ikke christnede, men regjerede i Ro og med Tolerance med Hensyn til Religionen. Tilsidst fulgte Erik ifølge Vasalpligt og Svogerskab med

den danske og engelskr Konge Knut den Store til England for at hjælpe ham til Befæstelse af hans Herredømme i det sidstnævnte Land, ved Aaret 1015, og der døde han. Hans Søn, Hakon Jarl den Yngre, drog da til Norge for at overtage Faderens Herredømme i Forening med Farbroderen Sven. Men han blev ved Ankomsten til Norges Kyst fanget af en anden Sønnesøns Søn af Harald Haarfager, nemlig Olaf Sigurdsen, senere kaldet Olaf den Hellige, og fik kun sin Frihed mod at frasige sig sine Fordringer, hvorefter han vendte tilbage til Knut den Store i England. I det følgende Aar 1016 overvandt Olaf den Hellige Sven Jarl i Søslaget ved Brunlanæs i Laurvigs Fogderi.

Da Olaf saaledes var bleven Eneherre i Riget, henvendte han strax sin Opmærksomhed paa Befæstelse af Christendommen og paa dens Indførelse, hvor Olaf Tryggvesen ikke havde faaet Tid til at indføre den; — og ligesom Hakon Athelstan og Olaf Tryggvesen begyndte han sine Bestræbelser i Mørerne og Romsdal. — Dersom Forfatternes Mening, at Alteret ved Gaarden Sletta i Raumadalen er et christent Alter, er rigtig, kan dets Opførelse maaskee henføres til denne Tid. Stedet er Fladen af en Fjeldryg, som benævnes „Alterhø", omtrent midt imellem Valdalen og Lesjeskogen, Raumadalen og Ulvaadalen, og ikke langt fra den Fjeldvei, som der i Raumadalen siges, at Olaf valgte til fra Fjeldregionen at stige ned imod Brøste i Ulvaadalen paa hans Flugt fra Søndmøre. — Olaf maatte forlade Riget Aar 1028 formedelst Frafald af hans Landsmænd, der ikke endda havde tilegnet sig nogen Nationalitetsfølelse, men ved Udsendinge og Bestikkelser af Knut den Store ladet sig forlede til at svige deres Konge, med hvem de paaskjøde Misfornøielse formedelst den Haardhed, han havde anvendt ved Christendommens Befæstelse, men vel fornemmelig fordi Landets Stormænd frygtede for, naar han forblev rolig i Herredømmet, at tabe de store Begunstigelser, som de havde tiltrodset sig for ikke at gjøre Modstand mod hans og Olaf Tryggvesens Bestræbelser for Christendommen; thi Olaf den Hellige havde allerede rettet sin Opmærksomhed paa Lovgivningen.

Olaf, som i Begyndelsen af 1028 var i den sydlige Deel af Riget, drog med en ubetydelig Styrke langs Kysten nordover for i det Nordlige at afvente Knut den Stores svære Udrustning, og var just kom-

met til Borgund i Søndmøre, da han erfarede, at ovennævnte Hakon Jarl den Yngre, der af Knut var sendt forud, var i Antog mod ham med en større Styrke fra Trondelagen. Derfor tog han Veien indad Harundarfjorden i Søndmøre, landede ved Muri ved Sytteviken i Valdal, satte derfra over til Sylte og drog videre opad Valdalen og gjennem Indlandet til Sverige, hvorfra han kom tilbage til Norge 1031, men faldt i Slaget ved Stiklestad den 31te Juli mod hans oprørske Undersaatter, der imidlertid havde hyldet Knut den Stores Søn Sven Alfifason. Knut den Store var nemlig kommet til Landet strax efter Olafs Flugt i 1828 med en Flaade af 1440 Transport- og Krigsskibe, hvoriblandt 50 egentlige Langskibe, hvormed han drog gjennem dette District til Throndelagen samt lod sig hylde paa Øre Thing, hvorefter han overdrog Regjeringen til bemeldte Sven Alfifason, tilsidesættende sine Løvter ikke blot til Hakon Jarl, men ogsaa til Andre, som han havde forledet til Utroskab, blandt hvilke maa nævnes Einar Tambeskjælver. — Sven blev imidlertid endnu i Knuts Levetid 1035 forjaget fra Norge af Olaf den Helliges Søn Magnus den Gode, som regjerede til 1047, og efterfulgtes af sin Farbroder Harald Haardraade, der faldt under et Angreb paa England i Slaget ved Stanford-Bro ved York Aar 1066, og med ham faldt den største Deel af den store norske Hær, som Offre for Haralds Forfængelighed at indlade sig i Slag, førend hans Hær havde faaet Tid til at ruste sig. Blandt de Faldne var ogsaa Haralds Ven Eistein Orre fra Giskø med hans hele Skare. De faldt i den saakaldte Orre-Rid, hvormed Slaget sluttedes, hvoraf kan sluttes, at dette Tog i en følelig Grad har rammet dette District.

Harald efterfulgtes af Sønnen Olaf Kyrre, der førte en fredelig Regjering til sin Død 1093, og efterfulgtes igjen af sin Søn Magnus Barfod, der ikke kunde holde sig roelig, men foruden en kortvarig Krig med Sverrig, som endte uden anden Fordel, end en fastere Bestemmelse af Grændsen, foretog 3de Vesterhavstog. — Det første af disse, 1093, udgik fra Viken og synes ikke at have tynget noget paa denne Deel af Landet; men til de 2de sidste, 1098—1099 og 1103 var Leding udskrevet af hele Riget, og de synes at være udgaaede fra denne Deel af Riget. — Ved det andet Tog havde han med sig en Hær af

14000 Mand efter Munchs Beregning og 160 Krigsskibe; og blandt Høvdingerne nævnes 4 fra Søndmøre, nemlig Skofte fra Giskø og hans 3 Sønner, af hvilke den ene havde reddet Kongens Liv i den svenske Feide. Efter Hjemkomsten geraadede denne Familie i en Eiendomstvist med Kongen, hvis Taknemmelighed imidlertid ikke gik saa langt, at han vilde give efter, og derfor drog de alle 4 paa Korstog, hvorfra de aldrig kom tilbage. — Under det tredie Vesterhavstog tilsatte Magnus tillige med næsten hele Hæren Livet paa Irland, fordi han af en Forræder havde ladet sig lede i et Baghold, hvorfra ingen anden Udgang var, end over en Myr.

Magnus Barfod efterlod 3 Sønner, Eistein, 14 Aar gammel, Sigurd 11 Aar og Olaf 4 Aar. Sigurd, med Tilnavn Jorsalafar, drog paa Korstog Aar 1111 til Palæstina og blev fraværende til 1115. Samme Aar døde Olaf. Eistein havde saaledes til den Tid været den egentlig Styrende, og han styrede med Forstand og Klogskab ved at ophjælpe Næringsveiene, anlægge Veie, bygge Kirker, navnligen i Vaagen i Lofoten, ligesom han og forberedede Kirkevæsenets bedre Ordning, hvilken han dog ved sin altfor tidlige og høist beklagede Død paa Kongsgaarden Hustad i Bod den 29de August 1122 maatte efterlade til sin Broder Sigurd alene at fuldføre; — og Sigurd, som led af Tungsind og tildeels Bevidstløshed, døde allerede 1130.

Dette Tidsrum maa upaatvivlelig henregnes til det mindst uheldige for dette District, forsaavidt nemlig, som det ikke havde været udsat for Plyndringer og krigerske Voldsomheder inden selve Districtet; men det vil være iøinefaldende, at Udskrivningerne til Harald Haardraades og Magnus Barfods Krigstog maatte virke hindrende for Opkomsten af et District, som allerede i Forveien var affolket og tildeels ilde medhandlet. — Som den største Ulykke maa det imidlertid ansees, at Stormandsvældet i dette Tidsrum blev grundlagt, fordi begge Olaferne saavelsom Magnus den Gode og selve Harald Haardraade vare nødte til deels at indrømme Begunstigelser og deels ligefrem at støtte sig til enkelte af de mægtigste Ætter; — og det kan vel være, at Magnus Barfods Haardnakkenhed i Tvisten med Giskeætten har været bevirket af et Skjøn om Nødvendigheden af at sætte en Grændse for Eftergivenheden. Det er

ikke heller oplyst, at han i den Sag havde Uret, men kun at Ætten ansaae sig for at lide Uret. — Det er saaledes upaatvivlelig i dette Tidsrum, at denne mægtige Familie, der i Fremtiden kom til at spille en saa overveiende Rolle i vort Fædrelands Styrelse, har gjort den første alvorlige Begyndelse til at tilvende sig Eiendomsretten til den største Deel af Jordegodset i Søndmøre og tildeels i Romsdal og andre Dele af Riget, i hvilken Henseende det fortjener at bemærkes, at Odelsretten eller rettere den dermed forbundne Løsningsret, hvori Mange nu sætte deres Væsen, ikke kan findes i mindste Maade at have hindret saadanne Opsamlinger af Jordegods. Naar man nu lægger Mærke til, at disse Opsamlinger og det deraf flydende Leilændingsvæsen, om end nu betydeligt formindskede, dog i dette District har holdt sig i en mærkelig Grad lige til vore Dage, saa maa denne Periode visselig ogsaa for dette Districts Vedkommende henregnes til de meget ulykkelige. — Men det skulde blive endnu værre! —

Forøvrigt er det sandsynligt, at Borgund i denne Tid har faaet sin anden Kirke, St. Margrethas, som endnu er til og Sognekirke for Borgunds Sogn og Præstegjæld. Der var allerede en St. Peters Kirke, som vedblev at bestaae, og hvorfra, efter hvad Keyser oplyser, en Sognepræst længere hen i Tiden blev befordret til Biskop paa Færøerne; men det er rimeligt, at der ved Borgensund kunde tiltrænges 2de Sognepræster, og, uagtet den nye Margrethas Kirke, saavidt man kan dømme derom efter dens i den senere Tid forandrede Skikkelse, maa have været ret anseelig, synes den dog at staae noget tilbage for Vedøes Kirke, saa at den rimeligviis er opført noget tidligere, og maaskee kan henføres til Olaf Kyrres Tid. Vedøes Kirke derimod kan godt antages at være paabegyndt i Eisteins Tid, da Forziringerne paa Grundmuren, ved Dørene og Vinduerne synes at svare til, hvad der berettes om Levningerne af Kong Eisteins Kirke- og Klosterbygninger i Bergen. Det er imidlertid tvivlsomt, om den er fuldført i Eisteins Tid; thi paa vestre Gavl ovenover den oprindelige Indgang er anbragt Jernstifter, som synes at antyde Aaret 1202 eller 1203 d. e. i Hakon Sverrersens korte Regjeringstid. Det lader sig antage, at Opførelsen er afbrudt ved Borgerkrigene, da det er lidet sandsynligt, at en saa ædel Kirkebygning skulde været

baade paabegyndt og fuldendt under den uafladelige Krigstummel, og at den ikke er bleven færdig førend under den kortvarige Rolighed under Hakon Sverresen.

Forøvrigt havde begge disse Byer deres Kongsgaard, og det er sandsynligt, at der ved Kongsgaarden paa Vedø har staaet et Kapel eller en mindre Kirke, som tillige gjorde Tjeneste for Kjøbstaden, medens den endnu tilværende Steenkirke maa have været Fylkeskirken, som er traadt istedetfor det ældre hedenske Fylkestempel.

Hvad selve disse Byers Oprindelse som Kjøbstæder angaaer, da maa den vistnok søges i den fjerne Oldtid før Harald Haarfager, paa samme Maade, som der mange Steder i Middelalderen havde dannet sig Kjøbstævner eller Omsætningspladse ved de vigtigere hedenske eller christne Kirker. Men nogen egentlig Kjøbstadindretning har der neppe været i nogen af dem, og nogen stor Indflydelse eller Virksomhed kunne de ei heller have udøvet, da Præster og Jordegodseiere og disses Forvaltere ansaae sig berettigede til at drive Handel, — medens Udlændinge beseilede Fjordene for at kjøbe Trælast og naturligviis ved Siden deraf dreve Tuskhandel.

Naar den nu nedlagte gamle Steenkirke paa Herø er opført, vides ikke. Strøm henfører den til Christendommens første Tider; men dette synes ikke rimeligt, da den vidnede om nogen Bygningskyndighed. Derimod hører den gamle Graasteenskirke i Vanelven vistnok til de allerældste Kirkebygninger i Districtet og Riget.

Tredie Tidsrum, fra 1130—1240.

Kong Eisteins tidlige Død uden Livsarving og Sigurd Jorsalafars Tungsindighed syntes at varsle om en sørgelig Fremtid for Riget, og denne udeblev ikke, men var især ulykkelig for dette District, som i den første Deel deraf synes at have været en fælleds Plyndringsmark for de stridende Partier formedelst dets Beliggenhed mellem de daværende 2de Hovedpuncter i Riget, Nidaros og Bjørgvin, — og fordi her sandsynligviis var nogen Levning af Fortidens Velmagt.

Sigurd Jorsalafar efterfulgtes af Sønnen Magnus (siden kaldet Magnus Blinde.) Han var uduelig og tøilesløs, og blev af sin Farbroder Harald Gille afsat, blindet og sat i Kloster. Harald Gille, som ogsaa regjerede letsindigt, blev dræbt allerede 1136, og efterfulgtes af sine 2de Sønner, Sigurd med Tilnavnet Mund, 4 Aar, og Inge, 2 Aar gammel. Men Haralds Drabsmand, Sigurd Slemmedegn, en dristig Eventyrer, der, efterat være forviist fra Orkenøerne, begav sig til Norge som Kronprætendent, i det han udgav sig for en Søn af Magnus Barfod, uden dog at blive erkjendt derfor, tog Magnus Blinde ud af Klosteret for at handle i hans Navn, og søgte først Hjælp i dette District, men blev afviist, hvorfor han gjennem Raumadalen og Indlandet drog til Danmark og Østersøen som Sørøver. I 1139 kom han imidlertid tilbage og plyndrede langs Kysten lige til Halogaland, vendte derfra om og hjemsøgte Mørerne og Romsdal med nye Plyndringer. Efterat omsider Sigurd Slemmedegn og Magnus Blinde vare blevne beseirede og dræbte i Viken af Kong Inges Mænd, fremstod 1142 en ældre Søn af Harald Gille, Eistein, født i Skotland, og blev erkjendt som Konge. Her var saaledes paa een Tid 3 Konger, uden at regne en fjerde Broder, som ogsaa fik Deel i Riget, men strax døde. Alle disse Brødre og deres Mænd kunde ikke forliges, men forfulgte og dræbte hinandens Mænd gjensidigen. Eistein og Sigurd vare ilde anseete, den sidste dog meest for hans Usædelighed; og der kan maaskee dog have været noget godt ved ham; thi Trønderne holdt fast ved ham og siden ved hans Æt: noget som forøvrigt vel ogsaa kan hidrøre fra den Hensigt at have en Modvægt mod Stormandsvældet, under hvis Indflydelse Kong Inge aldeles stod, da han endnu som Barn under et Slag var bleven vanfør og svag. Omsider blev Sigurd dræbt i et Opløb i Bergen, 23 Aar gammel, Aaret 1155, og Eistein i Aaret 1157. Inge syntes saaledes at være Enekonge. Men nu samlede sig Levningerne af Sigurd Munds og Eisteins Tilhængere under Trønderen Sigurd af Reire, der i det følgende Aar opstillede Sigurds dengang formodentlig omtrent 10aarige Søn Hakon Herdebred med Fordring paa Andeel i Riget. Men hans Moder skal have været en simpel Pige uden Familieforbindelser, ved hvilke Stormandspartiet kunde vente at beherske

ham. Han blev derfor ikke erkjendt, og hans første Optræden i Viken var uheldig, fordi Inges Feltherre Gregorius Dagsøn der var tilstede, og jog ham ud af Landet; men hans Tilhæng var ikke lidet, og talte ansete Mænd. De fik derfor med sig en talrig Skare Elvegrimer (Beboere paa begge Sider af Gothaelven) og vistnok ogsaa en god Deel Røverpak, som der aldrig manglede ved de 3 nordiske Rigers Sammenstødspunct. Med disse drog Hakon Herdebred gjennem Sverige til Nidaros, hvor han blev hyldet som Norges Konge paa Ørething om Foraaret 1159. Her samlede han en Flaade af 30 Krigsskibe og drog dermed sydover mod Inge. Otte af disse Skibe vare bemandede med Elvegrimer og Røverpak, der skilte sig fra den øvrige Flaade og gave sig til at plyndre paa Mørerne og i Romsdal med en Voldsomhed og Grusomhed, som man indtil da ikke havde oplevet. — John Halkelsen paa Blindeim i Borgund samlede en Styrke for at tugte dem, men var uheldig, fordi han ikke havde faaet forventet Understøttelse af sin Fader Halkel i Volden. — I Viken var Hakon fremdeles uheldig mod Gregorius Dagsøn, uden at denne dog vandt noget Afgjørende. Imidlertid omkom Gregorius ved uforsigtig at gaae paa Isen over Bersaa i Viken den 7de Januar 1161, og den 11te Februar næstefter vandt Hakon et Hovedslag i Oslo mod Kong Inge selv, som der fik Banesaar.

Nu syntes altsaa Hakon Herdebred at være Enekonge; men Stormandspartiet var bleven altfor meget vant til Selvraadighed og Magtens Nydelse til saa let at give Slip derpaa. Erling Skakke, gift med Sigurd Jorsalafars letfærdige Datter Cecilia, bevirkede derfor, at man i samme Aar i Bergen valgte hans Søn Magnus Erlingsen, den Tid 3 Aar gammel, til Konge. — Borgerkrigen fortsattes derfor og i det følgende Aar 1162 fandt Hakon det raadeligst at drage nordefter til Nidaros. Han havde imidlertid kun en ubetydelig Styrke, og med denne gav han sig i Steenvaagen i Søndmøre god Tid for at gaae i Land og anstille Lege. Under disse bemærkedes Erling Skakke at være i Antog mod en overlegen Styrke, og saa nær, at Hakon kun i Skynding kom afsted. Men Erling indhentede ham mellem Sækken og Vedø i Romsdal. Her kom det til en Træfning, hvori Hakon i Forvirringen kom over paa Erlings Skib. Mandskabet, der syntes godt

om den vakkre Dreng, gav ham Grid, og Erling selv gav sig Mine af at samtykke, men gjorde Anskrig til et nyt Angreb paa Modstanderne, og under dette dræbte han lumskelig Hakon Herdebred. Samme Skjæbne fik ogsaa en anden Ætling af Kongehuset paa Spindesiden, som var i Opfostring hos fornævnte John Halkelsen, der da synes at have været i Volden, hvorfra Erling i Farten havde hentet Barnet til sig; og samme Skjæbne havde siden enhver Slægtning af Kongehuset, som faldt i Erlings Magt.

Imidlertid var under Inges og hans Brødres Regjering Bispestolen i Nidaros i Aaret 1155 forvandlet til et Erkebispedømme, en Følge af Eisteins og Sigurd Jorsalafars Forberedelser, i den Hensigt at unddrage Norge og dets Geistlighed fra Erkestolen i Lund og at forene Kongedømmets og Folkemagtens Interesser med Geistlighedens. Men Tronstridighederne hindrede for en lang Tid Opnaaelsen af dette Oiemed og forenede tvertimod Stormandsvældet og Geistligheden mod Folkemagten, repræsenteret af den retmæssige Kongemagt. Saaledes lykkedes det Erling Skakke i Aaret 1164 at faae Erkebiskoppen til at krone Magnus Erlingsen for ved denne religiøse Handling at bøde paa Mangelen i hans Adkomst, mod at Magnus tog Riget til Lehn af St. Olaf, det vil sige: af Erkebiskoppen i Nidaros.

Dette hindrede dog ikke, at den ene Tronprætendent efter den anden opstod og foruroligede Magnus Erlingsens Regjering. Tilsidst fremstod, Aar 1177, en Hevner i Sverre Sigurdssøn, født 1152, og opdraget hos Biskoppen paa Færøerne, med hvis Broder Sverres Moder havde giftet sig efter Sigurd Munds Død. Han ankom til Norge, efterat have faaet sin Herkomst at vide, for at undersøge Forholdene, men fandt dem saa haabløse, at han allerede havde begivet sig til sin Søster, der levede i Landsforviisning hos Lagmanden i Wermland. Her blev han imidlertid indhentet af en svag Levning af den retmæssige Arvefølges Forfegtere, som formedelst deres usle Forfatning og Fodbedækning spotviis kaldtes Birkebener. Halvt tvungen dertil overtog han Commandoen og drog under store Møisommeligheder gjennem Sverige og Jemteland til Trondelagen, hvor han lod sig hylde paa Orething og begyndte en fortvivlet Kamp med Erling og Magnus, under hvilket Er-

ling blev overvunden og dræbt i et Slag paa Kalvskindet i Nidaros den 19de Juli 1779, og Magnus efter gjentagne Nederlag tilsidst omkom under et Søslag ved Fimreite paa Norefjorden i Sogn den 15de Juni 1184.

Nu var altsaa Sverre Eneherre, men han maatte gjennem sin hele Regjering kjæmpe med den ene Oprørsflok efter den anden, den ene mægtigere end den anden, Kuvlunger, Sigurd Mordbrænder, Varbelger, Oskjægger og Bagler, ophidsede og understøttede af Geistligheden, den danske Konge og Paven, og den mægtigste af disse Oprørsflokke, Baglerne, anførte af Biskop Nicolaus i Oslo, havde en Gang bragt ham nær til Afgrundens Rand. Men han døde som Seierherre den 9de Marts 1202, uden dog endelig at have bragt Baglerne til Roelighed.

Hans Søn, Hakon den 3die, Sverresen, tilbragte imidlertid en kort Rolighed ved sin overlegne Aandsdannelse og Characterens Fortræffelighed; men han omkom allerede den 1ste Januar 1204 som Følge af Gift, der antoges at være ham indgivet af hans Stedmoder, den svenske Prindsesse Margaretha, som ogsaa maatte forlade Landet; — og da hans Brodersøn, den 4aarige Guttorm, nu valgtes til Konge, frygtede Baglerne, at Birkebenerne ikke vilde holde Freden, og begyndte Borgerkrigen paa Nyt. Guttorm omkom allerede samme Aar, ligeledes af Gift, som formodedes indgivet ham af ovenmeldte Margarethas Søsterdatter Christine, der levede i Kjærlighedsforstaaelse med Hakon Galin, en Søn af Sverres ovenmeldte Søster med Lagmanden i Wermeland, — og altsaa ogsaa en Tronprætendent. — Trønderne vilde imidlertid ikke have en Konge, hvis Fader var Udlænding, og valgte til Konge Inge Baardsen, en anden Søn af Sverres Søster, der efter Sverres Ankomst var kommet tilbage og var bleven lovlig gift med en anseet Trønder.

Samme Aar, 1204, havde imidlertid Inga paa Folkisberg i Edsberg født en Søn af Hakon den 3die; men da hun befandt sig midt i Baglerpartiets Omraade, søgte hun under megen Tidsspilde, Angest og Fare at undflye til Nidaros, hvor hun dog først ankom med Barnet i det følgende Aar 1205. Dette Barn var den siden saa berømte Hakon den 4de, Hakonsøn, almindelig kaldet Hakon den Gamle.

Medens nu dette Barn under Inga Kongsmoders Opsyn og Kong Inge Baardsens Beskyttelse opdroges og gik i Skole i Nidaros, fortsattes Borgerkrigen til 1708, da Baglerne omsider sluttede Fred. Hakon Galin, som var udnævnt til Jarl, døde 1214. Inge Baardsen udnævnte sin Halvbroder Skule Baardsen til Jarl, og døde 1217, i Haab om, at hans Søn vilde blive Konge efter ham, noget, som ogsaa Skule for sin Person attraaede. Men Trønderne og Birkebenerne valgte den unge Hakon den 4de, Hakonsen, — der lovede at ægte Skules Datter, et Løfte, som han ogsaa efter kort Tids Forløb opfyldte.

Imidlertid opnaaedes endnu ingen Rolighed i Riget. Den ene Oprørsflok opstod fremdeles efter den anden: Ribbunger, Slitunger og tilsidst en ny Varbælgerflok, der aabenbart begunstigedes af Skule. Den godmodige Konge søgte at vinde sin Svigerfader ved at udnævne ham til Hertug og give ham eu Trediedeel i Rigets Sysler; men forgjæves. Skule gjorde tilsidst Aar 1239 aabenbart Oprør, men led et fuldstændigt Nederlag i Oslo den 22de April 1240, og flygtede til Nidaros hvor han blev dræbt af Hakons Mænd. Hermed endte omsider Borger- og Tronkrigene.

Under disse kan det nu vistnok ikke findes, at der i dette Distrikt har været forøvet nogen større og almindelig Plyndring siden 1159; men det maa forstaaes af sig selv, at Distriktet idelig blev hjemsøgt af de strideude Partiers Krigerhorder, fordi de for at opsøge hinanden jevnligt maatte fare igjennem dette District, uden at tale om Streifpartier, som udsentes for at eftersøge og dræbe Modstandernes Mænd. Herved maatte al Sikkerhed for Eiendom, ja Liv, nedbrydes og fredelig Handel og Søfart forstyrres. I denne Henseende var intet af vort Fædrelands Dele i en saa uheldig Stilling, som Mørerne og Romsdal. Og forøvrigt mangler der ikke Beretninger om Voldsomheder af mindre Omfang, men af alvorlig Beskaffenhed. Saaledes hjemsøgtes Borgund og Vedø i Aaret 1206 med Plyndring af en Baglertrop, som paa førstnævnte Sted dræbte 16 Mand.

Følgen heraf var, at den menige Almue, som ikke saae nogen Retssikkerhed for Eiendom og Liv, maatte ved Afstaaelse af deres Eiendomsret give sig i de Mægtigeres Beskyttelse, og saaledes blev Leilændings-

væsenet endmere udvidet og befæstet, saa at det blev den egentlig normale Stilling i Landdistricterne langs Kysten, hvilket tydelig kan skjønnes af de paafølgende Lovarbeider. At ogsaa Befolkningen i dette District maa være aftaget, kan neppe betvivles.

Fjerde Tidsrum fra 1240—1350.

Kong Hakon regjerede nu med Fred i Landet til 1264, da han døde under en kort, men hæderlig Krig med Skotland, og efterfulgtes af Sønnen Magnus Lagabøter, som sluttede Krigen ved at afstaae Syderøerne i den irske Kanal mod Erstatning i Penge. Magnus døde 1280 og efterlod 2de Sønner, af hvilke den ældste Erik, der uforskyldt har faaet Navnet Præstehader, blev Konge, medens den yngre, Hakon, fik et Hertugdømme under Kronens Overhøihed. Erik døde 1299 uden mandlig Arving, hvorfor hans Broder Hakon den 5te besteg Tronen og regjerede til 1319, da han døde, ligeledes uden mandlig Arving. Det var en ædel Kongestamme, denne Sverrerske Æt, og sandsynligviis stod den i Aandsdannelse og Charakteer over de fleste samtidige Regenter i Europa; men Kongernes Bestræbelser for at ophjælpe Landet lammedes af Geistlighedens og de Stores, Lendermændenes, som de kaldtes, Anmasselser.

Hakon den 4de benyttede Roligheden til at rette Opmærksomheden paa Lovene, tydelig i den Hensigt at ophjælpe de lavere Borgerclasser til Fremme af Næringsveiene, Landbruget, Skibsfarten og Handelen. Men hans Tid optoges af Geistlighedens Fordringer. Aanden i den katholske Religion var nu ikke længere den, som Olaferne og Eistein Magnussen havde arbeidet for. Her dannede sig et fuldstændigt Hierarchie i pavelig Aand, som vilde gjøre Kronen til Vasal og ikke blot ved Tiendens Indførelse, men ogsaa under alskens andre Benævnelser betynge de Næringsdrivende, — medens Omsorgen for sand christelig Oplysnings Udbredelse blev betragtet som noget Underordnet, ja vel endog som skadeligt for Kirkens daværende Formaal.

Desuden maatte Hakon arbeide for at ordne og sikkre Tronarvefølgen for at forebygge saadanne Uroligheder, som dem, hvorunder Riget i over

100 Aar havde sukket. — Men hertil kunde han ikke godt undvære Geistlighedens og Stormændenes Hjælp. Han befandt sig derfor i en vanskelig Stilling, og havde al sin Sindighed og Klogskab fornøden. Imidlertid lykkedes det ham bedre, end alle andre Regenter paa den Tid at beskytte Undersaatterne for Hierarchiets overdrevne Fordringer og tillige at bevare Kronens Uafhængighed; — men Lovgivningsverket maatte han overlade til sin Eftermand at udføre. — Magnus besad dog ikke Faderens Udholdenhed i Modstanden mod Geistlighedens uafladelige og bestandig i de forskjelligste Former gjenoptagne Fordringer, og derfor lykkedes det denne for et Øieblik ved et Slags Forlig i Tønsberg 1278 at sætte igjennem nogle af dens overdrevne Paastande; men dette Forlig kom ikke til Udførelse, da Kongemagten under hans Eftermand Eriks Mindreaarighed gjennem Rigets Raad og den almindelige Mening i Landet tvang Geistligheden til Maadehold, efterat Erkebispen var jaget i Landflygtighed, hvorunder han blev blind og døde. — Men samtidig reiste sig igjen Stormandsvældet, der navnligen viste sig i Almuens Betyngelse med Skydsfærd for deres Jorddrotter saavelsom for Alle, der reiste i offentlige Ærinder. Den første Halvdeel af Hakon den 5tes Regjering i det Indre var derfor optaget med at raade Bod paa dette Uvæsen, medens han i det Ydre var optaget deels af en Ufred med Danmark, som havde varet gjennem Eriks hele Regjeringstid angaaende deres Moders Eiendomme, og som Hakon lykkelig tilendebragte, deels med at holde Hanseaterne inden tilbørlige Skranker. Disse havde allerede under Magnus Lagabøter faaet Tilladelse til at drive Handel i Havnene om Sommeren saa langt nord som til Bergen, men vilde udvide disse Rettigheder især ved at holde Vintersiddere, som forbleve i Landet og ikke vilde deeltage i de almindelige borgerlige Tyngder. — Slutningen af Hakons Regjering optoges ved hans Bestræbelser for at sikkre Tronfølgen i hans Datters Æt, som han forlovede med den svenske Hertug Erik, med Forbigaaelse af indenrigske Arveberettigede, der efter den gjældende Arvefølge og de nedarvede Begreber vilde staae nærmere, naar hun blev gift med en Udlænding. Han opnaaede ogsaa Samtykke hertil; men Erik viste sig saa utaknemlig ved Forsøg paa at vække indre Splid, at Forbindelsen nær var bleven hævet. Imidlertid bleve de for-

sonede og Ægteskabet blev fuldbyrdet. Søn af dette Ægteskab var Magnus med Tilnavn Smek, som uden Vanskelighed blev Konge i Norge, da Faderen Hertug Erik var bleven dræbt under indre Tvistigheder i Sverige.

Magnus Eriksen var blot 3 Aar gammel, da han blev Konge i Norge saavelsom i Sverige, og her var saaledes atter en lang Formynder-Regjering indtil hans Myndighedsalder, og efter den Tid fordetmeste ingen Regjering. Han blev omsider Aar 1343 nødt til at afstaae Regjeringen i Norge til sin yngre, endda mindreaarige Søn Hakon den 6te, der var bestemt til norsk Tronfølger og opdraget her i Landet, ligesom i Sverige til den ældre Søn Erik; men inden Hakon blev myndig, udbrød den sorte Død i Bergen 1349, og denne forplantedes i det følgende Aar til dette District. —

Denne Periode fra 1240 til 1350 maa forsaavidt regnes for en af de heldigere for dette District, som det nu ikke længere var udsat for Plyndringer af Krigshorder, og som her dog lidt efter lidt ved Kongernes Bestræbelser indførtes nogen Retsorden, saa at her var Sikkerhed for Person og Gods. — Derfor maa vel ogsaa, hvor elendig end Forfatningen var i den nærmeste Tid efter Borgerkrigens Ophør, Folkemængden igjen have tiltaget noget under den lange Rolighed, ligesom Formuesforfatningen have forbedret sig. — Ogsaa kan vel til denne Periode henføres Oprettelse af de 2de Hospitier i Borgund og paa Helgeimsæt i Surendalen, hvor man finder, at Veien mellem Surendalsfjorden og Orkedalsøren dengang gik den rigtige Linie gjennem Lomundalen. — Af andre Veie har her rimeligviis fra Fortiden været den allerede omtalte Passage over Birkedalseidet og den vistnok ældgamle Vei gjennem Raumadalen; men disse kan kun have været yderst tarvelige Rideveie. Maaskee har der ogsaa været en saadan til Opdal; og fra Søndmøre til Lesje, Lom og det Indre af Nordfjord har der vistnok allerede da været Klovveie, ligesom i Districtets Indre lignende Færdselsveie over Stordals- og Indfjordseidet, over Orskogfjeldet, Tiltereidet og Faneeidet; — alle dog temmelig nær ved den Forfatning, hvori Naturen selv havde leveret dem. Ogsaa kan sandsynligviis til dette Tidsrum henføres Opførelsen af Thingvold Kirke, hvis ædle Stiil og hierarchiske Indretninger

vidne om en Tidsalder, da Geistlighedens Magt stod paa det Høieste, og som visselig har været altfor kostbar til, at den med Stin af Rimelighed kan antages at være opført under Rigets og Districtets paafølgende Afmagt efter den sorte Død. Men hvorledes det har været bevendt med Omsorgen for den nødvendigste christelige Oplysning, kan skjønnes deraf, at her i hele Amtet kun var 12 Sognekald, 4 i Søndmøre, 3 i Romsdal og 5 i Nordmøre; og disse Sognekald vare underlagte Trondhjems Capitel, hvis Medlemmer havde Rettighed til Besættelsen og bestyrede Kaldene ved Vicarier, der noget nær kunde ansees som Forpagtere, som overlode Omsorgen for Kaldene til Leiesvende og selv søgte at skrabe sammen den størst mulige Indtægt. — Af Klostre har her ingen været. Paa Herø var en Gildestue eller et Hospitium under Albans Kloster paa Sælø; men de øvrige Bygninger i Districtet, der omtales som Klostre, have, som Lange har paaviist, deels ikke existeret, deels havt anden Bestemmelse. — Med Handelen og Kjøbstæderne maa Forholdet i bedste Fald have været, som omtalt under 2det Tidsrum, og Skibsfarten har neppe bestaaet i noget videre, end i Baadfart paa Trondhjem og Bergen. Den væsentligste Fart synes at have bestaaet i Afsendelse til disse Byer af Jordegodseiernes i Varer modtagne Indtægter, medens Jordegodseierne selv for en stor Deel opholdt sig hos Kongerne og der eller paa Reiser i Udlandet og paa Gesandtskaber fortærede deres af Districtet sammenskrabede Indtægter. Nordmøre havde endda intet Handelssted og selv Fjordhandelen med Trælast maa have været af liden Betydning, uagtet der i Erik Magnussens Tid var livlig politisk Forbindelse mellem Norge og Skotland. For Skibsfartens daværende Standpunct har Seiladsen forbi Hustadviken maaskee været afskrækkende.

Femte Tidsrum, fra 1350—1440.

Dette Tidsrum begyndte for dette Districts Vedkommende med den sorte Død, eller som den i Norge kaldtes, Mannadauen, endnu i Aaret 1350, — en Hjemsøgelse, saa forfærdelig, at Historieskriverne synes at have frygtet for at udtale sig derom. — Munch antager, at en

Trediedeel af hele Rigets Befolkning er bleven bortrykket, medens Andre angive to Trediedele. Nærværende Forfatter er tilbøielig til at ansee den sidste Opgave for at være den sandsynligste, ialfald saavidt angaaer Kystegnene, og navnligen dette District, hvor det milde Klima rimeligviis ved Sommertiden, da Hjemsøgelsen rammede, kan have forstærket Smitstoffets Udbredelse; — og enkelte Districter f. Ex. Hjorundfjord omtales som næsten affolkede, uagtet Beboerne i Districtets indre Dele søgte Frelse ved at flytte til Sætrene. — Herved maa imidlertid bemærkes, at Mennesketabet ikke var den umiddelbare Følge af denne Hjemsøgelse, men for en væsentlig Deel deraf, at utallige Familier mistede deres Forsørgere, og at Hjemsøgelsen især skal have rammet den kraftige Alder, saaledes at Tusinder omkom i de følgende Aar af Mangel og Elendighed, og endelig, at Norge i Aaret 1393 atter hjemsøgtes af en Pest, der gik over hele det nordlige Europa, men især rammede Norge og Lübeck.

Hertil kom nu Hanseaternes Plyndringer i Aarene 1368 og 1392 til 1395, ledsagede med Manddrab og Brand.

Under denne Hjemsøgelse overtog Hakon den 6te Regjeringen 1355 efterat have opnaaet Myndighedsalderen. Han maatte begynde sin Regjering med at rykke ind i Sverige med en norsk Hær for at mægle i de der stedfindende Uroligheder, og dette endte med, at hans Fader fulgte med ham tilbage til Norge, hvor han siden levede som privat Mand og, som det synes, endog yndet, indtil han omkom paa en Søreise i det Bergenske ved Aaret 1371.

Hakon var en duelig Regent; men foruden hine Uroligheder i Sverige optoges hans Tid ved langvarige Stridigheder og en Krig med Hanseaterne.

Disse, som paa hiin Tid vare i deres største Vælde, og allerede havde bemægtiget sig al Activhandel i Sverige og Danmark, havde, som allerede omtalt, ogsaa i Norge faaet Indpas allerede ved Magnus Lagabøters Tid, dog ikke videre, end at de i den sydlige Deel af Riget til Bergen som Nordgrændse, kunde drive Detailhandel i Havnene med deres Varer mod Erlæggelse af Told, men uden at betynges med de almindelige borgerlige Tyngder, naar de ikke forbleve Vinteren over, i hvilket Tilfælde de skulde være undergivne samme Byrder som de Ind-

fødte. Men denne Indskrænkning vilde de unddrage sig fra, og det er kjendeligt, at de begunstigedes af Stormændene, som, især i Bergen, trak store Indtægter ved at bortleie Huusrum og Handelsleiligheder til dem, og som beraabte sig paa, hvad der vistnok fra Borgerkrigenes Tid for en væsentlig Deel var altfor sandt, at de Norske vare ude af Stand til at drive Activhandel, og saaledes ikke kunde forsyne Landet med de nødvendige udenlandske Varer. — Derhos vilde Hanseaterne gjerne udvide deres Handelsbedrivt nordenfor Bergen til Søndmøre og Nordlandene. — Stridighederne endte imidlertid med en Fredsslutning, hvorefter de skulde lade sig nøie med, hvad der tidligere var tilstaaet dem, med Bergen som Nordgrændse; men denne Indskrænkning vedbleve de alligevel at overskride.

Hakon døde 1380 og efterfulgtes af sin Søn Olaf den 5te, den Gang omtrent 11 Aar gammel, avlet i Ægteskab med den danske Prindsesse Margaretha, Datter af Valdemar Atterdag, ved hvis Død 1376 Olaf allerede var bleven Konge i Danmark.

Under hans Regjering udkom Aar 1384 følgende Anordning om Handelen i det nordlige Norge, meddeelt Forfatteren i Oversættelse af Herr Overretssagfører Daae, efter en Afskrivt fra det 17de Aarhundrede.

Kong Olaf Hakonsens Retterbod, om Handelen i det nordlige Norge, den 19de August 1384.

Olaf, med Guds Naade Norges, Danernes og Goternes Konge, sender til alle Mænd paa Helgeland, i Finmarken, i Namdal, i Trøndelagen, Nordmøre, Romsdalen, Søndmøre og alle Andre, som bygge og boe nordenfor Stadt, Guds og sin Hilsen.

Vi og Vort Raad, begge Bisper, Riddere og flere Andre, baade Læge og Lærde kunne det vel med Sandhed mærke, at vore Kjøbstæder Bergen, Trondhjem og Vaagen og de andre smaae Kjøbstæder, som før have været, ere fordærvede og lagte øde, fordi de seilende Mænd hos Eder ei reise med sine Varer til de Kjøbstevner, som før have været. For det Andet fordi vor Forfader, den kjæreste Kong Magnus og vor Fader Kong Hakon, — Gud have deres Sjæle, — have med deres gode

Mænd baade Erkebiskoppen, andre Biskopper, lærde Mænd, Riddere, og deres øvrige Raad forbudt og affagt alt Fjordekjøb og al Handel paa Fiskeværene, som deres Breve vidne, der ere gjorte for det.

Vi have nu ogsaa med vore gode Mænds Raad samtykket og stadfæstet dette; og for at vore Kjøbstæder kunne bedre trives, have vi nu gjort denne Ordning med vore gode Mænds Samtykke og Raad, særdeles deres, som nævnes i Brevet, at vi forbyde under vor Hyldest og Naade, at ingen Mand seiler til andre Kjøbstevner, end her nævnes: Først de af Finmarken og Helgeland til Vaagen; de af Namdalen, Trondhjems Fehirdsle og Nordmøre til Trondhjem; de af Romsdal til Vedøe; de af Søndmøre til Borgund. Ogsaa vore Bymænd af Bergen skulle reise til Vaagen, og der holde Høststevne. De, som anderledes gjøre, end her er sagt, skulle svare fuld Brevbrot. — Fremdeles fordi Russer og Kareler have opsagt Stilstanden med vore Mænd, da forbyde vi under fuld Landsforræderies Bod alle vore Mænd af Finmarken og Helgeland at seile anden Vei, end før er sagt, for at de kunne gjøre Russerne og Karelerne Modstand, om de ville skade vore Mænd. Dette vort Brev er gjort i Bergen med Raad og Samtykke af følgende gode Mænd: Herr Jacob, ved Guds Naade Biskop i Bergen, Drotsele Herr Ougmund sin Søn, og Provsten ved Apostelkirken Herr Vinned Henrikson, vor Fehirde Erland Fillipsøn, Olaf Haraldsøn og alle vore andre gode Mænd, som ere her hos os nu. Fredag før Bartholusmesse i vor Regjerings 4de Aar. Under vor og fornævnte gode Mænds Segl." — Oversætteren har bemærket, at Oversættelsen er foregaaet efter en Afskrivt med Haandskrivt fra det 17de Aarhundredes Begyndelse. — Imidlertid stemmer Indholdet med en anden Afskrivt, som Strøm har faaet fra Rector Schøning i det 18de Aarhundrede.

Det er aabenbart, at denne Anordning har havt til Hensigt at sætte en Grændse for Hanseaternes Handel nordenfor Bergen saavelsom med norske Udførselsvarer fra den nordligere Deel af Riget og at opmuntre de tilværende nordligere Byer til selv paa bedste Maade at sørge for Afsætningen af deres Handelsdistricters Varer til Udlandet, istedetfor at disse Varer hidtil vare førte til Bergen og der opkjøbte af Hanseaterne til Udførsel. Det var saaledes at forudsee, at den af Hanseaterne

vilde blive optaget som et Angreb paa deres formeentlige Rettigheder, og dette indtraf ogsaa, som strax skal paavises.

Olaf den 5te døde 1386, og nu blev hans Moder, Dronning Margaretha, Regentinde baade i Norge og Danmark.

Denne rænkefulde, men ukloge Dronning fik sin Søsterdattersøn Erik af Pommern, som paa Spindesiden nedstammede fra den Sverrerske Æt, men dengang blot var 3 Aar gammel, udnævnt til Konge for som hans Formynderske at regjere i hans Sted, hvilket hun gjorde indtil 1412, da hun døde. — Som bekjendt vidste hun ikke bedre Raad til at beskytte Danmark mod den Tids Sørøvere, Victualiebrødrene, end at forsænke Indløbet til Havnene.

Under et saadant Regimente var det derfor intet Under, at Hanseaterne fik Mod til at tage Hevn over Norge for det ved Anordningen af 1384 tilsigtede Skaar i deres Handel, og dette gjorde de da ogsaa ved en Række af gruelige Plyndringer med Manddrab og Voldsomheder langs den hele norske Kyst i Aarene 1392 til 1395, som allerede berørt ovenfor, samtidig med Pestens Hjemsøgelse i 1393. — En ny Fred 1398 stadfæstede Hanseaternes Anmasselser nordenfor Bergen, uagtet Margaretha Aaret forud, 1397 havde faaet istandbragt den Kalmarske Union mellem de tre nordiske Riger for, som hun sagde til Erik, at han kunde lade sig klæde af Norge, føde af Sverige og forsvare af Danmark. — De Norske maae vel under Rigets afkræftede Tilstand have troet at kunne nære noget Haab om, at deres Fædreland saaledes kunde faae Ro til at samle nogen Kræfter. Men dette Haab slog feil.

Erik, som overtog Regjeringen 1312, forsømte aldeles de Pligter, som hans Stilling paalagde ham, og regjerede saa slet, at han tilsidst blev afsat Aaret 1339, hvorefter han flygtede til Gotland og forbandt sig med Hanseaterne.

For disse var dette et velkomment Paaskud til paa Nyt at hjemsøge Norge, uagtet Eriks Affættelse endda ikke der var udtalt. — Dette udførte de da ogsaa i Aaret 1440 i den bestemte Hensigt, som Lange oplyser, at tilintetgjøre den sidste Rest af den norske Handelsflaade. — Til den Ende fore de ind i Fjordene langs Kysten med Manddrab, Brand, Plyndring og Voldsomheder af enhver Art, — og de have vist ikke heller

indskrænket sig til Ødelæggelse af Skibe og Huse, men ogsaa ødelagt Skove, hvorfra Materialier til nye Skibe kunde faaes. — Thi fra denne Tid og fra en saadan Begivenhed maae man hente Forklaringen til de mærkværdige Skovbrande, som have tilintetgjort de herlige Skove langs dette Districts Kyster paa Øerne saavel som paa Fastlandet, hvorom endnu Vidnesbyrd haves i de Levninger af opbrændt Skov, som findes i Myre paa de søndmørske Øer og i Bod Præstegjæld, uagtet de ved Tjærebrænding gjennem flere Aarhundreder ere formindskede. — Disse Levninger beskrives nemlig eenstemmig, som liggende lagviis i Myrene med den nedre Deel af Stammen forkullet og den øvre Deel med Grenene liggende i een og samme Retning, saa at det kan skjønnes, at Træerne maa være faldne paa hinanden efterat være afbrændte i Nærheden af Roden. — I Nordals Præstegjæld gaaer Sagnet, uden at man dog nu veed at angive Aarsagen, at den hele Skovstrækning paa søndre Side af Nordalsfjorden og langs Dalsbygden, en Længde af over 1 Miil, er ødelagt ved Ild. Ligesaa maa til denne Plyndring henføres Borgunds og Vedøes Tilintetgjørelse; thi med Erik af Pommerns Eftermand, Christopher af Bayern, begyndte dog en nogenlunde ordnet Regjering, skjønt ofte slet nok, saa at det er utænkeligt, at disse Byer efter den Tid skulde være forsvundne, uden at man havde nogen historisk Oplysning derom. — Vistnok existerer der, som Kraft oplyser i hans topografiske Beskrivelse af Norge, et Diplom, der omtaler Vedø Kongsgaard, som tilværende i 1440; men dette modbeviser da ialfald ikke, at den kan være afbrændt senere i samme Aar. — For Borgunds Vedkommende maa dog bemærkes, at der ikke haves aldeles sikkre Beviser for, at den er tilintetgjort ved Opbrændelse, skjønt det er sandsynligt nok; men det er altid muligt, at Stedet simpelthen er forladt som Kjøbstadindretning, da der neppe var hensigtsmæssig Havn for Fartøier af lidt efter lidt stigende Størrelse og Dybgaaende.

Sjette Tidsrum, fra 1440—1614.

I den sidste Deel af foregaaende Tidsrum maa der nu vistnok efter den sorte Døds og Pestens Herjinger være opvoxet en ny Slægt af

de svage Levninger. Men, naar man lægger Mærke til, at hele Norge ved Folketællingen under Christian den 4de, to hundrede Aar senere, kun havde noget over 400,000 Sjele, bliver det usandsynligt, at der i dette saa ødelagte District paa hiin Tid kan have været mere end 30,000. En sørgelig Modsætning til den Modstandskraft, som Districtet viste mod Harald Haarfagers Erobring!

I den øvrige Deel af Riget var Tilstanden ogsaa yderst maadelig, og herved var den nye Slægt bragt til Besindelse, saa at man ønskede en ny Forening med Sverige, adskilt fra Danmark; — men Adelen i Sverige, som der havde faaet al Magten, syntes ikke tilbøielig til en saadan Forening; og der hengik over 2 Aar, inden man kunde blive enig om at vælge Christopher af Bayern, en anden Ætling af det norske Kongehuus paa Spindesiden, til Konge. Han kronedes først i Sverige, derefter i Norge 1443, og tilsidst i Danmark 1444, for at det danske Rigsraad kunde faae Anledning til at indsmugle de Ord: "Erkekonge af Danmark" i hans Titel.

Det var en forstandig Mand, som regjerede alle tre Riger med Upartiskhed; men han døde allerede 1448. Nu valgte de Svenske Karl Knutson til Konge, og dette Valg tiltraadtes af Norge, hvor Karl Knutson efter nogen Betænkelighed af Erkebiskop Aslak Bolt, blev kronet i Trondhjem, som Nidaros nu begyndte at kaldes, i Begyndelsen af Aaret 1449. Men det svenske Rigsraad indgik imidlertid en Forening med det danske om at forhindre Karl Knutson fra at beholde den norske Krone. — Følgen heraf var, at Norge for ikke at staae isoleret, maatte i Forening med Danmark antage Grev Christian af Oldenborg, som rigtignok ogsaa var en Ætling af Kongehuset, til Konge.

Christian den 1ste blev altsaa kronet i Trondhjem 1350, hvorefter der i 1351 i Bergen sluttedes en Forening mellem Norge og Danmark, at de altid skulde forblive tilsammen, hvordan det saa end gik med Sverige.

Man fik imidlertid snart en Forsmag paa Følgerne af denne Forening. Orkenøerne og Shetlandsøerne, befolkede af Normænd, og saa vigtige for dette Districts Handel, pantsattes til Skotland og bleve aldrig gjenløste.

Christian den 1ste efterfulgtes af Sønnen Hans eller Johannes, og denne af Sønnen Christian den 2den, idet de Danske vare saa forsigtige at vælge den til Konge, som efter de fra Oldtiden nedarvede Begreber stod nærmest til den norske Krone. — I Norge var nemlig dette Valgvæsen aldrig bleven vedtaget paa lovmæssig Maade, skjønt omtalt i Kalmarunionens Bestemmelser. — Christian den 2den drev det ogsaa til at blive Konge i Sverige; men i Aaret 1523 blev Kalmarunionen opløst, derved nemlig, at Christian den 2den efter det Stokholmske Blodbad blev afsat i Sverige og formedelst den danske Adels Trudsler flygtede fra Danmark. — Norge og Danmark valgte da den nærmeste Slægtning, Christians Broder Frederik den 1ste, Hertug af Slesvig.

Da Frederik den 1ste døde i Aaret 1533, indbød det danske Rigsraad det norske til Sammentræde i det paafølgende Aar til nyt Kongevalg. — Den norske Erkebiskop Olaf Engebretsen, som Formand i Raadet, udskrev derfor en Rigsforsamling til Møde paa Hustad i Bod den 15de August s. A. (1533) for at afhandle om Kongevalg og andre Rigets Anliggender. Denne Rigsforsamling blev holdt, og Befuldmægtigede udnævnte til Sammentræde med de Danske. Men i Aaret 1534 udbrød i Danmark den saakaldte „Grevens Feide", idet nemlig en Greve af Oldenburg, understøttet af Hanseaterne, optraadte som Troncandidat og vandt Tilhæng af Almuen og af Borgerskabet i Kjøbenhavn og Malmø. Herved blev Sammentrædet mellem de Norske og de Danske hindret. — Derimod valgte den danske Adel paa egen Haand i deres Nød den afdøde Konges ældste Søn Christian den 3die til Konge, og da han i Aaret 1536 lykkelig havde befriet Danmark eller dets Adel fra Plageaanderne, blev Adelen paa en Herredag i Kjøbenhavn enig om, at Norge skulde erklæres for en Provinds af Danmark, hvilket Kongen ogsaa lovede for at erholde Hjælp til at tvinge Norge til at hylde ham, som han efter urigtige Beretninger ansaae fornødent.

Denne besynderlige Transaction har endog norske fædrelandssindede og skarpsindige Forfattere betragtet som en virkelig Provindserklæring, uagtet ingen saadan fra Kongens Side paafulgte, og vel ei heller kunde været gjennemført med Magt, saasom Norge dengang upaatvivlelig var

stærkere, end det ødelagte Danmark. — Ikke heller behøvedes nogen Tvang for at bevirke Christian den 3dies Hylding. Han var nærmeste Arving til Kronen; men Erkebiskop Olaf Engebretsen havde intrigeret for at forhale Hyldningen, fordi Christian var oprigtig Lutheraner, saa det var at forudsee, at det nu i Bund og Grund forraadnede papistiske Væsen ved første Stød vilde falde sammen, naar der kom en protestantisk Konge paa Tronen, — hvilket ogsaa strax viste sig i det følgende Aar 1537, da Kongen efterat være erkjendt paabød Reformationens Indførelse. — Forøvrigt har det sin Rigtighed, at Christian den 3die regjerede Norge ved Kantsler uden Rigsraad; men dette havde ogsaa i Fortiden været Sædvane i Norge, da der aldrig havde været noget fast beskikket Rigsraad uden ved Kongers Mindreaarigheder eller Tronledigheder, medens Kongen derimod i vigtigere Sager tilkaldte efter Beqvemmelighed de nærmestboende eller ved Haanden værende blandt dem, som havde faaet Titel af Rigsraader eller Andre. Man maa herved lægge Mærke til, at de norske Konger siden Magnus Lagabøters Tid factisk udøvede Enevoldsmagt; og det var just Ulykken, at den forøvrigt saa ædle Kongeæt ikke var bleven opmærksom paa Nødvendigheden af at give Kongemagten og Riget en Støtte i en organiseret Folkemagt. Men Aarsagen dertil laae i den Vankundighed, hvori Nationen ved Hierachiets Bestræbelser var nedsunket.

Uden denne Vankundighed kunde det ikke have lykkets at skjule for det norske Folk de sande Forholde i Danmark. Der var nemlig Kongerne blotte og bare Vasaller af den mere og mere fra Holsteen fortyskede danske Adel, der i Danmark ligesom tildeels i Sverige havde underkuet de øvrige Borgerclasser, og ganske vist havde samme Hensigt med Norge. Men denne Plan strandede ganske naturligt paa Kongernes egen Interesse, som trængte til i Norge at have en Modvegt eller Støtte mod Adelens Anmasselser. De tænkte derfor paa intet mindre, end at underordne Norge under den danske Adel, men betragtede Norge som deres Arverige aldeles overeensstemmende med de her nedarvede Forestillinger. Norge beholdt derfor, uagtet Kongerne i mange Enkeltheder ikke kunde hindre Vilkaarligheder og især politiske Feilgreb, egen Lovgivning og egne Domstole og regjeredes ved egen Kantsler, — samt be-

nævnedes og behandledes altid som et særskilt Rige under den fælleds Konge, og det lykkedes aldrig den danske Adel her i Landet at faae noget for Borgerfriheden farligt Indpas, hvorimod det i Tidens Løb blev Tilfældet, at de norske Indretninger fik Indflydelse paa Forholdene i Danmark og navnligen norske Embedsmænd paa den danske Lovgivning. Men den naturstridige Forbindelse mellem disse 2de Riger maatte blive saa meget fordærveligere for Norge just formedelst hiint Kongernes Vasalskab i Danmark; thi derved hindredes disse fra at fremme den tidsmæssige Udvikling af de norske Institutioner til dette Lands eget Tarv; og Følgen heraf blev i Tidens Løb, at Regjeringscollegier, Universitet, Bank, og de til Forsvarsvæsenet nødvendige Anstalter bleve fælleds, og fik deres Sæde i den fælleds Konges Residentsstad Kjøbenhavn. Kjøbenhavn blev derfor paa alle Maader begunstiget, og det ikke mindre til Skade for danske, end for norske Kjøbstæder; og det Følgende vil vise, at, naar norske Kjøbstæder led mere end de danske, saa var dette ikke en Følge af dansk Undertrykkelse, men af norske Medborgeres feilagtige Begreber og derpaa grundede uheldige og fordærvelige Bestræbelser og Foranstaltninger. Den overmodige og uvidende danske Adel ansaae saadanne Ting som noget, der ikke engang fortjente dens Opmærksomhed, men benyttede derimod enhver Anledning til at ophidse og vel endog tvinge Unionskongerne til Krige mod Sverige, og dette havde for Norge den skadelige Indflydelse, at det tidligere nabovenlige Forhold til Sverige forstyrredes, og Handelssamqvemmet indskrænkedes. — Men, naar man heraf i den nyeste Tid tager Anledning til at tale om de Norskes Nationalhad mod Sverige, da er dette ligeledes noget, som savner Grund, og kun kan tilskrives Mangel af Kjendskab til den sande Stemning hos det norske Folk, der vel idelig blev bearbeidet i den Retning af danske Udsendinge og Embedsmænd, men aldrig kunde bringes til videre, end til en Opbrusning formedelst Krigstilstande, som dog igjen forsvandt efter Aarsagens Ophør. Det Sande er derimod, at den kjøbenhavnske Fællesbestyrelse aldrig blev folkekjær her i Norge, om man end deels af Vane hang ved Kongehuset, og deels af Betænksomhed i Forventning af gunstige Forholde med Troskab opfyldte, hvad man ansaae for Unionspligter, saalænge Unionen bestod.

Christian den 3die indfandt sig aldrig her i Landet; men tager man Hensyn til, at han vistnok var bleven overbeviist om Norges Troskab, kan dette godt forklares deraf, at hans Nærværelse i Danmark ifølge Tidsforholdene har været saa meget nødvendigere. Med Sveriges nye Konge Gustav Vasa holdt han Fred, uagtet der ikke manglede paa Anledning til Misforstaaelser, ligesom vist ei heller paa Ophidselser, dersom man ellers tør drage nogen Slutning fra efterfølgende Tider.

Men aldrig saasnart var Christian den 3dies Søn og Efterfølger Frederik den 2den kommet paa Tronen 1560, førend der rustedes til Krig mod Sverige. Denne udbrød 1563 og varede til 1570. Den er bekjendt under Navn af den nordiske Syvaarskrig, og udmærkede sig kun ved de Plyndringer, som gjensidigen forøvedes. Fra Norge havde man trukket Krigsfolket ud af Landet for i Forening med tydske Leietropper at forsvare Danmark; thi dette havde neppe indfødte Soldater, som der kunde stoles paa. Svenskerne havde saaledes frit Spil i Norge, hvor Hamar, Oslo, Sarpsborg og Bahuus afbrændtes, — Oslo dog af Kommandanten paa Akershuus, for at Svenskerne ikke skulde finde Ly der.

Frederik den 2den døde 1588 og fulgtes paa Tronen af den umyndige Christian den 4de, der allerede 1609 begyndte Krig med Sverige, den saakaldte Kalmarkrig, som entes 1613.

Begge disse Krige angik blot Titler og Vaaben, og endte vel med, at Sverige maatte give noget efter, men uden nogen Fordeel, medmindre man dertil vil henregne nogle ubetydelige Krigsomkostninger.

Hvad nu angaaer Mørerne og Romsdal, da havde dette District i dette 164aarige Tidsrum i det Hele taget havt en usædvanlig Ro. — Der vides ingen Overlast at have overgaaet det uden en Plyndring i Romsdal i Aaret 1536. — Nordmanden Thord Rød var nemlig sendt fra Bergen til Trondhjem med en Soldatskare for at holde Öie med Erkebiskop Olaf Engebretsen. — Men, da denne Skare, som maaskee havde Sold tilgode, kom til denne gamle Plyndringsmark, der desuden sorterede under Olaf Engebretsens Bispedømme, kunde den ikke modstaae Lysten til at fornye Voldsomhederne fra Borgerkrigenes Tid, og skal have holdt et slemt Huus, dog, som det

seer ud til, fornemmelig over geistlige Eiendomme; thi herover væsentligst klager Olaf Engebretsen i hans Skrivelse til Lehnsherren Eske Balde i Bergen af 1ste April 1537, da han forlod Riget, hvilken Skrivelses Indhold er gjengivet i Keisers Kirkehistorie.

Derhos seer det, efter hvad Strøm beretter under Orskog og Volden i hans Søndmøres Beskrivelse, ud, som om et svensk Streifcorps under Syvaarskrigen ogsaa har indfundet sig i dette District under Paaskud at forfølge Danskfødte; men det kan ikke have været af nogen Betydenhed.

Under Kalmarkrigen, Aar 1612, altsaa henimod Tidsrummets Slutning, kom en Trop Skotlændere som svenske Leietropper under St. Klaire (Zinklar) gjennem Districtet indad Romsdalsfjorden for at drage tvertsigjennem Landet til Sverige. Da denne Trop kom til Skothammeren, en Bjergknold ved Fjordens Indre, bragte Lodsen Zinklar til at gaae i Land der — under Foregivende af, at det var vanskeligt med saa dybgaaende Fartøier at lande ved Devold eller Veblungsnæs. Dette kunde maaskee ogsaa forholde sig rigtigt, som i det Følgende vil blive oplyst; men der var ialfald intet til Hinder for at lande ved Næs. Zinklar maatte derfor gaae den 2 Miils lange Omvei ad ubanede Veie over Fjeldpynten Bjorga, over flere Elve uden Broer og gjennem Skovmark omkring Iisfjorden for at komme ind i Raumadalen. Herved havde Romsdølerne faaet Tid til at advare Gudbrandsdølerne, ligesom de ogsaa selv samlede sig for at gjøre Modstand uden dog at kunne udrette noget, da de manglede ikke blot Anfører, men ogsaa Vaaben. — Zinklar og hans Trops videre Skjæbne ved Kringen i Gudbrandsdalen er bekjendt af Historien.

Nu er det vel saa, at Krigsstyr og Udskrivning af Soldater og Matroser under de omtalte Krige med Sverige vist ikke har rammet dette District mindre, end andre Dele af Fædrelandet; men i det Hele taget havde dog Districtet befundet sig i en heldigere Stilling, — fordi Indvaanerne i Ro kunde bruge deres Kræfter saa godt, som de forstode, og som de eengang tilværende Forholde fra Fortiden tillode.

Hvad Søndmøre angaaer, saa var vistnok Borgunds Kjøbstad ødelagt; men istedet derfor havde Hanseaterne, som i Bergen Aar 1435

havde oprettet et af deres fire store Handelscontoirer, der lidt efter lidt især fra Christian den 2dens Tid blev bragt under norsk Jurisdiction, rimeligviis i Aalesund oprettet et Factorie, hvormed de beherskede Handelen i Farvandene ved directe at opkjøbe Almuernes Producter, især naturligviis Fiskeproducterne. — Det kan vel antages, at der herved især i Begyndelsen fandt adskillig Vilkaarlighed Sted, og den for Almuen saa fordeelagtige Concurrence var udelukket; men egen Fordeel maatte dog lidt efter lidt bevirke et vist Maadehold, og Stillingen blev saaledes, om ikke skikket til at fremkalde Virksomhed, saa dog taalelig og tilvant, og i Tidens Løb gik dette Factorie over til et almindeligt indenlandsk Handelssted, uden at dog derved nogen mærkelig Forandring bevirkedes, da Stedet uden Kjøbstadsret fremdeles var henviist til Bergen som dets Markedsplads. Almuerne kunde ogsaa søge andre Afsætningspladse i Landets Indre, om end med Besværlighed; og dette findes at være skeet. — Romsdals Marked paa ovenmeldte Gaard Devold var saaledes for Søndmøringen af stor Betydning for gjensidig Omsætning i Districtet selv saavelsom med Gudbrandsdalen. Desuden var der Klovveie til Lesje og Lom, af hvilke den sidste endog har befundet sig under et Slags offentligt Tilsyn. Den gik dengang gjennem Herdalen og var kjendelig endnu i 1846, uagtet den i mere end 80 Aar ikke havde været benyttet eller vedligeholdt, fordi man, efterat Gaarden Herdal var udlagt til Sæterbrug og saaledes ikke længere beboet, havde fundet det fordeelagtigere at benytte nye Klovspassager fra Tafjorden og Geirangerfjorden. — Den væsentligste Afsætningscanal var imidlertid Baadfarten til Bergen og Trondhjem, der vel lidt efter lidt forvandledes til Jægtefart, men kun langsomt; og naturligviis medførte ogsaa den en for Bedriften i Hjemmet skadelig Tidsspilde ved de bedste Arbeidskræfters Fraværelse. — Om Fjordhandelen med Udlændinge om Trælast i denne Periode har været af Betydenhed, maa næsten betvivles, dersom man kan antage for afgjort, hvad der ovenfor er yttret om Skovens Ødelæggelse af Hanseaterne. Imidlertid er det vist, at baade Hollændere og Skotter have hentet Trælast fra Skovene i den østlige Deel af Borgund og den tilstødende Deel af Skodje. Gaarden Spilkevik (Spelingavik, Bjelkevik) har sit Navn af Hollændernes Besøg,

der havde deres Lasteplads paa Fliisnæs ved Storfjorden; og paa Borgundsøen har Skotteberget Navn efter Skotterne, som havde deres Lasteplads i et lille Dalføre ved Siden deraf. Det kan jo være mueligt, at disse Skove ere blevne skaanede under Ødelæggelsen; men det er ligesaa rimeligt at henføre denne Fjordhandel til Fortiden.

Søndmøre maa saaledes antages i dette Tidsrum at have arbeidet sig noget fremad, om end kun meget langsomt; og noget maa til Fremgangen have medvirket, at den Retssikkerhed, som herskede, har bevirket Indflytning af Udlændinge, navnlig fra Skotland, i hvilken Henseende oplyses, at 10 Opsiddere paa Gaarden Store Standal og at to Opsiddere paa Hustad (Husastad), begge i Hjorundfjord, regne deres Herkomst fra saadanne indvandrede Skotter.

I Romsdal synes Forholdene at have været heldigere. — Istedetfor det afbrændte Vedø har der sandsynligviis strax dannet sig en ny Handelsplads, Molde, paa Fjærestranden ved Reknæs og Moldegaard, hvor der var god Havn. Det synes ganske rimeligt, at Vedøes Næringsdrivende ikke have villet gjenopbygge deres By paa et saa isoleret Sted, som Vedøen, hvor der desuden manglede Havn for Seilfartøier, og at de derfor med Samtykke af daværende Øvrighed have flyttet deres By med den Lovhjemmel, som ligger i Anordningen af 1384, at Districtet skulde have sin egen Kjøbstad. — Fremdeles er det rimeligt, at det nye Sted i Begyndelsen har manglet Bolig for Tolderen, da en saadan længere hen i Tiden blev beskikket, saa at det vistnok har sin Rigtighed, hvad der hos Kraft meldes om, at Tolderen en Tid boede paa den ligeoverfor paa Fjordens Sydside beliggende Gaard Vestnæs. Dette Sted laae derhos meget beleiligt til at føre Kontrol med Udlændinge, som hentede Trælast fra Fjordens indre Hovedgrene. Ved den allerede omtalte Bjergknold, Skothammeren, paavises endnu en Tømmervælte, ad hvilken Skotterne bragte Lasten fra Høiden ned til Fjorden. Det antages, at Bjerghammeren har faaet sit Navn fra denne skotske Fjordhandel. Deres Lasteplads var Veblungsnæs.

I Tidsrummets Begyndelse kan den nye Kjøbstads Virksomhed forsformedelst den daværende ulykkelige Forfatning i Districtet ikke have været af Betydenhed. Men lidt efter lidt maa den ved Udlændigers jevnlige

Besøg have tiltaget. Sagnet taler endnu om en særdeles livlig Handel efter Forholdene, og at der maa være noget i dette Sagn sees deraf, at Moldes Handel henimod Tidsrummets Slutning efter Krafts Beretning havde fremkaldt Opmærksomhed og Misundelse hos de Næringsdrivende i Trondhjem.

Til denne for Romsdal heldigere Stilling kom endnu, at dette Fogderi havde Markedspladsen paa Devold i Raumadalen i dets Midte, og rimeligviis maa ogsaa Veiforbindelserne med Søndmøre og Nordmøre i dette Tidsrum have faaet nogen Udvidelse og Forbedring navnlig over Vatne-Eidet, Fane-Eidet og Tilter-Eidet samt over Osmarken. Man finder ialfald, at Kong Frederik den 4de i det følgende Tidsrum har reist over Vatne-Eidet; og der er, som af det Følgende vil sees, ingen Grund til at antage, at man da har havt Leilighed til at foretage nye Veiarbeider.

I Nordmøre maa Stillingen have været omtrent lignende. Det laae nærmere ved det endnu i Periodens Begyndelse og henved 100 Aar derefter ved clericale Indretninger blomstrende og forholdsviis folkerige Trondhjem; og nu dreves ogsaa i Nordmøre en livlig Fjordhandel med Udlændinge, som hentede Trælast. Men denne Fjordhandel synes ikke at have concentreret sig til noget enkelt Punct eller faaet Støtte i noget Handelssted, førend i den sidste Deel af Tidsrummet, da Trondhjems Virksomhed var dalet efter Reformationens Indførelse og Trondhjemmerne ikke ret vidste, hvad de skulde slaae ind paa for at erstatte den udtørrede Indtægtskilde. — Da begyndte Handelen at concentrere sig paa Gaarden Lille Fosen paa Øen Fosna, og man finder, som Kraft oplyser, at der tilsidst blev ansat en Tolder, ja endog længere hen ved Siden af ham en Toldskriver, hvilket vidner om den Vigtighed, som man tillagde den nordmørske Handelsdrivt.

I dette Tidsrum maa sandsynligviis ogsaa den gamle Vei fra Surendalsøren gjennem Lomundalen til Orkedalen være bleven farbar for Hjulredskab for at kunne tjene som Transportvei til Trondhjemsfjorden. Forøvrigt maa der ganske vist ogsaa i Romsdal og Nordmøre være skeet Indflytninger af Udlændinge; men nogen bestemt Oplysning derom kan ikke paavises førend i det paafølgende Tidsrum.

Af denne Forklaring fremgaaer, at Forfatningen i det hele District i oeconomisk Henseende maa have været nogenlunde taalelig i Søndmøre samt ret god og langsomt fremadskridende i Romsdal og Nordmøre: alt i Forhold til Tidsomstændighederne, og bedre, end der kunde ventes efter de gruelige Hjemsøgelser, for hvilke sidste dog Nordmøre rimeligviis havde været mere forskaanet, end Søndmøre og Romsdal, saavidt nemlig Plyndringen angaaer.

Men i Henseende til kirkelig Ordning og Oplysnings Udbredelse maa Tilstanden have været ligesaa jammerlig som i Rigets øvrige Dele og for en Deel meget værre. — Endnu 60 Aar efter Reformationens Indførelse var her ikke mere, end 12 Præstegjælde, som kan sees af Trondhjems Reformats af 1589. Først i Aaret 1612 blev en Begyndelse gjort derved, at Vanelvens og Søvde Sogn adskiltes fra Volden og ombannedes til Vanelvens Præstegjæld; og ikke førend langt hen i Tiden blev der tænkt paa Almueskoler og altsaa endnu senere paa andre Skoler. Det skulde derimod ikke vare længe, inden den oeconomiske Tilstand forværredes, og Districtet bragtes tilbage i en Elendighed, som neppe kan sammenlignes med noget Andet, end med Forfatningen ved Aaret 1440, eller maaske rettere ved Aaret 1400 strax efter den sorte Døds og Pestens Herjinger.

Forøvrigt blev i dette Tidsrum den første Anledning givet til Adsplittelse af Giskø-Familiens store Samling af Jordegods. — Fru Gyrild Faddersdatter, Familiens sidste Ætling, havde nemlig 3 Gange været gift uden at faae nogen Arving, hvorfor hun ved Testamente af 1582 overdrog det hele Gods til Frederik den 2den. Den Deel deraf, som laae i Romsdals Fogderie, blev et særskilt Lehn, under Navn af Vestnæs Gods, ventelig fordi Lehnherrerne, blandt hvilke nævnes Generallieutenant von Ahnen, toge Boelig paa Vestnæs. Dette blev henimod Midten af det 17de Aarhundrede solgt til Statholder Hannibal Sehested, men faldt tilbage til Kronen og blev siden atter solgt og adsplittet, som det synes, fordi det under den aftagende Befolkning, de dalende Nærigsforholde og den tiltagende Armod ikke kunde lønne sig for Nogen at være Eier deraf. — Omtrent ligedan gik det med den større Deel af Godset, som laae i Søndmøre. Dog er deraf endnu en Levning, saa-

vidt vides, et Par hundrede Skylddaler, samlet i Capitaine Ridder Ludvig Daaes Eie. — Strøm meddeler i Søndmøres Beskrivelse en fuldstændig Fortegnelse over samtlige Godset tilhørende Eiendomme ikke blot inden Amtet, men ogsaa i andre Dele af Riget.

Syvende Tidsrum, fra 1614—1742.

Christian den 4de besad ganske vist gode personlige Egenskaber og lagde for Dagen en varm Kjærlighed til Norge; men hans Regjering var for dette Rige maaskee den uheldigste, som det har havt. — Efter Kalmarkrigen holdt han dog Fred med Sverige, indtil han ved Slutningen af sin Regjering uforberedt blev overfaldet af de Svenske. —

I Aaret 1604 foretog han en Reise langs Norges Kyst og var da i Trondhjem. I denne Bye, der som allerede omtalt var sjunket i Afmagt ved Reformationens Indførelse og desuden var bleven hjemsøgt af en ødelæggende Ildebrand, begyndte man da at opstille en Lære om de 4 Sølehne, Namdal, Fosen, Nordmøre og Romsdal, som foruden Trondelagen skulde danne Trondhjems Handelsdistrict, og hvor ingen Udførselskjøbstad burde være, da det skulde være fordeelagtigere for Riget, at Handelen concentreredes til enkelte Hovedpuncter. — Man seer, at det er den samme Lære, som sidenefter konseqvent befulgtes af Christian den 4de, og ifølge hvilken Stavanger og alle Agdesidens Handelsbyer skulde opoffres for Christianssand, og Drammen for Christiania.

Følgen heraf var et Rescript af 1614, hvori ikke blot Lille-Fosen, men ogsaa Molde, der sandsynligviis allerede i 170 Aar havde udøvet fuld Kjøbstadsret, bleve betegnede som Ladesteder under Trondhjem, hvor deres Handlende skulde tage Borgerskab, og hvorfra ingen Udførsel maatte skee uden af Tjære og Trælast.

Lille-Fosen og Molde maatte saaledes ikke udføre deres Districters egentlige Hovedvarer, nemlig Fiskevarer, Tran og Rogn, samt Sild, uden at tale om Skindvarer og Andet, men alt skulde føres til Trondhjem for derfra at udføres. — Men det skulde blive endnu værre under de følgende Konger.

Under Christian den 4des Eftermand, Frederik den 3die, blev ved kongelig Rescript af 1660 endog Toldstedet i Romsdal, som det kaldtes,

uagtet Tolderen da boede i Molde, ophævet, saa at al directe Udførsel endog af Trælast blev gjort umuelig. —

I 1667 blev vel Toldstedet paa Grund af Klage fra Almuen igjen oprettet, men atter ophævet under Frederik den 3dies Søn og Efterfølger, Christian den 5te, ved nye Privilegier for Trondhjem af 17de Marts 1782, efter en ny Ildebrand, hvilke Privilegier udtrykke sig som følger:

Bebyggerne paa Lille-Fosen og Molde, som bruge borgerlig Næring, skulle være forpligtede enten inden Aar og Dags Forløb at opbygge saa godt et Huus i Trondhjem, som de nu beboe, eller og at flytte til Byen; og da ingen Losning og Ladning skal skee uden paa rette Toldsteder, saa skal de, som boe paa Smaastederne og Havnene paa Fjorden, indflytte i fornævnte Trondhjem. Alle Slags Fedevarer skulle føres til Trondhjem og ikke enten til Nordmøre eller Romsdalen og langt mindre til Udhavne. Desuden forbydes al Udlosning af Salt, Malt og andre Kornvarer, samt Viin, Brændeviin, Tobak og alt andet Kræmmerie ved Nordmøre og Romsdalen.“ —

Disse Bestemmelser medførte altsaa blandt andet, at Romsdals Bønder skulde føre deres Fedevarer til Trondhjem, det vil sige over 30 Mile søverts; — og at denne Galskab virkelig var fuldt Alvor, sees tydelig af aabent Kongebrev af 15de Marts 1685, hvori Bestemmelserne formildes derhen, at „de 4 Sølehne“ maatte afsætte deres Varer til hvem de vilde, saafremt Trondhjemmerne ikke kjøbte dem inden 1ste Mai, ligesom og sælge deres Trælast og Tjære til Fremmede, som besøgte Havnene.

Ved Toldforandring af 21de Marts 1691 tillodes ved „Toldstederne i Nordmøre og Romsdal“ Losning af Kornvarer fra Danmark (!) og Udførsel af Trælast, men ingen Udførsel af andre Varer, altsaa ikke engang Tjære, uden til Kjøbstæder inden Riget.

Christian den 5tes Søn og Eftermand, Frederik den 4de, som havde gjennemreist Districtet i Aaret 1704, tillod nu vel ogsaa at indføre udenlandske Kornvarer og at udføre indenlands tilvirkede Producter, og derefter var det, at man i Nordmøre begyndte med at tilvirke Skreid til Klipfisk, istedetfor at den før kun var benyttet til Tørfisk. Men under hans Søn og Eftermand, Christian den 6te, be-

virkede Trondhjemmerne, efter atter en Ildebrand, udvidede Privilegier af 1731, hvorved al Handel baade paa Danmark og udenlandske Steder blev forbudt, hvilken Bestemmelse i det følgende Aar formildedes derhen, at Trælast og Tjære kunde udføres, men Fisk, Sild og Skindvarer maatte ikke føres andetsteds end til Trondhjem, saaledes at disse Producter ikke engang kunde sendes til Bergen eller andre norske Byer.

I Aaret 1733 gjennemreiste Christian den 6te og hans Gemalinde Districtet. I Aalesund bleve de opholdte paa Brunholmen i 6 Dage ved Modvind, og derefter vare de ogsaa i Lille-Fosen, saa at Kongen havde god Tid og Anledning til at blive bekjendt med Følgerne af disse urimelige Bestemmelser.

Al Virksomhed i Districtet ophørte. Amtmanden (Solgaard) forestillede, at Bestemmelserne havde skadet Districtet mere, end hele Krigsstyret i den 11aarige nordiske Krig (fra 1709—1720); men forgjæves.

Omsider bevirkede Skræk, hvad sund Sands ikke havde kunnet udrette. I Aaret 1741 indtraf over hele Districtet Misvext og Hungersnød. Trondhjemmerne kunde ikke skaffe Korn; thi Trondhjem havde ingen Nytte havt af disse Uretfærdigheder mod de romsdalske Byer, men befandt sig tvertimod paa hiin Tid selv i en sørgelig Forfatning; og Districtets egne Handlende vare berøvede Rettigheden og maaskee ogsaa Evnen til at forskrive Kornvarer.

Under denne Gjenvordighed udkom 2de Forordninger af 29de Juni 1742, hvorved Molde fik sin Kjøbstadsret tilbage og Lille-Fosen erklæredes for Kjøbstad under Navn af Christiansund.

Medens saaledes Districtets nordlige Fogderier vare bragte i Elendighed ved at gjøres til Prøveklude for bagvendte statsoeconomiske Theorier, var Forholdet i det sydligste Fogderie noget anderledes. — Dette var paa en Herredag i Bergen 1633 bleven henlagt fra Trondhjems under Bergens Bispedømme. Flere Præster vare ansatte og en Mængde Landhandlerier oprettede ikke blot i Aalesund, men ogsaa rundt om i Fogderiet.

Efterat Kongen i Aaret 1660 var bleven erklæret for Enevoldsregent i begge Riger, blev den tidligere Lehnsherrestyrelse afskaffet, under hvilken de kongelige Indtægter af Lehnene vare blevne bortforpagtede til

Lehnsherrerne. Istedetfor Lehnene oprettedes nu Amter, hvori Overøvrighedsmyndigheden overdroges til Amtmænd, medens Oppebørselen overdroges til vedkommende Fogder, i hvis District Lehnet eller en Deel deraf var beliggende. Ved denne Forandring bleve Søndmøre, Romsdal og Nordmøre sammenføiede til eet Amt. — Men denne Forandring har endnu indtil vore Dage ikke kunnet bevirke, hvad den vilde være godt skikket til. — Kjøbstæderne bleve nemlig ikke henlagte til det Amt, hvori de vare beliggende, men under den Stiftamtmand, som var ansat i Bispedømmet. Følgen heraf for dette Amts Handelsbyer er iøinefaldende af det allerede Forklarede. — Fremdeles bibeholdt man Stiftsdirectionsindretningerne, der efter Reformationen vare blevne oprettede, for at Stiftamtmanden skulde forebygge Misbrug af Myndighed fra Biskoppens Side, som man paa den Tid var meget bange for. Sagens Natur medfører alligevel, at Meget kommer til at beroe paa Biskoppen især i de Dele af Bispedømmet, som ligger udenfor Stiftamtmandens Omraade som civil Øvrighed. Naar derfor forskjellige Dele af et Amt ligge i forskjellige Bispedømmer, og der hos Biskopperne hersker forskjellige Anskuelser, maa Følgerne af disse nødvendig komme tilsyne i de forskjellige Dele af Amtet. Bispedømmernes Udstrækning har naturligviis ogsaa sin Indflydelse. Saaledes har man i Romsdal og Nordmøre oplevet ikke at see sin Biskop i et Tidsrum af 16 Aar, medens Søndmøre temmelig regelmæssig er besøgt af Bergens Biskop. Følgerne heraf har viist sig paa forskjellig Maade i Districtet. Bergens Biskopper have i det Hele lagt for Dagen et bedre Bekjendtskab med deres Districts Tarv. Herfra maa det skrive sig, at Ansættelse af flere Præster er begyndt et Aarhundrede tidligere i Søndmøre, end i Romsdal og Nordmøre, uagtet Behovet vist ikke var mindre i de 2de sidstnævnte Districter.

Denne Omstændighed, at Søndmøre saaledes fik flere Sognepræster tidligere, end de øvrige Fogderier, har ganske vist ikke blot bevirket den mere udbredte boglige Dannelse og Skrivedygtighed, som der findes, men ogsaa bidraget sin Deel til, at hint Fogderie, uagtet det maatte savne en Kjøbstad i sin Midte og uagtet Søndmøre i det 17de Aarhundrede især hjemsøgtes af store Ulykker ved Sneskred, Fjeldskred, Oversvømmelser og Elvebrud, hvorom Strøm giver Underretning, dog i det Hele ved-

blev at gaae fremad i oeconomisk Henseende saavelsom i Folkemængde, om end i begge Henseender kun langsomt, medens Romsdal og Nordmøre meget hurtigt gik tilbage.

Ogsaa Søndmøre hjemsøgtes af den Misvext, som indtraadte i 1741, men i mindre Grad, eller maaskee blot led mindre, fordi Landhandlerne kunde komme til Hjælp. Denne Misvæxt vedvarede, ventelig tildeels formedelst Mangel paa Sædekorn, gjennem Aarene 1742—1744, og over det hele District, om end i ulige Grad; Hungersnød, Mangel og deraf flydende Sygdomme bortrev Mennesker i hundredeviis, — eller maaskee endog i tusindviis, uden at regne dem, som udvandrede fra et saa næringsløst District.

Det er ikke muligt med Talstørrelser at give nogen aldeles paalidelig Forestilling om Udstrækningen af den Tilbagegang, som havde fundet Sted, som Følge af denne Hjemsøgelse og især af de uretfærdige og taabelige Regjeringshandlinger. Men tilnærmelsesviis kan man dog danne sig et Begreb om Folkemængden i Amtet ved Slutningen af 1744 ved at sammenholde Strøms Beretning om Folkemængden i Søndmøre ved Aaret 1760 med de paafølgende Folketællinger til 1801, — og i Henhold dertil antager Forfatteren, at paa hiin Tid Søndmøre har havt høist 15000, Romsdal høist 8000, og Nordmøre høist 12000, altsaa hele Amtet tilsammen 35,000 Mennesker, deri indberegnet Kjøbstadbefolkningerne, som maa have været ubetydelige.

Under dette Tidsrum berørtes forøvrigt Districtet af en Krigstildragelse, som af Kraft formeentlig rigtig henføres til den Krig, som førtes mod Sverige i Aarene 1657 og 1658, men som forøvrigt ikke kan findes at have medført nogen Overlast, og i det Hele har været saa ubetydelig, at Forfatteren paa Forespørgsel derom har faaet til Svar, at derom intet Minde er bevaret til den nulevende Slægt i vedkommende Præstegjæld. Imidlertid bør den her omtales af en anden Grund, som vil forstaaes af sig selv.

Kong Frederik den 3die var af sine Herrer i Rigsraadet bleven tvungen til i Aaret 1657 at erklære Krig mod Sveriges Konge, Karl den 10de, der just var optaget af en Krig mod Polen. — Hensigten var at benytte Anledningen til at tilbageerobre Skaane, Halland og

Bleking, som 12 Aar i Forveien tilligemed de 2de norske Provindser Jæmteland og Herjedalen vare tabte til Sverige under den Krig, som de Svenske havde paaført Christian den 4de i hans Alderdom i 1644 og 1645, medens Danmark var aldeles uforberedt. — Men nu, under Frederik den 3die, var Danmark ligesaa uforberedt til den Krig, som det erklærede, og Omstændighederne vare saadanne, at Krigserklæringen just kom Karl den 10de meget beleiligt. — I største Hast brød han op fra Polen, drog gjennem Tydskland, brød ind i Holsteen og Danmark, og gik paa Isen i den strenge Vinter over begge Belterne til Sjælland lige mod Kjøbenhavn uden at finde nogen Modstand. I Forskrækkelsen sluttede det usle Rigsraad Fred i Roeskilde allerede i Februar 1658, og fik den; men maatte endvidere afstaae Bornholm af Danmark, samt Trondhjems tilligemed Nordlandenes og Finmarkens Bispedømme og Bahuuslehn af Norge, og mod at bekræfte de ved Freden til Brømsebro i Forveien gjorte Afstaaelser.

Ifølge denne Fred indfandt sig allerede i April s. A. svenske Kommissarier i dette District for at faae anviist den nye Rigsgrændse. Lehnsherren, Vibe, lod da 40 Laugrettesmænd opgaae eller ialfald beskrive Grændsen af Romsdals Fogderie imod Gudbrandsdalen og Søndmøre, hvilken Forretning i det Følgende vil blive omhandlet. Sandsynligviis have de svenske Kommissarier været ledsagede af et Detachement Soldater, som have besat Kongsgaarden Hustad i Bød, og dette Detachement er da sandsynligviis bleven fordrevet ved et Troppecorps fra Bergen, efterat Krigen igjen var udbrudt i samme Aar. — Karl den 10de angrede nemlig at have ladet Frederik den 3die slippe saa let, og begyndte atter Krigen ved at beleire Kjøbenhavn. Men nu lagde Hollændere og Englændere sig imellem og tvang Karl den 10de til at afstaae de gjorte Erobringer, undtagen Bahuus Lehn.

Forøvrigt forstaaes det af sig selv, at de under dette Tidsrum beskrevne Forholde ikke have medført nogen Opmuntring for Fremmede, enten fra Indland eller Udland, til at flytte ind i dette District. Imidlertid findes dog i dette Tidsrum nævnt en rimeligviis tidligere indflyttet Familie af Navnet With af skotsk eller engelsk Herkomst. Den har været bosiddende i Nodmøer, og eiet Aasgaard, Sætheim og flere Skoveiendomme.

En af dette Navn er omtalt i Stangviks Ministerialbog blandt Flere, som skjænkede Gaver til Kirken i Anledning af Frelse fra Havsnød, og en Anden har været Provst i Nordmøre. Familien skal siden have udbredt sig til den sydlige eller østlige Deel af Riget. Men som Hovedstamme ansees den Green, som endnu er bosat paa bemeldte Gaard Sætheim i Stangvik med Fornavnet Sebastian eller Bastian, hvilket Fornavn stadig har været forbeholdt den ældste af hver Familie i Slægten. En Fætter af Sætheims nuværende Eier er Kjøbmand Bastian Width i Molde, hvis Fader flyttede til Molde ved Aaret 1814 og optog Bogstavet d i sit Navns Skrivemaade. Om Familiens Ælde inden Riget vides kun, at den ikke er yngre, end Religionskrigene i England under Karl den 1ste, hvilke antages at have foranlediget Udvandringen; men det er noksaa rimeligt, at den har indflyttet og tillagt sig de betydelige Skoveiendomme i det foregaaende for Nordmøre heldigere Tidsrum under den afskyelige Jacob den 6tes Regjering først i Skotland og siden i alle 3 britiske Riger.

Ottende Tidsrum, fra 1744—1814.

Christian den 6te døde 1746 efter 16 Aars Regjering og efterfulgtes af Frederik den 5te, der døde 1766 og efterfulgtes af Christian den 7de. Denne Konge blev imidlertid sindssvag, og saaledes blev der afvexlende Bestyrelser indtil 1784, da Kronprindsen overtog Regjeringen, som han førte i Faderens Navn til dennes Død 1808, da han selv besteg Tronen, som Frederik den 6te. Under ham opløstes Foreningen mellem Norge og Danmark, da han af den svenske Kronprinds i Forening med England, Rusland, Østerrige og Preussen blev tvunget til at frasige sig Kongedømmet i Norge ved Freden til Kiel den 12te Januar 1814.

Aldrig har nogen Stat havt heldigere Forholde, end Danmark og Norge ligetil de sidste Aar af dette Tidsrum, nemlig til 1807. — Her var Fred fra 1720 til 1807, naar undtages en Krigsrustning mod Rusland 1762, det paa Østlandet under Spotnavnet Tyttebærkrigen bekjendte Sommertog 1788, da den norske Armee under Kronprindsens Anførsel for at hjælpe Rusland maatte angribe Sverige og trængte

frem til Gøtheborg, men maatte drage hjem igjen efter engelsk og preussisk Mellemkomst, — og endelig Slaget paa Kjøbenhavns Rhed den 2den April 1801. — Under idelige Krige mellem de øvrige europæiske Magter høstede Danmark og Norge en saa stor Fordeel af Handel og Skibsfart især Fragtfarten, at Norge alene gav et Overskud over Udgifterne, som tilsidst steg op til en Million Specier aarlig, fornemmelig af Toldindtægterne, og Danmarks Fragtfart og dets Kolonialhandel, som var monopoliseret for Kjøbenhavn, var endnu langt større. Men intet kunde forslaae under den ødsle og uforstandige Statshuusholdning. Christian den 6te, som havde modtaget 10 Millioner Daler Courant i Skatkammeret efter Frederik den4de, der havde ført den 11aarige nordiske Krig, bortødslede denne Beholdning og efterlod en Gjæld af 6 Millioner. — Denne forøgedes troelig under Frederik den 5te og Christian den 7de. Frederik den 5te havde en Tvist med den russiske, Zar Peter den 3die, om nogle holsteenske Bygder, og, medens Zar Peter i Aaret 1762 sendte imod ham en Armee paa 40,000 Mand, som han havde staaende i Preussen i Anledning af den preussiske Syvaarskrig, opstillede Frederik den 5te en Armee i Holsteen paa 75,000 Mand, hvoriblandt 15,000 Norske og Resten for største Delen Tydskere og Leietropper. Zar Peter døde imidlertid; hans Efterfølgerske, Katharina den 2den, gav efter og sluttede Fred, saa at Begivenheden ikke havde nogen anden Følge, end at hjælpe Preussen til at gaae seierrig ud af Syvaarskrigen og grundlægge den Styrke, som nu er saa farlig just for Danmark.

Fabrication af Bancosedler og Laanesystemet, som allerede var i fuld Gang, begyndte nu at blomstre for Alvor. Ingen Anledning eller intet Paaskud til at udskrive Skat eller Told eller gjøre Gjæld forsømtes. Man skulde tro, at under saadanne Conjuncturer maatte Statscassen uden Vanskelighed kunne afholde Byrden af saadanne Begivenheder, som de omtalte; men intet mindre. Da der i 1807 udbrød en virkelig Krigstilstand, som varede henved 7 Aar, var Statens Casser tomme og Krigsmaterial savnedes. Det var England, som da under den fortvivlede Kamp mod Frankrige overfaldt Danmark og bemægtigede sig Flaaden for at ikke Frankrige skulde faae den, — men derefter tilbød Fred paa ærefulde Vilkaar. Dette Tilbud besvaredes med en Krigs-

erklæring af Frederik den 6te mod England, og, som om dette ikke var nok, udstedte han strax efter uden retmæssig Anledning en Krigserklæring mod Sverige, som da atter under en ligesaa ubesindig Konge var indviklet i Krig med Rusland. — Svenskerne besvarede denne Krigserklæring med et Indfald i Norge i April 1808, men vare uheldige, uagtet man her manglede baade Korn, Klæder, Vaaben og Krudt. — Frederik den 6te, hvis danske Armee i 1807 ikke kunde komme fra Holsteen til Sjælland, og om Vinteren 1808—1809 ikke over Øresund til Skaane, vilde nu have, at de Norske skulde rykke ind i Sverige; men dette blev negtet, og Freden med Sverige gjenoprettedes i Slutningen af Aaret 1809. — Men Krigen mod England vedvarede, og under denne blev den norske Handel aldeles standset, største Delen af dets Handelsflaade med store Varepartier opbragte og priisdømte og desuden store Pengesummer tabte. — Private Formuer, som vare erhvervede under den lange Fredstid, fortæredes ved Standsningen af al Handesvirksomhed; thi de vare ikke grundede paa Landets Opdyrkning eller paa en forstandig Anvendelse af Omtanke og Flid, men Udbytte af Lykken under en tankeløs og eventyrlig Bedrivt.

Omsider sluttede Krigen med England i Begyndelsen af 1814; men Norge kunde ikke komme til at nyde godt deraf, forend i Slutningen af samme Aar, efterat Foreningen med Sverige var besluttet og Sveriges Konge Karl den 13de, under 4de Novbr. valgt til ogsaa at være Konge i Norge efterat have vedtaget den Grundlov, som Norge imidlertid havde givet sig under 17de Mai. Imidlertid var den dansk-norske Statsgjæld inden Norges Adskillelse steget til omtrent 65 Millioner Specier; — og Seddel-Værdien var sunket til en Ottefiretiendedeel (48 Deel), hvorved endvidere alle Capitalisters og især Umyndiges Formuer ødelagdes; og i det Hele kan det siges, at her i Norge herskede saavel offentlig som privat Armod. — I Danmark var nu vel Stillingen ikke meget bedre; thi det havde næsten hele Statsgjælden at bære, da Norges Andeel i denne kun beregnedes til 3 Millioner; og desuden blev ogsaa der mangfoldige Formuesmænd ødelagte. Men det behøvede ikke at anskaffe saa meget fra Nyt af, som Norge, der kun havde faaet et Universitet, som ikke var tilstrækkelig doteret, og Danmark havde, hvad der var i Behold af

de fælleds Statsindretninger til Rigets Forsvar; — og hvad der var væsentligst, det havde en sikker Kornavling, medens denne derimod i Norge var bleven forsømt paa Grund af de billige Kornpriser og vor Nations Characteer, der ikke er meget tilbøielig til anvende stadig Omsorg, naar Livsophold kan vindes med mere hurtige og eventyrlige Anstrengelser, hvortil vort Lands naturlige Udstyring giver Anviisning.

Hvad nu Romsdals Amt angaaer, da indtraf der efter 1744 rig Adgang til Erhverv. I Søndmøre indtraf Storsildfiske allerede i 1744 og vedvarede afvexlende til 1760, i hvilket Tidsrum det ogsaa naaede op til Romsdal og Nordmøre især mellem Aarene 1750 og 1760. Vaartorskefiskeriet slog ikke heller feil, og om Misvext er der ikke Tale forend ved Aarene 1801—1802.

Men her manglede deels Adgang, deels Evner og Formue til at føre sig disse Rigdomskilder til Nytte. Herom overbevises man allerede ved Strøms Beretning om Udbyttet af det store Skreidfiske i nordre Søndmøre i 1756. Han angiver Udbyttet nemlig til 56,000 Voger Tørfisk, et Qvantum, der nu vilde blive anseet for at betegne et maadeligt Fiskerie, uden at tale om, at man endda der ikke havde tilegnet sig Kyndighed til at tilvirke Klipfisk, hvorved det samme Qvantum kunde udbringes til henved den dobbelte Værdie

Aalesund var fremdeles og vedblev at være uden nogensomhelst Udskibningsret. — Til enhver Forestilling om saadan Rettighed havde den for begge Riger fælleds Finantsminister det constante Svar, at der maatte tages overveiende Hensyn til Bergens Interesser, som gav 100,000 ind i Toldindtægter.

Omsider fik Aalesund i 1791 Navn af Ladested, men ligesom til Spot; thi det maatte kun udføre Bord til Danmark og hente Korn derfra.

Vareafsætningen fra Søndmøre foregik saaledes paa samme tungvindte Maade som i foregaaende Tidsrum. Vistnok havde man, som Strøm melder, anskaffet et stort Antal Jægter; men denne tiltagende Jægtefart havde den skadelige Virkning at befæste Søndmøringernes Hang til Sølivet og Fraværelse fra Hjemmet, hvorved Districtets Opdyrkning fremdeles forsømtes.

For Veivæsenets Udvikling blev intet eller saagodt som intet udrettet, naar undtages, hvad der strax nedenfor omhandles, som neppe kunde have nogen Forøgelse af den indre Samfærdsel til Følge.

Imidlertid er i dette Tidsrum indflyttet i Søndmøre fra Stavanger den endnu meget udbredte Familie Rønneberg, som har havt megen Indflydelse paa Virksomheden.

I Romsdal og Nordmøre var den indsvundne Befolkning i Landdistricterne bragt til den Yderlighed kun at kunne sørge for det Uundværligste til Livsophold. Det er mærkeligt, at der fra hiin Tid ikke nævnes en eneste indfødt Handelsfamilie i Molde eller Christiansund, som kunde ophjælpe Virksomheden i Landdistricterne ved at opkjøbe og omsætte Landmandens Producter og saaledes foranledige Vexelvirkning mellem Bye og Bygd. — Efter hvad Strøm ved Aaret 1760, og hvad Bing i hans Norges Beskrivelse ved Aaret 1790 yttrer om engelske og andre Kommissionairer, skulde man næsten troe, at indtil sidstnævnte Tid al Activhandel var bleven drevet af saadanne Kommissionairer. Men det virkelige Forhold har vel været, at der i den første Tid efter 1742 har indfundet sig saadanne Kommissionairer fra trondhjemske, bergenske og udenlandske Huse for at drage Fordeel af de rige Fiskerier. At deriblandt har været Englændere eller Skotter, maa ansees for sikkert efter begge hine Forfatteres Yttringer og da her endnu paa Spindesiden er mange Descendenter af en skotsk Familie Allan, hvoraf der endnu er en Kjøbmand i Christiansund i Virksomhed.

Men af alle hine Kommissionairer maa de fleste igjen have forladt Districtet, og først ved Aaret 1760 nævnes tre indflyttede Familier som bofaste i Districtet, nemlig Kaasbøl og Christie i Christiansund og Møller i Molde. De tvende første ere formodentlig komne fra Trondhjem eller Bergen, men den sidste fra Jylland. Christie-Familien har vedligeholdt sig i Christiansund lige til vore Dage og den møllerske Familie i og omkring Molde fornemmelig som Landmænd.

Man ledes saaledes til den Overbeviisning, at her i det Hele taget ikke heller i disse tvende Fogderier kan have fundet Sted nogen planmæssig paa gjensidig Interesse mellem By og Bygd grundet Handelsvirksomhed, medens derimod Trondhjem, efterat have mistet dets natur-

stridige Privilegier just begyndte at hæve sig af dets Nød og udviklede en Virksomhed, som gav det Overvegten i Udførselen af disse Districters Producter, en Overvegt, der i det Hele taget vedvarede lige til henimod Aaret 1840.

Endnu i Aaret 1779 havde Christiansund kun et eneste Handelsskib, og ved Udgangen af den nordamericanske Frihedskrig, — den for Fragtfarten allerfordeelagtigste Tid, havde Christiansund kun 10 Skibe, tilsammen drægtige 433½ Læster, og Molde kun fire Smaafartøier.

Ved Aaret 1790 nævnes ved Siden af de omtalte Familier den endnu blomstrende Familie Knudtzon som indflyttet fra Holsten, og i Molde Klaus Steffensen, rimeligviis en Indfødt, samt to Brødre af Navnet Jervell indflyttede fra Finland; og af de af Kraft meddeelte Efterretninger om Handelen i de paafølgende Aar til 1807, saavelsom af hvad Foged Bull oplyser i hans Moldes Beskrivelse, fremgaaer det, at der fra hiin Tid maa være udviklet en bedre Handelsbedrivt i disse Byer. Her var da ogsaa betydelige Formuer paa flere Hænder i begge Byer, og af Handelsskibe havde Molde før Krigen 6, drægtige 262 Læster, Christiansund 16, drægtige 533 Læster, foruden 54 Jægter, drægtige 350 Læster. Det er derfor utvivlsomt, at disse Byer under en fortsat Fredstilstand vilde have gaaet saavidt fremad i Omsætningen af Districtets Produkter, som det kunde have været muligt, saa længe der i Søndmøre manglede en Kjøbstad, som kunde gjøre Udslaget til at holde Ligevegt med Bergen i Afsætningen til Udlandet. — Landdistricterne i Romsdal og Nordmøre havde nemlig ogsaa hævet sig. Folketællingen i Aaret 1801 udviser følgende Talstørrelser:

I Søndmøre med Aalesund		22,787
„ Romsdal	12,525	
„ Molde	803	
		13,328
„ Nordmøre med Vinje Sogn . .	20,050	
„ Christiansund	1624	
		21,674
„ I hele Amtet		57,789 Sjele.

Nu indtraf vistnok i 1801 og 1802 Misvext; men denne kan ikke have havt nogen mærkelig Virkning, da man hos Kraft finder, at Molde alene i et Aar, 1803, har indført 23,000 Tdr. Kornvarer.

Forsaavidt altsaa var Stillingen i Districtet før Krigen ganske tilfredsstillende og endog lovende, ialfald i Sammenligning med de første Aartier af dette Tidsrum. Men fra Statsstyrelsens Side var saare lidet gjort. Uagtet den stegne Folkemængde var Sognepræsternes Antal kun forøget med 1 i Romsdal og 1 i Nordmøre, medens der i Søndmøre var tilkommet 2, saaledes at Søndmøre havde 10, Romsdal 6, og Nordmøre 7; tilsammen 23. — Almueskolevæsenet var her, som i den øvrige Deel af Riget, blevet tarvelig forbedret; men paa andre Skoler var ikke engang tænkt, forinden der i Christiansund ved privat Bestræbelse i Aaret 1793 gjordes en Begyndelse til en Borgerskole, som fik et Tilskud af Statsminister Bernstorff og derfor fik Navn af den Bernstorffske Stiftelse. Men den var saa ufuldstændig, at de Handlende ikke blot i Molde men i selve Christiansund endnu langt hen i næste Tidsrum maatte sende deres Sønner deels til Udlandet, England, Skotland, Hamburg og Slesvig, deels til andre norske Byer f. Ex, Skien, Trondhjem og Bergen.

Til Forbedring af Veivæsenet var der tilsyneladende gjort noget; men ved nærmere Undersøgelse fandtes det at være saare lidet. Det Vigtigste var udentvivl Hovedveianlæg fra Angvik til Molde $4\frac{1}{2}$ M. og en Bivei fra Hægeim paa Osmarken til Thorviken og over Ferdøen i Retningen mod Christiansund, tilsammen $1\frac{1}{2}$ M., samt opad Langedalen i Sunelven en meget ufuldkommen Hovedvei til Nordfjord, $1\frac{1}{8}$ M. Men man havde opgivet den gamle Hovedveilinie fra Surendalen gjennem Lomundalen til Orkedalsfjorden ved at give Veien Retning mod Meldalen, en for dette Amt aldeles unyttig Omvei. Over Orskogfjeldet havde man ikke valgt Vestnæs til Udgangspunct, men for at gjøre Veien saa kort som muelig lagt den tverts over Orskogfjeldet fra Skorgevik op til den største Høide, som det kunde findes mueligt at passere. Desuden maa sandsynligviis til dette Tidsrum henføres et Hovedveianlæg over den store Øe Hareidlandet, men ad den kortest muelige Linie tversover Øen fra Storfjorden til Herøfjord $\frac{7}{8}$ M. uden Hensyn

til Stigning og Veirforholde, eller til Veiens Indflydelse paa Landbovæsenet, som maatte have anbefalet at følge det sande Eide gjennem Snipsøredalen og Hadalen (Hadardalen). — Amtmand Hammer (fra 1770—1803) havde arbeidet meget for Romsdals Markedspladses Forflytning fra Devold til Næs og Veiens Forlængelse paa nordøstre Side af Elven til Næs; men forgjæves! Markedet skulde forblive paa Devold, som det seer ud til, for at gjøre saa liden Nytte som muligt, hvorom mere paa sit Sted.

Under deslige ufuldstændigt og mangelagtigt ordnede Forholde indtraf nu Krigstilstanden fra 1807 til 1814, med Pengevæsenets Forvirring, Formuestab og Standsning i Virksomheden her, som i det hele Rige. Blokaden var saa streng, at de engelske Krydsere gik ind i Fjordene og truede endog Byerne. Fra Kristiansund blev en saadan Krydser bortviist ved et af de flere der under Krigen opkastede Batterier og en lille Garnison, som var lagt der; og fra Aalesund blev en anden Krydser afviist ved Kanonbaade. I Romsdalsfjorden kom dog ingen, saa at et af Borgerne i Molde anlagt Batterie ikke kom til Prøve; men i Søndre Søndmøre skal en Krydser have viist sig indenfor Vanelvsgabet og have afsendt en Barkasse til Landgang, der dog blev forebygget ved en Krigslist, hvorom imidlertid ingen paalidelig Efterretning har kunnet faaes. — Tildeels blev vel denne Blokade noget formildet med Hensyn til Trælastudskibningen, hvortil de Engelske opmuntrede ved de saakaldte Licencer fra Aaret 1809, og som den norske Regjering uagtet Krigstilstanden tillod eller lod, som om den ikke bemærkede. — Men denne Licencefart, som kun kom Christiansund tilgode, bragte formedelst Pengevæsenets stadige Synken kun nominel Fortjeneste, og selv denne svandt tilsidst hen til intet. Ikke engang den Forøgelse af Handelsflaaden, som i Christiansund fandt Sted formedelst Licencefarten, 16 Skibe af 458½ Læster, blev til nogen sand Nytte, da Konjuncturerne efter Freden ikke gav nogen Anvendelse derfor, saa at Skibene henlaae i Havnen eller medførte Udgivt. Der haves desuden ingen Oplysning, om Christiansund efter Krigen havde i Behold de 32 Handelsskibe, drægtige 981 Læster, som der efter det Anførte kunde antages at være, og Moldes Handelsflaade var allerede i 1812 reduceret til 4 Fartøier, drægtige 146 Lstr.

Hertil kom nu, at Virksomhedsmændene fra de sidste 17 Aar før Krigen for største Delen vare forsvundne enten ved Dødsfald eller af andre Aarsager, og at lignende Aarsager tillige havde bortrykket deres Forbindelser i Udlandet. I Molde var ingen af dem tilbage, og i Christiansund nævnes kun Brødrene Søren og Nicolai H. Knudtzon den Ældre som tilbageværende og istand til at fornye Virksomheden, naar dertil aabnedes Udsigt. Imidlertid gik uagtet alt dette Folketallet ikk tilbage i nogen af Kjøbstæderne, men forøgedes endog noget, som nedenfor vil sees. Men Aarsagen var den i Landdistricterne herskende Mangel, som drev alle til Byerne, der kunde vente Livsophold ved Dagarbeide eller paa de Jordstrækninger, som høre til Byterritorierne, hvilke derfor ogsaa under Krigen og efter denne bleve meget opdyrkede især i Christiansund.

I Landdistricterne var nemlig Tilstanden under hele Krigstiden høist kummerlig, fordi Jordbruget var bleven forsømt og Afsætningen af Qvægavlsproducter besværliggjort, da man formedelst Faren paa Søen maatte benytte Eiderne mellem Fjordene meer end ellers for at naae frem til Afsætningspladse. Det var saaledes yderst vanskeligt at faae det nødvendige Korn til Brødføde. Noget hjalp det, saavidt Romsdals Fogderie vedkommer, at man der formedelst det af Amtmand Hammer i 1776 oprettede romsdalske practiske Landhuusholdningsselskab havde begyndt at rette Opmærksomheden paa Kornavling. Men saa kom det bekjendte Grøn-Aar i 1812, som rammede det hele Amt, ligesom hele Riget. Deraf fulgte ikke blot øieblikkelig Mangel af Brødføde, der dog her skal have været mindre, end i andre Dele af Riget, men især Mangel af tjenligt Sædekorn, en Mangel, som det i de 2de paafølgende Aar blev umueligt tilstrækkeligt at afhjælpe.

Følgerne af disse Forholde viste sig ikke blot i Folkemængdens Formindskelse i den største Del af Amtet, men ogsaa i den Langsomhed i det Hele, hvormed Districtet sammenlignet med alle øvrige Dele af Fædrelandet, hævede sig i de første 10 Aar efter Freden, hvorom mere under følgende Tidsrum. Her skal blot paapeges Resultatet af Folketællingen i 1815, et Aar efter Freden. Denne udviser følgende Talstørrelser:

		Formindskelse siden 1801.	Forøgelse.
I Søndmøre	22,289	500	
„ Romsdal	12,865		340
„ Molde	851		48
„ Nordmøre med Vinje	18,949	1101	
„ Christiansund	1,883		259

tilsammen for hele Amtet 56,837, som er 952 mindre end Folketællingen af 1801 udviste for hele Amtet; men herved er at mærke, at Formindskelsen for Søndmøre og Nordmøre opløber til 1601, — og at en Folketælling, afholdt i Slutningen af 1814, sandsynligviis vilde have udviist en meget betydeligere Formindskelse.

Niende Tidsrum, fra 1814—1860.

Niende Tidsrum begynder altsaa for dette Amt med en Befolkning, der maaskee ikke var mindre og maaskee endog noget ubetydeligt større, end den var 200 Aar iforveien ved Begyndelsen af 7de Tidsrum; men seer man hen til den oeconomiske Stilling, kan der ingen Sammenligning være. — I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede var nemlig Districtet i en Tilstand af Fremgang, som, naar ikke menneskelige Vildfarelser havde stillet sig i Veien, maatte have hævet Districtet i kort Tid til en meget høi Grad af Velmagt. — Men ved Aaret 1814 var Afkræftelse og Armod den herskende Forfatning,

Dette kunde dog snart ved Hjælp af Districtets naturlige Hjælpemidler været overvundet, naar her havde været sørget for Tilveiebringelsen af de ifølge den fremskridende Tidsaand nødvendige Betingelser for Udvikling af Næringsveiene, uden hvilke Betingelser de Næringsdrivende ikke kunde følge med Indvaanerne i andre Dele af Landet, som i denne Henseende vare mere begunstigede. Hvordan det stod til med Anstalter til Udbredelse af den for de Næringsdrivende saa nødvendige videnskabelige Dannelse, er allerede umiddelbart foran paapeget.

Borgerskolen i Christiansund var den eneste saadan Underviisningsanstalt, som her fandtes; den var imidlertid utilstrækkelig indrettet, og denne Mangel blev ikke afhjulpet førend ved Aaret 1852.

Amtmand Krohg søgte at afhjælpe Mangelen af en Skole for høiere Videnskabelighed og understøttedes deri ikke blot af Byerne, men ogsaa af Landdistricterne. — Molde Commune skjænkede Locale, stort nok til en fuldstændig Real- og lærd Skole, og ydede derhos i Forening med Christiansund, Aalesund og flere af Landdistricterne Pengebidrag til de foreløbige Udgivter, saa betydelige, at der blev et Overskud, hvoraf dannedes et Legat til Understøttelse af trængende Disciple.

Man fik imidlertid blot en sædvanlig Middelskole med Haab om, at denne kunde ventes udvidet til en fuldstændigere Skole, naar en Pension, der heftede paa Trondhjems Skoles Indtægter bortfaldt, efterdi nemlig Trondhjems Skole fra dette District har en Indtægt af 1440 Spd. I dette Haab fik ogsaa den nye Middelskole større Søgning i Forhold end flere andre Skoler paa den Tid. Men, da det efter Aaret 1840 viste sig, at Haabet skuffedes, aftog Søgningen, fordi Forældre i Byer og Bygder fandt sig bedre tjente med at sende deres Sønner til andre Skoler eller at lade dem privatim demittere til Universitetet, og dette vedblev endog efterat Molde Skole i 1850 var omdannet til en noget fuldstændigere Middel- og Realskole. Flere Gange er der siden 1842 gjort Forestillinger om en fuldstændigere Skole; men man synes at have benyttet den ringe Søgning, omtrent 30 Disciple, som Argument imod Udvidelsen, som om den beviste, at her ingen Trang kunde være til høiere Underviisning, uden at tage ringeste Hensyn til Antallet af dem, der paa anden Maade søgte at afhjælpe denne Trang. Her er saaledes endnu blot en Middelskole, uagtet Disciplenes Antal i den sidste Tid dog er steget op til over 50.

Hvordan det stod til med Veivæsenet er ligeledes allerede omtalt. Deri var dog gjort en Begyndelse; men hvor næsten intetsigende denne Begyndelse var, kan skjønnes deraf, at, efterat der ifølge Veiloven af 1824 inden Aaret 1840 var istandbragt nogenlunde kjørbare Hoved- og Bygdeveie til et Mileantal af 90, har det viist sig, at Almuernes Trang til flere Veie har været saa stor, at Miletallet af opbarbeidede Veie nu udgjør omtrent 160; — og alle disse Veie ere oparbeidede uden mindste Bidrag af Statsstyrelsen.

Endnu værre var det med det for Næringsdrivende og Forretningslivet saa nødvendige og vigtige Postvæsen. — Her var kun een Postvei. Denne udgik fra Borgensund (Aalesund) ad Storfjorden over Orskogfjeldet og Romsdalsfjorden til Molde, og derfra til Trondhjem, optagende paa Hægeim paa Osmarken Biposten fra Christiansund; — og fra Trondhjem befordredes Breve til Stavanger og Bergen over Christiania.

Først ved Aaret 1830 erholdtes directe Postbefordring til Christiania og Bergen een Gang om Ugen, — og nogle Aar derefter to Gange om Ugen til Christiania. Men Posten til Bergen var saa uheldig ordnet, at der hengik 11 Dage mellem Bergen og Christiansund; og i begge Ruter brugtes indtil 5 Dage inden Amtets egne Grændser paa Længder af omtrent 13 Mile. Aalesundsposten befordredes endnu indtil 1845 over Molde; — og først efter den Tid lykkedes det lidt efter lidt at bevirke, at de romsdalske Districter i denne Materie stilledes nogenlunde i Lighed med de trondhjemske, bergenske og christiansandske.

Som allerede omtalt havde Trondhjem en afgjort Overvegt i Henseende til Afsætningen af Districtets, navnlig Nordmøres, Producter, med Undtagelse maaskee af de sidste 17 Aar før Krigen, og denne Overvegt forstærkedes efter Krigen, fordi de fleste herværende Virksomhedsmænd vare forsvundne eller havde tabt deres udenlandske Forbindelser, og som Følge deraf kom Udførselen af Districtets Producter i en Række af Aar kun tildeels tilsyne i Districtets Toldbøger, fordi den foregik i Trondhjemmeres eller Bergenseres Navn eller over Trondhjem og Bergen.

I Søndmøre kunde ingen directe Udskibning finde Sted, fordi der manglede Kjøbstad, uagtet just Søndmøre leverer den største Masse af Districtets Fiskevarer, navnlig af Skreid. Denne Mangel var ikke blot skadelig for Søndmøre, men virkede hinderlig for Udviklingen af nogen kraftigere Virksomhed ogsaa af Christiansund og Molde. — Saalænge nemlig Bergen beherskede den søndmørske Handel, var det istand til paa de udenlandske Markeder at udøve en Indflydelse paa Salgsprisen, som udelukkede Christiansunds Concurrence eller gjorde Afsætningen derfra forbunden med Tab, af hvilken Aarsag man ogsaa finder, at Districtets Byer ikke opnaaede nogen Ligevegt i Afsætningen førend

henved 20 Aar, efterat der i Søndmøre var oprettet Udskibningssted i Aalesund. Men i Henseende til Spørgsmaalet om Oprettelse af en Kjøbstad i Aalesund, hyldede den daværende norske Regjering samme Anskuelser, som den tidligere fælleds dansk-norske Regjering, hvorom mere i det Følgende under Aalesund. — Det var derfor kun med stor Møie, at det lykkedes ved Storthinget i 1824 at faae en Lov, der tilstod Aalesund Indførsels- og Udskibningsret som Ladested under Molde; og denne i sig selv lidet passende Ordning var ledsaget af saadanne Mangler i Udførelsen, at det nye Ladested kun med Vanskelighed kunde hæve sig, hvoraf fulgte, at Bergen fremdeles vedblev at beherske den søndmørske Fiskehandel, som allerede antydet, henved et Snees Aar.

Endnu en særdeles væsentlig Hindring for Districtets Opkomst kan ikke her lades uomtalt, nemlig Mangel af tjenlige Veiforbindelser fra alle tre Fogderier med Indlandet.

Man behøver f. Ex. blot at gjøre sig nogenlunde bekjendt med vort Fædrelands Fjeldformation for at skjønne, at den naturligste Forbindelse med Vesterhavet maa søges over Gudbrandsdalen og Raumadalen, og at selve Landets Dannelse synes ligesom at indbyde dertil, efterdi Høiden over Havfladen paa øverste Punct af Raumadalen, nemlig i Lesje, ikke overstiger 1950 Fod, og man har her en Veilinie, som ikke nogetsteds behøver at medføre større Stigning, end $\frac{1}{40}$ Deel. — Ogsaa vidner alle historiske Efterretninger, som haves, om at der ad denne Linie fra den fjerneste Oldtid har været en livligere Forbindelse mellem Indlandet og Vesterhavet, end ad nogen anden Passage mellem Søkysten og Indlandet, uagtet der neppe førend i dette Aarhundrede har været andet, end en Ridevei, som har gjort et saadant Samqvem muligt. I dette Aarhundredes Begyndelse eller tidligst i Slutningen af det 18de Aarhundrede blev denne Vei forbedret saavidt, at den kunde befares med Hjulredskab; og dette havde tilfølge en betydelig Transport af Fiskevarer og andre Producter til Indlandet lige ned til Mjøsens Omgivelser. — Men denne Vei var alligevel formedelst steile Bakker over fremragende Fjeldodder flere Steder saa besværlig, at der ikke kunde føres fulde Læs. Først i 1844 blev det muligt ved en Række af Omlægninger, Minerings- og Muringsarbeider at afhjælpe de væsentligste af disse Mangler, og

derefter viste sig ogsaa strax en jevnere Færdsel, især da disse Forbedringer efterfulgtes af tilsvarende Arbeider i Lesje. — Men imidlertid havde ogsaa Landets og dette Districts Søfart udviklet sig i den Grad, at det blev muligt med mindre Bekostning at fremsende Varer rundt om Rigets Søkyst til Christiania og derfra til Lillehammer, især da Dampfarten paa Mjøsen ogsaa efterfulgtes af Jernbane fra Christiania; og der paastaaes endog, at romsdalske Varer, transporterede ad denne lange Omvei, i den sidste Tid i Dovre Sogn har kunnet kjøbes ligesaa billigt, som ved at faae dem directe fra Veblungsnæs ad den blot 10 Miil lange Landevei. — Det er imidlertid øinefaldende, at Varen ved en saadan lang Omvei og de dermed forbundne flere Omladninger gjennem flere Hænder maa blive fordyret i en Grad, som langt maa overstige, hvad der vilde flyde af Transporten ad en Landevei, som var anlagt efter Tidens Fordringer. Afstanden fra Romsdalsfjordens Indre til Lillehammer overstiger neppe noget mærkeligt 20, høist 22 Mile. Naar her saaledes blev anlagt en Vei med behørig Transportevne, synes det at maatte være utvivlsomt, at Lillehammer ved Hjælp af denne, men ikke ved hiin lange Omvei, maatte blive Stapelstedet for de romsdalske Producter i Landets Indre. — Storthingsbeslutningen af 1860, hvorved der foreløbig er bevilget Midler til en Begyndelse af saadant Veiarbeide, er derfor ogsaa modtaget med en ganske ualmindelig Taknemmelighed, som en Beslutning, dicteret af sandt practisk Omdømme om Fædrelandets Tarv, ligesom den Beredvillighed, hvormed Amtets Landdistrict og Kjøbstæder bevilgede Tilskud, vidner om et nøiagtigt Skjøn om Districtets Behov.

Det er imidlertid ikke blot ad denne Linie, at der mangler tjenlig Veiforbindelse med Nabodistricter. — Det samme er Tilfældet mellem Nordmøre og Opdal, samt mellem Søndmøre og Nordfjord paa den ene Side og Gudbrandsdalen paa den anden. — Strøms Beretninger for 100 Aar tilbage om den livlige Benyttelse af Klovveiene i den sidstnævnte Retning fortjene særdeles Opmærksomhed, og dertil kan det nu føies, at det ved sagkyndig Undersøgelse har viist sig, at Høiden over Havfladen mellem Geirangerfjorden og Lom kun paa en Strækning af mindre, end 1 Miil, stiger op til 3000 à 3385 Fod, — samt at Vei-

anlæg er practikabelt, uden at der paa mere end et enkelt Sted behøves at benytte Stigningsforhold af $\frac{1}{10}$ Deel.

Til alle disse Mangler kom endnu en meget uheldig kirkelig Ordning. Præstegjældene vare og ere endnu for store og bestaae for det meste af ueensartede Bestanddele uden fælleds Interesser. At dette maatte være til Hinder for den behørige Indflydelse af Præsternes Virksomhed, trænger ikke til Forklaring; men det har tillige en uheldig Indflydelse paa den borgerlige Bestyrelse. Den kirkelige Ordning maa nemlig nødvendigviis være Grundlaget for den civile Bestyrelse og for Communalvæsenet. — Men hvor der intet Fællesskab er i Interesser, opstaaer Rivninger, som blive til Hinder for Fremgang. Man har derfor ogsaa flere Exempler paa, at det har lykkets Minoriteter ved at beherske Valgene at hindre Gjennemførelse af Foranstaltninger, som vare attraaede af og nødvendige for større, men fraliggende Dele af Præstegjældene. — Paa hiin Tid havde man endda ikke faaet Formandskabsinstitutionen og var derfor nødt til at forhandle med de Mødende ved de almindelige Thinge; men endog efter Indførelsen deraf have samme Aarsager havt samme Virkninger. Thinglagsinddelingen fandtes det umueligt ganske at ordne efter Præstegjældene; men da man dog fandt sig nødt til at tage overveiende Hensyn dertil, saa lider denne Inddeling af samme Mangler som Præstegjældsordningen. Formandskabsinddelingen er atter afvigende fra begge; og Følgen heraf er idelige Vanskeligheder, Tidsspilde og Udgivter i Forretningslivet. Navnligen lider Bestyrelsen af Skole- og Fattigvæsen samt Retspleien ved alle disse Uregelmæssigheder, der have deres Rod i Tilsidesættelsen af behørigt Hensyn til de locale og andre naturlige Forholde. — Dette maa ikke forstaaes som nogen Dadbel over Fortidens Foranstaltninger, der vistnok have været motiverede ved Hensyn til de daværende Forholde; men disse havde nu i Tidens Løb undergaaet væsentlige Forandringer; og til disse har man i den seneste Tid ikke taget behørigt Hensyn. Derfor have de fleste af de nyoprettede Præstegjælde, hvor meget de end for Øieblikket maatte erkjendes for virkelige Velgjerninger, dog faaet en Begrændsning, som medfører Hindringer for den civile og communale Bestyrelses Virksomhed, og nødvendigviis maa fremkalde nye Forandringer.

Følgen af alle disse Mangler kom da ogsaa tilsyne deels i den Langsomhed, hvormed Folkemængden tiltog efter Freden og deels i den ringe directe Vare-Udførsel.

Hvad nemlig Folkemængden angaaer, er det en gammel Erfaring, at denne efter Ophør af Krigstilstande og andre Landeplager hæver sig med en Hurtighed, som overstiger det Sædvanlige i fredelige Tider, og dette viste sig ogsaa i vort Fædreland ved Folketællingen i 1825, da Forøgelsen siden 1815 befandtes at være omtrent $18\frac{3}{4}$ pCt., men i dette District var Folkemængden som følger:

I Søndmøre		24,659 (hvoraf i Aalesund 289)
„ Romsdal . . .	14,497	
„ Molde	750	
		15,247
„ Nordmøre . . .	22,123	
„ Christiansund . .	2,121	
		24,244
tilsammen for hele Amtet . . .		64,150 Sjele,

altsaa kun en Forøgelse af henved $12\frac{9}{10}$ pCt.; og denne betydelige Forskjel er saa meget mere at lægge Mærke til, som det af de efterfølgende tre Folketællinger sees, at denne Forøgelse noget nær har været constant for dette District, nemlig: i 1835 — 13,59 pCt.; i 1845 — 11,48 pCt. og i 1855 — 11,03 pCt., medens den i de fleste andre Dele af Landet har afvexlet, og Middelforøgelserne for hele Riget have været 13,65 pCt., 11,19 pCt. og 12,16 pCt. (See de statistiske Tabeller fra Indre-Departementet for 1855).

Endnu i Tiaarsperioden fra 1825 til 1835 var Forøgelsen af Kjøbstædernes Folkemængde i Districtet kun ringe.

I det nye Udskibningssted Aalesund steg Folketallet, uagtet man skulde have ventet en stærk Tilstrømmen af nye Indvaanere, kun fra

289 til	483
i Molde fra 750 til	773
og i Christiansund fra 2121	2321
tilsammen	3577 Sjele,

medens derimod Landdistricternes Folkemængde i dette Tiaar hævede sig

til 69,655 eller forøgedes med 8,386 d. e. omtrent $13\frac{2}{3}$ pCt. — det vil sige en Forøgelse, som er noget større end Byernes, hvilket er ganske det Modsatte af hvad der paa hiin Tid var det Sædvanlige her i Riget.

Med Hensyn til den directe Vare-Udførsel ansees det tilstrækkeligt at oplyse Følgende.

Fra Molde var denne, efter hvad Kraft paapeger, saa ringe, at den næsten ikke kan komme i Betragtning, fordi Udskibningen fornemmelig foregik over Bergen; og fra Christiansund var i 1816 den hele Udførsel af Klipfisk og Tørfisk tilsammen 21,000 Voger; og steg kun langsomt til Aaret 1827, da den var 67,000 Voger.

Toldindtægterne naaede i Aalesund ikke op til 2500 Spd. førend i Aaret 1834. — I Molde steg de langsomt op til 3400 Spd. i Aaret 1829, men dalede igjen til omtrent 2500 Spd. i 1834. — I Christiansund steg de langsomt op til 13,000 Spd. i 1821 og til noget over 18,000 i 1827, men dalede igjen de paafølgende Aar til omtrent 17,000 Spd. i 1834.

Først fra Aaret 1835 begyndte Aalesunds Indflydelse paa den søndmørske Handel at blive mærkelig, og samtidig eller i 1839 indtraf i Romsdal og Nordmøre et rigt Sommersild-Fiskerie, som synes noget at have fremskyndet Moldes og Christiansunds Handelsvirksomhed; thi i Femaarsperioden fra 1841—1845 vare Toldindtægterne i alle 3 Byer som følger i Gjennemsnit:

I Aalesund	15,523	Spd.
„ Molde	10,530	—
„ Christiansund	34,018	—
tilsammen i aarligt Middeltal	60,071	Spd.

og fra den Tid har Toldindtægtens Totalbeløb fra Districtet været i stadigt Stigende, uagtet Udførselstolden saavelsom ogsaa Indførselstold paa Kornvarer og Salt er formindsket og paa andre Artikler ophævet; og herved maa endda bemærkes, at dette Beløb, da Udførselstolden kun er ringe, væsentligst blot repræsenterer Skibsafgivter og Indførselstold af directe indførte toldpligtige Varer, men at den directe Indførsel af disse kun er ringe, da ikke blot Districtets 20 Landhandlere, men ogsaa de mindre Handlende og andre Næringsdrivende i Byerne, navnlig i

Aalesund og Molde, forsyne sig med udenlandske toldpligtige Varer fra Bergen, Trondhjem og andre Kjøbstæder, med hvilke de staae i Forretningsforbindelse, og hvor Tolden er betalt. Beløbet af denne i andre Kjøbstæder erlagte Toldafgivt er det naturligviis ikke muligt med nogen Sikkerhed at opgive; men sandsynligviis maa det opløbe sig til det Dobbelte af den hele Indtægt, som kommer tilsyne i Districtets egne Toldbøger, og hertil er det nødvendigt at tage Hensyn, naar man vil danne sig et Begreb om Districtets Vigtighed som Handelsdistrict.

Fra Aaret 1845 eller mere bestemt fra 1842 kan det saaledes antages, at Amtets Kjøbstæder ikke blot havde fortrængt Trondhjem ud af Omsætningen af de her faldne Producter, men ogsaa opnaaet Overvegt over Bergen i Afsætningen af den vigtige Artikel, Klipfisk; thi allerede i 1842 befandtes det, at Udførselen af denne Artikel fra dette District udgjorde omtrent $\frac{3}{5}$ Dele af Udførselen fra det hele Rige, de øvrige $\frac{2}{5}$ Dele vare deelte mellem Bergen og Trondhjem.

Samtidig hermed begyndte ogsaa Kjøbstadbefolkningen at hæve sig. Denne befandtes nemlig ved Folketællingen for 1845 at være:

i Aalesund	1,157
i Molde	1,183
i Christiansund	3,163
tilsammen	5,503 Sjele,

hvilket Tal udviser en Forøgelse af omtren 53⅘ pCt., det vil sige langt større, end den samtidige Forøgelse af Kjøbstadbefolkningerne i Rigets øvrige Amter. Landbobefolkningen forøgedes til 75,811 Sjele eller omtrent 9½ pCt., det vil sige nogenlunde i Lighed med Landbobefolkningen i hele Riget.

Dette viser tydelig, at Districtet i den forløbne Trediveaarsperiode siden Krigen har havt at kjæmpe med et Tryk, som kun dets gode naturlige Udstyring havde sat det istand til ved egne Kræfter at overvinde.

Nu blev da ogsaa Aalesund ved Lov af 30 Juni 1848 erklæret for Kjøbstad, noget, som medførte det Gode, at det fik en særskilt Øvrighed, som Magistrat, Foged og Politimester, men forøvrigt maatte vedblive at sortere under Landets Jurisdiction, da der ikke betimelig var taget Forbehold om Stedets fuldstændige Adskillelse fra Nordre Søndmøres Sorenskriverie.

Men paa denne Tid, nemlig i Aarene 1847 — 1849, blev Amtet, samtidig med den i største Delen af hele Europa herskende Misvext og Dyrtid trende Aar efter hinanden hjemsøgt af Misvext, som vel ikke paa een Gang rammede det hele District, men dog afvexlende traf alle dets Dele, og da ogsaa Fiskerierne i enkelte Aar kun gave mindre, end middels Udbytte, saa bevirkede dette, at den raske Fremgang i nogen Grad standsedes, saaledes at Folketallets Forøgelse ved Tællingen af 1855 befandtes noget ringere, end Middeltallet for det hele Rige. Denne Tælling udviser nemlig for hele Amtet med Kjøbstæderne 90,283 Sjele, hvilket giver en Forøgelse af 11,03 pCt., medens Middelforøgelsen for hele Riget var 12,16 pCt.

Af denne Folkemængde udgjorde Kjøbstadbefolkningen

i Aalesund	1,856
i Molde	1,454
i Christiansund	4,290
tilsammen	7,600 Sjele,

hvilket udviser en Forøgelse af 2,097 Sjele eller over $38\frac{1}{10}$ pCt., som fremdeles er mere end Gjennemsnitsforøgelsen af Kjøbstadbefolkningen i de øvrige Amter.

Kjøbstadbefolkningen i Amtet udgjorde saaledes i 1855 noget over 8,4 pCt. eller noget over $\frac{1}{12}$ Deel af den samlede Befolkning.

Den er vel saaledes endnu langt fra det for Landdistricternes Opkomst ønskelige Forhold; men Forbedringen siden 1825, da den neppe udgjorde $\frac{1}{21}$ Deel, er dog ganske mærkelig, om end Forholdet staaer endnu noget tilbage for Forholdstallet mellem By og Bygd i det hele Rige, hvilket i 1855 var 153 : 1000, eller mellem en Sjettedeel og en Syvendedeel. Og der er al Anledning til at nære det Haab, at under fortsatte fredelige Tider med almindelige Cunjuncturer vil dette Misforhold lidt efter lidt blive forbedret. Det er nemlig af det Forklarede ganske iøinefaldende, at den allerede opnaaede Forbedring ikke er Udbytte af nogen særdeles gunstige temporaire Omstændigheder, men tvertimod er opnaaet under en uafbrudt Kamp mod overmægtig Concurrence i det Ydre og under en uafbrudt Anstrængelse for at fjerne alskens Mangler og Hjemsøgelser i det Indre. I det Følgende vil det ogsaa blive paa-

viist, at Districtets Kjøbstæder siden 1845 stadigen have udvidet deres Virksomhed ved stigende Vareudførsel, saaledes at Christiansund og tildeels allerede ogsaa Aalesund med Held kunne optræde som Concurrenter med Bergen i Afsætningen af samtlige Fiskerieproducter, samt at Landdistricterne med heldige Følger have rettet deres Opmærksomhed paa Landboværenets Forbedring, saaledes at her nu er al Udsigt til, at Districtet ikke blot i stigende Grad kan afhænde Qvægavlsproducter, men ogsaa komme til i gunstige Aaringer at afsætte Kornvarer, naar der med denne Artikel bliver vedtaget en bedre Huusholdning, end den, som i de sidste 150 Aar er bleven den herskende, — men som ikke forhen har været dette.

I Forbindelse hermed kan vel ogsaa paa dette Sted omtales en Forbedring i Fiskevarernes Behandling, som i dette Tidrum er gjennemført i Districtet, og som er af stor statsoeconomisk Betydning. Det er allerede omtalt, at Vaartorskens eller Skreidens Benyttelse til Klipfisk indførtes i Nordmøre i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. I Søndmøre og endog i Romsdal blev dette Exempel imidlertid ikke efterfulgt, fordi den der faldende Skreid er mere kjødfuld og saaledes vanskeligere at tilvirke paa den Maade. Men ved Midten af Aarhundredet lærte man, efter hvad Strøm melder, af de engelske Kommissionærer at tilvirke Klipfisk af Lange og Brosme. — Derefter foregik ingen væsentlig Forandring, førend efterat Aalesund havde faaet Udskibningsret. Men da begyndte man ogsaa i Søndmøre at tilvirke Klipfisk af Skreid, uagtet den dermed forbundne Omhu i Begyndelsen ikke syntes at falde i Søndmøringernes Smag; og for Tiden kan det antages, at saa godt som alt, hvad der falder af Skreid, anvendes til Klipfisk over hele Amtet. Virkningen heraf er iøinefaldende. Det samme Antal Skreid, som giver 2 Voger Tørfisk til en Værdie af 7 á 8 Ort, giver noget over 3 Voger Klipfisk til en Værdie af mindst 3 Spd. Vistnok medgaaer til Klipfisken, efter en Storthinget i sin Tid forelagt Forestilling, en Deel Salt, som beregnedes til 1 Ort 6 Skill. pr Vog under den dagjældende høie Salttold, men Forskjellen bliver endda stor nok til at lønne det Arbeide og det Tilsyn, som udfordres. — Antager man nu, at Districtets Hjemfiske af Skreid giver 300,000 Voger, saa viser det sig, at man ved den almindelige Tilvirkning af Klipfisk istedetfor Tørfisk hjembringer

fra Udlandet en forøget Værdie af over 100,000 eller maaskee henved 150,000 Spd.; og da Tilvirkning af Klipfisk nu ogsaa i Nordlandene begynder at fortrænge Torfisken, saaledes at dette Districts Udførsel af Klipfisk ved Hjælp af Nordlandsfisken kan stige op til 600,000 Voger, saa kan det vel siges, at allerede denne Forandring er af stor statsoeconomisk Betydning; men hertil kommer endnu den i den sidste Tid indførte Udskibning af Klipfisk i lufttætte Kasser, hvorved Varen kan sendes til Vestindien og Rio Janeiro, hvor denne Kassefisk kan udbringes til 6 á 7 Dollars; og den har allerede vundet saadan Anseelse, at Kassefisk med bekjendte Mænds Mærker forskrives som Delicatesser fra London og Hamburg.

Ogsaa den indenrigske Handel har, uagtet Mangelen af tjenlig Vei til Indlandet, taget betydeligt Opsving, og denne saavelsom Omsætningen i selve Districtet er i den sidste Tid bleven meget lettet ved Anskaffelse af tre Fjord-Dampskibe ved private Interessentskaber, som erholde Bidrag af Statscassen. Dette Foretagende kan imidlertid neppe blive lønnende, førend der erholdes de manglende Veiforbindelser med Indlandet og andre Nabodistricter, blandt hvilke sidste især maa nævnes Nordfjord, hvorfra der da ogsaa nu ifølge den allerede nævnte Storthingsbeslutning kan ventes Vei over Maurstad-Eidet og Vanelven.

Districtets Handelsflaade, som ved Tidsrummets Begyndelse vel neppe var 1100 Læster, forøgedes i Begyndelsen ogsaa kun langsomt, saa at den endnu ved 1840 neppe meget oversteg 2500 Læster; men siden er den stadig forøget, saa at den i 1355 var over 6000 Læster, hvorom mere i det Følgende.

Første Afsnit.

Amtets Beskrivelse.

§ 1.

Amtets Grændser, Størrelse, Folkemængde, Inddeling og Embedsverk.

Romsdals Amt grændser mod Sydvest til Nordfjords Sorenskriveri-District i Nordre Bergenhuus Amt; mod Sydost til Nordre Gudbrandsdalen i Christians Amt; mod Øst til Orkedalens Fogderie og mod Nordost til Fosens Fogderie i Søndre Trondhjems Amt; samt mod Nordvest og Vest til Vesterhavet.

Det ligger mellem 61° 59' og 63° 36' nordlig Bredde samt mellem 23° 3' og 27° 18' østlig Længde fra Ferro. Det vestligste beboede Sted er Ristø i Søndmøre og det østligste Punct er Fjeldhøiden Svarthætta i Nordmøre ved Grændsen af Opdal og Rennebo i Orkedals Fogderie.

Districtets største Længde er en temmelig lige Linie langs Vesterhavet fra Sydvest til Nordøst omtrent 20 Mile, men indad mod Landet aftager denne Længde, saa at Middellængden neppe er 15 Mile. Bredden er mellem Bod Fiskevær og Svarthætta henved 12 Mile fra Vest til Øst, det vil sige, omtrent Halvdelen af Rigets Bredde under den Polhøide, men i Retningen mellem Sydost og Nordvest kan Middel-Bredden ikke ansættes høiere, end til omtrent 9½ Miil.

Hele Amtets Størrelse er omtrent 148 Qvadratmile. Hos Kraft er den angivet til 125 Qvadratmile; men der er Grund til at troe, at de søndmørske og nordmørske Fjordes Fladeindhold ikke er indberegnet i denne Angivelse. Disse udgjøre omtrent 22½ Qv. Mile. De romsdalske Fjorde, der udgjøre omtrent 7½ Qv. Miil, synes derimod at være medregnede. Her er Størrelsen beregnet fra en Linie, trukket langs mod Yderkanten af alle beboede Øer fra Qvitnæsset paa Statlandet til Veidholmen i Nord-

møre; — og herved er endda at mærke, at denne Linie falder indenfor den største Deel af de indre Fiskegrunde langs den hele Kyststrækning. Derhos maa oplyses, at her er henregnet til Amtet en liden Deel af Fjeldegnen ved Lesje, som paa alle Karter hidtil har været henlagt til Lesje, men som efter Grændseopgangen i Anledning af Roeskilde-Feiden 1658 synes at maatte henhøre deels til Romsdal, deels til Nordmøre, hvorom mere i det Følgende. Paa det med denne Beskrivelse følgende Kart er denne Deel af Fjeldregionen betegnet ved en dobbelt Amtsgrændse. Forøvrigt forstaaes det af sig selv, at alle Beregninger af Størrelser maa være usikkre, saa længe man ikke har fuldstændig Opmaaling at støtte sig til.

Folkemængden udgjorde under 31te Decbr. 1855 90,283 Sjele, hvilket giver omtrent 610 for hver Qvadratmiil, og dette Folketal er temmelig jevnt fordeelt mellem Districtets Hoveddele, saaledes at

Søndmøre havde	31,209	Tilsammen	33,065	paa 51	Qv.	Mile.
og Aalesund	1856					
Romsdal	0,107	—	21,561	= 37	=	—
og Molde .	1454					
Nordmøre . . .	31,367	—	35,657	= 60	=	—
og Christiansund	4290					

hvilket for Søndmøre udviser 640 Sjele for hver Qvadratmiil;
for Romsdal . . . . 593 — = = —
og for Nordmøre . . . 594 — = = —

Sammenholdes disse Tilsvarelser med Udfaldet af Folkemængden i 1825, da hele Amtets Folketal udgjorde 63,695, viser det sig, at Folketallet er forøget med 40 pCt.; men denne Forøgelse har været mindre jevn. Søndmøre, som da med Aalesund havde 24,653, har nemlig kun bidraget med omtrent 35 pCt.; Romsdal, som med Molde havde 15,147, med 42 pCt. og Nordmøre, som med Christiansund havde 23,795, med henved 50 pCt. Denne Forskjel synes at staae i nøiagtigt Forhold til den Forfatning, hvori Kjøbstadsbefolkningen og Handelsforholdene ved Begyndelsen af denne Trediveaarsperiode befandt sig i hvert af Fogderierne, hvorom henvises til hvad der i Indledningen under 9de Tidsrum er forklaret.

Som allerede paaviist, er Amtet i administrativ Henseende inddeelt i 3de Fogderier, af hvilke ethvert har en Kjøbstad, og desforuden omfatter:

Søndmøres Fogderie	11 Præsteg.,	11	Thingl.,	12	Formandskabsdistr.		
Romsdals	—	8	—	8	—	9	—
Nordmøres	—	10	—	11	—	12	—
Tilsammen	.	29	—	30	—	33	—

Til Medhjælp ved Bestyrelsen er der i Regelen ansat en Lensmand i hvert Thinglag, hvilket dog har flere Undtagelser, saaledes at der i Søndmøre kun er 7, i Romsdal 8, i Nordmøre 8, tilsammen 26 Lensmandsdistricter. Men forøvrigt stemmer disse forskjellige Inddelinger ikke i nogen af Fogderierne overeens med hinanden, hvorom mere i Følgende.

I Henseende til Retspleien er Amtsdistrictet inddelt i 4 Sorenskriverier, nemlig:

Søndre Søndmøre med 5 Præstegjælde og 5 Thinglage, nemlig: Hjørundfjord, Volden, Vanelven, Herø og Ulfsteen;

Nordre Søndmøre med 6 Præstegjælde: Nordal, Stranden, Ørskog, Skodje, Harham og Borgund, og 6 Thinglage, nemlig: Sunelven, Dale, Ørskog, Skodje, Harham og Borgund;

Romsdal med 8 Præstegjælde: Grytten, Næsset, Vedø, Vestnæs, Bolsø, Akerø, Frænen, Bod, og 8 Thinglage: Romsdal, Vold, Næsset, Vedø, Vestnæs, Bolsø, Akerø og Vaagø, hvilket sidste nemlig indeholder de 2de Præstegjælde Frænen og Bod.

Nordmøres Sorenskriverie med 10 Præstegjælde, Sundal, Ørendal, Thingvold, Fredø og Grip, Qværnæs, Edø, Aure, Rindal, Surendal, Stangvik, og 11 Thinglage: Sundal, Ørendal, Thingvold, Øre og Fredø, Qværnæs og Grip, Edø, Aure, Rindal, Surendal, Stangvik og Halse.

Heraf sees, at Nordmøre, 60 Qvadratmile stort, med 31,377 Mennesker endnu udgjør et eneste District for Retspleien.

Hvad Kjøbstæderne angaaer, da have de alle særskilt Jurisdiction, med den Indskrænkning for Aalesunds Vedkommende, som allerede i Indledningen er berørt og i det Følgende vil blive omhandlet; og Christiansund har ved Siden af Byfogden særskilt Politimester. Forøvrigt sortere begge de søndmørske Sorenskriverier tilligemed Aalesund under Bergens Stiftsoverret, men Romsdal og Nordmøre med Molde og Christiansund under Overretten i Trondhjem.

De offentlige Sagføreres Antal er 10, hvoraf 1 er bosat i Volden i Søndre Søndmøre, 3 i Aalesund, 3 i Molde, 2 i Christiansund, og 1 i Surendal i Nordmøre.

I Henseende til Sygepleien er Amtet deelt i 10 Lægedistricter, nemlig 4 i Søndmøre, vestre, søndre, østre og nordre; 2 i Romsdal, indre og yttre; 3 i Nordmøre, indre, nordre og søndre (vestre), samt en særskilt Stadslæge for Christiansund. Desuden haves i Molde et Sygehuus for hele Amtet og en ny Pleiestiftelse for Spedalske med særskilt Læge, og endelig det gamle Reknæs Hospital for Spedalske, som tilligemed Amtssygehuset endnu sorterer under Districtslægen i Yttre Romsdal.

I Henseende til den kirkelige Ordning er Amtet deelt mellem Bergens og Trondhjems Bispedømmer, aldeles paa samme Maade, som forklaret om Domstolene. Præstegjældene ere henlagte under 5 Provstier, saaledes nemlig, at

Søndre Søndmøres Provstie indbefatter de 5 under Sorenskriveriet nævnte Præstegjælde med . . 10 Sogne

Nordre Søndmøres Provstie, Kjøbstaden Aalesund og 6 Land-Præstegjælde med 12 — og 3 Capeller

Romsdals Provstie, Kjøbstaden Molde og 8 Landpræstegjælde med . . . . 21 —

Indre Nordmøres Provstie 6 Præstegjælde med . . . . 11 — „ 1 —

Yttre Nordmøres Provstie Kjøbstaden Christiansund og 4 Land-Præstegjælde med 8 — „ 1 —

tilsammen 29 Land-Præstegjælde med 62 Sogne og 5 Capelkirker.

At forøvrigt den kirkelige Ordning er deels uhensigtsmæssig efter Nutidens Forholde deels ligefrem hinderlig for Districtets Udvikling uden at tale om Kirkens eget Formaal, er allerede under 9de Tidsrum af Indledningen omtalt, og vil i det Følgende nærmere blive paaviist.

Ikke stort bedre har Ordningen af Udskrivningsvæsenet til Rigets Forsvar været ordnet; men heri foretages nu en radical Forandring, som sandsynligviis vil falde heldigere ud.

Lodsvæsenet bestyres af en Overlods og tre Lodsoldermænd, een i hver Kjøbstad, med det fornødne Antal Lodser for Kjøbstæderne og de mange Udhavne. Men det er neppe i sin Orden, at Overlodsen boer i Trondhjem, da de romsdalske Fjorde over al Sammenligning ere de vigtigste for Lodsvæsenet, og Opsynet deels med samme Lethed kan føres fra Christiansund og deels meget lettere.

Toldopsynet føres af en Toldinspecteur med 5 Overtoldbetjente, 11 Undertoldbetjente og 14 Roerskarle. Toldinspecteur-Districtet indbefatter tillige den nordøstlige Deel af Statlandet til Forbjerget Staalet. Oppebørselen af Toldindtægterne skeer ved tre Toldkasserere, een i hver af Kjøbstæderne.

Med Hensyn til Oplysningsvæsenet er her i den sidste Tid vistnok gjort betydelige Fremskridt, derved nemlig, at Antallet af de faste Almueskoler er forøget, og endog en høiere Almueskole til Dannelse af Skolelærere oprettet i Voldens Præstegjæld, ligesom Christiansund og Aalesund have faaet fuldstændige Borgerskoler, medens Molde foruden en fast Almueskole har en Borgerskole i den der oprettede Middel- og Realskole, hvortil det aarlig bidrager 200 Spd., foruden at det har anskaffet og vedligeholder Localet samt garanterer, hvad Staten maatte tilskyde over 800 Spd. Men det er et føleligt Savn for Districtet i det Hele, at denne Skole ikke er bleven ophøiet til en fuldstændig lærd og real Skole. For Tiden (31 Decbr. 1860) har den 53 Disciple, og der forestaaer den Udvidelse nedad ved Oprettelse af en Forberedelsesclasse, hvortil sidste Storthing har bevilget 150 Spd. aarlig; men dette er naturligviis uden nogen mærkelig Betydning for det hele Amtsdistrict. Denne Mangel tør dog vel nu snart ventes afhjulpet, ligesom det er at haabe, at Loven om Almueskolevæsenet af 1860 vil give et mægtigt Fremstød i Landdistricterne.

Af milde Stiftelser og almeennyttige Anstalter har Districtet kun følgende:

1. Ovennævnte Pleiestiftelse for Spedalske for Statens Regning, der nu er færdig til fra 1ste Januar 1861 at optage Patienter. Det er indrettet til 160 Lemmer og staaer under en af Staten anordnet Bestyrelse, hvori Amtmanden er Formand. Denne Stiftelse vedkommer ikke blot Romsdals Amt alene, men skal ogsaa optage Patienter fra Nabodistricterne.
2. Reknæs Hospital for Spedalske, oprettet efter saakaldet Testamente af 1714 af Provst Mann i Borgund, der dog rettelig maa kaldes Gavebrev, da det blev iverksat strax, medens Mann endnu levede. Han var Eier af Hustad Kongsgaard i Bod med underliggende Gods, som alt blev henlagt til Hospitalets Vedligeholdelse og Virksomhed, ligesom der bevirkedes henlagt til Hospitalet forskjellige andre Indtægter,

navnlig Hospitalstold af al matriculeret Jord, som dog nu er afskaffet efter den nye Pleiestiftelses Opførelse. Imidlertid har Stiftelsen efter forskjellige Omverlinger af dets Formue, nu ogsaa samlet en Capitalformue af 27,081 Spd. 55 Skl., tildeels ved heldigt Salg af Jordegodset; og med Renterne af denne Formue samt Kornrente og andre ubetydelige Indtægter af det solgte Jordegods vil det fremdeles kunne vedligeholde sin Virksomhed i Testators Aand. Hovedbygningen er endnu i vor Tid en mere end almindelig vakker, anseelig og solid Bygning, der indeholder Plads til 40 Lemmer og et Capel, som betjenes af Sognepræsten i Molde med Gudstjeneste hveranden Søndag Eftermiddag. Tømmeret i Væggene og Bjelkene samt i Spærreværket paa Loftet bestaaer af svære Stokke og i saadan Overflod, at det seer ud, som om man har havt ondt for at anvende Alt, hvad man havde. Formedelst Mangel paa anden Oplysning kunde man fristes til at antage, at Provst Mann simpelthen har ladet flytte Kongeboligen paa Hustad, hvor der nu ingen Levninger deraf findes.

3. Det romsdalske practiske Landhuusholdningsselskab, oprettet 1776 af Amtmand Hammer for Romsdals Fogderie. Dette Selskab har en Bogsamling af omtrent 600 Bind.
4. Den romsdalske Undsætningscasse for forulykkede Fiskeres Efterladte i Akerø, Frænen og Bod, oprettet af Amtmand Hammer og stadfæstet ved kongeligt Rescr. af 1781, der paabyder Erlæggelse af Afgivt af hver Baad, som deeltager i Sildefiskeriet. Capitalen udgjør for Tiden 1440 Spd., og den aarlige Indtægt af Havbaadene have gjennemsnitlig udgjort 35 Spd.
5. Landhuusholdningsselskabet for Romsdals Amt, oprettet 1831 af Amtmand Krohg, bestyres af en valgt Administration, hvori Amtmanden er Formand, naar han dertil vælges og samtykker. Dette Selskab nyder for Tiden Tilskud af Amtscommunen og Statscassen tilsammen 240 Spd.
6. En Understøttelsescasse til Indkjøb af Sædekorn under Korntrang, oprettet 1845 af nogle tilbagebetalte Beløb af Gaver eller Understøttelser, som vare uddeelte i østre Søndmøre i Anledning af Misvært i Aaret 1839. Dette Fond, som bestyres af Amtmanden og Amtsformandskabet, er nu opsteget til 600 Spd.

7. I Forbindelse hermed kan vel ogsaa omtales, at Districtet under 31 Decbr. 1859 havde en Sparebank i hver af Kjøbstæderne, 4 i Søndmøres Landdistrict og 1 i Nordmøre, hvilke tilsammen forvaltede en Capital af 669,867 Spd. 33 Skl. Siden er oprettet en Sparebank i Vedø i Romsdal. Under 31 Decbr. 1860 er det sandsynligt, at den hele Drivtscapital er opsteget til over 700,000 Spd.

§ 2.

Districtets naturlige Bestanddele.

Districtet bestaaer af Fjorde, Øer og fast Land; og det faste Land atter af egentlig Fastland og af Halvøer.

a. Fastlandet danner en uregelmæssig Bue af 1 til 4 Miils Bredde fra Langedalen i Syd til Vinjefjorden i Nord. Længden af denne Bue kan vel beregnes til omtrent 18 Miil, og saaledes bliver Fladeindholdet, naar Middelbredden ansættes til 3 Miil, omtrent 54 Qvadratmile med 18,000 Sjele, der ere fordeelte i 12 forskjellige Dalfører, som alle føre op til Nabodistricter udenfor Amtet, nemlig til Horningdalen i Nordfjord, til Lom, Lesje, Opdal, Meldal, Orkedal og Hevne.

b. Halvøernes Antal er meget stort, og deres Fladeindhold tilsammen omtrent 62 Qvadratmile med henved 48,000 Sjele. Her maa nævnes de Halvøer, som gaae umiddelbart ud fra Fastlandsstrækningen, forsaavidt de ere af nogen Betydning, med Bemærkning, at de fleste af dem atter udsender andre Halvøer, hvoraf flere have et Areal af indtil 3 á 5 Qvadratmile.

De Halvøer af Betydning, som udgaae fra Fastlandet ere:

1. Den nordfjordske Halvø strækker sig fra Langedalseidet til Kjødepolden af Vanelvsfjord, af hvilken omtrent 7 Mile lange Strækning den nordre Helding tilhører dette Amt. Fra Kjødepolden fortsættes den under Navn af Statlandet langs med Vanelvsfjord og Vanelvsgab.
2. Den nordalske Halvø gaaer imellem Geirangerfjord og Sunelvsfjord paa sydvestre Side samt Tafjord og Nordalsfjord paa nordre Side ud til Forbjerget Skrednakken i en Længde af henimod 2 Mile med en Middelbredde af omtrent 1½ Miil.

3. Den søndmøre-romsdalske Halvø gaaer ud fra Stordals- og Indfjordeiet med Storfjorden og Skodjefjorden paa søndre Side samt Romsdalsfjord og Harhams-Led paa nordøstre og nordvestre Side i henved 6 Miles Længde, beregnet fra Indfjorden i en bøiet Linie til Forbjerget Gamleimveten, noget over 1 Miil fra Aalesund.
4. Mittetfjeldenes Halvø gaaer fra Fastlandet fra Langedalseidet mellem Iisfjorden og Vistdalsbugten, med Iisfjorden og den egentlige Romsdalsfjord paa søndre og vestre Side, samt Romsdalsfjordens Hovedbasin og Langfjorden paa nordre Side, ud i vestlig Retning og 2½ Miils Lægde til Forbjerget Oren, omtrent 1½ Miil fra Molde.
5. Den romsdal-nordmørske Halvø gaaer ud fra Kannedalseidet mellem Iisfjordens Bund og Hjordalsgrænden, med Romsdalsfjordens Hovedbasin, Gjulsundet og Boddybet paa sydvestre Side samt Thingvoldfjorden, Qværnæsfjord, Thingvaag og Kornstadfjord paa nordøstre Side ud til Forbjerget Stemsheften. Længde, omtrent 5½ Miil.
6. Den thingvoldske Halvø gaaer ud fra Fastlandet mellem Sundals- og Thingvoldsfjorden samt Fredøfjorden paa sydvestre, og Todals-, Stangviks- og Halsefjorden paa nordøstre Side i en Længde af omtrent 4½ Miil til Forbjerget Magnildberget ved Tusterfjorden 1½ Miil fra Christiansund.
7. Den halseske Halvø (eller Hjelmens og Sarens) gaaer ud fra Nordmøres nordøstre Fastland fra Eidet mellem Bæverfjorden og Valsøfjorden ved Fjeldhøiden Hjelmens østre Fod, i omtrent 2 Miles Længde nordvestlig Retning til Halsefjeldet ved Tusterfjorden.
8. Den hevneske Halvø gaaer ud fra Fastlandet ved Vinje-Eidet i Fosen mellem Vinje-Fjorden og Hevnefjorden i nordvestlig og nordlig Retning til Trondhjems Led, med Hevnefjorden paa østre og Aurefund paa vestre Side. Heraf tilhører kun den vestre omtrent 1 Miil brede Deel dette Amt.

c. Øerne ligge i en fortløbende Række langs den hele Kyststrækning og tildeels i Aabningen af Fjordene samt for en

liden Deel inde i selve Hovedfjordene. Hiin Række langs Kysten er tildeels dobbelt, ja i Romsdal endog for en Deel tredobbelt, saaledes at det, om det end er saa, at den Række, der ligger udenfor Bod Præstegjeld i Romsdal, kun bestaaer af Smaaøer, ikke er rigtigt, hvad der er meddeelt af Kraft, at Romsdals Fogderie savner den Beskyttelse, som Rækkerne kunne antages at give. — De største blandt disse Øer ere: Gurskøen, Hareidlandet, Suløen og Ørenøen i Søndmøre; Harø, Otterø og Akerø i Romsdal; Averø, Fredø, Tusteren og Smølen i Nordmøre. — Det samlede Areal deraf kan dog neppe overstige 12 Qvadratmile, men Befolkningen er stærk, især derved, at de 2de største af Byerne, Christiansund og Aalesund, med over 6200 Mennesker, ere beliggende, hver paa 3 Øer. — Folketallet i det Hele kan derfor nok antages at være omtrent 24,000 i det mindste. — De frugtbareste blandt dem ere nordenfor Herøfjorden i Herø Præstegjeld i Søndre Søndmøre, med Undtagelse af Øen Skorpa; Godø, Giskø, Valderø, Vigrø og alle Harhamsøerne i Nordre Søndmøre; Harø, Otterø og Akerø i Romsdal; Averøen, Edøen, Kuliøen og Stabben i Nordmøre.

d. Fjordene antages, som allerede for bemærket, at optage et Areal af omtrent 30 Qvadratmile, nemlig 13 Qv. Mile i Søndmøre, $7\frac{1}{2}$ i Romsdal og $9\frac{1}{2}$ i Nordmøre.

Spørger man nu, hvilken af disse Dele er den vigtigste, maa Svaret upaatvivlelig blive Fjordene, fordi de paa een Gang ere Betingelsen for og Midlet til Beboelsen af de øvrige Dele, og derefter maa Øerne nævnes, fordi de ikke blot formedelst Kjøbstæderne, men ogsaa allerede ved den omkring dem faldende Product-Rigdom give Anledning til Virksomhed, Arbeidsfortjeneste og Næringsmidler for en væsenlig Deel af Befolkningen, ja vel endog for den hele Befolkning, om det end ikke umiddelbart føles af Alle.

I Forbindelse med disse Districtets naturlige Bestanddele indenfor den angivne Grændselinie bør vel tilføies nogle Ord om den tilstødende Deel af Vesterhavet, hvor man finder den største Deel af de Havgrunde, paa hvilke de forskjellige Fiskerier foregaaer, og som ved dets Indflydelse paa Klimatet er saa overordentlig vigtigt for det hele Rige.

Det tør antages bekjendt, at især Fiskealmuerne langs Kysten have forestillet sig, at der skulde findes en Banke eller saakaldet Havbro langs den hele norske Kyst i 10, 12 a 16 Miles Afstand fra Land, men at Feilagtigheden af denne Forestilling blev lagt for Dagen ved en af Staten i Aaret 1844 foranstaltet Undersøgelse, som ledes af daværende Capitain-Lieutenant, nu Statsraad Motzfeldt, der vel fandt Søndmøringernes Storegg under 63° 7' omtrent 11 Mile vestenfor Averøen i Nordmøre, men derimod ingen saadan, til nogen af Siderne fortløbende Banke, som Forestillingen gik ud paa.

Derimod blev den dunkle Forestilling, som i Strøms Søndmøres Beskrivelse udtales om Tværdyb, som fra Havet skulde føre ind til Districtet, bestyrket ved hiin Undersøgelse, omendskjønt dette laae udenfor dens Formaal; thi ved at faae bestemt Storeggens Beliggenhed, og ved at iagttage Havet med dets Grunde, Banker, Øer, Holme og Skjær under og over Vandets Overflade i sydøstlig Retning til Søndmøre, finder man, at de alle henhøre til Fortsættelse af Fjeldrækken paa ovennævnte søndmør-romsdalske Halvø, som ligefra Gudbrandsdalen gaaer i nordvestlig Retning mellem Søndmøre og Romsdal, og efterat have, udenfor det faste Land, dannet Harhamsøerne eller de saakaldte Nordøer samt en Mængde Smaaøer, Holme og Skjær, sænker sig under Havets Overflade mellem 2de store Havdyb, Bredsundsdybet paa vestre og Boddybet paa nordøstre Side, — hvilke begge i sydøstlig Retning føre til Districtets Hovedfjorde.

Man kan altsaa med temmelig Sikkerhed herfra drage Slutning til, at det forholder sig paa lignende Maade med 2de andre Havdyb, som føre ind til disse, nemlig: længst i Sydvest Stathavet og Vanelvsgabet, og i Nordøst Gripholen, saaledes at de Fiskebanke, Gnausen og Storgrunden m. fl., der forklares at ligge vestlig eller vestnordvestlig fra Herø, ere Fortsættelse af den Forgrening af den nordfjordske Fjeldrække, der danner Øerne Hareidlandet og Gurskøen samt en Mangfoldighed af andre Øer og Grunde i vestlig eller nordvestlig Retning i og fra Sandø Sogn, og at denne Fortsættelse begrændses paa den sydlige Side af Stathavet og Vanelvsgabet, men paa den nordre Side af ovenmeldte Bredsundsdyb; — samt at Nordmøringernes Havbro, der siges at befinde sig 5 Mile i Vest fra Smølen, maa være en nordvestlig eller nordlig Fortsættelse af Fjeldene

paa den romsdal-nordmørske Halvø, som gaae under Havet udenfor Stemshesten, Averøen, Christiansundsøerne og Grip, og begrændses paa vestre Side af Boddybets og paa østre Side af Gripholens Havdyb.

Og paa samme Maade endelig maa Smølen og Hitteren med den Utallighed af hosliggende Øer mellem Gripholens Havdyb og Frohavet i Fosen ansees som Forgreninger eller Fortsættelse af den Green af Dovrefjeldrækken, som paa Fastlandet ender med Aures og Hevnes Præstegjælde ved Trondhjems Led.

Her er altsaa 4 store Havdyb, som fra Vesterhavet fører directe ind til Districtet og ligesom tjene til Hovedveie for Fisken, naar denne søger ind imod Land for at gyde sin Rogn paa de mellemliggende Grunde; og desuden er der et femte Havdyb, der middelbart fører til de nordmørske Fjorde. Alle disse Havdyb adskille Fjeldrækkerne ude i Havet fra hinanden ganske paa samme Maade, som de samme Fjeldrækker inde paa Fastlandet adskilles fra hinanden ved de i Fastlandet indtrængende Fjorde, og ved de fra disses Bund opgaaende Dalfører. Men Ligheden ender ikke dermed; thi den samme Eidedannelse, hvorved, som nedenfor paapeges, de forskjellige Grupper i samme Fjeldrække adskilles fra hinanden inde paa Fastlandet, findes ogsaa i Fjeldrækkernes Fortsættelse under Havets Overflade, noget som især falder i Øinene ved den fra nordre Gudbrandsdalen kommende Fjeldrække, i hvis Fortsættelse under Havet man nu kjender Onakalven, 5 Mile vest fra de romsdalske Øer, og andre Fiskebanker og Grunde, aldeles i samme nordvestlige Retning fra Harhamsøerne, som Storeggen, men adskilte fra hinanden ved mellemliggende Havdybder, der svare til Eiderne paa Fastlandet.

Af disse Havdyb ere Bredsundsdybet, Boddybet og Gripholen de vigtigste for dette Districts Hovedfiskerier efter Skreid eller Vaartorsk; thi Vanelvsgabet har mindre Dybde, der afbrydes allerede ved Revjehornet; og Frohavet ligger langt udenfor dette District. Men naar Skreidfiskens store Strøm kommer ind ad Bredsundsdybet og udbreder sig til Grundene paa begge Sider, saa erholder ogsaa Søndre Søndmøre sin Deel deraf, navnligen Sognene Herø og Sundø. Hovedmassen udbreder sig imidlertid over Fiskegrundene i og udenfor Nordre Søndmøre, altsaa mellem Bredsundet og Boddybet.

Den anden store Skreidfiske-Strøm søger ind ad Boddybets Havdyb og udbreder sig deels mod Sydvest paa Grundene udenfor Gallerne og Ona i Romsdal, deels mod Syd gjennem Lyngvær- og Harøfjorden i Sognene Sandø og Akerø, deels endelig mod Øst langs Bod Præstegjæld. Den tredie store Fiskestrøm kommer gjennem Gripholens Havdyb, og udbreder sig deels mod Sydvest ved Grip og Averø, deels mod Øst til Smølens mange FiskeplADSe.

Forøvrigt er der den Forskjel mellem Fiskegrundenes Beskaffenhed, at disse i Søndmøre og Romsdal ere bedækkede med Sand, blandet med Smaastene, medens de i Nordmøre ere bedækkede med en leeragtig Opløsning, Dynd, men mindre med Smaastene.

Havet udenfor de romsdalske Kyster er imidlertid ikke blot formedelst denne Havgrundens Beskaffenhed, men ogsaa i en anden Henseende af stor Vigtighed. Det skal have en større Varme, end Havvandet søndenfor Stat; og vist er det, at Fjeldene langs Kysten nordenfor Stat ere mere græsklædte, end søndenfor, hvor de langs Bergens Led ere nøgne og sorte. Man forklarer dette deraf, at Strømmen fra den mexicanske Havbugt afgiver en Green i Retningen mod de romsdalske Kyster, og at denne Green derfra følger Kysten nordover lige til Finmarken. Men, hvordan det nu end forholder sig, saa er Havluftens formildende Indflydelse paa Vexterligheden i samtlige romsdalske Districter aldeles mærkelig, idet den bevirker en jevnere Varme, høiere, end der kunde ventes efter den nordlige Beliggenhed, hvorom mere i det Følgende.

Denne Omstændighed vilde imidlertid ikke blive saa velgjørende for Districtet, som den er, naar ikke Havvandet og Havluften gjennem de mange Fjorde fik Adgang til at trænge langt ind i Districtets Indre; og ikke engang dette skulde blive saa virksomt, som det er, naar ikke Fjeldenes mærkværdige Dannelse gav Havluften Adgang til at udbrede sig i alle Retninger. Uden dette skulde ikke blot Districtets Indre, men ogsaa Nabodistricterne Lom, Lesje og Opdal være blotte og bare Snee-Ørkener.

§ 3.

Fjeldene.

Romsdals Amt ligger paa den nordvestlige Helding af Landets hoieste Fjeldregioner; men ligesom Hoiden af Amtets Fjelde intetsteds, saavidt vides, nærmer sig til Hoiden af de sydligere og østligere Fjeldregioner i Landet, saaledes er det ogsaa Tilfældet med denne Helding, tvertimod hvad man saa ofte har læst og hørt, at den paa ingen Maade styrter brat ned imod Havet i Nord og Vest. Tvertimod behøver den Længder af 9, 10 á 11 Mile for fra Hoider af 5000 Fod eller mindre at synke ned til Havets Overflade; og ikke engang med Hensyn til de enkelte Fjelde i Rækkerne er det i overveiende Grad Tilfældet, at de oftere findes at styrte brat ned paa nordre og vestre Side, end paa østre og søndre. Mangfoldige Exempler paa det Modsatte kunne paapeges og ville forhaabenlig skjønnes uden Forklaring i det Følgende. Men Sagen er, at de Fjelde, der styrte brattest ned mod Nord og Vest, henhøre til dem, som formedelst Beliggenheden og Færdselen falde meest i Øinene, og derfor har man uden videre ogsaa paa dette District anvendt hiin Sætning, der andetsteds kan være rigtig, uden at undersøge, om ikke Undtagelserne ere flere, end de Tilfælde, hvori Regelen passer. Strøm har saaledes f. Ex. omtalt som Beviis Ellingsøen, hvis største Beboelse er paa den sydlige Strand, men ikke lagt Mærke til Suløen i samme Præstegjæld, der just er meest beboet paa Nordsiden.

Sykelvens Sogn, Vartdals Strand, Rovdestrand i Søndmøre ere langt frugtbarere Strækninger, uagtet de vende mod Nord, end Skodje Sogns Sydstrand, Suløens Sydstrand, Almestranden og Skredstranden, der vende mod Syd til de samme Fjorde. Ligesaa i Romsdal. Hein Sogn, Grytens Sogn, Volds Sogn, Eids Sogn, Vaagstranden og hele Vestnæs Præstegjæld staae over Fanestranden i Frugtbarhed; og Langfjordens Sydstrand over Nordstranden. Ligesaa i Nordmøre; Sundalens vidstrakte og gode Havnegange have just en nordlig Helding paa den langsomt til Siden skraanende Snehættens Hovedfjeldrække, og Fjeldene paa sydvestre Side af Dalen ere langt lettere at bestige, end de paa den nordøstre, uagtet de neppe ere noget mærkeligt lavere.

De fleste Fjelde i Nordmøres ydre Deel styrte brattere ned mod Syd end mod Nord, f. Ex. langs hele Tusterfjorden og Vinjefjorden; Bøfjorden og Bæverfjorden.

Disse Bemærkninger har det været nødvendigt paa et Sted at forudskikke for at bekjæmpe forudfattede Meninger og forebygge urigtige Slutninger derfra. Det maa nemlig være ved Slutninger fra saadanne forudfattede Meninger, at Krafts Hjemmelsmænd have kunnet fremkomme med slige urigtige Beretninger, som den, at Halvdelen af Nordmøre og en Trediedeel af Romsdal, samt af Søndmøre noget mindre end i Nordmøre, skulde være utjenligt til Nytte for Mennesker. Det er imidlertid ikke Meningen af disse Bemærkninger at opstille nogen Regel i modsat Retning. Kun saa meget kan siges, at alle Strækninger, som aabne sig mod Havet og Havluftens Indflydelse, hvilket her naturligvis just er Tilfældet med dem, der helde mod Nordvest og Vest, ogsaa næsten uden Undtagelse ere de frugtbareste og meest beboede.

Det er altsaa Havets eller den ved Vindene gjennem Fjordene og Dalførene fremdrevne Havlufts Indflydelse, som man har at takke for, at disse Fjelde ikke blot ere uskadelige for Beboelsen, men at de ogsaa selv blive frugtbringende og medvirke til at forøge Beboelsen, idet at de tjene til at opsamle og fordele Fugtigheden og derved frugtbargjøre Jord, som ellers vilde være gold, samt selv frembringe saavel Skov som frodige Havnegange.

For nu rigtigen at opfatte, hvorledes denne Indflydelse ikke blot kommer dette District tilgode, men ogsaa en betydelig Deel af Indlandet, er det nødvendigt kortelig at paapege Fjeldformationen i denne og de tilstødende Dele af Landet.

1. I Syd har man Valders- og Sognefjeldene, der fra den nedre Deel af Gudbrandsdalen til Vesterhavet ved Stavnæsset opfylder Halvdelen af Landets største Bredde med de høieste og vildeste Fjelde i den sydlige Deel af Riget. En Forgrening af disse med aftagende Høide gaaer fra Lodals Kaupa i Nord mellem Lom og Nordfjord indtil den naaer Grændsen af dette Amt ved den sydøstligste Spidse af Geiranger, hvor den fra Fløfjeldet dreier mod Vest mellem Søndmøre og Nordfjord og ender med Statlandet. Denne vestlige Fortsættelse, som danner den nordfjordske Halvø, og forgrener sig paa den nordre Side ud over Søndre Sønd-

møres Øer ligetil Ristøen og Svinøen, bliver i denne Beskrivelse kaldet den nordfjordske Fjeldrække.

Men idet Fjeldryggen fra Lodalskaupa nærmer sig det sydøstlige Hjørne af Geiranger, overskjæres den af et Eide af 1½ Miils Bredde, som vel rettelig bør kaldes Lomseidet, og som ved den isolerede Fjeldhøide Breidalseggen deles i to Grene, Geirangereidet og Tafjordseidet; og her ere de høieste Puncter ved Vandskjellene, som paa den ene Side gjennem Breidalsvandet og Ottaelven føre til Gudbrandsdalen, og paa den anden Side ved Geirangerelven og Kalhuussæterelven til de søndmørske Fjorde, kun 3385 Fod paa Geirangereidet, og kun 3280 Fod paa Tafjordseidet, hvorved endda er at mærke, at denne Høide strax synker betydelig nedad til begge Sider, især til Geirangerdalen.

2. Paa den østre Side af dette Lomseide støder man paa en anden Hovedfjeldrække, den nordre gudbrandsdalske, som kommer fra Sels Annersogn i Vaage i Gudbrandsdalen og gaaer i nordvestlig Retning og omtrent 9 Miils Længde, mellem Vaage og Lom paa sydvestre samt Dovre og Lesje paa nordøstre Side, det vil sige mellem Ottaelven og Lougen samt den øvre Deel af Rauma, indtil den naaer Grændsen af dette Amt, som den da følger i nordlig Retning i 1½ Miils Længde til Fjeldhøiden Karitinden. Herfra fortsætter den videre indenfor Amtet mellem Søndmøre og Romsdal først i nordlig Retning langs med Ulvaadalen og den øvre Deel af Raumadalen, og derefter afverlende vestlig, nordvestlig, og vest-sydvestlig Retning ud over den søndmøre-romsdalske Halvø og ind i Søndmøre til Fjeldhøiderne Hildreheſten ved Harhamsled, Tverberget ved Grytefjordens Green af Skodjefjorden, og fornævnte Gamleimveten 1 Miil fra Aalesund, hvorefter den fortsættes ud over Harhamsøerne, idet den desuden paa den sydlige Side sender en fortløbende Forgrening af Øer paa nordre Side af Storfjorden og Bredsund lige til Godøen. Længden af denne Hovedfjeldrække fra Sels Anner til Gamleimveten er omtrent 19 Mile, men til Godøen omtent 21 Mile, og paa den hele Strækning begrændses denne Fjeldregion paa søndre Side af Ottaelven, Geirangerelven og Storfjorden, men paa nordøstre og nordre Side af Lougen og Raumaelven samt Romsdalsfjorden.

3. I Øst haves i Indlandet den næststørste Fjeldregion i den sydlige Deel af Riget, som efter Forfatterens Mening, retteligt bør kaldes Dovres Fjeldrække. Den strækker sig fra Hedemarken, eller om man vil, ligefra Odalen, i fortløbende nordlig Retning lige til Agdenæs ved Throndhjemsfjordens Indløb, mellem Glommen og dens vestre Bifloder samt Orklaelven paa østre Side, og Vormen, Mjøsen, Lougen og Driva-Elven samt de romsdalske Fjorde og Trondhjems Led paa vestre Side.

Hovedryggen af denne lange Fjeldrække berører imidlertid ikke dette Amt uden ved Rindals Præstegjæld; thi den gaaer fra Gudbrandsdalen aldeles paa østre Side af Opdals Præstegjæld, og det er først, efterat have adskilt Opdal fra Rennebo, at den nogenlunde danner en Grændse mellem ovenmeldte Rindal og Meldal, hvorefter den gaaer ind i Fosen. Den maa imidlertid som Grændsefjeld paa hiin Strækning nævnes, som vedkommende dette Amt.

Men den sender flere mærkelige Forgreninger ind i Amtet. Saaledes udgaaer nordligst i Gudbrandsdalen en vældig Afsats af Fjeldrækken mellem Foldalselvens, Lougens og Drivaelvens vestre Løb; og i denne Afsats er det, at Fjeldheiden Snehætten hæver sig $\frac{3}{4}$ Miil østenfor Nordmøres Sydspidse, tilligemed flere vestenfor samme beliggende Fjeldhøider, som her med en fælles Benævnelse kaldes Snehættens Fjeldgruppe, da Forfatteren, som allerede antydet, troer, at Benævnelsen Dovre rigtigere anvendes paa Hovedfjeldrækken; — og fra denne Fjeldgruppe, som har sin Plads mellem de øverste Løb af fire forskjellige Elve, udgaaer trende mægtige Forgreninger saaledes som nu skal paavises med den foreløbige Bemærkning at de fire Elve ere: Drivaelven, hvis øverste Løb gaaer i østlig Retning fra Snehætten, inden den bøier mod Nord; Jora-Elven, som gaaer i Syd fra Gruvedalstinden til Lougen; Era-Elven, som gaaer sydsydvestlig fra samme Fjeldhøide, indtil den bøier mod Nordvest; og Gruvedalselven, som gaaer i Nord fra samme Tinde.

4. Den romsdalske Fjeldrække. Denne udgaaer fra Snehættens Fjeldgruppe mellem Jora-Elven og Era-Elvens øverste Løb, og følger fra Jora-Elven Lesjedalens Nordside, altsaa mellem den øvre Deel af Lougen og den øvre Deel af Rauma-

Elven paa Sydsiden og Era-Elvens nordvestlige Løb paa Nordsiden, indtil den trænger ind i Amtet mellem Bjørneklev og Nordre Aursjø-Vand, hvorefter den tildeels som en stor Fjeldørken udbreder sig mellem Raumadalen og Eikesdalen i henved 2 Miles Bredde og 2½ Miles Længde til Romsdalshorn, hvorfra den sender en Green videre langs nedre Deel af Raumadalen, som ender ved Næsarla ved Jisfjorden, medens en anden Green gaaer østenom Jisfjorden til Blaafonna, hvorfra Fjeldrækken fortsættes i vestlig Retning ud over Mittelfjeldenes Halvø til Forbjerget Oren, som allerede omtalt.

5. Snehættens Hovedfjeldrække.
Denne danner først paa en Strækning af 2 Mile Grændsen mellem Lesje og Sundalen i Nordmøre, i vestlig Retning, hvorefter den mellem Nordre Aursjø- og Taarbu-Vand trænger ind i Amtet, og i afvexlende nordvestlig, vestlig og nordnordvestlig Retning danner Grændsen mellem Romsdal og Nordmøre, indtil den ender med Forbjerget Stemsheften, efterat en Forgrening af den paa østre Side har dannet Øerne Bergsø, Averø, Fredø, Christiansundsøerne og Grip. Den hele Længde til Stemsheften er omtrent 13 Mile, hvoraf omtrent 10 Mile inden Amtet.

5. Den opdalske Fjeldrække.
Saaledes benævner Forfatteren den Green, som udgaaer fra selve Sneehætten i nordlig Retning og 4 Miles Længde mellem Opdal og Sundal eller mellem Driva-Elven og Gruvedalselven, indtil Svælget Graa-Ora, hvor Drivaelven i vestlig Retning bryder ind i Sundalen.

Efternævnte Fjeldrækker kunne derimod ansees som Forgreninger af Dovres Fjeldrække.

7. Den thingvoldske Hovedfjeldrække.
Denne udgaaer fra Klethammerfjeldet ved bemeldte Svælg Graa-Ora i nordvestlig Retning mellem Sundalen og Todalen med Todalsfjord, hvorefter den, foruden en mindre Halvø og en Ø i Stangviksfjorden, fortsættes ud over den thingvoldske Halvø til Magnildberget, som allerede er omtalt.

8. Den todalske Fjeldrække.
Denne udgaaer fra den nordlige Deel af Opdal og trænger ind i Amtet ved Tohattens Fjeldhøide, hvorefter den ud-

breder sig i vestlig Retning mellem Todalen, Todalsfjord og Stangviksfjord paa søndre Side samt Folla-Elven, Surna-Elven og Surendalsfjord paa østre og nordre Side, indtil den ender ved Fjeldhøiden Strengen eller Blaastrengen ved Stangviksfjorden.

9. Svarthættas Fjeldgreen.

Denne kommer ind i Amtet fra Dovre-Rækken, saaledes at Præstegjeldene Opdal og Rennebo og maaskee Meldal støde sammen mod Surendal og Rindal i Fjeldhøiden Svarthætta, hvorfra Fjeldgrenen udgaaer mellem Folla-Elven og Rinna-Elven ned imod Surna.

Fra Svarthætta vedbliver Dovre-Rækken at danne Amtsgrændsen i omtrent 3 Miles Længde langs med Rindals Præstegjæld, som allerede omtalt under No. 3.

10. Surnadalens Nordmarker.

Saaledes kaldes, i Modsætning til de under No. 8 og 9 omtalte, en lavere Fjeldregion, som udgaaer fra Dovre-Rækken i Hevne i vestlig Retning mellem Lomun- og Surna-Elven paa søndre Side og Vinjefjorden paa nordre Side, indtil den fra Eidet mellem Valsøfjorden og Bæverfjorden fortsættes med en høiere Fjeldgreen i vestlig og nordvestlig Retning ud over den halfeske Halvø, som allerede omtalt, — medens den danner en mindre Halvø mellem Bæverfjorden og Bøfjorden, som ender ved Surendalsnæsset ved Stangviksfjorden, og en endnu mindre Halvø mellem Bæverfjorden og Surendalsfjorden.

11. Den Forgrening af Dovre-Rækken i Hevne, som fra Vinje-Eidet gaaer ud over den allerede omtalte hevneske Halvø, hvoraf den vestlige Deel tilhører Aure Præstegjæld i dette Amt. Som en Fortsættelse af denne i vestlig Retning maa betragtes Fjeldene paa Skibnæsø, Griisvaagø, Ertvaagø, Stabben og Tusteren, der ende ved Griphølens Fortsættelse Talgsjøen, alle mellem Vinje og Tusterfjorden paa Sydsiden, og Trondhjems Led med Edøfjorden paa Nordsiden. — Og som en endelig Forgrening og Fortsættelse af disse eller Hovedrækkens Fjelde i dette Amt maa betragtes de paa Nordsiden af Edøfjorden liggende Øer, Edøen, Kuliøen og Smølen med dens Archipelagus mellem Edøfjorden, Ramsøfjorden, Vesterhavet og Griphølen; men ingen

af disse mangfoldige Der har nogen Fjeldheider over 3 à 400 Fod.

Den nærmere Beskrivelse af alle disse Fjeldrækker og Fjeldgrene maa forbeholdes, saavidt fornødent, til det Følgende deels under Fogderierne og deels under Præstegjældene. Her skal blot bemærkes, at der mellem dem alle fører en Mængde Eider, Klovveie og Passager til Nabodistricterne, uden at tale om de tilværende Hovedveie gjennem Langedal, Raumadal, Sundal og Surendal samt over Vinjeeidet. Den nordfjordske Halvø er derhos udenfor Langedalseidet overskaaret ved Birkedalseidet, Stemsvik-Eidet og Maurstadeidet. Til Gudbrandsdalen fører ikke blot ovenmeldte Lomseide med dets Forgreninger, men 4 forskjellige Eider eller Passager, som mere eller mindre directe føre fra Søndmøre til Indlandet gjennem Romsdals Fogderie, der, som Kartet viser, bøier sig mod Syd lige til Lom.

Til Opdal fører ikke blot Sundalen, der gaaer op fra Thingvoldfjorden, men 2de andre Dale og Eider, der gaaer op fra Stangviksfjordens Forgreninger, det ene fra Ulvundfjord, det andet fra Todalsfjord, uden at tale om endnu 2de andre, der fra Surnadalen føre gjennem Sør-Markerne.

Blandt alle disse og de øvrige nævnte Eider er der neppe noget, der stiger noget mærkeligt over Furugrændsen, naar undtages Lomseidet, hvis 2de Heidepunkter allerede er omtalt, og Eikesdalseidet, som vel er ligesaa høit. Raumadalen naaer ved Amtsgrændsen neppe 1700 Fod og er ved Vandskjellet i Lesje 1950 Fod. Sundalen naaer i Graa Ora maaskee op til 8 à 900 Fod. Eiderne fra Stangviksfjorden synes efter Gæa Norvegica at være omtrent 2000 Fod.

Det er saaledes ioinefaldende, at Overfladens Dannelse aabner en Mængde beqvemme Adgange for Havluftens Forplantning ved Vindene til Indlandet; og hvor vigtige Havnegangene ere selv paa de høieste af disse Eider, kan skjønnes deraf, at der har verseret Tvistigheder ikke blot mellem Lomværinger og Geirangersogninger, men ogsaa mellem Opdøler og Surendølerne om Havnegangsrettighederne.

Hvad Districtets Indre angaaer, da vil det i det Følgende under Fogderierne og Præstegjældene blive oplyst, at den nordalske, søndmøre-romsdalske og romsdal-nordmørske Halvø, samt thingvoldske Halvø alle ere overskaarne med et eller flere Eider,

ligesom at Fjeldene paa disse Halvøer udsende Forgreninger i forskjellige Retninger, hvorved der dannes andre større og mindre Halvøer, som atter overskjæres ved Dale og Eider, hvorved Havluften ved Vindenes Magt fordeles i de forskjelligste Retninger, saasom nemlig alle disse Halvoer ere adskilte fra hinanden deels ved de forskjellige Hovedfjorde og deels ved Bifjorde. Vindene maa nemlig følge Fjordene og Dalene mellem Fjeldrækkerne i den Grad, at der f. Ex. i det Indre af Storfjorden kun saare sjelden mærkes andre Vinde end fra Syd eller Nord, om der end ude ved Kysten er nok saa stærk vestlig Vind.

§ 4.

Fjordene.

Det er gjennem 2de store Havaabninger, at Vesterhavet har Adgang til at trænge ind i Districtet. Disse Havaabninger adskilles fra hinanden ved det saakaldte Stimet (Stemmet), det vil sige ved den yderste Halvø, som dannes af Snehættens Hovedfjeldrække til begge Sider af Forbjerget Stemsheſten.

Den sydvestlige af disse Havaabninger fra Statlandet til Stimet, omtrent 10 Mile, er fælles for Søndmøre og Romsdal. Den nordvestlige fra Stimet til Ørlandet i Fosen, omtrent 12 Mile, er fælles for Nordmøre og for de trondhjemske Districter. Men Breden af hvad heraf ligger indenfor Nordmøres Grændser er kun 6 Mile fra Stimet til Ramsøfjorden, der adskiller Smølen fra Hitteren i Fosen. Af de under § 2 omhandlede 4 store Havdyb, trænge de 3, Vanelvsgabet, Bredsundet og Boddybet ind fra den sydvestlige Aabning og vedkomme saaledes Søndmøre og Romsdal, hvorimod den fjerde Griphølen tilhører Nordmøre. Imellem disse er der desuden en Mænde af andre Indløb mellem Øerne, hvoraf de allerfleste vistnok danne seilbare Fjorde og Sunde; men af disse er dog mange af forskjellige Grunde, især formedelst omliggende Skjær og Grunde mindre tjenlige for Skibsfarten, hvorfor her blot nævnes efternævnte, som de vigtigste:

a. I Søndmøre og Romsdal.

1. Vanelvsgabet ved Statlandet.

2. Svinøens Havstrækning tilligemed Skjærviken mellem de fra Sandø Sogns Øer og de fra de nordlige Øer af Herø Sogn udgaaende Grunde.
3. Bredsundet.
4. Rogvafjord, der ansees som et af Romsdalsfjordens Udløb, hvis Strømning nemlig er saa stærk, at den kjendelig bemærkes endnu længere Syd end Harhamsøerne.
5. Boddybet.

b. i Nordmøre.
1. Kornstad-Bugt og Fjord mellem Stemshestens Fastland og Averøen.
3. Griphølen.
4. Nysnævnte Ramsøfjord, der vel, ligesaalidt som Kornstadfjorden, ikke er tjenlig for Skibsfarten, men dog af andre Grunde maa nævnes.
5. Trondhjems Led.

Gjennem disse og de øvrige Fjorde og Sunde mellem Øerne indstrømme altsaa følgende Hovedfjorde i sydsydøstlig, sydøstlig, østsydøstlig og østlig Retning.

A. I Søndmøre:

1. Vanelvsgab og Vanelvsfjord. Vanelvsgabet gaaer fra Stathavet ind i sydsydøstlig Retning mellem Statlandet samt Øerne Ristø og Qvamsø til en fra Statlandets Midte fremragende Halvø med Fjeldhøiden Revjehornet og Øen Hougsholmen, indenfor hvilke den fortsættes under Navn af Vanelvsfjord fremdeles langs med Statlandet ind i Vanelvens Præstegjæld, hvor den ved Slagnæsset deles i i 2 Grene, hvoraf den østlige, Syltefjorden, gaaer ind til Gaarden Sylte, medens den vestlige gaaer ind til Vanelvsdalen ved Thorviks Præstegaard og Gaarden Aahjem, hvor Kirken staaer, hvorefter den fortsættes i sydvestlig Retning ind i Nordfjord til Gaarden Kjøde under Navn af Polden. Længde fra Qvitnæsset paa Statlandet til Aahjem omtrent 2 Mile.

En Bifjord til denne Fjord er Hougsfjorden, der fra Hougsholmen udbreder sig i østlig Retning langs Vanelvens og Herøes vestlige Fastland til Aarams Sund, gjennem hvilket den staaer i Forbindelse med efternævnte Hovedfjord.

2. En Række af Fjorde, som fra Svinøens Havstrækning gaaer i sydlig, østlig og østsydøstlig Retning, først adskillende Gurskøen fra Sandøen, Vaagsøen og Herø Præstegjælds Fastland under Navn af Hidsegfjord og Røvdefjord, men derefter gaaende ind i Voldens Præstegjæld, kaldet Voldensfjord og Østfjord, ind til Gaarden Førde i Østfjorddalen, omtrent ¾ Miil i Nord for Nordfjordsgrændsen. Længde omtrent 5¼ Miil, regnet fra Øerne Skorpas og Sandøes Vestside.

Som Bifjorde til denne maa nævnes:

a. Kilefjorden, henved ½ Miil lang, som gaaer ind til Gaarden Kile i Birkedalen, henved 1 Miil fra Nordfjordsgrændsen.

b. Steensvik- eller Dalsfjorden, henved 1½ M. lang, som gaaer ind til Gaarden Steensvik paa Steensvikeidet, ½ Miil fra Nordfjordsgrændsen;

c. Ekø- og Vartdalsfjord, 1½ M. lang, som i nordøstlig Retning forbinder denne Hovedfjord med efternævnte Hovedfjord;

d. Legangerbugten, som i nordlig Retning gaaer op til Dragsund mellem Gurskøen og Hareidlandet og forbinder denne Hovedfjord med den østlige Ende af efternævnte Bifjord;

e. Herøfjorden, der fra Hidsegfjorden gaaer i østlig Retning mellem Gurskøen paa søndre Side og Herø Sogns nordlige Øer. I Øst deler denne Fjord sig i 2 Grene, hvoraf den sydlige under Navn af Dimøvaagen og Gardnæsviken fører til nysnævnte Dragsund, medens den nordlige bøier nordøstlig mellem Bølandet og Hareidlandet, indtil den flyder sammen med Bredsundet. Længde fra Hidseggen og Øen Skorpa noget over 2½ M.

3. Storfjorden, vore Forfædres Harundarfjord. Denne Fjord, der er ikke alene Fogderiets, men ogsaa Amtets største Fjord, har 2de Indløb fra Bredsundets Havdyb vestenfor Godøen, af hvilke selve Bredsund mellem Godøen og Græsøerne gaaer ind i østlig Retning mellem Godøen og Hareidlandet til Qvitnæsset paa Hareidlandet, hvor det optager det andet Indløb, Giskøsund, som strømmer ind

mellem Godø og Giskø. Ved Qvitnæsset flyder den forenede Vandmasse sammen med den egentlige Storfjord mellem Østsiden af Hareidlandet, Suløen og Vartdalsstrand, hvor Bredden fra Suløens vestre Deel til Vartdalsstrand er omtrent $\frac{5}{8}$ á $\frac{3}{4}$ M. Med langsomt aftagende Bredde gaaer Storfjorden herfra i østnordøstlig Retning mellem Borgunds og Skodjes Præstegjælde paa Nordsiden samt Vartdalsstrand af Hareidets Præstegjæld, Hjorundfjords Præstegjæld og Sykelvens Sogn paa søndre Side, ind igjennem Ørskogs Sogn, hvor den bøier mod Sydost ind i Stordals Sogn og ved Odden Skottet bøier mod Syd, samt derpaa gjennemstrømmer Strandens Sogn indtil Fjeldhøiderne Opsnæs og Skrednakken. Herfra faaer den Navn af Sunelvsfjord, adskiller paa en Strækning Strandens Sogn fra Nordals Sogn og gaaer ind i Sunelven, hvor den ender ved Gaarden Hellesylt og Sunelvens Kirke, samt optager Langedalselven 1 M. fra Nordfjordgrændsen. Længde over 8 Miil, regnet fra de nævnte Puncter ved Indløbet. Men anseer man, hvilket ofte skeer, Vanelvsgabet for Storfjordens sydvestligste Indløb, og altsaa henregner til den Hougsfjorden, Røvdefjorden, Ekø- og Vartdalsfjorden, saa bliver Længden fra Qvitnæsset paa Statlandet omtrent 12 Mile, og dette er da, næstefter Trondhjems- og Sognefjorden, omtrent ved Siden af Christianiafjorden, den tredie i Ordenen i hele Riget i Henseende til Længden.

Blandt dens Bifjorde maa her nævnes:

a. Geirangerfjord, som gaaer $\frac{1}{4}$ M. fra Hellesylt ind i østlig Retning fra Sunelvsfjorden omtrent i 1 Miils Længde til Gaarden Maraak, hvor Geiranger Kirke ligger og hvor Geiranger-Elv kommer ned fra Lomsgrændsen $1\frac{3}{8}$ M. fra Maraak. De Fleste ansee dette Sted for at være Storfjordens inderste Bund og derved bliver Storfjordens Længde omtr. $\frac{5}{8}$ M. eller henved $\frac{3}{4}$ M. længere end foran opgivet.

b. Nordalsfjorden, $1\frac{1}{8}$ M. lang og dens Fortsættelse Tafjorden $\frac{3}{4}$ M., gaaer i østlig Retning ud fra Storfjordens Løb i Strandens Sogn, mellem Skrednakken paa Sydsiden og Lidbygden paa Nordsiden, først ind til

Nordals Kirke paa Gaarden Dalebø, hvor Herdalselven, som kommer fra Lomseidet, har sit Udløb, og derefter ind til Gaarden Tafjord, hvor den optager Kalhuussæterelven, der kommer fra samme Eide i 3 Miles Afstand.

Nordalsfjorden optager ogsaa Valdalselven, som har forskjellige Udspring i Øst, hvorom mere siden.

c. Solnørebugten og Dragsund, hvilket sidste adskiller Ørenøen fra Fastlandet og danner en svag Forbindelse med nedennævnte Hovedfjord Skodjefjorden, da Sundet kun ved Udminering er blevet farbart for Baade i Middelvandstand.

d. Hjørundfjord. Denne gaaer mellem Fæstø paa Vartdalsstrand og Sykelvens Sogn i $3\frac{1}{4}$ Miles Længde og i sydsydøstlig Retning ind til Gaarden Bjerke i Sjaastad, $\frac{1}{2}$ Miil fra Nordfjordsgrændsen.

Denne Fjord er efter Professor Munchs Beskrivelse af det gamle Norge vore Forfædres Hjørundfjørdr, og saaledes kan der da ikke være nogen Tvivl om Navnets Skrivemaade. Men her er mere at mærke med Hensyn til Slaget ved Hjørunga-Vaag. Indløbet til Fjorden, nemlig mellem det i Storfjorden fremragende Fæstø-Næs samt Sykelven og det derfra fremragende Gjævenæs, der tildeels lukker for Udsigten indad Fjorden, ligner aldeles en Vaag, saa at der ikke er nogen Fornødenhed i at søge efter Hjørunga-Vaag paa noget andet Sted, end just her.

e. Vegsundbugten gaaer ret nord for bemeldte Fæstø ind mellem Qvasnæsset paa Suløen og Fliisnæs paa Orenøen og midt i dette ligger Fliis-Holmen; og fra Bugten fører Vegsund, 4 Fod dybt, og meget smalt, ind i Borgensund.

Sammenholdes nu hermed den endnu stedfindende Talebrug langs Kysten, hvorefter Storfjordens østnordøstlige Løb kaldes nordligt, og altsaa i Overeensstemmelse dermed Hjørundfjorden maa siges at ligge i Øst, samt Hareidlandet i Syd, saa har man her samlet alt, hvad man behøver for at forstaae Beretningen om det navnkundige Slag ved Hjørungavaag, uden at man behøver at tage sin Tilflugt til Gisninger eller Conjecturer, hvorved Vest forvandles til Øst. Man behøver ingen Anstrengelse af Tænkeevnen for at skjønne, at saa krigsdygtige Hov-

dinger, som Hakon Jarl og hans Søn Erik, have fundet det nodvendigt at være belavede paa at komme tilkort med deres Ledingsskuder og i Hast sammenskrabede Mandskab mod Jomsborgernes svære Krigsskibe og frygtelige Krigere, og at de derfor, da de havde Valget af Kampplads, maatte vælge en saadan, som kunde give dem en sikker Tilbagetogslinie; og en saadan havde de just gjennem Vegsund, hvor Jomsborgerne vanskelig eller aldeles ikke kunde følge efter, uden at tale om, at de Norske kunde søge Land paa Oxenøen, der er at betragte som Fastland. -- Det er saaledes let at forestille sig, at Erik med høire Fløi har støttet sig til østlige Ende af Suløen, som den vigtigste Post for at forsvare Tilbagetogslinien; og der fik han da just ogsaa den vældige Krigshøvding Bue imod sig. Den øvrige Deel af den norske Flaade har da sandsynligviis været opstillet tverts ud over Fjorden i Retning mod Hjørundfjorden, indtil den blev trængt tilbage, saa at Erik maatte forlade sin Fløi for at ile den venstre Fløi til Hjælp. Samtidig kom vel ogsaa det særdeles beleilige Hagelveir, som under Jomsborgernes forandrede Stilling har slaaet dem i Ansigterne og givet Sigvald Jarl Paaskud til at trække sig tilbage, da han vel har skjønnet, at han i ethvert Tilfælde ikke var det Arbeide voxen, som han havde paataget sig. — Derved fik da Erik Raaderum til at vende tilbage til sin egen Fløi for af gjøre det af med Bue.

f. Lievaag.

Denne ubetydelige Vik er det, som man 900 Aar efter Slaget ved Hjørungavaag har villet ophøie ved at gjøre den eller formodentlig dog Fjorden udenfor den langs mod Hjøringnæsset til Valpladsen. — Vaagen gaaer kanskee 1500 Alen ind i Hareidlandet mod Vest ved dets Sydostspidse fra Storfjorden; men det lader sig ikke bevise, at det nogensinde har havt andet Navn end Lievaag og endnu mindre, at den har været kaldet Hjørungavaag. Sagn er det, som Lange har bemærket om alle foregivne Herligheder paa Vedø, let at tilveiebringe, naar lærde Mænd give Vink om noget saadant, især blandt en saa høflig Folkerace som i Søndmøre. — Det maa være nok imod

denne Fiction at bemærke 2 Ting: først at man er uberettiget til at tiltro Hakon Jarl og Erik Jarl en saadan Daarskab som den, at de skulde have forladt et Sted, hvor de havde Alt for sig, for at vælge et andet, hvor de havde Alt imod sig, og dernæst, at Hagelveiret da vilde have kommet høist ubeleiligt for de Norske, som jo i saa Fald maatte have vendt Front imod Nord eller endog rettere, efter venstre Fløies Tilbagerykning, mod Nordvest; — thi det er historisk, at Jomsborgerne kom nordenom Hareidlandet, og altsaa med Front imod Syd, dersom de Norske havde opstillet sig langs med Hjøringnæsset. Forøvrigt findes der ingen Holme midt imellem Klipperne paa begge Sider.

Derimod kan det gjerne være rigtigt, at bemeldte Hjøringnæs har faaet Navn af Hjøringstene, dersom dette ellers betyder Seiersstene, og dersom nogen saadanne ere oprettede nogetsteds i Anledning af Slaget. Det er i saa Fald endog ganske sandsynligt, at de kunne være opførte paa dette Næs, som det meest iøinefaldende Sted i hele Nabolaget; og man har kanskee just ikke villet opreise dem paa Fliisholmen, hvor Hakon maa have ladet Fangerne dræbe, indtil Erik standsede dette Blodblad.

g. Borgensund.

Dette er en Bifjord, som fra Bredsundet gaaer mellem Suløen paa søndre, samt Hessen, Norvø og Ørenø paa nordre Side i 1¼ Miles Længde og østlig Retning til ovenmeldte Vegsund. Paa nordre Side af denne Fjord omtrent paa Midten havde Hakon Jarl sin Borg og sit Afgudstempel paa en Holme, som, ligesaavelsom Fjorden og Præstegjældet, har faaet sit Navn efter denne Borg, og ¼ Miil østenfor findes de i Indledningens første Tidsrum omhandlede Steenroser. Naar det her Anførte sammenholdes med hvad her er forklaret fra Litr. d til f, kan der, saavidt skjønnes, ikke blive Tvivl tilbage, om hvor Slaget ved Hjørungavaag har staaet.

Fra Borgensunds vestre Deel gaaer paa Nordsiden Aspevaagen i vestlig Retning mellem Hessen paa søndre Side og Norvø med Aspø paa nordre Side, og denne Vaag staaer ved Aalesundet og det historisk bekjendte

Steenvaag paa Kjøbstaden Aalesunds Territorium i Forbindelse med efternævnte Bifjord.

h. Valderhougfjord, en vakker Fjordstrækning, ½ Miil lang, som mellem Aalesundsøerne paa søndre Side og Valderøen paa nordre Side forbinder Bredsundet med efternævnte Hovedfjord.

4. Skodjefjorden. Dennes Indløb er nemlig deels fra Valderhougfjord, deels directe fra Havet gjennem Gjøsund og Vigrfjord, saaledes at Vandene samles paa østre Side af Valderøen og Vigrøen, hvorefter den igjen fordeler sig i 2 Grene, der adskilles ved den 1¼ lange Ellingsø, af hvilke den sydlige Ellingsø-Fjord gaaer langs Nørvø og Oxenøe til Taftesund og den nordlige Grytefjord, gaaer langs med Grytestrand paa Fastlandet forbi Taftesund til Eidsviken i Vatne Sogn. I Taftesund flyde de imidlertid begge sammen og fortsætte Løbet under Navn af Strømmene i samme østlige Retning og i Flugt med Ellingsøfjorden forbi Skodje Kirke til fornævnte Dragsund. Længde fra Havet udenfor Vigrøen omtrent 3½ Miil.

Bifjord til denne Hovedfjord er Harhams Led, som antages at begynde ved Lepsø Rev mellem Lepsøen og Fastlandet. Det strækker sig i nordøstlig Retning mellem Fastlandet og Harhamsøerne, Lepsø, Harham og Flemsø til Rogvafjord, hvor den flyder sammen saavel med Harøfjorden, der fremdeles gaaer i Nordost, som med Mifjorden, der gaaer ind i Romsdalsfjorden, — 1 Miil lang.

5. Rogvafjord, som gaaer ind fra Havet mellem Flemsøen (Skulen) og Fjertoftøen, er neppe over ½ Miil lang, men maa alligevel nævnes som en af Hovedfjordene, ligesom den kan ansees for at have sydostlig Fortsættelse saavel i Samsfjorden som i Vatnefjorden, der gaaer ind i Fastlandet. — Den flyder paa nordre Side sammen med Harøfjordens store Basin, der efter den i det Foregaaende fulgte Regel maa betragtes som en Bifjord, men som væsentligst hører til Romsdals Fogderie.

Forøvrigt bemærkes, at der foruden de her nævnte gives flere Fjordstrækninger, især Bifjorde og Sidefjorde fra disse, hvis Omtale maa forbeholdes efter Fornødenhed til det Følgende under Fogderierne og Præstegjældene. Her har

Hensigten hovedsagelig været at vise Fjordløbenes Retning og Nærmelse til Nabodistricter udenfor Amtet, og ved Siden deraf at sætte Læserne istand til at fatte en Mening om Stedet for en mærkværdig verdenshistorisk Begivenhed. — Maaskee Nogle kunde finde, at Forfatteren allerede har opholdt sig mere ved disse Fjorde, end Diemedet udkræver. Hertil kan kun svares, at det er vanskeligt at træffe Middelveien ved et District, som er saa vanskeligt at beskrive og som alligevel har saa mange historiske Navne.

B. I Romsdals Fogderie.

Dette Fogderie har, naar undtages den lille Hustadvik, ½ Miil lang, og som gaaer ¼ Miil ind i Hustad Sogns Fastland, kun een Hovedfjord, nemlig:

6. Romsdalsfjorden.

I daglig Tale anvendes denne Benævnelse ofte paa det hele store Fjordsystem ligefra Rogvafjord i Søndmøre og Bod Fiskevær og Frækø (Drogens Fiskevær), endskjønt baade Rogvafjord og Sundet mellem Fjertoft og Harø, samt den nærmest tilstødende Deel af Fjordstrækningen indenfor tilhører Søndmøre, samt fra denne Linie mellem Rogvafjord og Frækø indad i østlig og sydøstlig Retning til Sirabygden i Næsset og til Heins Sogn i Grytten. Men det sees let, at dette Fjordsystem deler sig i et indre og et ydre. Den ydre Deel deraf indeholder foruden den store Harø- og Lyngværfjord, alle de nærmeste Indløb til den indre Deel, og denne sidste splitter sig fra et fælleds stort Basin i mange Grene, af hvilke kun een tilligemed Hovedbasinet fører Navnet Romsdalsfjord. Til bedre Forstaaelse af det Følgende bemærkes derfor, at Benævnelsen Romsdalsfjord her kun bruges om den ene Green, som fører ind til Raumadalen og Heins Sogn, hvorimod den fælleds store Vandsamling kaldes Romsdalsfjordens Hovedbasin.

Dette strækker sig i en Længde af over 3 Mile fra Misfjorden i Søndmøre i østlig Retning til Sollesnæsset ved Langfjordens Indløb med tiltagende Bredde ¼, ½, og 1½ Miil, mellem Miøen, Otterøen og Fanestranden paa nordre og Vestnæs Præstegjæld samt Vedø Præstegjælds sydlige og østlige Fastlandsstrækninger paa søndre Side. Det indslutter flere Øer, hvoriblandt Sækken og Vedøen, mellem hvilke

Hakon den 3die, Herdebreid, blev lumskelig myrdet af Erling Skakke efterat være fanget under en Søtræfning Aar 1162.

Af dens Forgreninger i det Indre bør her nævnes:

1. Langfjorden, der mellem nysnævnte Søllesnæs og Alfarnæs gaaer ind fra Hovedbasinet i østnordøstlig Retning og 2¾ Miles Længde gjennem Vedø og Værsets Præstegjæld til Tiltereidet, men i ¼ Miles Afstand fra dette sender en Forgrening, Erisfjorden, ¾ Miil i Sydsydost ind til Sirabygden ved Gaarden Roste og Syltebø omtrent 8½ Miil fra Havet ved Rogvafjord. Denne Fjord er baade i Henseende til Længde og Bredde, henved ⅜ Miil, den virkelige Hovedfjord; men almindeligst ansees derfor

2. Romsdalsfjorden, fordi denne nemlig fører ind til Raumadalen, som er hele Districtets Hovedpassage til Indlandet. — Den gaaer fra Hovedbasinet ind mellem Fjeldhøiderne Oren og Lundshammer, først i sydsydøstlig Retning noget over 1 Miil, men boier ved Skothammeren østlig og gaaer forbi Veblungsnæs og Næs, mellem hvilken den optager Raumaelven, indknibes ved Næs til et Sund af omtrent 1800 Alens Bredde og fortsætter derpaa sit Løb gjennem Iisfjorden til Heins Sogns Kirke.

Ved denne Fjord maa forøvrigt erindres, hvad der i følgende § forklares om Raumaelvens og Isterelvens Udløb.

3. Desuden bør vel nævnes Fanefjorden, som gaaer forbi Fogderiets Kjøbstad Molde i 3 Miles østnordøstlig Retning langs Fanestranden.

Den ydre Deel af det romsdalske Fjordsystem afgiver Indløbene til den indre Deel, ligesom og de nordlige Indløb til de søndmørske Fjorde paa samme Maade som Bredsundet er Romsdalsfjordens Indløb og den almindelige Vei for Skibsfarten i sydvestlig Retning. Bredsundet og Rogvafjorden ere allerede omtalte, saa at her med Hensyn til dem blot er at tilføie, at Bredsundets Fortsættelse fra Harhams Led afgiver Mifjorden i østlig Retning mellem Vatne Sogns Fastland og Øerne Drønen og Mien, som nærmeste sydvestlige Hoved-Indløb til Romsdalsfjorden. I Nordvest derimod haves:

Boddybet mellem Gallerskjærene og Frækø, der gjennem dets Fortsættelse Gjulsund fører i sydsydøstlig Retning mellem Stimet og Fanestrandens Halvø paa østre Side samt Bjørnsundøerne, Akerø og Otterø paa vestre, indtil den flyder sammen med Hovedbasinet ved Gjulnæsset. Længde omtrent $2\frac{1}{4}$ Miil.

Blandt dette Indløbs flere Bifjorde maa nævnes:

a. Lyngværfjord og Harøfjorden, som i sydlig Retning og 3 Miles Længde fører til Harhamsled mellem den yderste romsdalske Drække paa vestre Side, Bjørnsundøerne og Akerø paa østre, Otterø med Mien og Drønen paa søndre Side, et Areal, som vel kan anslaaes til 2 Qvadratmile.

b. Frænefjord, som gaaer østlig ind til Sylteeidet paa Nordmørsgrændse;

c. Frækøsund, vore Forfædres Frækeyarsund, en Benævnelse, som nu i den Grad er forglemt i Districtet, at man ikke engang har vidst, hvor Frækø ligger. Det gaaer imellem Bod Præstegjælds Fastland og de udenfor samme liggende Øer, blandt hvilke Frækø (Drogens Fiskevær) er en af de vestligste. Sundet er fuldkommen seilbart, men benyttes nu kun til Baadskyds, fordi det er noget for trangt til at maneuvrere med Nutidens Skibe, der allerede i lang Tid have benyttet Leden udenskjærs.

Forøvrigt viser det Forklarede, at der paa indre Side af den ydre Drække i Søndmøre og Romsdal gaaer en fortløbende Kystfjordlinie, der dannes af Herøfjord, Bredsund, Valderhougfjord, Harhamsled, Harø- og Lyngværfjord samt Frækøsund; og det vil nu strax sees, at denne Kystfjordlinie fortsættes i Nordmøre.

C. I Nordmøre.

Her er Fjorddannelsen noget anderledes, men ikke mindre hensigtsmæssig for Beboelsen. Foruden de 2de Hovedfjorde, som i sydøstlig Retning føre ind i Landet, haves her en Tværfjord, som modtager Havvandet fra alle Indløbene og igjen fordeler samme, — og saavel denne Tværfjord som begge Hovedfjordene have deres større Vandsamlinger, ligesaavel som Voldensfjorden og Storfjorden i Søndmøre og

Hovedbasinet af Romsdalsfjorden, om end ikke ligesaa stor som sidstnævnte.

Indløbene fra Havet til de nordmørske Fjorde ere følgende:

1. Kornstad Bugt og Fjord. Bugten gaaer ind mellem Qvitholmen, Stemsheften, Averøen og Ørækken udenfor denne. Fra denne Bugt fører Fjorden ind i sydlig Retning mellem Fastlandet og Averøen indtil den mellem Eide paa Fastlandet og Raanæsset paa Averøen flyder sammen med Isingvaag. Længde omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil. — Som Bifjord maa betragtes Langøsund, der mellem Averøens Nordside og Ørækken udenfor samme fører østlig til Averøens Nordostspidse, Stavnæsset.

2. Bremsnæsfjord gaaer fra Havet ind imellem bemeldte Stavnæs og den lille Fjeldhøide Klubben paa Fosna-Øen (Christiansunds Kirkeland), hvor Indløbet kun er lidet over $\frac{1}{8}$ Miil bredt, og gaaer i sydlig Retning omtrent $\frac{3}{4}$ Miil, indtil den mellem Averøen og Fredøen flyder sammen med Qværnæsfjord. — Som Bifjorde kan betragtes:
   a. Christiansunds Sørsund, Havn, og Nordsund, der fører til Talgsjøen, og
   b. Bolgsvaet og Omsund, der gaaer i østlig Retning til Fredøfjorden mellem Fredøen, og Christiansunds Indlandsø og Nordlandsø (Oma), og som ved Markussund staaer i Forbindelse med Christiansunds Havn.

3. Griphølen og dens Forsættelse Talgsjøen. Griphølen gaaer ind fra Havet med en Bredde af henved $\frac{3}{4}$ M. i sydlig Retning omtrent 1 M. mellem Grip og Indgripene paa vestre Side og Smølens talrige Øer og Holme paa østre Side, indtil den flyder sammen med Edøfjord, og fortsættes ved Talgsjøen mellem nysnævnte Oma og Tusteren ind til Tusterfjorden.

Som Bifjord er at betragte bemeldte Edøfjord, der er en Deel af Trondhjems Led, og som strækker sig i 3 Miles østlig Retning mellem Øerne Tusteren, Stabben og Ertvaagøen paa den søndre Side, med Edø, Smølen og dens Øer paa nordre Side indtil Grændsen af Fosen mellem Aure Præstegjælds nordlige Fastland og Øen Hitteren.

4. Ramsøfjorden gaaer ind fra Havet mellem Veidholmen og Smølen paa vestre og Hitteren paa østre Side og danner saaledes Amtsgrændsen i sydlig Retning, indtil den flyder sammen med Ædøfjorden.
5. Frohavet og Trondhjems Led, som kommer fra Nordost gjennem Fosen og flyder sammen med Ædøfjorden ved Amtsgrændsen.

Den saaledes ved Gripholen, Ramsøfjorden og Trondhjems Led dannede Ædøfjord er i Forhold til Længden den største Fjordstrækning i Amtet, kun paa en kort Strækning mellem Ædøen og Solskjær indskrænket til en Brede af $\frac{1}{2}$ M., men forøvrigt $\frac{3}{4}$ á 1 M. Ved bemeldte Solskjær var det, at Harald Haarfager i 2de heftige Slag i Aarene 864 og 865 grundlagde Erobringen af Mørerne med Romsdal.

Fra denne Fjord udgaaer igjen i sydlig Retning efternævnte Side-Fjordstrækninger:

a. Soleimssund mellem Tusteren og Stabben, og
b. Imarsund mellem Stabben og Ærtvaagøen, hvilke begge flyde sammen med Tusterfjorden, hvis østlige Ende ansees for at være ved Imarsund.
c. Auresund, der mellem Ærtvaagøen og Aures nordlige Fastland gaaer ind til Vinjefjorden, hvilken Benævnelse anvendes paa den hele Strækning fra Vinjeøren i Fosen til Kroknæsset og Ærtvaagøens sydvestre Hjørne ved Imarsund.

Naar man nu lægger Mærke til Retningen af alle de Fjorde, hvortil disse forskjellige Indløb føre ind, saa vil det findes, at de alle, Isingvaag, Qværnæsfjord, Fredøfjord, Tusterfjord og Vinjefjord flyde i hinanden i en fortløbende Retning mellem Vest og Øst, og saaledes danne en sammenhængende Tværfjord, som overskjærer hele Fogderiets Bredde med Undtagelse af Fogderiets $\frac{1}{2}$ M. lange Andeel i det lave Sylte-Eide i Vest, hvoraf følger, at alle mildere Vinde have uhindret Spillerum paa den hele Strækning, saasom man vestenfor Sylte-Eidet i Romsdal just ogsaa har Fjordstrækninger og lave Øer. Den største Bredde af denne Fjordrække har Qværnæsfjorden, Frodøfjord og Tusterfjord, hvor Bredden afverler fra $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ M. paa en Længde af omtrent 2 Mile.

Fra denne Tværfjord udgaaer nu Fogderies 2de Hovedfjorde indad i Landet saaledes som følger:

1. Thingvoldfjorden. Denne har 2de Indløb: a) fra Qværnæsfjord Gimnæs Sund mellem Bergsø i Fredø Sogn og Gaarden Gimnæs i Øre Sogn; og b) fra Fredøfjord, Storviksund, mellem Bergsøen og Aspøen. I en fjern Fortid har den havt et tredie Indløb ligeledes fra Fredøfjorden mellem Aspøen og den ydre Deel, Strømsnæsset, af den thingvoldske Halvø, nemlig Naalsund. Men dette er i Tidens Løb bleven tilstoppet i den nordlige Ende ved Opskyllinger fra begge Sider, saaledes at der har dannet sig et Eide, Naalsundeidet, mellem Fredøfjorden og Sundet; og herved er da Aspøen blevet en med Strømsnæsset sammenhængende Halvø.

Indenfor disse Sunde er der et Bassin af 1 Miils Længde og indtil $\frac{5}{8}$ Miils Bredde; og herfra gaaer Thingvoldfjorden ind i det Hele i sydostlig Retning, om end med nogle Bøininger, gjennem Præstegjældene Thingvold, Ørendalen og Sundal i en Længde af 4 Mile til Sundalsøren, 3 Mile fra Opdal, hvor den optager Sundals- og Drivaelven, samt bøier $\frac{1}{8}$ M. i sydlig Retning og optager Lilledalselven. Den hele Længde fra Sundalsøren til Havet udenfor Bremsnæsfjorden, som er det nærmeste Udløb, er omtrent 6 Mile.

Af Bifjorde har denne Fjord kun een egentlig Fjordstrækning, nemlig Batnfjord, som gaaer i vestsydvestlig Retning omtr. $\frac{3}{4}$ Miils Længde ind i Øre Sogn til Gaarden Raastad, hvor den optager Aandalselven. Derimod har den flere Vaage eller Bugter og Vige, hvoraf kan nævnes Angviken og den ligeoverfor liggende Thingvoldvaag samt Ørendalsbugten, og som saadan er da ogsaa at betragte det allerede nævnte Naalsund.

2. Halse- og Stangviksfjord, vore Forfædres Hølsyniarfjord og Stangarvik. Denne gaaer fra Tusterfjorden, mellem Magnildberget og Halsefjeldet i sydostlig Retning gjennem Halsesogn, indtil den, efter et Løb af henved 2 Mile, indenfor Surendalsnæsset udvides til begge Sider og danner Stangviksfjord, som er et Basin af henved $\frac{3}{4}$ Miils Gjennemsnit eller derover, og hvorfra Fjordgrene og Vaage gaaer ud i forskjellige Retninger, af hvilke her blot nævnes 3de, nemlig:

a. Ulvundfjord, ¾ M., som gaaer sydsydvestlig ind til Gaarden Ulvund, hvor den optager Ulvund- og Virundalselven, der ved Udløbet danner et glimrende Fossefald.
b. Den egentlige Stangvik, som gaaer sydostlig forbi Stangviks Kirke og danner den sidste Fortsættelse, Todalsfjord, som ender ved Gaardene Ørsalen og Qværnbø, mellem hvilke den optager Todalselven, der kommer fra Opdals-Grændsen i 1½ Miils Afstand. Fra Todalsfjordens inderste Bund til aabent Hav ved Grip er det hele Fjordløbs Længde over 6½ M., men til Christiansund er Afstanden omtrent 5½ M.
c. Surendalsfjord, 1 M. lang, som fører ind til Surendalsøren, omtrent 4 Miil fra Meldalsgrændsen i det Trondhjemske.

§ 5.

Det beboede Areal, Elve og Ferskvande.

Det beboede Areal bestaaer af Dale og Strandsider. Dalene udgjøre en betydelig Deel af det beboede og beboelige Land. Fra alle Fjordes, Vaages, Bugters og Vikes inderste Bund gaae een eller flere større eller mindre Dalstrækninger op, og deels adskille Hovedfjeldstrækningerne, deels overskjære dem, deels trænge ind i dem. Meget ofte forgrene disse Dale sig paa samme Maade som Fjeldene derved, at der fra de høiere Regioner paa Siderne komme Sidedale ned til Hoveddalene. Hoveddalene gaae sædvanlig i en temmelig lige Linie ned til Fjordene, og de nedre Dele deraf ere i Almindelighed Flader af 1 til 2 Miles Længde, saasom i Søndmøre: Vanelvsdalen, Ørstendalen, Bondalen, Sunelvsdalen, Stordalen; i Romsdal: Raumadalen, Sirabygd- og Eikesdalen, Osmarken; i Nordmøre: Ørendalen, Sundalen, Surendalen. Andre Steder er der i Begyndelsen nogen Stigning og Fladedannelsen indtræder høiere op i Dalen, f. Ex. i Strandens Dalføre, Valdalen og Virumdalen, eller de stige op terasseformigt, f. Ex. i Dalsbygden og Herdalens Dalføre i Søndmøre og Todalen i Nordmøre, samt den øverste Deel af Eikesdalen i Romsdal. Men Beboelsen er ikke, som der meldes hos Kraft, indskrænket til de nedre Dele af disse Dale eller engang til den hele Slette. Tvertimod følger Beboelsen ofte det

hele Dalføre lige op til Vandskjellet eller Grændsen, og det endog i saadanne Hoveddale, som have en kort ikke over 1 M. lang, men temmelig stærk Stigning op til Vandskjellet, f. Ex. Langedal i Sunelven, hvor der er Gaarde med aarvis Kornavling over 1300 Fod over Havfladen, — eller i Nordmøre, hvor Angvikdalen og Thorvikdalen begge føre op til ovennævnte Osmarken i Romsdal. Hiin Yttring hos Kraft finder derfor ingen ret Anvendelse uden paa Sidedale og paa Geirangerdalen, hvor Stigningen er for stærk i Forhold til Længden; thi de andre ubetydlige Hoveddale, hvorom der kunde være Tale, høre for det meste til Strandsiderne. Mod det her Anførte kan heller ikke hentes noget Beviis fra Sykelvens Dalfører, efterdi hele Sykelvsfjordens Indre, som ogsaa af Strøm antydet, har meget tilfælles med en bred Elvstrøm, saa at man ved at passere langsad Fjorden synes at have beboede Dalsider ved Siden af sig.

Dalførernes Brede er derimod i Almindelighed meget ringe. Kun sjelden overstige de ¼ M. og meget ofte ere de indskrænkede til ⅛ M. eller endog mindre; men det er saa godt som aldrig Tilfældet, at noget Dalføre er indskrænket til Veiens og Elvens Brede, uden ialfald paa enkelte saare ubetydelige Punkter. Deslige Udtalelser skrive sig vel derfra, at man ikke har lagt Mærke til den Flodbred, som haves paa den modsatte Side af den, hvor Veien gaaer.

Særskilt bør udentvivl her omtales blandt Dalførerne Rødsætdalen i Vikebygden i Volden, 1 M. lang, som danner et bredt Eide op til det Øverste af Ørstendalen og Bondalen og er formedelst dens langsomme Stigning samt rige Løvskov og gode Jordbund udentvivl den skjønneste Egn i hele Districtet, og overgaaes ikke i denne Henseende af noget andet Forfatteren bekjendt Punkt udenfor Amtet. Men dertil bidrager da rigtignok ogsaa i høi Grad det grønklædte afrundede Rødsæthorn paa Sydsiden og Voldenfjord tilligemed Fjeldene og Folkestadbygden paa dennes anden Side.

Som allerede tildeels antydet er det mange Steder Tilfældet, at 2de Dalfører, som gaae op fra Fjorde paa modsatte Sider af Fjeldrækkerne, møde hinanden med deres øverste Ender; og herved fremkommer da en Mængde af Eider saavel paa det egentlige Fastland som paa Halvøerne. Herom vil imidlertid nærmere blive handlet i det Følgende under Fog-

derierne. Her skal kun udtrykkelig bemærkes, at hvad her er forklaret om Dale ogsaa gjælder med Hensyn til Øerne, af hvilke flere ligeledes have deres Dalfører og Eider, f. Ex. den brede, 1 M. lange Hareid- og Snipsøredal paa Hareidlandet, som over et lavt Eide fører over til Hadalen (Hadardalen) ved Legangerbugten; Gurskeidet paa Gurskøen, der fra den smukke Legangerbygd fører over til Gursken; samt Rugsæteidet paa Averøen, der fører over til Bodalen og Bodalsviken.

Den anden Deel af det beboede Areal er Strandsiderne. Denne Benævnelse benyttes istedet for Strandene, fordi den indeholder noget mere, da Arealet ofte ikke blot er beboet langs selve Stranden men høit oppe i Fjeldlierne.

Med Hensyn til Strandsiderne maa derhos bemærkes, at det forholdsmæssig kun er meget faa og korte Strækninger af det store Mileantal, som de mange Fjordes og hele Kyststrækningens Strandsider udgjøre, som ikke, om end i ringe Grad, ere beboede, og da Øernes Strandsider ogsaa komme hertil, saa maa denne Deel af Arealet sandsynligviis erkjendes for at være den betydeligste, især da flere af Strandsiderne have en ganske anseelig Brede. Dette er især Tilfældet med Hildrestranden og end mere med Vartdalsstranden i Søndmøre; med Vaagstranden, og den nordre Strand af Frænefjorden samt hele Bod Præstegjælds Fastland i Romsdal, i hvilket sidste Fjeldene ere saa langt tilbagetrukne, at der mellem deres Fod og Havet er en stor Slette i henved 1½ M. Længde med en Gjennemsnitsbredde af ½ M.; samt endelig ogsaa for største Delen med begge Bredder af Kornstadfjorden, Isingvaagen og Qværnæsfjorden i Nordmøre. Og hele Øen Smølen, henved 2 Qv. Mile stor, er et bølgeformigt Sletteland, som nu vistnok kun er beboet paa Yderkanterne; men Øens Indre har Vandafløb til 4 Sider og er fuldkommen dyrkbar, saa at den ganske vist vil blive videre beboet, saasnart der kommer hensigtsmæssigt Veianlæg, noget, som dog neppe kan ventes, forend Staten griber ind i dens egen Interesse af Hensyn til den store Værdie af Fiskeproducter, som herfra aarligen bringes i Handelen, og end mere kunde bringes.

Men saavel Strandsidernes som Dalenes Beboelse støtter sig til de større eller mindre Elvedrag, som strømme ned saavel over Strandsiderne, som igjennem Dalene fra Fjeldenes høiere

Regioner, og Antallet af disse er derfor overordentlig stort. Her kaldes ogsaa enhver Bæk, som bringer Vand saa nogenlunde Aaret rundt, en Elv; men, om man end sætter ud af Betragtning alle dem, der ikke ere 1 Miil lange, vilde Antallet alligevel blive altfor stort til fuldstændig at behandles. Det maa derfor forbeholdes til det Efterfølgende, under Præstegældene, at nævne de vigtigste af saadanne mindre Elve, medens her alene kan omtales de af de større, som have en Længde af omtrent 3 Mile eller derover, og desuden enkelte, som især derved, at de udspringe fra Eider, som føre til Districter udenfor Amtet, eller af anden særskilt Grund ansees for at have nogen Vigtighed.

Af Indsøer har Districtet neppe nogen, som denne Benævnelse passer paa, uden det skulde være Bruusdalsvandet i Borgund, 1 M. langt og $\frac{1}{8}$ M. bredt, Engesætvandet i Skodje, som er endnu mindre, og Eikesdalsvandet i Næsset, henved $1\frac{1}{4}$ M. langt og $\frac{1}{8}$ M. bredt. Derimod er Antallet af mindre Ferskvande meget stort; men disse saavelsom hine ere dog i Virkeligheden ikke stort andet, end en Deel af Elveløbet. Som en Særegenhed kan det mærkes, at de fra den nordfjordske Fjeldregion neströmmende Elve og Bielve i Volden hver for sig danne 3 saadanne Ferskvande, hvoraf det øverste er det største og rundagtigt, det mellemste smalere, og det nederste mindre baade i Længde og Brede; og noget lignende findes ogsaa i Nordangsdalen i Hjorundfjord.

De vigtigste Elve ere følgende:

A. I Søndmøre.

1. Vanelven. Denne udspringer i Øst paa Grændsefjeldene mod Volden, Søvdefjeldene ved den indre Deel af Steensvikfjorden, og gaaer i vestlig Retning omtrent paralelt med Nordfjordsgrændsen gjennem den øvre Deel af Vanelvens Dalføre, kaldet Almklovdalen, hvorefter den danner et Ferskvand, kaldet Gusiaasvandet, som optager en fra Nordfjordsgrændsen gjennem den lille Sundal nedstrømmende Bielv. Det samlede Vasdrag strømmer derefter gjennem den nedre Deel af Vanelvsdalen, og optager en anden Bielv, som ligeledes kommer fra Nordfjordsgrændsen, nemlig fra Maurstadeidet gjennem Aahjemsdalen, og falder i Hovedelven ovenfor dennes Udløb i Vanelvsfjorden ved Gaarden Aahjem. Længde henved 2 Mile.

2. Birkedalens Vasdrag med dets 3de Ferskvande og 3de Bielve, hvoraf Stigsdalselven med 3de Ferskvande kommer fra det sande Eide, som fører til Nordfjordseidet, er at ansee som Hovedstrommen. Vasdraget falder ud i Kilefjorden ved Gaarden Kile. 1 M. lang.
3. Langedalselven, omtr. 1 M. lang, kommer fra Vandskjellet paa Nordfjordsgrændsen, nemlig paa Langedalseidet, som fører til Horningdalen. Den strømmer ned gjennem Langedalen og falder ud i Sunelvsfjord ved Gaarden Hellesylt og Sunelvens Kirke, efterat have optaget 2de Bielve, nemlig:
   a. Rebbedalselv, som kommer vestenfra Eidet mod Nordangsdalen i Hjørundfjord og falder i Hovedelven ved Gaarden Tryggestad; og
   b. Muldskreddalselven, som fra Grændsen af Strands Sogn i Nord, løber sydlig og forener sig med Hovedelven ved Gaarden Ringdal ⅛ M. nordenfor dennes Udløb.
4. Geirangerelv, 1⅜ M. lang. Denne udspringer paa Lomseidets vestre Green, Geirangereidet, ikke langt fra Ottaelvens Kilder, og strømmer først som Bæk i nordnordvestlig Retning ned igjennem Geirangerdalen, optager Flødalselven paa sydvestre og Vesteraaselven paa nordøstre Side. Den sidste, der kommer fra Vesteraasfjeldet med dets Snebræer, bringer den største Vandmasse. Det samlede Vasdrag strømmer derefter ned til Geirangerfjord ved Geiranger Kirke paa Gaarden Maraak.
5. Herdalselven udspringer i Nærheden af Lomsgrændsen paa den store nordalske Fjeldflade, hvormed den gudbrandsdalske Fjeldrække paa dens vestre Side helder nedad mod de indre søndmørske Fjorde, og danner endnu paa Fjeldfladen et Ferskvand, kaldet Sletdalsvandet paa en Høide af 2905 Fod over Havfladen, hvorefter den styrter ned ad Sletdalsreset ned i Sæterdalen Herdal, hvor den danner et mindre og et større Ferskvand, det sidste 1595 Fod over Havfladen, samt flere Fossefald. Det sidste og største af disse ligger ved Siden af Engesæt, Nordals Præstegaard, hvor Elven styrter ned i Dalsbygden og derigjennem løber ud i Nordalsfjorden mellem Gaardene Dalebø og Relingen. Den optager paa østre Side nordre

Herdals Elv, som kommer fra Vandskjellet paa Fjeldgrenen, der adskiller fra Tafjordens Elvedrag, og Dyrdalselven, som kommer fra Syd eller maaskee rettere fra Sydsydvest ved Grændsen af Geirangerdalens nederste Deel og gjennemstrømmer den mærkværdige Sæterdal, Dyrdalen, hvor den i det Øverste danner et Ferskvand, i omtrent $\frac{3}{4}$ Mils Længde, og styrter derefter med et flere Hundrede Fod hoit Fossefald ligeoverfor Præstegaarden ned i Dalsbygden, hvor den forener sig med Hovedelven, $\frac{1}{8}$ M. ovenfor dennes Udløb.

6. Tafjordselven. Denne dannes af 2de Hovedstrømme, nemlig:
   a. Kalhuussæterelven, der udspringer paa Lomseidets østlige Green, Tafjordseidet paa en Høide af 3405 Fod over Havfladen, og gaaer nordnordvestlig nedad den store nordalske Fjeldflade, hvor den danner flere Fjeldvande og optager flere, hvoriblandt 2de betydeligere, Bielve fra Amtsgrændsen, hvorefter den efter et Løb af omtrent 2 Mile strømmer ned i den egentlige Sæterdal forbi Kalhuussæteren og danner nok et Ferskvand samt forener sig omtrent $\frac{1}{2}$ M. ovenfor Tafjorden med
   b. Rødalselven, der kommer østenfra i Retningen mod Karitinden.

   Det samlede Vasdrag danner derefter atter et Ferskvand og falder $\frac{1}{8}$ M. nedenfor dette i Tafjorden ved Gaarden Tafjord. Længde omtrent $3\frac{1}{4}$ M. fra Lomseidet.

7. Valdalselven. Denne dannes ligeledes af 2de Hovedstrømme:
   a. Den egentlige Valdalselv, der udstrømmer fra en Række af Ferskvande paa Vermaadalseidet, som i Retning mellem Vest og Øst overskjærer den gudbrandsdalske Fjeldrække ved Raumadalen paa søndre Side af Fjeldhøiden Staalfonna og Vermaadalstinden. Derfra strømmer den i vestlig Retning ned i Valdalen forbi øverste Gaard Langedal (Fremre Grøning), danner flere Fossefald, hvoriblandt 2de betydeligere, samt bøier ved Gaarden Myklebostad i Sydvest og falder mellem Gaardene Muri og Sylte ud i Syltevikenaf Nordalsfjorden. Længde omtrent 3 Mile.

b. Grøndalselven. Denne kommer fra Sydost i Retningen mod den vestligste Deel af Ulvaadalen i Romsdal og optager den næsten jevnsides løbende Steendalselv, der ligeledes kommer fra Grændsen ved Ulvaadalen (Store Hanedal), hvorefter det samlede Vasdrag løber nordvestlig forbi Gaarden Grøningsæter og forener sig med Hovedelven $\frac{1}{8}$ M. nedenfor denne Gaard.

Beregnes Valdalselvens Længde fra Udspringene af denne Green, bliver den mindst $3\frac{1}{2}$ M. Forøvrigt optager Valdalselven flere Strømme, som dog ikke faae Rum til at danne sig til Elve, naar undtages den lille Stigfjeldselv, som kommer fra Stigfjeldet, der danner et Eide over til Isterdalen i Romsdal, og Myklebustelven, som kommer fra en lille Fjeldkam langs med Stordals- og Indfjordseidet, hvorom mere i det Følgende under Præstegjældene Stranden og Grytten.

B. I Romsdal.

8. Raumaelven. Denne udspringer af Lesjeskogens Vand, som begynder ved Lesje Verk i Lesje Præstegjæld og som strækker sig henved 1 M. i vestlig Retning, hvorefter Elveløbet gaaer i Vestnordvest forbi Mølmen og Nystuen til Fjeldet Bjørneklev, hvor Elven gaaer ind i Romsdal og fortsætter sit Løb i nordvestlig Retning gjennem Raumadalen mellem Gaardene paa begge Sider, hvoriblandt kan nævnes Ormeim, Fladmark med Kors Kirke, Horgheim, Aag, Sodge, Devold og Sætnæs, nedenfor hvilken sidste den falder ud i Romsdalsfjorden mellem Gaardene Veblungsnæs og Næs. Længde omtrent 7 Miil, hvoraf 4 M. inden for Amtets Grændser, beregnet efter Postveien. Den optager flere Tilløb fra begge Sider; men paa nordre Side ere de alle ubetydelige, saaat deraf kun kan nævnes:

a. Monge-Elven, $\frac{1}{2}$ M. lang, der udstrømmer fra Mongevandet paa Grændsen af den store romsdalske Fjeldørken, og styrter ved Gaarden Monge ned i Raumadalen ud over en næsten lodret Fjeldside, hvorved Vandet især i Snesmeltningstiden opløses i Draabeform og altsaa falder ned som en glimrende Kaskade.

Paa søndre Side derimod er at mærke:

b. Ulvaaen. Denne, omtrent 1½ M. lang, dannes af flere Grene paa Fjeldgrændsen mod Lom, som samles i Ulvaasvandet, ½ M. langt, i Dalens øverste Deel, som kaldes store Hanedal, hvorefter Elveløbet fortsættes mellem Valdalens og Lesjes Fjeldregioner i østlig Retning til Gaarden Brøste, og derfra videre langs Lesjegrændsen, indtil den falder ud i Raumaelven ligeoverfor nysnævnte Bjørneklev og Gaarden Kleven i Romsdal, med et rivende og larmende Fossefald. Denne Bielv optager flere Tilløb fra Fjeldgrenen paa nordre Side, som danner Sæterdale, hvoriblandt kan nævnes Lille Hanedal langs med Valdal og Kabbesætrene ved Brøste.

c. Ister-Elven. Denne udspringer paa Fjeldregionen søndenfor Troldtinderne i Romsdal, og løber i vestlig Retning ned i Isterdalen, hvor den bøier mod Nord og gjennemstrømmer denne Dal forbi Grytens Præstegaard samt falder i Rauma ligeoverfor ovennævnte Gaard Devold, ¼ M. ovenfor Veblungsnæs.

Denne Isterelv har dog neppe oprindelig været Bielv til Raumaelven. I Fortiden, maaskee endnu for et Par Hundrede Aar tilbage, har Fjorden nemlig efter al Rimelighed gaaet op til Devold, hvor der endnu er Jordbakker, som have Lighed med gamle Bredder, ja maaskee lige op til det senere Færgested mellem Halsag og Sødge ovenfor Aag. Fjordstrækningen nedenfor kaldtes da Strømmen, Straum, og dette Navn overførtes paa den hele egentlige Romsdalsfjord lige ud til Sækken og Vaagstranden. Man seer ogsaa, at der til Straums Skibrede henregnedes de 3 Gaarde, som ligge langs Raumaelvens sydvestre Bred, vesten- og nordenfor Isterelven, medens Gaarden Næs og de øvrige Gaarde paa nordøstre Side henregnedes til Næs Skibrede.

9. Jisfjordelven. Denne dannes af 2de Strømme, hvoraf den ene sandsynligviis kommer fra den østre Side af den romsdalske Fjeldørken i Retningen mod Evighedsfonna og strømmer ned i Grovdalen, medens den anden, Dalselven, kommer fra samme Fjeldørken i Retningen mod Lesje, og strømmer ned i en anden Dal forbi Gaarden Dale og Foden af Vengetinderne, hvor begge Elve forenes hen-

ved ¼ Miil ovenfor Udløbet i Heinsfjord forbi Heins Kirke paa Gaarden Hein.

10. Era-Elven. Denne har sit Udløb ved Gruvedalstinden i Sneehættens Fjeldgruppe og løber først sydsydvestlig 1¼ Miil, men derpaa nordvestlig gjennem Fjeldvandene Gautsjø, Grøning og Søndre Aursjø, hvor det gamle Stiftsdele skal befinde sig imellem dette Vand og Nordre Aursjø; derpaa gjennem Nordre Aursjø gjennem vilde Fjeldkløvter ned i Eikesdalen forbi Gaarden Finsæt og gjennem Lille Eikesdalsvand. Nederst i Eikesdalen danner den Eikesdalsvand og gjennemstrømmer derefter Sirabygden samt falder ind i Erisfjord mellem Gaardene Syltebø og Roste. Den er efter Løbet at regne omtrent 7½ Miil lang, men den lige Linie fra Udspringet til Udløbet er neppe over 6 Mile, hvoraf omtrent 4 á 4½ Miil indenfor Amtsgrændsen. Den har i Fjeldregionen og i den øvre Deel af Eikesdalen flere tildeels betydelige Bielve fra sydvestre Side; men mærkeligst af alle er:

Mardøla, hvorom imidlertid kun vides, at den strax nordenfor Evighedsfonna viser sig som en vældig Fos, der styrter fra Fjeldregionen med et Fald af maaskee 1000 Fods Høide ned i den lille ¼ Miil lange Sæterdal, Mardalen, hvor den styrter ud i den øverste Ende af Eikesdalsvandet, hvilket Vand i Sneesmeltningstiden stiger 15 Fod i perpendiculaire Høide.

C. I Nordmøre.

11. Lilledalselven udspringer af Taarbu-Vandet, og strømmer nordlig ned igjennem Sæterstrækninger og Ferskvande, hvoraf det nederste udmærker sig ved en lodret Fjeldside paa den ene og den frodigste Vegetation paa den anden Side. Derefter styrter den gjennem et stærkt larmende Fossefald ned til Gaarden Trædal, efter hvilken den nederste omtrent ¾ lange Strækning af Dalføret ogsaa kaldes Trædalen, og falder ud i Sundals- (Thingvold) fjordens sydligste Bund, henved ¼ Miil i Syd for Sundalsøren. Længde omtrent 3 Mile. — Den optager flere Bielve saavel fra Ørendalsgrændsen (Vikefjeldsgrenen) som fra den østre Side, hvor der ogsaa i Sundalen er en

Fjeldstrækning mellem Kalfonna og Amtsgrændsen, som har Lighed med en Ørken.

12. Sundals- og Driva-Elven. Drivaelven udspringer fra Sneehætten i Lesje og strømmer først i østlig Retning langs med Grændsen mellem Lesje og Opdal omtrent 1½ Miil, bøier derefter i Nord ind i Opdalen henimod Opdals Kirke, derfra i en stor Bue mod Nordvest og Vestnordvest forbi Lønsæt Kirke, derpaa i Vest gjennem Graa-Ora-Svælget ved Klethammer ind i Sundalen, hvor den faaer Navn af Sundalselven, forbi Gaardene Lidhjeld og Gjøgra, bøier derefter i Nordvest og gjennemstrømmer i denne Retning Sundalen forbi Gaarde paa begge Sider, hvoriblandt kan nævnes Otheim, Snova, Mosgjerd med Romfog Kirke, Hoaas, Hofs Kirke og Præstegaard, samt falder ud i Sundalsfjorden paa søndre Side af Gaarden og Strandstedet Sundalsøren. Længde fra Snehætten efter Elveløbet omtrent 11 Mile, hvoraf inden Amtet omtrent 3½ Miil. — Blandt denne Elvs mange Tilløb fra Fjeldsiderne maa nævnes følgende Bielve:

a. Gruvedalselven. Denne omtrent 2½ à 3 Mile lange Bielv udspringer paa Amtsgrændsen ved oftnævnte Gruvedalstind og strømmer i det Hele i nordlig Retning, indtil den falder i Hovedelven ⅛ Miil vestenfor Skydsskiftet Gjøgra. Den optager ogsaa flere Sideelve, nemlig fra østre Side Repdals- og Jenstad-Elven, der forene sig ved Gaarden Jenstad og falde ud i Gruvedalselven ligeoverfor Gaarden Svisdal; og Svisdalselven, som kommer fra Sydvest eller Vestsydvest og falder ud i Gruvedalselven ved Gaarden Svisdal.

b. Grødalselven, der udspringer paa Fjeldregionen mellem Svisdalselven og Hovedelven og løber næsten jevnsides med sidstnævnte indtil den ved at gjøre en Bøining mod Nord falder i Hovedelven ved Gaarden Grødal ved sydøstre Ende af Kalfonna, omtrent ligeoverfor Skydsskiftet Hoaas, 1 Miil fra Fjorden.

c. Otta eller Aatta-Elven, en lille Bielv, som kommer fra en Sæterdal ved Klethammerfjeldet øverst i Virumdalen og falder ud i Sundalselven ved Gaarden Otheim (eller Aattem) i den øvre Deel af Sundalen.

Desuden kan, uagtet beliggende udenfor Grændsen, endnu her nævnes 2de Vielve, nemlig:

d. Gjevle-Vandets Vasdrag, der synes at komme fra Follaeidet ved Amtsgrændsen mellem Tohatten og Svarthætta (hvorfra Follaelven i Surendalen har sit Udspring) og strømmer ned til Drivaelven ved Aalbu i Opdal; og

e. Vinddalselven, der kommer fra Todalseidet i Stangvik, og strømmer gjennem Storliddalen forbi Lønsæt Kirke, og som er skilt fra Gjevlevandet ved en ganske mærkelig Fjeldryg, hvorom der siges, at der er gjenemskaaret i Grundvolden, saa at den kommer en Vandaare gjennem den fra Gjevlevandet.

Da Todalseidet efter Gæa norvegica synes at ligge omtrent 2000 Fod over Havfladen, og Follaeidet vel maa være noget høiere, saa viser dette, i Forening med Hovedelvens Løb, at hele Opdal har en afgjort Helding mod Sundalen. Ved Gjøgra skal Høiden være 640 Fod (efter Naumann). Ved Lønsæt Kirke maa den vel være omtrent 1200 à 1600 Fod og ved Aalbu omtrent 1800 Fod.

13. Ulvund og Virumdalselven. Denne udspringer paa Opdalsgrændsen, nemlig paa et Eide, som overskjærer Klethammerfjeldet, og fra Storliddalen i Opdal fører over til Virum- og Ulvundalen, der deler Fjeldregionen mellem Sundalen og Todalen i 2de Grene. Elven gjennemstrømmer derfra dette Dalføre i nordvestlig Retning i henved 3 Miles Længde og næsten i lige Linie forbi den pragtfulde Fjeldhøide Virumdalstaarnet og Gaarden Dalebø i Virumdalen samt Ulvundeidets Sognekirke, ind i Stangviks Sogn, og falder ved Gaarden Ulvund ned i Ulvundfjord med et særdeles vakkert Fossefald, der kan sees over Havspeilet i $1\frac{1}{2}$ Miils Afstand, nemlig lige fra Fjeldregionen paa nordvestre Side af Stangviksfjordens Hovedbasin.

14. Todalselven udspringer fra en Række Ferskvande paa det Eide, som ogsaa her, neppe $\frac{1}{2}$ Miil fra Virumdalseidet fører over til Storliddalen i Opdalen, og hvorfra tillige Vinddalselven i Opdal udspringer. Todalselven strømmer ned igjennem Todalen i en temmelig lige Linie og $1\frac{1}{2}$ Miils Længde forbi Gaarden Kaarvand, hvor den danner et

Ferskvand og falder ud i Todalsfjord mellem Gaardene Ørsalen og Qværnbø.

15. Søia-Elv, henved 2 Miil lang, udspringer paa den todalske Fjeldregion nordost for Fjeldhøiden Norviksula, strømmer først i vestlig Retning gjennem Østbødalen, bøier derefter sydvestlig og gjennemstrømmer Søiadalen i Stangvik forbi en Række af Gaarde og falder ud i Stangviken mellem Gaardene Søisæt og Qvande.

16. Surna-Elv. Denne udspringer under Navn af Lemuna fra et lille Ferskvand i Ørkedalen, gaaer over Amtsgrændsen ind i Romsdals Præstegjæld og danner et andet Ferskvand, Jonlidvandet ved Gaardene Helgeimsæt og Myklegard i Lomundalen, hvor den afvexlende kaldes Lemuna og Lomuna, under hvilke Benævnelser den strømmer ned igjennem Lomundalen i sydvestlig Retning og 1¼ Miils Længde fra Amtsgrændsen, indtil den efterat have optaget Tiaaen bøier mod Vestsydvest og kaldes Sunna, og endelig efterat have optaget Rinnaelv kaldes Surna eller Surendalselv samt gaaer ind i Surendalens Præstegjæld mellem Gaardene Aune og Qvammen. Derefter gjennemstrømmer den Sognene Mo, Rannæs og Øie forbi en Række af Gaarde paa begge Sider, indtil den forbi Surendalsøren falder ud i Surendalsfjord ved Gaarden Skralthoug, henved ⅛ Miil nedenfor bemeldte Surendalsøren, da nemlig dens Løb i den senere Tid ved Opskyllinger er forlænget.

Blandt denne Elvs Tilløb fra nordre Side, Nordmarkerne, er ingen, som behøver at omtales; men paa søndre Side er der følgende tildeels betydelige og mærkelige Bielve.

a. Vinddalselven, henved 2 Mile lang, strømmer i nordvestlig Retning fra Fjeldregionen ved Amtsgrændsen mod Opdal ned igjennem Sæterdalen Vinddal og falder ud i Surna ved Gaarden Røf i Mo Sogn.

b. Follaelven. Denne betydelige Elv, hvis Længde angives til 4 à 5 Mile, som dog nok er formeget, udstrømmer fra Sprikkelkjærnene paa Amtsgrændsen ved Opdal, formodentlig hvor Gjevle-Vandet i Opdal ogsaa har sit Udspring, og gaaer i nordlig Retning gjennem den store Sæterdal, Folladalen, optagende 4 betydelige Tilløb fra Amtsgrændsen mod Opdal, Rennebo og

Meldal, samt falder ud i Surna noget vestenfor Skyds-skiftet Qvammen i Mo Sogn.

c. Rinna, omtrent 3 Miil lang, udspringer fra Grændse-fjeldene mod Meldal, ikke langt fra Udspringet af Folla-elvens østligste Sidestrøm ved nordlige Ende af Svart-hætta, og gjennemstrømmer i nordvestlig Retning Romund-stadbygden i Rindals Præstegjæld, forbi Rindals Kirke og Præstegaard, nedenfor hvilke den falder i Surna. Den danner selv flere Ferskvande og optager Tilløb fra begge Sider fra andre Ferskvande.

d. Tiaaen udspringer fra 3de Ferskvande henimod Mel-dalsgrændsen og strømmer i en Bue først nordvestlig og siden vestlig og vestsydvestlig gjennem den Deel af Rin-dals Præstegjæld, som kaldes Surendalsskoven, ind-til den falder ud i Hovedelven forbi Skydsskiftet Holte, ovenfor hvilket Lomundalen begynder. Hovedveien til Garberg i Meldal gaaer paa en Strækning langs med denne Aa i østlig Retning.

17. Bævra- og Krokvasdalens Elvedrag. Det udsprin-ger paa Grændsen af Vinje Sogn og Rindals Præstegjæld og gjennemstrømmer i vestlig og vestsydvestlig Retning Høide-ryggen af Nordmarkerne, hvor det i Krokvasdalen dan-ner et Ferskvand og optager paa søndre Side Tilstrøm fra et andet Ferskvand, styrter derpaa ned i Bæverdalen og falder ved Gaarden Bæverfjord ud i Fjorden af samme Navn. Længde henved 1¾ Miil.

§. 6.

Klima og Jordbund.

Klimatet er, som allerede antydet, langt mildere, end det kunde formodes efter Districtets nordlige Beliggenhed; men fuld-stændige Barometer-Jagttagelser over Varme og Kulde haves ikke. Paa Vedø Præstegaard haves Jagttagelser fra 16 Aar i Aar-hundredets Begyndelse og disse udvise, efter hvad Kraft melder, aldrig over 9 Graders Kulde. Paa Vestnæs Præstegaard er Jagttagelser anstillede i de 13 sidste Aar til 1859, og disse ud-vise en aarlig Middeltemperatur af noget over 4 Graders Varme.

Men Vedø ligger lige ved Havfladen, og Vestnæs Præstegaard paa en Høide, udsat for alle Vinde, navnlig fra Øst og Nord, saaledes at der ikke fra nogen af dem kan drages sikkre Slutninger. Det er egentlig Østen- og Nordøstenvinde, som bringe Kulde i Forbindelse med klart Veir; Nordenvindene, som kommer fra Havet, ere mere ubehagelige for Følelsen og barske, end egentlig kolde. — I Molde, midt i Districtet, vides der ikke i en lang Række af Aar at have været over 16 Graders Kulde, og det ganske undtagelsesviis. Allerede 10 à 12 Graders Kulde ansees for streng; — og dog ligger Molde særdeles udsat baade for Østen- og for Nordøstvinde. Paa den anden Side haves der ofte i Februar Maaned 9 Graders Varme, medens Barometret af og til i Mai og Juni synker lige ned til Frysepunctet. — Om Vinteren nemlig, ligesom hele Aaret rundt, ere sydvestlige og vestlige Vinde forherskende; men i Mai og Juni, efterat Luften i April er bleven opvarmet ved Søkysten, stryger Nordøstvinden over de fortløbende Dalstrækninger og lave Eider fra det Trondhjemske, og Østenvinden fra Næsfjeldene. Nordøstenvinden stryger da over Osmarken og Fanefjorden, og Østenvinden støder lige paa Fanestranden. Derfor falder ogsaa Vaaraannen og Agrenes Spiren et Par Uger senere i Bolsø Præstegjæld, end enten i Vedø Præstegjæld indenfor, eller i Akerø, Frænens og Bod Præstegjælde udenfor. I Surendalen og Rindalen har man sædvanlig Vintre, som i Landets Indre, og Kulden er ofte temmelig stærk, ligesom Nordøstvindene om Foraaret ofte holder Tælen i Jorden lige ind i Juni Maaned. Paa den anden Side er Sommervarmen i Søiadalen i Stangvik, Sundalen, Sirabygd- og Eikesdalen, Raumadalen, Valdal, Dalsbygden, Sunelvdalen, Ørstendalen, Vanelvsdalen og mange mindre Dalstrækninger mellem de høiere Fjelde overordentlig stærk, uden at der dog om Vinteren falder tilsvarende Kulde.

Det kan saaledes ansees for utvivlsomt, at Jagttagelser fra forskjellige Strøg af Districtets Indre og Kysten vilde udvise en Middeltemperatur, noget høiere end Vestnæs Præstegaard. Skjønt man ofte har varme Dage i flere Uger af April og Mai, indtræder dog den egentlige Sommervarme i Regelen ikke forend i Slutningen af Juni; men Eftersommeren og Høsten er næsten uden Undtagelse mild. Kun saare sjelden indtræffer Snefald, som bliver liggende, i den sidste Halvdeel af October; oftere i

Midten af November; men undertiden kan man ogsaa fortsætte Markarbeiderne til tæt under Julen. Stadigt Vinterfore kan ikke paaregnes forend i Januar Maaned.

Nattefrost paa Sæden er Districtet, formedelst de næsten uafladelig i alle Retninger strygende Vinde, ikke udsat for; og naar den alligevel under Vindstille af og til kan indtræffe, er det paa indskrænkede og hoitliggende Strækninger, hvor Aarsagen altid er at søge i Uddunstninger fra nærliggende uopdyrkede Myrstrækninger, eller fra Grundvand, som man har undladt at bortlede.

Jordbunden er i Almindelighed god og frugtbar, rig paa Muldjord, ofte til en betydelig Dybde. Kun i de nederste Dele af Dalene henimod Elveudlobene er den af og til meget tynd og blandet med Aur og Sand; men Kornavlen giver alligevel ogsaa paa saadanne Steder godt Udbytte. I Sundalen findes den Særegenhed, at den nederste 1 Miil lange Strækning har mere Muldjord paa Grundlag af Leer, medens det nærmest tilstodende $\frac{1}{4}$ Miil lange Strog ovenfor bestaaer af mindre muldblandet Sand og Aur. Dette synes at maatte forklares deraf, at Fjorden i en fjern Fortid har gaaet $1\frac{1}{4}$ Miil længere op, end den nu gjor, og at Grundlaget er bleven dannet ved Tilskyllelse fra Lilledalselven, som har bundfældet sig i den inderste Deel af den daværende Fjord lige op til Fjærestranden. I det Hele er det let at iagttage, hvad der allerede ved Surnaelven er paapeget, endog i Tidsrum af et Snees Aar, at Dalforene ved de fleste storre Elves Udlob forlænges ud ad ved Fjordene. Det Nyland, som saaledes dannes, er naturligviis i Begyndelsen ufrugtbart og fordrer, naar det tages under Dyrkning, stærk Gjodsling, der idelig maa gjentages, fordi Gjodselen af Mangel paa nærliggende fast Underlag bestandig synker nedad; men Erfaring viser dog, at man snart faaer godt Kornland. Underlag af Leer, om end sandblandet, mangler forovrigt sjelden, om det end af og til ligger saa dybt, at det ikke umiddelbart kommer til Nytte. Men endog den blotte Aur giver paa mange Steder et saa fast Underlag, at man ikke synderlig foler Savnet af noget bedre. Paa Strandsiderne, især lidt op fra selve Stranden, og oppe i Lierne, er her som oftest den dybeste Muldjord, men der har man i Almindelighed at kjæmpe med Steen, hvoraf Jorden er opfyldt, og som gjor Rodningen meget kostbar. Ikke desto mindre er det just saadanne Marker, som Indbyggerne med For-

kjærlighed have opdyrket, — medens de have ladet Myrstrækninger være uændsede, uagtet Dyrkningen af disse maatte falde meget let.

Disse hvile altid enten paa Leerbund sædvanlig 2 á 3 Fod under Overfladen, eller paa Fjeld bedækket med Gruus, Skjælmergel og Skjælsand, sjelden dybere end 4 á 5 Fod; og selve Myrene ere med enkelte Undtagelser sorte eller mørke. Kun sjelden forekommer Hvidmose og da kun paa Overfladen. Af tørre Sandmoer findes her neppe en eneste i det hele District.

Man har beregnet Arealet af Myrene i Amtet til 3 á 4 Qvadratmile, det vil sige 96,000 á 128,000 Tønderland; og denne Beregning er vist ikke overdreven, saaledes at det er let at skjønne, hvilken Indflydelse Opdyrkningen deraf maatte have; og det bør herved erindres, at den store Ø Smølen ikke er indtaget i hiin Beregning, uagtet den, som allerede antydet, visselig er dyrkbar ogsaa i dens indre Deel, hvilket da ogsaa er bekræftet af Provst Bull i hans Beskrivelse af de nordvestlige Dele af Nordmøre. De største og meest bekjendte Myrstrækninger ere: Hustadmyrene, der dog tildeels lide af Hvidmose, Syltemyrene, Osmarken og Vestnæsmyren, hvoraf en Deel er taget under Dyrkning paa Gaarden Furland, og Akerømyrene, alle i Romsdal; Halsemyrene i Nordmøre; og Aasemyren, samt Snipsøredalens og Vanelvens Myrstrækninger i Søndmøre; — men her er mangfoldig flere, om end mindre udstrakte, f. Ex. i den øvre Deel af Strandens Dal og i Lomundalen. Om Aasemyren kan bemærkes, at den ved overfladisk Betragtning har et Udseende som en Sandmo; men den lider ikke af almindelige Sandmoers Ufrugtbarhed.

Det er imidlertid en væsentlig Mangel ved Jordbunden i Districtet, at den næsten allevegne lider af Grundvand. Derfra skriver sig vel især den Kulde i Jorden, som gjør stærk og idelig Gjødsling nødvendig for at frembringe den fornødne Varmegrad til Sædens Udvikling. Heldigviis har Districtet Overflod af Gjødningsmidler formedelst Affaldet af Fiskerierne; men det er alligevel høilig at beklage, at Grunddigning endnu i kun saare ringe Grad er indført, uagtet begge Landhuusholdningsselskaber lige siden deres Stiftelse med Iver have virket for Jordens Afgrøvtning, og Amtets Landhuusholdningsselskab i den sidste Tid for fuldstændig Grunddigning, hvilken sidste desuden paa Gaar-

den Reknæs ved Molde kan sees at have været kjendt i henved 80 Aar, om end ikke saa ganske i den Regelmæssighed, som man nu er enig om. Man frygter for Omkostningerne ved denne, og griber til hvad man anseer for Gjenveie, som dog maaskee ikke koste stort mindre, men som ialfald ikke fuldstændig føre til Maalet.

Et iøinefaldende Beviis paa Jordens Frugtbarhed er den frodige Vext af Græsarter og Skov; og heri er det især, at Havluftens Indflydelse ret tydelig viser sig. Mange af Øerne have frodige Havnegange og Enge, og Eiere af Fiskevær med Engmarker ville ikke bytte det der faldende Hø med Voldhø i Districtets Indre. Men herved er at mærke, at saadanne Enge ere udsatte for at mosegro, saa at de jevnlig maa renses, naar ikke Grundvandet bortledes; — og dette gjælder ikke blot Øerne, men ogsaa de indre Dale. Engvanding, indrettet til at qvæle Mosarterne, kjender man endnu neppe, omendskjønt den hist og her er indført for at fremme Græsvexten, og paa flere af Øerne vilde den vel ogsaa være vanskelig eller umuelig at iverksætte. Ligesaa iøinefaldende er Havluftens Indflydelse i de rige Græsgange i Districtets Indre. Geirangerdalen har Græs og endog Løvskov lige til det Øverste, medens den tilstødende nordalske Fjeldflade kun har Reensdyrmos og sparsom Dvergbirk, uagtet den for største Delen ligger flere hundrede Fod lavere. Mellemrummet mellem Geirangerdalen og Tafjorden er for stort, til at Luftstrømmene i behørig Grad kunne drives til Siden over mellemliggende Fjeldhøider. Det Samme er Tilfældet med den romsdalske Fjeldørken og med Strækningen mellem Kalfonna og Amtsgrændsen i Nordmøre. Reensdyrene have der deres Hjem og Jægerne Felt for Virksomhed; og fra saadanne Ørkener skriver sig den Rigdom paa Vand, der befrugter Dalene paa alle Sider. Det er ikke blot paa deslige Strækninger i det Indre, at nærende Mosarter trives. Fjeldene ude ved Søkysten ere ogsaa bedækkede dermed, hvor den egentlige Græsvext ophører, og dette skeer ikke førend ved Høider paa 2000 Fod. Fanestrandsfjeldene f. Ex. have just deres Græsgange og Sætere paa selve Fjeldryggen.

I lige Grad viser sig Havluftens Indflydelse paa Skovvexten. Af Løvskov især har man ikke blot de i Indlandet almindelige af Or, Birk, Asp og Rogn med stor Frodighed; men Ask, Løn, Alm, Lind trives særdeles godt. Selv Ek trives, naar den faaer nogenlunde Ly, og paa Ekreim-Gaardene ved

Thingvoldfjorden haves endnu en Levning af Ekeskov. Planteskolen paa Furland indeholder en Mangfoldighed af alle indenlandske og flere udenlandske Træsorter, som give godt Haab. Vedbende voxer vildt; ligesaa Humle. Furuskove, som ere ødelagte, voxe op igjen hastigere, end man skulde troe. For 80 Aar tilbage fandtes der paa Vedø ikke Furuskov til Brændsel: men Sognepræst Røring begyndte at frede Skovmarken, og nu har denne allerede i flere Sognepræsters Tid været bedækket med frodig Furuskov. Flere Exempler ville blive nævnte i det Følgende. Amtets Landhuusholdningsselskab lod ved Aaret 1852 uddele Frø til Opelskning af Gran og Furu med flere Træsorter, og i 1860 saae Forfatteren paa Nykreim i Legangerbygden i Herø unge Træer af en Høide indtil 2½ Alen af Gran og 3½ Alen af Furu. Lignende Held synes at kunne ventes af et senere Forsøg paa Qværnæs Præstegaard, uagtet man har antaget, at Gran ikke skulde trives i Nordmøre, hvor der dog er Granskov i Romundstadbygden ved Grændsen af Meldal.

Endelig kan til Oplysning om Jordens Frugtbarhed oplyses, at Middelfoldigheden af Kornsæden ved Folketællingen for 1855 er opgivet som følger:
for Hvede 10,88; for Rug 9,20; for Byg 8,02; for Blandkorn 7,15; for Havre 6,46; for Potetes 8,54. Ærter dyrkes ikke her.

Dette er for Byg, Blandkorn og Havre, som her er Hovedsæden, høiere Foldighed, end i de fleste øvrige Amter, uagtet Udsæden her er altfor tæt; og det antages desuden, at Opgaverne for en stor Deel ere altfor lave, hvorom mere i det Følgende under Præstegjældene.

Som Følge af denne Klimatets Mildhed og Jordens Frugtbarhed lykkes Havedyrkning meget godt. Imidlertid er det først i den senere Tid, at den har begyndt at udbrede sig noget mærkeligt blandt Almuerne; men man har dog allerede længe dyrket finere Frugttræer. I 1858 erholdtes i en Have i Christiansund modne Valnødder.

§ 7.

Indbyggernes Characteer og Levemaade.

Districtets Indbyggere staae ikke tilbage for noget andet District i nogen af de gode Egenskaber, som antages at pryde det norske Folk, og de Lyder eller Mangler, som antages at danne vor Nations Skyggeside, ere ingenlunde stærkere udprægede her, end andetsteds. Ved alle Anledninger have de lagt for Dagen Fædrelandssind og Raskhed i at indfinde sig og medvirke til Rigets Forsvar, ligesom det ogsaa bevidnes af competente Autoriteter, at Districtet leverer særdeles gode Soldater. Det falder af sig selv, at den søvante og uforfærdede Befolkning ved Søkysten giver duelige Søkrigere.

Beskyldningen for Langsomhed og Træghed i at optage Forbedringer og utilbørlig Vedhængen ved det Nedarvede er i det Væsentlige ugrundet; og det turde vel være, at det, som man i saa Henseende holder sig til, just er en Følge af Forstandighed og agtværdig Forsigtighed. At udlægge gamle Agre til Eng og istedet derfor at tage gammel Engmark under Plogen, er et Foretagende, som her, hvor saadanne gamle Slaattemarker næsten allevegne ere opfyldte med Steen, medfører et ikke ringe Arbeide og Pengeudlæg, medens Opmuntringen til deslige Foretagender hidtil har været saare ringe og vel endnu maa erkjendes for at være meget ubetydelig. Ikke desto mindre vise Femaarsberetningerne, at der aarligen opdyrkes flere Hundrede Tønderland af Nyland; og det kan ansees som en fast Regel, at omtrent et halvt saa stort Areal af gammel Ager udlægges til Eng. Men det har ikke hidtil kunnet erkjendes og kan vel neppe endnu erkjendes for at være noget Hovedformaal for Gaardbrugeren at udvide en Kornavling, som hidtil har leveret saa nogenlunde, hvad han har troet at behøve, eller at anvende Omsorg og Udgivt til Forbedring af Qvægstellet, saalænge dette har fyldestgjort det hidtidige Behov, naar han ikke har havt nogen Udsigt til saadan Afsætning af Overskuddet, at han deri kunde finde Erstatning for den anvendte Flid, Omtanke og Udgivt; og det maa nødvendig erkjendes, at det, som i det Foregaaende er oplyst om Handelsforholdene og Kjøbstadbefolkningens Forhold til Landbobefolkningen, i saa Henseende klarligen beviser, at Udsigterne have været saare lidet opmuntrende. Det er nemlig ikke nok med at

udvide selve Jordbruget; der udfordres ogsaa større og bedre Forraadshuse til Avlingens Opbevaring. Og det er ikke nok med Qvægstellets Forbedring; thi der udfordres større og bedre Rum til blot at gjøre en Begyndelse dermed; og i dette District er desværre Adgangen til at foretage saadanne Anskaffelser af større Huusrum temmelig kostbar formedelst Mangel af de nødvendige Skovmaterialier i en temmelig betydelig Deel deraf.

Men uagtet disse Vanskeligheder sees det dog, at Productionen af Korn og Forbedring af Qvægstellet har gaaet fremad og endog foran for Folkemængdens Forøgelse i samme Forhold som Kjøbstadbefolkningen, Skibsfarten og Handelsflaaden har tiltaget. Der vil i det Følgende, især under Præstegjældene, blive paaviist flere Exempler til Oplysning om, at Producterne af Qvægstellet i en ganske mærkelig Grad have baade forbedret og udvidet sig over hele Amtet og navnligen i Søndmøre, som tilforn stod meest tilbage i denne Materie.

Istedetfor at godkjende hiin Beskyldning i det Væsenlige, troer derfor Forfatteren, at man snarere bør erkjende, at der i Gaardbrugernes Forsigtighed udtaler sig et ganske agtværdigt sundt Omdømme, og det uden at man behøver at see hen til de Hindringer, som Mangel af Udskiftning og Leilændingsvæsen især i Søndmøre have lagt og endnu lægge i Veien for Fremgang. Om Betydningen af disse sidstnævnte Hindringer vil man forøvrigt kunne danne sig en Forestilling efter de Oplysninger, som meddeles i følgende § 8.

Et andet og ikke mindre afgjørende Beviis paa denne sunde Sands erholdtes ved Erklæringerne over Spørgsmaalet om Odelsrettens Afskaffelse. Der var af samtlige Formandskaber kun 3, som ubetinget holdt paa denne Rettighed og endog disse 3 indrømmede Hensigtmæssigheden af Løsningsrettens Indskrænkning.

Levemaaden er i det Hele taget tarvelig, om det end er saa, at der i enkelte Bygder især i Nordmøre har indsneget sig nogen Luxus ved Siden af mindre god Huusholdning og Mangel paa Drivtighed. Fødemidlerne ere kraftige og sunde, og den daglige Bespiisning i Husene omtrent som i Indlandet, naar undtages, at Huusbond og Madmoder der vel for en Deel leve noget bedre. Af Kjødmad gives her dog noget mindre i de ydre Dele af Amtet; men Fiskemad er ingen daarlig Føde. Af Kornvarer er Forbruget meget stærkt. Søndmøringen benytter Melet mere

til Suppe, Romsdølen og Nordmøringen mere til Grød. Især skal Grødspise være stærkest i flere Bygder af Romsdal. Dette store Forbrug af Kornvarer har dog ikke altid fundet Sted i Districtet, men skal være indført for 150 Aar eller længere tilbage; og Forandringen har rimeligviis sin Oprindelse fra de ulykkelige Forholde, hvori Districtet da befandt sig, og som ledede til, at man om Høsten afhændede Qvægavlsproducterne og siden hjalp sig som man bedst kunde med Grønvarer og Fiskemad, — noget, som bestyrkes ved Strøms Beretning om Levemaaden paa hans Tid ved Aaret 1760. — Men dette Samme finder endnu Sted i altfor høi Grad, og at nedarvet Vane maa have sin gode Deel deri, kan skjønnes deraf, at det just er en Anke, som føres mod Indvaanerne i det godt udstyrede Ørstens Sogn i Søndmøre, hvilke ellers ere vel anseete i Districtet.

Naar Fiskebønderne eller deres Tjenere befinde sig paa Handelsreiser eller Fiskerie, ere de vistnok tarveligt, men godt udstyrede; og Rækling, som jo ansees for noget Godt af Folk udenfor Almueclassen, er ikke sjelden, om end just ikke sædvanligt en Deel af deres Nistemad.

Madstellet er derimod af blandet Beskaffenhed, og der føres svære Anker over Qvindekjønnets Stel i flere af de ydre Dele, især i Søndmøre. Især have Beboerne i Harham og paa Vigrøen været meget omtalte saavel i denne Henseende, som i Henseende til Mangel af Orden og Reenlighed ved deres Huse. Det kan ei heller modsiges, at det har sin Rigtighed, hvad der i saa Henseende er forklaret om Bespiisning med Fiskemad, som har forekommet at være halvraadden, og om anden Ureenlighed. Men der maa dog i hine Beretninger være noget, som mangler. Strøm bevidner om Harhams Præstegjæld, at Beboerne ere en kraftig, vakker og behændig Folkerace, og nærværende Forfatter har ikke fundet nogen Grund til at fravige denne Dom, der ogsaa stemmer med en anseet Mands Erklæring, som ved sin Stilling som Jorddrot har havt fortrinlig Anledning til at blive bekjendt dermed. Men denne Dom kunde ikke være rigtig, dersom det forholdt sig saa, at Beboerne levede i saadant Svinerie, som hine Udladelser opvække Formodning om. Disse maa derfor sandsynligviis skrive sig fra Erfaring om Forholdet paa enkelte Gaarde. Men det kan ogsaa være Tilfældet, at Skjønnet om den halvraadne Fisk alene skriver sig fra Lugten formedelst Mangel af

Fiskemadens behørige Rensning, eller derfra, at Fisken ikke smager Fiskeren, førend den er noget anløbet. Det er jo en bekjendt Sag, at man f. Ex. i Kjøbenhavn ikke gjerne spiser friskt Vildt, at flere Bygder paa Østlandet ynde, hvad man kalder kassuur Sild, og at Rakørret ansees for en Delicatesse. Og hvad angaaer den øvrige Ureenlighed imellem Husene, da maa man erindre 2 Ting. Den ene er, at saadan Søle er mindre skadelig, hvor de idelige Vinde bortfeie de mephitiske Dunster, end f. Ex. i store Kjøbstæder, hvorfra man ofte hører lignende Klager, samt at Sol og Vind sædvanlig i faae Dage bortskaffer det Værste af Sølen, som kan være opkommet under Regnveir. Den anden Ting, som maa erindres, er: hvorfra skulde en bedre Orden komme i deslige Landsbyer, hvor f. Ex. 12 Opsiddere med 100 à 150 Mennesker boe i en Klynge af Huse, sammenhobede under Tryk af Sameie i Jorden og Leilændingsvæsen, og af en kirkelig og borgerlig Ordning, som gjennem Aarhundreder har berøvet dem jevnligt Samqvem med Præst og Øvrighed? Vist er det, at Mangel af Sands for Orden og Reenlighed ikke ligger i Befolkningens Characteer i Almindelighed inden Districtet. Det kan med fuldkommen Bestemthed forsikres, at hos den store Almeenhed er i dette District intet Væsentligt at udsætte, som ikke ogsaa finder Sted paa Østlandet, og at Forholdet i denne Materie just er bedre, end i flere sydligere Distrieter; og denne Forsikring gjælder ikke blot Districtets indre Fastlandsdele, men ogsaa Øerne. Herø Hovedsogn og Akerø Præstegjæld staae i Orden og Pyntelighed, endog med Hensyn til Sengklæder, høiere, end flere Fastlandsdistricter. Hermed er det dog ikke modsagt, at der gives altfor mange Undtagelser. Saaledes er Beboerne paa Qvamsø, og vel ogsaa i større Dele af Sandø Sogn, samt i Sovde Sogn ilde anseete især formedelst Mangel af personlig Reenlighed. Bedre har det nok heller ikke været paa Rovdestranden, hvor Halvdelen af den ældre Befolkning just af den Grund siges at være uddød. Sykelvens Sogn har ei heller noget godt Skudsmaal, naar undtages Beboerne i Velledalen og paa Hundeidet, og bedre er det neppe bevendt med Beboerne paa Tusteren og Stabben i Nordmøre, medens derimod Smølens Mandfolk have et godt Lov om Orden i Alt, hvad der hører til deres Bedrivt, saavelsom for personlig Pyntelighed, saa at der siges, at man kan kjende en Smøleværing paa hans Antræk og Holdning.

Og hvad nu Qvindekjønnet angaaer, over hvilket der i det Anførte synes at ligge en streng Daddel, da maa erindres, at det endnu, ligesom i Stroms Tid, foruden Huusstellet har at røgte Ager og Eng, Fjøs og Stald hele Aaret rundt, fordi Mændene ere fraværende paa Handelsreiser, Fiskerier og Dagarbeide, samt ved Siden af alt dette at tilvirke Klæder til Familiens og Tyendets Behov. Saalænge dette vedbliver, maa nok Daddelen føres over paa de Forholde, hvori Aarsagen ligger.

Hvad nu Klædedragten angaaer, da er den særdeles god, og det ikke blot hos Gaardmænd, men ogsaa hos Pladsmænd og hos Arbeidsclassen og Tjenestefolk i Almindelighed. Men den bestaaer hovedsagelig kun af hjemmevirket graat eller mørkt Vadmel eller af lignende simpelt, men stærkt Klæde, som kjøbes i Byerne. Formen deraf begynder noget at nærme sig til Indlandets, som allerede er temmelig almindelig i de indre Dele af Amtet. Men man seer aldrig en Indfødt i pjaltede Klæder. Fiskebøndernes og deres Tjeneres Dragt er endog temmelig kostbar: foruden Skoe eller almindelige Støvler maa haves svære Sjøstøvler; foruden den sædvanlige i Almindelighed dobbelte Besætning af Trøie eller Kjole og Burer, Overklæder af Skind; og paa Hovedet foruden Huen en almindelig eller blank Hat og en saakaldet Sydvester. Qvindekjønnets Dragt er mindre anseelig. Skjørter og Trøier af mørkt eller sort Vadmel eller andet Tøi, og Overklæder af samme Beskaffenhed er den store Fleerheds især formedelst Formen uklædelige Dragt. Det mangler imidlertid ikke heller her paa, at der med al mulig Simpelhed forenes Nethed.

Husenes Bygningsmaade nærmer sig i Districtets Indre til den i Indlandet brugelige, dog saa, at selve Vaaningshusene, om end for det Meste i 2 Etager, ere mindre baade i Høide og Længde; i Høiden nemlig af Hensyn til at formindske Vindenes Tryk, og i Længden af Sparsommelighed. I alle 3 Fogderier benyttes imidlertid endnu flere Steder Røgstuer, og det seer næsten ud til, at man vil gjenindføre denne Bygningsmaade, hvor den er afskaffet, efterdi den giver sunde og rummelige Arbeidsværelser for Aftenerne. Hvor de endnu benyttes, er der gjerne opført Ovnstuer, som de kaldes, for Føderaadsfolk. Fjøsene og Staldene for alle Huusdyrene ere i Almindelighed maadeligt indrettede; men begynde dog at opnaae nogen Forbedring, især i Romsdal

og Nordmøre. I den ydre Deel af Districtet, især langs Havet, ere Vaaningshusene endnu mindre og de øvrige Huse saa maadelige, at der ikke kan være at tænke paa nogen radical Forbedring enten af Qvægstellet eller af Racerne, førend der opnaaes en fuldstændig Forandring. Denne maadelige Tilstand er imidlertid ganske tydelig en Følge af den uheldige Stilling, hvori Districtet indtil den nyeste Tid har befundet sig; thi endnu for 20 Aar tilbage havde de allerfleste Kirker over hele Districtet det samme maadelige Udseende; men allerede nu ere de fleste Kirker i Søndmøre deels forbedrede og deels og især opførte af Nyt, og i Romsdal og Nordmøre er lignende Forbedring indført paa de fleste Steder, hvor Fornødenhed paakrævede saadant. Allevegne lægger man an paa Rummelighed og et godt værdigt Udseende, ja endog paa Ziirlighed.

I Forbindelse med Indbyggernes Levemaade kan vel ogsaa omtales deres Dialect. Om denne har Strøm for Søndmøres Vedkommende erklæret, at den i overveiende Grad er den saakaldte østlandske, og dette er da i endnu høiere Grad Tilfældet i Romsdal og Nordmøre, endskjønt Udtalen i dette sidste Fogderie tildeels noget nærmer sig den trondhjemske, ligesom i Søndmøre den bergenske. Søndmøringernes Udtale er imidlertid saa blød, især hos Qvindekjønnet, og hos Mandkjønnet saaledes forenet med Tilbøielighed til at opsluge eller forandre Consonanterne og til at forkorte Ordene, at man ikke har godt for strax at opdage det Rigtige i Strøms Erklæring. Professor Munch har da ogsaa paaviist, at en stor Deel af Indlandet lige til Christianiafjorden og Grændsen af Sverige maa have faaet sin nordiske Befolkning fra denne Deel af Landet, og desuden har vel ogsaa Tilbageflytninger fra Indlandet hertil jevnligen fundet Sted, naar Forholdene have gjort saadant muligt. I de sidste 20 Aar ialfald ere mange saadanne Indvandringer fra Opdal, Gudbrandsdalen og andre Districter saavelsom fra Nordfjord Sogn og Hardanger foregaaede, som det synes, fordi det her ialfald har været lettere at erhverve Livsophold; og mange af Districtets faste Eiendomme befinde sig nu i saadanne Indflyttedes Eie. I Søndmøringernes Udtale er der forøvrigt den Særegenhed, at Bogstavet h udelades foran Vocaler i alle Ord, hvor det fordres af den sædvanlige Udtale i Riget, men derimod benyttes, hvor det ikke er Tilfældet.

§ 8.

Jordbrug; Matriculskyld; Leilændingsvæsen og Sameie; Udskiftningsformænd; Landbrugsskole.

a. Agerdyrkning.

Herom meddeles efter de statistiske Tabeller for 1855 og Amtmandens Femaarsberetning for 1851—1855 følgende summariske Oversigt:

Udsæden var i 1855 efter Opgaverne, som følger:

Hvede 14 Tdr.; Rug 165; Byg 4,984; Blandkorn 4,179; Havre 34,646; Poteter 20,503. Og den sandsynlige Avl i almindelig gode Aar er efter den allerede omtalte Foldighed beregnet saaledes:

Hvede	152	Tdr.
Rug	1,529	—
Byg	39,966	—
Blandkorn	30,579	—
Havre	213,764	—

Tilsammen Kornvarer 285,990 Tdr. og Poteter 175,197 Tdr., altsaa en Avling, som giver $3\frac{5}{18}$ Tdr. Korn og $1\frac{17}{18}$ Tdr. Poteter til hvert Individ, hvilket efter den almindelig vedtagne Regel, 3 Tdr. Kornvarer og 2 Tdr. Poteter for hvert Individ, omtrent svarer til Behovet uden Hensyn til, om Opgaverne ere for lave.

Forøvrigt bemærkes, at dette Amt i Henseende til Kornavling er det 6te i Ordenen, næst efter Akershuus, Smaalenene, Hedemarken og Christians Amt og Nordre Trondhjems Amt.

Næst foran Romsdals Amt ansees for at staae Nordre Trondhjems Amt med en sandsynlig Avl af

890	Tønder	Hvede
3,128	—	Rug
50,877	—	Byg
4,219	—	Blandkorn
216,178	—	Havre
1,833	—	Ærter

Tilsammen 277,205 Tønder Kornvarer og 364,943 Tdr. Poteter, hvorved er taget Hensyn baade til den store Potetes-

avling og til, at Kornvarerne, om end omtrent 8,000 mindre i Tøndetal, dog indbefatter noget mere af de ædlere Sorter Hvede, Rug og Byg samt noget Ærter.

b. Qvægavl.

Om Qvægholdet meddeler de statistiske Tabeller følgende Talstørrelser, hvortil Amtmanden har føiet den vedtegnede Værdsættelse:

8,914	Heste	à	30	Spd.	
72,622	Storqvæg	„	12	—	
153,042	Faar	„	1	—	24 Skl.
40,048	Gjeder	„	1	—	
7,373	Sviin	„	10	—	
254	Reensdyr.				

Herved bemærkes, at her Kjøbstædernes Creaturhold er iberegnet, medens der ved Værdsættelsen kun er taget Hensyn til Landdistrictets Creaturhold; men Forskjellen i Tallene bliver saa ringe, at den muelig større Værdie af Kjøbstad-Creaturholdet ikke gjør synderlig Forskjel. Amtmanden har beregnet Landbo-Creaturholdets samlede Værdie, dog uden at tage Hensyn til Reensdyrene, til 1,434,932 Spd. Naar Kjøbstædernes Qvæghold regnes med, bliver Summen omtrent 1,440,060 Spd. Fremdeles oplyser Amtmanden, at Qvægholdet i hiin Femaarsperiode var bleven forøget med 530 Heste, 3,333 Storqvæg, 3,904 Faar, 9,155 Gjeder og 639 Sviin, eller med en Værdie af 75,375 Spd. En saadan Forøgelse i 5 Aar er saa meget mere at lægge Mærke til, som man just i Begyndelsen af Perioden havde faaet en alvorlig Advarsel mod Sultfodring om Vinteren, som medførte Nedslagtning af et stort Antal Creaturer, og derefter har virkelig hiin fordærvelige Uskik aftaget, om den end ikke endnu desværre kan siges at være ophørt. Forøvrigt sees det af disse Tabeller, at dette Amt i Henseende til Qvægavl, ialfald saavidt Tallet angaaer, staaer endnu høiere, end i Henseende til Kornavlen. — Der er nemlig kun Christians Amt, Hedemarkens Amt og Nordre Bergenhuus, som staaer noget mærkeligt forud i Antal af Storqvæg og Sviin og tildeels i Heste, medens de 2de første dog forøvrigt opvise ringere Tal. Nordre Bergenhuus havde:

8,619 Heste; 87,601 Storqvæg; 149,706 Faar; 43,006 Gjeder og 10,420 Sviin.

Man anseer almindelig Qvægavlen for Amtets vigtigste Næringsgreen, og det maa vel være saa, især dasaa godt som alle Dele af Districtet ere saa særdeles godt udstyrede dertil, som allerede omtalt; men der savnes aldeles tilstrækkelige Hjælpemidler til at beregne det hele Udbytte deraf. Dersom man kunde regne for hvert Storqvæg i Gjennemsnit 10 Spd., for hvert Faar og hver Gjed $1\frac{1}{4}$ Spd. og for hvert Sviin 7 Spd., vilde man faae følgende Summer:

Storqvæg	730,980	
Sviin	52,598	
Faar og Gjeder	231,908	
Tilsammen af Qvægavlen . . .		1,015,486 Spd.
Med noget større Sikkerhed kan vel Kornavlingens Udbytte beregnes efter en Gjennemsnitspriis af $2\frac{3}{5}$ Spd. for Tønden, hvilket er den Priis, som af og til har været betalt for Havre, medens Rug og Byg ofte have været betalte med 4 Spd. Dette giver et Udbytte af		759,000 —
Tilsammen for disse 2de Næringsgrene omtrent		1,774,000 Spd.

Om den tredie store Vareproduction af Fiskerierne henvises til efterfølgende § 9 og til Kjøbstædernes og Fogderiernes Beskrivelse. Paa lige Maade vil Skovdrivten og de øvrige Næringskilder i det Følgende blive behandlede paa sit Sted.

Derimod maa paa dette Sted meldes et Par Ord om Betydningen af de Hindringer, som ligge i Veien for Udviklingen af alle disse Næringsrene, udenfor hvad der allerede er omtalt i Indledningen under 9de Tidsrum, og i næstforegaaende § 7. Disse Hindringer ere Leilændingsvæsen og Mangel af Udskiftning af Sameie.

Efter Femaarsberetningen for 1855 udgjorde da hele Amtets Matriculskyld . . . . 14,510 Skyld. 89 Sk.
hvoraf Selveiendom . . . . 10,664 — 34 =

Resten . . . . 3,486 Skyld. 55 Sk.
altsaa henved $\frac{1}{4}$ Deel var Bygselgods, efterat dette, især i de sidste 20 Aar, meget betydelig er formindsket.

Af saadant Bygselgods havde:

Søndmøre	med Matr.	6852	72	Bygselgods	3050	Daler	85 ß.
Romsdal	—	3179	98	—	310	—	60 =
Nordmøre	—	4478	34	—	505	—	30 =
Hele Amtet	—	14510	89	—	3846	Daler	55 ß.

Brugenes Antal var:

i Søndmøre,	Selveiendom	1958;	Bygselgods	1876;	
= Romsdal,	—	1736;	—	204;	
= Nordmøre,	—	1846;	—	303;	
tilsammen	....	5540;	—	2383;	ialt 7923 Brug.

Med Hensyn til Mangel af lovlig og fuldstændig Udskiftning af Sameie eller Fælledsskab i Jord er Forholdet endnu værre. Til Oplysning herom meddeles Amtmandens Bemærkning derom i Femaarsberetningen, der lyder som følger.

„I Periodens Løb er skiftet i Nordmøre efter Fogdens Opgave . . . . 38 Brug.

Sorenskriveren opgiver kun Antallet af de til Thinglæsning indleverede Forretninger, der udgjøre 12. Ingen Udskiftningsforretning er skeet ved Retten;

i Romsdal er efter Fogdens Opgave . . . . . . 2 —

begge Forretninger afholdte uden Retten;

= Nordre Søndmøre efter Sorenskriverens Opgave . 98 —

hvoraf 54 ved Retten;

= Søndre Søndmøre efter Sorenskriverens Opgave . 38 —

hvoraf afholdte ved Retten 4.

176 Brug.

I Forbindelse med min tidligere Antydning om den høist ufuldstændige Maade, hvorpaa Udskiftningen her i Districtet i Regelen foregaaer, tillader jeg mig her at henvise til hosfølgende Erklæring fra Sorenskriveren i Nordmøre, Dietrichs, hvori oplyses, at af de til Thinglæsning i Perioden indleverede 12 Udskiftningsforretninger, kun er 1 fuldstændig; medens 2 kun ere Grænseskjelsforretninger mellem Gaarde, der hver for sig have flere Opsiddere; 1 udskifter alene Skoven og Sæterslaatten, af hvilken sidste Enhver af 4 Opsiddere, saavidt man kan see, har havt 4 Teige; 1 bestemmer alene et Teigebytte, uden at man erfarer, om dette er fuldstændigt; 1 er en Delingsforretning, hvorved de

fleste enkelte Teige hver for sig deles mellem 2 Opsiddere, medens enkelte Teige forblive i Uskifte; 1 udskifter Hjemmarken i 7 Teige mellem 2 Opsiddere; 1 deler Hjemmarken i 8 og Skoven i 11 Teige mellem 4 Opsiddere, medens Skovgrunden ligger i Fællesskab som Havnegang; 1 deler en Gaard i 38 Teige mellem 4 Opsiddere o. s. v. Samme Sorenskriver bemærker derhos, at han anseer det utvivlsomt, at de i ældre Tider i Mindelighed udførte Udskiftninger ikke have været bedre end de foran nævnte, og at Resultatet i det Høieste er blevet, at hver Opsidder har faaet sin Deel i Udmarken loddet i flere eller færre Teige, uden at disse dog ere saaledes beliggende, at han kan frede om sin Eiendom, — et Forhold, der benævnes som et Særsyn over det hele District, og i det Hele taget ansees gjældende for enkelte større Gaardes Vedkommende, som fra Fortiden ere blevne udeelte, og selv paa disse ikke omfatter Skov og Havnegang. Samtlige Fogder omhandle ogsaa, at de faa Udskiftninger, der afholdes i Forhold til de endnu uudskiftede Gaarde, ere høist ufuldstændige, og fornemmelig kun indskrænke sig til et Teigebytte uden paafølgende særskilt Indhegning og Husenes Udflytten."

Denne Erklæring tiltrædes i alle Dele af Forfatteren, der oftere i sin 13aarige Embedstid havde Anledning til at bemærke, at man saa godt som aldrig rettede sig efter den sande Mening af Udskiftningsloven af 1821, idet der stadig paaskjødes Localforholde, som Grund til Tilsidesættelsen; og om Udskiftning af Udmark var desuden den Tid saare sjelden Tale. Først efterat Amtets Landhuusholdningsselskab fra 1850 havde taget sig af dette Anliggende, begyndte man dog i nogen Grad at skjænke saadanne Bemærkninger n o g e n Opmærksomhed, men fremdeles kun ufuldstændigt. Imidlertid er det at haabe, at hine Bestræbelser i nogen Grad have banet Veien for Virksomheden af de 2de Udskiftningsformænd, som nu ere ansatte i Districtet, saa at dette Anliggende nu kan komme i bedre Gang. At der fra Indbyggernes Side under saadan Veiledning, som nu kan ventes, ikke vil møde væsentlige Hindringer, ansees for vist, skjønt det betvivles, at kun 2de Udskiftningsformænd ville være tilstrækkelige til i et saa splittet og udstrakt District at fremme Sagen med den Hurtighed, som dens Vigtighed har Krav paa.

Almuerne ere, som allerede i det Foregaaende antydet, aldeles ikke uvillige til at modtage Oplysning og Veiledning. Et

yderligere Beviis herpaa erholdes ved Landbrugsskolens Oprettelse.

Denne blev nemlig ifølge den bekjendte Storthingsbeslutning af 1842 oprettet her strax i det paafølgende Aar; og derfra er nu udgaaet over 80 for det Meste ret flinke unge Mennesker, som ere spredte om i Districtets forskjellige Dele, og nu, tildeels selv som Gaardbrugere, foregaae deres Medborgere med Exempel paa en bedre Drivt.

§ 9.

Almindelig Oversigt over de større Fiskerier.

I Henhold til, hvad der i § 2 er forklaret om Fiskebankerne, maa her oplyses noget om de Fiskearter, som ved at søge til Kysten give Anledning til noget større Handelsvirksomhed ved at levere Varer til Afsætning i Udlandet. — Disse ere:

a. Den Art af Torskeslægten, som kaldes Skreid. Denne strømmer i store Stimer (Færd) ind til Kysterne hvert Aar i Begyndelsen af Februar, ofte allerede i Januar; og Fiskeriet efter den kaldes Vinter- eller Vaarfiske, da den bliver staaende ved Kysten til Begyndelsen af April, eller om den første „Færd" forsvinder, denne da afløses af en anden. Ialmindelighed regnes Indsigningen at sluttes omtrent ved 12te Marts.

Dette Fiskerie foregaaer med Garn, Snøre eller Line paa de indre Fiskegrunde langs Districtets hele Søkyst ligefra Vanelvsgabet til Ramsøfjorden, men afsondres dog ved de omhandlede Havdyb og ved Beliggenhed i følgende Districter.

1. Det søndre søndmørske eller Heroes. Dette omfatter Fiskegrundene mellem Vanelvsgabet og Bredsundsdybet, altsaa i Sognene Sandøe og Herøe af Herøe Præstegjæld samt ved den nordvestlige Rand af Hareidlandet. — Udbyttet af det her faldende Skreidfiske er i den senere Tid angivet til 40,000 Voger Klipfisk aarlig, hver Vog indeholdende omtrent 16 Stykker Skreid.
2. Det nordre søndmørske eller Nordøernes Fiskedistrict. Dette forefalder paa Bredsundsdybets nordøstre

Side ved og imellem Borgunds- og Harhams Præstegjælds Øer. Før 1830 gik ogsaa Skreiden gjennem Bredsundet ind i Borgensund, hvor der da forefaldt et mageligt og rigt Fiske, men som tillige gav Anledning til mange Uordener, hvilket foranledigede en Lov af 1830 om Fiskeriet i Borgensund. Siden den Tid har Skreiden imidlertid ikke søgt derind, maaskee fordi Havbunden der er bleven ubehagelig for Fisken ved at belemres med alskens Bundfald under hine Uordener.

Det nu forefaldende Fiske, der foregaaer paa Grundene indtil 2 à 3 Mile fra Land, beregnet fra Vigrø og Godø, giver imidlertid et Udbytte, som aldrig har været anslaaet til mindre, end 75,000 Voger Klipfisk, men som sandsynligviis er en god Deel større.

3. Det romsdalske Fiskedistrict. Dette støder umiddelbart til det nordre søndmørske, da det foregaaer paa sydvestre Side af Boddybets Havdyb, ligefra 2 Mile udenfor Fiskeværet Ona og ind i Lyngvær og Harøfjorden. Udbyttet af dette Fiske, hvori ogsaa Vatne Sogns Indvaanere deeltage, anslaaes til 30 à 40,000 Voger; og det synes at være Tilfældet, at man ikke førend i den sidste Tid er bleven ret bekjendt med Fiskegrundene i dette District; men nogen ret Besked om Udbyttet kan vanskelig erholdes, da hidtil neppe mere, end Halvdelen er kommet tilsyne i Molde, uagtet Moldes Kjøbmænd eie de bedste Fiskevær Ona, Bjørnsundøerne, Lyngvær og flere, medens den øvrige Fisk, som her falder, efter Omstændighederne har været affat af Landhandlerne paa Drønen og i Bod til Aalesund eller Christiansund.

4. Stimets Fiskeridistrict paa østre Side af Boddybet. Dette, som indbefatter Bod Præstegjælds Fastland og Øerne udenfor samme med Fiskeværene Bod med Kalsviken, Drogen (Frækø) og Vikene, er af mindre Betydning og Udbyttet kan ikke antages at overstige 10,000 Voger.

5. Averøens Fiskeridistrict. Her foregaaer Fiskeriet paa Grundene langs med den korte Fastlandsstrækning østenfor Stemshesten, Qvitholmen og langs med Averøen i Nordmøre fra en Række af Fiskevær, som tilsammen an-

tages at levere et Udbytte af 20,000 Voger, hver Vog omtrent 18 Stykker Skreid.

6. Grips Fiskevær kan formedelst den noget isolerede Beliggenhed paa vestre Side af Griphølen, omtrent 1 Miil udenfor Fosna, betragtes som et eget District. Det antages at levere et Udbytte af mindst 20 à 25,000 Voger og har sædvanlig været besøgt af Fiskere fra forskjellige, endog indre Dele af Nordmøre.

7. Smølens Fiskeridistrict, mellem Griphølen og Ramsøfjorden. Her foregaaer Fisket fra forskjellige Fiskevær paa Grundene mellem den Utallighed af hosliggende Øer paa vestre og nordre Side af den store Øe Smølen; og dette Fiskerie antages at levere mindst 30,000 Voger, men er neppe hidtil tilfulde bleven benyttet.

Af denne Forklaring vil det sees, at man i hele Amtet af denne Fiskesort kan gjøre Regning paa et Udbytte af mindst 300,000 Voger Klipfisk, som med den deraf faldende Tran og Rogn noget nær repræsenterer en Capital af 500,000 Spd.; — og dette Udbytte forøges endnu ved en Deel af Sommerfiskerierne, som strax nedenfor omhandles.

b. Sei. Af denne haves 3 Slags, nemlig: Storsei eller Ufs, Middelsei og Smaasei. Den sidste fanges inde i Fjordene og benyttes i Huusholdningerne. Af de 2de første Arter faaes derimod Handelsvarer, nemlig Tørfisk (her tilvirkes nu ikke længere Rundfisk) og Tran, hvorpaa disse Fiskearter ere overordentlig rige. Men om Udbyttets Beløb kan ingen detailleret Oplysning gives. Imidlertid er det neppe tvivlsomt, at det opstiger til 100,000 Spd. om Aaret. — Tranen afhændes, forsaavidt den ikke benyttes i Districtet, i Forbindelse med anden Tran, og Fisken, forsaavidt den ikke forbruges i Districtet, gaaer deels til Indland, deels til Udland, fornemmelig til Sverige. Den fanges meest ved saakaldet Sækkenot, d. e. firkantede store Garn, som nedlades paa Fiskegrunde af ringe Dybde, og ved Touge fra Hjørnerne drages op af Baadlaget, naar Fisken har samlet sig derover; — og Fiskeriet foregaaer meest paa en Mængde mindre Banker eller lave Grunde, kaldte Klakker eller Fluer, udenfor Skreidfiskegrundene indtil en Afstand

af 2, 3 à 5 Mile. Den meest bekjendte blandt disse Seiklakker er Onaskallen, der antages at ligge 4 Mile vest for Ona Fiskevær i Sandøe Sogn i Romsdal.

Seifisken indfinder sig om Vaaren eller omtrent i Mai Maaned.

e. Derefter følge Lange og Brosme, som indfinde sig i Juni og Juli især paa de yderste Fiskebanker, Gnausen og Storgrunden, 5 à 6 Mile vestlig for Herø, Storeggen, mindst 12 Mile Nordvest for Harhamsøerne, nysnævnte Onaskallen indenfor Storeggen, og paa Nordmøringernes Havbro vest for Smølen under 63° 35' nordlig Bredde.

Paa disse Fiskepladse falder den bedste Lange, som i Forbindelse med mindre Partier af Brosme tilvirkes til Klipfisk; men om Udbyttet deraf kan ingen Oplysning gives, da Tilvirkningen foregaaer inden Afskibningen af den øvrige Klipfisk er afsluttet, og saaledes sammenblandes med denne. Men at dette Fiskerie maa være meget indbringende, kan allerede sluttes af de lange Reiser, som foretages dertil, og af at Fiskebonden ikke uden gyldig Grund underkaster sig den Fare at opholde sig Nætter og Dage paa Havet i aabne Baade. Fiskeriet paa Storeggen drives forøvrigt nu kun fra Harhams og Borgunds Præstegjælde, efterat man i søndre Søndmøre og Romsdal har opdaget de omtalte nærmere Fiskepladse.

d. Sommersild. Omtrent i August Maaned, undertiden endog tidligere, begynder Sommersildens Indsigen. Den gaaer, naar den ikke forstyrres, lige ind til de inderste Bunde af Fjordene, men afgiver underveis Partier til en Mængde Vaage paa Siderne, bekjendte under Navn af Sildevaage, og fanges ved Garnlænker, kaldte Sildenot, hvormed Indløbene til Vaagen stænges, naar Silden er kommet ind. For en Deel fanges den ogsaa under Indsigningen ved saakaldte Drivgarn, noget, som dog neppe burde være tilladt. I Søndmøre og Romsdal er den ikke aarvis uden i Volden; men af og til, skjønt med Mellemrum af Aarrækker, forefalder just det største Sommersildfiske inde i Romsdalsfjordens mange Forgreninger. I Nordmøre derimod synes den at være aarvis, især i Præstegjældene Edø og

Aure. — Imidlertid er Fangsten allevegne meget afverlende. Et godt Fiske kan give lige til 70,000 Tønder for hele Amtet. Men Saadant hører til Sjeldenheder. Som et Middeltal kan vel regnes 25,000 Tønder; men heraf forbruges en Halvdeel i selve Districtet, og af det Øvrige kan vel atter det Halve bestaae af kaakaldet Middels- og Christiania-Sild, og de øvrige 6 à 8,000 Tønder af egentlig Kjøbmandssild, hvis Værdie med Tønder og Salt kan anslaaes til 4 Spd. for Tønden.

e. Storsild eller Vaarsild, som den ogsaa noget uegentlig kaldes, da Benævnelsen Vintersild i enhver Henseende maatte være den rette, indfinder sig ved Rigets Vestkyst i Januari Maaned; men har ikke i nogen Mængde trængt ind til Fiskepladse i dette District siden 1760. Imidlertid viser den sig aarlig ved Kysten, og enkelte Gange i de sidste 20 Aar har deraf i søndre Søndmøre været fanget 5, 10 à 15,000 Tønder af en Værdie af 2 Spd. for Tønden, Tønder og Salt indberegnet. Den kan saaledes ikke henregnes til dette Districts Hovedfiskerier.

Dette kan heller ikke gjøres med Hensyn til efternævnte Fiskearter, hvoraf kun lidet gaaer ind i Handelen, men som dog ere af megen Betydning, saa at de bør nævnes paa dette Sted.

f. Qveite eller Hellefisk. Denne indfinder sig samtidig med Lange og Brosme paa de yderste Fiskebanker og udgjøre en væsentlig Deel af Fangsten der; og den trænger ogsaa ind i Fjordene, navnlig i Storfjorden og Hjørundfjorden, hvor den fanges paa saakaldte Qveiteheller eller ved saakaldte Siilstøer, hvor Ferskvand vælder op af Kilder i Fjordbunden eller i Fjordenes Sider. Det en stor Fisk, hvis Bug giver Rækling, og hvis Kjød vel er grovt, men i fersk Tilstand meget velsmagende. Det Meste deraf nedsaltes imidlertid, hvilket udfordrer nogen Omhu, og bliver da tjenlig til Opbevaring for Huusholdningerne. Noget deraf afsættes til Gudbrandsdalen, og Noget udføres vel ogsaa til Udlandet i Forbindelse med anden saltet Fisk. — Om Udbyttets Størrelse tør ikke yttres nogen Mening.

g. Lax. Denne indfinder sig i Mai og Juni i de fleste Fjorde af Amtet og søger ind til Fjordbundene for at gaae

op i Elvene og nedlægge Ynglen. Udbyttets Værdie kan neppe sættes under 40,000 Spd., men det Meste deraf fortæres i Districtet; og kun saare lidt har gaaet i Udenlandshandel.

§ 10.

Vei- og Postvæsen.

Almuernes, deres Communebestyrelsers og Amtsformandskabets practiske Sands har ikke i nogen Deel af Amtets Anliggender viist sig saa iøinefaldende, som i Henseende til Veivæsenet. Hvor maadelig det var bevendt med dette før 1824, er allerede omtalt i Indledningen, ligesom det ogsaa er berettet, at det havde lykkets Amtmand Krohg i de paafølgende 16 Aar at forbedre de gamle Veie og anlægge nye til en Længde af 90 Mile kjørbare Veie tilsammenlagt, blandt hvilke især maa nævnes en ny Hovedvei fra Ørskog til Aalesund af $3\frac{3}{8}$ Miils Længde; — og det antoges endog da, at Districtet hermed indtil videre maatte være hjulpet. Men allerede i 1841 og 1842 fremkom Ønsker om nye Veie i Forbindelse med Klager over Mangler ved de tilværende. Amtmand Krohg havde ganske naturligt gjort til sin Hovedopgave at tilveiebringe de nødvendigste Forbindelser, og han saavelsom de daværende Veiinspecteurer, paa hvilke Detaillen i saa væsentlig Grad beroer, havde seet sig nødte til i høiere Grad, end ønskeligt, at rette sig efter Almuernes Ønsker eller vel rettere efter Anskuelser eller Fordringer af Mænd, som besad Indflydelse til at virke paa disse. Følgerne heraf og af enkelte Veiinspecteurers Lyst til at følge den lige Linie var, at der, uagtet Veiene for det Meste formedelst den fortræffelige Veibund vare lette at befare, dog klæbede en heel Deel Mangler ved dem af forskjelligt Slags.

Ifølge hine Klager og Ønsker, der med Hensyn til nye Veie stadigen gjentoges, blev derefter de værste Mangler ved de ældre Veie afhjulpne ved en Mængde Forbedringer og Udvidelser af Veibrede samt især ved Omlægninger, blandt hvilke vel bør nævnes Omlægning af $\frac{1}{8}$ Miil i Raumadalen, hvorved hiin Vei blev tjenligere til Transport af Varer. Ligesaa bleve Beslutninger tagne om Oparbeidelse af nye Veie, saaledes at her ved Udgangen af 1855 var et Miletal af

Hovedveie, efterat en Forkortelse af en ½ Miil var vundet ved Omlægningerne . . . . 33 Mile og 5181 Al.
og Bygdeveie . . . . 119 — = 7122 —

Tilsammen omtrent . . 152¾ Mile,
hvoraf dog omtrent 28 Mile endda manglede Fuldendelse.

Men det forblev ikke derved. Senere ere Forbedringer og Omlægninger fortsatte og Beslutninger tagne for flere nye Veie, og det hele Veivæsen sat i saadan Stilling, at man har en fast Grundvold at bygge paa for Fremtiden. Omtrent 9 Mile af de gamle Bygdeveie ere ophøiede til Hovedveie, saa at man nu af dette Slags har omtrent 42 à 43 Mile. Længden af anlagte nye Bygdeveie kan af Mangel paa nøiagtig Maaling, saalænge de ei ere fuldforte, ikke opgives; men alene inden Romsdals Fogderie vides de dog at være omtrent 5 Mile, og det er saaledes antageligt, at det hele Miletal nu maa være omtrent 160 Mile. Endelig er ogsaa nu ansat en Veiingenieur.

Af Veiene ved Udgangen af Aaret 1855 havde

Søndmøre	12 Mile	14130	Alen	Hovedvei og	Tilſ.	47⅝ Mile.
	35 —	2464	—	Bygdevei.		
Romsdal	10 —	14561	—	Hovedvei og	—	39 —
	28 —	13891	—	Bygdevei.		
Nordmøre	9 —	12489	—	Hovedvei og		
	55 —	8967	—	Bygdevei.	—	66⅛ —

Samtidig hermed er ogsaa Postvæsenet inden Amtet af Regjeringen bragt i en ønskeligere Stilling. I hver af Kjøbstæderne har allerede længe været en Postmester, hvis Embede dog i Molde endnu er forenet med Byfoged-Embedet. Men Postaabnernes Antal er, efterhaanden som Andragender derom fra Communebestyrelsen eller Andre ere fremkomne, forøget, saaledes at samtlige Præstegjælde nu have hver sit Postaabnerie, med Undtagelse af Edø, Ørendal og Akerø, ved hvilke 2de sidste dog bemærkes, at Postveien gaaer igjennem Dele deraf.

Andet Afsnit.

Fogderiernes Beskrivelse.

A. Søndmøres Fogderie.

§ 1.

Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld og Bestanddele.

Dette Fogderie grændser mod Syd og for en Deel mod Sydvest til Nordfjords Sorenskriverie; mod Sydost og Øst til nodre Gudbrandsdalen og til Ulvaadalen i Romsdals Fogderie; mod Nordøst til Romsdals Fogderie og mod Nordvest til Vesterhavet.

Det adskilles fra Nordfjord ved den nordfjorske Fjeldrække paa en Strækning af omtrent 9 Mile, samt ved Vanelvsfjord og Vanelvsgab paa en Strækning af omtrent 2 Mile; fra Gudbrandsdalen ved Vandskjellene paa Lomseidet og den mellemliggende Fjeldhøide Breidalseggen samt ved den der fra bemeldte Eide i Nord opgaaende gudbrandsdalske Fjeldrække til Fjeldhøiden Karitinden, og fra Ulvaadalen ved samme Fjeldrækkes nordlige Fortsættelse; fra Romsdals Fogderie ved samme Fjeldrækkes nordvestlige Fortsættelse i omtrent 7 Miles Længde til Fjeldhøiden Skjæringen henved den vestlige Ende af Romsdalsfjordens Hovedbasin og Mifjorden, hvorefter Grændsen gaaer over Fjorden, over Fjeldhøiden Drønehatten paa Mien, over søndre Ende af Harøfjorden og Fjeldhøiden Harøbuur paa Harøen samt derfra i en Bøining over Harøen ud i Vesterhavet.

Ved denne Begrændsning er at bemærke, at Høideryggen af Statlandet vilde være en bedre og for Indvaanernes Tarv tjenligere Begrændsning, end Vanelvsfjord og Vanelvsgab, hvorom mere i det Følgende under Præstegjældene Vanelven og Herø.

Derhos kan ogsaa bemærkes, at det synes at være noget underligt, at den ene Gaard Myklebostad paa Harøen tilligemed den hosliggende lille Oxenø skal tilhøre Harhams Sogn i Søndmøre, medens Harøen forøvrigt henhører til Sandø Sogn i Romsdal; men, med den bestaaende kirkelige Ordning i Harham og Akerø, vil neppe nogen Forandring være hensigtsmæsig, ialfald saalænge til det findes at være paatide at oprette et Harø Sogn; og da kunde der vel ogsaa blive Spørgsmaal om større Forandringer.

Fogderiets Størrelse er antaget at være omtrent 51 Qvadratmile; og efter Tællingen for 1855 var Folkemængden 31,209 — saaledes som allerede forklaret i 1ste Afsnit, § 1.

Fogderiets Matriculskyld udgjorde i Aaret 1855, som ligeledes allerede forklaret, 6,852 Skyldr. 77 ß.

Fogderiet bestaaer, ligesom hele Amtet, af fast Land og Øer. Det faste Land bestaaer af følgende Strækninger:

a. Nordre Helding af den nordfjordske Halvø.
b. Vestre Helding af den sydøstligste Deel af Amtets Fastland langs med det Indre af Nordfjord og Gudbrandsdalen samt det Indre af Romsdal.
c. Sydvestre Helding af den søndmør-romsdalske Halvø.

Dette faste Land bliver ved Storfjorden og den fra sammes Bund opgaaende Langedal affondret i 2de næsten lige store Halvdele; og af hvad der allerede i det Foregaaende er forklaret om denne Fjords Bifjorde saavelsom om andre Hovedfjorde, vil det være bemærket, at enhver af disse Hoveddele igjen ved disse bliver afdeelt i mindre Halvøer. De vigtigste af disse Halvøer ere følgende:

1. Den vanelvenske Halvø mellem Vanelvsfjord og Voldensfjord, begrændset paa nordvestre og nordre Side af Hougsfjorden og Rovdefjorden. Af denne tilhører den nordre Rand Herø Præstegjæld og den østre Rand langs med Voldensfjord og Steensvikfjorden Voldens Præstegjæld; det Øvrige Vanelven.
2. Den voldenske Halvø mellem Voldensfjord og Østfjorden paa sydvestre og Hjørundfjorden paa østre Side, begrændset i Nordvest af Ekø og Vartdalsfjord samt Storfjordens Hovedbasin. Af denne Halvø tilhører den østre Rand Hjørundfjords Præstegjæld og den nordvestre Rand Hareidets Præstegjæld; det Øvrige Voldens Præstegjæld.

3. Den sykelvenske Halvø mellem Hjørundfjord og Storfjordens indre mod Syd gaaende Løb, begrændset paa nordre Side af Storfjorden. Denne Halvøes vestre Rand tilhører Hjørundfjord; dens nordre Rand tilhører Sykelvens Sogn og Ørskogs Sogn; dens østre Rand deels Strandens Sogn, deels Sunelvens Sogn.
4. Den nordalske Halvø mellem Geirangerfjorden samt Nordals- og Tafjorden, begrændset paa vestre Side af Storfjorden (Sunelvsfjorden). Af denne Halvø tilhører søndre Rand Geiranger og Sunelven, men det øvrige Eidsdalens og Dalsbygdens Bygdelage i Nordals Sogn.
5. Grytestrandens Halvø mellem Grytefjorden og Harhams Led, begrændset paa østre og nordøstre Side af Vatne-Eidet og Vatnefjord. Af denne tilhører den søndre Rand Borgunds Sogn, den nordvestre Harhams Præstegjæld, og det Øvrige Vatne Sogn af Skodje Præstegjæld.

Disse Halvøer udgjør den største Deel af ikke blot det beboede Land, men ogsaa af det hele faste Land i det Hele taget.

Øerne ere ligeledes ved Storfjorden og Bredsund afdeelte i 2de Hovedgrupper, nemlig Sørøerne og Nordøerne; men enhver af disse er igjen ved mellemløbende Fjorde og Sunde afdeelte i mindre Grupper saaledes som følger.

a. Sørøerne.

1. Sandø Sogns Øgruppe mellem Vanelvsgabet og Hidsegfjorden, begrændset i Sydost af Hougsfjorden og Aarams Sund, i Nordvest af Stathavet. Denne Gruppe tilhører Sandø Sogn alene, — dog saa, at den ifølge de naturlige Forholde hertil hørende Svinø (Storskjæret) alligevel henregnes til Herø Sogn. Den er forøvrigt ubeboet, og den er ikke heller, ligesaalidt som Havstrækningen omkring den, indberegnet i Amtets Areal; men bør dog her omtales.
2. Gurskøen med hosliggende Smaaøer, hvoriblandt Herø, mellem Hidsegfjorden i Vest og Dimøvaagen, Gardnæsviken, Dragsund og Legangerbugten i Øst, begrændset i Syd af Røvdefjorden og i Nord af Herøfjorden. Gurskøen, der er henved en Qvadratmiil stor, betragtes som Herø Præstegjælds Fastland, og er deelt mellem dets 3 Sogne, Herø, Sandø og Røvde.

3. Rundøens Øgruppe, bestaaende af oftnævnte Skorpa, Qvalviksø, Bergsø, Bøland, Remø, Rundø og flere mindre Øer, hvoriblandt Flaavær, alle beliggende paa nordre Side af Herøfjorden. De høre alle til Herø Sogn.
4. Hareidlandet med hosliggende Smaaøer paa vestre og nordre Side, hvoriblandt Dimøen og fornævnte Græsøer. Hareidlandet, omtrent 1½ Qvadratmiil stor, betragtes som Ulfsteens Præstegjælds Fastland og er deelt mellem dets 2de Sogne, ligesom en liden Deel deraf i Sydvest tilhører Rovde Sogn i Herø.

b. Nordøerne.

5. Ørenøen med hosliggende Smaaøer paa nordre Side mellem Dragsund i Skodje i Øst og Norvøsund i Vest, begrændset af Storfjorden og Borgensund i Syd og Skodjefjorden (Ellingsøfjorden og Strømmene) i Nord. Denne Øe, der dog, som allerede er sagt, noget nær er at betragte som en Halvø, er deelt mellem Præstegjældene Skodje og Borgensund. — Den er over 2 Mile lang, og intetsteds ½ Miil bred, saa at Arealet i det Høieste er ¾ Qvadratmiil.
6. Suløen med hosliggende Smaaøer i Borgensund, mellem Vegsundbugten i Øst og Storfjordens Begyndelse fra Bredsundet i Vest, begrændset af Storfjorden i Syd og Borgensund med Vegsund i Nord. — Suløen er 1½ Miil lang, men Arealet neppe over ½ Qvadratmiil. — Den sydvestlige Rand tilhører Hareidets Præstegjæld, det Øvrige Borgunds.
7. Aalesunds Øgruppe, bestaaende af Nørvø, Aspø og Hessen, mellem Nørvøsund i Øst og Bredsundet i Vest, begrændset paa søndre Side af Borgensund og paa nordre af Valderhougfjord og Ellingsøfjord.
8. Ellingsøen med hosliggende Smaaøer mellem Taftesund i Øst og Valderhougfjorden i Vest, samt Ellingsøfjorden i Syd og Grytefjorden i Nord. Den er 1¼ Miil lang, men kun paa et enkelt Punct ¼ Miil bred; neppe ¼ Qvadratmiil stor. Den tilhører Borgunds Præstegjæld.
9. Vigrøens Øgruppe, nemlig Vigrø, Valderø, Giskø og Godø mellem Bredsund og Vallerhougfjord i Syd, Vigrøfjord i Nordost og Vesterhavet i Nordvest; — tilsammen neppe over 1 Qvadratmiil stor, mellemliggende Fjorde eller Sunde

indberegnede, men særdeles productiv. Vigrøen tilhører Harhams, men de øvrige Borgunds Præstegjæld.

10. Harhams Øgruppe. Hertil henregnes Øerne i Harhams Sogn, nemlig Lepsø, Harham og Flemsø (de saakaldte 3de Søstre) samt Fjertoft og den omtalte lille Andeel i Harøen; og til denne Øgruppe henregnes ogsaa de til Borgund henhørende Smaaøer i Søviken, der nemlig tilligemed Søvikbygden støder op til Harhams Præstegjælds Fastland, Hildrestranden. Disse 2de sidstnævnte Øgrupper høre med Hensyn til Jordbund til de frugtbareste Districter i Amtet, og deres Fiskegrunde levere en Fjerdedeel af hele Amtets Production. Især staaer Vigrøen høit i denne Henseende.

§ 2.

Fjelde og Eider.

I Henhold til hvad der under 1ste Affnit § 3 er forklaret om Fjeldene i Almindelighed skal her det Nødvendige oplyses om Fjeldenes Forgreninger og om de bekjendteste Fjeldhøider indenfor Grændserne af Søndmøre, samt om de vigtigste Eider, som overskjære eller adskille samme.

A. Fra den nordfjordske Fjeldrække udgaaer følgende Forgreninger:

a. Paa Fastlandet.

1. Sunelvsdalens Fjeldgreen udgaaer fra den nordfjordske Fjeldrække paa søndre Side af Geirangerdalen og Geirangerfjord med Sunelvsdalen paa søndre Side i nordvestlig Retning og omtrent 2 Miles Længde til det Indre af Sunelvsfjord, omtrent ¼ Miil nordenfor Hellesylt.

b. Paa den sykelvenske Halvø.

2. Ljøen-Fjeldene. Den nordfjordske Fjeldrække udvider sig langs med søndre Side af Sunelvsdalen i Brede, men taber sig i Høide efterhaanden, som den nærmer sig Langedal, som overskjærer Hovedrækken og danner et Eide, 1345 Fod høit, over til Horningdal i Nordfjord. Men paa vestre Side af Langedal, mellem Muldskreddalen og Sunelvsfjorden, gaaer en Forgrening i omtrent 2 Miils Længde langs med Sunelvsfjordens vestre Side mellem Sognene Sunelven og Strand, og ender med

Forbjerget Opsnæs ved Stordalsfjorden. Denne Fjeldgreen begrændses paa vestre Side af bemeldte Muldskreddal i Sunelven, Muldskredalseidet og Strandens Dal i Strandens Sogn. Den kaldes afvexlende Herdalsfjeldet efter en Gaard øverst i Stranden eller Ljøfjeldet efter Skyds- og Postskiftet Ljøen ved Sunelvsfjorden. Det sidste Navn er her benyttet, fordi Benævnelsen Herdalsbrækken almindelig og mere passende anvendes paa den stærke Opstigning fra hiin Gaard, hvorfra Posten hidtil har været befordret ad en Gang- og Ridevei over til Ljøen.

3. Muldskreddals-Fjeldet. Dette er anden Green eller Fortsættelse af Hovedrækken, som ligeledes paa vestre Side af Langedalen hæver sig til en betydelig Høide mellem Muldskreddalen og Nebbedalen, og som fortsættes i nordvestlig Retning langs med Nordangsdalen i Hjørundfjord, hvor den danner Grændsen først mod Muldskreddal i Sunelven og derefter mod Strandens Sogn samt tilsidst mod Sykelvens Sogn, hvor den ender med Fjeldhøiden Skopshornet og Gjævenæsset, begge i Sykelven. Længde 3¼ Miil.

4. Strandensfjeldene er en Forgrening af sidstnævnte Fjeldgreen, som udgaar i nordøstlig Retning mellem Strandens Sogn og en Deel af Stordals Sogn paa sydøstre Side samt Sykelvens Sogn med en Deel af Ørskogs Sogn paa nordvestre Side, indtil den ender med Odden Skottet ved Storfjordens Bøining mod Syd. Længde 2 Mile. Mindre Forgreninger af denne trænge ind Sykelven, hvorom mere i det Følgende under Præstegjældene.

5. Nordangsdalens sydlige Fjeldregion er en fra Hovedrækken udgaaende Green i nordvestlig Retning, mellem Nebbedalen og Nordangsdalen paa Nordostsiden og Hjørundfjorden paa Vestsiden, til Nordangsfjord. Dette er en af de vildeste Fjeldregioner i Amtet, — men dog ikke uden Havnegange. Saavel denne Green som Muldskreddalfjeldene har overordentlig steile og for største Delen ubestigelige Sider ned til Nebbedalen og Nordangsdalen; og Sneskred fra Muldskreddalfjeldene have oftere anrettet Ulykker i Nebbedalen, som nemlig er beboet, medens den

tilstødende, om end lavere beliggende Deel af Nordangsdalen, er ubeboet. Længde henved 1¾ Miil fra Nordfjordgrændsen.

c. Paa den voldenske Halvø.

Idet Hovedrækken fortsætter sit Løb i Vest søndenfor Hjørundfjordens inderste Bund danner den her en under Navn af Horningdalsrokken bekjendt Fjeldhøide, hvorefter den gaaer videre mellem Eid i Nordfjord samt Præstegjældene Hjørundfjord og Volden i Søndmøre, hvor der strax hæver sig en anden Fjeldhøide med Navnet Qviven. Herfra gaaer den videre i Vest til Steensvikeidet ved Bunden af Steensvikfjord, og sænker sig paa den nordlige Side med tiltagende Brede lige fra Horningdalsrokken til Steensvikfjorden, ned imod Sjaastaddalen i Hjørundfjord samt Østfjorddalen, Østfjorden og Voldensfjord, hvorom mere i det Følgende under Voldens Præstegjæld. Her skal blot bemærkes, at denne 3½ Miil lange Strækning overskjæres ved Birkedalseidets 2de Grene, den ene 940 Fod, den anden 1325 Fod høi ved Vandskjellet, hvorom mere i det Følgende, og desuden den Særegenhed, at der ogsaa efter Længden af Fjeldregionen gaaer en fortløbende Række af Dale og Eider. Det er en paa Græsgange rig Fjeldegn. Ved hine førstnævnte Dale og Fjorde bliver den voldenske Halvø adskilt fra Hovedrækken. Men Fjeldregionen hæver sig igjen paa den nordre Side af det ikke høie Sjaastad-Eide, som Dalene danne ved at møde hinanden omtrent nord for Qviven, og udbreder sig ud over Halvøen i 2de Hovedgrene, der adskilles fra hinanden ved den fra Hjørundfjordens Midte opgaaende Bondal samt ved Ørstendalen og Ørstenfjord. Disse Dale møde hinanden og danne Bondalseidet, som ved Vandskjellet er 900 Fod høit.

1. Den sydlige eller voldenske Fjeldgreen udbreder sig først langs Hjørundfjorden op til Bondalen, som en meget høi Fjeldregion; men gaaer herfra ind i Voldens Præstegjæld med stadig aftagende Høide og Brede i vestnordvestlig Retning mellem Sognene Volden og Ørsten, i 3¼ Miils Længde, indtil den ender med Birkenæsfjeldet eller Stenæsveten ved Ekefjorden. I denne

Green ligger det allerede omtalte Rødsæthorn, som er den vestlige Ende af Rodsætfjeld, hvis rette Navn skal være Rotafjeld, fordi det ligesom danner Udgangspunkt eller Roden for den vestlige Deel af Fjeldgrenen. Men desuden maa her mærkes Eikreimsfjeldet strax sydost for Birkenæsset og ret øst for nedennævnte Voldshammer. De vigtigste af de forskjellige Eider, som overskjære denne Fjeldgreen, er Krøveleidet fra den allerede nævnte Rødsætdal til Bondalseidet, og Eksæteidet fra Gaarden Eksæt til Bunden af Ørstensfjord.

2. Den nordlige eller Standals- og Vartdalsstrandens Fjeldregion udbreder sig fra Bondalen først i nordlig Retning mellem den ydre Deel af Hjorundfjorden og Foldstaddalen, men boier derefter mod Vest og Vestsydvest mellem Vartdalsstrand paa nordvestre samt Foldstad- og Ørstendal og Ørstenfjord paa sydøstre og søndre Side. Den ender med Fjeldhøiden Lidalsfjeld og Riaanæsset ved Eko- og Vartdalsfjordenes Sammenflyden. Længde efter den bøiede Linie omtrent 3½ Miil. Vartdalsstrandens Fjelde høre til de smukkeste i Amtet og tager sig især godt ud fra Havkysten nordenfor. Af de høieste Toppe iblandt dem nævnes Vartdalseggen og Ørstenshatten, der paa Kartet ere særskilt aflagte; men Forfatteren tør ikke paatage sig at indestaae for, at det ikke er selvsamme Fjeld. Fiskerne benytte Vartdalseggen til Udgangspunct for deres Med, naar de skulle til Storeggen, idet de følge en Linie, som gaaer derfra over høieste Punct af Godø, og siges at naae Storeggen, hvor denne Linie overskjæres af en anden Linie fra Troldtinderne (Vengetinderne?) over Stemsheften. Desuden er meget omtalt Lidalshornet søndenfor nysnævnte Lidalsfjeld. Den nederste Deel er græsklædt, men den øverste Deel er næsten lodret paa den Side som vender til Ørstensfjord og altsaa fra den Side ubestigelig; men Høiden er neppe 2000 Fod; om det end er smalere, end andre Fjelde med Tilnavn af Horn, saa har dog ikke heller dette nogen egentlig Lighed dermed.

d. paa den vanelvenske Halvø.

Fra det lave, men steenopfyldte Steensvikeide fortsættes Hovedfjeldrækken fremdeles i Vest til Polden af Vanelvsfjord omtrent i 2 Miils Længde; men Høiderne ere nu betydeligt aftagne. Denne Fjeldrække overskjæres henimod den vestlige Ende af Maurstadeidet, 755 Fod høit, der dannes af den fra Vanelvsdalens nedre Deel opgaaende Aahjemsdal, som mødes af tilsvarende Dalføre fra Nordfjord. Den største Deel af Fjeldrækken helder paa Nordsiden ned imod Almklov- og Vanelvsdalen, neppe ½ Miil fra Grændsen. Men umiddelbart fra Hovedrækken ved Steensvikeidet gaae Søvdefjeldene i Nord langs med Steensvik og Voldensfjordene til Forbjerget Voldshammeren, lige i Vest for Eikreimsfjeldet (see litr. e); og derfra bøier Fjeldgrenen i Vest under Navn af Røvdestrandens Fjelde hen til Søvdsnæsset ved Indløbet til Søvdefjord (hvorom mere i følgende §). Den første Deel af denne Fjeldgreen adskiller Vanelvens Søvde og Røvde Sogne fra Voldens Præstegjæld, naar undtages den lille Velsvikbygd af Volden, som ligger paa vestre Side af Voldshammeren; og den sidste Deel adskiller Søvde fra Røvdestranden i Røvde Sogn i Herø. En Forgrening af Søvdefjeldene længst i Syd er Vanelvsfjeldene, som gaae i Vest paa nordre Side af Almklov- og Vanelvsdalen og ende med Slagnæsset mellem Vanelvsbugten og Syltefjorden; — og denne Green sender igjen en mindre Green mellem det Inderste af Søvde- og Syltefjordene ned til Søvdseidet, adskillende paa denne Strækning Sognene Vanelven og Søvde fra hinanden.

Endelig hæver sig paa nordr Side af dette Eide, der er bredt og lavt, men neppe ⅝ Miil langt, en Fjeldgreen, som først under Navn af Brandalsstrandens Fjelde gaaer i vestlig Retning fra Kobbernæsset ved Indløbet til Søvdefjord til henimod oftnævnte Aaramsund, og dernæst under Navn af Haakatlestrandens Fjelde i sydvestlig Retning langs med Hougsfjorden, adskillende Vanelven fra de til Sandø Sogn i Herø tilhørende Brandal og Haakatle Strande, af hvilken sidste dog en liden Deel tilhører Vanelven.

e. Paa Øerne.

Om Fjeldene paa Sandø Sogns Øer er det nok at bemærke, at de kunne henføres til 2de Rækker, som danne Hougsholmen, Qvamsø og Ristø i Vest langs med Statland og Vaagø og Sandø i Øst ved Gurskøen. Ligesaalidt er det fornødent her at omtale Øerne nordenfor Herøfjorden. Men de større Øer Gurskø og Hareidlandet have hver 2de Fjeldrækker, som maa omtales.

Paa Gurskøen.

1. Sauvdefjeldet, som gaaer op fra sydligste Ende af Hidseggfjorden i østlig Retning langs med Røvde- (eller som den her kaldes Brandals-) fjordens Nordside og ender med Fjeldhøiden Søre-Laupen ved Indløbet til Legangerbugten.

   Paa nordre Side af dette Fjeld, ved Legangerbugten, er det temmelig høie Gurskeide mellem Gursken (hvorom mere under Herø) og Legangerbugten; og paa nordre Side af bemeldte Gursken og Eidet ligger

2. Hidseggens Fjeldrække, der begynder med Forbjerget Hidseggen og strækker sig i østsydøstlig Retning til Legangerfjeld, men derfra bøier i Nordøst med et langt Næs langs med Dragsund og Gardnæsviken, kaldet Rambjørnen, som ender ved Dimøvaagen.

Paa Hareidlandet.

Ovennævnte Sauvdefjeld synes fra Søre-Laupen at fortsættes over Øerne Maalø, Ekø og Ørenø, der lukke for Legangerbugten, og paa den anden Side af Eksundet hæver sig

1. Aursnæsset paa Hareidlandet paa nordre Side af Ekøfjord, og fortsættes ved den ganske anseelige Fjeldhøide Nørre-Laupen ved Vartdalsfjord, der dog snart aftager i Høide langs med Almestranden, indtil den ender med Hjøringnæsset ved Storfjorden, efterat have sendt en høiere Green paa nordre Side af Hjøringdal og den omtalte Livaag langs søndre Side af Snipsøredalen.

   Det bemærkes, at bemeldte Fjeldhøide Nørre-Laupen paa Karterne i Almindelighed er benævnt Grøthornet. Men dette er feilagtigt; thi Nørre-Laupen har sit Navn som Fortsættelse af Søre-Laupen; og Grøthornet eller

rigtigere Grauthornet ligger, som strax skal sees, nordligere.

Paa Nordsiden af Nørre-Laupen er et Eide, ikke høit og temmelig bredt, det egentlige Hareide (Hadareide), som forbinder Hadalen (Hadardalen) ved Legangerbugten med Snipsøredalen og Hareiddalen, der fører til Storfjorden; og paa nordre og vestre Side af disse Dale med mellemliggende Eide hæver sig

2. Grauthornets Fjeldrække, som først gaaer i nordlig Retning langs vestre Side af Hareidlandet til Fjeldheiden Fløeggen ved Bredsund, men derpaa boier i Øst og ender med Qvitnæsset, ¾ Miil fra Aalesund.

Selve Fjeldhøiden Grauthornet er egentlig blot den høieste Top af en ganske anseelig Fjeldmasse, som under verlende Navne Ringdalhorn, Gaidnæshorn, Grauthorn og Hasundhorn i omtrent ½ Miils Længde strækker sig fra Eidet og Legangerbugten i nordlig Retning til Gaarden Hasund, men derefter synker ned til en Fjeldaas, som nu kaldes Hareide, ventelig fordi Veien er lagt derover, men, som, uagtet den blot stiger op til 600 Fod over Havfladen, dog er mindre skikket til Hovedveilinie, da den er udsat for Havstormenes og Østenvindenes hele Barskhed, og om Vinteren deels formedelst Haulke og deels formedelst Mangel af Snee er vanskelig at befare, og saaledes mindst nyttig, naar man meest trænger til den. Forøvrigt kan denne Fjeldrække med god Grund ansees som en Fortsættelse af Hidseggfjeldet, nemlig fra Legangerfjeldet over Rambjornen og den lille Vedøholme, der ligger midt imellem Rambjornen og Foden af Grauthornet, uden at tale om den hele Klippestrand langs med Nordvestsiden af Legangerbugten op til det grunde og smale Dragsund, paa hvis anden Side man i Gardnæstangen har Foden af Gardnæshornet.

B. Fra den gudbrandsdalske Fjeldrække udgaaer følgende Forgreninger i dette Fogderie.

a. Paa Fastlandet og den nordalske Halvø.

1. Breidalseggen og den geirangerske Fjeldgreen. Breidalseggen, formodentlig omtrent 5000 Fod høi, hæver sig midt paa Lomseidet, paa Nordostsiden af den

geirangerske Deel deraf, og synker strax ned til alle Sider, men kan dog ansees for at have sin Fortsættelse i den Rand af den store nordalske Fjeldflade, som gaaer langs med nordøstre Side af Geirangerdalen, og fra Vesteraasbræen i denne Dals nedre Deel videre fortsættes i nordvestlig Retning langs med Geirangerfjord ud til Sunelvsfjorden, hvor den boier i Nord og følger Sunelvsfjorden ud til Skrednakken ved Nordalsfjord. Herfra fortsættes den videre i østlig Retning til Eidsviken (Yttre-Dalsviken). Denne Fjeldgreen, som tillige danner den største Deel af den nordalske Halvø, er vel omtrent 4 Mile lang, hvoraf de første 2½ Miil i den nordvestlige Retning danner Grændsen mellem Sognene Geiranger og Nordalen og den derpaa følgende halve Miil mellem Geiranger og Sunelven. Den øvrige Deel af Længden tilhører Eidsbygden i Nordals Sogn.

Fra denne Green udgaaer 2de Sidegrene:

a. Herdalsfjeldene i nordlig Retning fra Vesteraasfjeldet langs med Herdalen, som adskiller den fra Sletdalsreset, til Nordals Præstegaard, Engesæt;

b. Dyrdalsfjeldet fra nederste Deel af Geirangerdalen langs med Dyrdalen, som adskiller det fra Herdalsfjeldet, op til Dalsbygden ved Gaarden Relingen og Dalsviken af Nordalsfjorden, adskillende Dyrdalen fra Eidsbygden, hvor Eidsdalen følger Fjeldets Vestside i sydlig Retning og mødes af den fra Geirangerfjordens Bund opgaaende Molsæterdal, saaledes at her dannes et Eide mellem Sognene Geiranger og Nordal.

2. Den nordalske Fjeldflade, der er at betragte som en Affats af de til en Høide af 5500 Fod stigende Grændsefjelde i Hovedrækken udbreder sig paa et Areal af mere end 2 Qvadratmile fra Breidalseggen og Lomseidets østre Deel (Tafjordseidet) mellem Grændsefjeldene i Øst forbi Karitinden samt Geirangergrændsen og Sletdalsreset til henimod Vandskjellet mellem nordre Herdal og Tafjordsdistrictet, 3380 Fod over Havfladen. Det omslutter de øverste Løb af Herdalselven med Sletdalsvandet, 2910 Fod, samt af Kalhuussæterelven med Fagerbot-Vand, 3220 Fod over

Havfladen, og har kun ringe Græsvext, Rensdyrmoser og Dvergbirk.

3. Fra denne Fjeldflade ved bemeldte Vandskjel udgaaer nordre Herdalsfjeld langs med nedre Deel af Kalhuussæterelven og Tafjorden samt Vindsnæsfjeldet mellem Dalsbygden og Tafjorden, mellem hvilke 2de Fjelde et Eide fører fra Dalsbygden og Herdalen til den indre Deel af Tafjorden. Forøvrigt hører bemeldte Vindsnæsfjeld til den nordalske Halvø.

4. Tafjordsfjeldene. Disse strække sig i en Længde af $3\frac{1}{2}$ Miil fra Grændsefjeldene mod Ulvaadalen i Romsdal i Øst til Sylteviken af Nordalsfjorden i Vest, begrændset paa Sydsiden af Nedalselven og Tafjorden samt paa nordre Side af Grøndalselven og Valdalselven.

Hovedfjeldrækken strækker sig fremdeles i nordlig Retning til Vermaadalseidet, hvorfra Valdalselven og Vermaadalselven i Romsdal have deres Udspring; og paa denne Strækning kjendes ingen fremragende Høider, som tilhøre Søndmøre. — Derimod overskjæres den paa denne Strækning af 2de Eider eller Passager, hvoraf den ene fører fra Grøndalen og Steendalen til Ulvaadalsvandet, og den anden, Olaf den Helliges Vei, fra Valdalen til nedre Deel af Ulvaadalen. Hvorvidt nogen af disse ere skikkede til Veianlæg, vides ikke. Derimod antages dette at maatte være Tilfældet med ovenmeldte Vermaadalseide.

Fra Vermaadalseidet bøier Hovedfjeldrækken i Nordvest til Stigfjeldet, over hvilket der ligeledes gaaer et Eide fra Gaarden Langedal i Valdal til Isterdalen i Romsdal, og dette Eide formenes at maatte være practiabelt til Veianlæg.

Fra Stigfjeldeidet gaaer Hovedrækken vestlig til Stordals- og Indfjordseidet, som er Grændsen mellem det egentlige Fastland og den søndmør-romsdalske Halvø. Men idet den naaer til dette Eide, overskjæres den i skraa Retning af den fra Valdalen opgaaende Myklebostad-Dal, som kun ved en lav og smal Fjeldkam er adskilt fra Stordalseidet, og fra sydvestre Side af denne Dal udgaaer

5. Liddbygdens Fjeldregion ned imod Nordalsfjorden mellem Valdalens nederste Deel og Sylteviken i Øst og

Storfjorden samt Stordalen i Nordvest, uden at derved dog kan siges at være dannet nogen egentlig Halvø. I denne Region er Ormhulen ved den nederste Deel af Valdal en anseelig og vakker Fjeldhøide, sandsynligviis af 4000 Fods Høide og med et Ferskvand paa Toppen.

c. Paa den søndmøre-romsdalske Halvø. Paa den nordvestre Side af Stordals- og Indfjordseidet hæver sig igjen Hovedfjeldrækken ved en anseelig og udstrakt Fjeldgreen, der udbreder sig til begge Sider, nemlig paa Romsdalssiden ved Vaagstrands- og Voldsfjeldene og i Søndmøre ved

6. Stordalsfjeldene. Disse udstrække sig i vestsydvestlig Retning fra Fogderiegrændsen til Storfjorden, hvor dennes Løb er sydøstligt og begrændses paa søndre Side af Stordalen i Strandens Præstegjæld og Vagsvikdalen i Ørskog. I den vestlige Ende gjennemskjæres denne Region af den fra Storfjorden opgaaende Dyrkornbygd; og i Nordvest hæver sig den anseelige 3 à 4000 Fod høie Lauparen, der uagtet sin Beliggenhed saa langt inde i Landet, alligevel er et af Udgangspuncterne for Fiskernes Med. Det er Grændsefjeld mellem Sylte Sogn paa den ene Side og Ørskog samt Stordals Sogn paa den anden.

Vagsvikdalen mødes ved nordre Fod af Lauparen af Kjærsheimdalen i Sylte Sogn af Romsdal, og herved dannes atter et Eide, som neppe er 900 Fod over Havfladen; — og nordenfor dette Eide deler Hovedfjeldrækken sig i 2de Grene, hvoraf den ene, Sylte- og Vestnæsfjeldene gaae ind i Romsdal, medens den anden

7. Ørskogfjeldene gaae ind i Ørskog af Søndmøre. Disse, som nærmere maa omtales under Ørskog Præstegjæld, gaae i vestlig Retning ned til Storfjorden, mellem Ørskogviken og Solnørebugten og have paa den anden Side af Dragsund i Skodje deres Fortsættelse i Ørenøens, Suløens, Nørvøens, Aspøens, Hessens og Godøens Fjelde. Her er imidlertid ingen Fjeldhøider, som kan antages at overstige 2000 Fod, hvorfor deres videre Omtale forbeholdes til Præstegjældene Skodje og Borgund.

Men fra Ørskogviken gaaer Ørskogdalen op i østnordøstlig Retning, og fra denne Dals Midte er der mellem Ørskogfjeldene Overgang til den fra Tresfjorden mellem

Sylte- og Vestnæsfjeldene opgaaende Skorgedal. Dette er det bekjendte Orskogeide, 1055 Fod høit, hvorover Hovedveien mellem Fogderierne gaaer.

Ogsaa Ørenøen overskjæres ved et ganske mærkeligt Eide, nemlig Spilkevikeidet fra Spilkeviken af Borgensund til Ellingsøfjorden.

Retningen af Hovedfjeldrækken gaaer fra Orskogeidet over søndre Fod af Vestnæsfjeldene til det saakaldte Tommelfjord-Skar, omtrent 800 à 900 Fod høit, hvorfra Solnøredalens nedre Deel gaaer til Solnørebugten, og saaledes er ogsaa her et Eide.

8. Nordenfor Solnøredalen gaae Skodjefjeldene i sydvestlig Retning ned til Skodjefjorden og adskilles ved et andet fra Tommelskaret sydvestlig nedgaaende Eide og Engesætdalen fra Engesætfjeld.

9. Nordenfor Engesætfjeldet gaaer Vatnedalen op fra Bunden af Vatnefjord, og Firdal op fra Tommelfjord. De møde hinanden og danne Nakkebygdens Eide, nedenfor hvilket Hovedfjeldrækken fortsættes med Fjeldhøiden Skjæringens Fjeldregion mellem Romsdalsfjordens Hovedbasin og Vatnefjord.

10. Fra Bunden af Vatnefjord fører Vatneeidet meget lavt, fladt og bredt over til Grytefjord, og vestenfor dette fortsættes Hovedfjeldrækken i vestlig Retning ud over Grytestrandens Halvø med Fjeldhøiden Skaarfjeld og de allerede nævnte Hildreheften, Gamleimveten og Tverberget, blandt hvilke Hildreheften især er et vigtigt Sømærke, formodentlig henved 3000 Fod høit.

d. Paa Øerne.

11. Harhamsøerne, nemlig Lepsø, Harhamsø, Flemsø have ogsaa sine Fjelde og tildeels ret anseelige, men behøve dog ikke paa dette Sted at omhandles videre, end med den Bemærkning, at de ere en fra Hoved udgaaende Fortsættelse fra Lepsø Rev mellem Vigrfjord og Harhams Led.

Forøvrigt bemærkes om de søndmørske Fjelde i Almindelighed, at de, som nærmere ved den sydlige Hovedfjeldmasse, hvorfra de udgaae, ogsaa i det Hele taget ere høiere og steilere, end Fjeldene i de 2de andre Fogderier, men at Fjeldene langs med begge Sider af Hjørundfjorden især udmærke sig ved fort-

løbende, om end oppe ved Toppene adskilte, fremragende Høider, som sandsynligviis stige op til 4000 Fod, noget, som vel ogsaa forekommer i de østlige Dele, men dog meest som Undtagelser. Vestenfor er der kun 2 eller 3 Toppe, som maaskee ere ligesaa høie, nemlig Vartdalseggen, Ørsteenshatten og en Fjeldhøide, kaldet Fælden, ved Steensvikfjordens Indre.

§ 4.

Fjordene.

I den i første Afsnit givne Oversigt over Fjordene ere flere forbigaaede som ufornødne for Øiemedet; men da de dog af forskjellige Grunde ere af Vigtighed og oftere blive paaberaabte, saa bør hiin Oversigt fuldstændiggjøres, hvilket her for Søndmøres Vedkommende skeer, som følger.

1. Fra Vanelvsgabet gaaer Sandsfjorden, mellem Øerne Ristø og Sandø paa vestre og Sandøen paa østre Side, ind til Vaagøen, paa Siderne af hvilken den flyder sammen deels med Hougsfjorden, deels med Hidsegfjorden. Den er opfyldt med en Mængde Holme, Skjær og Grunde.
2. Sundene i Rundøens Øgruppe blive omtalte under Herø Præstegjæld; men her bør nævnes Rundø-Sund, fordi det kan benyttes under Indseiling til Bredsund.
3. Fra Rovdefjorden gaaer Søvdefjord ind i den vanelvenske Halvø mellem Kobbernæs og Søvdsnæs og trænger ind gjennem Søvde Sogn i 1 Miils Længde og sydsydostlig Retning til Søvde Kirke, hvor den optager flere Elve. — Den vanelvenske Halvø bliver ved denne Fjord deelt i 2de mindre Halvøer.
4. Fra Ekø- og Valdalsfjorden gaaer Ørstenfjord mellem Riaanæs og Stenæsveten ind i Ørstens Sogn af Voldens Præstegjæld paa voldenske Halvø i henved 1 Miils Længde til Gaardene Øse og Velle, paa hvilken sidste Sognekirken staaer og hvor den optager Øse- eller Ørstenelv. Herved fremkommer saaledes atter en Halvø mellem denne Fjord og Voldensfjord; men Fjordens Længde bør nok regnes fra begge Sider og 2de smaae Øer, som ligge i Indløbet, da bliver Længden neppe over $\frac{7}{8}$ Miil.

5. I den sykelvenske Halvø gaaer Sykelvsfjord i 1 Miils Længde til Valdalen, hvor den optager et Elvedrag.
6. Ved Hjørundfjord maa erindres, at der ved dens Midte udgaaer:
   a. paa vestre Side Hustadbugten til Sæbø Præstegaard og Gaarden Hustad, nederst i Bondalen paa hver sin Side af Bondalselven;
   b. paa østre Side Nordangsfjord, som lidt sydligere gaaer ind til Gaarden Øie i Nordangsdalen og optager Nordangselv.
7. Nordalsfjorden danner 3 Vike, nemlig Eidsviken eller Ytterdalsviken, som fører ind til Gaarden Yttre Dale i Eidsdalen paa den nordalske Halvø, og er en god Havn; Dalsviken ved Nordals Kirke, og Sylteviken, som fører ind til Valdalen, og hvori Valdalselven falder ud. Fra denne er det, at Tafjorden gaaer ind mellem Gaarden Sylte og Vindsnæsset.
8. Stordalsbugten gaaer fra Storfjordens Bøining $\frac{1}{8}$ Miil ind til Gaarden Hove i Stordalen; og Fjordstrækningen udenfor kaldes som oftest Stordalsfjord.
9. Vagsvik og Amdamsbugt ved Gaarden Amdam og Vagsvik, fra hvilken sidste Gaard Vagsvikdalen gaaer op.
10. Ørskogviken fører fra Storfjorden ind til Ørskog Kirke og Præstegaard samt Gaarden Soholt i Ørskogdalen. Den søndre Strandside er noget over $\frac{1}{4}$ Miil lang, men den nordre, Soholtstranden, er henved $\frac{1}{2}$ Miil. Dette er en af de fiskerigeste Fjordstrækninger i Amtet i Forhold til Størrelsen; især Sommersild og Lax.
11. Ved Skodjefjord maa bemærkes, at man almindeligst regner dens Indløb fra Ellingsøens vestre Ende og da bliver dens Længde kun omtrent $2\frac{1}{2}$ Miil til Dragsund.

Ved Norvøsund mellem Norvøen og Ørenøen staaer den i Forbindelse med Borgensund. Norvø-Sund er ikke seilbart, og der er lagt en Bro over samme i Hovedveien i Aalesund.

Indenfor Taftesund gaaer Grytefjorden ind til den frugtbare Engesætdal, og herved dannes Stettebygdens Halvø mellem denne Deel af Grytefjorden og Strømmene.

12. Samsfjorden gaaer fra Harhamsled sydlig ½ Miil ind i Grytestrandens Halvø; og denne Fjord tilligemed Rogvafjord danner Grændsen mellem Aalesunds og Moldes Lodsoldermandsdistrict. Fjordene mellem Harhamsøerne ville blive omtalte under Harhams Præstegjæld.
13. Vatnefjord gaaer fra Mifjorden sydlig ind til Vatnedal og Vatneeidet 1 Miil lang.
14. Vestrefjord, ¼ Miil lang, gaaer strax østenfor Vatnefjorden sydlig ind i Fastlandet ved Skjæringens Fjeldregion.

§ 4.

Fogderiets kirkelige og borgerlige Ordning.

Fogderiet omfatter, som allerede omhandlet i første Afsnit, 2de Provstier og 2de Sorenskriverier, hvis Begrændsning er den samme, nemlig:

Søndre Søndmøre med 5 Præstegjælde: Vanelven, Herø, Ulfsteen, Volden og Hjørundfjord; og

Nordre Søndmøre med 6 Præstegjælde: Nordal, Stranden, Ørskog, Skodje, Harham og Borgund.

Men denne Ordning stemmer for en stor Deel ikke overeens med den naturlige, og er, som allerede i Indledningens 9de Tidsrum forklaret, lidet skikket til at fremme Sognepræsternes behørige Virksomhed, og aldeles utjenlig til at lægges til Grund for den communale Ordning, hvilket Alt vil blive nærmere paapeget i følgende Afsnit om Præstegjældene.

Herved er Forfatteren kommet paa den Tanke at undersøge, om ikke Districtets naturlige Forholde skulde give nogen Anviisning til en ønskeligere Ordning, og om ikke den gamle Skibrede-Inddeling under dette Arbeide skulde være at tage Hensyn til, da den i sit Øiemed havde noget tilfælles med vor nuværende Inddeling i Thinglage og Formandskabsdistricter. Desværre ere imidlertid de Oplysninger, som Munch har kunnet give i det gamle Norges Beskrivelse, især for Søndmøres Vedkommende, saa ufuldstændige, at Munch kun har udtalt som Formodning, at Søndmøres 16 Skibreder vare følgende:

1. Sunifli, Sunelven og Geiranger.
2. Dala, Nordals Sogn.
3. Slygs (Slyngstads), Strandens Præstegjæld.

4. Sikifli, Sykelvens Sogn (og sandsynligviis hvad der af Orskog Sogn ligger paa Storfjordens Sydside).
5. Vala, en Deel af Ørskog Sogn (sandsynligviis hvad der ligger paa Storfjordens Nordside), og Skodje Sogn (dog med Undtagelse af Engesætdalen).
6. Vatna, Harhams Sogn og Vatne nordenfor Vatneeidet.
7. Grjota, Engesætdalen Eidsvikbygden og hele Grytestranden, Søvikbygden, Vigrø og Vallerø.
8. Borgundar, Borgunds nuværende Sogn med Undtagelse af Grytestranden, Søvikbygden og Valleræen.
9. Harundar, Hjorundfjords Præstegjæld, hvorved bemærkes, at Munch har antaget, at Hjorundfjørdr ogsaa kaldtes Harundarfjørdr.
10. Voldar, Voldens Sogn.
11. Fjardar Skibrede i Ørst, Ørstens Sogn (og formodentlig de nordvestlige Bygdelage af Volden, Birkenæsset og Oxenø, samt Maalø og Ekø af Røvde).
12. Raudvinjar, Søvde Sogn og de paa begge Bredder af Røvdefjorden og Hidsegfjorden liggende Dele af Sognene Røvdø og Sandø.
13. Vanifli, Vanelvens Sogn (og rimeligviis Haakatlestranden med Øerne Haugsholmen, Qvamsø og Ristø).
14. Njardeiar (Nærø), Herø Sogn.
15. Ulfsteins, Ulfsteens Sogn (og formodentlig ogsaa de nu Herø og Rovde Sogne tilhørende Dele af Legangerbugtens Omgivelser paa Gurskø og Hareidlandet).
16. Hadareidets, nuværende Hareidets Sogn.

Herved bemærkes, at de i Parentheser gjorte Tilføininger ere af Forfatteren. Hos Munch nævnes ikke nogen Deel af Harhams Præstegjæld; men dette er tilføiet ved No. 6 og 7 af Forfatteren efter Meddelelse fra Sorenskriverarkivet. Sandø Sogns Øer nævnes ei heller hos Munch, ligesom der ikke heller ved de af ham nævnte Steder i Søndmøre findes noget om, til hvilket Skibrede de henhøre. Ved No. 11 bemærkes, at Grunden til Forfatterens Formodning er den, at Ørstens nuværende Sogn synes at maatte have været for lidet til at danne et Skibrede. Derhos paapeges særskilt ved No. 7, at Vigrø og Vallerø have været henlagte til samme Skibrede, og ikke adskilte fra hinanden under forskjellige Dele, som de siden ere blevne.

For nu at sammenholdes hermed skal Forfatteren paapege, hvorledes Districternes Beliggenhed ved Fjelde og Fjorde synes at anbefale følgende Inddeling i *Landskaber* med Tilføielse af Folkemængden i hvert af dem.

		Folke-mængde.
1.	*Sunelvens* og Geirangers Landskab, bestaaende af bemeldte 2de Sogne, omkring Geiranger og Sunelvsfjord, adskilte fra Nordals Sogn ved Geirangerfjeldene; fra Strandens Sogn deels ved Ljøfjeldene og deels ved Muldskreddals*eidet* mellem disse Fjelde og Muldskreddalsfjeldet, samt fra Hjørundfjords Præstegjæld ved Nebbedalseidet mellem Muldskreddalsfjeldet og Nordungsdalens sydlige Fjeldregion	1508
2.	*Nordalens* Landskab, Nordalens Sogn	1878
3.	*Strandens* Landskab, Strandens Præstegjæld . .	2021
4.	*Sykelvens* Landskab, Sykelvens Sogn med Ramstadbygden, Søvikbygden og Furustranden	1999
5.	*Skodje* Landskab, Skodje Præstegjæld med nordre Deel af Ørskog og Grytestrand til Tverberget, altsaa Gaarden Ugelstad inclusive	3327
6.	*Harhams* Landskab, Harhams Sogn med Søvikbygden	1934
7.	*Vigrøens* Landskab, Roalds Sogn, med Øerne Valderø, Giskø og Godø samt nogle Smaaøer begrændset paa alle Sider af stormfulde Fjorde	1601
8.	*Borgunds* Landskab, efter Afgang af Grytestrand, Søvikbygd og Øerne Giskø og Godø med flere . .	3032
9.	*Hjørundfjords* Landskab, Hjørundfjords Præstegjæld	1558
10.	*Voldens* Landskab, Voldens Sogn efter Fradrag af Libygden paa Birkenæsset, Ørenøen og Velsvikbygden	2655
11.	*Ørstens* Landskab med Libygden.	1581
12.	*Vanelvens* Landskab, Vanelvens Præstegjæld . . men hvortil burde føies den tilstødende østre Deel af Statlandet fra Kjøde-Polden til Revjehornet med saavidt vides 18 Opsiddere.	2089

			Folkemængde.
13. Sandøens Landskab, bestaaende af:			
a. af Sande Sogn		1498	
b. af Røvde- og Skredstranden, det vil sige af Røvde Sogn.	749		
med Fradrag af Sognets Andeel i Legangerbugtens Bygdelag	295		
	454		
og af Velsvikbygden	64		
		518	
			2016
14. Herøfjordens Landskab, det vil sige			
a. Herø Sogn	1541		
efter Fradrag af dets Andeel i Legangerbugtens Bygdelag	71		
		1470	
b. Ulfsteens Sogn	925		
efter Fradrag af dets Andeel i Legangerbygden	106		
		819	
			2289

Dette sidste vilde saaledes blive begrændset af Hidsegfjeldets Række med Legangerfjeldet Rambjørnen og Vedøholmen samt af Grauthornets Fjeldrække til Qvitnæsset ved Bredsundets Sammenflyden med Storfjorden.

15. Hareidets Landskab, bestaaende af			
a. Hareidets Sogn		1303	
b. Legangerbugtens Bygdelag, nemlig			
af Volden, Ørenø	29		
„ Røvde	295		
„ Herø	71		
„ Ulfsteen	106		
		501	
			1804

Det skjønnes let, at her forudsættes, at dette Bygdelag maatte blive et eget Kirkesogn, Ekfunds Sogn, hvortil vel ogsaa kunne henlægges de nærmeste Gaarde ved Vartdalsfjorden, hvorom mere i det Følgende. Hele Land-

skabets Grændse er: den nys angivne Grændse fra Qvitnæs til Legangerfjeld mod Herøfjordens Landskab i Nordvest; Vandskjellet paa Gurskeidet mod Sandø Sogn i Vest; Søre-Laupen og Rovdefjord med Rovde Sogn i Sydvest; Ekofjord, Lidalsfjeld og de øvrige Vartdalsstrandens Fjelde mod Ørsten i Syd; Hjørundfjordens Indløb ved Fæstø i Øst; Storfjorden samt Hoideryggen af Suløens vestre Deel mod Borgund i Nordøst; samt Indløbet til Storfjorden i Nord. Størrelsen vilde blive omtrent 3 Qvadratmile og Afstanden mellem Kirkerne 1½ Miil Landvei.

Det vil sees, at en saadan Ordning i det Væsentlige stemmer overeens med den gamle Skibrede-Inddeling, naar undtages i Fogderiets vestlige Deel; og fremdeles vil det sees, at man ved den ikke fik noget Præstegjæld med saa ringe Befolkning, som Vanelven, Hjørundfjord og Harham havde i 1815.

I saadanne Præstegjælde, som f. Ex. Borgund endnu er, med 4161 Mennesker paa et Areal af henved 3 Miils Længde, blive Sognepræstens Kræfter opslidte uden tilsvarende Nytte for Almuen. I Nordals Præstegjæld, omtrent 13 Qvadratmile med Annex-Reiser paa henved 3 og 3½ Miil Søvei, er det endnu værre, saasom en stor Deel af Tiden medgaaer til ingen Nytte. Stort bedre er det heller ikke med det nuværende Herø Præstegjæld. Man kunde spørge, hvorfor Forfatteren vil have et saa stort Præstegjæld som Skodje Landskab. Dertil svares, fordi Annexreiserne blot vilde blive omtrent ¾ Miil Landvei og fordi Vatne Sogns Indvaanere nok ville sørge for at faae en egen Sognepræst, saasnart det kan lade sig gjøre.

Man maa desuden stadigen have for Øie, at Amtsdistrictet endnu mangler Adskilligt for at kunne siges at være kommet til Udgangspunctet for dets Udvikling.

Den communale Ordning er endnu i Formen overeensstemmende med Præstegjældene, undtagen i Nordals Præstegjæld, hvor Sunelven og Geiranger udgjøre et særskilt Formandskabsdistrict med særskilt Bestyrelse for Skole- og Fattigvæsen. Her er saaledes 12 Formandskabsdistricter. Men i Virkeligheden er det i mange af Præstegjældene over det hele Amt Tilfældet, at hvert Sogn formedelst Mangel af Eenhed i Interesser har drevet igjennem at faae særskilt Ordning for Fatigvæsenet og andre Communeanliggender. Navnligen er dette for Søndmøres Vedkommende Tilfældet i Volden, Ulfsteen, Herø, Harham,

Skodje og Ørskog, ja tildeels ogsaa i andre Præstegjælde, hvor det ikke skulde ventes, f. Ex. i Vanelven og Stranden. Dette vil tildeels sees af nedenstaaende fra Fogden modtagne Fortegnelse, der dog blot angaaer de ved hans Omsorg udlignede Summer. Men disse ere kun en Deel af Udgiverne. Til Bestridelse af Skole- og Fattigvæsensudgiver udskrives nemlig ved Siden deraf Skole- og Fattigskat, som udlignes af Bestyrelserne paa Individerne og oppebæres af private Incassatorer; og i denne Henseende saavelsom i Lægdshold er det især, at hvert Sogn vil sørge for sig selv.

Thinglagsindelingen falder i Nordalens Præstegjæld forsaavidt sammen med den communale, som Sunelven er et særskilt Thinglag; men den afviger saavel fra Præstegjældsordningen, som fra den communale derved, at Nordals Sogn er forenet med Strandens Præstegjæld i Dale Thinglag; men da det nye Skodje Præstegjæld nu ogsaa danner et Thinglag, saa er Antallet af Thinglage saavelsom af Præstegjældene 11, medens Formandskabsdistricternes Antal er 12.

Den paaberaabte Fortegnelse fra Fogden indtages paa omstaaende Side.

over udlignede Summer til Skole- og Fattigcassen samt Communeudgifter i Søndmøres Fogderie for Aarene 1857, 1858 og 1859.

Thinglag.	Sogn.	Skolecassen. 1857 Spd. ß.	Skolecassen. 1858 Spd. ß.	Skolecassen. 1859 Spd. ß.	Fattigcassen. 1857 Spd. ß.	Fattigcassen. 1858 Spd. ß.	Fattigcassen. 1859 Spd. ß.	Communalcassen. 1857 Spd. ß.	Communalcassen. 1858 Spd ß.	Communalcassen. 1859 Spd. ß.	Anmærkning.
Ulfsteen . . .	. . . . . .	130	130	110	200	150	150	98 44	100 56	78	
	Ulfsteen . . .	-	-	-	-	-	-	85 40	21 40	-	til Privatlægen.
Herrøe . . .	. . . . . .	-	-	-	-	-	-	123 17	113	43	
	Herrøe . . .	45	45	50	250	250	250	258	190	168	
	Sandøe . .	80	80	80	200	200	200	150	32	30	
	Røvde . . .	40	40	40	80	80	70	20	10	8	
Vanelven . .	. . . . . .	90	80	90	-	-	-	-	-	-	
	Vanelven . .	-	-	-	70	90	90	ikke	udlig-	net	
	Søvde . . .	-	-	-	60	70	80	ved	Fog-	den	
Volden . . .	. . . . . .	-	-	-	-	-	-	208 93	224 74	280 93	
	Ørsten . . .	45 76	52 18½	}131 3	52 20	78 28	78 28	14 16½	14 16½	}25 118	
	Volden . .	86 27	97 18		218 29½	292 92	292 92	7 44½	7 44½		Bogsamling.
Hjørundfjord	. . . . . .	12	20	20	50	50	20	182 17	130 29	157 114	
Haram . . .	. . . . . .	81	84	84	70	70	70	4	8	4	
	Haram . . .	-	-	-	-	-	-	8	8	8	
Borgund . .	Borgund . .	150	160	191	350	350	400	900	600	450	Desuden 32 Spd.
	Skoue og Vatne . . .	150	160	235 30	200	200	180	381 30	200	200	aarlig i 1857, 1858 og 36 Spd. i 1859
	Vatne . . .	-	-	-	-	-	-	104 52	-	-	til Jordemødrene i
Ørskoug . .	. . . . . .	130	134	133	207	225 35	231 46	327 62	219 25	255 89	Emolumenter.
	Søkelvens .	-	-	-	-	-	-	10	10	10	Emolumenter.
Dahle . . .	Stranden og Stordalen .	70	60	90	-	-	-	155	50	-	Fra 1857 og 1858
	Strandens .	-	-	-	-	-	-	15	15	-	Snebrydningsud-
	Nordalens .	76 56	76 56	76 56	150	80	60	130 70	157 14	35	gifterne paa Sund-
	Stordalens .	-	-	-	28 86	34 56	34 56	-	-	-	elvens Hovedvei
Sundelven .	. . . . . .	68	74	73	60	20	-	76	52 41	30	indbefattet.
	Sundelvens	-	-	-	-	-	15	300	385	Vides ikke.	Til Kirken.

§. 5.

Næringsveie.

a. Jordbruget.

Agerbruget er vistnok maadeligt hos den store Almeenhed, men dog ikke saa slet, som det forhen har havt Ord for, hvilket bedst kan skjønnes deraf, at det af sidste Femaarsberetning sees, at Fogden havde erklæret, at Avlingen i de 2de sidst forløbne Aar havde været tilstrækkelig for Behovet, — hvormed kan sammenholdes, hvad der i det Følgende oplyses under Herø Præstegjæld. Amtmanden bevidner ogsaa for hele Amtets Vedkommende, at Jordbruget har gaaet fremad ikke blot i Udvidelse, men ogsaa i Forbedring, og omendskjønt dette vel i mindre Grad gjælder Søndmøre, saa er det dog sikkert, at Sandsen ogsaa der er vakt, og at de forstandige Bemærkninger, som under et i Aaret 1860 i Søndmøre afholdt Landbomøde forefaldt fra Almuesmænds Side, i høi Grad tildrog sig Opmærksomheden. Det kan derfor med god Grund haabes, at Søndmøringen i Fremtiden ikke vil staae tilbage.

I de statistiske Tabeller for 1855 er den hele Udsæd opgivet som følger:

Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
3 Tdr.	41 Tdr.	2,653 Tdr.	2,656 Tdr.	14,393 Tdr.	7,892 Tdr.
Efter den allerede omtalte Middelfoldighed for hele Amtet:					
10,88 Fold	9,20	8,02	7,15	6,46	8,54
skulde altsaa den sandsynlige Avl i Søndmøre være:					
33 Tdr.	377 Tdr.	21,277 Tdr.	18,990 Tdr.	92,979 Tdr.	67,398 Tdr.
Men i Amtmandens Femaarsberetning er Middelfoldigheden for Søndmøre kun opgivet som følger:					
		7 Fold	6 Fold	5 Fold	8 Fold.
Og efter denne Opgave bliver den sandsynlige Avling som følger:					
33 Tdr.	377 Tdr.	16,529 Tdr.	15,900 Tdr.	71,940 Tdr.	63,080 Tdr.

Den hele Avl bliver saaledes idetmindste 104,772 Tønder Kornvarer og 63,080 Tønder Poteter, eller over 3 Tønder Korn og 2 Tønder Poteter for hvert Individ, hvilket i et District med saadan

Rigdom af Fødemidler fra Qvægavlen, som i Søndmøre, utvivlsomt maa være tilstrækkeligt med god Huusholdning, om det end er saa, at den overveiende Deel af Avlen bestaaer af Havre. Imidlertid er det vist, at her aarligen kjøbes Kornvarer, skjønt i aftagende Grad og af de ædlere Sorter, især Rug, men sandsynligviis gaaer et nogenlunde tilsvarende Qvantum af ringere Slags igjen ud af Districtet, deels til Lesje, deels til Nordfjord og deels til Kjøbstæderne.

Havedyrkning og især Frugttræers Dyrkning staaer i Nordals Præstegjæld paa et temmelig høit Trin, og er tillige temmelig almindelig især ved det Indre af Nordalsfjorden og ved Tafjorden. Navnlig har Pastor Hvidts Familie paa Relingen i denne saavelsom i andre Henseender foregaaet med hæderligt Exempel. Ogsaa paa Strandens Præstegaard er en sjelden god Frugt- og Urtehave, ligesom og hos forhenværende Landhandler Bensell i Ørskog. Men forøvrigt drives ikke Havedyrkning i nogen mærkelig Grad i det Indre af Districtet, skjønt der vistnok mange Steder haves Haver. I det Ydre er det endnu mindre bevendt dermed, naar undtages paa Præstegaarde og hos en eller anden Embedsmand eller Landhandler; — men en Gaardbruger, Johannes Scheide i Ulfsteen, er dog i denne Tid i Begreb med at anlægge en planmæssig Have, og Proprietair Baade paa Vaagøen i Sandø Sogn har allerede længe bragt det til aarligen at afsende en Baadladning Havefrugter til Kjøbstaden.

b. Qvægavl.

Engdyrkning finder næsten aldeles ikke Sted uden paa de fleste Præstegaarde og enkelte andre Gaarde hist og her, saasom paa Relingen i Nordalens Dalsbygd, hvor man ogsaa har optaget Engvanding. Imidlertid udlægges aarligen noget af gammelt Agerland til Eng, saaledes som allerede omtalt i 1ste Afsnit, i Gjennemsnit vel noget over 30 Tønderland aarlig; men det bliver ialfald ikke allesteds iagttaget, at de udlagte Agre ere i behørig hævdet Stand. Forøvrigt hjælper man sig med naturlige Græsgange. Disse ere formedelst den store Mængde af Elve og Ferskvande i Fjeldregionerne særdeles gode, især hvor der enten ere bestandige Snebræer eller Fjeldene saa høie, at Sneesmeltningen kun foregaaer langsomt, saaledes at Fugtigheden ved-

ligeholdes ud over Sommeren, uden hvilket Græsverten vilde standses eller ialfald ikke blive frodig, da Fugtigheden ellers strax vilde forsvinde ned over de steile Fjeldsider. Derfor ansees ogsaa Sneebræer for en stor Herlighed.

De bedste Slaattemarker for Almuesclassen findes paa Ryggen af Fjelde af 2 à 3000 Alens Høide, f. Ex. paa det omtalte Vindsnæsfjeld ved Dalsbygden i Nordalen og paa Maaslien i Ørskog; men udenfor saadanne Steder slaaer man Hø møisommeligt i Fjeldlierne, hvorom mere under Nordals og Hjorundfjordens Præstegjælde i det Følgende.

I Aaret 1855 var Qvægholdet som følger: 3,845 Heste, 33,360 Storqvæg, 54,681 Faar, 20,344 Gjeder, 3,202 Sviin og 254 Reensdyr. Søndmøre havde alsaa over $\frac{4}{9}$ Dele af Storqvægtallet for det hele Amt og lidt over Halvdelen af Gjeder. Det maa ogsaa med Hensyn til Gjederne erkjendes, at de søndmørske Fjeldregioner ere mere egnede for dette Huusdyr, end Romsdals og Nordmøres, og at Gjederne der gjøre stor Nytte ved at formindske Forbruget af Komelken, hvilken sidste flere Steder, navnlig i Sunelven, saa godt som aldeles ikke benyttes i Huusholdningerne. Men hvad Storqvæget angaaer, er der desværre Anledning til den Bemærkning, at det hidtil har været mindre værdifuldt, da Sultfodring i Søndmøre har været endnu mere almindelig, end i de andre Fogderier. Hesteholdet er ogsaa forholdsmæssig stort, omtrent $\frac{4}{9}$ Dele af hele Amtets; men dette kommer deraf, at der opdrættes et stort Antal til Salg. Den søndmørske Hesterace er ogsaa bekjendt for dens Godhed, især naar Hestene i ung Alder komme til Steder, hvor de nyde bedre Røgt, end den, som almindelig gives dem i selve Søndmøre. De ere ikke store, men forholdsmæssig stærke.

Man synes i Søndmøre ikke at have havt noget Begreb om det Fordeelagtige i at holde Huusdyrene, enten Heste, Køer, Faar eller Sviin, rene. Skabsygdom blandt Faarene har derfor været meget udbredt; og Svinene saavelsom Køer og Heste ere vantrevne. Imidlertid viser Amtmandens ofte paaberaabte Femaarsberetning, at man ialfald tildeels er bleven opmærksom. Paa Racernes Forbedring er ikke tænkt, og Sagkyndige antage desuden, at denne rettest bør søges ved bedre Røgt, Fodring og Stalde for de indfødte Racer. For Tiden ere Staldene i Almindelighed snevre og lave, uden tilstrækkelig Luftning og Lys;

og Faare- og Svinestierne kunne ikke kaldes andet, end usle mørke Huller.

Men uagtet alle disse Mangler har dog Qvægstellet betydelig tiltaget og forbedret sig i de sidste 20 à 30 Aar, navnlig siden Aalesund begyndte at hæve sig. Man vil i det Følgende under Præstegjældene faae at see, at f. Ex. Nordalens Præstegjæld aarligen afsætter Qvægavlsproducter til et Beløb af mindst 15,000 Spd. og at Smørproductionen i en mærkelig Grad har forbedret sig. Søndmørsk Smør var forhen ringeagtet; men nu er Forholdet anderledes. Især staaer Geirangers Smør i stor Anseelse. I Fortiden ansaaes Hjorundfjord med Hensyn til Fedevarer som Borgensunds Spisekammer. Men nu hæver Vartdalsstranden og Ørstens Sogn sig, medens Hjorundfjord synes at staae stille; og navnligen leveres fra Vartdalsstranden godt Smør, ligesom der i Ørsten gjøres Begyndelse til at levere Smørret i Egetræe, som Handelsvare.

Skovdrivt.

Paa søndre og vestre Side af Storfjorden haves saare lidet af Furuskov. Imidlertid er dette ikke Klimatets Skyld; thi der findes dog endnu Furuskov i Stranden, hvor man endog har et Sagbrug, og Levninger deraf i Hjorundfjord, i Østfjorddalen i Volden, og i Søvde i Vanelven, og det er allerede omtalt, at et Forsøg til Opelskning af baade Gran og Furu i Legangerbygden i Herø lover godt Udfald. I Hjorundfjorden har der sandsynligviis i Fortiden været frodig Furuskov; men den er rimeligviis ødelagt ved Udhugst til Afsætning til Skotlændere, som i Fortiden have søgt hertil, hvorom Minde endnu haves i Skudebakken ved Hustadbugten, hvor de skulle have lagt til med deres Fartøier.

Løvskoven derimod er endnu for en stor Deel frodig, og Hjorundfjord leverer Ore- og Birkebrænde til Salg. Men i Hareidets Præstegjæld og især i Herø er den for største Delen ødelagt, og hindres fra at voxe op igjen ved Ligegyldighed i Henseende til Fredning, naar undtages i oftmeldte Legangerbygd, hvor der i de sidste 20 Aar ved Fredning er opvoxet en frodig Løvskov, især af Birk.

Paa østre og nordre Side af Storfjorden er der derimod lige til Vorgund og Vatne ved Siden af Løvskov ogsaa nogen

Furuskov, om end i Almindelighed tarveligt og i det Høieste tilstrækkeligt til Bygdens Behov, dog saa, at Skjodje Sogn har noget Overskud. — Ogsaa den østlige Deel af Borgunds Sogn til Aasemulen har nogen Furuskov, men det Øvrige af Borgund saavelsom Vatne og Harham aldeles intet. Harhamsøerne tilligemed Giskø og Godø mangle endog Løvskov, ikke formedelst Klimatet, men af samme Grund som Herøe; — man har ikke villet frede den, og nu, da den er udryddet, er den ikke allevegne saa let at fornye som i Legangerbygden. Imidlertid lader det sig dog godt gjøre. Det er forøvrigt især i Nordalen, at Lind vorer med Frodighed, og Ek findes endnu i Røvde Sogn ved Legangerbugten.

Hvor andet Brændsel mangler, hjælper man sig med Brændetorv, hvoraf her i de ydre Dele allevegne haves tilstrækkeligt.

Bord og Tømmer maa derimod hentes deels fra Nordfjord og deels fra Romsdal; og Aalesund faaer Tømmer til Huse og Skibe fra Namsen.

Søndmøre har 29 Sagbrug, hvoraf 15 Bygdesage.

Fiskerierne.

Herom henvises forelobig til, hvad der ovenfor i første Afsnit er forklaret om Søndmøres indre Fiskegrunde, — den søndre søndmørske og den nordre søndmørske, samt de ydre Fiskebanke Gnausen med Storgrunden og Storeggen. Som der forklaret, anslaaer man Skreidfisket paa de indre Grunde til et Udbytte for Handelen af 115,000 Klipfisk foruden Tran og Rogn. Dette er imidlertid betydeligt mindre af Klipfisk, end der fra Aalesund udføres, hvilket har steget til over 270,000 Voger. Den betydelige Forskjel hidrører deels fra, at den for det nordre District anslaaede Sum, 75,000 Voger, er for lavt ansat, og det vides ogsaa, at der enkelte Aar har været fisket til 120,000; deels fra Udbyttet af Langefiskeriet paa de ydre Fiskegrunde, og deels endelig fra Tilførsel fra andre Districter og deriblandt noget fra det romsdalske Fiskedistrict og noget fra Lofoten, hvorhen Aalesund aarligen sender nogle Fartøier.

Om Udbyttet af de øvrige Saltvandsfiskerier kan ingen nærmere Oplysning gives. Det er vistnok meget mindre, men dog altid betydeligt.

Ferskvandsfiskerier er her naturligviis i stor Mængde i de mange Indsøer og Elve, og deriblandt falder der ogsaa Ørret og Røer.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted; men Fogderiet har Kobbererts i Ramstad-dalen i Ørskog Sogn, og maaskee i den fra Tafjorden opgaaende Rødal, samt Jernmalm i Vetafjeldet i Ørskog og i bemeldte Rødal; — og i stor Maalestok i Vanelven, hvor Malmleiet skal gaae tvertsigjennem Fjeldregionen fra Vanelvsfjorden til Brandalsfjorden eller den vestlige Deel af Røvdefjorden. — I Vanelvsdalen bestaaer Fjeldrækken paa nordre Side af Sandsteen indtil ⅔ Dele af Fjeldets Høide, ligesom og Sandsteen, Veg- og Klæbersteen haves i stor Mængde i Østfjordens District af Volden.

Kalksteen haves i Nordalen, i Borgund ved Spilkeviken, i Harham, i Skredstranden ved Røvdefjorden og paa Vaagøen. I Vatne og paa Hildrestrand haves Skifersteen.

Men af alle disse Herligheder er ingen under Drivt af Mangel paa Brændematerial. Her haves ikke engang et Kalkbrænderie.

Af Leer haves Teglsteensleer i Sykelven, hvor et Teglverk er i Drivt, som i enkelte Aar har leveret 140,000 Mursteen, og desuden lidt Teglsteen.

Fabriker.

Hertil høre nysnævnte Teglverk paa Aure i Sykelven, i hvilket Sogn desuden drives lidt fabrikmæssig paa Tilvirkning af Potaske. — Desuden haves næsten allevegne Kornmøller, hvoraf 2de større i Borgund, hvor der ogsaa er 2de større Ølbryggerier, — og et Rebslagerie.

Farverie drives paa flere Steder; men i større Maalestok er et saadant forenet med en Tricotagefabrik eller Maskinvæverie i Borgund, hvorfra en stor Deel af Riget forsynes med uldne Huer, Trøier, Skjærfer m. m., der fuldkommen staae ved Siden af udenlandske.

Endelig hører vel ogsaa hertil et Bogtrykkerie paa Gaarden Ekseet i Volden, det ældste i Districtet, oprettet af Storthingsmand Mauritz Aarflots Bedstefader omtrent ved Aaret 1780.

Brændeviinsbrænderier haves ikke enten i Søndmøre eller i de øvrige Dele af Amtet.

Binæringer.

Huusfliden gaaer alene ud paa Tilvirkning af Familiernes Fornødenheder af Klædevarer, Fiskegarn, Fiske- og Gaardsredskaber. Kun fra Vanelven og enkelte andre Bygder leveres noget ubetydeligt af Vadmel og Gaardsredskaber til Salg.

Baadbyggerier drives især i Birkedalen i Volden, hvorfra den største Deel af Fogderiet forsynes med Baade.

Jagt drives i noget tiltagende Grad efter Rensdyr, Aarfugle, Ryper, Harer, Odder, Kobbe, og af skadeligt Vildt især efter Ræve. Hjorte har her i Fortiden været i Skodje, Vorgund, Hareide og paa Gurskø; men i den senere Tid har Forfatteren intet erfaret derom.

Handel og Skibsfart drives fra 20 Landhandlerier; og desuden fare endnu mange fra Sykelven, Hjorundfjord, Sunelven og Nordalen med egne Jægter eller Smaafartøier paa Trondhjem, Christiansund, Bergen og Stavanger for at afsætte egne Varer og tildeels for at hjembringe Korn eller søge nogen Fortjeneste ved Fragtfart langs Kysten lige til Nordlandene.

§ 6.

Veie og Postvæsen.

Miletallet af Fogderiets Hoved- og Bygdeveie er allerede angivet. Den bergenske Hovedpostvei kommer fra Horningdalen i Nordfjord ind i Amtet ved Gaarden og Postskiftet Kjelstadlid i Sunelven, og gaaer derfra nedad Langedalen til Gaarden og Postaabneriet Hellesylt. Herfra gaaer den $\frac{3}{8}$ Miil Søvei til Gaarden Ljoen og derfra over Ljøfjeldet, hvor nu Omlægning skal finde Sted, henved $\frac{3}{4}$ Miil til Herdal i Stranden, samt derfra henved 2 Mile til Slyngstad Præstegaard og Postskiftet Os. Derfra Søvei $1\frac{1}{2}$ Miil til Gaarden Amdam i Ørskog; og derfra Landvei $\frac{3}{8}$ Miil til Gaarden Søholt. Her deler Hovedveien sig i 2de Grene, hvoraf den ene gaaer i Nord opad Ørskogfjeldet til Grændsen af Vestnæs ved Stiftsdelemærket, medens den anden Green fortsættes gjennem Ørskog langs Søholt- og Thyssestranden ind i Skodje forbi Solnøer over Dragsund, Ørenøen, Norvø-

sund og Norvøen til Aalesund, hvor den gaaer over Aalesundet og Aspøen ud til Steenvaagen. — En anden, en saakaldet Bipostlinie, kommer fra Sælø i Nordfjord over Manseidet og Polden til Gaarden Aahjem i Vanelven, gaaer derfra Landvei til Gaarden Slagnæs, henved $\frac{3}{8}$ Miil, sætter over Aabningen af Syltefjorden til Gaarden Fiskaa, gaaer derfra $\frac{5}{8}$ Miil over Søvdseidet til Eidsaa. Herfra gaaer Posten Søvei 1 Miil til til Larsnæs paa Gurskøen, derfra noget over $1\frac{1}{8}$ Miil til Leganger. Her optager denne Postveilinie en Sidelinie, som kommer fra Sæbø i Hjorundfjord over Eksæt i Volden 3 Mile Landvei, og fra Eksæt gaaer søverts $1\frac{5}{8}$ Miil til Leganger.

Fra Leganger fortsættes Postlinien søverts $\frac{5}{8}$ Miil til Botnen i Ulfsteen og derfra $1\frac{5}{8}$ Miil over Hareidlandet til Brandal ved Storfjordens Indløb 1 Miil fra Aalesund, hvor altsaa Befordringen skeer søverts.

Det er iøinefaldende, hvor uheldig, tidsspildende, kostbar og usikker denne Postvei er, og hvor lidet nyttige for ei at sige unyttige for Landbruget og Samfærdselen i Districtet de omhandlede Landveistykker ere.

Fra Vanelvsdalen ovenfor Aahjem er der særdeles gunstigt Terrain for Anlæg af Landvei til Slagnæsset og derfra om Syltefjordens Bund og en Strækning langs dennes nordre Bred, hvorfra Veien burde gaae i skraa Retning over Søvds-Eidet forbi Eidsaa, lige til Kobbernæsset ved Røvdefjord. Herfra burde Oversætning skee, lidt over $\frac{1}{8}$ Miil eller ialfald mindre end $\frac{1}{4}$ Miil, over Røvdefjorden til Indre Sauvde, hvorfra der er practikabelt for Veianlæg til den nuværende Hovedvei, en kort Strækning op i Fjeldlien ovenfor Larsnæs, og derfra med nogen Forbedring og Forandring af den nuværende Vei — ikke til Leganger, — men lige til Nykreim ved Legangerbugten. Denne Veilinie vilde blive omtrent $2\frac{3}{4}$ Miil Landvei og den omhandlede Oversætning over Røvdefjorden, altsaa i alle Maader billigere og sikkrere, samt nyttig for Landbovæsenet og Samfærdselen uden at blive længere.

Fremdeles burde Landvei anlægges fra Nykreim langs Foden af Legangerfjeldet til Dragsund og ved en Bro eller Færge over Dragsund til Hadalen og derfra over Hadareidet og gjennem Snipsøredalen forbi Gaarden Hareide ved Storfjorden til Brandal, vel at mærke, saalænge man vil beholde Beforingen over

Brandal. Denne hele Landveilinie vilde omtrent blive 2½ Miil, altsaa ikke noget mærkeligt længere, end den nuværende afvexlende Sø- og Landvei-Linie.

Hvad angaaer Sidepostveilinien fra Hjorundfjord og Volden, da burde denne ikke udgaae fra Ekſæt, men fra Halkjelsvik til Gaarden Hovde ved Ørstensfjordens sydvestre Bred, der optage Posten fra Hjørundfjord, og derfra fortsættes til Birkenæs, hvorfra er en kort ½ Miils Overſætning til Ekſund paa Aursnæsset af Hareidlandet. Fra Ekſund er der practikabelt for Veianlæg, hvorved ½ Miil til Hadalen, hvor denne Linie burde støde til Veien fra Nykreim.

Herved vilde erholdes en meget billigere og sikkrere Færdselslinie fra Aalesund i begge Retninger, saavel til Vanelven som til Volden, — og sidstnævnte Retning tillige betydelig kortere. Forøvrigt har der længe været paatænkt ikke at lade Brandal forblive i Postlinien, men at sætte tvertsover Storfjorden fra Gaarden Hareide til Suløen og der anlægge Vei til Vegsund, paa hvis anden Side man der allerede har Bygdevei op til Hovedveien 1 Miil fra Aalesund. Major Synnestvedt har i 1844 udkastet Plan dertil, men der har mødt Betænkeligheder, og maaskee kunde der ogsaa være en anden og bedre Linie over Suløen, end den foreslaaede fra Flesjesund til Vegsund.

Ligesom der saaledes i den vestlige Deel af Søndmøre for Tiden mangler nogle særdeles vigtige, men ubetydelige Veianlæg, saaledes er dette ikke mindre Tilfældet i den østlige Deel.

Directe til Indlandet haves der kun Klovveie fra Geirangerfjord, fra Tafjorden og fra Valdalen, og indenfor Districtet selv til Romsdalsmarked og den øvre Deel af Raumadalen haves kun Klovveie fra Valdalen over Stigfjeldet og Vermaadalen.

Geirangereidet stiger, som meldt, til 3385 Fod; men uden at tale om, at dette Eide strax synker til begge Sider, saa der neppe paa 1 Miils Strækning er Tale om nogen Høide af 3000 Fod, saa er dette Punct det laveste Overgangspunct mellem Øst- og Vestland ligefra Raumadalen til Numedalen, medens de nærmest liggende Districter, Søndmøre og Gudbrandsdalen, høre til de productiveste inden Riget; — og et Veianlæg der vilde være velgjørende ikke blot for Søndmøre, men ogsaa end mere for Lom og Vaage, samt allermeest for Nordfjord, der nu ad lange Omveie, afvexlende over Sø og Land,

maa søge Samfærdsel med Indlandet; og fra Valdalen burde der ialfald gaae en Hovedvei over Stigfjeldet gjennem Isterdalen til Hovedveien ovenfor Veblungsnæs og Næs, ligesom en anden Hovedvei fra Valdalen burde lægges fra Muri over Lindge, Overaa og Rødsæteidet til Gaarden Vad i Stordalen og derfra ned til Hove ved Stordalsbugten. Det Følgende vil vise, at et saadant Veianlæg vilde være af Vigtighed for de fleste Bygder østenfor Hjorundfjord. I Stordalen i Søndmøre og Indfjorden i Romsdalen burde ogsaa Bygdeveien i begge disse Dale forbindes med hinanden ved Hovedvei over det lave mellemliggende Eide. Endelig er Hovedveien over Ørskogfjeldet efter de nu fremskredne Forholde lidet tilfredsstillende for Behovet. Der burde gaae 2de Hovedveie, den ene fra Solnørebugten til Tommelfjorden, og den anden fra Ørskogfjeldet gjennem Vagsvikdalen over Kjærsheim-Eidet til Tresfjorden, hvor Telegraflinien er lagt. Herved vilde Hovedveien over Ørskogfjeldet blive ufornøden som saadan.

B. Romsdals Fogderie.

§ 1.

Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld og naturlige Bestanddele.

Romsdals Fogderie grændser mod Syd til Loms Præstegjæld i Gudbrandsdalen; mod Sydost til Lesje; mod Nordost til Nordmøres Fogderie; mod Nordvest til Vesterhavet; mod Syd og Sydvest til Søndmøres Fogderie.

Det adskilles fra Lom og Lesje ved den gudbrandsdalske Fjeldrække, forinden denne bøier mod Nord; fra Nordmøre ved Snechættens Fjeldrække ud til Forbjerget Stemsheften; fra Søndmøre ved den gudbrandsdalske Fjeldrække, efterat denne fra Fjeld-

høiden Karitinden har bøiet først mod Nord til Vermaadalen og derefter afverlende mod Vest og Nordvest ud til Fjeldhøiden Skjæringen, og derefter ved Fjeldhøider paa Øerne Mien og Harøen.

Ved denne Begrændsning maa, under Henviisning til, hvad der allerede er sagt under Søndmøre, bemærkes Følgende.

a. Gaardene Godal, Sandblaast og Skotheim, længst i Nordvest høre til Hustad Sogn i Bod Præstegjæld og Romsdals Provstie; men de ere alle henlagte til Qværnæs Thinglag under Nordmøres Fogderie. Dette er rigtigt, forsaavidt Godal vedkommer; thi fra Stemsheften gaaer en lavere Fjeldryg op i nordvestlig Retning; og det er paa østre Side af denne Ryg, at Godal ligger næsten ligeoverfor Kornstad Kirke. Det synes saaledes utvivlsomt, at den ogsaa i det Kirkelige bør henlægges til Kornstad Sogn af Qværnæs.

Med Hensyn til Sandblaast er det tvivlsomt. Vistnok ligger den paa hiin Fjeldrygs lavere Deel nærved en Bygdevei, som fører vestenom Stemsheften til Hustad Kirke kun i omtrent $\frac{3}{4}$ Miils Afstand. Men den ligger tillige nærved en Vik af Kornstadfjorden, med en ikke længere Søvei til Kornstad Kirke, og dersom den indlemmes i Romsdals Fogderie, kunde det følge deraf, at man ogsaa burde lægge det hele Næs, hvorpaa Gaarden Vevang ligger, tilligemed Smørholmen og Qvitholmen til Romsdal og Hustad. Men dette vil vise sig mindre heldigt, naar den Tid kommer, at der af Kornstad Sogn dannes et eget Præstegjeld. Forfatteren troer derfor, at denne Gaard bør forblive under Nordmøres Fogderie og tilligemed Godal overgaae til Kornstad Sogn.

Hvad derimod Skotheim vedkommer, da kan der ingen Tvivl være om, at den, som beliggende nærved Fogderiegrændsen og ved den omtalte til Hustad førende Vei, bør henlægges dertil ogsaa i verdslig Henseende.

b. Den i Indledningen omtalte Opgang eller Beskrivelse af Grændsen ved 40 Laugrettesmænd af 27de April 1658 er vistnok, forsaavidt Søndmøre-Grændsen vedkommer, meget uklar, om end Strøm, der har meddeelt den in extenso, for en Deel har søgt at finde Meningen. Men forsaavidt Gudbrandsdalen angaaer, synes der ikke at kunne være nogen

Tvivl. Det hedder ganske tydeligt, at Finsæt (i Eikesdalen) er øverste Gaard i Romsdal, og at Grændsen derfra skal lægges i Vest til Bjørneklev. For at finde en Grændselinie fra Øst nogenlunde i Vest, maa man nødvendig stige op i Fjeldregionen idetmindste saa langt som til Mellemrummet mellem nordre og søndre Aursjø, ligesom det da ikke kunde være Meningen, at en Rigsgrændse uden videre skulde overskjære en Gaards Udmarker. — At Eikesdølerne udøve Havnegangs- og Fiskerie-Rettigheder endnu længere mod Øst, kan der vel, med Hensyn til en saadan Fjeldregion, ikke lægges nogen Vegt paa; men den ved Era-Elven meddeelte Oplysning om det gamle Stiftsdelemærke mellem hine Vande er just meddeelt Forfatteren af 2de Gaardmænd i Øxendalen, som aldeles ingen Interesse kunne have i Sagen.

c. Forøvrigt falder det i Øinene, at Grændsen mellem Romsdal og Gudbrandsdalen ingenlunde er, hvad man kalder en naturlig Grændse. En saadan maatte have indbefattet hele Raumaelvens Løb gjennem Lesjeskogens Annexsogn, og altsaa fra Raanaaskampen i Vest have fulgt Vandskjellet over Lesjeverk og videre i Øst opad Fjeldregionen mellem det øverste Løb af Era-Elven og Jora-Elven til Gruvedalstinden.

Størrelsen er antaget at være omtrent 37 norske Qvadratmile; Folkemængden ved Tællingen for 1855 var 20,107; og Matriculskylden i samme Aar 3179 Daler 98 Skilling: Alt, som allerede omtalt i første Afsnit.

Fogderiets naturlige Bestanddele ere:

a. den mellemste Deel af Amtets Fastland;
b. de mod hinanden vendende Heldinger af de fra Fastlandet udgaaende 2de store Halvøer.
c. De fra disse Halvøer i de romsdalske Fjorde udgaaende mindre Halvøer; og
d. Øer, der ligge deels i Romsdalsfjordens Hovedbasin, deels i den ydre Deel af Fjordsystemet.

Disse Øer ere følgende:

1. Sækken og Vedøen, der danne en Række længst inde i Romsdalsfjordens Basin, og Bolsøen med Moldegaardsholmene, Hjertøen og Reknæsholmen samt Tau-

terøen, der danne en anden Række i den nordvestlige Deel af samme Basin.

2. Otterøen og en Deel af Mien, der danne en Række mellem den yderste nordvestlige Deel af samme Basin paa sydøstre Side, og Kjæringsundet samt Harøfjord paa den nordvestre Side.

3. Akerøen og Bjørnsundøerne, der danne en Række fra Kjæringsundet i Syd til Boddybet i Nord, mellem Gjulsund paa østre, samt Harø- og Lyngværfjorden paa vestre Side.

4. Den største Deel af Harøen, Sandøen, Ona med Huusøen, og en Klynge af Øer og Holme fra Grændsen af Søndmøre paa Harøen i Syd til Gallerskjærene ved Boddybet i Nord, mellem Vesterhavet i Vest, og Harø- og Lyngværfjord samt Boddybet paa østre Side.

5. Frækøens Øgruppe, der udenfor Bod Præstegjælds Fastland strækker sig langs med Frækøsund fra Boddybet til Nordmøres Grændse, bestaaende af en omtrent $\frac{1}{4}$ Miil bred Klynge af Øer, Holme og Skjær.

6. Desuden bør nævnes Orten og Lyngvær, der ligge midt i Harøfjorden paa østre Side af det almindelige Skibsløb, som her gaaer imellem disse Øer og ovenmeldte Sandø (see under No. 4.)

§ 2.

Fjelde og Eider.

Fjeldene kunne henføres til følgende Grupper, forsaavidt de berøre eller ligge indenfor dette Fogderies Grændser, idet der forøvrigt maa henvises til, hvad der deels i første Afsnit er forklaret om begge de nævnte Hovedrækker, deels under Søndmøres Fogderie er oplyst om den for begge Fogderier fælleds gudbrandsdalske Fjeldrække.

a. Den gudbrandsdalske Fjeldrække.

1. Loms- og Lesjefjeldene strække sig fra Hovedrækken paa søndre og sydvestre Side af den fra Raumadalen opgaaende Ulvaadal, fra Raanaaskampen i Lesjeskogens Sogn til Fjeldhøiden Karitinden.

2. Ulvaadalens Fjeldregion. Dette er Hovedrækkens Fortsættelse i nordlig Retning og omtrent 3 Miles Længde fra Karitinden til Fjeldet Alterho ved den fra Raumadalen opgaaende Vermaadal. I denne Region kjendes ingen fremragende Fjeldhøider; men her bør alligevel nævnes Kabben og nysnævnte Alterhø, hvilket sidste danner Hjørnet mellem Ulvaa- og Raumadalen. Regionen er overskaaret af de Eider eller Fjeldpassager, som ere omtalte under Søndmøre, nemlig fra Grøndalselven og Olaf den Helliges Vei fra Valdalen, som maa være kommet ned ved Fjeldhøiden Kabben i Nærheden af Grændsen Brøste. Vermaadalen, der begrændser denne Fjeldregion, er et dybt med gode Havnegange udstyret Dalføre, som i Retning fra Øst til Vest overskjærer Fjeldregionen, og mødes af Valdalen i Søndmøre, hvorved den danner et for Samfærdsel mellem Bygderne tjenligt Eide.

3. Staalfonnas og Troltindernes Fjeldregion. Denne udbreder sig mellem Raumadalen og Fogderiegrændsen ved øvre Deel af Valdalen fra Vermaadalseidet til Isterdalen og Stigfjeldet. Det er selve Hovedfjeldrækken, som her danner en over ½ Miil bred Afsats indenfor Fogderiegrændsen, der gaaer over den sydlige Rand eller Helding i vestlig Retning. Længden er omtrent 2½ Miil langs Raumadalen, men langs Fogderigrændsen til Stigfjeldet kun 1 Miil. Det er en vældig Fjeldregion, indeholdende nogle af de høieste Fjelde i Amtet, nemlig Staalfonna, der fra en 1 Miil lang Basis stiger op ved Raumadalen ligeoverfor Kors Kirke, og sandsynligviis opfylder det hele Rum op til Vermaadalen, saaledes at Vermaadalstinden formodentlig hører til samme Fjeldmasse. Det er det samme Fjeld, som paa nogle Karter er aflagt under Navn af Manden, der dog blot er en udstaaende Top fra Siden af Fjeldet ligefor Kors Kirke omtrent ⅓ Deel oppe i Fjeldsiden, hvori man har villet finde nogen Lighed med et Menneske. — Troltinderne ere en Række af smaae Blokke og Tinder, som sees at rage op fra Fjeldmassen i Staalfonnas Fortsættelse mellem Rauma- og Isterelvene, og som formodentlig ere gjenstaaende Levninger efter Forvittringen paa Fjeldets Høiflade. Staalfonnas Høide er formodentlig

5000 Fod eller derover. Troltinderne ere ialfald noget høiere, end det ligeoverfor liggende Romsdalshorn (4000 Fod). Hele Regionen ender med Sodgefjeldet ved Gaarden Sodge, der er at betragte som Troltindernes Fod.

Isterdalen, en Sæterdal, skjærer sig op i Regionen paa sydvestre og søndre Side af Sodgefjeldet og Troltinderne, og paa sydvestre Side af denne Dals øverste Løb ligger det saakaldte Stigfjeld, der egentlig kun er en Sænkning af Fjeldregionen, saa at man der kun befinder sig saare lidt over Furugrændsen. Herover gaaer den gamle Færdselslinie mellem Valdal og Raumadal, saaledes at man fra Valdal kom ned i Isterdalen omtrent, hvor Isterelven bøier i nordlig Retning, og Navnet Stigfjeld skriver sig derfra, at Færdselen fra Isterdalen gik lige opad Fjeldsiden, der imidlertid er steil, saa at der siges, at Valdølerne, som bragte Heste til Romsdalsmarked, maatte holde dem fast i Halen, for at de ikke under Transporten nedover skulde styrte forover. For Tiden finder man det dog bedre at gaae i en skraa Linie noget til Siden og saaledes er Passagen ganske lempelig.

Vestenfor Stigfjeldet hæver sig igjen Hovedfjeldrækken i ½ Miils Længde til Stordals- og Indfjordseidet; og her udbreder den sig til begge Sider. Den søndmørske Green, der gaaer ned til Nordalsfjorden, er allerede omtalt. I nordøstlig Retning gaaer derimod

4. Isterdalsfjeldene, der gaae til Gaarden Sætnæs og Veblungsnæs, men som ½ Miil ovenfor Sætnæs overskjæres ved et fra Indfjorddalen og Indfjorden opgaaende Dalføre, hvorfra man stiger ned i Isterdalen ad den saakaldte Urklev. Søndenfor denne ligge Fjeldhøiderne Kongen og Dronningen, der er een Masse med 2de Toppe, og Bispen, som er noget høiere; men det antages ikke, at nogen af dem naaer op til 3000 Fod. Nordenfor Urkleven kaldes Fjeldet Sætnæsfjeld, og her hæver sig Gridsætskolten ved Indfjorden næsten lodret, men ei heller meget høi.

Paa Stordals- og Indfjordeidet har Forfatteren seet en frodig Rugager paa det Høieste, nemlig paa en Indfjorden tilhørende Sæter.

5. Nordenfor dette Eide hæver sig igjen Hovedrækken med en vældig Fjeldregion, der udbreder sig til begge Sider, nemlig i Søndmøre ved Stordalsfjeldene ned til Storfjordens Bøining, men paa Romsdalssiden ved Vaagstrandens Fjeldregion.

Denne staaer i Forbindelse med Stordalsfjeldene ved en lavere Fortsættelse af Lauparen i sydøstlig Retning langs med Fogderiegrændsen og Overstedal i Sylte Sogn, og breder sig ud over en bred Halvø mellem Indfjorden og Tresfjorden, samt ender med Fjeldhøiden Stolene ved Romsdalsfjorden, omtrent 2500 Fod høi.

Dette er maaskee den skjønneste Fjeldregion i Amtet, med afrundede Former endog paa de høiest opstaaende Toppe. Paa en af disse, der synes at være den høieste og maaskee rager op til 3500 Fod, sees ganske tydelig en rundagtig Blok, der synes at ligge som en stor Steen paa Fjeldryggen, og rimeligviis er dannet ved Forvittringen. Den allerede under Søndmøre omtalte Lauparen hører ogsaa hertil, som Grændsefjeld mellem Sylte og Stordal med Ørskog, skjønt den ved nysnævnte Overstedal er afskaaret fra Vaagstrandsfjeldenes Hovedmasse. Forøvrigt er Fjeldregionen deelt i 2de Hoveddele ved den paa søndre Side af Stolene fra Voldsbugten opgaaende Maandal, der i vestsydvestlig Retning fører op imod det Øverste af Overstedalen. Den sydlige Deel af Fjeldregionen, som gjennemskjærer Volds Sogn, kaldes Voldsfjeldene, under hvilken Benævnelse man ogsaa ofte indbefatter den indre Deel af Isterdalsfjeldene fra Urkleven. Den nordre Deel, de egentlige Vaagstrandsfjelde, er gjennemskaaret af Dalfører i forskjellige Retninger; og den hele Fjeldregion rig paa Havnegange. Hele Regionens Længde langs med Fogderiegrændsen er omtrent 2 Miil, og Breden i Gjennemsnit $1\frac{1}{4}$ Miil. Men denne Halvø har da ogsaa paa 3 Sider en Befolkning af omtrent 2000 Mennesker tilsammenlagt, og alle Hjælpemidler til en stadig Forøgelse deraf.

Fra Tresfjordens Bund gaaer Kjærsheimdalen op i 1 Miils Længde til nordvestre Fod af Lauparen, og modes der af Vagsvikdalen i Ørskog, hvorved der dannes et Eide mellem Fjordene paa begge Sider, som er

practicabelt for Veianlæg, om end med nogen Stigning fra Romsdalssiden, der dog neppe naaer op til over 900 Fod.

6. Nedenfor dette Eide fortsættes vistnok Hovedfjeldrækken, men saaledes, at den deler sig i 2de Grene, nemlig Orskogfjeldene med deres Fortsættelser ud over Øer i Søndmøre, som allerede ere omtalte, medens den nordvestre Green, Vestnæsfjeldene udbreder sig omtrent 1¼ Miil i nordlig Retning og danner en anden Halvø mellem Tresfjorden og Tommelfjorden. Dette er ligeledes en meget vakker Fjeldregion med enkelte opstaaende afrundede Toppe, blandt hvilke Ysttinden (det vil sige den yderste Tinde) maaskee naaer op til 3000 Fod. Denne Halvø tilhører for en mindre Deel Sylte Sogn, men forøvrigt Vestnæs Sogn, og disse Dele ere adskilte fra hinanden ved den fra Tresfjorden ved Skorgevik opgaaende Skorgedal, der fører op paa Orskogfjeldet, som ved Vandskjellet har en Høide af 1055 Fod. Her er det, at den eneste Hovedvei imellem Fogderierne er lagt, saaledes nemlig, at den fra Vandskjellet fører over en lav Fjeldryg til Orskogdalen. I den ydre Deel af Regionen er denne overskaaret ved Furlandseidet, mellem Flatevaagen og Tommelfjorden, nordenfor hvilket den kun fortsættes ved en lav Fjeldaas langs Romsdalsfjordens Hovedbasin, omtrent 1 Miil fra Molde.

Paa søndre Side adskilles denne Fjeldgreen ved Solnøre-Elvens øverste Løb fra Orskogfjeldene, og nordenfor dette Elveløb er det, at Fogderiegrændsen gaaer over Vestnæsfjeldenes søndre Fod i nordvestlig Retning til Tommelfjordskardet. Dette Skard er den øverste Ende af et Dalføre, som gaaer op fra Solnørebugten i Søndmøre mellem Orskogfjeldene paa østre og Skodjefjeldene paa vestre Side, omtrent 1 Miil, først langs det nedre Løb af Solnøreelven og derefter videre langs med en lille Bielv og et Ferskvand, som strømme ned fra Skardet, der er omtrent 8 à 900 Fod over Havfladen, og hvor man befinder sig paa en bred Flade, der med et Fald af ⅛ Miils Længde gaaer ned mod Tommelfjordens inderste Bund, mellem Vestnæsfjeldene paa østre og Frostad- eller Tommelfjordfjeldene paa vestre Side. Herer saaledes et Eide med en stærk Stigning fra Romsdalssiden, hvilken dog kan

forlænges til ¼ Miil eller saa meget man vil, langs Foden af Vestnæsfjeldene, som er fuldkommen practicabel for Veianlæg.

7. Nordenfor dette Skard eller Eide hæver sig den lille og temmelig lave Tommelfjordens eller Frostads Fjeldregion, som atter, i mindre end ½ Miils Afstand begrændses af Nakkebygdens Eide, der gaaer op fra Tommelfjorden gjennem Firdalen og mødes af den i Søndmøre fra Vatnefjord opgaaende Vatnedal.

8. Nordenfor dette Nakkebygdens Eide hæver sig endelig Skjæringens Fjeldregion, i 1 Miils Længde ud til det Yderste af Romsdalsfjordens Hovedbasin og Mifjorden, begrændset paa vestre Side af Vatnefjord. Skjæringen er her den anseeligste Fjeldhøide, men formodentlig neppe eller ialfald ikke over 2500 Fod.

b. De fra Snehætttns Fjeldgruppe udgaaende Fjeldrækker.

Af disse hører den romsdalske Fjeldrække i det Indre til Lesje, men i det Ydre til Romsdal; men Snehættens Hovedfjeldrække er fælles for Lesje og Romsdal paa den ene og Nordmøre paa den anden Side.

Den romsdalske Fjeldrække

er kun kortelig omtalt i 1ste Afsnit, saa at her maa tilføies Følgende.

Nordenfor Blaafonna er Sira=Eidet mellem Sirabygden og Vistdalen, og nordenfor dette Eide ligger Gauperørfjeld, som er Fjeldregionens sidste Fortsættelse i nordlig Retning langs med Erisfjorden ned til Langfjorden. Men paa vestre Side af Blaafonna er et andet, dog høitliggende Eide mellem Vistdalen og Grovdalen i Heins Sogn; og fra dette Eide fortsættes Fjeldrækken i vestlig Retning, som allerede forklaret, ud over Mittetfjeldenes Halvø, omtrent 2½ Miil lang.

Paa denne Strækning overskjæres imidlertid Fjeldrækken, først af Langedalseidet fra Vistdalens nedre Deel i sydsydøstlig Retning til Heins Sogn noget ovenfor Jisfjorden, og dernæst ved den i Sydsydøst fra Romsdalsfjordens Hovedbasin ½ Miil indgaaende Rødvenfjord med Lerelmstrømmen, Siemsvandet og Thorvikeidet. Paa sydvestre Side af Siems og Thorvikseidet fortsættes Fjeldryggen som en lav Aas mel=

lem Eids Sogn og Romsdalsfjordens Indre til det oftnævnte Skothammerfjeld, der strækker sig i nordlig Retning ½ Miil til Norviksеidet, og derefter nordenfor dette fortsættes nordlig ved Fjeldet Oren mellem Rødven- og Romsdalsfjorden ud til Fjordens Hovedbasin lige for Øen Sækken. Herved dannes altsaa en mindre Halvø.

Forøvrigt er ved hele denne store Fjeldrække at bemærke Følgende:

Fra Eikesdalens øverste Deel fører en meget benyttet Fjeldvei over til Lesjeskogens Sogn.

Romsdalshorn, som ligger paa nordøstre Side af Raumadalen ligeoverfor Troltinderne, skal efter Maaling af Naumann være 4000 Fod høit; og dog er det ganske tydeligt lavere, end Troltinderne og Vengetinderne, ligesom det ogsaa et Par Miil ud paa Havet begynder at gaae under Synslinien, medens hine Nabofjeldes Toppe endda ere ganske tydelige. Det antages derfor ogsaa, at det paa Søkarterne aflagte Romsdalshorn egentlig er Vengetinderne. Hvad Romsdalshornets Form angaaer, da ligner det i Frastand en Kirkebygning med 2de opstaaende Kupler af ulige Størrelse paa den ene Ende. Det Imponerende derved bestaaer deri, at det paa den Side, hvor Veien gaaer mellem Fjeldet og Elven, hæver sig saa lodret op til Halvdelen af Høiden, at Fjeldstykker eller Blokke, som styrte ned, enten maa knuses og splittes i Smaastykker eller forblive paa Fladen hvor Veien gaaer eller i det Høieste rulle ud i Elven paa et enkelt Sted, hvor denne gaaer tæt ved Siden. Nu er der dog ingen saadanne løse Blokke at see; men for 20 Aar tilbage, var der flere, som tydelig kunde skjønnes ikke at have nogen fast Forbindelse med Fjeldmassen. Nu ere de imidlertid alle nedstyrtede til forskjellige Tider, uden at have gjort anden Skade, end at belægge Veien med splittede mindre og større Stykker, naar undtages, at en Postfører den ene Gang fik sit Posthorn, som hang ved hans Bryst, sammentrykket af en lille Splint. Vengetinderne staae ved en Fjelddal i Forbindelse med Romsdalshorn og hæver sig i Heins Sogn langsomt op med en stigende Fjeldryg og en Række af opstaaende Blokke, af hvilke den nordligste er den største. Det er et pragtfuldt Fjeld, hvis vestre og nordre Fod af stort Omfang er græsklædt og

bevoxet med Løvskov indtil en god Tredicdeel af Høiden, som vistnok stærkt nærmer sig til 5000 Fod.

Forøvrigt staae baade Hornet og Tinderne i umiddelbar Forbindelse med selve Fjeldrækken langs Raumadalen, og over den nævnte Fjelddal imellem dem seer man Horgheimfjeldet i selve Rækken, udentvivl ogsaa høiere end Hornet, — hvilket sidste altsaa viser sig som en noget lavere i Dalen fremtrædende Afsats, — om hvilken Elven og især Veien bøier sig fra begge Sider.

En halv Miil østenfor Vengetinderne paa søndre Side af Grovdalen hæver sig ogsaa en vakker for største Delen græsklædt Fjeldhøide, Heinshornet, kjendeligt paa dets 2de fra det Høieste ligesom Skorsteenspiber opstaaende Toppe, der skal kunne sees ligefra Smølen i Nordmøre, dersom ellers ikke en Forverling finder Sted.

Evighedsfonna (forvansket Evensfonna) hæver sig fra den nederste Deel af Eikesdalen, som en vældig paa østre Side langsomt opstigende, bestandig snedækt Masse, der vender mod Sydvest en gjennemfuret Styrtning, hvori Furerne ligeledes saa godt som altid ere opfyldte med Snee, saa at den noget nær tager sig ud som et uhyre Diadem, der falder i Øinene over den hele Fjeldregion ved den ydre Deel af Romsdalsfjordens Hovedbasin saavelsom paa den ydre Deel af Fanestranden og i Vestnæs.

Blaafonna er et Fjeld, som med sin hele Masse uden nogen fremragende Top, mindst $\frac{1}{4}$ Miil lang, hæver sig til en Høide, der ikke kan være mindre end omtrent 4000 Fod; men formedelst dets Beliggenhed falder det ikke meget i Øinene, især fordi det tildeels ligger i Synslinien til det bagenfor liggende Fjeld Skjorten.

Mittetfjeldene er en vakker Fjeldregion, som opfylder den mellem Næssets Præstegjæld, Langedalseidet, Jisfjorden og Romsdalsfjorden, Thorvikseidet, Rødvenfjord og Langfjord beliggende største Deel af Halvøen, altsaa med Indbegreb af Alfarnæs- og Rødvenstrands-Fjeldene, og som i Sydøst ender med Fjeldstranden Bjorga ligeoverfor Veblungsnæs. Den er gjennemskaaret af forskjellige Dalfører. Mittetfjeldene i streng Forstand er imidlertid kun den nordligst liggende Deel paa begge Sider af den fra Langfjorden

opgaaende Mittet=Dal, og ovenfor denne, hvor de høieste Toppe maaskee naae op til henved 3000 Fod. Benævnelsen synes at maatte skrive sig derfra, at de ligge omtrent midt imellem Erisfjorden og den egentlige Romsdalsfjord.

Fjeldhøiden Oxen paa den mindre Halvø skal ved Kystopmaalingen i 1789 være befundet at stige omtrent 1800 Fod over Havfladen.

c. Snehættens Hovedfjeldrække.

Ogsaa ved denne er meget at tilføie, hvad der allerede i 1ste Afsnit er forklaret.

1. Længst i Sydost er der i Gruvedalen i Sundal en Fjeldpassage, som fører over til Gudbrandsdalen mellem Fjeldene i Snehættens Fjeldgruppe.
2. Længere i Vest er en lignende Fjeldpassage fra Taarbuvandet øverst i Lilledalen over til Lesje, og denne optager en anden temmelig flad Fjeldpassage fra Ørendalen.

   Disse vedkomme vistnok ikke Romsdals Fogderie, men synes alligevel her at burde nævnes.
3. Nederst i Eikesdalen eller rettere ved øvre Ende af Eikesdalsvand er Fjeldrækken sjunket ned til en maadeligere Høide, som levner en Overgang til Ørendalen i Nordmøre.
4. I Hovedrækkens videre Fortsættelse i nordnordvestlig Retning hæver sig Fjeldhøiden Skjorten langs med Sirabygdens østre Side, altsaa noget nær ligeoverfor, men lidt nordligere end Blaafonna, til en Høide, som efter Gæa norvegica synes at nærme sig til 5000 Fod, eller ialfald er over 4000 Fod, men som alligevel er let at bestige formedelst den forholdsmæssige Langsomhed, hvormed den fra den vældige Fod gaaer op til den høieste Top baade fra Syd og fra Nord, paa sidste Sted kun lidt ovenover Havets Niveau. Denne Fjeldhøide tilhører aldeles Erisfjordens Sogn i Romsdal, da Fogderiegrændsen gaaer paa østre Side af samme; men om dens Fjeldregion bliver videre talt under Nordmøre. Skjortens Navn skriver sig fra en bestandig Snebræe paa dens nordøstre Ende.

   Fra Sirabygden ved Erisfjordens Bund og ved nordre Fod af Skjorten gaaer Kannedals=Eidet over til Hjordals Grænd i Ørendal ved Thingvold= eller Sundalsfjorden.

5. Fjeldrækken fortsættes derefter langs med Erisfjord og Bunden af Langfjorden eller Eidsvaagen henimod 1 Miil til det lave og brede Tiltereide, ½ Miil langt mellem Eidsvaagen og Eidsøren ved Thingvoldfjorden.
6. Nordenfor dette Eide fortsættes Hovedrækken til Angvikdalen i Nordmøre og Osmarkens østlige Ende, hvor Fogderiegrændsen gaaer.
7. Afstanden fra Tiltereidet til Osmarkeidet er langs Fogderigrændsen neppe over ¾ Miil. Men fra denne Deel af Fogderiegrændsen udgaaer Osmarkens Fjeldgreen, mellem Langfjorden paa søndre samt Osmarken og Fanefjorden paa nordre Side, i vestsydvestlig Retning og 3¼ Miils Længde, beregnet fra Fogderiegrændsen til det i Romsdalsfjordens Hovedbasin udgaaende Næs, kaldet Næsjelandet; og derved dannes Skaalfjeldets Halvø, som udgjør den ydre og største Deel mellem den ydre Deel af Langfjorden og Fanefjorden, omtrent 2 Mile lang og ¾ Miil bred.

Denne Halvø afskjæres fra Fjeldregionens indre Deel ved Tjelde-Eidet, som gaaer op som et uregelmæssigt Dalføre fra Fanefjordens inderste Bund Osen til Tjeldekleven, over hvilken Veien gaaer til Gaarden Tjelde ved Langfjorden.

I denne Fjeldgreens indre Deel er ingen mærkelige Fjeldhøider; men paa Halvøen hæver sig fra Langfjorden, ligeoverfor Mittetfjeldene, Fjeldhøiden Skaala til en Høide af over 2500 Fod fra en Basis, som optager en meget stor Deel af Halvøen, saa at denne kun er taalelig beboet paa nordre Side og vestlige Ende, men meget ringe langs med Langfjorden. Fjeldet har sit Navn af en lille Dal oppe ved Toppen paa nordre Side, fra hvilken der styrter en lille Elv ned, og som, seet nedenfra i nogen Afstand, synes at være en Fordybning.

Nordenfor Osmarkeidet deler Hovedfjeldrækken sig ved den fra Eidet til Thingvoldfjordens yderste Deel nedgaaende Thorvikdal i Nordmøre i 2de Grene, af hvilke den ene gaaer i nordlig Retning og vil blive omtalt under Nordmøre, medens Hovedgrenen fortsættes i vestlig Retning fra Eidet og mellem Osmarken og Batufjord, hen til Fane-Eidet,

der dannes af den fra Fanefjorden opgaaende Opdal og den fra Batufjorden opgaaende Batnfjorddal.

Vestenfor dette Eide fortsættes atter Fjeldrækken, men deles atter efter Længden i 2de Grene ved den fra Batnfjorddalen i Vest opgaaende Aandal og ved den øverste Deel af den fra Frænefjorden i Øst opgaaende Malmedal. Som Fortsættelse af Hovedrækken ansees den nordre Green, der gaaer langs med Qværnæsfjord og Isingvaagen samt Sylte-Eidet til nederste Deel af Malmedal, en Strækning af omtrent 3 Miles Længde, over hvilke Fogderiegrændsen tildeels gaaer midt til paa Sylte-Eidet.

Den søndre Green derimod danner

8. Fanestrands-Fjeldgrenen, der mellem Fanefjord paa søndre Side, samt Aandalen, Malmedalen og Frænefjorden paa nordre Side gaaer i vestlig eller vestsydvestlig Retning ud til Gjulsundet, hvor den ender med Gjulnæsset ved Romsdalfjordens Hovedbasin, — en Længde af henved $2\frac{1}{2}$ Miil.

Denne Fjeldrække overskjæres atter ved Aarø- eller Malmedals-Eidet, og udenfor dette Eide danner Fjeldgrenen Fanestrandens Halvø henved $1\frac{1}{4}$ Miil lang.

Blandt Fjeldhøider, henhørende til Romsdals Fogderie, kan mærkes Skaarfjeldet paa nordøstre Side af Malmedal, altsaa i Hovedgrenen; Tudsen paa vestre Side af Malmedal, altsaa paa Halvøen; samt Jendeimfjeldet, der ikke er noget „spidst opstaaende Horn", men snarere at sammenligne med Ryggen af et Sviin, saaledes at det ved at sees fra Nord eller Syd ligner en Halvkugle, men fra Øst eller Vest en noget tilspidset Kegle. Det ligger paa den ydre Deel af Halvøen sydlig for Frænefjordens Munding og kan vel være 1800 Fod høit. Tudsen er formodentlig 2000 Fod og Skaarfjeldet noget høiere. Hele Fjeldgrenens Høide er temmelig jevn og siges at nærme sig til 2000 Fod.

Det nævnte Skaarfjeld ligger, som sagt, i den nordlige Green, der betragtes som Hovedrækkens Fortsættelse langs søndre Side af Qværnæsfjord, Isingvaagen og Sylte-Eidet. Den tilhører for det Meste Nordmøre.

Sylte-Eidet er et lavt og bredt Eide af omtrent

1¼ Miils Længde mellem Frænefjord i Romsdal og Isingvaag.

9. Paa nordre Side af dette Eide fortsættes Hovedrækken ved nogle mindre Fjelde, hvoraf nogle gaae i nordlig Retning langs Kornstadfjorden og slutte med Stemsheften, maaskee 1800 Fod høi, medens andre ligge i vestlig Retning paa nordre Side af Frænefjorden og slutte med Fjeldhøiden Skolten, maaskee ogsaa 1800 Fod, og det derfra til Gjulsundet udgaaende Havnæs. Disse sidste er det, som danne hvad man i streng Forstand kalder Stimets Halvø mellem Frænefjord og Frækøsund, uagtet Benævnelsen ogsaa anvendes paa den hele større Halvø nordenfor Sylte-Eidet og Frænefjorden.

10. Denne store Sneehættens Fjeldrække har endnu flere Fortsættelser og Forgreninger paa sydvestre Side, der nemlig danne de i Romsdalsfjordens Hovedbasin og omkring Haro og Lyngværfjorden liggende Øer.

a. I Romsdalsfjordens Hovedbasin.

Den her beliggende søndre eller indre Ørække, Vedø og Sækken, viser sig nemlig som en vestsydvestlig Fortsættelse og Forgrening af Skaalfjeldet i Osmarkens Fjeldgreen, udgaaende fra det paa sydøstre Side af Næsje-Landet noget fremragende Sollesnæs, medens Bolsø og de øvrige Øer i den nordre Ørække maa betragtes som en Forgrening fra Dvergsnæsset nordenfor Næsjelandet.

b. Omkring Haro- og Lyngværfjorden.

Hertil høre 3 Ørækker, som allerede ere omtalte under Fogderiets Bestanddele, og hvortil maaskee ogsaa regnes Fjertoft i Søndmøre, da Sundet mellem denne og Haroen er grundt og opfyldt med Skjær og Baaer. Men forøvrigt kan maaskee ogsaa den hele ydre Ørække vestenfor Haro- og Lyngværfjord samt Boddybet ligesaa godt betragtes som en Fortsættelse af Fjeldene paa Harhamsøerne i Søndmøre, medens det derimod ligger nærmest at betragte begge Ørækkerne paa disse Fjordes Østside som Fortsættelser og Forgreninger af Fjeldene paa Fanestrandens og Stimets Halvøer; og det turde være, at de især udgaae fra Stimet. Den søndre Deel

af Gjelsundet, mellem Otterøen og Fastlandet er nemlig overordentlig dyb, saa at man udleder Benævnelsen Gjulsund fra denne Dybde, da man her kalder enhver pludselig Fordybning en Gjol. Er dette rigtigt, saa sees det da ogsaa, at Skrivemaaderne Juulsund eller Hjulsund ere urigtige.

Forøvrigt er bemeldte Otterø et høit Øland, hvis Fjelde synes at overstige Fanestrandens og den høieste findes paa Rørstadfjeldet i Vest. De øvrige Øer have ingen fremragende Høider.

§ 3.

Fjorde.

Af hvad der i foregaaende § er paaviist, vil det allerede skjønnes, at dette Fogderies yderste og største Deel, nemlig ligefra Stigfjeldet, Visdalseidet og Siraeidet, har en for Havluftens Indflydelse ligesaa gunstig Dannelse som Søndmøre, og dette vil nu blive end mere klart ved en nærmere Oversigt over Fjordene.

I første Afsnit er kun omtalt det romsdalske Fjordsystems 2de Hovedafdelinger, og af Bifjorde kun nævnt 3de af de største Bifjorde, som udgaae fra Hovedbasinet i det Indre, og de 2de Hovedindløb fra Havet. Her skal derfor det Manglende blive afhjulpet.

a. I den ydre Deel.

De 2de Hovedindløb fra Havet foruden Bredsundet i Søndmøre, ere Rogvafjord med Harhamsledens Fortsættelse Mifjord, i Sydvest, og i Nord eller Nordnordvest Boddybet og Gjulsund. Men imellem disse føre 3de andre Sunde ind mellem Øerne i Harøen, eller den ydre Ørække, nemlig:

Harnæs-Sund, som paa nordre Side af Harøen, og Haaværsund, som paa vestre og søndre Side af Sandøen, føre ind til Harøfjord, samt Kraaksund, som mellem Oddens og Gallerskjærenes Grunde fører ind til Lyngværfjord; men disse Sunde kunne ikke uden i Nødstilfælde benyttes i den almindelige Skibsfart. For Baad-

fart derimod er der naturligviis mellem disse Øer og Skjær mangfoldige andre Sunde, hvoriblandt det næsten $\frac{3}{8}$ Miil brede Sund mellem Fjertoft og Harøen, hvilket dog hører til Søndmøre.

Bifjorde:

Ved Harø- og Lyngværfjord.

1. Misund fører fra Harøfjord sydlig ind mellem Mioen og Otterø til Mifjord og Romsdalsfjordens Hovedbasin.
2. Kjærringsund fører fra Harøfjord i østlig Retning mellem Otterø og Akerø til Gjulsund. Kjærringsundet benyttes ofte i Skibsfarten efter Vindenes Beskaffenhed.
3. Bjørnsundfjord fører fra Lyngværfjord østlig ind mellem Akerø og Bjørnsundøerne til Gjulsund.

Ved Gjulsund.

4. Frænefjord fører omtrent fra Midten af Gjulsund i østlig Retning, mellem Stimets og Fanestrandens Halvøer, ind til Sylte-Eidet og ender ved Malmedalen mellem Gaardene Malme og Ødegaarden, hvor den optager Malmedalselven. Længde omtrent $1\frac{1}{4}$ Miil.

Ved Frækøsund.

5. Hustadvik, henved $\frac{1}{2}$ Miil lang, fører fra Havet gjennem Frækøens Drække henved $\frac{1}{4}$ Miil ind i Hustad Sogns Fastland til Hustad Gaard og Kirke.

b. I den indre Deel af Fjordsystemet eller fra Romsdalsfjordens Hovedbasin udgaaer følgende Fjorde:

6. Tommelfjorden gaaer sydsydøstlig fra Basinets vestre Ende mellem Firdals Sogn i Vestnæs og Tauterøen i omtrent 1 Miils Længde ind til Gaarden Frostad i Vestnæs Sogn ved det omtalte Tommelfjord-Skar.
7. Tresfjord, 1 Miil lang, gaaer sydlig mellem Gaardene Vestnæs og Gjermundnæs i Vestnæs Sogn ind til Sylte Kirke paa Gaarden Kirke-Sylte i Sylte Sogn, hvor den optager flere Elveløb foruden Skorgedalselven, som falder ud omtrent paa Midten af vestre Side.
8. Romsdalsfjord er allerede omtalt, men den har følgende Bifjorde:

a. Voldsbugten, $\frac{1}{8}$ Miil, bøier ved Fjeldhøiden Stolene sydlig ind til Volds Kirke i Maandalen og optager Maandalselven.

b. Indfjorden, $\frac{1}{2}$ Miil lang, gaaer sydlig mellem Gaardene Hovde og Indholmen ind til Gaarden Bo i Indfjordsdalen af Volds Sogn, hvor den optager Boelven.

c. Veblungs-Bugten mellem Veblungsnæs paa søndre og et fra Gaarden Næs fremragende Næs paa nordre Side har, som allerede omtalt ved Rauma og Isterelven, i Fortiden gaaet længere ind, og man ansaae dette Fjordløb for Romsdalsfjordens Ende. Men nu er den saaledes opfyldt, at her kun er en lille Vik eller Bugt tilbage, neppe $\frac{1}{8}$ Miil dyb fra bemeldte Næs; og videre Opfyldning finder fremdeles Sted.

d. Jisfjorden gaaer gjennem et Sund, som neppe er 1800 Alen bredt, ind til Heins Sogns Kirke, hvor den optager Jisfjordelven.

Denne Fjordstrækning, som nu maa betragtes som en Deel af Hovedfjorden, og er omtrent $\frac{1}{2}$ Miil lang, hvoraf Næssundet omtrent $\frac{1}{8}$ Miil, har rimeligviis sit Navn deraf, at den i Fortiden af og til er bleven belagt med Jis, hvilket dog nu skeer saa sjeldent, at det i de sidste 20 Aar kun skal have hændt et Par Gange, at Baadfarten er bleven hindret derved. Næsten hele Fjorden er at ansee som en Havn, og især ved Gaardene Næs og Aandal. Næssundet er saa beskyttet, at ikke engang Skjællen eller Raumavinden stryger over samme.

e. Thorviken, ligeoverfor Veblungsnæs, og

f. Nordviken, som gaaer ind i Eids Sogn, føre ind til Gaarde af samme Navn paa Fjordens nordre og østre Side, hiin ved Klippestranden Bjørga, og denne paa søndre Side af Oren.

9. Rødvenfjord, i Fortiden ogsaa kaldet Refundfjord, som dog vel maa være en Forvanskning, da Navnet vel maa hidrøre fra de smukke Strækninger paa begge Sider, $\frac{3}{4}$ Miil lang, gaaer fra Hovedbasinet mellem Gaardene Ottestad og Alfarnæs i Rødvens Sogn, ind i Eids Sogn til Gaarden Lereim, men herfra fortsættes ved Lereimsstrømmen videre over $\frac{1}{8}$ Miil, mellem Gaardene Strømme og Hamre, samt optager Siemsvandets og Gjerdsætvandets Elvedrag.

10. Langfjorden er allerede omtalt, 2¾ Mile lang, fra Indløbet mellem Gaardene Alfarnæs og Sollesnæs til Gaarden Eidsvaagen ved Tiller-Eidet. Hertil maa føies, at dens Fjærestrand langs Bunden af Fjorden er omtrent 1500 Alen lang og omtrent ligesaa bred ud imod Fjorddybet, hvilken Brede stadigen forøges som Følge af Opskylling fra Fjorden, skjønt den rigtignok ogsaa optager et Par smaae Elve, som dog kun i ringe Grad kunne modvirke dertil.

Af dens Bifjordstrækninger er allerede

a. Erisfjorden ogsaa nævnt. Den gaaer i sydøst og sydsydøstlig Retning i ¾ Miils Længde, henved ¼ Miil fra hiin Fjærestrand, ind mellem Næssets Præstegaard og Gauperør til Sirabygden, hvor den optager Era-Elven, omtrent 3½ Miil fra Langfjordens Indløb ved Alfarnæs.

b. Vistdalsbugten, henved ¼ Miil dyb, gaaer sydlig ind til Gaarden Mykleboſtad, hvor den optager Vistdalsbugten.

11. Karlsøfjorden og Bolsø-Sund. Karlsøfjorden er egentlig en Deel af Hovedbasinet, som gaaer nordøstlig ind mellem Næsjetangen, og Bolsøen, og ved Bolsøsund mellem Dvergsnæsset og Bolsø staaer i Forbindelse med Fanefjorden.

12. Fanefjorden er i første Afsnit blot nævnt. Den gaaer ind fra Hovedbasinet omtrent ½ Miil østenfor Gjulsundet, og gaaer i østlig Retning og omtrent 3 Miils Længde mellem den nordre Drække og Skaalfjeldets Halvø paa søndre og Fanestranden ved Molde paa nordre Side, ind til Osmarken, hvor den deler sig i 2de Vike, af hvilken den nordre optager Istadelv, medens den søndre, Osen, som gaaer længere ind, optager Gusjaaselv.

§ 4.

Fogderiets kirkelige og borgerlige Ordning.

Fogderiet omfatter kun eet Provstie, og dette sidste indeholder, som under § 1 forklaret, 3de Gaarde udenfor Fogderiets Grændse længst i Nordvest. Ligesaa omfatter det kun eet Sorenskriverie, hvis Grændser falde sammen med Fogderiets.

Præstegjældenes Antal er 8, nemlig: Gryten, Næsset, Vedøe, Bolsø, Frænen, Bod, Akerø og Vestnæs.

Thinglagenes Antal er ligeledes 8, nemlig Romsdals, der indbefatter 3 Sogne af Grytten med Undtagelse af 3 Gaarde; Volds, der bestaaer af de 2de øvrige Sogne og bemeldte 3de Gaarde; Næsset; Vedø; Bolsø; Vaagø, der indbefatter Præstegjældene Frænen og Bod, med Undtagelse af 3de Gaarde, der ere henlagte til Nordmøre; Akerø og Vestnæs.

Formandskabsdistricternes Antal er 9, nemlig Romsdals, der indbefatter 3 Sogne af Grytten; Volds, der indbefatter de 2de øvrige Sogne; Næsset; Vedø; Bolsø; Frænen; Bod, det er Bod Præstegjæld med Undtagelse af 3 Gaarde; Akerø og Vestnæs.

Man seer strax, at her ikke er Overeensstemmelse mellem Inddelingerne, og hvad der er endnu væsentligere, er, at Præstegjældene her, ligesom i Søndmøre, indbefatte ueensartede og splittede Bestanddele.

Forfatteren skal derfor her, i Henhold til det for Søndmøres Vedkommende under § 4 Ytrede, foreløbig meddele nogen Oplysning om den gamle Skibrede- (Aattung-) Inddeling og derefter søge at paavise, at de her foran under §§ 2 og 3 omhandlede Naturforholde give Anviisning til en bedre Ordning.

Efter Munchs det gamle Norges Beskrivelse indbefattede Romsdal følgende 8 Skibreder eller Aattunger:

1. Næs d. e. hele Raumadalen til Devold og derfra den nordøstre Bred til Næs, samt hele Heins Sogn og de ved Næs Sund til Skorgen liggende Gaarde af Grytten.
2. Straum:
   a. de nedenfor Devold paa Raumaelvens sydvestre Bred liggende Gaarde, som endnu til 1840 hørte til Volds Thinglag.
   b. Gaardene Thorvik, Monsaas og Hagen paa Fjordens nordre Bred, som endnu høre til Volds Thinglag.
   c. Indholmen og hele Volds Sogn tilligemed Vaagstranden og Den Sækken.
3. Leirheims: Eids Sogn og Vedø Thinglag med Undtagelse af Sækken og Vaagstranden.
4. Eiriksfjorden: Næssets Præstegjæld og Thinglag.
5. Vestnæs: nuværende Vestnæs Præstegjæld og Thinglag.
6. Bylingseyae eller Fannes: Bolsø Præstegjæld og Thinglag.
7. Sunds: omtrent Akerø Præstegjæld og Thinglag.
8. Stims: Præstegjældene Frænen og Bod.

Til at sammenholdes hermed leveres nu følgende Landskabsinddeling ledsaget med Folketallet.

		Folkemængde.
1.	Raumadalens: Kors, Grytens og Heins Sogne, dog med Bemærkning, at de 4 Gaarde Thorvik, Monsaas og Hagen samt Indholmen bør have Valget mellem Raumadalen, Vedø og Vold	2736
2.	Volds- og Vaagstrandens: begrændset paa Nordsiden af en af de haardeste Fjordstrækninger i Amtet, hvorom mere under Præstegjældene	1377
3.	Vedø med Eids Sogn men uden Vaagstranden . .	2247
4.	Næsset uden dets Andeel i Osmarken	2826
5.	Vestnæs	2553
6.	Fanestrandens: Bolsø med hele Osmarken til Sandnæsvandet	3042
7.	Akerø, uden nogen Andeel i Gjulsundets østre Bred	2066
8.	Frænen: Frænens Sogn med Gjulsundets hele østre Bred til Gjulnæsset, men uden Bjørnsundøerne og de nordenfor Havnæsset liggende Gaarde	1887
6.	Stimets eller Bods; Bod Præstegjæld med alt hvad der af Frænens Præstegjæld ligger nordenfor Havnæsset, men uden Gaardene Sandblaast og Godal omtrent	1700

Det vil sees, at Afvigelserne fra den gamle Inddeling i det Væsentlige kun ere følgende:

a. at Stimets Aattung er deelt i 2de Landskaber, og at Akerø Landskab er lidt mindre end Sunds Aattung.

b. Volds Landskab er mindre end Straums Ottung, da det ikke er hensigtmæssigt enten at Sækken fratages Vedø eller at de omhandlede Gaarde ved Raumaelven og paa Nordsiden af Romsdalsfjorden nu henlægges til Vold.

Forøvrigt er Volds- og Vaagstrandens Landskab vistnok for Tiden efter Forfatterens Mening for lidet folkerigt til at danne et Præstegjæld, skjønt det dog er større, end det for nogle Aar siden i Nordmøre oprettede Ørendales Præstegjæld, der ved sidste Folketælling kun havde 1291 Sjele, og desuden meget bequemmere; men nogen Forandring i den Retning kan saa alligevel ikke i den nærmeste Fremtid ventes at finde Sted, og imid-

lertid vil Folketallet vistnok forøges i mærkelig Grad, da Vaag-stranden, som i det Følgende paapeges, noget nær er at betragte som et Nyland, og hele Landskabet er godt udstyret.

§ 8.

Næringsveie.

Romsdals Fogderie har vistnok i Forhold til Flade-indholdet større ubeboelige Fjeldstrækninger, end de øvrige Fogderier; men det maa dog nok antages med Hensyn til Jord-bundens Beskaffenhed at være noget bedre udstyret for Landbruget. Her er større Flader af dyrkbare Marker, som endnu for en stor Deel er ubenyttet eller ikke tilbørligen benyttet. Derimod har det mindre Adgang til ved dets egne Grændser at gjøre sig Fordeel af Fiskerierne, da dets hele Kyststrækning langs de væsentlige Fiskegrunde kun er 3 Mile lang og Sommersildens Gang ind i Fjordene er usikker, ligesom selve Skreidfiskegrundene deels ere af mindre Omfang deels benyttes i Forening med det tilstødende Vatne Sogn i Søndmøre.

a. Agerbrug.

Efter de statistiske Tabeller for 1855 var Udsæden af Kornvarer:

Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
7 Tdr.	40 Tdr.	918 Tdr.	888 Tdr.	8,261 Tdr.	4,985 Tdr.

Foldigheden er efter Amtmandens Femaarsberetning, der for dette Fogderie tildeels lyder noget høiere end Middelfoldigheden for hele Amtet:

10,88 Fold	12 —	10 —	7 —	7 —	9 —

hvorefter den sandsynlige Avl skulde være:

76 Tdr.	480 Tdr.	9,180 Tdr.	6,216 Tdr.	57,827 Tdr.	44,865 Tdr.

tilsammen 73,779 Tønder Kornvarer og 44,865 Tønder Potetes, altsaa over $3\frac{2}{5}$ Tønder Korn og over 2 Tønder Potetes for hvert Individ.

Her er følgelig i almindelige Aar fuldkommen tilstrækkeligt til Brødføde, og vel endogsaa noget til Salg.

Rodfrugtavl er indført, men endnu kun i ringe Fremgang. Det Samme er Tilfældet med Havedyrkning. Imidlertid haves store og gode Haver paa Aag i Raumadalen og paa Aarø paa Fane-stranden, samt paa de fleste Præstegaarde og enkelte andre Steder mindre Haver. Liin og Humle dyrkes lidt, Humle især i Eikesdalen.

b. Qvægavl.

I dette Fogderie drives mere paa Engdyrkning, end i Søndmøre, ligesom her ogsaa i den omhandlede Femaarsperiode kan antages at være udlagt af gammel Ager til Eng omtrent 60 Tønderland aarlig, altsaa dobbelt saa meget — uden Hensyn til det mindre Areal og Matriculskyld; — og Havnegangene i Fjeldregionerne staae ikke tilbage. Oftnævnte Store Hanedal og Kabbesæterne ved Ulvaadalen omtales især som udmærkede.

Qvægholdet er derfor ogsaa betydeligt. Det var i 1855 2,232 Heste; 14,629 Storqvæg; 38,817 Faar; 6,166 Gjeder; 1,437 Sviin, hvilket efter Matriculskylden er ligesaa meget som i Søndmøre af Storqvæg og Sviin, men mere af Heste og Faar. Derimod holdes her færre Gjeder. Og det tør vel antages, at Storqvæget og Svinene har en noget større Værdie, saasom man tidligere begyndte med at afskaffe Sultfodring om Vinteren, ligesom Røgt og Stalde ere bedre, om end i Almindelighed ikke gode; Skabsygdom blandt Faarene forekommer ogsaa flere Steder i dette Fogderie.

Smør fra Dalsbygden i Heins Sogn, fra Raumadalen og Volds Sogn staaer i stor Anseelse formedelst Reenlighed og Velsmag; og Productionen deraf er saa betydelig, at Afsætningen finder Vei ligetil Christiania. Ogsaa Tilvirkning af Ost har man begyndt med; men den er endnu i sin Barndom. God Gammelost faaes dog fra Volds Sogn og fra Gjermundnæs i Vestnæs Sogn. I det Hele kan det nok antages, at en god Fjerdedeel af det for hele Amtet beregnede Udbytte af Qvægavlen falder paa Romsdals Fogderie; altsaa mere, end Forholdet af Matriculskylden.

Skovdrivt.

Af Furuskov haves neppe mere tilbage, end at Districtet i det Hele kan hjælpe sig; da nogle Bygder have noget mere, end fornødent til Huusbehov, men andre f. Ex. Rodven Sogn, samt Præstegjældene Akerø og Bod aldeles intet. Imidlertid udføres endnu af og til noget til Udlandet, ligesom noget, især Bord, gaaer til Søndmøre. Det er Vedø Hovedsogn og Volsø Præstegjæld, som endnu have de største Skovstrækninger. Granskov fandtes tidligere paa Osmarken; men nu er der neppe noget tilbage. Begge Slags vore imidlertid villigen op igjen, hvor de

fredes, og det, som allerede omtalt med Hensyn til Vedø, hastigere, end der kunde ventes, da Værten her foregaaer langsomt. Qvaliteten er ypperlig, næsten som Ek, men haard.

Løvskoven, især af Birk og Or, er frodig over hele Fogderiet, undtagen i Bod og Akerø, hvor den er ødelagt og fordrer omhyggelig Fredning for at vore op igjen. Alm haves især i Eikesdalen.

Hvor der mangler Brændsel af Birk, bruger man Brændetorv, hvoraf der haves tilstrækkeligt, og ved Siden deraf Rodder af de i Fortiden ødelagte Skove.

Fogderiet har 12 priviligerede Sagbrug.

Fiskerier.

Som allerede forklaret kan Udbyttet af Hav-Fiskerierne langtfra ikke blive af den Betydning i Romsdal som i de 2de andre Fogderier og især Søndmøre. Imidlertid ere de dog af stor Vigtighed, og en ældre Handlende, som har skaffet sig Overblik over saadanne Anliggender, har oplyst Forfatteren om, at Udbyttet af Handelsvarer med nogenlunde Sikkerhed kan anslaaes til en Værdie af 50 à 60,000 Spd. aarlig, alene forsaavidt Afsætning finder Sted gjennem Molde, samt at dette Udbytte naturligviis forøges betydeligt, naar Sommersilden slaaer til. Af Femaarsberetningen for 1851—55 sees ogsaa, at daværende Foged har beregnet Udbyttet af Klipfisk til 19,000 Voger aarlig, saa at Værdien, med Tillæg af Tran og Rogn, skulde opløbe til omtrent 30,000 Spd. alene af Skreidfisket, og det er rimeligt, at Fogden alene har kunnet have for Øie, hvad der udføres gjennem Molde directe til Udlandet, da han ansætter Udbyttet af Tran til 400 Spd., men af Rogn til 1,200 Spd., medens dog Tranudbyttet i Virkeligheden er meget større. Men Sagen er, at Tranen hovedsagelig afsættes gjennem andre Byer, især Bergen; og af selve Klipfisken gaaer, som allerede forklaret, sandsynligviis et ligesaa stort Qvantum gjennem andre Kjøbstæder, især Aalesund. Af Sommersildfisket anslaaer Fogden Udbyttet til 4,500 Tønder aarlig. Om Udbyttet af Lange og af Sei særskilt kan ingen Oplysning gives.

Af Lax i Fjordene og Elvene tilsammen er det ikke usandsynligt at her fanges 2 à 3000 Voger.

Forøvrigt er det fornemmelig Akerø, Frænen og Bod, som drive Havfiskerierne; og man har bemærket, at Antallet af Fiske-

baade i det sidste Snees Aar er formindsket, medens Udbyttet har tiltaget, og Landbruget især i Akerø har gaaet fremad.

Bergværksdrivt

finder ikke Sted. Imidlertid findes Jernmalm i Eidsvaagen, paa Osmarken og i Eids Sogn; og i nordøstre Ende af Fjeldet Oren paa Gaarden Ottestad i Rodven Sogn haves et Kalksteens- og Marmor-Leie, som gaaer tvertsigjennem Fjeldet til Romsdalsfjorden. Her er ogsaa indrettet et Kalkbrænderie.

Leer, tjenligt til Teglsteen og Muursteen, haves i Elvebredden nærved Raumaelvens Udløb, hvor der ogsaa er 2de Teglværker.

Fabriker.

Af saadanne haves i Fogderiet nysnævnte Kalkbrænderie paa Ottestad, der leverer en særdeles god Vare, og de 2de Teglværker ved Raumaelven.

Desuden haves en Pulvergjødningsfabrik paa Gaarden Bjorsæts Grund ved Molde samt flere Been- og Vadmelsstamper, og mange Kornmøller til eget Behov.

Binæringer.

Huusfliden er ret god. Landalmuen tilvirker selv alt, hvad den behøver af Klæder, Gaards- og Fiskerie-Redskaber, hvoriblandt ogsaa Baade, hvoraf dog endeel kjøbes fra Søndmøre og Nordmøre, og Jægter.

Noget væsentligt til Salg tilvirkes ikke, uden af Baandstaver og Tønder fra Grytens og Næssets Præstegjælde, samt vævede Tøier fra Gryten.

Jagt indskrænker sig til Fuglevildt og af og til Rensdyr, ligesom og Bjørn.

Landhandel og Skibsfart drives af 4 Landhandlere og en enkelt Gaardbruger. Den øvrige Omsætning inden Fogderiet skeer deels ved et Høstmarked i Sylte Sogn, 8 Dage før Romsdals Marked, og deels og fornemmelig ved dette sidste.

Romsdals Marked.

Om dette Marked, der vil blive nærmere omhandlet under Grytens Præstegjæld, skal her blot bemærkes, at 3de Fogder efter

hinanden ikke har kunnet anslaae Omsætningen ved selve Markedet høiere, end til 25 à 35,000 Spd., hvoraf Kolonial- og Manufacturvarer optage den største Deel. Det Øvrige bestaaer i Salg og Tuskning af 150 Heste, Ræver, hvoraf især Hanedalens er bedst anseet, Vadmel og andre Tøier, Smør, Ost, Talg, Torfisk, Tjære og Potaske, alt mellem Gudbrandsdøler, Søndmøringer, Romsdølinger og tildeels Nordmøringer indbyrdes, eller mellem dem og et Snees markedssøgende Handlende, hvoraf de fleste ere fra Molde og et Par fra hver af Byerne Aalesund, Christiansund og Trondhjem.

Dette giver ikke noget stort Begreb om Markedets Vigtighed for Tiden. Men Sagen er vel den, at hverken Stedet eller Tiden er beleilig, saa at den største Omsætning antages at skee ved Commissionairer i Løbet af Høsten og Vinteren efter Markedet. Det er derfor ogsaa Manges Mening, at det vilde være rettest at oprette en Kjøbstad i Raumadalen og at henlægge Markedet til den, hvorefter en saadan Kjøbstad vilde blive den bedste Dommer om den rette Tid. Forfatteren helder ogsaa til denne Mening, uagtet han ikke troer, at en saadan Kjøbstad just vilde blive af stor Betydning, lige saa lidt som, at den vilde komme til at skade enten Molde eller nogen anden Kjøbstad i Amtet, medens den derimod visselig maatte blive til stort Gavn for Gudbrandsdalen og for de romsdalske Districter, som Omsætningsplads for deres gjensidige Producter. Om Stedet for en saadan Kjøbstad kan der ingen Tvivl være, da der ved Gaardene Aandal og Næs er en ganske udmærket Kjøbstadtomt ved Siden af en god Havn, medens der af det, som man har kaldet Havnen ved Veblungsnæs, intet er i Behold uden en for Vesten- og Søndenvinde, samt for Raumaskjællen aaben Red, hvorom mere under Grytens Præstegjæld.

§ 6.

Veie og Postvæsen.

Om Længden af Fogderiets Hoved- og Postveie, see første Afsnit Pag. 130.

Hovedpostveiene ere følgende:

a. For Bergensposten til Christiansund og Trondhjem. Denne afgiver, som allerede under Søndmøre antydet, Postlinie til Aale-

sund paa Soholt i Ørskog, og fortsættes fra Ørskog opover over Ørskogfjeldet til Vestnæs 2¼ Miil Landvei; derfra Søvei over Romsdalsfjordens Hovedbasin 1⅛ Miil til Molde; derfra Landvei 2 Miil til Eide, paa Fanestranden, hvorfra følges en Bygdevei over Faneeidet 2¼ Miil til Gimnæs ved Qværnæsfjorden, derfra over Qværnæsfjord ⅝ Miil til Fladsæt paa Fredøen, derfra Landvei ⅝ Miil til Bolgen; og endelig derfra Søvei over Bolgsvaet og gjennem Markussund ¼ Miil til Christiansund. Fra ovennævnte Eide gaaer Posten til Trondhjem over Osmarken til Hægeim, hvor den optager Christiansunds Post til Trondhjem.

b. Trondhjemsposten til Aalesund og Bergen. Postlinien kommer ind i Amtet ⅛ Miil vestenfor Garberg i Meldal og gaaer henved 5 Mile Landvei gjennem Præstegjældene Rindal, Surendal og Stangvik til Gaarden Yttre Stangvik ved Stangviken, sætter over Fjorden ⅝ Miil til Bølsæt, derfra ⅝ Miils Landvei over Thingvoldeidet til Kokkersvold; derfra over Thingvoldfjorden ½ Miil til Angvik, og derfra opad Angvikdalen til førnævnte Hægeim. Herfra gaaer en Bipostlinie til Christiansund nedad Thorvikdalen ⅞ Miil til Thorvik, samt herfra Søvei forbi Gimnæs til førnævnte Fladsæt; medens Hovedposten gaaer videre over Osmarken over Istad til Eide og Molde, som efter den nuværende Postlinie er 20 Mile eller nøiagtigere 19⅞ Miil fra Trondhjem. Fra Molde følges de allerede omtalte Linier til Aalesund og Bergen.

c. Christianiaposten til de romsdalske Byer, hvoraf Linien til Christiansund er Hovedlinie.

Denne kommer ind i Amtet ¼ Miil vestenfor Nystuen i Lesje, følger Raumadalen henved 4 Miil til Veblungsnæs; derfra ⅞ Miil over Fjorden til Thorvik; derfra Landevei ½ Miil til Leereim i Eids Sogn. Her afgaaer Posten til Aalesund, som gaaer videre ½ Miil Landevei til Norvik; derfra atter over Fjorden til Vaage paa Vaagstranden; derfra 1¼ Miil Landevei til Gjermundnæs, og derfra ⅜ Miil over Aabningen af Tresfjord til Vestnæs (eller Remeim, hvor Postaabneriet for Tiden er), og derfra følges de allerede omtalte Linier til Aalesund. Hovedpostlinien gaaer fra bemeldte Lereim videre ¾ Miil

Landvei til Alfarnæs, sætter over Langfjorden $\frac{3}{8}$ Miil til Sollesnæs; derfra Landvei $\frac{7}{8}$ Miil til Dvergsnæs og derfra Søvei $\frac{1}{4}$ Miil til Lønsæt, hvor Posten til Molde, 1 Miil, afgives, medens Hovedposten gaaer videre 1 Miil Landvei til atter nævnte Eide og derfra til Christiansund efter den allerede ovenfor under a omtalte Linie.

Denne Ordning er formodentlig den eneste mulige under de bestaaende Forholde. Men som allerede under Søndmøre er omtalt, er Orskogfjeldet ingen ønskelig Veilinie. Aalesunds Postlinie til Christiania bør fra Orskog gaae over Vagsvikdalen og Kjærsheimdalen til Gjermundnæs og ovennævnte Vaagø, hvortil der blev fortløbende Landevei, omtrent 7 Mile; og Postlinien til Molde, Christiansund og Trondhjem burde fra Solnøre gaa over Tommelfjordskardet og videre til Vestnæs. De i begge disse Retninger manglende Veie, tilsammen omtrent 2 Mile, vilde blive af uendelig større Betydning for Landbovæsenet og ønskeligere for Postbefordringen og Samfærdselen med Aalesund, end Veien over Orskogfjeldet, der ofte vanskeliggjøres og afbrydes ved overvættes Snefald og barskt Veir paa den for alle Vinde udsatte Fjeldflade.

Af Bipostlinier har Fogderiet 2de, nemlig 1 fra Molde til Bod Fiskevær og en anden fra Istad til Eidsvaagen.

§ 7.

Om Communeudgiverne i Formandskabsdistricterne.

Over disse er for Søndmøres Vedkommende under § 3 meddeelt en Fortegnelse fra Fogden, forsaavidt de udlignes og oppebæres ved hans Omsorg, fordi den tillige tjente til at bekræfte Forfatterens Forklaring om den mindre ønskelige Ordning.

For Romsdals Vedkommende meddeles nedenfor en lignende Fortegnelse. Omendskjønt denne udviser mindre af Splittelser og Uovereensstemmelser, end i Søndmøre, vil et Blik paa dens Indhold være tilstrækkeligt til at vise, at Fremgangsmaaden ogsaa her er forskjellig, i det at et Præstegjæld danner 2de Formandskabsdistricter og Thinglage, medens et andet Thinglag omfatter 2de Præstegjælde og Formandskabsdistricter.

Fortegnelse

over de paa de engere Communers Matriculskyld inden Romsdals Fogderie i Aarene 1857—1859 udlignede Skatter.

Aar.	Skattespecies.	Formandskabsdistricterne.								
		Romsdal	Vold og Eid.	Vedo.	Næsset.	Bolsø.	Vestnæs.	Sund.	Vaagø.	Bod.
		Spd. ß.	Spd. ß.	Spd. ß.	Spd. ß.	Spd. ß.	Spd. ß.	Spd. ß.	Spd. ß.	Spd. ß.
1857.	Fattigpenge	500 Spd.		332 „	160 „	327 „	200 „	200 „	200 „	— *)
	Præsteskydsgodtgjørelse	55 —		13 „	—	—	—	—	—	—
	Skoleskat	—	—	—	—	109 „	44 101	—	—	—
	Gjordemoder-Emolumenter	10 96	4 48	7 „	10 „	—	5 „	18 „	—	—
	Snebrydnings- og andre Bygdeveivæsenspenge	434 48	39 96	93 „	46 „	342 12	235 „	310 52	—	—
	Thingholdspenge	24 „	16 „	34 „	40 „	20 „	45 „	40 „	40 Spd.	
	Almuebibliothekpenge	—	—	—	—	—	—	—	—	9 80
	Andre Formandskabsdistrictsudgivter	79 97	23 16	26 „	239 „	109 „	132 108	28 60	11 90	15 „
1858.	Fattigpenge	500 Spd.		230 „	150 „	327 „	270 „	200 „	300 „	— *)
	Præsteskydsgodtgjørelse	55 —		13 „	—	—	—	—	—	—
	Skoleskat	—	—	—	—	109 „	43 111	—	—	—
	Gjordemoder-Emolumenter	10 96	12 „	7 „	10 „	—	5 „	18 „	6 60	6 „
	Snebrydnings- og andre Bygdeveivæsenspenge	92 110	10 96	—	16 „	37 96	—	310 52	15 „	—
	Thingholdspenge	24 „	16 „	34 „	40 „	20 „	45 „	40 „	40 Spd.	
	Almuebibliothekpenge	—	—	—	—	—	—	—	—	10 „
	Andre Formandskabsdistrictsudgivter	37 27	18 „	56 „	140 „	109 „	113 108	12 „	11 90	12 „
1859.	Fattigpenge	600 Spd.		250 „	160 „	327 „	320 „	220 „	200 „	— *)
	Præsteskydsgodtgjørelse	55 —		13 „	—	—	—	—	—	—
	Skoleskat	—	—	—	—	109 „	73 71	—	—	—
	Gjordemoder-Emolumenter	10 96	12 „	7 „	10 „	—	5 „	18 „	6 60	6 „
	Snebrydnings- og andre Bygdeveivæsenspenge	—	—	—	125 „	113 36	—	108 112	268 21	—
	Thingholdspenge	24 „	16 „	34 „	40 „	20 „	45 „	40 „	40 Spd.	
	Almuebibliothekpenge	—	—	—	—	—	—	—	—	10 „
	Andre Formandskabsdistrictsudgivter	20 „	33 „	26 „	65 „	57 60	217 108	6 „	10 60	12 „

*) Fattigpengene i Bod opkræves i Bod væsentlig ved Fattigkassereren.

A. Nordmøres Fogderie.

§ 1.

Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld og naturlige Bestanddele.

Nordmøres Fogderie grændser mod Syd til Lesje Præstegjæld i Gudbrandsdalen; mod Øst til Orkedals Fogderie; mod Nordost til Fosens Fogderie; mod Nordvest til Vesterhavet, og mod Sydvest til Romsdals Fogderie.

Fogderiets største Længde paa Fastlandet fra Syd ved Gruvedalstinden til Nord ved Trondhjemsled ved Grændsen mellem Aure og Hevne er omtrent 10½ Mile, og største Brede mellem Vest og Øst fra Stemsheften til Svarthætta ligeledes 10½ Mile. Med Indbegreb af Øer og Fjordstrækninger er baade Brede og Længde noget større. Bemeldte Gruvedalstind ligger under 62° 22′ nordlig Bredde, omtrent under samme Bredegrad som Fæstø ved Storfjorden og Ulfsteens Kirke i Søndmøre, hvilket ansees fornødent at bemærke til Berigtigelse af de Forestillinger, som have bevirket, at Qværnæs Præstegaard er bleven anseet for det sydligste i Fogderiet, medens dog ikke blot Sundal og Ørendal, men ogsaa store Dele af Thingvold og Stangvik, ligge søndenfor en Linie under 62° 50′ fra Qværnæs Præstegjælds Sydgrændse til Fjeldhøiden Svarthætta; og der foruden Ædø og næsten hele Aure Præstegjælde kun ligger en ganske liden Deel af Halse Sogn og af Lomundalen i Rindal nordenfor en Linie under 63° 7′ fra Qværnæs Nordgrændse ved Talgsjøen (Oma) og Fosnaøen til Nordmarkerne i Lomundal.

Det adskilles fra Lesje og Romsdal ved Fjeldhøider og Vandskjel i Sneehættens Hovedfjeldrække; fra Opdal i Orkedals Fogderie først ved den fra Sneehætten i Nord opgaaende opdalske Fjeldregion, og derefter paa den anden Side af Graaora-Svælget ved Klethammerfjeldet og Vandskjellene mod Virumdal, Todal og Folladal, samt endelig fra Opdal, Rennebo og Meldal ved Svarthætta og Dovrefjeldrækkens Fortsættelse; fra Fosens Fogderie ved Forgreninger af denne Fjeldrække og ved Ramsøfjorden.

Størrelsen er antaget at være omtrent 61 Qvadratmile. Folketallet i 1855 var 31,367, og Matriculskylden 4478 Skylddaler 34 Skilling.

ere, ligesom i de øvrige Fogderier, fast Land og Øer.

Det faste Land bestaaer af:

a. den nordvestlige Helding af den romsdal-nordmørske Halvø fra Kannedalseidet til Stemshesten;

b. af den thingvoldske Halvø fra Bundene af Sundals- og Todalsfjord til Magnildberget;

c. den hele nordøstlige og største Deel af Amtets Fastland, hvorfra vel ogsaa, som i det Foregaaende paaviist, udgaae Halvøer, men til hvilke det her er ufornødent at tage særskilt Hensyn.

Øerne ligge, med Undtagelse af den lille Næsø i Stangvikfjorden, og Bergsøen i Thingvoldfjordens Indløb, alle i den nordvestre Deel nordenfor den store Tværfjord, som overskjærer Fogderiet, nemlig mellem Sylte-Eidet og Stemshesten i Vestsydvest og Aure Præstegjælds nordlige Fastland samt Hitterøen i Fosen i Østnordøst og Nordøst.

Disse kunde vel ogsaa henføres til en dobbelt, ja om man vilde til en tre- eller firedobbelt Ørække; men det er hensigtsmæssigere at afdele dem i følgende Øgrupper:

a. Averøens Øgruppe, bestaaende af Averøen, omtrent 1¼ Qvadratmiil stor, og den paa Nordvestsiden af Langøsund beliggende Række af mindre Øer, hvoriblandt Qvitholmen, Langøen, Ekildsø, — Sveggen, foruden en Mængde mindre Øer, Holme og Skjær, mellem Kornstadfjord og Stemshesten i Vest og Bremsnæsfjord i Øst.

b. Fredøens Øgruppe mellem Gimnæssund, Qværnæsfjord og Bremsnæssjord paa sydvestre Side, samt Talgsjøen og Gripholen paa nordøstre Side, bestaaende af Bergsøen, Fredøen (omtrent ½ Qvadratmiil), Oma, Christiansunds Indlandsø, Fosna, Indgripene og Grip.

c. Tusterens Øgruppe, mellem Talgsjøen i Vest og Auresund i Øst, bestaaende af Tusteren, omtrent ¾ Qvadratmile, Stabben med Skomagerøen og Solskjær, samt Ertvaagøen, omtrent ¾ Qvadratmiil stor.

d. Edøen eller Smølens Øgruppe mellem Gripholen og Ramsøfjord, bestaaende af Smølen, over eller omtrent 1¾ Qvadratmile samt i Syd Edøen og Kuliøen og i Nordøst

Veidholmen samt en stor Mangfoldighed af mindre Øer og Holme paa alle Sider af Smølen, især i Sydvest, Vest og Nordvest.

§ 2.

Fjelde og Eider.

a. Sneehættens Hovedfjeldrække. Denne kan for Nordmøres Vedkommende henføres til følgende Regioner:

1. Den opdalske Fjeldgreen, som synes at udgaae umiddelbart fra Sneehætten, omtrent ¾ Miil Sydøst for Nordmøres Sydostspidse, og danner Grændsen mellem Sundal og Opdal i omtrent 3 Miles Længde og nordlig Retning til Graa-Ora-Svælget, hvor Drivaelven bryder gjennem den ind i Sundals Præstegjæld.

   Den begrændses paa vestre Side af Gruvedalselven, der gjennemstrømmer Gruvedalen, hvorigjennem en Fjeld-Passage gaaer over til Lesje, og fra denne Dal gaaer 2de andre Sæterdale op i Regionen, nemlig Reppesdalen i sydøstlig og Jenstaddalen i østlig Retning. Sadlhø er i denne Region en fremragende Fjeldhøide ved Grændsen af Lesje.

2. Fra Gruvedalen og Gruvedalstinden gaaer Hovedrækken i Vest over eller langs med flere andre til 5000 à 5500 Fod opstigende Fjeldhøider til henimod Mellemrummet mellem søndre og nordre Aursjø i 1 Miils Længde, og fra denne Strækning sænker Fjeldregionen sig til Siden imod Nord og Nordvest, mellem Gruvedalen i Øst og Lilledalen i Vest, ned til Sundalen med aftagende Høide, der dog langs med Sundalen igjen hæver sig til den Række af høie Fjelde, som paa sydvestre Side begrændse denne Dal. Længden af denne Fjeldregion langs med Gruvedalen er vel omtrent 2½ Miil, men langs med Lilledalen over 3 Miil. Breden langs Sundalen er over 2½ Miil eller henved 3 Miil. Men denne Region, som vel rettelig bør kaldes den sundalske, overskjæres i nordøstre Hjørne af et Eide, der dannes af Svisdals- og Grødalselvene, der gjennemløbe Dalfører, hiin i østlig, denne i vestlig Retning, og som

vel ikke ganske møde hinanden, men mellem hvis øvre Dele der dog kun er en ganske lav Fjeldaas.

Imellem dette Eide, den øvre Deel af Gruvedalen, Grændsefjeldene, østre Side af Lilledalen samt Fjeldhøiderne Kalken og Kalfonna befinder sig den Fjeldørken, som i det Foregaaende er omtalt, og som vel indtager et Fladeindhold af omtrent 3 Qvadratmile. I denne Fjeldregion befinder sig længst i Nordvest Fjeldhøiderne Kalfonna og Kalken, der begge stige op til en Høide af omtrent 4000 Fod. De ligge ved Siden af hinanden langs med nederste Deel af Sundalen, i henved 1 Miils Længde, og kun adskilte ved en steilt opstigende Fjelddal eller Kløvt. Kalfonna begrændses paa østre Side af Grødalselven, hvor denne bøier mod Nord og falder i Sundalselven. Kalken stiger op fra Stranden mellem Sundalen og Lilledalen ved Sundalsfjordens inderste Bund, omtrent lige for Kirken og Præstegaarden, hvilket vel har givet Anledning til Navnet, da der paa samme Maade, som allerede omtalt ved Skaala i Romsdal, høit oppe mod dens Top er en lille Fjelddal, som nedenfra seer ud som en Fordybning, og hvorfra et Bækkeløb vælder ned.

3. Vikefjeldenes Region. Denne udgaaer fra Hovedrækkens nordvestlige Fortsættelse i nordnordøstlig Retning mellem Lilledalen og Øxendalen, adskillende Sundalens Præstegjæld fra Øxendalens Sogn, ned til Sundalsfjord, samt ender med Svinberget (Svingberget?) omtrent lige for Sundalsøren, om hvilket Fjordens Inderste bøier mod Syd.

4. Øxendalsfjeldene eller (Skjortens) Fjeldregion. Denne udbreder sig fra Hovedrækkens nordvestlige Fortsættelse, mellem Øxendalen og Hjordalsgrænd, ned til Sundalsfjord, hvor den ender med den beboede Melhelstrand. Det er en vakker, af fortræffelige Sæterdale gjennemskaaret Fjeldregion af omtrent 1½ Qvadratmiils Fladeindhold med flere meget høit opstaaende Toppe, hvoriblandt kjendes Fruesadlen, der dannes af 2de Høider, som ligge saaledes mod hinanden, at man deri har fundet Lighed med en Damesadel.

5. Balsnæssets Fjeldregion udgaaer fra Hovedrækkens videre nordvestlige Fortsættelse til Tiltereidet, mellem Eris-

fjorden og Thingvoldsvoldsfjord. Den kan ansees for at have sin Begyndelse ved det i Thingvoldfjorden fremragende Valsnæs, som danner Skjelnepunctet mellem Benævnelserne Thingvold- og Sundalsfjord. Nordenfor dette Næs danner Thingvoldfjorden en Bugt ved Gaardene Meisalen og Fritsvik, lige for Gaarden Fjøseide paa østre Side, og fra Meisalen gaaer et høit med en bestandig Sneebræe opfyldt Skard eller Dal over til Gaarden Bogge ved Erisfjorden. Nordenfor dette Skard hæver igjen Fjeldregionen sig med et Fjeld af Middelhøide, der strækker sig langs med søndre Side af Tilter-Eidet og af Eidsvaagen ud til den ydre Deel af Erisfjorden.

6. Nordenfor Tilter-Eidet fortsættes Fjeldrækken ved østre Ende af Osmarkens Fjeldregion, som nemlig her, fra Fogderiegrændsen, synker ned med østre Ende til Thingvoldfjorden i omtrent ½ Miils Afstand. Her er ingen bekjendte Fjeldhøider; men Grændsen mellem Fogderierne bøier her midt imellem Tilter-Eidet og Osmarkeidet i vestlig Retning lige op for Gaarden Røsand ved Thingvoldfjorden; — og har altsaa Angviksdalen, der fører op til Osmarkeidet, paa nordre Side.

7. Fra Osmarkens Fjeldregion gaaer Fogeriegrændsen og Hovedfjeldrækken, som allerede under Romsdal forklaret, over paa Osmarkeidets nordre Side; men en Green af Hovedrækken gaaer paa nordre Side af Angvikdalen under Navn af Rensfjeldet, maaskee henved 3000 Fod høit, i nordlig Retning langs med Fjorden til dens Hovedbasin ved Gaardene Qvalvaag og Raneim.

8. Denne, Rensfjeldets, Green adskilles paa vestre Side, ved den fra Thorviken til Osmarkeidet opgaaende Thorvikdal, fra Batnfjordfjeldene, der, som allerede omtalt under Romsdal, danne Hovedrækkens Fortsættelse i vestlig Retning ud til Fane-Eidet.

Dette Fane-Eide dannes af en fra Batnfjord opgaaende Dal, og den fra Fanestranden opgaaende Opdal, der rigtignok ikke møde hinanden, men dog kun ere adskilte ved en Sænkning i Fjeldregionen, som danner Eidets Høidepunct, og hvorover Veien gaaer.

Vatnfjorddalen, eller som den overste Deel deraf kaldes Aandalen, bøier op i Vest, og møder, som allerede omtalt, Malmedalen fra Frænen i Romsdal.

9. Her er altsaa ogsaa et virkeligt Eide mellem disse 2de Sæterdale, og over Høidepunctet af dette Eide, Aandalseidet, gaaer Fogderigrændsen fra Fanestrandsfjeldene over til Isingvaagfjeldene, der, som ligeledes allerede omtalt, ansees for Hovedrækkens Fortsættelse, og som gaaer i vestlig Retning mod nedre Deel af Malmedal og Frænefjord i Romsdal, langs med søndre Side af Isingvaagen og Sylte-Eidet.

I denne Fjeldregion er ogsaa flere ret anseelige Fjeldhøider, saasom Stokkesjeld, Harstadfjeld og Middagsfjeld, hvilket sidste er Grændsefjeld og ligger under 62° 50′ nordlig Bredde.

11. Ret nordnordvest for Middagsfjeldet ligger Høidepunctet af det lave Sylte-Eide, og nordenfor dette hæver sig Stimets 2de Fjeldrækker, hvoraf dog kun den, som gaaer i Nordnordvest langs med Kornstadfjorden vedkommer dette Fogderie. Den ender med Stemsheften og har en bred Fod langs med Kornstadfjorden, samt er desuden overskaaret med et Eide ved søndre Ende af Stemsheften.

Stemsheften gaaer ikke umiddelbart ud til Vesterhavet, men har der en lav Strand, mere end rummelig nok til Veien. Derimod gaaer en i Begyndelsen temmelig høi Fod eller Afsats ud fra Midten af den i nordostlig Retning ud imod den yderste Deel af Kornstadfjorden.

12. Paa den anden Side af Kornstadfjord gaaer en Forgrening i øst-nordlig Retning ud over Averøen, Fredøen og Christiansundsøerne; og i denne Forgrening er Mekknoken og Freikollen anseelige Fjelde og vigtige Sømærker, men neppe over 2500 Fod høie.

b. Den thingvoldske Fjeldregion.

1. Denne, som udgaaer fra Klethammerfjeldet ved Opdalsgrændsen, deler sig, som i 1ste Afsnit forklaret, strax ved Storliddalseidet i 2de Grene, af hvilke den østlige, Ulvundfjeldene, er den korteste. Den gaaer i nordvestlig Retning mellem Todalen, Todalsfjord og Stangviken paa nordøstre, samt Virum- og Ulvundalen paa sydvestre Side,

ud til Næs-Sund og danner Ulvundfjeldenes Halvø, mellem Stangviken og Ulvundfjord, samt den lille Næsø paa nordre Side af bemeldte Sund. — Denne Fjeldarm har vel i det Indre en ganske anseelig Høide, men ingen bekjendte fremragende Toppe, og Høiden aftager stadig, om end uregelmæssig, saa at Halvøen blot er en lav skovbevoxet og beboet Ryg imellem Fjordene.

Den anden eller vestre Arm derimod, som indbefatter større Høider og strækker sig fra Klethammerfjeldet i mere end 6 Miles Længde ud til Magnildberget ved Tusterfjorden, bestaaer af forskjellige Grupper, som særskilt maa omtales.

2. Virumdalsfjeldene. Disse gaae i en Længde af omtrent 3 Mile mellem Virumdalen paa nordøstre og Sundalen paa sydvestre Side ned til det Indre af Sundalsfjorden. De ere meget høie og kunne kun paa enkelte Steder overstiges. Den ene af disse Passager, ved Gaarden Otheim i den øvre Deel af Sundalen, er dog saadan, at det lader sig gjøre langs med den lille Elv at føre Kreaturer opad til en Sæterdal; men Tilbagetransporten maa skee ad de lange Omveie til Storliddalen i Opdal, og derfra Bygdeveien ned til Lønsæt Kirke, samt derfra Bygdeveien gjennem Graa-Ora ned til Sundalen. Blandt Fjeldhøider i denne Region maa mærkes Virumdalstaarnet, et pragtfuldt Fjeld, som træder noget ud i Virumdalen, af betydelig, men ukjendt Høide; og Hofsnebben, der hæver sig op fra Fjorden strax nordenfor Sundalsøren, til en Høide af mere end 4000 Fod, omtrent ligeoverfor ovennævnte Kalken.

3. Henved ½ Miil fra Sundalsøren ved Gaarden Opdal overskjæres Fjeldarmen ved et lille Dalføre, som fra Sundalsfjorden gaaer op til Ulvundalen, som her, hvor den støder sammen med dens Fortsættelse Virumdalen, danner en temmelig stor Flade. Dette Opdøleide kaldes almindelig Ulvundeidet, fordi det fører ned igjennem Dalen til Gaarden Ulvund ved Ulvundfjord i Stangviks Præstegjæld; — og paa nordre Side af Opdøl fortsættes Fjeldrækken ved Flaanebbens Fjeldregion, omtrent i 1 Miils Længde til Havdal, som, omtrent ligeoverfor ovennævnte Hjordalsgrænd og Kannedalseidet, fører deels østlig over til Ulvund-

fjord ved Gaarden Sesbø, deels nordlig op til Fjøseidet, eller, som det vel rigtigere burde kaldes, Meisingsæteidet eller Haneimseidet, — der fra Gaarden Fjøseide ved Thingvoldfjorden, omtrent 1¼ Miil fra Opdøl, fører forbi Gaardene Haneim og Meisingsæt over til Gjøvik ved Meisingsæt-Vaagen.

4. Nordenfor dette Meisingsæteide, der i lige Linie neppe er over ¼ Miil langt mellem Fjordene, hæver sig igjen Fjeldrækken ved Havfældens Fjeldregion, der er temmelig anseelig og udbreder sig mellem Thingvoldfjorden og Stangviksfjordens Hovedbasin med en Brede af omtrent ¾ Miil og omtrent 1 Miils Længde op til Thingvoldvaagen og Thingvoldeidet.

   I denne Region maa nævnes Hindhammernæsset ved Thingvoldfjord ligeoverfor Røsand; og Røttingsnæsset ved Meisingsæt-Vaagens Munding.

5. Nordenfor Thingvoldeidet ligger Gjul- eller Vulvikfjeldets Region mellem Thingvoldfjord og Halsefjord, begrændset paa søndre Side af Thingvoldeidet og Stangvikfjordens Hovedbasin, men paa nordre Side af Ekreimeidet, der fra Thingvoldfjorden fører over til Strømsvaagen og Gaarden Kanestrøm ved Halsefjord, samt støder sammen med Qvisvik-Eidet, der fra Gaarden Qvisvik ved Fredøfjord fører over til bemeldte Kanestrøm.

6. Nordenfor Qvisvikeidet er Magnildbergets Region, som ender Halvøen ved Tusterfjorden. Bemeldte Magnildberg er neppe over 1600 Fod høit, og de høieste Toppe af Fjeldene søndenfor til Thingvoldeidet overstige neppe 2000 Fod.

c. Dovre-Rækken og dens øvrige Forgreninger.

Herom har det i første Afsnit været nødvendigt at handle saa udførligt, at der kun staaer tilbage at omtale de største Fjeldhøider.

1. I Todalsfjeldene. I denne vældige Fjeldregion er der flere fremragende Heider, hvoriblandt maa nævnes: Tohatten, Grændsefjeld mod Opdal og mod Folladalen i Surendal; Knyken; Nordvik-Sula, ganske vist over 4000 Fod høi, samt, paa vestre Side af Løkeidet, der fører fra Søiadalen over til Surendalen, Blaastrengen eller Strengen, som paa søndre Side af Surendalsfjord

i omtrent 1 Miils Længde strækker sig ud til Stangviksfjordens Hovedbasin, og som vistnok ogsaa er 4000 Fod høi.

2. I Svarthættas Fjeldregion. Svarthætta, en langstrakt Aas, som efter Gæa norvegica synes at maatte være 4000 Fod høi, Grændsefjeld mellem Surendal og Rindal paa vestre Side, og Opdal, Rennebo og Meldal paa østre Side; Trolhætta, der skal være noget høiere, og Rinnahatten, der er noget mindre.

3. I Surendalens Nordmarker er ingen fremragende Høider; men i deres Fortsættelse paa den nordre Side af Eidet mellem Bæverfjord og Valsøfjord hæver sig Hjelmen til Høide, som efter Kraft skal være 3116 Fod; og desuden kan her nævnes Volumfjeldet ved Bøfjorden og Saren, der rager noget frem i Halsefjorden, saa at den lukker for Udsigten mellem begge denne Fjords Ender.

4. I Aurefjeldene og deres Fortsættelse:

Steengjeta, henimod Hevnegrændsen, omtrent 2000 Fod høi; Fonna, nærved Trondhjems Led; Stabben og Tusteren, af hvilke 3 sidste neppe nogen naaer op til 2000 Fod, men som, især Stabben og Tusteren, ere smukke Fjelde og vigtige Sømærker.

§ 4.

Fjorde og Bifjorde samt derfra opgaaende Eider.

a. I første Afsnit er Indløbene til de nordmørske Fjorde, saavelsom Edøfjorden og Tværfjorden saa udførligen beskrevne, at der kun ved Tværfjorden her er at tilføie, at den har 2de Bifjorde, nemlig

1. Valsøfjorden (i Fortiden kaldet Valangrfjord), som fra Vinjefjorden gaaer i sydøstlig Retning ind i Aure Præstegjælds sydlige Fastland. Fra dens Bund gaaer det forнævnte lave Eide over til Bæverfjord paa sydøstre Side af Hjelmen, og denne Fjeldhøide sænker sig paa nordre Side saaledes, at der gaaer et andet, men høiere Eide over dets Fod fra Valsøfjorden til efternævnte Skaalevikfjord, begrændset paa nordre Side af et andet mindre Fjeld ret for Soleimsund.

2. Skaalevikfjord gaaer sydlig ind i Halse Sogns østlige Fastland i henved 1 Miils Længde til Gaarden Beten, hvorfra et Eide fører over til Bøfjorden, og et andet over Halsemyren til Halsefjorden.

b. Thingvoldfjorden med dens Vaage og Bugter er efter Fornødenhed omtalt i 1ste Afsnit.

c. Ved Halsefjorden er derimod her at mærke følgende Vaage og Bifjorde.

Paa vestre Side.

3. Strømsvaagen, $\frac{1}{4}$ Miil lang, der paa søndre Side af Gaarden Kanestrøm gjennem et smalt Indløb eller Strøm fører ind til Gaarden Kamsvaag paa Ekreimseidet.

Den nordenfor dette Eide liggende Deel af den thingvoldske Halvø ud til Magnildberget kaldes efter bemeldte Indløb og Gaarden Kanestrøm, der i Fortiden har været en adelig Sædegaard, Strømsnæsset.

4. Thorgjulvaagen trænger ind i Gjulfjeldets Region $\frac{1}{2}$ Miil vestlig, og fra dens Bund gaaer et Eide over Regionen forbi Gaarden Bergeim til Gaarden Sandvik, Nabogaard til Sorenskrivergaarden Gjul ved Thingvoldfjorden.

Paa østre Side.

5. Bøfjorden gaaer ligeoverfor Thorgjulvaagen østlig i $\frac{3}{4}$ Miils Længde ind til Gaarden Aasgaard, hvorfra der er ovennævnte Eide til Skaalevikfjorden, og et andet kort og fladt Eide til Bæverfjord. Denne Fjord begrændses paa søndre Side af Surendalsnæssets Halvø, hvilket Næs, beliggende ved Halsefjordens sydlige Ende, er at betragte som det nordvestligste Punct af det store Surnadalens Landskab, hvorom mere nedenfor, og altsaa med Føie deraf har sit Navn.

d. Stangvikfjordens Hovedbasin. Som Hovedgreen af denne maa betragtes Stangviken mellem Fastlandet og Ulvundfjeldenes Halvø ved Næsøen, samt dens Fortsættelse Todalsfjorden, der gaaer i sydøstlig Retning ind til Todalen. De øvrige Grene ere følgende:

Paa nordøstre Side.

7. Oftnævnte Bæverfjord, hvis ydre Deel ogsaa kaldes Hamnæsfjord. Den gaaer paa søndre Side af nysnævnte Surendalsnæssets Halvø i østnordøstlig Retning ind

til Gaarden Bæverfjord, hvor den optager Bæverelven; og her fra Bæverdalens nedre Deel gaaer det oftnævnte Eide til Valsøfjord. Længden henved 1 Miil.

8. Surendalsfjord gaaer i østlig Retning omtrent 1 Miil til Gaarden Skralthoug, hvor den optager den forbi Surendalsøren nedstrømmende Surna. Den begrændses paa nordre Side af Aarnæssets Halvø, som adskiller den fra Bæverfjord, og paa søndre Side af Fjeldhøiden Strengen.

Paa sydvestre Side.

9. Ulvundfjord. Denne gaaer fra Hovedbasinet parallelt med Stangviken, men dog i sydsydøstlig Retning og $\frac{3}{4}$ Miils Længde, samt i en lige Linie, mellem Ulvundfjeldenes Halvø og Flaanebbens Fjeldregion, som her kaldes Kalbaken, ind til Gaarden Ulvund, hvor den optager Ulvund- og Virumelven, der her paa vestre Side af Gaarden styrter ned i Fjorden med det allerede omtalte smukke Fossefald.

10. Meisingsætvaagen. Denne gaaer, ligefor Sundet mellem Næsøen og Halvøen, i sydvestlig Retning og over $\frac{3}{8}$ Miils Længde, i lige Linie ind til Meisingsæteidet. Paa nordre Side af dens Indløb ligger Gaarden Røttingsnæs og paa søndre Side Sandnæs. Paa nordre Side af dens Bund ligger Skydsskiftet Gjøvik, $\frac{3}{8}$ Miil fra Røttingnæs og $\frac{7}{8}$ Miil fra Stangviks Kirke i en temmelig lige Linie, saa at Gjøvik kan sees fra bemeldte Kirke. Paa søndre Side gaaer Vaagen noget længere ind, og optager Afløbet fra et lille Vand ved Gaarden Meisingsæt. Fra Gjøvik til Meisingsæt er omtrent 1500 Alen. Dette har det været nødvendigt at forklare saa omstændeligt, fordi denne Vaag paa alle Karter deels aldeles ikke og deels meget uheldig er aflagt, medens det dog baade er en vigtig og vakker Fjordstrækning, hvorom mere i det Følgende.

11. Nordenfor Indløbet til sidstnævnte Vaag danner Hovedbasinet et Sund mellem Næsøen og Postskiftet Bølsæt, som dog er henved $\frac{1}{4}$ Miil bredt; og i nordvestre Hjørne af Hovedbasinet danner dette en Bøining nordenfor Gaarden Vaagbøen, som er Skydsskifte for dem, som derfra ville sætte directe over Hovedbasinet til Bifjordene paa nordøstre Side. Fra dette Skifte er Afstanden til ovenmeldte Skralthoug eller Surendalsøren omtrent $1\frac{5}{8}$ Miil.

§ 4.

Kirkelig og borgerlig Ordning.

Fogderiet omfatter endnu kun eet Sorenskriverie, men 2de Provstier, hvilke sidste ere afdeelte i 10 Præstegjælde, saaledes som følger:

Indre Nordmøres Provstie med 6 Præstegjælde: Rindal, Surendal, Stangvik, Thingvold, Øvrendal og Sundal.

Yttre Nordmøre med 4 Præstegjælde: Qværnæs, Fredø og Grips Sogne, Ædø og Aure.

Thinglagene ere følgende 11:

Qværnæs Thinglag,	der	indbefatter	Qværnæs Præstegjæld og og Grips Sogn.
Øre	—	—	Øre Sogn af Thingvold og Fredø Sogn.
Thingvolds	—	—	Thingvold Sogn.
Øvrendalens	—	—	Øvrendalens Præstegjæld.
Sundals	—	—	Sundals Præstegjæld.
Stangviks	—	—	Stangviks Sogn.
Rindals	—	—	Rindals Præstegjæld.
Surendals	—	—	Surendals Præstegjæld.
Halse	—	—	Halse Sogn af Stangvik.
Ædø	—	—	Ædø Præstegjæld.
Aure	—	—	Aure Præstegjæld.

Formandskabsdistricternes Antal er 12. Øre Thinglag er nemlig deelt i 2de, nemlig Øre og Fredø Sogns Formandskabsdistricter. Grip Sogn har intet Formandskab og henhører ei heller under noget andet. Man seer saaledes ogsaa her ganske mærkelige Afvigelser fra Præstegjældsordningen, der desuden lider af de samme Mangler, som ere omtalte under Søndmøre. I Henhold til det der Forklarede skal derfor ogsaa her meddeles den Oplysning om den gamle Skibrede-Inddeling, som kan hentes fra Professor Munchs Beskrivelse af det gamle Norge.

Det nuværende Nordmøre indbefattede 9 Skibreder, nemlig:

1. Sundal, der har indbefattet nuværende Sundals Præstegjæld og begge Bredder af Sundalsfjord ud til Flaa og Øvrendalsbugten inclusive.

2. Thingvallar, der ikke alene har indbfattet nuværende Thingvold Hovedsogn og Melkhelstranden samt i det Hele begge Bredder af Sundals- og Thingvoldfjorden, men ogsaa Fredø Sogns nuværende Andeel af Stromsnæsset tilligemed Aarsundøerne; thi Aarsund nævnes blandt de Gaarde, som henhørte dertil.
3. Barknafjardar, der har indbefattet nuværende Øre Sogn tilligemed sydlige Bred af Qværnæsfjord og Isingvaag samt søndre Bred af Thingvoldfjordens Hovedbasin; thi Staksvik og Strand i Isulvagr nævnes blandt Gaardene. Desuden hørte dertil Gaarden Raneim samt søndre og østre Deel af Fredøen.
4. Afreyjar, der synes at have indbefattet hele Qværnæs nuværende Præstegjæld, deri indbefattet Christiansundsøerne og den nordlige Strand af Fredø.
5. Stangarvik, indbefattende nuværende Stangviks Hovedsogn, og sandsynligviis hele Ulvund- og Virumdalen; thi man finder, at der paa Ulvund har været Kirke, og det er da rimeligt, at den hele Dal, som blot er beboet 1½ Miil op fra Ulvundfjord, maa have henhørt dertil, især da ingen af dens Gaarde findes nævnt, som tilhørende Sundals Skibsrede.
6. Surnadals, d. e. Surendals og Rindals Præstegjælde.
7. Halsyniar, der ikke blot har indbefattet nuværende Halse Sogn, men ogsaa Sydstranden af Tuster- og Vinjefjordene til Valsøfjorden, samt endvidere Øerne Tusteren, Stabben og en Deel af Ertvaagøen. Golmø nævnes blandt de tilhørende Gaarde.
8. Edeyjar, d. e. Edøen og Smølen.
9. Aura, d. e. nuværende Aure Præstegjæld med Undtagelse af Stranden vestenfor Valsøfjord.

Af denne Inddeling og af de sparsomme historiske Beretninger om denne Deel af Nordmærafylke faaer man det Indtryk, at det nuværende Nordmøre kun har været tyndt befolket paa Magnus Lagabøters Tid.

Hermed kan nu sammenholdes efterfølgende Landskabsinddeling, der synes at anbefales af de i de foregaaende §§ 2 og 3 beskrevne Naturforholde og af hvad videre nedenfor oplyses.

Folkemængde.

1. Sundals Landskab, d. e. Sundals Præstegjæld . . 2188
2. Ørendalens Landskab, d. e. begge Bredder af Thingvoldfjorden fra Vikefjeldet og Flaanebben i Syd til Hindhammeren og Røsand i Nord, samt Meisingsæteidet og Meisingsætvaagen, altsaa:
   a. Ørendalens Hovedsogn 767
   b. Af Thingvolds Hovedsogn 773
   c. og af Stangviks Hovedsogn . . . . 70 — 1619

Det forudsættes, at et nyt Kirkesogn maatte oprettes med Kirke paa Meisingsæteidet, maaskee paa Gaarden Haneim; — og forøvrigt bemærkes, at Landskabets hele Udstrækning langs Thingvoldfjorden er omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil, hvilket er den mindst farefulde Strækning af hele Fjorden, medens derimod Landskabet i Syd adskilles saavel fra Ulvundeidet som fra Sundalen ved en af de værste Fjordstrækninger i hele Amtet, hvorom mere under Præstegjældene, og Fjordstrækningen nordenfor Angviken og Thingvoldvaagen er ogsaa meget udsat for Kastevinde.

3. Thingvold Landskab, bestaaende af
   a. Thingvolds Sogn, nordenfor Hindhammer og Røsand 1931
      dog med Undtagelse af Gaarden Qvalvang . 49
      — 1882
   b. Hele Strømsnæsset med Aspøen, som maatte blive et Kirkesogn, hvilket ogsaa har været paatænkt. Hertil hører for Tiden af Fredø Sogn 649
   c. Af Halse Sogn dets Andeel i Strømsnæsset og den tilstødende Bred af Halsefjorden . . 376
      som maatte henlægges til et saadant nyt Sogn.
   d. og endelig den øvrige Deel af Halsefjordens vestre Bred og Thorgjulvaagen, som maatte henlægges til Thingvold . . . . 185 — 3092

Afstanden mellem Kirkerne vilde vel blive $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ Miil; men deraf behøvede ikke at benyttes mere end omtrent $\frac{1}{2}$ Miil Søvei langs Landet.

Folkemængde.

4. Vatnfjordens Landskab.
Hertil henregnes:

a. Øre Sogn		2107	
hvori afgaaer for de paa Osmarken liggende Gaarde, om hvis Henlæggelse til Bolsø allerede ved Kongelig Resolution er taget Forbehold		118	
		1989	
b. Gaarden Qvalsvaag af Thingvold		49	
c. af Fredø Sogn:			
Gaarden Raneim	27		
Bergsøen og Bratøen	256		
		283	
d. af Qværnæs Sogn 7 Gaarde fra Høgsæt til Skjersæt paa Qværnæsfjordens Sydside . .		295	
			2616

De under litr. b. c. og d. nævnte Gaarde ere adskilte fra de øvrige Gaarde af Qværnæs og fra Fredøen ved den omtalte store Tværfjord, som just her i Krydsningen af de tilstødende Fjorde paa begge Sider er farligst at befare; ja Gaarden Raneim desuden ved Thingvoldfjordens Hovedbasin. Derimod er Bergsøen kun adskilt fra Fastlandet ved det smale Gimnæssund; og de øvrige Gaarde have alle Landeveie. Det forudsættes imidlertid ogsaa her, at et nyt Sogn oprettes med Kirke paa Gimnæs.

5. Isingvaagens og Kornstadfjordens Landskab.
Hertil henregnes:

a. Kornstad Sogn	2185	
b. De Qværnæs Sogn tilhørende Gaarde paa Isingvaagens søndre Bred	73	
c. Gaardene Godal og Sandblaast af Bod .	56	
		2314

Saavidt vides paatænkes allerede en Deling af Kornstad Sogn med Kirke ved Sylte-Eidet.

6. Bremsnæs- og Qværnæsfjordenes Landskab, nemlig:

a. Qværnæs Sogn efter Afgang af Qværnæsfjordens søndre Bred eller dets Andeel i Storlandet (see oven-

Folkemængde.

for under No. 4 litr. d. og No. 5 litr. b.) 680
b. Bremsnæs Sogn 1799
c. og af Fredø Sogn søndre og østre Deel af
Fredøen 628
Her er allerede 3 Kirker. ——— 3107

7. Stangvikens Landskab, nemlig:
a. Nuværende Stangviks Sogn 2353
hvorfra maatte afgaae følgende fraliggende
Bestanddele:
ved Meisingsætvaagen, see No. 2 litr. c 79
de ved Surendalsfjord, Bæverfjord
og Bøfjord beliggende Gaarde til-
ligemed nedre Deel af Bæverdalen 629
——— 708
———
1655
b. Ulvundeidets Sogn 524
——— 2199

8. Rindalens Landskab.

Herved bemærkes foreløbig, at dette Landskab er den øverste og østligste Deel af det store Surnadalens Landskab, som efter de naturlige Forholde har indbefattet hele Surnadalen med Surendalsfjordens og Bæverfjordens Omgivelser, og som har sit vestligste Endepunct ved Surendalsnæsset ved Halsefjorden. Men den ydre Deel deraf har dog fra Fortiden altid hørt til Stangviks Sogn, og ligesom tjent til et Forbindelsesled mellem dette og det end mere fraliggende Halse Sogn, medens det Øvrige har dannet Surendalens Præstegjæld med 4 Kirkesogne, indtil dette i 1857 blev deelt i 2de Præstegjælde derved, at Rindals Sogn tilligemed Gaarden Aune af Mo Sogn omdannedes til et Præstegjæld, medens de øvrige Sogne med Undtagelse af Gaarden Aune beholdt Navnet Surendals Præstegjæld. Men ved denne Deling er saa godt som hele Mo Sogn adskilt fra Rindal, med hvilket det har Fællesskab i Folkecharacteer og i de særdeles betydelige Havnegange i Folladalen. Vistnok vilde Rindal med Mo blive et temmelig stort Præstegjæld, men dog let at oversee for

Folkemængde.

en Præst paa Rindal formedelst den korte Afstand mellem Kirkerne og den temmelig concentrerede Beboelse, selv om der bliver oprettet et tredie Kirkesogn for Lomundalen; — og naar det i Fremtiden maatte blive nødvendigt at dele et saadant Præstegjæld, vilde dette kunne skee uden at berøre noget Nabodistrict, som af det Følgende vil sees. Forfatteren kan derfor ikke undlade her at ordne Landskabsinddelingen saaledes som Forholdene for Tiden medføre dette.

Rindals Landskab indbefatter altsaa:

a. det forhennævnte Rindals Sogn 2446
b. og Mo Sogn med Aune 984
——— 3430

9. Surendalsfjordens Landskab, hvortil henregnes:
a. Rannæs Sogn 1186
b. Øie Hovedsogn 908
c. og den ovenfor under No. 7 omhandlede Deel af Stangviks nuværende Hovedsogn . . . 629
——— 2793

10. Halse- eller Tusterfjordens Landskab, nemlig:
a. Halse Sogn 2006
men heri afgaaer Halsefjordens vestre Bred 561
1445
b. Nuværende Edø Præstegjælds søndre Odistrict: Tusteren med 573, Stabben med 376 og vestre Deel af Ertvaagøen med 89, tilsammen . 1038
——— 2483

Edøfjord, som begrændser dette Landskab paa Nordsiden, er den bredeste Fjordstrækning i Districtet og udsat for alle Havstorme. I Løbet af 20 Aar har 23 Mennesker tilsat Livet paa Kirkereiser fra Tusteren til Edø.

11. Aure Landskab, d. e. Aure Præstegjæld 3218

12. Smølens Landskab, d. e. Edøen, Kuliøen, Smølen og mange mindre beboede Øer, samt flere Hundrede Holme og Skjær, alle paa nordre Side af nysnævnte Edøfjord 2049

§. 5.

Næringsveie.

Agerbrug.

Landbruget i Nordmøre har allerede i længere Tid været i bedre Drivt, end i de øvrige Fogderier, saa at det først er i den sidste Tid, at Romsdal kan siges at staae omtrent ved Siden af og i Enkeltheder have noget Fortrin for det. Selve Jordbunden er imidlertid i det Hele taget neppe saa muldrig som i Romsdal; men her ere flere og større Strækninger af Dyrkningsland, som ikke afbrydes ved fremstaaende Klipper fra Grunden, saa at man her har større Agre og ofte ved Siden af dem store Slaattemarker. I Søndmøre ere Agre paa 10 à 20 Maal Jord en Sjeldenhed. I Romsdal forekomme de oftere; men i Nordmøre ere de sædvanlige, og paa Halsegaard haves saadanne lige til 50 à 60 Maal ved Siden af Enge af endnu større Strækning, udlagte fra gammelt Agerland. Lignende Agerstrækninger findes ogsaa paa flere Præstegaarde, navnlig paa Qværnæs, i Sundal og Thingvold.

Efter de statistiske Tabeller for 1855 var Udsæden som følger:

Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
4 Tdr.	83 Tdr.	1,397 Tdr.	731 Tdr.	11,945 Tdr.	7,499 Tdr.

For de 4 sidstnævnte Kornsorter saavelsom for Poteter er i Femaarsberetningen Foldigheden for Nordmøre, saavelsom for Romsdal, opgivet noget høiere, end den omtalte Middelfoldighed for hele Amtet, hvorimod Hvedens Foldighed ikke er nævnt, saa at denne her, ligesom under Romsdal, nedtegnes efter Tabellerne, skjønt den er altfor lavt opgivet.

10,88 Fold	12	9	8	7	9

Den sandsynlige Avl var altsaa:

44 Tdr.	996 Tdr.	12,573 Tdr.	5,848 Tdr.	83,535 Tdr.	67,491 Tdr.

eller omtrent 103,000 Tønder Kornvarer, foruden Potetesavlingen, hvilket giver omtrent 3⅓ Tønde Kornvarer og omtrent 2⅙ Tønde Potetes for hvert Individ.

Forøvrigt sees det, at Havresæden i Nordmøre i endnu høiere Grad end i Romsdal og Søndmøre udgjør Hovedsæden, og at Nordmøre i Avling af Byg og Blandkorn forholdsmæssig staaer tilbage baade for Søndmøre og for Romsdal, medens der-

imod Rugavl synes at vinde større Indgang, om den end endnu kun er ringe.

Liin dyrkes noget i Sundal og i Surendalen; men Humle kun saare lidt, og Hamp, saavidt vides, aldeles ikke, hvortil vel Grunden er, at den nu kan faaes billigere fra Udlandet, efterat Toldafgivten er afskaffet; thi forhen blev den dog dyrket hist og her i alle tre Fogderier.

Rodfrugtavl er ogsaa i Nordmøre optaget, men endnu kun i ringe Grad. Smaae Agre med Kaalrabi hist og her er Hovedsagen.

Havedyrkning derimod synes at vinde raskere Fremgang, omendskjønt den ikke endnu finder Sted hos den store Almeenhed; men paa Landbrugsskolegaarden, paa Qværnæs, Stangviks og flere Præstegaarde, saavelsom paa Bremsnæs og Yttre Stangvik haves større Frugt- og Urtehaver; ligesom og paa Sorenskriverens Embedsgaard Gjul, paa Gaarden Sandvik i Thingvold, paa Steensvik i Qværnæs, paa flere Gaarde i Nærheden af Christiansund ligesom paa flere Gaarde i Districtets Indre, hvorfra Havesager føres til Christiansund. Disse Exempler ville vistnok finde Efterligning, efterhaanden som Udsigterne til Afsætning forbedres ved den stadig tiltagende Kjøbstadbefolkning, — og efterhaanden som Almuesmanden selv lærer at sætte Priis paa Havesager i Huusholdningerne, noget hvortil der ogsaa i den senere Tid har viist sig ret god Begyndelse.

I det Hele er det iøinefaldende, at den længere Tid, hvori Nordmøre har været fri for Leilændingsvæsen, der desuden aldrig her har havt saadan Overhaand, som i Søndmøre og i Romsdal, — har fremkaldt en større Drivtighed i Landbruget, uanseet de Hindringer, som Sameiet har lagt i Veien; og Følgen heraf har ikke blot været, at Vaaningshusene ere større, noget, som kunde forklares alene af den lettere Adgang til Materialier fra Skovene, men ogsaa, at der viser sig større Omtanke i Udhusenes og Staldenes Indretning, skjønt der vistnok endnu er meget at udsætte.

For nogle Aar siden er ogsaa Amtets Landbrugsskole flyttet til Gaarden Røkheim i Stangvik, hvor det storartede Haveanlæg og den rationelle Dyrkning saa meget bedre kan komme til at udøve en gavnlig Indflydelse paa Nordmøringens ved de ned-

arvede gunstigere sociale Forholde opvakte Landbs, som dette Sted ligger saa nogenlunde midt i den for Landbovæsenet vigtigste Deel af Fogderiet.

Qvægavl.

Engdyrkning synes ogsaa at have været mere udbredt i Nordmøre, end i de øvrige Fogderier lige til de senere Aar, da Romsdal maaskee har erhvervet Fortrinet, især derved, at Grunddigningens Indførelse til Bortledning af det skadelige Grundvand dog i nogen Grad er optaget i Romsdal, om end tildeels meget ufuldkomment. I Nordmøre er dette eneste radicale Middel endnu saa godt som ubenyttet, og derfor kan man endog ved Midsommertid ikke vandre paa deilige Engestrækninger, f. Ex. paa den vakkre og flade, men med godt Affald udstyrede Ødø uden at blive vaad om Fødderne. Men de naturlige Havnegange og Slaattemarker staae i Nordmøre ikke tilbage for de 2de andre Fogderiers, og de ere maaskee endog mere udstrakte. Ialfald siges det om Ørendalens Sogn, at dets Havnegange ere større, end der af det nuværende Indvaanerantal kan benyttes.

Som Følge heraf er Qvægholdet forholdsmæssig ligesaa stort i Nordmøre som i Romsdal og Søndmøre; og, hvad der er Hovedsagen, det er værdifuldere, end endog Romsdals, fordi Staldene og Rogten i det Hele taget, uagtet den ei heller der endnu ganske afskaffede Sultfodring om Vinteren, er bedre; ligesom ogsaa Afdraatten allerede i lang Tid har staaet i større Anseelse, end ialfald Søndmøres. Sundalen er nu Christiansunds sande Stabur med Hensyn ikke blot til Kjødet, men ogsaa til Smør og endog Ost; og Surnadalens, navnligen Rindalens Landskabs Qvægproducter søges i Trondhjem, hvortil ogsaa den drivtige Folkerace i Stangvikens Indre navnlig i Todalen sender deres Fedevarer.

I 1855 var Qvægholdet som følger:
2,793 Heste, 21,633 Storqvæg, 59,544 Faar, 13,538 Gjeder og 2,734 Sviin.

Skovdrivt.

De nordmørske Furuskove ere endnu, uagtet Mishandling og uklog Hugst, især i Thingvold og Stangvik samt nedre Deel af Surnadalen saa betydelige, at de maaskee kunne taale en Udførsel til Udlandet af 2 à 3000 Læster om Aaret. Qvaliteten

er ligesaa god, som den romsdalske Lasts. For den udenrigske Handel tilvirkes den saa godt som udelukkende, især til Planker og mindre til Bord. I Fortiden have Skovene leveret Last af svære Dimensioner, hvorom Vidnesbyrd endnu haves i Hovedbygningen paa Opdøl ved Sundalsfjordens Indre og paa Svisdal i Sundalen, som vil blive omtalt i det Følgende. Men under den omtalte Ulykkesperiode fra 1614, som, om end i mindre Grad, har vedvaret lige til den nyeste Tid, ere hine herlige Skove blevne udhugne og ødelagte, fordi Landalmuerne i Nordmøre, som i Romsdal, den Tid intet andet havde, end Skovene, at tye til, for at finde Midler til Udredelse af Skatter og nødvendige Indkjøb. I den allersidste Tid synes det dog at være blevet Tilfældet, at Gaardbrugerne have begyndt at anvende nogen Omhu for at bevare, hvad der er i Behold.

Af Sagbrug har Nordmøre i det Hele 98, som i Perioden 1851—1855 sysselsatte 188 Mand og tilvirkede 28,790 Tylter Planker og 1,050 Tylter Bord, altsaa aarlig i Gjennemsnit omtrent 5,700 Tylter Planker og 210 Tylter Bord.

Af Granskov haves noget i Romundstadbygden i Rindal, der støder til Granskovstrækningen i Meldal, og, som allerede antydet, er der i den sidste Tid gjort smaae Forsøg til Opelskning af Granskov ved Frø, blandt hvilke det paa Qværnæs Præstegaard anstillede synes at love godt Udfald.

Af Løvskov trives især Birk og Or, og i det Hele gjælder i saa Henseende for Nordmøre, hvad der er forklaret om Søndmøre og Romsdal, ligesom der da ikke kan være nogen væsentlig Forskjel i Klimatforholdene. At Ek kan trives, er allerede omtalt, og under Qværnæs Præstegjæld vil blive omtalt andre Træsorter; — men i det Hele taget er Kystranden fattig ogsaa paa Løvskov. Derimod haves tilstrækkeligt af Brændetorv.

Fiskerierne.

Disse ere af meget stor Betydning.

I første Afsnit §§ 2 og 9 er det om de indre Skreidfiskegrunde forklaret, at de kunne antages at levere Klipfisk til et Beløb af henved 70 à 80,000 Voger, som med den deraf faldende Tran og Rogn kan antages at repræsentere en Capital af 130,000 Spd. aarlig, ligesom det ogsaa er forklaret, at dette Udbytte forøges ved Sommerfisket efter Lange og Brosme, om

hvis Udbytte ingen Oplysning kan meddeles. Naar nu hermed sammenholdes, hvad der i det Følgende forklares om Udførselen af Klipfisk fra Christiansund, der er steget lige op til 500,000 Voger Klipfisk, saa vil man finde en endnu større Forskjel mellem Hjemfiskets og Udførselens Beløb, end den, der allerede er omtalt for Søndmøres Vedkommende; men denne Forskjel hidrører for Nordmøres Vedkommende hovedsagelig derfra, at Christiansund er den nærmeste naturlige Udskibningsplads for Fosens og Lofotens Fiskeproducter, til hvilken sidste Fiskeplads Christiansund ogsaa aarligen udsender omtrent 30 Fartøier, og derfra, at Nordlændingerne ogsaa have lært at tilegne sig Fordelen af at tilvirke Skreiden til Klipfisk, istedetfor til Tørfisk, og med egne Fartøier søge til Christiansund som det nærmeste og sikkreste Afsætningssted.

Det er derfor ikke sagt, at de Opgaver, hvortil Forfatteren for Nordmøres Vedkommende har støttet sig, ere saameget for lave, som Tilfældet rimeligviis er for Søndmøres Vedkommende; og hine Opgaver for Nordmøre finde forsaavidt Bestyrkelse i, hvad Fogden har meddeelt til oftnævnte Femaarsberetning, som gaaer ud paa, at der i Periodens Løb var fisket omtrent 988,000 Voger Raafisk, altsaa til et aarligt Gjennemsnitsbeløb af 66,000 Voger Klipfisk.

Fogden i Nordmøre har derhos ogsaa omtalt Langefisket; men dette er skeet under Et med Seifisket, saaledes at Udbyttet af begge er ansat til noget over 16,000 Voger aarlig; men heraf kan ikke sees, hvormeget af Klipfisk dette Langefiske har leveret. Seien anvendes fornemmelig til Tørfisk, for hvilken Fiskeren faaer omtrent 3 Ort, medens han for Klipfisk faaer omtrent 1 Spd.

Sommersildfiskets Udbytte er af Fogden opgivet til omtrent 26,000 Tønder aarlig, hvoraf de 11,000 ere forbrugte i Districtet, medens 15,000 Tønder ere gaaede over i Udførselshandelen.

Af Lax antager Fogden, at der er fisket 3000 Voger aarlig. Den nordmørske Lax er af en ganske fortrinlig Godhed, især hvad deraf fiskes ved Laxefiskerierne i Fjordmundingerne; og dette gjælder da ogsaa den der faldende almindelige Torsk.

Bergverksdrivt.

Chrommalm findes i Sundalen, hvor en Grube toges i Drivt i 1853, men blev forladt i samme Aar, ligesom en Grube i Øre Sogn toges i Drivt i 1850, men forlodes i 1854.

Kalksteen findes i Kornstad Sogn og i Qværnæs Sogn, paa hvilket sidste Sted et lidet Kalkbrænderie er anlagt.

Kobbermalm findes i Boddalen paa Averøen, hvor en Smeltehytte opførtes i Aaret 1843; men den blev formedelst Malmens ringe Gehalt eller maaskee rettere af anden Aarsag igjen forladt. Dog er den igjen optaget; men, om det er kommet eller kommer til nogen virkelig Drivt, vides ikke.

Leer, tjenlig til Teglbrænderie, findes paa Aarnæs ved Surendalsfjorden; men det Teglværk, som her i lang Tid har været, synes at være nedlagt.

Sandsteen findes i stor Mængde i Halse paa søndre Side af Tusterfjorden og paa Indgripene udenfor Christiansund. Den er imidlertid haard og maaskee af den Aarsag ikke benyttet.

Et Slags Merskum findes paa Gaarden Soleim paa Stabben; og Forfatteren har seet Pibehoveder deraf; men man lover sig intet videre Udbytte deraf.

Fabriker.

Af saadanne haves ingen undtagen 2de større Kornmøller og et Ølbryggerie i Bremsnæs Sogn og ovennævnte Kalkbrænderie.

Binæringer.

Huusfliden er god og staaer paa et høiere Trin, end ikke blot i Søndmøre, men ogsaa i Romsdal. Her tilvirkes nemlig ikke blot i hele Fogderiet det Nødvendige til Familiernes Behov af Klædningsstykker samt af Gaards- og Fiskeredskaber; men i Surendal og Sundalen tilvirkes ogsaa Vadmel og Lærred til Salg udenfor Bygderne og tildeels til Christiansund og udenfor Fogderiet. Finere Uld- og Bomuldstøier samt Dreieler tilvirkes desuden i Surendalen, paa Landhandlerstedet Bækken i Thingvold og paa Linvaagen paa Tusteren samt flere Steder, navnlig paa Præstegaarde.

Tøndestaver forarbeides i Thingvold, Øre og Fredø og finde Afsætning i Christiansund.

Potaske tilvirkes i Sundalen for Trondhjem.

Skibsbyggerie drives i Aure og Stangvik.

Baadbyggerie drives overalt til eget Brug, og i Stangvik og Aure tillige til Salg.

Jagt drives især efter Fuglevildt, Hare og Sælhund. Hjorte findes paa Fredøen og Smølen. Udbyttet af Jagten opgives af Fogden til 600 Spd.

§ 6.

Veie og Postvæsen.

Længden af Fogderiets samtlige Hoved- og Bygdeveie er opgivet i første Afsnit.

Nordmøre var det Fogderie, hvorfra der efter 1840 først fremkom Ønsker om flere Veie og Forbedringer af de gamle, og det er derfor ogsaa billigt, at det just er Nordmøre, som har faaet den største Andeel i Ophøielsen af de ældre Bygdeveie til Hovedveie. Den gamle Bygdevei gjennem Sundalen, 3½ Miil lang, og Bygdeveien paa Sylte-Eidet fra Romsdalsgrændsen til Eide ved Kornstadfjorden, samt paa Averøen fra Raanæs forbi Kværnæs Præstegaard til Gudsæt, tilsammen omtrent 1¾ Miil, høre nemlig til dem, som ere blevne erklærede for Hovedveilinier.

Der mangler dog endnu meget af Veie i dette store og productive District.

Over Smølen burde upaatvivlelig lægges Hovedvei fra den sydlige eller sydvestlige Kyst til Nordkysten; og fra Aure burde Hovedvei anlægges langs Aarvaagfjorden og over et ikke høit Eide til den trondhjemske Hovedvei i Hevne, samt ligesaa fra Todalen til Storliddalen i Opdal.

Hertil kommer, at Bygdeveien gjennem Graaora opad Opdal er aldeles uskikket til at bevirke nogen egentlig Færdsel i den Retning.

Desuden burde den gamle Hovedveilinie gjennem Lomundalen til Orkedalen igjen optages; og endelig Hovedvei anlægges fra Ørendalen langs Melkhelstranden over Balsnæsset til Eidsøren, hvor Hovedveien fra Molde nu ender.

Om Hovedlinierne for Posten er allerede handlet under Romsdal, hvorigjennem ogsaa dette Fogderies Postlinie til Christiania altid maa komme til at gaae; men at lade Christianiaposten gaae om Lønsæt er en Omvei, som formodentlig nu kan undgaaes ved at lade Posten fra Eide paa Fanestranden sætte over til Mausæt paa Sydstranden og derfra gaae lige til Søllesnæs.

Foruden hine Postlinier har Fogderiet 2de Bipostlinier, nemlig:

a. Fra Thingvolds Postaabnerie over Thorgiulvaagen og Halsebygden til Kroknæs paa Hendstranden i Aure; derfra over Vinjefjorden til Vaagos, og derfra over Ærtvaagoen til Klaksvik samt derfra til Præstegaarden i Aure;

b. fra Stangvik over Stangviken og Røkheim samt Ulvund opad Ulvundalen til Opdøl; derfra over Sundalsfjorden til Sundalsøren, samt derfra opad Sundalen og Opdalen til Aune ved den trondhjemske Hovedvei i Opdal.

§ 4.

Om Communeudgivter, forsaavidt de udlignes ved Fogden.

Herom meddeles efterfolgende Fortegnelse fra Fogden i Henhold til hvad der allerede under Søndmøre og Romsdal er forklaret. Det sees strax, at man i Qværnæs Præstegjæld har de samme Affsondringer mellem Sognene, som er omtalt under Søndmøre, uagtet det ikke, som Thingvold og Stangvik er deelt mellem 2de Formandskaber; og Forfatteren skal derfor her blot tilføie den Bemærkning, at Qværnæs og Aure have Andeel i et Legat af Provst Frost, som hidtil har været tilstrækkeligt til at bestride Skolelærernes Lønninger.

Fortegnelse

over udlignede Summer til Skole- og Fattigcassen samt Communeudgifter i Nordmøres Fogderie for Aarene 1857, 1858 og 1859.

	Fattigpenge.						Skolepenge.						Communepenge.					
	1857.		1858.		1859.		1857.		1858.		1859.		1857.		1858.		1859.	
	Spd.	ß.	Spd.	ß.	Spd.	ß.	Spd.	ß.	Spd.	ß.	Spd.	ß.	Spd.	ß.	Spd	ß.	Spd.	ß.
Sundals Præstegjæld . .	490	46	408	79	408	79	163	55	204	39	204	39	227	86	77	78	77	78
Ørendals Do. . .	150	"	200	"	300	"	—		30	"	30	"	315	"	82	"	270	"
Thingvolds Sogn . .	268	12	357	56	357	55	142	118	189	65	189	65	129	35	84	104	150	"
Øre Do. . .	197	1	272	94	212	20	75	73	116	6	116	6	107	48	111	48	14	"
Fredø Do. . .	180	"	180	"	200	"	56	"	66	"	66	"	21	72	64	96	34	"
Qværnæs Præstegjæld . .	—		—		—		—		—		17	38	250	"	230	"	300	"
Qværnæs Sogn . .	30	"	35	"	34	"	—		—		—		—		—		—	
Kornstad Do. . .	80	"	97	"	80	"	—		—		—		—		—		—	
Bremsnæs Do. . .	270	"	190	"	160	"	—		—		—		—		—		—	
Ædø Præstegjæld	60	"	60	"	60	"	25	"	25	"	25	"	35	"	31	"	51	"
Aure Do.	155	60	135	"	92	"	—		—		—		207	97	113	16	170	"
Halse Sogn	396	96	323	"	358	12	90	"	80	"	80	"	35	108	36	"	101	"
Stangvik Do.	304	108⅔	316	"	355	96	80	"	80	"	90	"	289	"	179	"	282	111
Surendal Præstegjæld .	660	"	379	77	255	"	66	48	112	96	250	"	64	110	36	60	247	26
Rindal Do. .	267	71	425	103	250	"	—		—		—		60	10	173	84	478	4

Anden Deel.

Præstegjældenes og Kjøbstædernes Beskrivelse.

Tredie Afsnit.

Præstegjældenes Beskrivelse.

A. Nordre Søndmøres Provstie under Bergens Bispedømme.

I.

Nordals Præstegjæld.

§ 1.

Grændser, Størrelse, Folkemængde og Matriculskyld.

Dette Præstegjæld indbefatter den hele østlige og sydøstlige Fjerdedeel af Søndmøres Fogderie, begrændset i Syd af Horningdalens Sogn og Strynens Præstegjæld i Nordfjord; i Sydost af Loms Præstegjæld; i Øst og Nordost af Kors Sogn (Ulvaadalen og øvre Deel af Raumadal); i Nord af Grytens og Volds Sogne; i Nordvest af Strandens Præstegjæld, og i Vest af Hjørundfjord Præstegjæld.

Størrelsen er omtrent 13 Qvadratmile og Præstegjældet optager hele den Vinkel, som de nordfjordske og gudbrandsdalske Fjeldrækker danne mod hinanden ved det 1½ Miil brede Lomseide, fra Nordangsdalens søndre Fjeldregion og Stordalseidet, samt omslutter Sunelvs- og Geirangerfjordene, den største Deel af Nordalsfjorden og Tafjorden.

Folkemængden udgjorde i 1855	3386 Sjele.
I 1825 var den	2748 —
Forøgelsen altsaa	638 —

eller kun omtrent 23 pCt., hvorved endda er at mærke, at i Periodens Løb ere 2de Gaarde afgivne til Sunelvens Sogn fra Strynens Præstegjæld med en Befolkning af omtrent 100 Sjele. Trækkes disse fra, bliver Forøgelsen kun omtrent 19⅗ pCt. Efter Matriculen af 1840 var Skatteskylden 643 Skylddlr. 3 Ort 11 Skill. fordeelt paa 151 Gaarde med 359 Opsiddere: Alt

indberegnet hine 2de Gaarde, hvis Overgang senere har fundet Sted.

Herved maa gjøres den Anmærkning, at Forfatteren ved Opgave af Matriculskylden for Præstegjældene og Thinglagene, saavelsom for de Gaarde, der nævnes, har fulgt Matriculen af 1840, da de senere indtrufne Forandringer ere uvæsentlige, og de Nedsættelser, som have fundet Sted formedelst Fjeldskred, i det Hele taget ere ubetydelige, ligesom det ogsaa sædvanlig er Tilfældet, at Gaardenes Værdie ved saadanne Fjeldskred ikke have lidt nogen vedvarende Forringelse for Fremtiden.

§ 2.

Kirkelig og borgerlig Ordning.

Præstegjældet er inddeelt i 3de Kirkesogne, nemlig:

Nordalens Hovedsogn	med 1878	Sjele paa omtrent	8 Ovadratmile.
Sunelvens Sogn	med 1142		
Geirangers	„ „ 366		
Tilsammen	1508 —	„ „	5 —

Desuden har Nordalens Sogn et Kapel paa Sylte i Valdalen.

Nordalens Sogn er adskilt fra Sunelven og Geiranger ved den fra Breidalseggen paa Lomseidet udgaaende geirangerske Fjeldgreen. Præstegjældet indbefatter saaledes 2de Landskaber, hvilke ogsaa i kirkelig og borgerlig Ordning ere saaledes affsondrede fra hinanden, at de aldeles intet have tilfælleds uden Sognepræstens Person, hvis Reiser til Annexkirkerne, foruden ¼ Miil Landevei, ere: til Sylte Capel ½ Miil; til Sunelven omtrent 2⅝ Miil, og til Geiranger 3¼ Miil Søvei; og imellem Annexkirkerne indbyrdes er Afstanden henved 1½ Miil Søvei.

Som Følge af denne naturlige Affsondring har Præstegjældet fra Fortiden været adskilt i 2de Thinglage, saaledes at Sunelven og Geiranger har dannet et særskilt Thinglag, med Matriculskyld 261 Skylddaler 1 Ort 18 Skilling, hvorimod Nordals Sogn med Matriculskyld 382 Skylddaler 1 Ort 17 Skilling er en Deel af Dale Thinglag, der forøvrigt indbefatter Strandens Præstegjæld.

Ligesaa er Præstegjældet deelt i 2de særskilte Formandskabsdistricter, af hvilke Annexsognene danne det ene og

Hovedsognet det andet; og, som Følge heraf har hvert af Landskaberne selvstændige Skole- og Fattigvæsens Bestyrelser.

Fremdeles udgjør Sunelven og Geiranger et særskilt Lehnsmandskabsdistrict, hvorimod Nordalen har Lehnsmand tilfælleds med Strandens Præstegjæld, hvor ogsaa Lehnsmanden boer.

Af Almueskolelærere har Sunelven 3 og Geiranger 1, hvorimod Nordalen, uagtet den større Folkemængde, blot har 3 Omgangsskolelærere og en fast Skole, som har faaet sin Plads i Dalsbygden, det vil sige: det mindste af de Bygdelage, hvoraf Sognet bestaaer.

I samme Bygdelag ligger ogsaa Præstegaarden og Hovedkirken, hvorimod det støre Bygdelag Valdalen med $\frac{2}{3}$ Dele af Indvaanertallet kun har et Capel, uagtet Tafjordens Bygdelag støder umiddelbart dertil. Sammenhængen med denne underlige Ordning er følgende.

Før Reformationen hørte det nuværende Nordals Præstegjæld tilligemed Strandens Præstegjæld, som et eneste Kirkesogn under Ørskog Præstegjæld; og Sognekirken var da paa Gaarden Opsvik i Stranden; men i Valdal var paa Gaarden Døfving et Capel for Dalens Syge og Gamle.

I det 16de Aarhundrede blev imidlertid Nordalens Præstegjæld et residerende Capellanie, og Capellanen erholdt Bolig paa Gaarden Sylte i Valdal, medens en særskilt Sognekirke for nuværende Nordals Sogn opførtes paa Dalebø, hvor Kirken fremdeles har sin Plads.

I Begyndelsen af 18de Aarhundrede var Capellet paa Døfving faldefærdigt, og Valdølerne vilde da flytte det ned til Sylte. Men Eidsdølerne, som antoge, at dette vilde lede til, at Capellet forvandledes til Hovedkirke, protesterede, og bevirkede en Kongelig Resolulution af 1712, at det skulde forblive paa Døfving. Imidlertid indtraf i 1716 et Elvebrud, som bortskyllede den største Deel af Gaarden Syltes Hjemmark (Syltevoldene), hvilket havde til Føgle, at Præsten kom til at boe i Dalsbygden; og i Aaret 1759 blev ved en almindelig Deling af Ørskog Præstegjæld ikke blot nuværende Nordals Præstegjæld, men ogsaa Strandens Præstegjæld affsondrede derfra, som selvstændige Sognekald. Nu frygtede Eidsdølerne ikke længere, at baade Hovedkirke og Præstegaard skulde flyttes til Sylte eller Valdal og derfor fandt de sig i, at Valdølerne i Aaret 1812 flyttede deres Capel til Sylte, hvilket

for disse er af Vigtighed, da de have deres Noster der, indrettede til at overnatte i, ligesom Stedet ogsaa for Præsten er beleiligst.

I Aaret 1782 blev Hovedkirken formedelst Ælde ombygget og var den første i Amtet, som fik Form af Ottekant med udbygget Chor og Vaabenhuus. Det er en ret vakker Kirkebygning, blandt hvis Inventarium en Alertavle med Berømmelse omtales af Strøm, hvortil nærværende Forfatter maa føie Beklagelse over dens Beskadigelse og over, at der ikke betimeligt er sørget for dens Restauration, hvilken maaskee dog endnu er muelig. — Capellet paa Sylte har ligeledes faaet Formen af en Ottekant og er temmelig rummeligt.

Naar Sunelven og Geiranger ere blevne særskilte Sognemenigheder har ikke kunnet udfindes, og hos Strøm seer man, at Geiranger ikke oprindelig engang har været erkjendt som et Kirkesogn, men kun havt et Capel. Rimeligviis skriver Sunelvens Kirke sig fra det 16de Aarhundredes Slutning eller fra den Tid, da den residerende Capellan i Præstegjældet kom til boe paa Sylte i Valdalen, og Valdalen fik sin Sognekirke i Dalsbygden. Man har da maaskee opført en Sognekirke paa Korsbrække i Sunelvsdalen, for at den paa det Sted kunde være fælleds for baade Geiranger og Sunelven. Men i 1726 blev denne Kirke ødelagt ved Sneeskred, som Strøm omtaler, og det er da rimeligt, at man er bleven enig om at opføre ny Kirke for Sunelven paa Hellesylt, der befinder sig lige i Centrum af Sunelvens Sogn, og at opføre en særskilt Kirke for Geiranger i Geirangerdalen.

Med Hensyn til Præstegjældets videre Beskrivelse, vil det formeentlig ifølge begge Hovedddelenes ovenfor omhandlede næsten fuldstændige Adskillelse være rettest at omhandle hvert Landskab for sig, og efter den i det Foregaaende fulgte Regel at begynde fra Syd og Øst.

A. Sunelvens Landskab.

§ 3.

Fjelde, Fjorde og Elve.

Landskabet ligger imellem følgende i første Afsnit deels under Amtet, deels under Fogderiet omhandlede Fjeldstrækninger:

a. Den nordfjordske Fjeldrække fra Geirangereidets Green af Lomseidet til Grændsen af Hjørundfjord, en Strækning af omtrent 2½ Miil, paa hvilken Fjeldrækken omtrent ½ Miil fra Hjørundfjord-Grændsen overskjæres af Langedals-Eidet og den derfra i Nord til Sunelvsfjorden nedgaaende Langedalselv.
b. Den østlige Ende af Nordangsdalens søndre Fjeldregion, som i henved 1 Miils Længde udbreder sig fra Hovedrækken langs med Langedalen og Nebbedalen;
c. Muldskreddalsfjeldene, som er en Forgrening af Hovedrækken paa vestre Side af Langedalen, mellem Nebbedalen og Muldskreddalen;
d. Ljøfjeldene, en anden Forgrening af Fjeldrækken, som paa østre Side af Muldskreddalen gaaer i nordlig Retning langs med Sunelvsfjord og tildeels danner Grændsen mod Strandens Sogn og deels gaaer ind i dette til Opsnæsset;
e. den geirangerske Fjeldgreen, som danner Landskabets Grændse mod Nordalens Sogn, ligefra Sunelvsfjorden til Breidalseggen paa Lomseidet;
f. Sunelvsdalens Fjeldgreen, som fra den nordfjordske Fjeldrække gaaer i vestnordvestlig Retning ind i Landskabet mellem nedre Deel af Geirangerdal og Geirangerfjord paa nordre samt Bjørdal og Sunelvsdal paa søndre Side, adskillende Geirangers Sogn fra Sunelvs Sogn, ud til det Indre af Sunelvsfjord, hvor den yderste Ende deraf tilhører Sunelvens Sogn alene.

Fjordene Sunelvsfjord og Geirangerfjord ligge altsaa indenfor alle disse Fjeldregioner, saaledes at kun den yderste ½ Miil lange Deel af Sunelvsfjorden tilhører Nordalens og Strandens Sogne.

Af Elvene ere Langedalselven og Geirangerelven med deres Bielve allerede omtalte i første Afsnit under Amtet. Blandt de mange øvrige Strømme, som styrte ned fra Fjeldregionerne maa her nævnes følgende:

1. Sunelven, som er Landskabets største Elvedrag, over 1½ Miil langt, og hvorfra Sognet og Landskabet har sit Navn. Den udspringer længst i Sydøst i Sunelvens Sogn fra Fløfjeldet i den nordfjordske Fjeldrække, hvorfra Grændsen mellem Sognene udgaaer, og gjennemstrømmer Bjørdalen og

Sunelvsdalen i nordvestlig Retning indtil den falder ud i Sunelvsfjorden ved Gaarden Korsbrække, henved ¼ Miil fra Hellesylt. En Bielv til denne er Frøisedalselven, henved 1 Miil lang, som ligeledes kommer fra Hovedfjeldrækken i Syd og strømmer nordlig forbi Gaarden Voldsæter ned i Sunelvsdalen, hvor den falder i Hovedelven omtrent ¾ Miil fra Fjorden.

2. Mølsæterelven i Geiranger, henved ½ Miil lang, udspringer af et lille Ferskvand paa det Eide, som dannes af Mølsæterdalen og den hertil opgaaende Eidsdal i Nordalens Sogn. Den gjennemstrømmer Mølsæterdalen og falder ud i Geirangerfjord forbi Gaarden Grande, ⅛ Miil fra Maraak.

3. Desuden kan mærkes den lille Oaldselv, ½ Miil lang, som i vestlig Retning gjennemstrømmer Oaldsbygden og falder i Sunelvsfjordens midtre Deel i en Bugt mellem Gaardene Furnæs og Stokke.

§ 4.

Bygdelage.

Det beboede Areal er altsaa Dalene mellem de nævnte Fjeldregioner langs med Elvedragene, og for en mindre Deel Strandsiderne. Det kan henføres følgende Bygdelage:

1. Langedalens Bygdelag. Dette bestaaer af Langedalen, Nebbedalen og Muldskreddalen.

   Langedalen har paa den første Halvdeel, eller noget mere, en stærk Stigning fra Fjorden, men bliver i den øvre Deel fladere, og den øverste Gaard Kjelstadlid ved Amtsgrændsen ligger kun 1355 Fod over Havfladen, og er en god Korngaard.

   Nebbedalen er en flad Dal, som udgaaer omtrent fra Midten af Langedalen ved Gaarden Tryggestad i ¾ Miils vestlig Retning, indtil den mødes af Nordangsdalen i Hjørundfjord. Den vestligste Deel deraf er stærkt udsat for Sneeskred fra Muldskreddalsfjeldene, men er alligevel beboet.

   Muldskreddalen, 1 Miil lang, gaaer op fra den nederste Deel af Langedalen ved Gaarden Ringdal i nordlig Retning mellem Muldskreddals- og Ljøfjeldene op til Muld-

skreddalseidet, hvor den mødes af Strandens Dal, 2405 Fod over Havfladen. Kun den nedre Deel deraf er beboet; men forøvrigt er den en udmærket Sæterdal. Navnet antages at skrive sig derfra, at den øvre Deel, især Eidet, er udsat for Sneskred af det Slags, som tillige fører mindre Stene og Gruus med sig, og som ikke danner egentlige Fonder eller Laviner, og altsaa ei heller er af særdeles farlig Beskaffenhed, om de end, efter hvad der siges, indtræffe jevnlig om Foraaret. Hele Bygdelaget har 16 Gaarde med 42 Opsiddere; blandt Gaardene kan mærkes:

Kjelstadlid, 2—1—, med 10 Opsiddere; Rørhuus, 8—4—1, med 4; Tronstad, 4—=—19, med 5; Kjelstad, 4—4—8, med 2; Sætre, 4—4—8, med 2: Hougen og Fibelstad i Rebbedalen, hver 2—2—2 og hver med 2 Opsiddere; Tryggestad, 6—4—4, med 4; Store Ringdal, 8—=—20, med 5; Muldskreddal, 2—=—10, med 2; samt Hellesylt, 4—3—18, med 3 Opsiddere.

Paa denne sidstnævnte Gaard staaer Sognets i 1839 opførte vakkre nye Sognekirke, beliggende særdeles smukt, ret for Sunelvsfjord og for nedre Deel af Sunelvsdalen. Desuden boer Lehnsmanden her, ligesom her ogsaa er et Landhandlerie og Postaabnerie.

2. Sunelvens Bygdelag. Dette bestaaer af Sunelvsdalen og Frøisedalen. Sunelvsdalen er beboet i 1 Miils Længde fra Fjorden, og Frøisedalen i ½ Miils Længde op fra Hoveddalen. Det udgjør Sognets Hovedbestanddeel med 15 jevnt store Gaarde og 59 Opsiddere, og har 539 Indvaanere, altsaa Halvdelen af Sognets og over Trediedelen af hele Landskabets Befolkning. — Blandt Gaardene maa nævnes:

Voldsæter, 9—=—10, med 4; Nordbrække, 4—=—20 med 2; Frøisedal, 3—=—16, med 3; Frøise, 22—1—9, med 12: alle ved Frøisedalselven. Indre Bjørdal, 2—3—22, med 2; Yttre Bjørdal, 4—3—4, med 4 Opsiddere i Bjørdalen.

Hougen, 9—2—12, med 6; Helgebostad, 6—4—18, med 4; Hole, 7—2, med 3; Stadeim, 6—3—18, med 3 Opsiddere og et Laxefiske ved et Fossefald, omtrent ¼ Miil fra Elvens Udløb; Korsbrække, 5—1—21, med 4; i Fortiden Sognekirkens Plads, ved Elvens Udløb i Fjor-

den, samt Aasen 3—3—19, med 2 Opsiddere; beliggende i Fjeldlien.

3. Sunelvfjordens Bygdelag. Dette indtager begge Bredder af Sunelvsfjordens Midte fra Aabningen af Geirangerfjord til Grændserne af Nordal og Stranden. Den vestre Bred af Fjordens Indre er nemlig ubeboet fra Hellesylt til Ljoen. Det har 15 Gaarde, for det meste smaae, med 19 Opsiddere, hvoriblandt maa mærkes:
   a. Paa vestre Side Nedre Ljoen, 3—1—12, med 1 Opsidder, Skyds- og Postskifte; Øvre Ljoen, 3—3—6, med 2; Indre, Midtre og Yttre Aakernæs, 3de Smaagaarde, beliggende ved Fjordens Midte. Her er den saakaldte Præstefonna, en skraa Fjeldside, hvorfra den, der ikke reiser med Forsigtighed, om Foraaret kan være udsat for Sneskred, og hvor Sognepræst Harbo omkom Aaret 1701, fordi han efter et saadant Sneskred, som havde væltet Baaden, og kastet ham selv op paa Snefonden, ikke fik betimelig Hjælp.
   b. Paa østre Side. Her ere flere, men smaae Gaarde, hvoriblandt den saakaldte Daldsbygd danner et Slags Centralpunct ved ovenmeldte Daldselv. Nordligst i Bygdelaget ligger Hirtsflaa, -—4—22, som ogsaa kaldes Jisflaa; og sydligst ligger Lundenæs og Madvik paa Nordsiden af Geirangerfjordens Aabning.

De saaledes beskrevne 3 Bygdelag danne Sunelvens Sogn.

4. Geirangers Bygdelag. Hele Geirangers Sogn er nemlig, uagtet dets Længde udgjør over 2 Mile, for ubetydeligt til at tiltrænge nogen Underafdeling for at kunne oversees, da Indvaanertallet i 1855 kun var 366. Det er imidlertid et mærkeligt og allerede nu et i Forhold til Folkemængden meget vigtigt District, og i sidstnævnte Henseende vil det saavelsom hele Sunelvens Landskab komme til at stige i betydelig Grad, naar Landskabet faaer særskilt Sognepræst, og der bliver anlagt hensigtsmæssig Vei over Geirangereidet, hvorom mere i det Følgende.

Det for Tiden beboede Areal er den nedre Halvdeel af Dalen og begge Bredder af Fjorden, nemlig henved ¾ Miil af den sydlige Bred og omtrent ⅞ Miil af den nordlige Bred.

Men disse Fjordbredder ere ikke almindelige Strandsider, men Affatser, som danne Foden af bagenfor liggende Fjelde, og som ligge 1200 à 1600 Fod over Fjorden (efter Strøm endog 300 à 400 Favne) og som fra denne Høide, især paa søndre Side, styrte næsten lodret ned til Fjorden, hvor Breden paa enkelte Steder indknibes til neppe over $\frac{1}{16}$ Miil, saa at Beboerne paa begge Sider kunne samtale ved at raabe til hinanden, hvortil naturligviis ogsaa den lette Bjergluft væsentlig bidrager.

Sognet har 23 Gaarde med 38 Opsiddere, af hvilke de 6 med 7 Opsiddere ligge paa den nordre Side af Fjorden, og 2 med 5 Opsiddere i den fra samme Fjordside opgaaende Molsæterdal; 7 Gaarde, af hvilke dog 3 ere Ødegaarde, med 10 Opsiddere, ligge paa Fjordens Sydside; men de øvrige i Geirangerdalen.

De vigtigste blandt disse Gaarde ere følgende:

a. I Dalen:

Oplændskedal, 3—=—8, med 2, øverste Gaard omtrent $\frac{5}{8}$ Miil fra Fjorden; Flødal, 4—3—13, med 3; Gjørvad, 4—3—18, med 4; Hole 4—4—15, med 2; Vesteraas 5—=—10, med 2; Maraak (i Matriculen Mæraak), 4—4—8, med 2.

Paa sidstnævnte Gaard staaer Sognekirken, der er opført i 1845, efterat den ældre Kirke var opbrændt ved Ildspaasættelse af en Taabe.

b. Paa Fjordens Sydside:

Humblung, 5—2—5, med 4 og Skageflaa, 1—4—20, med 1 Opsidder.

Ved sidstnævnte Gaard er den af Strøm beskrevne mærkelige Opstigning fra Fjorden ad en Fjeldstie langs med den næsten lodrette Fjeldside, hvor man passerer paa en simpel Træbro over et Skard, som under Broen skjærer sig ind i Fjeldet, saa at man har en lille Vik af Fjorden omtrent 1000 Fod ret under sig. I Strøms Tid havde denne Bro blot Rækværk af flettede Grene, og dog førte man ikke blot Kreaturer opad denne Vei, men ogsaa Kister med Lig af Døde nedad samme, for at undgaae den lange Omvei om Humblung. I den sidste Tid har dog denne Bro faaet Rækverk af Jern. Yderst paa søndre Side

ligger Syltevik, 1—=—19, paa en sædvanlig Strandside nede ved Fjorden.

e. Paa Fjordens Nordside:

Horvedrag, 1—1—9, med 1 Opsidder, yderste Gaard ved Sognegrændsen; Grande, 3—1—5, med 2, omtrent ⅛ Miil fra Maraak; og i Molsæterdalen: Møl, 5—3—8, med 3, samt Mølsæter, 2—3—8, med 2 Opsiddere.

§ 5.

Næringsveie.

Agerbrug.

Jordbruget har i dette Landskab hidtil været meget forsømt, da Indvaanerne have betragtet Qvægavlen som Hovedsag uden at bekymre sig om Jordbrugets Indflydelse paa denne, da de vidstrakte Havnegange og Slaattemarker i Fjeldregionerne have leveret det Nødvendige til Qvægets Underholning, og man her som allevegne i Districtet har anseet det bedre at anvende Sultfodring om Vinteren for at bøde paa Fodermangel til et stort Antal Qvæg, end at afhjælpe denne ved en rationel Dyrkning af Jorden, og ikke beregnet, at en bedre Fodring vilde give større Udbytte af et mindre Antal Qvæg. Imidlertid er Kornavlingen ikke saa ringe, som man kunde befrygte. Jordbunden er nemlig særdeles frugtbar. Sunelvdalen især hører til Amtets frugtbareste Strækninger, og paa alle Fjeldfladerne er Kornavlingen baade aarvis og lønnende.

I 1855 var Udsæden som følger efter Opgaverne:

Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
7 Tdr.	350 Tdr.	13 Tdr.	502 Tdr.	166½ Tdr.

Middeltallet af den fra Landskabets forskjellige Bygdelag opgivne Foldighed er:

7 Fold	5¼	5½	5	6

hvorefter den sandsynlige Avl skulde være:

49 Tdr.	1,715 Tdr.	72 Tdr.	2,510 Tdr.	999 Tdr.

altsaa 4,336 Tønder Kornvarer foruden Poteter. Allerede dette viser, at Trangen til Indkjøb af fremmed Korn ikke kan være stor, allerhelst, da en betydelig Deel af Avlingen hører til de

ædlere Kornsorter. Men hertil kommer, at Opgaverne over Foldigheden ganske vist er for ringe, da de ikke engang svare til de af Amtmanden for Søndmøre opgivne Middelfoldighed, end sige til Jordbundens bekjendte Frugtbarhed, — uden at tale om den i de statistiske Tabeller opgivne Middelfoldighed for hele Amtet. Det kan derfor nok antages, at den sædvanlige Avling svarer til Behovet i et District, hvor Qvægavlen leverer saa betydeligt Bidrag til Levnetsmidler, og det vides da ogsaa med specielt Hensyn til Geiranger, at det endnu gjælder, hvad Strøm har berettet om sin Tid, at Geirangersogningerne for en stor Deel leve af Bumad, — hvoraf han endog henter Grunden til Beboernes ranke og kraftige Skikkelser. Vistnok vides det, at der jevnligen har været indført noget Kornvarer; men ligesaa meget har visselig igjen været afsat til Nordfjord, og noget af og til endog til Lomværinger, af hvilke Forfatteren selv har seet flere at indfinde sig hos Landhandleren paa Hellesylt for at tilfuske sig Korn for medbragte andre Varer.

Qvægavl.

I hvad der foran om Jordbruget er forklaret, ligger det allerede, at her ikke anvendes nogen Omhu for Engdyrkning. Men de ypperlige Havnegange og Fjeldslaatter levere alligevel Midler til at underholde et stort Antal Qvæg. I Aaret 1855 var Qvægholdet som følger:
144 Heste, 1,599 Storqvæg, 2,788 Faar, 1,838 Gjeder, 140 Sviin og 102 Rensdyr.

Udbyttet heraf, udenfor hvad der i Landskabet selv forbruges, maa være meget betydeligt. Landskabets Indvaanere ere sparsommelige. Det er allerede berettet om Sunelvingerne, at de i deres Huusholdninger f. Ex. ikke fortære Smør af Komelk, men saa godt som udelukkende af Gjedemelk. Men om Afsætningens Beløb haves ingen fuldstændige Oplysninger, ligesom det i det Hele har været umueligt at overkomme tilfredsstillende Underretning om de oeconomiske Forholde i Amtets hele Landdistrict. Ja, om østre Søndmøre maa Forfatteren endog i det Væsentlige takke en Mand udenfor Districtet for de Oplysninger, som haves om locale Forholde. Imidlertid er det forklaret for Forfatteren, at der i Begyndelsen af 1859 fra Sunelven afgik et Fartøi til Stavanger med 1,400 Voger Smør, som altsaa maa have hjem-

bragt mindst 7,000 Spd.; og dette var ingenlunde den hele Production af denne Artikel i 1858; thi der var i Forveien afsat meget Smør i Aalesund, hvor især det geirangerske Smør, som allerede omtalt, staaer i Anseelse formedelst Reenlighed og Velsmag. Kommer nu hertil ferskt og tørret Kjød af Storqvæg og Smaafæe, Talg, Flesk, Kalve-, Gjede- og Bukkeskind, Heste og andre levende Kreaturer, kan der ikke være Anledning til at betvivle, at Afsætningens Beløb maa opstige til 8 à 10,000 Spd. om Aaret.

Skovdrivt.

Landskabet har saavel Furu- som Løvskov til eget Behov og til Huusflidarbeider, men, saavidt vides, intet Overskud til Afsætning udenfor.

Til Bergværksdrivt findes, saavidt vides, ingen Anledning; men i Sunelvdalen findes Okker, og en fiin Leerart, som bruges til at overstryge Mellemrummet mellem de sodede og usodede Dele af Væggene i Røgstuerne.

Binæringer.

Huusfliden er god. Landskabets Beboere er en drivtig og behændig Folkerace; men da al Tanke saa at sige optages af Omsorgen for Qvægrøgten og dens Afdraat, gaaer Huusfliden dog ikke videre, end til Omsorg for eget Behov af Klæder og Gaardredskaber, naar undtages, at her drives noget paa Baadbyggerie.

Fabriker haves ikke.

Fiskerie er her blot en Binæring; paa Stadeim i Sunelvsdalen haves, som allerede omtalt, et Laxefiskerie; men Almuens Deeltagelse i det store Skreidfiskerie er for største Delen ophørt; og Hjemfisket i Landskabets egne Fjorde saavelsom i Elve og Ferskvande drives kun til Behov for Huusholdningerne.

Jagt derimod drives i stigende Grad efter Fuglevildt til Afsætning i Aalesund.

Landhandel og Skibsfart drives af en Landhandler paa Hellesylt og af en af denne Gaards Beboere, som selv eier et lille Fartøi.

§ 6.

Veie og Postvæsen.

Landskabet har følgende Hoved- og Bygdeveie.

	Hovedveie	Bygdeveie
1. I Sunelvens Sogn fra Amtsgrændsen ved Kjelstadlid til Hellesylt	1 M. 1206 Al.	
2. Denne Hovedvei fortsættes fra Gaarden Ljøen opad Ljøfjeldet til Grændsen af Stranden, som en Ridevei, der dog nu skal forandres	6638 „	
3. Bygdevei fra Tryggestad i Langedal til Grændsen af Hjørundfjord		15,750 Al.
4. Bygdevei fra Hellesylt opad til Indre Bjørdal		17,875 „
5. I Geiranger: Bygdevei fra Maraak opad Geirangerdalen til Oplændskedal i Retning mod Lom . .		12,000 „
6. Fra Grande opad Mølsæterdalen		13,500 „
	$1\frac{5}{8}$ M. 1094 Al.	$3\frac{1}{4}$ M. 1125 Al.

altsaa i det Hele temmelig nøiagtig 5 Mile.

Den bergenske Hovedpostlinie gjennemstryger Landskabet ad de 2de nævnte Hovedveistykker og den mellemliggende Deel af Sunelvsfjorden, $\frac{3}{8}$ Miil. Landskabet har et Postaabnerie paa Hellesylt.

Forøvrigt bemærkes, at der i Aaret 1859 efter Foranstaltning af det Kongelige Indre-Departement ved Artillerie-Lieutenant Krag er anstillet Undersøgelser om der fra Naturforholdenes Side er noget til Hinder for Veianlæg i Retningen af den under No. 5 opførte Bygdevei i Geirangerdalen til Lom og videre gjennem Vaage; og ved hine Undersøgelser har det viist sig, at der i Geirangerdalen kun er eet Punct, hvor man vil nødes til at benytte saa stærkt Stigningsforhold som $\frac{1}{10}$ Deel.

B. Nordalens Hovedsogn og Landskab.

§ 7.

Fjelde, Fjorde og Elve.

Dette Landskab er ved den geirangerske Fjeldgreen adskilt af Sunelvens Landskab ligefra den ydre Deel af Sunelvsfjorden til Breidalseggen paa Lomseidet, og de Fjeldstrækninger, som forøvrigt vedkomme det, ere saa tilstrækkeligt beskrevne i 2det Afsnit under Søndmøres Fogderie og desuden nævnte under § 1, at videre Forklaring derom maa være overflødig.

Fjordene ere: den ydre Deel af Sunelvsfjorden, som adskiller Sognet paa en halv Miils Strækning fra Strandens Sogn; Nordalsfjorden, hvoraf den største Deel, og Tafjorden, som ganske tilhører Nordal. Disse ere ligeledes omhandlede under Fogderiet, saa at her blot er Anledning til følgende Tilføininger.

Nordalsfjorden er en meget anseelig Fjordstrækning, hvis hele Længde mellem Nordalens og Strandens Kirker, altsaa indbefattet Storfjordens Løb, er omtrent $1\frac{3}{8}$ Miil, men, beregnet fra Skrednakken til Nordals Kirke, omtrent 1 Miil. Breden er i den ydre Deel kun lidet over den sædvanlige Fjordbrede i Amtet, $\frac{1}{4}$ Miil; men udvider sig indad, saa at Afstanden mellem Gaardene Yttre Dal og Syltevik omtrent er $\frac{1}{2}$ Miil.

Tafjorden derimod er i det Hele smalere, i Gjennemsnit neppe $\frac{1}{8}$ Miil bred, og Længden blot $\frac{3}{4}$ Miil.

Af Elve er Herdals-, Tafjords- og Valdalselvene med deres forskjellige Bielve ligeledes omtalte i 1ste Afsnit; og af andre Elvedrag er det kun nødvendigt at omtale

Eidsdalselven, omtrent $1\frac{1}{4}$ Miil lang. Denne udspringer paa Mølsætereidet, det eneste Eide mellem Sognene Geiranger og Nordalen paa Geirangerfjeldstrækningens hele Længde. Fra dette Eide gjennemstrømmer den i et bugtet Løb Eidsdalen, hvor den danner et Ferskvand og falder ud i Yttredalsviken af Nordalsfjorden ved Gaarden Yttre Dal henved $\frac{1}{4}$ Miil vestenfor Nordals Kirke.

§ 8.

Bygdelage.

1. Eidsdalens Bygdelag.

Hertil henregnes:

a. Eidsdalen, som gaaer op fra Nordalsfjorden i sydlig Retning mod Molsæterdalen, begrændset paa østre Side af Dyrdalsfjeldene og forøvrigt paa søndre og vestre Side omgivet af den nordvestligste Deel af den geirangerske Fjeldgreen;

b. den yderste omtrent ½ Miil lange østre Bred af Sunelvsfjorden og den søndre omtrent ⅞ Miil lange Bred af Nordalsfjorden fra Skrednakken til nordre Fod af Dyrdalsfjeldene.

Bygdelaget indbefatter 23 Gaarde med 51 Opsiddere og 446 Sjele. Af disse Gaarde ligge 3 Smaagaarde, Smogelid, Smoge og Rødbergvik med 3 Opsiddere ved Sunelvsfjorden.

Skrednakken, 1—1—16, med 1 Opsidder, ligger paa det noget mellem Fjordene fremragende Næs af samme Navn, paa en Høide af omtrent 1600 Fod over Fjorden, men har aarvis og lønnende Kornavling. Næssets Benævnelse skriver sig enten derfra, at der til begge Sider er kjendelige og dybe Spor af Steen- eller Fjeldskred, eller derfra, at den gjenstaaende Nakke seer ud, som den selv truede med et Skred, der dog mere vilde blive et Fald; thi den er saa steil, at den endog i Frastand seer ud, som om den ragede noget ud over Vandet. Matriculens Skrivemaade „Skrænak“ er derfor feilagtig.

Verpesdal, 3—-—-, med 3 Opsiddere, er ligeledes en god Korngaard paa denne Fjeldflade og en tredie Gaard ved Nordalsfjorden er Otterskind, der dog for Tiden er en Ødegaard, som blot benyttes til Havnegang.

De øvrige 17 Gaarde i Bygdelaget ligge alle i den egentlige Eidsdal, og blandt dem nævnes følgende:

Yttre Dal, 11—4—9, med 5 Opsiddere, med en god Havn; Rønneberg, 12—2—18, med 6; Heimre Eide, 8—-—- med 4; Indre Eide, 8—-—-, med 4, beliggende ved den øvre Ende af Ferskvandet; Veiberg, 7—1—14, med 2; Kleiven, 4—2—10, med 2; Aarsæt, 4—2—10, med 2; Berg, 4—4—2, med 3 Opsiddere.

2. Dalsbygdens Bygdelag.

Hertil hører den egentlige Dalsbygd, ¼ Miil op fra Dalsviken, og de umiddelbart tilstødende Sæterdale, Dyrdalen og Herdalen. Dyrdalen er henved 1 Miil lang med et anseeligt Ferskvand i den øvre Ende og ovenfor samme en bestandig stor Snebræe, hvor Rensdyrene jevnlig have indfundet sig om Sommeren. Den støder op til den geirangerske Fjeldgreen ved den nederste Deel af Geirangerdalen, og begrændses paa vestre Side af Dyrdalsfjeldene, men paa østre af Herdalsfjeldene. Den er særdeles muldrig indtil flere Alens Dybde som Følge af en ødelagt og forraadnet Skov, hvoraf der endnu skal findes Levninger, og har en frodig Vegetation. Herdalen gaaer op fra Dalsbygden ved Engesæt Præstegaard i sydsydøstlig Retning og henved 1½ Miils Længde paa nordøstre Side af nysnævnte Herdalsfjelde, med en anseelig Brede paa Midten og 2de Ferskvande (see 1ste Afsnit om Herdalselven), og begrændset paa nordre Side af nordre Herdalsfjeld samt paa østre Side af Sletdalsreset, som danner en 1000 til 1200 Fods Opstigning til den store nordalske Fjeldflade.

Denne Dal har indtil for 100 Aar siden været beboet, og her gik den væsentligste Færdselsvei til Lom under offentligt Tilsyn, hvilken Vei endnu er ganske kjendelig, og benyttes, naar man fra Dalsbygden vil gaae op paa hiin Fjeldflade.

Gaarden Herdal, der i Matriculen er opført for 1—2—12, er imidlertid nu forlængst udlagt til Sæterbrug, som optager alle Dalsbygdens Creaturer, undtagen Relingens, der benytte Dyrdalen.

Ogsaa Vindsnæsfjeldet, almindeligst kaldet Tværfjeld, 2 à 3000 Fod høit, mellem Dalsbygden og Tafjorden, har i Fortiden været besat med en Gaard, Tværfjeld, paa dets flade Ryg; men denne er forlængst udlagt til Slaattemarker, da Opgangen var for tungvind. Man styrter den der faldende betydelige Heavling ned til Dale og Dalebo, indsvøbt i Fletninger af Birke-Grene, nedad den steile Fjeldside.

Den nordre Ende af Dyrdalsfjeldene, paa Dalsbygdens sydvestre Side, er endnu, ligesom i Strøms Tid, beboet og besat med 3 Gaarde, der føre Navn af Hatlestadbygden, og ligge i en Høide af 1200 à 1600 Alen over Havfladen, men med ganske beqvem Adgang og endog en Vei op fra Dals-

bygden, til hvilken den derfor saa meget mere bør henregnes, skjønt dertil ogsaa er en anden, men meget besværligere Adgang fra Eidsdalen. I denne Hatlestadbygd er der nu igjen begyndt at opvore Furuskov istedetfor den for flere Hundrede Aar siden ødelagte Skov, og det uagtet der holdes Gjeder.

Med Indbegreb af disse 3 Gaarde har Dalsbygden 7 beboede Gaarde med 24 Opsiddere og 254 Sjele. Det er et særdeles frugtbart og vakkert Bygdelag, som hæver sig terasseformigt op fra Fjorden ligeoverfor den smukke Lindgestrand paa Fjordens Nordvestside.

Blandt Gaardene maa nævnes:

Engesæt Præstegaard, 10—=—2, liggende øverst i den egentlige Dalsbygd paa vestre Side af Herdalselven ved dennes nederste og største Fossefald, samt ligefor Dyrdalselvens meget større Fossefald paa den anden, vestre, Side af Dalen.

Dale og Dalebo, 11—3—22, med 8 Opsiddere, beliggende nederst i Bygden ved Foden af Vindsnæsfjeldet. Her staaer Hovedkirken, og her er Postaabneriet. Relingen, 12—4—9, med 5 Opsiddere, sandsynligviis Bygdens største Gaard, tilhørende forhenværende Sognepræst Hvidt, og allerede forhen nævnt, med vakker Beliggenhed paa vestre Side af Elvens Udløb.

I Hatlestadbygden: Hatlestad, 5—3—6, med 3; og Store Aas, 4—=—=, med 2 Opsiddere, den høiest beliggende. Paa denne er det, at Furuskov igjen begynder at opvore.

3. Tafjordens Bygdelag.

Dette er beliggende mellem Tafjordsfjeldene i Nord, den gudbrandsdalske Fjeldrække i Øst og nordre Herdals Fjelde og Vindsnæsfjeldet. Det indbefatter altsaa ogsaa den store nordalske Fjeldflade, med Undtagelse af den sydvestre af Herdalselven gjennemstrømmede Deel og Sletdalsvandet. Men den beboede Deel af dette store Areal er

a. begge Bredder af Tafjorden og
b. de nedre Dele i henved 1 Miils Strækning af Rødalen og Kalhuussæterdalen.

Dette Bygdelag har 21 Gaarde med 36 Opsiddere og 338 Mennesker.

a. Den søndre Side af Fjorden er mindst beboet og det er kun fornødent at nævne Ødegaarden Vindsnæs, ─2─12 ved Fjordens Indløb.

Paa nordre Side ligge de fleste Gaarde, blandt hvilke maa nævnes Viken, 1—3—8, som Nabogaard til Sylte i Valdalen. De øvrige Gaarde ligge høit over Fjorden paa en Fjeldafsats (Flæ, Hjæld), saaledes, at de have deres Skov i Fjeldlien nedenfor sig og altsaa ere i det usædvanlige Tilfælde at maatte bringe deres Skovmaterialier opad. Blandt disse Gaarde maa nævnes:

Sælboskard, 4——, med 3 Opsiddere i den saakaldte Sælboskardbygd.

b. I Rødalen ligger:

Tafjord, 14—3—7, med 7 Opsiddere, mellem Fjordens Bund og Rødalsvandet. Heimste Rødal, 2——, med 1 Opsidder og 3 andre Gaarde af lignende Størrelse.

I Kalhuussæterdalen ligger: Kalhuusdal, 3—3—7, med 2 Opsiddere samt to andre Gaarde Storvik og Kalhuussæter, som er øverste Gaard omtrent 1 Miil fra Fjorden.

4. Valdalens Bygdelag.

Dette har 28 Gaarde med 90 Opsiddere og 850 Sjele. Det udgjør saaledes Landskabets og Sognets Hovedbestanddeel, og har i Forening med det umiddelbart tilstødende Tafjords Bygdelag 1188 Mennesker eller henved $\frac{2}{5}$ Dele af Folkemængden.

Til Valdalens Bygdelag henregnes foruden selve Dalen den tilstødende Strandside paa Nordsiden af Nordalsfjorden fra Lidbygden i Strandens Sogn.

Blandt dette Bygdelags Gaarde maa nævnes følgende:

a. ved Fjorden og Sylteviken.

Lindge, 12—4—18, med 6 Opsiddere, smukt og fordeelagtigt beliggende i Fjeldlien henimod Grændsen af Lid- eller Overaabygden i Strandens Sogn, med god Jordbund, hvorpaa Lind, Alm og Asal frodigen trives, og særdeles skikket til Havedyrkning.

Lindgeaas; 5—1—14, med 2, Muriaas, 4—3—6, med 2, Muri 4—3—6, med Opsiddere.

b. paa nordre og nordvestre Side af Elven.

Urdi, 5—2—12, med 4; Valdal, 16—3—17, med 8 Opsiddere, beliggende henved $\frac{1}{4}$ Miil op fra Fjorden,

formodentlig den først beboede Gaard, som har givet Dalen sit Navn, hvorved dog maa bemærkes, at Strøm udleder Navnet fra Syltevoldene, som nedenfor omtales og som i Fortiden have været af større Udstrækning; Myklebostad, 9—4—21, med 3, ved Udløbet af den omtalte Vielv; Omenaas, 9—=—19, med 5; Gjerde, 8—3—4, med 5; og Alfstad, 8—3—4, med 3 Opsiddere, den øverste Gaard paa nordre Side af Elven.

c. Paa sydøstre Side af Elven.

Fremre Grøning, almindelig kaldet Langedal, 3—=—20, med 2 Opsiddere, øverste Gaard i Dalen, efter Bygdeveien 34,615 Alen fra Sylteviken; Grøning, 5—3—23, med 5 Opsiddere, Grøningsæter, 3—2—2, med 1, ved Grøndalselven; Myren, 6—3—6, med 3; Hoel (ikke „Hole"), 5—3—17, med 4; Hjelme, 8—1—14, med 3; Døving, 14—1—21, med 7 Opsiddere. Her stod Capellet indtil 1712. Sylte, 3—1—15, med 2 Opsiddere, paa en Slette eller Vold ved Elvemundingen. Her staaer nu Capellet, og her var Præstegaarden indtil 1716, da den blev flyttet, forbi Gaarden formindskedes ved Elvebrud, saa at Skatteskylden blev nedtil en $\frac{1}{6}$ Deel.

§ 9.

Næringsveie.

Nordalens Sogn er i enhver Henseende et af de bedst udstyrede Landskaber i Amtet. Beskyttet mod den skadelige Indflydelse af alle barske Vinde, nyder det godt af de mildere Vindes Velgjerninger; og det har en Jordbund, hvis Productivitet neppe overgaaes af noget andet District i det hele Rige. Dalsbygden er allerede omtalt ovenfor; og af Biskop Neumanns af Kraft gjengivne Yttringer synes at fremgaae, at han idetmindste stiller Valdalen ligesaa høit. At et saadant Landskab ikke er kommet paa et høiere Trin, end det, som Nordal nu indtager, kan vistnok tildeels have sin Grund i dets afsondrede Beliggenhed; men hovedsagelig maa dog Grunden dertil søges i den uheldige kirkelige og borgerlige Ordning ved Siden af de ulykkelige Forholde, hvori hele Fogderiet indtil den nyeste Tid har befundet sig.

Imidlertid vil det Efterfølgende vise, at endog saadant, som det nu er, hører dette Landskab til de bedste i Amtet.

Agerbrug.

I Aaret 1855 er Udsæden opgivet som følger:

Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
19 Tdr.	472 Tdr.	„	642 Tdr.	436½ Tdr.

Middeltallet af Opgaverne over Foldigheden er for Nordalen:

9½	7	„	6	8½

Som Følge heraf skulde den sandsynlige Avl i 1855 have været:

180½ Tdr.	3,304 Tdr.	„	3,853 Tdr.	3,710 Tdr.

Disse Opgaver nærmer sig maaskee til det Rette, og vise altsaa i det mindste, at dets Kornavling er mere, end tilstrækkelig til Behovet; og det er en bekjendt Sag, at dette Sogn i Almindelighed har havt Korn at sælge, og navnlig været anseet for Lesjeværingernes Kornkammer.

Det kan herved bemærkes, at der paa Gaarden Relingen i Dalsbygden var udsaaet $\frac{1}{16}$ Tønde Hvede, som ikke er medregnet i den officielle Fortegnelse.

Rodfrugtavlen indskrænker sig til lidt af Kaalrabi, dog saa, at i Eidsdalens Bygdelag endnu Næpedyrkningen er, hvad den fra Oldtiden har været, en Yndlingsgjenstand for Beboerne; men herom findes ei heller noget i de officielle Opgaver. — Forøvrigt er Dyrkningen af de forskjellige Kornarter forholdsmæssig temmelig jevn i alle Sognets Bygdelage. Dog synes den nedre Deel af Valdalen tilligemed Strækningen ved selve Tafjorden og Lindgestranden samt Dalsbygden at have Overvægt i Rugavl, Tafjordens Bygdelag i det Hele i Bygavl.

Af Humle dyrkes lidt, ligesom ogsaa af Liin, men ikke tilstrækkeligt for Behovet, da der indføres baade Liin og Stry.

Havedyrkning er almindelig udbredt, især af Frugttræer, og man lader sig ikke nøie men de simplere Sorter, men Gravensteen, Glasæbler, Rosenstrips, Løgæbler o. s. v. lykkes fortræffeligt. Blandt Gaarde, som især udmærke sig ved Havedyrkning, nævnes Relingen, Lindge, Muri, Urdi, Kolstad, o. fl., og en Niels Knudsen Kolstad med Broder og Søn nævnes som de, der især have gjort sig fortjente i denne Retning saavelsom ogsaa ved Jordbrug i Almindelighed.

I Almindelighed maa Kornavlingen ansees for aarvis. Skade af Frost hører til sjeldne Undtagelser paa de høiest liggende Dalgaarde; men Fjeldgaardene ere frie derfor. Skolelærer Borre Arnesen Grøningsæter, fra hvem Forfatteren har faaet flere Meddelelser om Landboværsenet i Hovedsognet, og som selv er en Valdøl, roser særdeles Tafjordens Indvaanere for Flid i Landbruget.

I det Hele har Sognets Almue viist sig modtagelig for Forbedringer, om det end gaaer mere langsomt, end man kunde vente. Med Anskaffelse af forbedrede Redskaber, f. Ex. Plove, Spader og Harve af Jern, saavelsom ved Udskiftning af Sameie havde man her gjort Begyndelse allerede før 1840, uagtet Forholdene endda dengang kun vare lidet opmuntrende til Forbedringer eller ialfald kun gave Udsigt til en bedre Fremtid. Ligesaa havde man forbedret Fjøsenes og Udhusenes Indretning navnlig ved Fjøse af Steen med Gjødselkjældere under, og Steengjerder til Indhegning komme mere og mere i Brug eller ere allerede almindelige.

Qvægavl.

Engdyrkning er i det Hele taget forsømt, og kun høist ubetydeligt udlægges af gammel Ager til Eng. Grunddigning kjendes neppe, og Engvanding finder kun Sted i liden Maalestok paa oftnævnte Gaard Relingen. I 1855 var Qvægholdet som følger:

209 Heste, 1988 Storqvæg, 3877 Faar, 2260 Gjeder, 211 Sviin, 152 Rensdyr.

Af Rensdyrene skulle dog senere den største Deel være udroddede saavel i Hovedsognet som i Annexerne, naar undtages, at en Deel deraf er taget under bedre Omsorg i Tafjordens District. Qvægets Røgt har i Fortiden ikke været god og Sultfodring om Vinteren altfor almindelig; men efterat Udsigten til Afsætning af levende Kreaturer til Slagtning saavelsom især af fersk Kjød er forbedret, har ogsaa en kjendelig Forbedring indtraadt, og man kan nok nu antage, at Sultfodringen i nogen Grad er ophørt. Ligesaa var Stellet med Afdraatten tilforn meget maadeligt og Smøret saavelsom Talgen ikke anseet. Men dette har nu betydelig forandret sig til det Bedre. Hovedsognets Smør og Talg, naar enkelte Gaarde f. Ex. oftmeldte Relingen undtages, kan vel endnu ikke concurrere med Geirangers, der altid har staaet

i megen Anseelse, og neppe heller med Sunelvens, men kjendelig Forbedring er dog indtraadt, og det er ikke at betvivle, at Nordalen snart i dette vigtige Anliggende ikke vil staae tilbage.

Med Hensyn til Udbyttet af Qvægavl har attermeldt Grøningsæter i 1840 beregnet det som følger:

600 Voger	Smør	3000	Spd.
200 —	Talg	800	—
800 —	Storfækjød	800	—
200 —	Smaafækjød	300	—
10 —	Flesk	30	—
25 —	Læder	100	—
400 —	Gjedeskind	100	—
50 —	Bukkeskind.	150	—
10 —	Kjødpølser	20	—
80 —	Been	9	—
50 —	Myssebrøm	40	—
Indtægt af Hestehandel		100	—
Tilsammen . .		5449	Spd.

Man seer, at den i den senere Tid saa fordeelagtige Artikel Kalvskind ikke er opført, og at Beløbet af Salgsgjenstandene i det Hele er opført med stor Forsigtighed. Det maa ogsaa bemærkes, at Nordals Almue lever mindre tarveligt, end Sunelvens, saa at Bygdens eget Forbrug kan være meget større; men desuagtet maa det efter den stigende Afsætning, som Aalesunds Opkomst i de sidste 26 Aar har bevirket, antages for temmelig vist, at Nordals Afsætning af Qvægavlsproducter idetmindste opløber til 10,000 Spd. aarlig.

Skovdrivt.

Hovedsognet har af Furuskov neppe til Behovet. Imidlertid er der al Udsigt til, at man ogsaa deraf snart kan faae til Salg, naar man vil anvende nogen Omsorg for Fredning. For Tiden er det kun Tafjorden og den hosliggende Gaard Sylte, der har noget, som kan komme i Betragtning.

Af Løvskov haves derimod godt Forraad. Alm, Lind, Birk, Asal o. s. v. voxer frodigt.

Ovenmeldte Grøningsæter beregnede i 1840 Udbyttet af Skovene som følger:

40,000	Baandstager	100	Spd.
2,000	Bundter Tøndebaand	100	—
50	Favne Brænde	40	—
2,000	Stkr. Kavl	16	—
15	Tdr. Potaske	225	—
500	Voger Næver	100	—
1,000	Voger Bark	100	—
20	Par Vognhjul	40	—
	Tilsammen	721	Spd.

Man seer let, at de siden forandrede Forholde maae have fremkaldt en langt større Tilvirkning.

Bergverksdrivt.

finder ikke Sted; men af Malmanviisninger og nyttige Bergarter findes her flere, og, som det synes, i Mængde.

Saaledes findes i Rodalen en rig og kobberholdig Jernmalm; Kalksteen- eller Marmor-Aarer sees ved St. Olafs Slange i Tafjorden, og ved St. Olafs Krudthorn (eller Snuusdaase) ved Otterskind paa søndre Side af Nordalsfjorden. En særegen Art mørk Leerjord findes paa Relingen, og, af mindre Godhed, paa Dalebø. Den benyttes til Blanding med Gjødsel.

Gytsand findes paa begge disse Gaarde ovenpaa hiin Leerjord. Vegsteen findes saavel i Dalsbygden som i en Hule strax udenfor Yttre Dalsviken, og ved Gaarden Rødbergvik ved Sunelvsfjorden.

Sandsteen findes ligeledes ved bemeldte Rødbergvik og i Vindsnæsfjeldet.

Fiskerier

ere ikke nogen blot og bar Binæring i Nordal. Vel deeltages ikke herfra i Havfiskeriet med egne Baade; men Indtægten for Roerskarle og Fiskere, som søge dertil, anslaaer atternævnte Grøningsæter til 500 Spd.

Desuden gaaer Sommersilden af og til lige ind i Tafjorden, som er en af Fogderiets Sildevaage. Det er imidlertid kun sjelden, at der falder nogen betydelig Fangst.

Laxen gaaer op i Valdalselven. Fjordene ere rige paa Huusholdningsfisk og Qveite; og de mange Ferskvande og Elve paa Foreller, Ørret og Rør.

Binæringer.

Haandverksdrivten staaer paa et temmelig høit Trin. Sognet har duelige Arbeidere i de fleste Haandverker, hvorom der i et Landdistrict er Spørgsmaal, saasom Gartnere, Snedkere, Glasmestere, Farvere, Skræddere, Skomagere, Hjulmagere. Nogle af disse gjøre særskilt Næringsdrivt deraf, og søges eller hentes fra Nabosogne; medens Andres Arbeide vel retteligst henføres under Huusfliden. Denne er forøvrigt god og leverer, som ovenstaaende Fortegnelse under Skovdrivten viser, Artikler til Salg; men forøvrigt gaaer den væsentligst ud paa Tilvirkning af Klæder og Gaardsredskaber. Det er ogsaa vakkert Vadmel og Hverken, som her leveres, og Familien paa oftnævnte Relingen har i denne som andre Henseender givet et godt Exempel.

Handel og Skibsfart.

Nordalen har ingen Landhandler; men Gaardmændene udføre ved egne smaae Fartøier alle Varer, som ikke finde Afsætning i Aalesund, til andre Kjøbstæder, ligesom de ogsaa oftere fra Aalesund eller Christiansund have taget Fragt til Bergen eller Nordlandene, hvoraf ovenmeldte Grøningsæter beregner Netto-Indtægten til 300 Spd. aarlig. Saadan Fart har dog i den senere Tid aftaget.

§ 10. Veie og Postvæsen.

Sognet har ingen Hovedveistrækning og ingen Vei, som sætter det i Forbindelse med andre Landskaber. Der er paatænkt en saadan fra Eidsdalen over Molsæter-Eidet til Geiranger; men der er lange Udsigter med dens Fuldførelse. Eidet er noget høitliggende og skal om Vinteren være belagt med Snee, som ikke forsvinder for langt paa Sommeren. Fra Valdalen burde dog ialfald Hovedvei anlægges over Lindestranden til Overaa i Strandens Sogn og videre efter den derværende Bygdeveilinie til Stordalen og Stordalsbugten. Det vilde blive en nyttig Veilinie for hele Sognet og i det Hele for Forretningslivet. Uden en saadan Hovedvei, og en anden Hovedvei til Raumadalen, som omhandlet under Fogderiet, kunne de rige Kilder til Erhverv, som dette Landskab indeholder, aldrig tilbørligen blive benyttede. De Bygdeveie og Rideveie, som haves, ere følgende:

	Ridevei.	Bygdevei.
a. Fra Sylte i Valdal til Fremre Grøning eller Langedal, paa nordre Side af Elven		34,616 Al.
b. Fra Gaarden Hoel paa søndre Side af Valdalselven		10,750 „
c. Fra Tafjord til Kalhuussæter i Retning mod Lom	18,000 Al.	
d Fra Heimste Rodal til Fremre Rodal .	13,500 „	
e. Fra Dalebo og Relingen opad Dalsbygden til Præstegaarden		4,187 „
f. Fra Yttre Dale opad Eidsdalen til Indre Eide		18,000 „
g. Fra denne Vei ved Heimre Eide i Vest til Veiberg	9,000 „	
h. Fra Indre Eide til Grændsen af Geiranger ved Molsæterdalen	9,000 „	
Tilsammen i Nordals Landskab	49,500 Al.	67,561 Al.

eller $3\frac{3}{4}$ Miil kjørbare Bygdeveie og $2\frac{3}{4}$ Miil Rideveie, som ikke ere farbare med Hjulredskab.

Landskabet har en Bipostlinie fra Strandens Sogn, $1\frac{3}{8}$ Miil Søvei, med Postaabnerie paa Dalebo.

II.

Strandens Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Matriculskyld samt kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld er et af de faae inden Amtet, som har en efter de naturlige Forholde afpasset Begrændsning. Vistnok er det ved Storfjorden overskaaret i 2de omtrent lige store Dele; men saadant kan naturligviis ikke allevegne undgaaes, og man vilde ved dette District komme i større Forlegenhed med at henlægge nogen af dets Dele til noget andet Præstegjæld, medens hver Deel for sig er for liden til at danne et selvstændigt Sognekald. Dertil kommer, at Søveien af Sognepræstens Reise til Anneret ikke overstiger $\frac{7}{8}$ Miil fra Slyngstad Præstegaard til Gaarden Hove i Stordalen.

Grændserne ere: I Sydøst Sunelvens Sogn, hvorfra det adskilles ved Vandskjellet paa Muldskreddalsfjeldene og Ljøfjeldene, samt Nordalens Sogn, hvorfra den adskilles ved den ydre Deel af Sunelvsfjorden, ved Nordalsfjorden, samt ved Lidbygdens Fjeldregion; i Nordøst (eller nærmere Østnordøst): Volds og Sylte Sogne i Romsdal, hvorfra det skilles ved Vandskjellene paa Stordals- og Indfjordseidet og i den gudbrandsdalske Hovedfjeldrække samt Fjeldhøiden Lauparen; i Nordvest: Ørskog Præstegjæld, hvorfra det skilles ved Stordalens Fjeldregion paa Storfjordens Nordøstside og ved Strandensfjeldene paa samme Fjords sydvestre Side; i Sydvest: Hjørundfjords Præstegjæld, hvorfra det skilles ved Muldskreddalsfjeldene.

Størrelsen er omtrent 3½ Qvadratmiil, og Folketallet i 1855 var 2031, hvoraf i Strandens Hovedsogn 1193 og i Stordalens Annexsogn 828. — I 1825 var Folketallet 1727. Forøgelsen altsaa 294 eller blot 17 pCt., det vil sige: den mindste i i hele Amtet med Undtagelse af Hjørundfjord. Aarsagen til denne ringe Forøgelse er imidlertid, som nedenfor vil sees, ikke at søge i Mangel paa Næringsmidler, men i Udvandringer, især til Aalesund og Fiskeridistricterne.

Matriculskylden udgjorde i 1840 464 Skyld. 1 Ort 20 ß.

fordeelt paa		106 Gaarde	med 207 Opsid.
hvoraf i Hovedsognet	291—1—11	paa 58	„	„ 129 „
og i Anneret . .	173—:—9	„ 48	„	„ 98 „

I kirkelig Henseende er Præstegjældet, som allerede antydet, deelt i 2de Sogne, Strandens og Stordals, af hvilke hvert for sig indeholde Strækninger paa begge Sider af Storfjorden, hvorom mere nedenfor.

Hovedkirken, opført 1838, staaer paa Slyngstad Præstegaard; men Annexkirken paa Kirkebø i Stordalen, over ⅛ Miil op fra Fjorden.

Begge disse Sogne udgjøre et fælles Formandskabsdistrict, og som Følge deraf ogsaa et fælles Skole- og Fattigvæsensdistrict, dog saa, at hvert Sogns Fattigvæsen bestyres særskilt.

Hvert af Sognene har 2de Omgangsskolelærere og Hovedsognet desuden en fast Skole.

Hele Præstegjældet sorterer under Dale Thinglag, der nemlig ogsaa indbefatter Nordals Sogn; og den for hele Thinglaget fælleds Lehnsmand boer i Strandens Sogn.

§ 2. Fjelde, Fjorde og Elve.

De Præstegjældet vedkommende Hovedfjeldgrene ere allerede nævnte i § 1 under Grændserne. Imidlertid staaer tilbage at bemærke Følgende:

a. Den nordligste henved ½ Miil lange Deel af Sjøfjeldene hører udelukkende til Strandens Sogn, hvor de ende med det oftere nævnte Opsnæs ligefor Skrednakken i Nordal.

b. Længere mod Syd udvider Fjeldregionen sig ved Gaarden Herdal i vestlig Retning hen til Muldskreddals-Eidet, 2405 Fod høit, og paa denne Strækning ligger Fjeldhøiden Storhornet strax ved Eidet. Men paa østre Side af Storhornet er der en anden Overgang over Fjeldet til Sjøen i Sunelven, som fra bemeldte Gaard Herdal gaaer opad en meget steil Fjeldside, kaldet Herdalsbrækken, hvor Vandskjellet er 2510 Fod over Havfladen.

c. Muldskreddalsfjeldene vestenfor Eidet ere ligeledes overskaarne ved en Fjeldpassage, som fra Engesætelvens Dalføre i Stranden fører over til Urkedalen i Hjørundfjord, og hvorover Hjørundfjordingerne føre Heste til Romsdals Marked.

d. Strandensfjeldene ere overskaarne af 2de Eider, hvoraf det ene, 1650 Fod høit, fra Fursætdalen i Stranden fører over til Velledalen i Sykelven, og det andet, Nysæter-Eidet, 1040 Fod høit, fra Fausedalen i Stranden til Ramstaddalen i Ørskog Sogns søndre Deel.

e. Stordalsfjeldene ere ved det fra Storfjordens Bøining opgaaende Dyrkornbygdens Dalføre deelt efter Længden i henved ¾ Miils Strækning.

f. Lidbygdens Fjeldgreen ender ved Nordalsfjordens Aabning fra Storfjorden ved det saakaldte Gravnæs, der dog ikke er stort andet, end en simpel Bøining; og denne Fjeldgreen er omtrent 1 Miil ovenfor overskaaret ved Rodsæteidet, som fra Gaarden Vad i Stordalen fører over til Lidbygden i Stranden.

Den eneste Fjord foruden vestre Ende af nysnævnte Nordalsfjord, som vedkommer Præstegjældet, er Storfjorden, der kommer ind i Stordalens Sogn, efterat have bøiet mod Sydøst; men strax efter omtrent ⅛ Miil fra Sognegrændsen, bøier den mod Syd om Odden Skottet, hvorfra den i sydlig Retning og omtrent 1 Miils Længde gjennemstrømmer begge Sogne til ovennævnte Opsnæs, samt derefter

paa ½ Miils Strækning adskiller Strandens Sogn fra Nordalen under Navn af Sunelvsfjord.

Elve og Ferskvande.

1. Opviksel ven, ½ Miil lang, udstrømmer af et Ferskvand i Ljøfjeldenes nordlige Ende og løber i nordøstlig Retning ud i Opsviken paa nordre Side af Opsnæsset.

2. Strandenselv, henved 2 Mile lang, udstrømmer ved Foden af Herdalsbrækken fra et Ferskvand og gaaer i en stor Bue, først nordvestlig forbi Skydsskiftet Herdal, og derefter nordlig til Gaarden Svee; derfra nordøstlig, og endelig i næsten østlig Retning falder ud i Fjorden mellem Slyngstad Præstegaard og Skydsskiftet Os. Denne Elv optager flere Tilløb fra begge Sider, hvoriblandt maa nævnes:
   a. Engesætelven, 1 Miil lang, som udspringer fra Muldskreddalsfjeldene vestenfor Eidet, og ligeledes gjør en Bue gjennem en Sæterdal i nordlig og nordøstlig Retning og falder ud i Hovedelven nedenfor Gaarden Engesæt.
   b. Fursætelven, ½ Miil lang, udspringer fra et Ferskvand paa Grændsen af Sykelven i den store Sæterdal, Espedalen, og gjennemløber denne Dal, samt falder i Hovedelven ved Gaarden Fursæt.

3. Fause-Elven, ½ Miil lang, udspringer af Nysætervand paa Grændsen af ovenmeldte Ramstaddal og gjennemløber Fausedalen, hvor den danner et anseeligt Ferskvand og falder i østlig Retning ud i Storfjorden nedover en vild Fjeldvæg, omtrent ½ Miil nordenfor Præstegaarden.

4. Stordalselven, henved 2 Miil lang, udspringer af forskjellige Ferskvande i Hovedfjeldbrækken paa nordvestre Side af Stordals- og Indfjordseidet, paa Grændsen af Sognene Vold og Sylte i Romsdal, og gaaer først ¼ Miil sydlig, men derefter vestsydvestlig gjennem Stordalen forbi øverste Gaard Overøie, Vad m. fl., og Sognekirken, indtil den falder ud i Stordalsbugten ved Gaarden Hove. — Den har flere ikke ubetydelige Tilløb fra begge Sider, hvoriblandt maa nævnes:
   a. Stavdalselven, som kommer fra et Ferskvand i Lauparens Nabolag ved Syltegrændsen og falder ud i Hovedelven ved Gaarden Stavdal; — og
   b. Rødsætelven, ¾ Miil lang, der kommer fra Lidbygdens

Fjeldregion paa Grændsen af Myklebostaddalen i Nordal, og strømmer vestlig forbi Gaarden Rødsæt, hvor den optager en mindre Elv fra Lidbygden i Syd. Det samlede Vasdrag falder ud i Hovedelven ved Gaarden Vad.

§ 3. Bygdelage.

a. Paa Fjordens Sydvestside.

1. Opsvikens Bygdelag.

Opsviken er en lille Bugt paa Nordsiden af Opsnæsset, som optager den under Nr. 1 omtalte lille Elv. Til Bygdelaget henregnes her ikke blot de ved Bugten og Elven liggende Gaarde, men ogsaa den nordre halve Miil af Sunelvsfjordens vestre Bred. Hele Bygdelaget indeholder 11 Gaarde med 21 Opsiddere, hvoraf ved Sunelvsfjorden de 2de Ødebruge Grøtur =—2—2, og Dugen =—1—16, samt Opshauglie 1—2—16, med 1 Opsidder. Ved Bugten og Elven er at mærke:

Opshoug 7—3—6, med 2; Opsvik 15—2—11, med 5 Opsiddere. Her stod den første Sognekirke for den hele østlige Deel af Søndmøre.

Hellesheim 10—3—4, med 3, Giskehaug 4—3—8, med 3; Hagen 4—3—6, med 2 Opsiddere.

2. Den store Strandens Dal med dens Bidale, Engesætdalen og Fursætdalen med Espedalen, samt desuden Fausedalen. Navnet Stranden skriver sig fra Strandsiden nedenfor Gaarden Langlo, som formodentlig har været den først beboede Gaard, og efter hvilken Stranden mellem Sognegrændsen i Nord og Opsviken endnu kaldes Langlostranden. Dette er imidlertid ingen almindelig Strand; thi naar undtages Præstegaarden og en Deel af dens Marker, er der næsten intet beboeligt Sted ved Fjorden; men Gaardene ligge høit oppe paa større eller mindre Affatser af Fjeldregionen, og disse Affatser styrte for det meste brat, tildeels næsten lodrette ned til Fjorden.

Hele Bygdelaget har 39 gode og for det meste store Gaarde, som da udgjøre Hovedbestanddelen af Strandens Sogn, hvortil desuden hører den nedenfor under Nr. 5 omhandlede Lidbygd, og den foran omtalte Opvikesbygd. — Blandt Gaardene maa nævnes følgende:

a. Paa sydøstre Side af Elven.

Os, 3—3—7, med 1 Ops., Skyds- og Postskifte samt Postaabneri. Kjølaas 10—3—4, med 4; Svor 9—4—21 med 4; Habostad 7—:—19, med 3, Skyds- og Postskifte; Rødsæt 6—3—6, med 2; Heime Fjærildstad 6—2—9, med 3; Fremre Fjærildstad 5—2—12, med 3; Overvold 6—2—5, med 3 Opsiddere samt Herdal 3—3—8, med 2 Opsiddere, Skyds- og Postskifte, øverste Gaard.

b. Paa nordvestre Side.

Emmedal 6—2—11, med 5 Opsiddere, øverste Gaard; Myklebostad 7—2—9, med 3; Engesæt 7—8—8 med 4; Nedre Fursæt 7—:—8 med 4; Øvre Fursæt 5—1—4 med 2; Langlo 16—:—6, med 8 Opsiddere; Ringstad 9—1—21, med 3, og Slyngstad (Slygstad) 5—1—15, Præstegaard; og endelig i Fausedalen:

Fause (ikke „Fuse") 5—2—12, med 3 Opsiddere. — Denne Gaard ligger ved Fause-Elven mellem Fausevandet og den vilde Fjeldside ved Fjorden. Fausedalen har desuden 4 mindre Gaarde med 5 Opsiddere.

3. Vihammerbygden (af Stordals Sogn).

Hertil hører den omtrent $\frac{3}{8}$ Miil lange Strandside langs Storfjorden fra nordre Side af Fausedalen til Sognegrændsen strax vestenfor Odden Skottet. Skottet har sit Navn deraf, at det er ligesom et Utskot eller en Affats, som rager noget frem i Fjorden, just hvor denne boier i Syd; og forøvrigt er Bygdelaget en vild Fjeldegn, der dannes af den østlige Styrtning af Strandensfjeldenes østlige Ende. Imidlertid ligger her 5 Gaarde tilsammen af Matrsk. 19—4—23 med 9 Opsiddere, af hvilke Skjortenæs, 1—4—4, er den sydligste og Skothals, :—2—2, den nordligste; men den største blandt dem er Skottet, 4—:—10, med 3 Opsiddere, beliggende paa den nævnte Affats. Desuden maa omtales Vihammer, 2—3—7, med 1 Ops., som den, der er bleven meest bekjendt ved den saakaldte Limurshule, som findes der, og hvorigjennem der strømmer en underjordisk Bæk ud fra Fjeldsiden, dækket med et Slags Steenloft, paa hvilket man som paa et Gulv kan gaae ind over Elveløbet, saaledes at man seer dette under sig gjennem Aabningerne mellem Stenene. Dette Loft eller Gulv an-

tages at have været Elvens oprindelige Leie; men om hvorfra Vandet kommer, om fra et underjordisk Væld eller fra et høiere liggende Fjeldvand, som vel er det rimeligste, veed man endnu intet, uagtet Strøm og Biskop Neumann m. fl. have været inde i Hulen.

4. Stordalens Bygdelag.

Hertil hører 43 Gaarde med 90 Opsiddere, deels i den egentlige Stordal, deels i 2de Sidebygder, nemlig Dyrkornbygden paa den nordlige Side og Rødsætbygden paa den sydlige Side ved ovennævnte Bielv, Rødsætelven, deels endelig paa en Strandside langs med Storfjordens Østside.

a. Dyrkornbygden gjennemstrømmes af et ¾ Miil langt Elvedrag fra Øst mod Vest, som falder ud i Storfjordens Bøining og har med nærmest tilstødende Strandside til Stordalsviken 12 Gaarde med 14 Opsiddere, hvoriblandt Øvre Dyrkorn, 5—1—6, med 3 Opsiddere er den største. Det er en temmelig høit liggende Bygd, men dog med aarvis Kornavl og desuden gode Havnegange paa Fjeldregionen.

b. Stordalen.

Her er 25 Gaarde med 64 Opsiddere; Gaardene ligge for det meste paa nordre Side af Dalen, da den søndre Side kun er svagt beboet. De vigtigste blandt dem ere følgende:

Hove, 14—4—18, med 6 Ops., Skydsskifte, beliggende ved Stordalsviken; Vinje, 8—3—7, med 5, Kirkebo, 4—„—8, med 2 Opsiddere. Her staaer Kirken ⅛ Miil fra Fjorden. Midtbostad, 8—3—4, med 4; Øvrebostad, 10—2—21, med 8; Holt, 5—4—2, med 2; Stadeim 9—3—4, med 4; Mo 8—1—12, med 4; Jøsevold 6—3—15, med 3; Almaas 4—4—2, med 2; Overøie 2—1—16, med 2 Opsiddere, og øverste Gaard i Dalen; alle paa nordre Side. Paa søndre Side kan alene omtales Vad, 2—2—1, beliggende omtrent ⅝ Miil fra Fjorden, ved hvilken Gaard nemlig Rødsætelven strømmer ned i Hovedelven, og hvorfra en Bygdevei gaaer op gjennem Rødsætbygden over til Lidbygden.

c. I Rødsætbygden er kun 5 Gaarde med 13 Opsiddere, hvoriblandt Løsæt, 5—2—12, med 3, og Rødsæt, 4—1—6, med 3 Opsiddere.

d. Ved Stordalsfjordens østre Strand ¼ Miil fra det Indre af Viken, ligger det gamle Handelssted Stordalsholmen

1—=—10, med Skydsskifte og Gjæstgiveri, paa Fastlandet i fortløbende Linie med søndre Bred af Elven; og paa $\frac{1}{4}$ Miils Strækning søndenfor ligge de 2de smaa Fjeldgaarde Holmhals, 1—2—22, og Djupdal, =—2—12, som omtales formedelst deres mærkværdige Beliggenhed paa en mindst 1200 Fod høi Fjeldskrænt, som styrter næsten lodret ned i Fjorden. Imidlertid findes der dog Opgang.

5. Lidbygden, ogsaa kaldet Overaabygden (i Stranden Sogn).

Dette Bygdelag tilligemed Rødsætbygden og den umiddelbart foran omtalte Strandside er egentlig at betragte som Foden af Lidfjeldene, som ved at trænge ned i Landskabet fra Valdalen strax synker ned til et rigtignok temmelig høit Plateau, der begrændses af Vardalsfjorden og Storfjorden, uden at der imellem disse er noget stærkt fremragende Næs, skjønt det saakaldte Gravnæs betragtes som Grændsenæs imellem Fjordene. Dette Plateau har saaledes nogen Lighed med en Halvø, over hvis Indre Rødsæteidet gaaer fra Overaa ved Nordalsfjorden til Vad i Stordalen.

Bygdelaget har 9 Gaarde og 20 Opsiddere og hører til de frugtbareste Strækninger i Fogderiet. De vigtigste blandt Gaardene ere:

Overaa, 14—2—6, med 6 Opsiddere, beliggende ved Nordalsfjorden, omtrent $\frac{3}{4}$ Miil Søvei fra Strandens Kirke, men omtrent $1\frac{3}{8}$ Miil Landevei fra Stordalskirken; og Lid, 9—3—9, med 4 Opsiddere, beliggende lige for Aabningen af Sunelvsfjord omtrent $\frac{3}{8}$ Miil Søvei fra Strandens Kirke, men $1\frac{1}{4}$ Miil Landevei fra Stordalens Kirke. Ved dette Bygdelag maa erindres Rammerfjeldet, beliggende strax nordenfor Gravnæsset. En Deel deraf styrtede ned i Fjorden 8 Januar 1731, og foraarsagede Oversvømmelse paa omliggende Strande, ligesom den og beskadigede Kirken paa den ligeoverfor liggende Langlostrand.

§ 4. Næringsveie.

Agerdyrkning.

Jordbunden er i begge Sogne af dette Præstegjæld muldrig og staaer i Frugtbarhed ikke tilbage for noget andet Distrikt, om den end tildeels er sandblandet og deels opfyldt med Steen. Den er derfor særdeles vel skikket for Kornavling, og i Strøms

Tid var Strandens Præstegjæld tilligemed Nordalen Kornkammer for andre Bygder. Men det synes at være Tilfældet, at Almuen ikke i denne Henseende har anvendt nogen sand Omhu for Dyrkningsmaadens Forbedring for at kunne holde Skridt med det stigende Behov, og navnligen vedbliver man endnu bestandig at bearbeide de gamle Agre, saa at det kun er saare lidet, hvad deraf udlægges til Eng. Imidlertid er Kornavlingen meget betydelig.

I 1855 opgaves Udsæden at være:

Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
2¾ Td.	487 Tdr.	2½ Td.	720¾ Td.	298¾ Td.

Efter Middelfoldigheden for hele Amtet skulde dette give:

25 Tdr.	3907 Tdr.	18 Tdr.	4590 Tdr.	2551 Tdr.

tilsammen 8640 Tdr. Kornvarer, hvoraf 3907 Tdr. Byg; og desforuden 2551 Tdr. Poteter.

Men efter Middelfoldigheden af Skolelærernes Opgaver:

8 Fold.	5 Fold.	5⅖ Fold.	6⅗ Fold.	6⅗ Fold.

skulde Avlingen være:

22 Tdr.	2435 Tdr.	13½ Td.	4457 Tdr.	1971 Tdr.

eller tilsammen 7221½ Td. Kornvarer og 1971 Tdr. Poteter.

Og efter denne sidste Opgave synes der, naar man tager den forholdsmæssig ringe Potetesavl i Betragtning, ikke at kunne blive noget væsentligt tilovers til Salg. Nu er det vel saa, at Budraatten ogsaa her leverer et væsentligt Bidrag til Levnetsmidler, ligesom i Nordal og Sunelven; men Overskuddet af Kornvarer kunde da ialfald ikke blive, uden hvad der ved Budraatten spares i det almindelige Forbrug. Sagen er imidlertid den, at hiin Opgave over Foldigheden fra Skolelærerne for en meget væsentlig Deel viser sig uefterrettelig. Der er kun een af dem, som nærmer sig til Amtets Middelfoldighed, medens de øvrige 4 gaae lige ned til 4 Fold paa Byg, Havre og Potetes; og heraf følger da, at man ligesaa lidt kan stole paa Opgaverne om Udsædens Størrelse.

Da Jordbunden i dette Landskab hører til den bedste, som findes i hele Amtet, maa den første Beregning være den paalideligste, og endog kunne betragtes som Minimum for et sædvanligt Middelaar; og heraf følger, at Landskabet ved en passende Indskrænken af Kornforbruget maa kunne sælge mindst 1000 Tdr. Kornvarer om Aaret.

Rodfrugtavl er ikke optaget, og ligesaalidt dyrkes her Liin. Derimod dyrkes lidt af Humle, ligesom og af Hamp. Ogsaa Havedyrkning forsømmes, uagtet de Exempler man har for sig i Haven paa Præstegaarden, saavelsom ogsaa hos Lehnsmanden og paa Gaarden Øvre Bostad i Stordalen, hvor Haverne give et godt Udbytte, især af Frugttræerne, ved Afsætning til Aalesund, Cristiansund og Trondhjem samt paa Romsdalsmarked, hvorom Lehnsmanden til Femaarsberetningen har meddeelt, at Afsætningen fra hele Thinglaget, altsaa Nordalens Sogn iberegnet, stiger op til 300 à 400 Tønder alene af Æbler, hvoraf formodentlig dog det Meste kommer fra Nordal.

Qvægavl.

Engdyrkning forsømmes; men Havnegangene ere gode og nærliggende, om end ikke saa udmærkede som Sunelvens og Geirangers. I 1856 var Qvægholdet som følger:

230 Heste, 1798 Storqvæg, 3252 Faar, 2343 Gjeder og 173 Sviin.

Heraf sees, at Faareavlen maa være betydelig tiltaget siden Strøms Tid, der just klager over, at man da holdt mange Gjeder, men kun faa Faar.

Hvad Qvægrøgten angaaer, da er Sultfodring om Vinteren endnu ikke afskaffet, — om end i Aftagende; og med Hensyn til Afdraatten maa anmærkes, at Vintersmøret staaer i ringe Anseelse med Hensyn til Reenlighed. Derimod roses Sommersmøret baade for Reenlighed og Velsmag, ligesom her ogsaa tilvirkes Ost. Afsætningen af disse og de øvrige Qvægprodukter er meget betydelig, deels til Aalesund, deels ved egne Jægter til Trondhjem, Christiansund, Bergen, Stavanger og Christiania. Heste afsættes paa Romsdalsmarked eller paa det forudgaaende Sylte-Marked i Vestnæs.

Skovdrivt.

I Strandens Sogn er endnu saa meget Furuskov i Behold, at maaskee Præstegjældets Behov fyldestgjøres, men intet Overskud til Salg udenfor samme, naar undtages noget kroget Tømmer til Skibsbyggeriet i Aalesund. Lehnsmanden forklarer, at der paa samtlige Thinglagets Sagbruge tilvirkes 300 à 400 Tylter Bord aarlig.

Løvskoven er frodig, og Forfatteren har intetsteds seet saa høie Hængebirke, som paa Strandens Præstegaard; men den van-

regtes, og mishandles af Gjeder. Imidlertid tiltrænger man ikke at benytte Tørv til Brændsel; og til Aalesund saavelsom til Teglverket i Sykelven afhændes aarligen 500 Favne af Birke-, Or- og desuden Furubrænde.

Fiskerier.

I Skreidfisket have Gaardbrugerne ophørt at deeltage med egne Baade; men, ligesom fra Nordal strømmer ogsaa fra Stranden Tjenestekarle og Arbeidsfolk til Aalesund for at lade sig leie som Roerskarle. Sommersildfiske forefalder ikke i Strandens Præstegjæld. Derimod gjælder, hvad der om Nordalen er forklaret om det øvrige Hjemfiske paa Fjorden, i Elvedragene og Ferskvandene, ogsaa for Strandens Præstegjæld.

Bergværksdrift, Fabriker og andre Industrianlæg findes ikke.

Binæringer.

Huusfliden er ret god, men gaaer dog fra Qvindekjønnets Side kun ud paa Tilvirkning af Klæder til Familierne og til Omsorgen med Qvægstellet og Afdraatten.

Af Tjære og Kul tilvirkes, og af Baade og Smaafartøier bygges det Fornødne, men ligeledes kun til eget Behov.

Af Potaske tilvirkes mindst 60 Centner aarlig til Afsætning i Kjøbstæderne.

Jagten er ubetydelig.

§ 4. Veie, Postvæsen og almeennyttige Anstalter.

Præstegjældets Veie ere følgende:

a. Hovedveie:

1. Fra Sunelvsgrændsen paa Herdalsbrækken, en Ride- og Gangvei nedad til Skydsskiftet Herdal	4,760 Alen,
som nu ifølge Storthingsbeslutning af 1860 paatænkes forandret og omlagt, saa at den kan blive farbar for Hjulredskab.	
2. Fra Herdal til Slyngstad Præstegaard . .	35,027 —
Tilsammen	39,787 Alen

eller $2\frac{1}{8}$ Miil og 1557 Alen.

b. Bygdeveie:

3. Fra Opshoug til Os 6,694 Al.
4. „ Engesæt til Os 11,200 —
5. „ Hove til Overøie 33,276 —
6. „ Vad til Lid . 12,723 —

57,793 Al. el. 4 M. ÷ 205 Al.

Præstegjældets Veie udgjør altsaa henved 6¼ Miil.

Herved maa henvises til, hvad der under Sunelven er bemærket om Sneskredet paa Muldskreddalseidet, over hvilket man kunde faae en uafbrudt Landevei af høist 2¾ Miils Længde fra Slyngstad til Ringdal i Langedalen, med jevnere Stigningsforhold, 105 Fod lavere og i det Hele beqvemmere og vigtigere for Samfærdselen og Landbovæsenet, end Veien over Herdalsbrækken, der neppe nogensinde vil blive af væsentlig Betydning uden som en Nødpassage for Postvæsenet.

Den bergenske Post kommer ind i Præstegjældet, paa Herdalsbrækken og gaaer Landevei til Os ved Præstegaarden, hvor der er Postaabneri. Fra Os gaaer Hovedposten til Amdam i Ørskog, 1½ Miil Søvei, og en Bipost gaaer til Dalebø i Nordalen 1⅜ Miil Søvei, begge een Gang om Ugen.

Præstegjældet har en Sparebank med Drivtscapital 6,371 Spd. 5 Skill., hvoraf 376 Spd. 60 Skill. Eiendom.

III.

Ørskog Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, kirkelig og borgelig Ordning.

Dette Præstegjæld indbefattede i Fortiden henved ⅖ Dele af hele Søndmøre eller nærved 20 Qvadratmile. Men i 1759 blev ikke blot Nordals, men ogsaa Strandens Præstegjæld adskilt derfra; og man vil faae at see, at de tilbageværende Dele ikke heller ere godt skikkede til at danne et Præstegjæld.

Præstegjældet grændser mod Sydost til Strandens Præstegjæld, mod Nordost til Vestnæs, mod Nordvest til Skodje og Borgund, mod Vest paa en kort Strækning til Hareidets Sogn, og mod Sydvest til Hjørundfjords Præstegjæld.

Størrelsen er omtrent 3½ Qvadratmiil, og Folketallet var i 1855:

i Ørskog Hovedsogn 1379 og i Sykelvens Annex 1593, tilſ. 2971 Sjele.
I 1825 var Folketallet. . . . . .2332 —
Forøgelſen altſaa 640 eller henved 27½ pCt.
Matrikulſkylden i 1840 var:
730—3—11, fordeelt paa 118 Gaarde og med 359 Opſiddere,
hvoraf i Hovedſognet:
304—1—5, fordeelt paa 61 — „ „ 160 —
men i Anneret:
426—2—6, fordeelt paa 57 — „ „ 199 —

Præſtegjældet er, ſom antydet, deelt i 2de Sogne, hvoraf Sykelvens Sogn ligger paa ſøndre Side af Fjorden, medens Hovedſognet af denne er affondret i 2de Dele, af hvilke den ſøndre Deel ſtøder umiddelbart til Anneret, med hvilket det er forbundet ved Landevei, ſom fra Søviken til Annexkirken paa Aure er 1 Miil, medens der fra Søviken til Ørſkogkirke er mindſt ⅝ Miil Søvei over Storfjorden, ſom her formedelſt det fremragende Gausnæs og de høie Fjelde øſtenfor og Strømmenes Krydsning i Fjordens Bøining er temmelig vanſkelig at befare, om den end maaſkee ikke hører til de farefuldeſte Fjordſtrækninger i Amtet. Sognepræſten, ſom boer ved Ørſkogviken, har til Annexkirken omtrent 1⅝ Miil imod Retningen af de herſkende Vinde, og naar disſe ere for ſtærke, har han kun at vælge at ſætte over Fjorden til Søviken, naar dette er muligt, og derfra at tage Befordring landværts. Hovedkirken ligger nemlig paa Præſtegaarden ved Ørſkogviken, men Annexkirken paa Aure ved Sykelvsfjorden.

Hovedſognet har en faſt Skole og 2 Omgangſkolelærere; Anneret 4.

Hele Præſtegjældet udgjør eet Formandſkabsdiſtrict, der ſaaledes indbefatter 2de ſplittede Beſtanddele uden fælleds Intereſſer. Imidlertid danner det endnu et fælleds Skole- og Fattigkommisſionsdiſtrict (ſee dog Fogdens Fortegnelſe Pag. 154, ſaavidt angaaer en enkelt Kommuneudredſel). Ligeſaa udgjør Præſtegjældet et ſærſkilt Thinglag.

Paa Grund af det allerede anførte om Præſtegjældets ved Storfjorden ſplittede Beſkaffenhed, er det nødvendigt, at hver af disſe Dele beſkrives ſærſkilt.

A. Den sydlige Deel eller Sykelvens Landskab.

§ 2. Størrelse, Folketal og Matriculskyld.

Dette Landskab er nøiagtigt det samme, som man antager at have udgjort det gamle Sikifli Skibrede. Det er omtrent $2\frac{2}{3}$ Qvadratmile stort, begrændset i Nordøst og Nordvest paa en Strækning af omtrent $2\frac{1}{4}$ Miil af Storfjorden, og i Vest af Hjørundfjorden paa en Strækning af $\frac{1}{2}$ Miil, samt gjennemstrømmes, noget nær paa Midten, af Sykelvsfjord i en Miils Længde i sydlig Retning.

Det indbefatter:

a. den sydlige Deel af Hovedsognet, nemlig Ramstaddalen, Søvikbygden og Furnæsstranden med en Befolkning af 456 Sjele og en Matrikulskyld af 86—2—7, paa 21 Gaarde med 49 Opsiddere.

b. Sykelvens Sogn med 1593 Sjele og Matriculskyld 426—2—6 paa 57 Gaarde med 199 Opsiddere.

Tilsammen 1999 Sjele, 512 Skyldd. 4 Ort 13 ß paa 78 Gaarde med 248 Opsiddere.

§ 3. Fjelde, Fjorde og Elve.

De Landskabet vedkommende Fjelde ere følgende:

1. I Sydøst Strandensfjeldene med de under Stranden nævnte 2de Eider, som overskjære samme, og fra Stranden føre over til Ramstaddalen og til Velledalen.

2. Velledalens Fjeldregion, som imellem bemeldte 2de Eider trænger ind i Landskabet og opfylder Rummet mellem Ramstaddalen og Sykelvsfjorden, men paa nordre og nordøstre Side synker ned til Grebstaddalen og Søvikseidet, der blot er 310 Fod høit over Havfladen, men derefter fortsættes paa nordre Side af bemeldte Eide og Dal med Furnæsfjeldet, der indtager en Længde af $\frac{3}{4}$ Miil langs med Storfjorden.

   Ved denne Fjeldregion er at mærke, at den er gjennemskaaret af flere Dale med gode Havnegange og Sætere, og blandt Fjeldhøider maa nævnes Strømshornet, der har nogen Lighed med en Sukkertop, som hæver sig paa østre Side af Sykelvsfjordens Bund; og Nabofjeldet Gimsedalstinderne, en Række af Tinder længere ude langs med Fjorden, adskilt fra Strømshornet ved et Dalføre og fra Re-

gionen østenfor ved Gimsedalen, der fører nordlig hen til Grebstaddalen.

3. I Sydvest: Fortsættelse af Muldskreddalsfjeldene, der adskiller fra Hjørundfjords Præstegjæld, og som i Sykelven ender med Fjeldhøiden Skopshornet og Gjævenæsset, hvilke Puncter ansees for Muldskreddalsfjeldenes nordvestligste Ende, hvilket ogsaa i det Foregaaende er udtalt. Men i Virkeligheden forholder det sig saa, at Fjeldregionen ved nordre Fod af Skopshornet blot overskjæres af et Eide, kaldet Storeidet, som fra Hjørundfjordens yderste Deel, Hundeidviken, fører over til henimod Midten af Sykelvsfjorden, og dette Eide har Affald eller Vandløb ikke blot til disse Fjorde, men ogsaa i Nord. Og nordenfor dette Storeide hæver Fjeldregionen sig igjen ved forskjellige mindre Fjeldhøider, der danne forskjellige Forgreninger med mellemliggende Eider, langs med Storfjorden, hvor det nordligste Næs er Thusviknæsset.

Ingen af de nævnte 3 Fjeldhøider antages at stige høiere, end til 3000 Fod, uden maaskee Skopshornet, der dog er ganske kjendeligt lavere, end de fleste Høider ved Hjørundfjorden.

Fjordene ere allerede nævnte, men her er dog Anledning til at tilføie Følgende.

a. Storfjorden, der vestenfor Sykelven er overordentlig dyb, bliver mellem Sykelven og den ligeoverfor liggende Strandside af Ørenøen i Skodje og Borgund, meget grundere, skjønt mere end tilstrækkelig dyb nok for Skibsfart, — idet Bunden hæver sig ligesom et, dog temmelig dybt liggende, Rev, hvorhen Qveiten søger. Østenfor Sykelvens Sogn tiltager Storfjordens Dybde igjen, saa at den ved Nordalsfjorden skal være overordentlig dyb, men aftager atter noget indad mod Sunelven.

b. Sykelvsfjordens indre og større Halvdeel har nogen Lighed med en bred Elvestrøm, hvis inderste Deel endog har tabt Havvandets Glands eller Klarhed formedelst den fra Velledalselven og andre Smaaelve tilførte Gruus og Leer. Den ydre Deel derimod har den sædvanligste Fjordbredde, ¼ Miil.

Elve og Ferskvande.

1. Ramstadelven udspringer af det samme Nysætervand, hvorfra Fause-Elven i Stranden har sit Udløb, og strømmer nordøstlig og nordlig gjennem Ramstaddalen, indtil den falder

i Storfjordens Boining nedenfor Gaarden Ramstad. — Over $\frac{3}{4}$ Miil lang.

2. Grebstadelven udspringer fra Andestad Vandet, $\frac{1}{4}$ Miil langt, som dannes af forskjellige Tilløb fra Søvikeidet og løber forbi Gaarden Aure (Overaa) ud i Sokelvsfjordens Munding; $\frac{3}{8}$ Miil lang, beregnet fra Vandet.
3. Strømsdalselven, $\frac{3}{4}$ Miil, som gjennemløber Strøms- og Vik-Dalen og falder ud mellem Vik og Blindeim.
3. Velledalselven udspringer fra det omtalte Eide mod Strandens Sogn og løber 1 Miil i vestlig Retning med noget sydlig Boining forbi Gaardene Draatninghoug, Velle og Drabløs, hvorefter den falder med stærk Strøm i Sokelvsfjorden, hvis Vand derved bliver brakt og uklart. Den optager fra Sydvest Brunstad Elv, der kommer fra Grændsen af Hjørundfjord og Stranden, $\frac{1}{2}$ Miil lang.
5. Hundeidvikens Elvedrag kommer fra Fjeldregionen i Sydost i Retningen mod Riksheim — ved Sokelvsfjordens Indre, gjennemløber en Sæterdal ved Skopshornet, optager en lille Side-Elv, som kommer fra Syd; hvorefter Vasdraget falder i Hundeidviken; henved $\frac{3}{4}$ Miil lang.
6. Som en Mærkværdighed bør omtales en Strøm, der styrter ned i Sokelvsfjorden over Rigsheimkollen med en Fart som et Vandfald af 1000 Fods Høide.

§ 4. Bygdelage.

1. Ramstad- og Søvikdalenes samt Furstrandens Bygdelag.

Blandt Gaardene maa mærkes følgende:

Ramstad, 13—=—13, nederst paa søndre Side af Elven, med 9 Opsiddere; Svinsæter, 4—4—3, med 3, Nysæter, 2—1—12, med 2, overst paa Eidet ovenfor Vandet; Melsæt, 11—=—16, med 5, Lukedal, 1—4—20, med 1 Ops., Kobberanviisninger, Klok, 12—=—23, med 6 Opsiddere;

Nedre Søvik, 3—1—9, med 1 Opsidder, Skydsskifte; Øvre Søvik, 7—=—1, med 4; Løsæter, 5—2—20, med 2; Løvold, 5—4—2, med 4, samt Vindsnæs, 1—1—4, med 1 Opsidder, yderst paa Nordsiden af Søviken.

Rørnæs med 5 andre Smaagaarde, hvoriblandt dog

kan nævnes Sandvik, 2—4—8, med 2 Opsiddere, ligge derefter paa den ¾ Miil lange Furstrand.

2. Grebstaddalens Bygdelag med den ydre Deel af Sykelvsfjordens østre Bred.

Dette Bygdelag indbefatter 19 Gaarde med 82 Opsiddere; blandt hvilke maa mærkes følgende.

Aursnæs 3—3—=, med 2 Opsiddere, yderst paa Næsset mellem Sokelvsfjorden og Storfjorden.

Grebstad, 19—4—12, med 10 og Eideim, 15—=—8, med 8; Lyshoel, 8—1—=, med 4; Audestad, 6—2—18, med 4 Opsiddere: alle i Dalen paa nordre Side af Elven og den sidste ved Vandet.

Overdal, som bør skrives Aurdal, 19—=—19, med 8; og Hougsæt 5—4—22, med 3, søndre Side af Elven.

Ovraa, som bør skrives Aure, 19—=—12, med 10 Opsiddere ved Fjorden paa nordre Side af Grebstadelvens Udløb i Sokelvsfjorden, Skydsskifte; her staaer Sognekirken; Klokkehoug, 6—4—=, med 5, Vik, 17—=—20, med 5; Blindheim 9—=—20, med 4; og Tynæs, 10—2—20, med 5 Opsiddere: alle ved Fjorden søndenfor Aure.

3. Velledalens Bygdelag med begge Bredder af Fjordens indre Deel.

Her er 19 Gaarde med 77 Opsiddere; blandt hvilke maa nævnes:

a. Paa østre Side af Fjorden:

Mellem Tandestad, 6—2—20, med 2, Strømsgjerde, 4—2—23, med 3, Strømme, 8—2—12, med 4 Opsiddere ved Foden af Strømshornet.

b. I Dalen:

Drabløs, 15—4—9, med 7; Velle, 18—4—23, med 7; Hjorthol, 8—2—12, med 4; Brurvold, 7—3—3, med 3; Lade, 12—2—4, med 5 Opsiddere.

Draatninghoug, 4—2—22, med 2 Opsiddere, øverst i Dalen paa søndre Side af Elven. Denne Gaard, som almindelig kaldes Ødegaarden og som er udsat for Fondeløb, har formodentlig sit Navn af al den Budraat, som her tilvirkes fra de tilgrændsende Sætermarker.

Hole, 12—14—20, med 5, og Brunstad, 21—4—20, med 10 Opsiddere ved Udløbet af Brunstadelven. Fet

13—2—12, med 5, en særdeles skjønt beliggende Gaard ved Foden af en Blaabræe.

c. Paa Fjordens Vestside:

Strømsheim, 11—2—8, med 4; Riksheim, 8—3—:, med 3; Ersstad, 9—:—20, med 4; Stave, 6—1—2, med 2 Opsiddere, — og mineralske Kilder.

4. Hundeidets Bygdelag.

Dette Bygdelag er en Halvø mellem den ydre Deel af Sokelvsfjorden i Øst og den yderste Deel af Hjørundfjorden og dens Munding med Hundeidviken i Vest, samt Storfjorden i Nordnordvest.

Det indbefatter 19 ikke saa meget store, som jevnt gode Gaarde med 40 Opsiddere, som med enkelte Undtagelser ligge ved Strandsiderne, der tilsammen udgjøre en Længde af $1\frac{1}{2}$ Miil; men Halvøens største Længde i lige Linie fra Sykelvsfjorden til Hundeidviken er kun henved $\frac{3}{4}$ Miil, medens den største Bredde fra Syd til Nord er $\frac{1}{4}$ à $\frac{3}{8}$ Miil fra Skopshornets Fod paa søndre Side af Storeidet til Storfjorden. Paa Storeidet er et Ferskvand, hvorfra Afløb skeer til 3 Sider, som allerede omtalt, og Afløbet til Nord danner atter et Ferskvand ved Gaarden Thu.

De vigtigste Gaarde i dette Bygdelag ere:

a. Ved Sokelvfjorden:

Sæter, 6—1—2, med 2; Helden, 6—:—6, med 1; Ekornæs, Indre og Yttre, tilſ. 8—3—8, med 4; Jarnæs, 7—:—13, med 1, ved Fjordenes Sammenløb.

b. Ved Storfjorden:

Blakstad 6—1—13, med 4 Opsiddere, Thusvik (ikke „Thuesvik"), 1—4—20, med 2, Landhandlersted og Skydsskifte; Thu (ikke Thue), 3—3—20, med 2, beliggende paa det ydre vestlige Eide; Kursæt, 4—4—14, ved Hundeidviken af Hjørundfjordens Munding.

Hofden, 4—:—12, med 2; Myrsæt, 5—4—12, med 2; Udgaard, 6—:—:, med 4; Midtgaard, 10—:—10, med 4, og Hundeide, 6—4—8, med 2 Opsiddere.

b. Ved Hjørundfjorden: Gjævenæs, 4—2—22, med 2 Opsiddere.

Hundeidviken er et meget farligt Farvand formedelst Kastevinde og Strømningerne fra fire forskjellige Sider, og ret nord derfra er

den næsten lige saa farlige Passage forbi Fliisnæsset i Borgund paa østre Side af Vegsundbugten.

§ 9. Næringsveie.

Agerbrug.

Paa Strøms Tid synes det at have været Mode at kalde Sykelven det „lille Danmark" af Hensyn til dets frugtbare Jordbund, og dette maatte naturligviis være en Compliment, da det udgik fra et Par danskfødte Familier, som paa hiin Tid havde bosat sig i Sognet, og som tillige siges at have taget sig noget af Jordbruget. Vist er det, at Jordbunden ikke staaer tilbage for noget andet Districts; men det er ligesaa vist, at der i vor Tid ikke mærkes til nogen Forbedring af Drivtsmaaden, medmindre dertil kan henregnes, at man i den sidste Tid har indført Brugen af Hjulslæder til at bringe Avlingen i Huus, hvor Terrainet tillader at benytte deslige istedetfor Slæder uden Hjul. Ikke destomindre er Kornavlingen betydelig endog efter Opgaverne over Foldigheden under Folketællingen, der synes at være mindre upaalidelige, end i de østligere Landskaber, da de nærme sig til Lehnsmandens Opgave, hvilken derfor ogsaa her benyttes, uagtet ogsaa den er mindre end Middelopgaverne for Fogderiet.

I 1855 var Udsæden som følger:

	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
I Ramstadbygden	29 Tdr.	82 Tdr.	$172\frac{3}{8}$ Tdr.	109 Tdr.
„ Sykelven . . .	70 —	459 —	$710\frac{5}{8}$ —	258 —
tilsammen	99 Tdr.	541 Tdr.	883 Tdr.	367 Tdr.
Foldigheden . .	7	6	$5\frac{1}{2}$	9
Sandsynlig Avl	693 —	4,246 —	4,856 —	3,303 —

Det sees, at her hverken dyrkes Rug eller Hvede. Men desuagtet kan der ikke være Tvivl om, at Avlingen ikke blot maatte være tilstrækkelig til Behovet, men ogsaa til at give Overskud til Salg. Men det hedder alligevel, at der intet Overskud er, men snarere Trang til at kjøbe. Sagen er vel den, at ved Siden af mindre god Huusholdning, gjør Letheden i at erhverve det Fornødne til Behovet Almuen utilbøielig til Anstrengelser og Omtanke og vedligeholder Tilbøieligheden til Deeltagelse i den mere eventyrlige Fiskeriebedrivt og til vidtløftige Handelsreiser, hvortil der udfordres en større Udrustning og Proviantering,

end der gjenvindes ved Udbyttet; og det tør vel være, at det ved nærmere Undersøgelse vilde befindes, at der paa saadanne Reiser sælges adskilligt af Kornvarer.

Havedyrkning finder saa godt som ikke Sted uden hos Landhandleren og paa et Par Gaarde, hvor Frugttræer dyrkes.

Rodfrugtavl kan ikke heller siges at finde Sted, om det end er saa, at der dyrkes noget af Kaalrabi og Næper.

Liin, Humle og Hamp dyrkes aldeles ikke.

Qvægavl.

I 1855 var Qvægholdet:

I Rambygden . . .	46 Heste,	424 Storqv.,	811 Faar,	339 Gjed.,	30 Sviin.
„ Sykelvens Sogn .	225 —	1784 —	2527 —	1016 —	70 —
tilsammen	281 Heste,	2206 Storqv.,	3278 Faar,	1350 Gjed.,	100 Sviin.

Heraf sees, at Storqvægholdet er endnu større her, end i de østligere Landskaber; men dertil er Grunden ikke at søge i større Engdyrkning, men i det mildere Klima, som tillader at benytte Havnegangene i længere Tid, og i Sultfordringen om Vinteren; og det yderlig ringe Antal af Sviin viser, at man her endnu mindre, end ellers i Districtet, har noget Begreb om Sviinavlens Vigtighed for Landbruget. I den sidste Tid skal der dog være gjort en Begyndelse til Afskaffelse af Storqvægets Sultfodring, ligesom og nogen Forbedring være indtraadt i Stellet med Afdraatten; men hidtil har Sykelvens Smør været ilde anseet, og Ostetilvirkningen er yderst maadelig, — ligesaa Fjøse og Stalde.

Skovdrivt.

Landskabets Beholdning af Furuskov er ringe og utilstrækkelig. Løvskoven derimod er frodig og leverer saavel Brænde til Salg som Materialier til Huusfliden.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted; men paa Lukedal i Ramstadbygden haves Kobbermalmanviisninger; og her bør vel og ogsaa nævnes de mineralske Kilder paa Stave i Sykelven.

Fabrikdrivt.

Hertil kan vel henføres det under Fogderiet omtalte Teglværk paa Aure i Sykelven; og 2de smaae Potaskekogerier, der dog blot levere 3 Centner aarlig.

Fiskerier.

I Skreidfisket deeltager hele Landskabet og med egne Baade. Sommersilden gaaer ind i Vikene langs Storfjorden saavelsom ind i Sykelvsfjorden, ligesom Lax i denne Fjord og i Elvene. Qveite fiskes paa Storfjorden, hvor dennes Dybde, som allerede omtalt, er mindre, fornemmelig dog paa nordre Side mellem Hesseberg i Skodje og Gausnæs i Ørskog. Om Udbyttet savnes dog Oplysning, uden forsaavidt, at Lehnsmanden anslaaer hele Thinglagets Deeltagelse i Skreidfisket til et Udbytte af 3 à 4000 Voger Klipfisk foruden Tran og Rogn; og af Lax til 1000 à 1200 Spd. Af dette Udbytte kan vel ¾ Dele af Skreiden og Halvdelen af Laxen antages at vedkomme Sykelvens Landskab.

Binæringer.

Huusfliden er uagtet den Opmuntring, der ligger i den lette og rigelige Adgang til Nærings- og Virksomhedsmidler, yderst ringe hos Mandkjønnet. Strøm siger Intet om den for hans Tid; og dette er intet godt Tegn. Den almindelige Mening med Hensyn til Sykelvens Sogn er ogsaa, at Mandfolkene ere hengivne til Reiselivet og Dagdriverie. Dog gjøres Undtagelse i denne strenge Dom for Velledalen og Hund-Eidet. Men der nævnes ingen Producter af Mandkjønnets Huusflid, som sælges udenfor Bygden, uden noget af Kjørreler og Gaardsredskaber. Qvindekjønnets Huusflid er bedre, og de Tegn, som vise sig til Forbedring i Røgten og Stellet med Afdraatten af Qvæget tilskrives denne.

Landhandel og Skibsfart drives af een Landhandler og forøvrigt af Gaardbrugerne selv ved egne Fartøier.

§ 6. Veie og Postvæsen.

Landskabet har ingen Hovedveie og ingen Postlinie eller Postaabnerie i dets Midte. Dette er en meget væsentlig Hindring for dets Fremskridt, som af Hensyn til Statens Interesse

ved et saa productivt District antages at burde afhjælpes ved en Vipostlinie, der under de nuværnde Forholde vel hensigtsmæssig kunde ordnes saaledes, at der oprettes et Postaabnerie paa Aure, hvorfra Befordringen maatte skee tverts over Storfjorden til Magerholm i Borgund, ½ Miil; og derfra Landevei til den aalesundske Hovedvei, 1¼ Miil, hvor altsaa maatte oprettes et nyt Postaabnerie paa Rødsæt eller vestenfor, hvilket vilde blive til Nytte for den folkerige østlige Deel af Borgund.

Af Bygdeveie har Landskabet følgende:

1. Gjennem Ramstaddalen	13,451	Alen.
2. Fra Søvik til Aure	17,980	—
Denne Vei optager Veien No. 1 paa Søvikbakken.		
3. Fra Aure til Draatninghoug	31,500	—
4. Fra Aure til Aurenæs	5,625	—
5. Fra Ekornæs over Hundeidet til Myrsæt . .	12,837	—
Tilsammen	81,393	Alen.

eller 4½ Miil.

B. Ørskogs nordre Deel.

§ 6. Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld.

Dette er, om end i mindre Forhold og tildeels af andre Grunde, et ligesaa interessant og vigtigt lille Landskab, som Sykelven; men det er for lidet til at danne noget selvstændigt Hovedlandskab, ligesom det da ogsaa kun udgjorde en Deel af det gamle Vale Skibrede, hvis større Bestanddeel var den største Deel af nuværende Skodje Sogn. Ved at sættes i Forbindelse med Nabodistricter, som selve de naturlige Forholde give Anviisning til, vilde det imidlertid hæve sig til større Betydning, end det nu har. Forøvrigt bestaaer det af 3de ved Ørskogfjeldene adskilte ulige Dele, nemlig: a. det egentlige Ørskog mellem Storfjorden og Ørskogfjeldene; b. den øvre Deel af Solnøredalen og c. den yderste Deel af Solnørebugtens søndre Strand og Langskibsøen.

Størrelsen er omtrent 1⅓ Qvadratmiil. Det strækker sig fra Stordalsfjeldene i Sydøst til Skodjefjeldene og Solnørebugten i Nordvest, langs med Storfjorden, hvor dennes Løb bøier sig mod Østsydøst og Sydøst — i en Længde af omtrent ¾ Miil.

Folketallet i 1855 var 973, det vil sige omtrent det samme som hele Sognet havde i 1815 (974) og næsten det samme, som Sognet havde i 1825 (1021).

Matriculskylden var i 1840: 217—3—22, fordeelt paa 40 Gaarde med 111 Opsiddere.

§ 8. Fjelde, Fjorde og Elve.

Stordalsfjeldene ere allerede omtalte, saa at her blot er at erindre, at Ørskog støder op til nordvestre Fod af Fjeldhøiden Lauparen ved Kjærsheimeidet.

Ligesaa ere Skodjefjeldene allerede omtalte i det Foregaaende og maa videre omtales under Skodje.

Her er saaledes kun at behandle de Fjelde, som gaae ind i selve Bygden, hvorom i det Foregaaende under Fogderiet desuden er taget Forbehold; og med Hensyn dertil er Følgende at bemærke'

Den gudbrandsdalske Fjeldrække fortsættes vistnok paa Nordvestsiden af Vagsvikdalens og Kjærheimsdalens Eide, men, som allerede omtalt, saaledes, at den ene Arm med de høieste Fjelde gaaer ind i Vestnæs i Romsdal, og det saaledes, at Fogderiegrændsen gaaer over det Ørskog og Sylte Sogn fælleds tilhørende Maaslidfjeld og derefter over søndre Fod af Vestnæsfjeldene til Tommelfjordskardet. Den anden Arm derimod gaaer ind i Ørskog, og denne deles ved Ørskogelven atter i 2de Grene, nemlig Vagsvikdalens Fjeldregion og de egentlige Ørskogfjelde.

1. Vagsvikdalens Fjeldregion. Denne udbreder sig paa nordre Side af Vagsvikdalen deels imod Vest, hen til Ørskogelvens midtre Løb ovenfor Gaarden Giskemo, og der er Fjeldhøiderne Qvitnøkken, Snaufjeldet og Giskemonebben, deels mod Vestsydvest, langs med Dalen ned til Amdamsbugten med en Forgrening eller Fortsættelse paa nordre Side af det fra denne Bugt opgaaende Dalføre, nemlig Haugaasfjeldet, som fra Gaarden Haugaas gaaer paa søndre Side af Ørskogviken, og ender med Forbjerget Gausnæs. Naar undtages ved selve Fogderiegrændsen og de 3 benævnte Fjeldhøider, der dog ikke ere noget mærkeligt høie, er denne Region temmelig lav, og for det meste skovklædt.
2. Ørskogfjeldene. Disse udgaae fra Maaslidfjeldet paa Fogderiegrændsen og gaae i vestlig og vestsydvestlig Retning

paa nordvestre Side af Ørskogelven og Ørskogviken ud til Gaarden Thysse, begrændset paa nordvestre Side af Solnørebugten og Solnøredalen, samt afskaaret fra Vestnæsfjeldenes søndre Fod ved den øverste Deel af Solnørelvens Løb og Svarteløken. Fra Svarteløken begrændses Fjeldregionen af det øverste Løb af 2de til Skorgedalselven i Vestnæs udstrømmende smaae Bielve. Den ene af disse Smaaelve udspringer nemlig strax ved Svarteløken og gaaer nordøstlig hen forbi en Flade, der kaldes Byttehougen, hvorover Fogderiegrændsen gaaer, samt hvor Stiftsdelemærket er anbragt; og den anden strømmer ned fra nærmeste Fjeld paa Romsdalssiden og forener sig med den første nedenfor Byttehougen. — Blandt Fjeldhøider i denne Region maa nævnes:

a. Nysæterfjeldet, som gaaer ud fra Maaslidfjeld og hvorover Hovedveien i sin Tid var anlagt, hvilket dog senere er forandret, saa at Veien nu gaaer i en næsten lige Linie fra Byttehougen paa Nordsiden af Nysæterfjeldet og fra dets vestre Fod ned i Ørskogdalen.

b. Veirhornet, et lavere, men ganske anseeligt Fjeld, der hænger sammen med Nysæterfjeldet ved den Ryg, som dettes Fod danner, over hvilken Veien gaaer, og som udbreder sig mellem Ørskogelven, omtrent ligeoverfor Giskemønebben, paa søndre Side, samt Solnøre-Elvens øvre Løb og Solnøredalen.

c. Vetafjeld, ogsaa kaldet Abelsæt- og Solnørefjeld m. m. Dette, som ved mellemliggende Høider staaer i Forbindelse med Veirhornet, ligger paa nordre Side af Ørskogviken og slutter denne Fjeldgreen mellem Gaardene Abelsæt og Thysse; men har sin Fortsættelse deels i Langskibsøen i Solnørebugten og deels i Klippegrunden ovenfor denne Bugt, hvorover Solnøre-Elven gaaer ud og over hvilken Dragsundet ligger, begge i Skodje; og paa den anden Side af dette Sund fortsættes Fjeldgrenen videre udover Ørenøen, hvorom mere under Skodje og Borgund.

Fjorde.

1. Fra Storfjorden bøier Vagsviken og Amdamsbugten i østlig Retning ind i Landet mellem Stordalsfjeldene og nysnævnte Gausnæs. Vagsviken er kun ubetydelig, men herfra gaaer oftnævnte Vagsvikdal op, og hele Bugten er

kun en svag Bøining af Stranden ved Postskiftet Amdam, hvor Ørskogelven i Fortiden har havt sit Udløb gjennem den derfra til Giskemo opgaaende Dal.

2. Ørskogviken er allerede tilstrækkelig omtalt, og
3. Solnørebugten ligesaa. Om sidstnævnte skal kun bemærkes, at det er alene Bugtens sydøstre Deel tilligemed Langskibsøen, som tilhører Ørskog, men at ogsaa denne Deel tilligemed Gaarden Thysse efter de naturlige Forholde tilhører Skodje.

Elve.

1. Vagsvikelven udspringer fra Foden af Lauparen og strømmer ned igjennem Vagsvikdalen forbi Fjeldhøiden Qvitnøkken og Gaardene i Dalen, indtil den ved Gaarden Vagsvik falder i Vagsviken. 1 Miil lang.
2. Ørskogelven. 1 Miil lang. Denne strømmer ud af Jutevandet i Maaslidfjeldets Region paa Grændsen, optager 2de Tilløb østen- og sydøstenfra, nemlig fra det af Strøm omtalte Steengaardsvand og fra en lille Dal kaldet Qvandalen, hvorefter den søndenfor Nysæterfjeld styrter ned i Ørskogdalen, og strømmer med stærk Fart i vestsydvestlig Retning forbi Gaardene Giskemo, Valgjermo og Lande ud i Ørskogviken mellem Præstegaarden og Kirken paa søndre Side, samt Soholt paa nordre Side. Dette har imidlertid ikke altid været Hovedstrømmens Udløb. Oprindelig har denne gaaet fra Giskemo ned gjennem det fra Amdam opgaaende Dalføre, og der gik kun en svag Green af Elven ned til Præstegaarden, hvor den ikke gik nordenfor samme, men paa østre og søndre Side af den langs med Foden af Haugaasfjeldet, ud i Viken. Men senere har denne Green brudt sig Gjennemgang ned i den løse Steen og Sandgrund ved Giskemo og skaffet sig saa dybt Leie, at hele Vandmassen tog forandret Løb, og det gamle Løb ved Giskemo aldeles tilstoppedes ved saakaldet Elveskot, medens den større Vandmasse ogsaa ved Præstegaarden skaffede sig nyt Udløb i Viken. Gjennem Dalen til Amdam gaaer nu i det gamle Elveløb kun en Bæk, som har sit Udspring østenfor Giskemo ved Foden af Snaufjeldet. Ørskogelven fører med sig Smaasteen, Gruus og Sand i saadan Mængde, at den i ganske korte Tidsrum danner smale Strimler af Nyland langs med Ørskogvikens Bund.

3. Solnørelven. Denne udspringer af det lille Ferskvand Svarteløken ved vestre Fod af Nysæterfjeldet, og strømmer først $\frac{3}{4}$ Miil nordvestlig, mellem Veirhornet og Foden af Vestnæsfjeldene, til et andet Ferskvand, Svarteløkvandet, omtrent $\frac{1}{4}$ Miil fra Vestnæsgrændsen paa Tommelfjordskardet. Her optages et Tilløb fra et tredie Ferskvand strax ved bemeldte Grændse. Fra Svarteløkvandet gaaer Vasdraget derefter sydøstlig $\frac{1}{4}$ Miil til Axelvoldvandet, og først ved Udløbet herfra faaer Vasdraget Udseende af en Elv. Denne strømmer nu sydsydøstlig ned gjennem Solnøredalen forbi Gaarden Solnøredal, hvor den atter danner et Ferskvand, Solnøredalsvandet. Derfra bøier den mod Sydvest, og optager Tilløb fra et Ferskvand paa sydøstre Side og strømmer forbi Gaarden Solnøre ud i Bugten. Det hele Elveløb er sandsynligviis omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil, og deraf tilhører kun den nederste omtrent $\frac{1}{4}$ Miil lange Strækning, ovenfor Solnøre, Skodje Sogn, men alt det Øvrige Ørskogs Sogn, hvilket er besynderligt nok, da Ørskogfjeldene dog burde have været Grændsen for dette.

§ 8. Bygdelage.

1. Vagsvikdalen og Amdamsbugten.

Hertil hører 19 Gaarde med 48 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes:

Visæt, 9—:—21, med 6, paa søndre Side af Elvens Udløb; Hatlen, 7—2—10, med 5; Vagsvik, 7—4—1, med 3; alle paa nordre Side af Elven.

Vestre, 11—4—9, med 6; Amdam, 7—1—22, med 4, Skyds- og Postskifte.

2. Ørskogbygden.

Her er 16 Gaarde med 53 Opsiddere, hvoriblandt maa nævnes: Præstegaarden Ørskog, 7—2—6; og Giskemo, 14—3—17, med 5, paa søndre Side af Elven.

Gjerde, 5—4—12, med 2; Valgjermo, 8—1—:, med 4; Øvre Lande, 6—1—12, med 2; Nedre Lande, 15—:—18, med 6; Søholt, 20—3—2, med 10; Skyds- og Postskifte samt Postaabnerie og Landhandlerie: Lid, 10—:—: med 5 Opsiddere: alle paa nordre Side af Elven.

Søholtstrand, 6—5—3, med 3; Størvik, 2—3—22,

med 1 Opsidder og en Havn, som især er af Vigtighed under Sommersildfisket; Apelsæt, 6—2—19, med 6; Thysse, 4—1—22, med 4; alle paa Vikens Nordside, den saakaldte Apelsæt- eller Thyssestrand, og endelig Langskibsø, =—4—22, i Solnørebugten.

3. Solnøredalens Bygdelag.

Hertil hører 5 Gaarde med 9 Opsiddere i den øvre Deel af det egentlige Dalføre, hvoriblandt ovennævnte Solnøredal, 6—3—14, med 3 Opsiddere, er den vigtigste.

§ 9. Næringsveie.

Agerbrug.

Jordbunden er vistok i Ørskogdalen og tildeels paa Apelsætstranden ikke meget muldrig, da den væsentlig bestaaer af steenblandet Aur og Sand og det uden fast Underlag af Leer, hvilket ialfald, om det findes, er dybtliggende; men desuagtet lønner Agerdyrkningen sig meget godt; og forøvrigt haves allevegne fast Leerbund, og Drivtsmaaden er bedre, end i de foran nævnte Landskaber, navnlig Sykelven. Kornavlingen er derfor ogsaa forholdsmæssig ganske betydelig.

I Aaret 1855 var Udsæden af:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	$\frac{7}{16}$ Tde.	62 Tdr.	$208\frac{5}{8}$ Tde.	$423\frac{3}{4}$ Tde.	$296\frac{5}{8}$ Tde.
Foldigheden	10	8	6	5	8
Sandsynlig Avl . . .	$4\frac{6}{16}$ Tde.	496 Tdr.	1252 Tdr.	2119 Tdr.	

Tilsammen 3872 Tønder Kornvarer og 2373 Tønder Potetes til 973 Mennesker.

Liin og Hamp dyrkes ikke, men lidt Humle.

Rodfrugtavl indskrænker sig til Kaalrabi og Næper.

Havdyrkningen er hos Landhandler Wensell bragt til en høi Grad af Fuldkommenhed, ligesom Capitain Klüver paa Apelsæt har en ret god Have, og i Vagsvikdalen, navnlig hos Ole Sivertsen Vagsvik drives meget paa Frugttræer; men forøvrigt har Almueclassen endnu ikke tilegnet sig Begreb om Vigtigheden deraf.

Qvægavl.

Engdyrkning kan ialfald her siges at være paabegyndt og vel endogsaa at være noget i Fremgang, ligesom og gamle Agre

udlægges til Eng, og Havnegangene ere udstrakte og tildeels udmærkede. De strække sig langs med Fjeldregionerne og Fogderiegrændsen lige fra Stordals- til Skodjegrændsen, og deriblandt staaer i størst Anseelse Lauparens vestre Fod, samt især Maaslien, der foruden at benyttes til Havnegange af de nærmeste Gaarde baade i Sylte og Ørskog tillige ligesom Vindsnæsfjeldet i Nordalen leverer en rig Høhøst.

Stalde og Fjøse ere bedre, end i Sykelvens Sogn, og Røgten samt det hele Stel ligesaa, og Sultfodring om Vinteren er paa gode Veie til aldeles at ophøre. Smørproductionen er betydelig og i det mindste af tilfredsstillende Godhed. Smør fra Landhandler Wensell staaer i den høieste og velfortjent Anseelse.

Qvægholdet var i 1855:

140 Heste, 882 Storqvæg; 2273 Faar; 646 Gjeder og 87 Sviin.

Skovdrivt.

Furuskovene ere neppe tilstrækkelige til Behovet; men Birk og Or trives godt, og afgive Brænde, som med stor Fordeel sælges til Aalesund.

Bergverksdrivt.

finder ikke Sted; men i Vetafjeldet er betydelige Jernmalmleier.

Binæringer.

Af Haandverkere haves en Skomager og en Farver, som gjøre Næringsvei deraf; men forøvrigt henhører Haandverksarbeidet under Huusfliden, hvorom dog ikke kan siges videre, end at den er upaaklagelig, og ialfald bedre end i Sykelvens Sogn. Her mangler Smede og Træarbeidere.

Landhandel og Skibsfart drives af 2de Landhandlere.

Fiskerier.

Disse er af stor Vigtighed. I Ørskogviken falder der saavel Sommersild som Lax, og undertiden ogsaa Skreid.

Sommersilden er næsten aarvis, men falder høist ujevnt. Undertiden kan Fangsten deraf opstige til 7 à 8000 Tønder; men det Visse er, at der sædvanlig fiskes mere, end til Huusbrug i Bygden, saa at, hvad der afsættes deels som Handelsvare og deels til andre Bygder vistnok kan anslaaes til 1 à 2000 Tønder aarlig.

Qveite fiskes ogsaa, men kun i ringe Mængde.

I Skreidfisket paa Havet deeltager ogsaa Ørskog, ligesom Sykelven, med egne Baade, og om Udbyttet deraf saavelsom Laxefisket henvises til, hvad der er oplyst foran under Sykelven

§ 10. Veie, Postvæsen og almeennyttige Anstalter,

Bygden har følgende Veie:

	Hovedveie.	Bygdeveie.
1. Fra Amdam til Vestnæsgrændsen ved Stiftsdelet med Bro over Ørskogelven ovenfor Præstegaarden . . .	21,240 Al.	
2. Fra bemeldte Ørskog Bro til Skodjegrændsen	11,492 „	
3. Fra Amdam til Hatlen i Vagsvikdalen		10,125 Al.
4. „ Vagsvik til Kjærsheimeidet . .		18,000 „
5. „ Giskemoveien, der danner en Gjenvei i Hovedveien Nr. 1 fra Amdamdalen om Giskemo til Gaarden Gjerde paa nordre Side af Elven med Bro mellem Giskemo og Valgjerdmo		2,250 „
6. Fra Ørskog Bro til Kirken . . .		1,125 „
7. „ Sæholtstrand til Solneredal .		9,000 „
	$1\frac{3}{4}$ Miil og 1,232 Al.	$2\frac{1}{4}$ Miil.

I det Hele henved $4\frac{1}{8}$ Miil.

Bygden har Postaabneri paa Sæholt, hvor de forskjellige Postlinier fra Aalesund, Bergen, Christiania og Trondhjem samles. Dette Postaabneri er det nærmeste, som Sykelvens Landskab har at tye til, men, som let skjønnes, uden væsentlig Nytte for dette Landskab, der formedelst Samfærdselen med Aalesund lettere kan benytte Postcontoret der.

Endelig har ogsaa Bygden en Sparebank, oprettet 1857, — hvis Drivtscapital under 1ste Jan. 1859 udgjorde 7,101 Spd. 25 ß, hveraf den selv eiede 486 Spd. 64 ß.

§ 11. Bemærkning om det gamle Ørskog Præstegjæld.

I det Foregaaende er omhandlet de Præstegjælde, som i Fortiden tilhørte Ørskogs Præstegjæld, hvilket indbefattede 4 Skibreder og en Deel af et femte, aldeles overeensstemmende med den under Fogderiet opstillede Landskabsinddeling. Disse Districter

ere ogsaa de samme, som man mener, naar man taler om Fogderiets Fjorddistricter, eller „inde i Fjorden" i Modsætning til Sødistricterne. Den Omstændelighed, hvormed de ere behandlede, er motiveret deels ved Hensynet til det endnu ringere Bekjendtskab, man hidtil har havt til dem, end til de øvrige Dele af Amtet, deels ved Vanskeligheden af paa kortere Maade at give et Overblik over dem; og det haabes ogsaa, at denne Omstændelighed vil komme til Nytte ved Opfattelsen af de indre Fjorddistricter i de 2de andre Fogderier. Men en saadan Udførlighed vil herefter være mindre fornøden, især formedelst den under alle Fogderierne opstillede Landskabsinddeling, som, om end ganske kortelig begrundet, dog haabes ikke at ville tiltrænge nogen omstændeligere Forklaring. Idet Forfatteren nu gaaer over til Beskrivelsen af de Præstegjælde, hvoraf det gamle Borgunds Præstegjæld bestod, haaber han derfor, at den mindre Udførlighed hvormed de saavelsom alle efterfølgende Præstegjælde i Amtet blive behandlede, ikke vil blive forstaaet, som om han anseer dem for at være af mindre Vigtighed. Saadant vilde være langt fra hans Tanker.

IV.

Skodje Præstegjæld.

Foreløbig bemærkes, at Skrivemaaden Skoue er ligesaa urigtig som meningsløs. Er det Meningen, at udlede Benævnelsen af Ordet Skov, saa burde det ialfald hedde Skogje; thi her, som allevegne blandt Landalmuen, siger man ikke Skov, men Skog. Men Navnet kommer fra Skodin (see Munchs det gamle Norges Beskrivelse), og dette har sin Aarsag i Udsigtens og Landskabets Skjønhed, især i den egentlige Skodjebygd. Almuens Udtale lyder ogsaa kjendelig som „Sko'je", idet Bogstavet d noget nær opsluges.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, kirkelig og borgerlig Ordning.

Skjodje Præstegjælds Grændser ere: mod Syd Sykelven paa den anden Side af Storfjorden; mod Sydøst den nordre Deel af Ørskogs nuværende Sogn, mod Nord Firdals Sogn af Vestnæs Præstegjæld i Romsdal, mod Nordvest Har-

hams Præstegjæld og mod Vest Borgunds Præstegjæld. Størrelsen er henved 2¾ Qvadrat Miil og Folkemængden var i 1855:

i Skodje Hovedsogn 1137
i Vatne Anner 1033
tilſ. 2170 Sjele.

I 1825 var Folkemængden 1701. Forøgelsen altsaa 469 eller 27½ pCt.

Præstegjældet, som under 3die Mai 1848 blev adskilt fra Borgund, bestaaer af 2de Sogne, hvoraf Hovedsognet har sin, i 1860 nyopforte smukke og smukt beliggende Kirke paa Gaarden Øvre Skodje ved Fjordstrækningen Strømmene i Skodjebygden, og Præstegaarden er Nabogaarden Nedre Skodje. Annexkirken ligger noget ovenfor Bunden af Vatnefjord paa Gaarden Osgoten. Den er mindre vakker, opført 1761.

Det danner et fælles Formandskabsdistrict samt Skole- og Fattigcommissions-District med 6 Skolelærerdistricter, og der tænkes nu paa Oprettelse af faste Skoler i begge Sogne, af hvilke ogsaa ethvert har sit Fattigvæsen særskilt, om end under samme Bestyrelse. Ligesaa danner Præstegjældet et eget Thinglag; men har fælleds Lehnsmand med Borgund, hvor Lehnsmanden boer.

§ 2. Præstegjældets Bestanddele, Fjelde, Fjordstrækninger, Elve og Ferskvande.

Præstegjældets Bestanddele ere:

a. Den østre Deel af Oxenøen fra en Linie, som i en vilkaarlig Bøining overskjærer Øen fra Hesseberg ved Storfjorden i Retningen mod Taftesund.

b. Fastlandsstrækning fra Vetafjeldet i Ørskog, som tildeels danner Grændsen, i nordnordvestlig Retning til Mifjorden, Harhamsled og Hildrestranden;

c. Øerne Drønen og en Deel af Mien mellem Mifjord og Harøfjord;

d. En liden Deel af Grytestrandens Halvø til Hildrehestens Region, men siden med aldeles vilkaarlig Begrændsning.

Fjeldene ere, foruden Vetafjeldet, følgende:

1. Oxenøfjeldene.

Disse ere ved det fra Gaarden Honingdal ved Storfjorden opgaaende lille Dalføre samt Bruusdalsvandet og Spilkevikelven deelt i 2de Grene, af hvilke den søndre, Honing-

dalsfjeldene strækker sig langs med Storfjorden til henimod oftnævnte Vegsund i Borgund. Heraf tilhører den østre Deel fra Hesseberg Skodje Sogn, i Nærheden af hvilken Gaard Strøm omtaler 2de Klippestykker ved Stranden, hvori man har fundet Lighed med Orer, hvilket skal have givet Øen Navn. Den nordre Green Sortefjeldene, strækker sig fra Solnørebugten og Dragsund langs med Strømmene og Ellingsø-fjorden i vestlig Retning til Nørvøsund og Borgunds Præste-gaard, men overskjæres allerede i Skodje af Sorte-Eidet, over hvilket Veien, som hertil har fulgt langsmed Strømmene, gaaer over til Bruusdalen. Ogsaa heraf tilhører den østlige Deel Skodje indtil omtrent Sydsydvest for Taftesund.

2. Skodjefjeldene.

Disse udgaae fra Tommelfjordskardet og begynde med Hougsfjeldet, som danner Grændsen mod den øverste Deel af Solnøredalen i Ørskog, men derefter gaae vestlig ind i Sognet, og deler Engesætvandet i 2de Arme; men paa søndre Side af et fra den søndre Arm af Vandet opgaaende Skard fortsættes ved Skodjenakken, som med andre Fjeld-høider strækker sig vestlig til Taftesund, paa hvilken Stræk-ning der ere 2de Eider, som føre til Engesætvandet og nedre Deel af Engesætdalen. Den østre Ende af Skodjenakken be-grændser den midtre Deel af Solnøredalen, og paa Sydsiden af et fra Skodjevaagen opgaaende Skard, har den en For-grening, Apelvikaasen, som indenfor Skodje Sogns Grændser fører ned til Dragsund.

3. Engesætfjeldet udgaaer fra Fogderigrændsen ved Tommel-fjordfjeldene i vestsydvestlig Retning mellem Engesætdalen og Vatnedalen, endende ved Vatne-Eidet og nedre Deel af Enge-sætdalen, hvor der er en bred Flade ved dets Fod.

4. Skjæringens Fjeldregion, hvoraf den vestlige Deel, paa nordre Side af Vatnedalen, hen til Vatnefjord, hører hertil.

5. Skaarfjeldets Region mellem Vatnefjord og Samsfjord. Fra vestre Bred af Samsfjord er Grændsen lagt saaledes, at den kun berører sydøstre Side af Hildrehestens Region og derfra bøier mod Sydøst henimod Vatne-Eidet, istedetfor at den burde have gaaet fortløbende i Sydvest over Tværberget til den yderste Ende af Grytestranden.

6. Drønehatten paa Øen Mien.

Fjordstrækninger.

a. Ved Storfjorden maa mærkes Honingvaag, en lille Vik, som optager en lille Elv fra ovennævnte Honingdal; — og Solnørebugten, som for største Delen tilhører Skodje og ved Dragsundet staaer i en tarvelig Forbindelse med Strømmene. Dette Dragsund har nemlig hidtil i Fjæretid sædvanlig været aldeles tørt og er saa smalt, at en lille Bro over samme er tilstrækkelig for Hovedveien; men for Tiden er man ifærd med at gjøre Dybden større ved Hjælp af Minering for at skaffe Gjennemfart for Baade under Middelvandstand, og derved vinde en sikkrere Passage gjennem Strømmene og Ellingsøfjorden til Aalesund.

b. Ved Skodjefjorden:

Ellingsøfjordens Fortsættelse, Strømmene, indenfor Taftesund tilhører aldeles Skodje Sogn og ender ved Dragsundet. Den danner 2de Vaage, hvoraf den ene, Skodjevaagen, gaaer ind mellem den egentlige Skodjebygd og Apelvikaasen og optager et Elvedrag fra det omtalte Skard; men den anden fører ind til Gaarden Leite.

c. Ved Taftesund staaer Strømmene i Forbindelse med Grytefjorden, hvis indre Deel er fælleds for begge Sogne, indtil henimod Udløbet af Engesætdalens Vasdrag, hvor den faaer Navn af Eidsviken efter Gaarden Eidsvik paa Nordsiden, ved hvilken Gaard Stranden danner en Bøining, — og der tilhører begge Fjordbredder Vatne Sogn.

d. Vestre-, Vatne- og Samsfjordene ere allerede tilstrækkelig omtalte under 1ste og 2det Afsnit, og Mifjorden med Harhamsled og Harøfjorden ligesaa.

Elve og Ferskvande.

1. Den østre Deel af Bruusdalsvandet, som dannes ved flere Smaaströmme fra begge Fjeldsider.
2. Solnøre-Elven.

Heraf tilhører den nederste, omtrent ¼ Miil lange Deel Skodje Sogn, og ved Udløbet deraf paa Gaarden Solnøres Grund er at mærke, at den tilstødende Deel af Bugten stadigen opfyldes ved Nedskylling af Gruus og Sand, saa at det efter Rimelighed er at forudsee, at ingen lang Tid vil

hengaae, inden Opfyldningen kommer til at gaae lige ud til henimod den Deel af Løbet, som fører ind til Dragsund.

3. Engesætelven udspringer fra Fogderigrændsen ved Tommelfjordfjeldene og falder efter $\frac{1}{2}$ Miils Løb ud i Engesætvandets nordre Arm. Denne Arm tilligemed den nedre Deel af Vandet er omtrent $\frac{1}{2}$ Miil lang, hvoraf den vestligste Deel, $\frac{1}{8}$ Miil, tilhører Vatne, og derfra fortsættes Elveløbet henved $\frac{1}{4}$ Miil og falder ud i Eidsviken mellem Gaardene Klokfæt og Tenfjord. Den optager flere Tilløb, deels til den søndre Arm af Vandet, og deels og især fra Engesætfjeldet.
4. Vatne-Elven, $\frac{3}{4}$ Miil lang, udspringer fra Rakkebygdens Eide paa nordre Side af Engesætfjeldet og gjennemløber Vatnedalen, danner Ferskvandet Vatnet, og falder ud i Vatnefjord ved Gaarden Os.
5. Slyngstadelven udspringer af et Ferskvand i Skaarfjeldregionen og falder ud i Grytefjord ved Gaarden Slyngstad. Over $\frac{1}{2}$ Miil lang, hvoraf Vandet udgjør den halve Længde.

§ 3. Bygdelage.

Af den i § 2 givne Oversigt over Naturforholdene vil det sees, at Præstegjældet er et temmelig splittet District, skjønt der dog er temmelig vigtige Dele, som slutte sig saa nogenlunde til det Indre af Skodjefjordens begge Hovedgrene; — men i Virkeligheden bestaaer det af Dele af 2de særskilte Landskaber, ligesom det ogsaa i Fortiden henhørte til 3 forskjellige Skibreder, nemlig af Skodje- og Ørskogbygdens Landskab, hvis naturlige Begrændsning vilde være Stordalsfjeldene i Sydøst, Skodjefjeldene i Nordvest indtil Taftesund og derfra, som Vestgrændse en Linie over Fjeldhøiderne paa Ørenøen til Hessberg i Syd; og Vatne Landskab med Skodjefjeldene som Sydostgrændse til Taftesund, samt Tværberget og Hildreheften som Vestgrændse. Men for Tiden vilde et saadant Vatne Landskab med Grytestranden og hele Engesætdalen ikke have større Folketal, end omtrent 1300 Sjele, og derfor ansees det rettest her at holde sig til det Bestaaende, da dog et Skodje Præstegjæld, som tillige kom til at indbefatte Ørskogbygden, og altsaa 3 Kirkesogne, vilde blive temmelig let for en Sognepræst at oversee formedelst de allerede udviklede Veiforholde, der desuden imødesee videre Udvidelse. — Arealet er ikke heller større, end omtrent $3\frac{1}{4}$ Qvadratmiil.

Det nuværende Skodje Præstegjæld kan henføres til følgende Bygdelage:

1. Solnørebugtens og Honingdalens Bygdelag indbefatter 14 Gaarde med 32 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes:
   a. Ved Storfjorden:
      Hesseberg, 2—3—3, med 2 Opsiddere; Hæggebak, 4—2—12, med 2; Honingdal, 6—2—7, med 2; Øvre Glomsæt, 5—4—7, med 3.
   b. Ved Solnørebugten:
      Valde, 5—4—12, med 4, Valde Skibredes gamle Thingsted, og Haahjem, 7—1—11, med 4 Opsiddere, samt Solnøre, 5—4—9, en velbebygget og veldyrket Gaard, tilhørende Capitaine Daae, beliggende nederst i Solnøredalen, paa østre Side af Elven og ved Bunden af Solnørebugten. Denne Gaard har den bedst conserverede Skov i Søndmøre, hvilket allerede Strøm har anmærket for sin Tid; og den har Sagbrug, Møllebrug, Tærskemaskine, som drives med Vandkraft o. s. v., ligesom dertil ligger Laxefiske. I Bugten forefalder derhos Sildefiske; og i Forbindelse hermed bør omtales en naturlig Fiskedam for Saltvandsfisk, som dannes af en saakaldet Hol eller Fordybning strax ved søndre Ende af Dragsund, hvilken Hols Udløb til Bugten ikke er stort dybere, end Dragsundet. Naar nu i Ebbetiden Strømmen gaaer udad, svømme Sild og Smaafisk indad, men kunne ikke komme længere end til Dragsundet. De blive da staaende til Flodtid for at svømme ud mod Flodstrømmen. Men ved at passe Tiden, inden Floden kommer, kan man naturligviis ved Vad faae Alt, hvad der staaer i Fordybningen, hvilket ofte stiger op i Hundredeviis.
2. Sortebygden tilligemed østre Deel af Brunsdalen og Øen Dyrø. Her er 16 Gaarde med 31 Opsiddere, hvoriblandt Flote (Flaatte), 3—3—10, med 2; Sorte, 10—=—1, med 5; Indvik, 3—4—16, med 2; Mørkesæt, 4—3—9, med 3; samt Brunsdal, 6—=—8, med 4 Opsiddere.
3. Skodjebygden.
   Hertil henregnes Fastlandet paa nordøstre og nordvestre Side af Strømmene fra Dragsundet til Tafte-

sundet samt Öen Vemo, — med 21 Gaarde og 53 Opsiddere.

Af disse ligge:

a. 13 Gaarde med 30 Opsiddere ved Strommenes indre Deel og Skodjevaagen, og danne hvad der i streng Forstand menes med Benævnelsen Skodjebygden.

Blandt disse Gaarde maa mærkes:

Apelvik, 4—=—12, med 2 Opsiddere, Nabogaard til Solnore; Skodjevaagen, 3—=—4, med 2 Opsiddere; Indre Skodje, 10—4—=, med 7; Yttre (ovre) Skodje, 6—=—8, med 3. Herfra gaaer et lavt Eide over til Engesætvandets søndre Arm. Nedre Skodje, 6—4—8, forhen med 4 Opsiddere, nu Præstegaard; Strommen, 3—3—10, med 1 Opsidder.

b. 8 Gaarde med 23 Opsiddere ved Strommenes ydre Deel. Blandt disse kan mærkes.

Vemorn, 1—3—5, med 1; Steensæt, 5—=—13, med 4; Stafsæt, 6—=—16, med 4. Herfra gaaer et andet Eide over til nedre Deel af Engsæt Vand og Dal. Ørneskard, 5—2—=, med 3; Storhoug, 5—3—10, med 3; Leite, 4—3—12, med 4; Stette, 6—1—8, med 5 Opsiddere, efter hvilken Gaard denne hele Bygd kaldes Stettebygden.

3. Engesætdalens Bygdelag.

a. I Skodje Sogn 17 Gaarde med 35 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes:

Næs, 6—1—1, med 3; Store Fylling, 6—2—12, med 4, begge m. fl. beliggende paa sydlige Side af den mod Öst indgaaende Arm af Engesætvandet.

Storsæter, 2—3—12, med 1, överste Gaard i Dalen paa dens Nordside; Store Engesæt, 11—=—20, med 4; Lille Engesæt, 5—4—18, med 2; Indre Ekrol, 5—1—9, med 2; Ekrol, 6—3—18, med 3; Grasdal, 4—2—2, med 3; Indre og Yttre Beite, tilsammen 8—1—=, med 3; Ersstad (Erikstad), 5—3—9, med 3; alle med flere paa nordre Side af Dalen, og deriblandt Store Engesæt ved övre Ende af Vandet.

b. I Vatne Sogn 3 Gaarde med 9 Opsiddere, nemlig Vadsæt (Vatseid), 5—1—4, med 3, ved nedre Ende af

Vandet; Klokfæt, 2—3—12, med 2, ved Elvens Udløb i Grytefjorden; begge paa søndre Side; og Tenfjord, 12—3—=, med 4 Opsiddere, beliggende paa Nordsiden af Elvens Udløb.

Engesætdalen henhører til de skjønneste og frugtbareste Strækninger i hele Amtet. De omtalte 20 Gaarde ernære 44 Opsiddere og 320 Mennesker.

4. Eidsvikens og Grytestrandens Bygdelag, saavidt vedkommer Vatne: 6 Gaarde med 24 Opsiddere, blandt hvilke er at mærke:

Eidsvik, 14—2—4, med 6 Opsiddere, beliggende ved en Vik paa Grytefjordens Nordside, hvorfra et lavt, neppe ¼ Miil langt Eide fører over til Bunden af Vatnefjorden. I en Stue paa denne Gaard bevares et Bræt, som melder, at Frederik den 4de hvilede der den 8de Juli 1704 paa hans norske Reise; — Store Slyngstad, 9—3—16, med 4 Opsiddere, ved Udløbet af den omtalte Elv fra Slyngstadvandet; Lille Slyngstad, 5—3—9, med 3 Opsiddere.

5. Samsfjordens og Skaarstrandens Bygdelag med 7 Gaarde med 21 Opsiddere, hvoriblandt Haavik, 2—3—4, med 2; Reme (Raum), 4—3—15, med 3; Bjørløkke, 6—2—=, med 4; alle i Samsfjordens Indre, deels paa vestre og deels paa østre Bred; Helland, 11—1—12, med 4 Opsiddere, paa østre Side af Samsfjordens Munding. Her er Skibshavn og vestligste Station under Moldes Lodsoldermand paa Fastlandet. — Skaar, 7—=—=, med 4 Opsiddere, beliggende ved Mifjordens Sydstrand.

6. Mifjordens Bygdelag med 10 Gaarde med 32 Opsiddere, hvoriblandt Dronen, 2—2—6, med 1 Opsidder paa Dronen, Dronesund paa Mien, 6—2—20, med 4 Opsiddere, hvoraf den ene paa Dronesundhov, =—2—15, er Landhandler; Gangstad, 4—1—18, med 2; Ramsvik, 3—4—23, med 3; Høgsæt, 5—=—12, med 3 Opsiddere: Alle paa Vatnes Andeel af Øen Mien. — Ek, 4—=—=, med 4 Opsiddere, nordligste Gaard paa Fastlandet ved Søkanten i Søndmøre, beliggende mellem Romsdalsgrændsen og Vestrefjorden; Vestre (Vesæter), 13—2—=, med 8 Opsiddere, beliggende paa østre Bred ved Bunden af Vestrefjord; Langsæt, 5—3—20, med 4, ved vestre Bred eller paa Odden mellem Vestre- og Vatnefjorden; Teneen,

2—4—22, med 20 Opsiddere paa Tenøen, der ligger i Aabningen af Vatnefjord ligeoverfor Mien.

7. Vatnefjordens og Vatnedalens Bygdelage med 20 Gaarde og 46 Opsiddere, hvoriblandt:

a. Paa østre Side af Fjorden:

Helle, 5—=—=, med 3; Hofsæt, 5—=—=, med 3; Ulvestad, 6—4—4, med 2; Os, 3—3—9, med 1, ved Fjordbunden, hvorfra Landeveien udgaaer over Vatne-Eidet til Eidsvik.

b. Paa vestre Side af Fjorden:

Skaardbredvik yderst, 3—4—7, med 3; Fanneløb, 2—1—3, med 1, beliggende paa selve Fjeldhøiden ved den øverste Ende af Slyngstadvandet, som har Udløb mod Syd til Grytefjord; Ertesvaag, 8—=—7, med 5; og Grøt nær Fjordbunden, 2—3—9, med 2 Opsiddere, ved en uhyre Mængde Stene, som ere nedfaldne fra Fjeldet.

c. I Vatnedalen:

Osgoten, 2—1—9, med 1, Kirkens Plads siden 1761; Vatne, 18—4—15, med 10, ved den øvre Ende af Vatne-Eidet; Krogsæter, 4—1—=, med 3 Opsiddere, øverste Gaard i Vatnedalen, ved Nakkebygdens Eide over til Firdal i Romsdal.

§ 3. Næringsveie.

Agerbrug.

Jordbunden er allevegne godt skikket til Kornavling. Det er noget nær det Sædvanlige, at Muldjorden hviler paa Leer i en halv Alens Dybde. Stettebygden paa den ved Taftesund fra den egentlige Skodjebygd udgaaende Landtunge, omtales af Strøm som en god Kornbygd. Men, naar Solnøre undtages, er Dyrkningsmaaden meget maadelig over hele Præstegjældet. Imidlertid er Kornavlingen temmelig betydelig, saa at den burde være tilstrækkelig, om det end er saa, at Havresæden især i Vatne, er aldeles overveiende.

I 1855 var Udsæden efter Opgaverne som følger:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
I Skodje	$\frac{5}{8}$ Tdr.	38 Tdr.	261 Tdr.	412 Tdr.	352 Tdr.
hvorefter Avlingen efter den opgivne Foldighed	$14\frac{1}{2}$	$9\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{3}$	6	$7\frac{1}{3}$
skulde være	9 Tdr.	361 Tdr.	1453 Tdr.	2652 Tdr.	2581 Tdr.

I Vatne var Udsæden:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
	¼ Tde.	38 Tdr.	118 Tdr.	538 Tdr.	304 Tdr.
og Foldigheden opgivet til	8	$8\frac{5}{8}$	6	$5\frac{1}{2}$	7
Sandsynlig Avl	2 Tdr.	312 Tdr.	708 Tdr.	1859 Tdr.	2128 Tdr.

I det Hele var altsaa Avlingen omtrent 8226 Tonder Kornvarer og 4709 Tonder Potetes.

Af anden Landbovirksomhed saasom Rodfrugtavl, Dyrkning af Liin, eller Haver, er her intet, uden paa Solnøre, som har en god Frugt- og Urtehave.

Qvægavl.

Engdyrkning forsømmes; men Havnegangene ere udstrakte og, især i Vatne, gode. Qvægholdet er derfor betydeligt.

I 1855 var Qvægholdet som følger:

I Skodje	119 Heste	957 Storq.	2137 Faar	873 Gjeder	138 Sviin.
„ Vatne	144 —	1028 —	2177 —	831 —	126 —
tilsam.	293 Heste	1985 Storq.	4314 Faar	1704 Gjeder	264 Sviin.

Heraf sees, at Qvægholdet i det Hele taget forholdsmæssig er noget større i Vatne, navnlig saavidt Storqvæget angaaer.

I Anvendelsen af Afdraatten staaer derimod begge Sogne i det Hele taget endnu tilbage, om end Antallet af Sviin synes at bære Vidnesbyrd om, at de ere komne videre i Landbodrivt, end de 3de østligere Præstegjælde. Men Sandsen er ialfald vakt og Vatnesogningerne have i den sidste Tid lagt for Dagen en energisk Villie til at fremme Alt, hvad der kan tjene til Landbovæsenets Ophjælpning.

Skovdrivt.

Skodje Sogn har fortrinligt Skovland; men Fristelsen til Salg har været altfor stor og derfor er Furuskoven udhugget, saa at man nu neppe har til Huusbehov, end sige til Salg, naar undtages i Honingdal og paa Solnøre, hvilken sidste Gaards velbestyrede Skov giver jevnt Overskud. Vatne mangler saa godt som ganske Furuskov, saa at alt hvad deraf behøves, maa kjøbes udensogns. Derimod have begge Sogne og især Vatne

rige Løvskove, som ikke blot yde til Huusbehov og alskens Redskaber og Korreler, men ogsaa til Salg af Brænde.

Bergverksdrivt

findes ikke, og alt hvad der vides om nyttige Bergarter er, hvad der af Strøm forklares om et Slags Tavlesteen, som i stor Mængde findes i Fjeldregionerne paa Grytestrandens Halvø.

Fiskerier.

Fiskerierne ere af megen Betydning for Vatne Sogn, som ifølge dets Beliggenhed deeltager i Vinter- og Sommerfiskerierne paa Havet for egen Regning. I Skodje derimod deeltager man kun ved at udleie sit Arbeide. Vatnesoguingernes Fiskepladse have fra Fortiden været inden det romsdalske Fiskedistrict ved Orten og Ona, men ogsaa paa de ydre Seiklakker og Fiskebanker. Forøvrigt er det egent ved Grytefjorden, som ogsaa Strøm omtaler, at den ikke søges af Fisk, hvilket forklares af, at Indløbet er for grundt. Kun Sommersilden indfinder sig der af og til, dog ikke i nogen stor Mængde. I Storfjorden derimod deeltager Skodje Sogn i de der forefaldende Fiskerier, hvoriblandt Qveiten er af Vigtighed, da den just har en Yndlingsplads langs Oxenøen, og paa den Banke eller det Rev, som der er mellem Oxenøen og Sykelven. — Ferskvandsfiskerierne ere af Vigtighed over det hele Præstegjæld, og deriblandt bør især nævnes Rørfiskerie i Bruusdalsvandet.

Huusfliden er upaaklagelig, men den gaaer blot ud paa Tilvirkning af Familiens Fornødenheder og deriblandt Gaards- og Fiskeredskaber. Nogen egentlig Haandverksdrivt finder ikke Sted, ligesaalidt som her haves Fabriker eller andre Binæringer af Betydning.

Nogen egentlig Landhandel drives ikke.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Præstegjældet har følgende Veie.

a. Hovedvei til Aalesund fra Grændsen af Ørskog til Grændsen af Borgund, henved . . . . $1\frac{5}{8}$ Miil.

b. Bygdeveie:

1. Den gamle Hovedvei over Vatne-Eidet fra Eidsvik ved Grytefjorden til Os

	Transport		$1\frac{3}{4}$ Miil.
ved Vatnefjorden, der nu klassificeret som Bygdevei	$\frac{1}{4}$ M.		
2. Bygdevei fra Hovedveien ved Dragsund til Skodje Kirke og derfra over et lavt Eide ved Skodjenakkens vestre Fod til Engesætdalen, østenom Vandets begge Arme og videre til Eidsvik, ikke endnu opmaalt, men beregnet til	$1\frac{3}{4}$ „		
3. Bygdevei i Vatnedalen	$\frac{1}{4}$ „		
	tilsammen omtrent	$2\frac{1}{4}$ „	
I det Hele omtrent.			$3\frac{5}{8}$ Miil.

Præstegjældet har altsaa endnu forholdsmæssig lidet af Veie; men Bygdeveien No. 2 forbinder begge Sognes vigtigste Dele med hinanden og med Hovedveien, og det kan mærkes, at, uagtet denne Vei først blev færdig i Aaret 1854, har Almuerne dog allerede faaet saadant Behag i Veie, at der i begge Sogne nu tænkes paa flere saadanne, — og det især i Vatne i temmelig storartet Maalestok. Præstegjældet har sit Postaabnerie paa Søholt i Ørskogbygden.

V.

Harhams Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, naturlige Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Præstegjældet grændser mod Syd og Sydøst til Borgunds Præstegjæld; mod Øst til Vatne Sogn; mod Nordøst og Nordnordøst til Akerø Præstegjæld i Romsdal, mod Vestnordvest til Vesterhavet.

Størrelsen er omtrent 3 à $3\frac{1}{2}$ Qvadratmiil; og Folketallet i 1855 var i Harhams Hovedsogn 1659, og i Roalds Annexsogn 598; tilsammen 2251. I Aaret 1825 var Folketallet 1648. Forøgelsen altsaa 613 eller omtrent 37 pCt.

Matriculskylden i 1840 var 448 Daler 3 Ort 19 Skilling, fordeelt paa 39 Gaarde med 218 Opsiddere.

De Bestanddele, hvoraf Præstegjældet er sammensat ere:

1. Vigrøen længst i Sydvest;
2. Fastlandsstrækningen Hildrestrand i Øst;
3. Øerne Lepsø, Harhamsø, Flæmsø, Fjertoft og en Deel af Haro, beliggende i en Række efter hinanden mellem Harhams Led og Vesterhavet fra Sydvest til Nordost.

Præstegjældet er inddeelt i 2de Sogne, nemlig Harhams Hovedsogn, bestaaende af de under No. 2 og 3 anførte Bestanddele, og Roalds Annexsogn, der alene indbefatter Vigrøen.

Præstegaarden, Kjærstad, ligger paa Lepsøen, Hovedkirken paa Gaarden Østnæs paa Harhamsøen, henved ½ Miil fra Præstegaarden; Annexkirken paa Gaarden Roald, nordøstligst paa Vigrøen, omtrent ⅞ Miil fra Præstegaarden, over den veirhaarde Vigrfjord.

Desuden haves en Capelkirke paa Øen Fjertoft, henved 1½ Miil fra Præstegaarden.

Præstegjældet danner et fælleds Formandskabsdistrict samt har fælleds Skole- og Fattigcommission. Skolelærernes Antal er 5, hvoraf 4 for Hovedsognet, men kun 1 for Vigrøen; fast Skole haves ikke, uagtet dertil maatte være god Anledning ved Hovedkirken.

Ligesaa udgjør Præstegjældet eet Thinglag og eet Lehnsmandsdistrict; men Thingstedet er i Aalesund og Lehnsmanden boer paa Fjertoft, det vil sige: den nordligste Ø, som heelt tilhører Præstegjældet.

§ 2. Fjorde, Fjelde og Elve.

De Præstegjældet vedkommende Fjordstrækninger ere:

1. Gjøsund, som fra Vesterhavet gaaer ind mellem Giskø og Valderø paa søndre og Vigrøen paa nordvestre Side, og ved sydøstre Spids af Vigrøen, hvor det er ganske smalt, flyder sammen med Vigrfjord.
2. Vigrfjord gaaer fra Vesterhavet med ¼ Miils Brede ind mellem Vigrøen og Lepsøen, samt udbreder sig paa østre Side af Vigrøen til et ganske anseeligt Basin med Lepsøen og Lepsø Rev i Nord, samt Sovikbygden af Borgund i Øst, og danner nærmeste Indløb til Grytefjorden. I Sydvest flyder den mellem Ellingsøen og Valderø sammen med Vallerhougfjord.

3. Harhamsled adskiller Hovedsognets Øer fra Fastlandet og optager følgende Fjordstrækninger fra Vesterhavet mellem Øerne:
   a. Harhamsfjord imellem Lepsø og Harhamsø,
   b. Flæmsfjord mellem Harhamsø og Flæmsø,
   c. Rogvafjord mellem Flæmsø og Fjertoft,
   d. samt det allerede under Romsdals Fogderie omtalte Sund mellem Fjertoft og Haroen, Mykletostadfjorden.

Af alle disse Fjorde er det kun Rogvafjord, som er tjenlig for Skibsfarten, da Vesterhavet uden for er opfyldt med Skjær og Grunde. Imidlertid er dog seilbart Indløb til Harhamsfjord; og Vigrfjordens Hovedbasin østenfor Vigren er i 1ste Afsnit betragtet som henhørende til Harhamsled.

Fjelde.

Paa Fastlandet ligger den oftnævnte Fjeldhoide Hildrehesten, som adskiller Hildrestranden fra Vatne Sogn, og i Forening med Tværberget tillige fra Borgunds Andeel i Grytestranden, men Tværberget ligger udenfor Hildrestrandens Grændser, hvorimod denne Strand i Syd støder op til Gamleimveten ved Søvikbygden i Borgund.

Af Øernes Fjelde er det kun Godhalden paa Lepsø og Skulfjeldet paa Flæmsø, som hæver sig til nogen, men ikke betydelig Hoide; og Godhalden især er et meget smukt Fjeld. Alle have Havnegange lige op paa Ryggen. Vigren er næsten at ansee som en Slette med 3 lave Aase.

Elve

kan der paa Øerne ikke være Tale om, som af det Følgende vil skjønnes; men paa Hildrestranden ere 2de, der ville blive nævnte under Bygdelaget.

§ 3. Bygdelage.

a. I Hovedsognet.

1. Hildrestranden.

Dette Bygdelag er paa sydvestre Side begrændset af Gamleimveten, men paa nordøstre af Samsfjordens ydre Deel. Paa den østre Deel er det, at Hildrehesten hæver sig, adskilt fra Gamleimveten ved et ikke ubetydeligt Elvedrag, der

strømmer ud i Leden ved Gaarden Myrsæt. Dette Elvedrag kommer fra Tværberget i Syd, og noget østenfor strømmer en mindre Elv ned fra selve Hildrehesten.

Man behøver her blot at see paa Kystkartet for at overbevises om det Urimelige i, at Præstegjældsgrændsen ikke er fortsat i Sydvest over Tværberget til Havsundnæsset ved ydre Ende af Grytefjorden, hvorved Søviken med 3de hosliggende Øer vilde været indlemmet i Harham og saaledes have deelt Skjæbne med Helderstranden, til hvilken de umiddelbart støde ved Gamleimvalens vestre Fod. Begge Dele tilsammen vilde da forlængst have kunnet danne et passende Annexsogn til Harham, hvis Præstegaard neppe ligger over ½ Miil fra Hildrestranden tvertsover Leden.

Hildrestranden har aarvis Kornavling og fortræffelige Havnegange høit opad Fjeldsiderne og i Dalene; samt 362 Mennesker. De vigtigste Gaarde ere:

Hurlen, 12—3—2, med 6; Yttre Hildre, 8—:—17, med 6; Indre Hildre, 5—3—21, med 3; Alvestad, 7—:—1, med 5; og Sønderland, 12—1—18, med 4 Opsiddere; Sønderland ligger ved Aabningen af Samsfjorden ligeoverfor Helland i Vatne, og dens Navn skriver sig rimeligviis fra dens Beliggenhed paa den vestre (som her kaldes søndre) Side af denne Fjord. Under denne Gaard ligger forøvrigt nogle græsklædte Holme ude i Harhamsleden, kaldet Rødholmene, om hvilke Strøm beretter, at de i en fjern Fortid have været ansete for Grændsepunct mellem Søndmøre og Nordmøre, hvilket dog maa have været meget langt tilbage i Tiden, da det har større Sandsynlighed for sig, at de senere har været Grændsepunct mellem Søndmøre og Romsdal, som de endnu er imellem Lodsoldermandsdistricterne.

2. De 3de egentlige Harhamsøers eller de 3de Søstres Bygdelag. Dette bestaaer af de 3de mellem Vigrfjorden og Rogvafjorden beliggende Øer Lepsøen, Harhamsøen og Flæmsøen, hvilke ogsaa kaldes „de 3de Søstre", og danne Hovedbestanddelen af Harhams Sogn. De ligge alle tre jevnsides paa en Længde af lidt over 1 Miil i en Afstand af ¼ til ⅜ Miil fra den vestligste Deel af Hildrestrand, og i Nordvest fra denne. De høre ligesom hele Præstegjældet til Amtets frugtbareste for Jordbrug godt udstyrede Districter med Havne-

gange paa Fjeldene, hvoraf hver af Øerne har et, som optager den største Deel af Arealet, men dog efterlader brede Strande, besat med store Gaarde, paa hvilke der efter Sigende af Byg skal kunne avles indtil 24 Fold. Men de lide i høi Grad af Grundvand, ligesom hele Hovedsognet. Lepsøen, den sydligste af disse Øer mellem Vigrfjord og Harhamsfjord, er omtrent ⅝ Miil lang i nordvestlig Retning og paa det bredeste henved ⅜ Miil bred. Det herværende Fjeld, Godhalden, hæver sig mod Sydost til en ganske anseelig Høide, men er græsgroet lige til det Øverste med en bred Fod eller Rand mod Sydost og Øst, dyrkbar høit op i Lien, og har de bedste Havnegange. Høiden af Fjeldet tager langsom af mod Nordvest; men paa en Deel af sydvestre Side styrter det brat ned i Søen og er uden beboet Rand paa den ydre ¼ Miil. Ved Øens sydøstlige Ende ligger den beboede lille Ø Laukø, ved et smalt og grundt Sund adskilt fra Lepsøen, og udenfor Laukøen ligger en Holme, kaldet Hestholmen. Fra disse er det, at der over til Hildrestranden strækker sig en Række Grunde og Skjær, som danner Lepsø Rev, hvor der for Skibsfarten kun er en smal Rende, paa hvis indre Side mod Fastlandet et Fyrskib er anbragt. De herværende Gaardes Antal er 7 med 34 Opsiddere og 298 Sjele. I Strøms Tid var Opsiddernes Antal 27. Gaardene ere: Ronestad, af Almuen kaldet Ronstad, 9—=—5, med 5 Opsiddere, beliggende midt paa sydvestre Side. Her er i Fjeldet 2de mærkelige Huler, som tjene til Faarestalde i ondt Veir. Den af Kraft omtalte Beskrivelse af Biskop Neumann over den ene af disse er dog noget enthusiastisk, og den af ham fundne tredie Afdeling i denne Hule er for ubetydelig til at omtales.

Indre Farstad, 7—3—13, med 4; Yttre Farstad, 4—4—23, med 4; Laukø (i Matriculen urigtigen kaldet Løken) med Hestholmen, 2—=—23, med 2, paa den omtalte lille Øe; Lausund, 13—=—15, beliggende paa Lepsøens sydøstre Ende.

Kjærstad, 11—1—15, med 12 Opsiddere, hvoraf Sognepræsten har 5—=—16. Denne Præstegaard ligger smukt paa nordøstre Side af Øen ved Harhamsfjorden og er let at drive. Den nuværende Sognepræst har gjort en god Begyndelse til at bortskaffe Grundvand, udvidet Haven og

paabegyndt Træplantning. Sætre, 5—3—11, med 3, med den saakaldte Sætsholme, en Slaattemark, hvortil i Fjæretid kan vades fra Gaarden; Hommen, forhen kaldet Ovnen, men som nu bør hedde Hellevik, 2—4—=, med 4 Opsiddere, paa Øens nordvestlige Ende.

Harhamsø, $\frac{7}{8}$ Miil lang, men blot $\frac{1}{8}$ Miil bred. Fjeldet paa denne Øe er noget lavere og fladere paa Ryggen, end paa de øvrige Øer, høiest i Midten, hvor det paa en Strækning styrter brat ned i Harhamsfjorden, hvilket for Havnegangene ovenpaa Fjeldryggen medfører den Ulempe, at Kreaturer af og til omkomme ved at styrte ned over Fjeldsiden.

Øen er paa nordøstre Side langs Flæmsfjorden for største Delen ubeboet, da Fjeldet gaaer lige ned til Fjorden; men i Sydøst efterlader det en lang Fjeldfod og den sydvestre Strand er for det meste bred. Gaardenes Antal er kun 5; men Opsiddernes Antal, som i Strøms Tid var 32, er nu 37, med 362 Sjele.

Disse Gaarde ere: Østnæs, 14—=—=, med 5 Opsiddere, beliggende paa sydøstre Ende, Skydsskifte. Her staaer nu Hovedkirken, der forhen havde sin Plads paa Gaarden Harham. Myske, 5—=—6, med 2 og Aakre, 20—1—16, med 9 Opsiddere, beliggende omtrent ligeoverfor Præstegaarden; Harham, 28—3—7, med 13 Opsiddere og 151 Sjele, samt Ulla (ikke „Ulle"), 15—3—21, med 8 Opsiddere ved Ullasund, som skiller fra Ullaholmen.

Flæmsø mellem Flæmsfjord og Nogvafjord, $\frac{3}{4}$ Miil lang, og paa dens halve sydøstlige Deel $\frac{1}{4}$ Miil bred, saaledes at den i Areal er den største af Harhamsøerne, uagtet den smaler stærkt af mod Nordvest. Øen kaldes temmelig almindelig Skuløen efter dens Fjeld, der har Navnet Skulen eller Skulfjeldet. Gaardenes Antal er blot 5, og deraf ligger de 3 betydeligste paa den sydlige og østlige Deel, hvor Fjeldfoden er bred og gaaer langt ud i Sydøst. Opsiddernes Antal er 37 og hele Befolkningen 398.

Disse Gaarde ere:

Flæm (Flodhammer?), 12—2—5, med 10 Opsiddere, beliggende ved Flæmsfjorden, længst i Nordvest, ligeoverfor Ulla paa Harhamsøen; Langvid, 25—1—1, med 14, ved Flæmsfjorden i Sydøst; Nogne, 10—3—11, med 8, beliggende i

Øst ved Rogva-Fjord; Rogva (Rogvid, Rogvin?), 3—3—20, med 3, og Uren (Urden), 1—2—-, med 2 Opsiddere, beliggende længst i Nordvest ved Rogvafjord.

Ved Gaarden Langvid, som har en Befolkning af 122 Sjele, kan erindres, at den for noget over 200 Aar siden havde en Beboer ved Navn Thomas, som skal have været den første, der drev Fiskerie paa Storeggen, hvortil han benyttede et Dæksfartøi paa 3 à 4 Læster, hvormed han kunde holde sig paa Havet og besørge Tilvirkningen paa eller ved Fiskepladsen. Ligesaa findes paa denne Gaard saavelsom paa Flæm en Mængde Steenrøser, som udgives for Kjæmpegrave, men som vel snarere kan antages for sædvanlige Begravelsespladse for Christendommens Indførelse.

Ved Gaarden Rogva maa erindres, at den er den nordligste Havn i Aalesunds Lodsoldermandsdistrict; og til Gaarden ligge Rogneholmene i Harhamsled, der nu tjene som Slaattemark, men i Fortiden have været beboede.

3. Fjertofs Bygdelag.

Hertil henhører Øen Fjertoft, den lille Ørenø og en Deel af Harøen, hvilken sidste forøvrigt hører til Sandø Sogn under Akerø Præstegjæld i Romsdal. Øen Fiertoft mellem Rogvafjord og Mykleboſtadfjorden, er omtrent ½ Miil lang og paa det bredeste ¼ Miil bred, nemlig henimod den østlige Ende, hvor der hæver sig et lidet Fjeld, som dog strax helder ned og bliver til temmelig jevn Slette med aftagende Brede mod Vest, saa at ⅗ Dele af Længden neppe er over ⅛ Miil bred. Retningen er fra Øst til Vest. Øens 2de Gaarde ligge paa hver sin Side af den og imellem dem ved Fjeldets vestre Fod er Capellet opført for Øens Beboere, ligesom og Beboerne paa Harøen og Orenøen søge dertil de faa Gange om Aaret, som der er Gudstjeneste.

I Strøms Tid nævnes kun „et halvt Snees Beboere" paa Øen. Efter Matriculen af 1840 er Forholdet som følger:

Nordre Fjertoft, 18—-—7, med 11; og Søndre Fjertoft, 25—2—10, med 18 Opsiddere, tilsammen 29 Opsiddere med 232 Sjele, — hvoriblandt 48 Huusmænd.

Harøen tilhører væsentligst Sandø Sogn i Romsdal, mod hvilket Grændsen gaaer over den lille Fjeldhøide Harøbuur, som hæver sig paa Øens Sydøstside og fortsættes

ud over en lille Halvø, som gaaer i vestlig Retning langs søndre Side af en Bugt, som kaldes Bredviken, der fra Havet trænger ind i Øen. — Her er den Synderlighed, at Gaarden Rossok, som ligger paa den samme Halvø ved Siden af Myklebostad, hører til Romsdal, medens Myklebostad og den vestenfor liggende Oxenø hører til Søndmøre. Det er saaledes blot en Deel af den sydlige Ende af Harøen, som tilhører Harham, og her ligger Gaarden Myklebostad, 19—1—23, med 7 Opsiddere og en Befolkning af 87 Sjele, hvoriblandt 14 Huusmænd. Her er Station for en Overtoldbetjent under Molde Toldsted. Den lille Øxenø, som ligger mod Vest for nysnævnte Myklebostad, har Gaarden Øxenø, 4—1—22, med 2 Opsiddere og 22 Sjele, hvoriblandt 4 Huusmænd. Harøen har i Fortiden havt et eget Kapel indtil 1812, da Sandø Sogn blev oprettet, og Kirken lagt paa Sandøen, samt Capellet paa Harøen nedlagt, — hvorom mere under Akerø Præstegjæld i Romsdal.

b. I Annexsognet.

Dette bestaaer blot af Vigrøen, da ikke engang de hosliggende Smaaøer Kalvø og Orebaasen ere henlagte dertil, men til den langt fraliggende Borgunds Kirke.

Vigrøen eller Roaldsøen.

Strøm antager, at Navnet Vigr skriver sig fra de flere Indskjæringer eller Vike, som Havet danner i Øen. Dette faaer staae derhen. Men sikkrere synes den af Strøm yttrede Formodning at være, at Gaarden Roald paa denne Ø har været Rolf Gangers Sæde, forend han af Harald Haarfager blev jaget i Landflygtighed, medens hans Fader, Ragnvald Møre-Jarl, som man antager, boede paa den nærliggende Giskø. Kraft yttrer rigtignok Tvivl om Rigtigheden af Strøms Formodning, men han har ikke begrundet denne Tvivl ved Paaviisning af noget andet Sted, hvor Rolf Ganger kan antages at have havt fast Ophold, naar han imellem sine Vikingetog var hjemme; og det er lidet sandsynligt, at han skulde have boet sammen med Faderen. Navnet paa Gaarden Roald synes ogsaa ganske godt at kunne være en Sammendragning af Rolfs Hal; — og, kommer nu dertil det endnu tilværende Skibsstade paa bemeldte Gaard, samt fundne Levninger efter Skibsbyggerie og endelig det vedvarende Sagn, saa

er der visselig meget, som taler for Strøms Mening og noget nær ophøier den til historisk Vished, som man maa holde sig til, indtil den ved bestemte Kjendsgjerninger afbevises. Den danner noget nær en Trekant, hvis nordvestlige Side mod Vesterhavet fra Sydnæs til Vigrfjord er ¾ Miil, medens den østlige Side fra Vigrfjorden til Gjøsund er ⅝ Miil, og den sydlige fra Gjøsund til Sydnæs er henimod ⅞ Miil, alt beregnet i lige Linier. Forøvrigt synes Gjøsund at ligge noget, om end kun lidt, sydligere end Sydnæs; men da Sydnæs ligger mod Vest, saa skriver Benævnelsen sig fra den i Søbistricterne almindelige Forestillingsmaade.

Dens Fladeindhold er neppe ¼ Qvadrat Miil, og saaledes synes den ifølge Folkemængden, 598, at skulle være ret godt beboet; men det er meget langt fra, at Beboelsen er, hvad den kunde være, og efter al Sandsynlighed ogsaa i en ikke fjern Fremtid virkelig bliver, især naar der fra Statens Side træffes en bedre kirkelig Ordning.

Den er i det Hele flad. Rigtignok er der 3de Bjerge, som gjennemstryge den i vestlig Retning, og det er mellem Enderne af disse mod Vesterhavet, at der skjærer sig ind et Par Bugter; men de ere intet andet end ganske lave Aase, hvis Sider indeholde den meste Muldjord. Forøvrigt bestaaer Jordsmonnet hovedsagelig af Sand, men vel at mærke blandet med Muld af forraadnede Træstammer og megen Skjælsand. Derhos er den fri for Steen og uden anden Hindring for Ploven, end hist og her Rødder efter den ødelagte og forraadnede Furuskov.

Som Følge af denne Jordsmonnets Beskaffenhed og den overordentlige Gjødningsmængde, som falder fra Fiskerierne, er Jordbruget en særdeles lønnende Bedrift; og Virkningen deraf vil meget snart komme til at vise sig, efterat Opsidderne paa den største Gaard Blindheim for nogle Aar siden ere blevne Selveiere og efter foregaaende Udskiftning endog have begyndt Udflytning. Her mangler Havnegange, en Mangel, som kun kan erstattes ved Engdyrkning, som man imidlertid ikke endnu har villet tage fat paa. I Strøms Tid var Gaardenes Antal 9; men den ene, Langhoug, er siden inddraget under Roald. Opsiddernes Antal, som var 60, er nu kun 57; men Tallet af Pladsmænd og Huusmænd, hvoraf der dengang var 12, maa vel nu være større, da Huusholdningernes Antal er 100. Ialfald er

Folkemængden, som allerede paaviist, steget siden 1825; men allerede Strøm omtaler Beboernes Frygt for at antage Pladsmænd, uagtet den stadige Trang til Arbeidshjælp, som der er hele Aaret, og uagtet disse maatte kunne ernære sig alene ved Fiskerie. Paa denne ilde beregnede Oeconomie vil der vel nu blive en Ende.

De 7 vigtigste Gaarde ere:

Gjødsund, 9—=—=, med 3, beliggende i Sydøst; Sydnæs, 19—4—=, med 12, beliggende i Sydvest; Rosvik, 14—2—= med 4, Blindeim, 30—4—13 med 13 Opsiddere; denne Gaard var Sædet for den navnkundige Blindeims Æt. Her er fra Oldtiden steensat Vei fra Søen op til Husene og en steensat Kanal eller Rende for Vand og Ureenlighed. Rørvik, 19—=—11, med 10 og Moldnæs, 13—=—=, med 6; alle beliggende ved Vesterhavet, samt Roald, 23—3—33 med 9 Opsiddere, beliggende (tilligemed den mindre Gaard Roaldsand) paa den østre Side af Øen. Paa denne Gaard Roald staar Sognekirken, altsaa paa det ubeleiligste Sted paa hele Øen; og her sees endnu et gammelt Skibsstade eller Skibsverftsplads, ligesom her efter Strøms Beretning er fundet Levninger af Skibsbyggerie.

Endelig hører til denne Ø Fiskepladsen Storholmene, beliggende omtrent 1 Miil nordvest for Øen.

§ 3. Næringsveie.

Agerbrug.

Efter Tabellerne for 1855 lyder Opgaverne over Udsæden som følger:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	1 Tde.	300 Tdr.	86 Tdr.	1183 Tdr.	832 Tdr.
og Foldigheden		$10\frac{2}{5}$	$7\frac{1}{5}$	6	$8\frac{1}{5}$

Naar nu Foldigheden af Rug opføres efter Femaarsberetningen med 10 Fold, saa bliver den sandsynlige Avl:

10 Tdr. 4200 Tdr. 619 Tdr. 7098 Tdr., altsaa i det Hele 11927 Tønder Kornvarer og 6822 Tønder Potetes, det vil sige den forholdsmæssig betydeligste Kornavl i hele Amtet; — og det er da ogsaa Tilfældet, at der aarligen afhændes Kornvarer navnligen til Aalesund.

Havedyrkningen paa Præstegaarden er allerede omtalt.

Qvægavl.

Uagtet Engdyrkning forsømmes, og man neppe synes at kjende enten Grunddigning eller Engvanding, er Qvægholdet opgivet som følger:

	Heste	Storqv.	Faar	Gjed.	Sviin
	356	1941	3241	378	440
heraf havde					
Hovedsognet	242 —	1375 —	2632 —	370 —	299 —
Vigrøen	114 —	566 —	609 —	8 —	141 —

hvilket viser, at Storqvæg og Svineholdet staaer forholdsmæssig endnu høiere paa Vigrøen, end i Hovedsognet.

Omendskjønt nu baade Stalde, Fjøse, Røgt og Stel vistnok ikke er noget mærkeligt bedre, end ellers i Fogderiet, saa viser dog disse Talstørrelser over Agerbrug og Qvæghold, at Landbruget i dette Præstegjæld er af meget stor Betydning, og at det ingenlunde er bleven saa forsømt, som det kunde befrygtes ved Siden af de overordentlig store Fiskerier. Hvad der i saa Henseende medrette kan bebreides Præstegjældets Indvaanere, er hovedsagelig den Fordom og Mangel af rigtig Omtanke, som bringer dem til at lægge Hindringer i Veien for Indflytninger, fra andre Districter, medens dog Tallet af Præstegjældets egne Indvaanere er meget for lidet til at benytte de Næringskilder, som her haves.

Skovdrivt er her ikke Anledning til, da her aldeles mangler Skov, hvoraf der imidlertid findes Levninger af svære Rødder i Myrene, som vidne om kraftig Furuskov i Fortiden. Nu haves ikke engang Løvskov paa Øerne, men vel paa Fastlandet. Derimod er her ypperlig Brændetorv i Overflodighed, og navnligen efter Strøms Forklaring ikke blot af almindelig Mosetorv, men ogsaa af den saakaldte Steentorv, som danner et Lag under Mosetorven.

Forskjellige Mosearter indeholde deels Farvestoffe deels Næringsstof for Dyr og Mennesker.

Bergverksdrivt finder ikke Sted; men her findes flere Steder Skifersteen, dog skjør, Veegsteen og Sandsteen, den sidste dog haard, samt Marmoranviisninger. Derhos omtaler Strøm, at paa Gaarden Ulla paa Harhamsøen fremvælder af en Kløvt i Fjeldet et Slags fiint, hvidt, glindsende Leer, som ikke bruser for Skedevand, men let opløses i Vand.

Fiskeriet er den største Herlighed ved Siden af Qvægavl og Kornavl. Harhams Sogn, Vigrøen og Borgund have natur=

ligviis efter Beliggenheden Hovedfordelen af de i det nordre søndmørske Fiskeriedistrict forefaldende rige Fiskerier hele Amtet igjennem, hvorom er handlet i 1ste Deel om Fiskegrundene, hvor Udbyttet af Skreidfisket alene er opgivet til 75,000 Voger Klipfisk for Aaret. Desuden forefalder Seifiske, Lange, Qveite, Lax og Riser. De berømte søndmørske Flyndrer fiskes især her; og det er ogsaa dette Præstegjæld, som meest driver Fiskerie paa Storeggen.

Hvad Husfliden angaaer, da indskrænker den sig vistnok til det Simple, fordi Qvinderne her som i andre Fiskebygder maa for en væsentlig Deel sørge ikke blot for Qvægavlen, derunder indbefattet Hestenes Rogt, men ogsaa for Gaardsdriften i det Hele formedelst Mandfolkenes idelige Fraværelser og Beskjæftigelse med Gaards- og Fiskeredskaber; men Strøm roser begge Kjøn for Drivtighed og begge Sognes Indvaanere som en vakker og stærk Race. Dette passer ogsaa i vore Dage og synes saaledes i nogen Grad at maatte svække den i vor Tid især mod Vigrøens Beboere fremkomne vistnok ikke aldeles ugrundede Beskyldning for Ureenlighed — en Mangel, som, naar den gik til Yderlighed og blev bestaaende gjennem Aarhundreder, formeentlig maatte medføre Racens Undergang, hvorpaa man ogsaa her i Districtet troer at have Beviis i et andet ubetydeligt Bygdelag, som allerede er nævnt og hvorom i det Følgende vil blive videre Tale.

§ 4. Veie og Postvæsen.

Præstegjældet har ingen Veie, uagtet dertil maatte være god Anledning saavel paa de 3 Harhamsøer, som især paa Vigrøen og paa Hildrestranden. I den sidste Tid er dog paa Lepsøen anlagt en simpel smal kjørbar Vei fra Præstegaarden til Dampskibsanløbsstedets Kjørstadstøel, omtrent ¼ Miil lang, og det er at haabe, at den Indflydelse, som allerede denne Ubetydelighed vil have paa skadeligt Vands Bortledning, ikke vil blive uden Følge.

I Aaret 1860 har Præstegjældet faaet et Postaabnerie paa Præstegaarden.

VI.

Borgunds Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld, som i Fortiden tillige omfattede baade Skodje og Harham, uden at tale om Aalesund, er endnu meget for stort, saa at det ikke blot endnu kan taale at deles i 2de Præstegjælde, men desuden afgive fraliggende Dele til Nabokald, hvorefter det nye Borgunds Sognekald endda vilde blive et af de bedste i Amtet.

Det nuværende Borgunds Præstegjæld grændser mod Syd til Hareidets Sogn af Ulfsteen og til Hjørundfjords Præstegjæld samt Sykelvens Sogn; mod Øst til Skodje Præstegjæld, mod Nord til Harhams Præstegjæld og mod Vest til Vesterhavet.

Størrelsen er 3¾ Qvadratmiil, og Folkemængden efter Tællingen i 1855 var 4461 Mennesker. I 1825 var Folkemængden 3227 (efter Fradrag af 289 for Aalesund); Forøgelsen altsaa 1234 eller omtrent 38½ pCt.

Det indbefattede efter Matriculen af 1840 186 Gaarde med en Matriculskyld af 697 Daler 3 Ort 22 Sk. og 518 Opsiddere; men efter Aalesunds Oprettelse som Kjøbstad er Matriculskylden formindsket til 689—=—6 og Gaardenes Antal til 175 med 515 Opsiddere.

Præstegjældets Længde fra Øst til Vest, indberegnet den Deel af Fiskegrundene, som falder indenfor Amtsgrændsen mod Vesterhavet, er omtrent 3½ Miil, men til Vestenden af Godø omtrent 2¼ à 3 Miil, og den største Brede fra Storfjordens Hovedbasin til Gamleimvoten omtrent 1¾ Miil.

Paa hele denne Brede er det gjennemskaaret af 3de efter Længden indgaaende Fjordstrækninger, medens Vallerhougsfjorden og Vigrfjorden desuden overskjærer det paatverts og deler dets Øer i et indre og et ydre Ødistrict. Herved fremkommer saa mange Dele, at det er nødvendigt at give en Oversigt derover. De kunne henføres til 3de Hoveddele.

1. Fastland i Nord bestaaende af Tværbergets Fjeldregion og Gamleimvotens søndre Helding, d. e. den vestlige og største Deel af Grytestranden og Sovikbygden med Smaaøerne Bjornø, Tærø og Buholmen;

2. Det indre Ødistrict, d. e. Ellingsøen, den vestlige Deel af Oxenøen, den største Deel af Sulen, samt Norvø, Hesssen og endeel Smaaøer i Borgensund og Ellingsøfjorden;
3. den ydre Øgruppe, nemlig Kalvø, Oxebaasen, Vallerø, Giskø og Godø med flere Smaaøer.

Naar man henlagde den første af disse Bestanddele deels til Vatne og deels til Harham, samt forenede den tredie Bestanddeel med Vigrøen til Oprettelsen af et nyt Præstegjæld, vilde der endda for den anden Bestanddeel, det egentlige Borgunds Landskab, blive tilbage en Folkemængde af 2984 Sjele i 734 Huusholdninger. Men her maa naturligviis Beskrivelsen foregaae efter Præstegjældets nuværende Bestanddele, saaledes som følger.

Præstegjældet udgjør kun eet Kirkesogn med den gamle St. Margarethas Kirke som Sognekirke, beliggende paa Præstegaarden, Borgundsholmen i Borgensund, der dog nu er at betragte som landfast med Oxenøens vestre Ende. Imidlertid er her desforuden en Capelkirke paa Giskø, som skal have Gudstjeneste 10 Gange om Aaret.

Ligesaa udgjør Præstegjældet kun eet Formandskabsdistrict, samt eet Skole- og Fattigcommissionsdistrict med 6 Omgangsskolelærere og 1 fast Skole, samt en Fattigskole, oprettet ved et Legat af Amtmand Solgaard, stort 500 Rdlr. dansk Cour. og et andet af en Handelsmand, stort 70 Rdlr. dansk Cour., men forøvrigt vedligeholdes for Statscassens Regning.

Fremdeles danner Præstegjældet et Thinglag; men dette har endnu Lehnsmand tilfælleds med Skodje Præstegjæld.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Fjorde.

1. Grytefjorden med dens 2de Indløb fra Havet, Vigrfjord og Gjøsund, omtrent $2\frac{1}{2}$ Miil lang, hvoraf omtrent $1\frac{1}{4}$ paa Midten vedkommer dette Præstegjæld, navnlig mellem Ellingsøens Nordside og Fastlandet.
2. Ellingsøfjorden og Strømmene med Indløbene Giskøsund og Vallerhougfjord, omtrent $3\frac{1}{2}$ Miil, hvoraf de ydre $2\frac{1}{4}$ Miil vedkommer dette Præstegjæld.
3. Borgensund med Vegsund og Vegsundbugt samt Indløb fra Havet gjennem Bredsund, tilsammen omtrent $2\frac{1}{2}$ Miil, hvilken hele Længde vedkommer dette Præstegjæld.

4. Storfjorden, fra Bredsundet i en Boining om Suloen til Hesseberg i Skodje, henved 3 Mile, — hvoraf dog omtrent ¾ Miil langs Sulens Sydvestside tilhører Hareidet.

At disse Fjorde ere forbundne med hinanden ved forskjellige mellemløbende Sunde, om end tildeels med lange Mellemrum, er allerede omtalt. Men det maa gjentages, at Passagerne forbi Fliisnæs og ved Vallerhoug- og Vigrfjordene høre til de værste og farligste i Amtet. Passagen forbi Fliisnæs behøver Sognepræsten nu, som saadan, ikke at udsætte sig for, men de øvrige Søpassager kan han, saalænge det ydre Odistrict hører til Kaldet, ikke undgaae, og den derboende Almue er altsaa ogsaa i samme Stilling med Hensyn lil ham. Derhos bør vel her om Norvøsund forklares Følgende.

Det gaaer i Retning fra Vest til Øst mellem Ørenøens Vestende ved Borgundøen og Norvøens østlige Ende, og forbinder saaledes Borgensund med Grytefjorden; dets Længde er omtrent ¼ Miil, og det er saa grundt ved begge Enderne, at Baadene i Fjæretid maa drages derigjennem. Som Følge af, at det har Indløb fra begge Fjorde, gaae Flodstrømmene over hine Grunde imod hinanden til Sundets Midte, hvor begge Strømme samles i den større Dybde; og deraf følger, at Strømningerne igjen i Fjæretid gaae fra Midten over hver sin Grunding. Den vestlige Grunding ved Borgund kaldes Taskesund; den østlige Skjælsund.

Fjelde.

1. Gamleimveten og Tværberget ere allerede noksom omtalte.
2. Ellingsøfjeldet, der er en Fortsættelse af Skodjefjeldene fra Taftesundet, er i det Hele lavt paa den østlige Strækning fra Taftesundet, men hæver sig paa Øens Midte til Middelhøide, hvorefter det overskjæres ved det yderst lave Hofseide, 500 Alen langt, mellem 2de Vike, og fortsættes vestenfor dette ved en blot til Havnegang benyttet Fjeldaas, Qvervet, ⅜ Miil lang, ud til Sundet imellem Vallerhoug- og Vigrfjordene. Paa vestre Side af dette Sund fortsættes det videre ved Vallerhougfjeldet, og dets endelige Fortsættelser ere den flade Giske og Erknaholmene. Fjeldaasene paa Vigren og Storholmen kunne ansees som Forgreninger deraf.
3. Ørenøens nordre Fjeldgreen, Sortefjeldene, fortsættes fra

Præstegjældsgrændsen paa nordre Side af Bruusdalsvandet, indtil det overskjæres af Spilkevikeidet. Paa vestre Side af dette hæver sig igjen den lille Fjeldhøide Aasemulen; men Fjeldgrenen overskjæres atter af Norvøsund, hvorefter den fortsættes ud over Norvoen, Aspoen, Hessen og Godoen.

Bekjendte Fjeldhøider i denne Green ere: Rødlandsstuen, henimod Skodjegrændsen, Aalesundsaxla paa Norvøen, Hessefjeldet eller Sukkertoppen, og Godøfjeldet, hvilke 3de sidste ere vigtige Sømærker.

4. Orenoens søndre Fjeldregiom, Honingdalsfjeldene, fortsættes ind i Præstegjældet til henimod Spilkevikeidet og til Fliisnæsset, hvor den overskjæres af Vegsundet og Vegsundbugten, men fortsættes atter ved Sulfjeldet, som ender med Elternskjærene ved Storfjordens Indløb fra Bredsundet. Ogsaa dette Fjeld er et Sømærke.

Elve og Ferskvande.

Af Elve er her kun een af den Betydning, at den her bør nævnes, nemlig Spilkevikelven, som falder ud i Borgensund forbi Gaarden Spilkevik. Rigtignok er den fra dens Udløb af Brunsdalsvandet neppe $\frac{1}{4}$ Miil lang; men den har ikke liden Vandmasse, og regner man dens Kilder fra Bruusdalsvandets østlige Tilløb i Retningen mod Gaarden Sorte, bliver Længden $1\frac{1}{4}$ Miil.

Dette Bruusdalsvand er en Vandsamling, som dannes af Tilløb fra Nord og Øst, men især fra den sydlige Fjeldregion, i en dyb Kløvt mellem Fjeldregionerne og har en noget nærlige Retning fra Øst til Vest i 1 Miils Længde, og omtrent $\frac{1}{8}$ Miils Brede i Gjennemsnit. Det er saaledes næstefter Eikesdalsvandet i Romsdal det største Ferskvand i Districtet, og større end Engesætvandet i Skodje. Her fiskes især Rør og Ørret.

§ 3. Bygdelage.

a. Paa Fastlandet.

1. Grytestrandens Bygdelag, som Forfatteren tænker sig i Fremtiden afgivet til Vatne Sogn, hvorom desuden allerede ved Kongelig Resolution er taget Forbehold ved sidste Besættelse af Borgunds Kald.

Gryteſtranden er en flad Strand ved Foden af Tvær-bergets og Skaarfjeldets Region langs med Grytefjorden fra dennes Indløb fra Vigrfjorden til Vatneeidet. Den ſtørſte Deel deraf, nemlig den veſtlige, omtrent ¾ Miil lang, tilhører for Tiden Borgund og har ſin tidsſpildende Kirkevei over Grytefjorden, Hofseidet, Ellingsøfjorden og gjennem det omtalte Nørvøſund, medmindre man foretrækker den endnu noget længere Vei omkring Øverøet over Vigrfjorden og Vallerhougfjorden, og derefter efter Omſtændighederne enten ad Ellingsøfjorden eller gjennem Aaleſund og Borgenſund til Borgund. Til Vatneeidet er Afſtanden fra yderſte Gaard, Uggedal, kun 1 Miil langs med Stranden, der desuden kan paſſeres tilfods, og er practikabel for Veianlæg.

Borgunds Andeel i Stranden har 9 Gaarde med 22 Opſiddere og en Befolkning af 184 Sjele. Blandt dens Gaarde kan mærkes følgende:

Uggedal, 3—3—=, med 2; Engeſæt, 5—3—20, med 3; Gryten, 11—2—16, med 5; Holmeſæt, 5—3—20, med 2; Geirſæt, 6—1—3, med 3.

2. Sovikbygden med hosliggende Øer Bjørnø, Buholmen og Tærø. Dette Bygdelag tænkes afgivet til Harham, til hvis Kirke og Præſt den længſtfraliggende Gaard, Havnſund, kun har en Søvei af omtrent 1¼ Miil, for det meſte langs Landet, medens Bygdelaget i Forhold til Borgund er i ſamme Stilling ſom Gryteſtranden; og herved er endda at mærke, at Bygdelaget ſtøder umiddelbart op til Hildreſtranden, hvor naturligviis en fælleds Sognekirke burde opføres. — Her er 6 Gaarde med 26 Opſiddere ſamt en Befolkning af 239 Sjele, hvoriblandt maa mærkes:

Bjørnøe, 5—3—20, med 2, Skydsſkifte; ſamt paa Faſt-landet Soviken, 18—3—5, med 13; og Gamleim, 15—1—14, med 9 Opſiddere.

b. Det ydre Ødiſtrict.

3. Det ydre Ødiſtrict, nemlig Smaaøerne Ørebaas og Store Kalvø, ſamt Vallerø, Giſkø og Godø kan her ganſke godt henføres til eet Bygdelag. Det er disſe Øer, ſom tænkes af-givne til i Forening med Vigrøen at danne et nyt Præſtegjæld,

og derfor optagne som det 7de Landskab under Fogderiet (med 1621 Sjele.)

Bygdelaget har blot 14 Gaarde, men disse ere for det meste saa store, at de kunne ansees for smaae Bygder eller Landsbyer. Opsiddernes Antal er 92, Folketallet 1094. Blandt disse Gaarde maa mærkes:

Store Kalvø, 6—2—12, med 3; og Orebaas, =—3—16, med 2 Opsiddere og en Skibshavn, tilsammen 36 Sjele.

Af Valleroens 7 Gaarde med 30 Opsiddere og en Befolkning af 377 Sjele, maa nævnes:

Gjøsundsæter, 6—2—2, med 5; beliggende ved Gjøsundets smaleste, neppe $\frac{1}{16}$ Miil brede Strækning, som adskiller fra Vigreen.

Sjøng, 14—2—=, med 7 Opsiddere og den navnkundige Sjongs Hule, der tjener som Faarestald; Vallerhougstrand, 7—2—11, med 7 Opsiddere; Vallerhoug, 12—1—6, med 7 Opsiddere.

Giskøens 3 Gaarde med 26 Opsiddere og 342 Sjele ere: Giskøgjerde, 5—3—17, med 9; Giskø-Ødegaard, 22—2—12, med 12; og Giskø, 12—=—16, med 5 Opsiddere.

Godøens 3 Gaarde med 32 Opsiddere og 299 Sjele ere: Alnæs, 14—1—12, med 11 Opsiddere, beliggende paa Nordsiden af den derfra udgaaende Alnæstange, paa hvilken er en Fyrindretning for Fiskerne under Skreidfisket; — Djup, 10—1—6, med 6 Opsiddere, yderst ved Bredsundet; og Godø, 31—2—5, med 15 Opsiddere, og et Fyr paa den fra Sydostsiden udgaaende Odde, Hafstein, der dog i Districtet kaldes Høgsteen.

c. Det indre Ødistrict ɔ: Borgunds Landskab.

Efter Afgang af Fastlandets og det ydre Ødistricts Bygdelage bliver tilbage for det indre Ødistrict, der under Fogderiet er opført som 8de Landskab, og som indbefatter Alt, hvad der hørte under Borgunds Skibrede med Undtagelse af Vallerø, der tilligemed Vigren hørte til Gryta Skibrede, en Folkemængde af 2984 Sjele paa et Areal af 2 Qvadratmile, — og fordeelt paa 145 Gaarde med 348 Opsiddere og en Matriculskyld af 444 Spd. 3 Mark 19 Skill.

Dette Landskabs væsentligste Bestanddele ere: den vestlige

Deel af Oreneen fra Skodjegrændsen, Øen Sulen med hosliggende Smaaøer i Syd, Hessen i Vest, samt Ellingsø med hosliggende Smaaøer i Nord, og endelig den mellem disse beliggende Nørvø, der ved en Bro over det grunde Nørvøsund er sat i Forbindelse med Orenø.

Orenø og Nørvø kunne altsaa i Forhold til Sulen, Hessen og Ellingsøen betragtes som Fastland, saaledes at Bygdelagsinddelingen bliver at støtte dertil, og i saa Henseende bør bemærkes Følgende:

a. Af Suløens Befolkning, som med hosliggende Smaaøer udgjør 1010 Sjele, hører til Borgund 954
hvoraf den største Deel paa Øens østre Ende mellem Vegsund og Sulfjeldet.

b. Hessen har . . . . 265 og

c. Ellingsø, som vel rettest burde kaldes Hildingsø har 436

d. Borgunds Folketal paa Øxenøen og Nørvøen udgjør altsaa 1329
hvoraf den største Deel paa Orenøen mellem Skodjegrændsen og Fjeldhøiden Aasemulen.

I Henhold hertil henføres Landskabets forskjellige Dele til efternævnte Bygdelage.

4. Spilkevikens Bygdelag, det vil sige den Deel af Orenøen, som ligger mellem Skodjegrændsen og Aasemulen med de i Matriculen fra Nr. 1 til 35, og fra Nr. 43 til 50 opførte 43 Gaarde med 117 Opsiddere; iblandt Gaardene maa mærkes følgende:

Magerholm, 3—3—8, med 1 Opsidder, Skydsskifte, og Oversætningssted til Sykelven; — Østereim, 7—=—22, med 4; Nedre Goten, 5—2—8, med 4; Emleim, 13—4—6, med 6 Opsiddere, den største Gaard i hele Bygdelaget.

Fliisnæs, 3—=—10, med 2 Opsiddere, hvilken Gaards Navn hidrører fra Hollændernes Besøg, som benyttede dette ved Vegsundbugten fremragende Næs til deres Bjelkehugst.

Fliisholmen, =—2—4, et forhenværende Handelssted, hvorfor den ogsaa skal være kaldet Kræmmerholmen; og den er at mærke, fordi der i Omegnen ikke findes nogen anden saadan Holme ved Storfjorden, saaledes at den maa være det Sted, hvor Hakon Jarl lod dræbe Fangerne efter Slaget ved

Hjørunger-Vaag, hvis Aabning man her har ret i Syd i $\frac{3}{8}$ Miils Afstand.

Vegsund (d. e. Veisund?), 3—2—2, med 2 Opsiddere, Skydsskifte, beliggende ved det smale Vegsund, som ikke kan passeres af Fartøier, der stikke over 4 Fod dybt.

Blindheim, 11—=—4, med 7 Opsiddere ved Spilkevikens østre Side; Humlen, 8—2—16, med 7, og Torlen med Hanken, 9 2—6, med 8 Opsiddere, begge beliggende paa Øer i Spilkeviken.

Spilkevik, 4—4—8, med 3 (nu 1) Opsiddere, et Jordbrug med fortræffeligt langstrakt Vandfald i Elven, hvori allerede nu haves Sagbrug, Mølle, Tærskemaskine og Laxefiske.

Aase, 8—3—13, med 6; Indre og Yttre Hatlen, 2de mindre Gaarde, der alene her omtales formedelst de her paa et Par fremragende Næs befindtlige vældige Steenrøser, der vidne om faldne Krigeres Begravelse efter et stort Slag.

Vadstrand, 3—=—9, med 3 Ops., beliggende paa søndre Side af Bruusdalsvandet; Rodsæt, 4—=—12, med 3 Opsiddere, Skydsskifte i den aalesundske Hovedvei.

Ølsvik, 3—4—10, med 3, og Bredvik, 2—1—8, med 2, beliggende med flere smaae Gaarde ved Ellingsøfjorden.

Leerstad, 5—2—12, med 3 Opsidder, beliggende ved Hovedveien, ikke langt fra samme Fjord.

5. Maaseidets Bygdelag.

Hertil hører den østre Ende af Sulen fra Vegsundbugten til Hareids Sogns Grændser ved Storfjorden og til Gaarden Veddegjerde paa Øens Nordside tilligemed de langs med denne liggende Smaaøer. Bygdelaget indbefatter de i Matriculen fra Nr. 51—85 anførte 35 Gaarde med 72 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes:

Baatenæs, ved Hareidgrændsen, 1—1—20, med 1 Opsidder og Laxefiske. Eikreim, 9—4—12, med 4; Maaseide, 3—4—16, med 3, og Maasevaag, ved en fra Borgensund mod Syd indgaaende Vaag, med 2 Opsiddere. Disse 3 Gaarde ligge paa et Eide mellem Fjordene, og det er paa vestre Side af dette Eide, at Sulfjeldet begynder at hæve sig.

Sulevaag (ikke Solevaag), 11—2—23, med 7 Opsiddere, den største Gaard i Bygdelaget, beliggende ved en fra

Storfjorden indgaaende lille Vaag ¼ Miil fra Øens østre Ende; Qvasnæs, 3—1—16, med 2 Opsiddere, paa Suløens østre Ende ved Indløbet af Vegsundbugten ligeoverfor Fliisholmen og ⅝ Miil ret Nord for Hjørundfjordens Aabning.

Veidebostad, 5—3—3, med 3 Opsiddere, ved Vegsund. Herfra gaaer ganske jevn og farbar Mark til nysnævnte Eide; og Veianlæg over Eideim og Baatenæs til Flessjesund i Hareide har været paatænkt. Birkevaag, 4—=—11, med 3 Opsiddere.

Vestenfor denne Gaard er det, at ovennævnte, ¼ Miil lange, Vaag gaaer ind i Øen fra Borgensund til førnævnte Gaard Maasevaag; og paa vestre Side af denne Vaag er den af Strøm omtalte med 10 Gaarde besatte Fiskerstrand, blandt hvilke Gjethammer dog nu er indbefattet under Gaarden Djupvik, 5—1—7, med 5 Opsiddere. Vedde, 6—2—=, med 3, og Veddegjerde 2—2—=, med 2 Opsiddere.

6. Borgunds Bygdelag.

Hertil henregnes:

a. Den vestlige Deel af Sulens Nordside med 22 Gaarde med 44 Opsiddere, Matricul=Nr. 86—107, blandt hvilke er at mærke:

Vaagnæs, 4—4—7, med 4, Moldvær, 12—1—23, med 17 Opsiddere, den største Gaard i Bygdelaget, med 122 Sjele, og ved Udløbet af en Elv, med et Møllebrug m. v. Her boede Amtmændene Lilienskjold og Solgaard i 1ste Halvdeel af sidste Aarhundrede. Kalvestad, =—4—7, en lille Gaard yderst henimod Elteren.

b. Øen Hessen, 6 Gaarde med 28 Opsiddere, i Matr. fra 118 til 112, og Nr. 114.

Hessen (Hæsen, Hæids?), 12—1—19, med 11 Opsiddere, en af de bedst drevne Gaarde i hele Landskabet, udskiftet og for en Deel afgjerdet med Steengjerder; Slindingen, 4—3—19, med 5 Opsiddere og 74 Sjele; bekjendt som Handelsmand Claus Nielsens Hjem, der i det 17de Aarhundrede opfandt Torskegarn: Skardbo, 6—2—8, med 4.

c. Paa Fastlandet, nemlig:

1. Nørvøen, forsaavidt den ikke er indlemmet i Aalesund, Matr.=Nr. 133—130	8 Gaarde med		4 Ops.,
2. Vestre Deel af Ørenø fra Aasemulen til Nørvøsund, Matr.=Nr. 36—42	7 —	„	10 —
3. Samt Dele af 2 Gaarde Nr. 127 og 129, som forøvrigt ere indlemmede i Aalesund	2 —	„	1 —
Tilsammen	17 Gaarde med		35 Ops.

Ystenæs, =—2—4, ved Aalesundsgrændsen med 1 Opsidder, men hvorfra udgaaer mod Øst Strandsidderstedet Buholmstrand, med 21 Huusholdninger og 90 Mennesker.

Nordigaard, 1—1—7, (hvoraf en Deel er indlemmet i Aalesund), med 1 Opsidder i Skaret, med 33 Mennesker i 5 Huusholdninger.

Grimmergaard, 2—1—13 (hvoraf ligeledes en Deel er indlemmet i Aalesund), 4 Huusholdninger med 15 Mennesker.

Voldsdal, 4—2—16, med 2, Lille Nørvø, 7—1—18, med 5; Store Nørvø, 10—=—16, med 7 Opsiddere. En Deel deraf er en Embedsgaard for Fogden; 2de andre Dele eies af Sorenskriveren og Lehnsmanden; en 4de Deel tilhører C. E. Rønneberg & Sønner i Aalesund, og 3 Dele beboes endnu af Gaardmænd. I det Hele er 84 Mennesker i 14 Huusholdninger.

Gaaseide paa Ørenø, 4—3—22, med 2 Opsiddere ved Hovedveien. — Ratviken (Rastviken?), 4—2—13, med 2 Opsiddere ved en lille Vik af Borgensund. Her haves endnu i en Sidebygning det Værelse, hvori Sognepræst Professor Strøm for 100 Aar tilbage arbeidede paa sin Søndmøres Beskrivelse, medens han var Capellan i Borgund.

Borgund, 3—2—2, Præstegaard. Denne Gaard har en heldig Beliggenhed som Præstegaard for Almuen i Landskabet, men er neppe nogen fordeelagtig Gaard for Præsten for Tiden; thi dens Dyrkning har vistnok været noget forsømt. Den ligger egentlig paa en Ø mellem Borgensund og de derfra udgaaende smaae Sunde, Klokkersund paa Østsiden og Taskesund paa Nordsiden, men er nu ved Bygdeveis Anlæggelse over det Indre af Klokkersundet at betragte som landfast med og som den vestlige Odde af Ørenøen.

At denne Ø ligesom Vedø i Romsdal, i Fortiden har havt Kjøbstadsret, er utvivlsomt efter det i Inledningen omtalte Kongebrev. Men til nogen egentlig Kjøbstadordning for Borgunds Vedkommende er det neppe kommet, og Meningen har vel ei heller været just at indskrænke den betydelige Omsætning, som blev drevet i Borgensund til dette ene Punct, men alene at betragte Borgund som Centralpunct, hvor den Kongelige Oppeborsels-Embedsmand rimeligviis boede i den Borg eller Kongsgaard, som fra Oldtiden har været her, maaskee endog for Harald Haarfagers Erobring, da Søndmørkongerne maaskee have boet her. Jalfald var her en saadan Borg i Hakon Jarls Tid, som her havde sit allerede omtalte Afgudstempel. — Istedetfor dette har da rimeligviis Olaf Tryggvesen ladet opføre den ældste christne, St. Maria Kirke, som har havt sin Plads i nogen Afstand fra Borgen ved Klokkersundet. — Senere, formodentlig i Olaf Kyrres Tid, er hertil kommet St. Margarethas Kirke paa den gamle Thinghoug; og endelig, rimeligviis under Hakon den 5te Magnusen, et Herberge for Syge og Reisende, som maaskee har været kaldet St. Peders Hospitium, og som har givet Anledning til Talen om et St. Peders Kloster, hvilket efter hvad Rigsarchivar Lange oplyser, ikke kan have existeret.

Under de gruelige hanseatiske Plyndringer i det 14de Aarhundrede, i Dronning Margarethas Regjeringstid, ere rimeligviis baade Borgen, St. Maria-Kirken og Hospitalet blevne ødelagte, saa at man efter dem blot kan paavise Stederne, hvor de have staaet og tildeels Levninger af Materialierne. St. Margaretha Kirken med de 3 à 4 Alen tykke Mure har derimod modstaaet Ødelæggelsen, og den er endnu Præstegjældets Hoved- og Sognekirke. — Oprindelig har denne været en Langkirke; men i 1628, da Folkemængden igjen var tiltaget efter den sorte Døds og Plyndringernes Ødelæggelser, har Rummet været for lidet, hvorfor man af de ødelagte Bygningers Levninger opførte en Fløi paa nordre Side, og derefter 1644 et Vaabenhuus paa søndre Side for at give Kirken et bedre Udseende som Korskirke. — Saaledes stod den til 1841, da man fandt, at den var altfor liden og derfor tænkte paa at opføre en ny Trækirke ved Siden af den og overlade den til Forfald. Dette blev imidlertid forhindret ved en Forestilling til Stiftsdirectionen fra Amtmanden, som paapegede, at Aalesund alligevel maatte have en egen Kirke,

og at man ved nogen Forandring af Kirkens Indre, især ved nordre Fløi, kunde vinde en saa betydelig Foregelse af Rummet, at man kunde hjælpe sig indtil videre. Men ved at tage denne Forestilling tilfølge, gik man videre, end Hensigten var. Man udlagde nemlig tillige Choret til Udvidelse af Rummet, og flyttede Alteret til midt paa søndre Side, hvor Vaabenhuset og Indgangen var, som man borttog og tilmurede. — Herved har Kirken faaet et uregelmæssigt Udseende baade indvendig og udvendig, uden at man dog har opnaaet, hvad man rimeligviis vilde, nemlig at faae tilstrækkeligt Rum for en længere Fremtid. Dette føles allerede nu, og man har derfor nu nye Planer med denne gamle Kirke. Det er tilvisse ogsaa ønskeligt at faae rettet paa dens Form og Indretning. Men dersom man troer derved at undgaae Opførelsen af en ny Sognekirke, saa tager man udentvivl feil. En saadan paakræves af Nødvendighed for Bygdelagene No. 4 og 5 med et Folketal af over 1500, og den bør rimeligviis opføres ved Vegsund, Blindeim eller Spilkeviken.

Forøvrigt er Borgunds Kirke endnu, uagtet dens Forvanskning, meget anseelig, og dens saavelsom Vedøs og Thingvolds Kirker, fortjente en sagkyndig Mands Beskrivelse.

7. Ellingsøens Bygdelag.

Dette bestaaer af Ellingsøen og nogle Smaaøer i Ellingsøfjorden, hvoriblandt Lille Kalvø og Langø. Bygdelaget har 23 Gaarde med 55 Opsiddere, samt 456 Mennesker. Af Gaardene ligge de 20 paa Ellingsøen, 4 paa nordre og 16 paa søndre Side ved Ellingsøfjorden. De fleste af disse ligge høit oppe fra Fjorden i Fjeldlien, hvilket har havt en gunstig Indflydelse paa Slaattemarkerne nedenfor, og bidraget til, at Øen, uagtet dens egne Fjeldhavne kun ere tarvelige, dog holder et forholdsviis noget større Antal af Storqvæg, end Landskabets øvrige Dele, hvorved dog maa erindres, at man herfra blot har at sætte tvertsover Grytefjorden for at naae til de gode Havnegange i Grytestrandens Fjeldregion.

De vigtigste Gaarde ere følgende:

Lille Kalvø, 2—3—21, med 3 Opsiddere paa en Øe af samme Navn; Øvre og Nedre Voldstad, tilsammen 4—1—18, med 4 Opsiddere, beliggende ved Udløbet af en lille Elv; Lorgen,

3—4—16, med 3, og Næs, 3—3—13, med 4 Opsiddere: alle 4 paa Ellingøens Nordside.

Gryteboſtad, 5—2—8, med 4; Slotsvik, 4—2—10, med 3; Mykleboſtad, 11—2—7, med 3; Bjørge, 5—3—4, med 3; Vik, 5—3—3, med 3; Store Aarſæt, 6—=—18, med 3, Skydsſkifte; Tafteſund, 2—2—=, med 1 Opſidder, beliggende paa Øens østlige Ende ved Sundet af ſamme Navn.

§ 4. Næringsveie.

Antallet af Indbyggere, omtrent 3000 Mennesker paa neppe 2 Qvadratmile, opfyldte af Bjergſtrækninger, er et afgjørende Beviis paa, at intet Landſkab i Søndmøre kan være bedre udſtyret med Midler til Erhverv, end juſt Borgunds Landſkab, allerhelſt da Erfaring viſer, at Menneſketallet langtfra ikke er tilſtrækkeligt til at beſtride de forefaldende Arbeider. Ikke nok dermed, at der til Deeltagelſe i de ſtore Fiſkerier deels for egen Regning og deels ſom Arbeidsfolk eller Roerkarle ſtrømmer Menneſker til i Tuſindviis fra Landſkaberne Nordalen, Stranden, Sykelven, Ørſkog med Skodje og Vatne, Hjørundfjord, Ørſten og Volden, ſamt fra Nabodiſtricterne Romsdal og Nordfjord, er her desuden hele Aaret rundt Arbeidsfortjeneſte for Romsdøler og Nordfjordinger, ja endog Gudbrandsdøler, ikke blot i Aaleſund, men ogſaa i Borgund, fornemmelig til Muurarbeider, Grøvtegravning og Rødning.

Jordbunden er allevegne, iſær i den østlige Deel af Landſkabet god, for det meſte hvilende paa Underlag af Leer, og vel ſkikket til Jordbrug, om end af og til ſandblandet, opfyldt af Steen og Rødder efter uddød Skov. Derimod er det rimeligt, at Qvægavlen her, ſaalænge Engdyrkning ikke er kommet i Gang, er af mindre Betydning; thi Havnegangene ere deels ganſke maadelige, ſom paa Ellingsøen, og deels utilſtrækkelige, ſaa at man om Sommeren maa ſende Creaturerne til Hjørundfjords og andre Nabolandſkabers Havnegange.

I 1855 var Udſæden for det hele daværende Præſtegjæld:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
	2 Td.	443 Td.	591 Td.	2895 Td.	2181 Td.
Heri afgaaer for Skodje og Vatne	$1\frac{1}{8}$ —	76 —	379 —	980 —	656 —
Igjen for det nuværende Præstegjæld	$\frac{7}{8}$ Td.	367 Td.	212 Td.	1913 Td.	1453 Td.
Foldigheden for Søndmøre efter Femaarsberetning	10 —	7 —	6 —	5 —	8 —
Sandsynlig Avl	8 Td.	2569 Td.	1272 Td.	9565 Td.	11624 Td.

Heraf sees, at der uagtet den største Deel af Avlingen bestaaer af Havre, dog ikke kan mangle noget væsentligt i, at Præstegjældet kan hjælpe sig. Det maa ogsaa bemærkes, at Drivtsmaaden i den senere Tid, især i det egentlige Borgunds Landskab (det indre District) kjendelig har forbedret sig.

Rodfrugtavl er ogsaa i den sidste Tid indført, navnligen paa Spilkevik; og Engdyrkningen forbedres og skadeligt Vands Bortledning gaaer fremad, især dog hos nogle af de Mange udenfor den egentlige Almuesclasse, som bruge Jordeindomme i Præstegjældet. Havedyrkningen fortjener ogsaa Anerkjendelse, men kun i ringe Grad hos den egentlige Gaardmandsclasse.

Qvægavl.

Qvægavlen har allerede gjort kjendelige Fremskridt, især som Følge af den lette Afsætning til Aalesund og Almuens stigende Velstand. Sultfodring om Vinteren finder nu kun Sted i ringe Grad.

I 1855 var Qvægholdet som følger for det hele daværende Præstegjæld.

	720 Heste	5456 Storqv.	9698 Faar	2778 Gjed.	925 Sviin,
heri afgaaer for Skodje og Vatne	293 —	1985 —	4314 —	1704 —	264 —
Altsaa i det nuværende Præstegjæld	427 Heste	3471 Storqv.	5384 Faar	1174 Gjed.	661 Sviin.

Skovdrivt.

Her er endnu Levninger af de gamle, herlige Furuskove, især paa Ørenøen, navnligen paa Honingdalsfjeldene; men de ere langtfra ikke tilstrækkelige for det stigende Behov; men allevegne, hvor Vaarbeitningen afskaffes eller Fjeldstrækningerne fredes for Gjeder, saasom paa Aalesundsarla og ved Aasemulen, voxer der villigen ny Skov op igjen, og af Løvskov haves tilstrækkeligt til eget Behov og noget til Salg.

Bergverksdrivt finder ikke Sted; men her er dog Kalksteen paa flere Steder, navnlig ved Spilkeviken.

Fiskerier.

Disse udgjøre en Hovednæring for dette District, som med egne Baade og egne Roerkarle deeltager i Skreidfisket for egen Regning, og som i de fiskerige indre Fjorde har let tilgængeligt Hjemfiske, om det end er saa, at det egentlige Skreidfiske i Borgensund siden 1830 er ophørt. Sædvanlig falder dog ogsaa der nogen Skreid, og den er noget finere og hvidere, end Havskreiden; men den falder kun i ringe Mængde.

Sandsynligviis gaaer Hovedmassen af den Skreid, som tidligere søgte ind i Borgensund, nu indad Storfjorden; men der er Dybden for stor og Bredderne for steile til at noget Skreidfiske kan lykkes. Derimod falder der Lange, Lax og især Qveite, samt Springer, Størje, Rise og andre Rovfiske. Springerfangsten har forhen ogsaa været betydelig ved Skardbøvik i Aspevaagen, men er nu mindre, sandsynligviis fordi Skreiden ikke længere søger til Borgersund. Lax faaes ogsaa i Borgensund, navnlig i Spilkevikelven; og Flyndre samt Sommersild søge ligeledes ind til Præstegjældets Fjordstrækninger, Sommersilden især til Grytefjorden.

Al denne lette Adgang til Fiskerie er især velgjørende for det store Antal af uformuende Gaardeiere, Pladsmænd og Arbeidsfolk, som mangle Evne til at drive Havfiskeriet, men uden Resico trække en sikker Indtægt ved at bortleie deres Arbeide og ved Snørefiske i Smaabaade.

Binæringer.

Jagt efter Fugle og andet Vildt forefalder nu kun i ringe Grad. I Fortiden har Ørenøen havt Hjorte; men disse synes nu at være forsvundne.

Huusfliden er i det Hele ret god, men kan i en stor Deel af Præstegjældet kun befinde sig paa et ringe Trin, da Stald- og Markarbeide maa passes af Qvinderne, fordi Mændene ere ude i Leiearbeide eller paa Fiskerierne. Imidlertid synes der i Borgund at vise sig en vaagnende Driftighed, som ikke i Fortiden fandtes, og der er Anledning til det Haab, at alskens Landbovirksomhed vil vinde mere og mere Herredømme.

Af Fabriker og Industrianlæg er allerede omtalt 2de større Kornmøller, et Ølbryggeri og Maskinvæveriet eller Tricotagefabriken paa Skardet ved Aalesund.

§ 4. Veie og Postvæsen.

Af Veie har Borgund foruden den omtrent 1½ Miil lange aalesundske Hovedvei fra Grændsen af Skodje kun en eneste Bygdevei omtrent 1 Miil lang fra Hovedveien til Magerholm ved Storfjorden med en Green fra Blindeim til Vegsund, noget over ⅛ Miil, samt Kirkevei 1700 Alen fra Kirken til Hovedveien ved Broen over Norvøsund, tilsammen af Bygdeveie omtrent 1¼ Miil. Det er upassende, at der i saa stor en Commune skal savnes Bygdevei langs hele Sulens Nordside med en Forgrening fra Maaseide til Baatenæs eller ialfald til Eikeim ved Storfjorden. Om Postaabnerie for et Præstegjæld, der paa alle Sider omgiver Kjøbstaden, synes der under saadanne Omstændigheder ikke at kunne ventes Tale; men det er allerede under Sykelven berørt, at et saadant vilde være ønskeligt for en Bipost til Sykelven, i det østlige af Borgunds Landskab, og det er ikke at betvivle, at et Postaabneri i dette folkerige Strøg ogsaa vilde virke særdeles gavnligt for Borgunds Vedkommende.

B. Søndre Søndmøres Provstie under Bergens Bispedømme.

Dette Provstie indeholder for Tiden de 5 Præstegjælde Hjørundfjord, Volden, Vanelven, Herø og Ulfsteen, hvilke svare til de under Fogderiet opførte 7 Landskaber Hjørundfjord, Ørsten, Volden, Vanelven, Sandø, Herø og Hadareidet, eller til de 8 Skibreder, som ere opførte i Magnus Lagabøters Testamente, nemlig Harundar, Fjardar i Ørst, Vallar, Raudvinjar, Vanifli, Hereyjar, Ulfsteins og Hareide.

VI.

Hjørundfjords Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Bestanddele, Størrelse, Folketal, Matriculskyld, kirkelig og borgerlig Ordning.

Foreløbig henvises, med Hensyn til Navnets Skrivemaade, til hvad der allerede i 1ste Afsnit er bemærket ved Storfjordens Bifjorde om Slaget ved Hjørungavaag. Hertil skal føies, hvad Strøm, uagtet han selv skriver „Jørgenfjord", har bevidnet om Almuens Udtale, forsaavidt angaaer Lyden af Bogstavet u, hvilket aldeles stemmer med Forfatterens Opfatning 80 Aar senere. Man kalder endnu Fjordens ydre Deel Hjørungen eller Hjøringen, det sidste altid med et utydeligt „i"; men Udtalen Hjørrendfjord er aldrig bleven benyttet. Den indre Deel af Fjorden søndenfor Kirken og Hustadbugten kaldes derimod ofte Storfjorden, hvorved man dog neppe har noget Hensyn til Hovedfjorden, men snarere har til Hensigt at betegne den som et stort Basin, der paa den største Strækning ikke frembyder nogen egentlige Landingssteder, førend ved den sydlige Ende.

Præstegjældet grændser mod Sydsydøst til Horningdalens District i Nordfjord, hvor Horningdalsrøkken i den nordfjordske Hovedfjeldrække adskiller fra østre Ende af Horningdalsvandet; mod Øst og Østnordøst til Sognene Sunelven, Stranden og Sykelven; mod Nord paa en kort Strækning til Borgunds Præstegjæld paa den anden Side af Storfjorden; mod Vest og Vestsydvest til Sognene Hareide, Ørsten og Volden.

Præstegjældet, som paa en halv Miil nær gjennemskjæres af Hjørundfjorden, indbefatter følgende Bestanddele:

1. I Syd.
   a. Nordre Helding af den nordfjordske Hovedfjeldrække ved Fjordens søndre Ende, begrændset paa østre Side af Viddalen og paa venstre Side af Sjaastaddalen, samt gjennemskaaret af Aakreelven.
2. Paa østre Side af Fjorden.
   b. Vestre Helding eller rettere Rand af Nordangdalens søndre Fjeldregion, begrændset af Viddalen, Sunelven og Nordangsdalen.
   c. Vestre Helding af Muldskreddalsfjeldene fra Nordangs-

dalen og Nordangsfjorden til henimod Gjævenæsset, begrændset paa nordostre Side af Stranden og Sykelven.

3. Paa vestre Side af Fjorden.

d. Østre Helding af Standals- og Vartdalstrandens Fjelde, begrændset af Vartdalsstranden i Hareidets Sogn og af Ørstens Sogn, fra oftnævnte Gaard Fæstø ved Storfjorden til Bondalen.

e. Østre Ende og Helding af den Voldenske Fjeldregion mellem Bondalen og Sjaastaddalen, begrændset for en liden Deel af Ørstens Sogn og af Voldens Sogn.

Størrelsen antages at være 4 Qvadratmile; og Folketallet ved Tællingen for 1855 var 1558. I 1825 var Folkemængden 1405. Forøgelsen er altsaa 153 eller 11 pCt., det vil sige den allermindste i hele Amtet, hvortil Aarsagen ligger i den vedvarende Udflytning især af Tjenestetyende til Aalesund og Borgensund. Matriculskylden er 410 Skyldaler 21 Skilling, fordeelt paa 70 Gaarde med 182 Opsiddere.

Præstegjældet udgjør kun eet Kirkesogn med en Sognekirke og Præstegaarden er Sæbø ved Hustadbugten i Bondalen.

Dette er imidlertid uheldigt; thi som Følge af den indre Fjorddeels Haardbarhed skal det være Tilfældet, at der kan forløbe hele Fjerdingaar, uden at der fra Sjaastad eller Viddalen sees nogen ved Kirketjenesten; — og Befolkningen i hine Dale er, som nedenfor paapeget, stor nok til at danne et eget Kirkesogn, endog uden Hensyn til, at de øverste Gaarde af Østfjorddalen i Volden rimeligviis vilde foretrække at henlægges til en Sognekirke paa Bjerke i Sjaastaddalen.

Præstegjældet udgjør et Formandskabs-, samt et Skole- og Fattigcommissionsdistrict, afdeelt i 4 Skolelærerdistricter, og endelig danner det ogsaa et særskilt Thinglag og Lehnsmandsdistrict.

§ 1. Fjelde, Fjorde, Elve og Ferskvande.

Om Fjeldene er det Væsentlige allerede forklaret ovenfor under Angivelse af Bestanddelene og især i det Foregaaende under 1ste og 2det Afsnit; og hvad der nu kan være fornødent, vil blive bemærket under Bygdelagene.

Ligesaa er allerede sagt det Fornødne om Fjordene.

De vigtigste Elve ere følgende:

1. Sjaastad-Elven, omtrent 1¼ Miil lang. Denne udspringer i Voldenfjeldenes Region, omtrent midt imellem Hjørundfjorden og Sognegrændsen, og løber i sydlig Retning henved ¾ Miil gjennem den saakaldte Skibsdal ned i Sjaastaddalen, ved Gaarden Sjaastad, hvor den boier mod Øst, og danner 2de Ferskvande, samt strømmer ud i Hjørundfjordens sydligste Bund ved Gaarden Bjerke. Den optager en lille Bielv fra Sjaastadeidet (som fører over til Østfjorddalen i Volden); og en anden Bielv, der kommer frem under en uhyre Snebræe ved Gaarden Rørstad, hvilken Snebræe strækker sig lige op til Fogderiegrændsen.
2. Aakreelven, ½ Miil lang, nedstrømmer fra Fogderigrændsen i nordvestlig Retning og falder ved Gaarden Aakre i Fjorden paa østre Side af dens Bund.
3. Viddalselven, ⅜ Miil lang, kommer fra Fjeldregionen mod Nebbedalen i Sunelven og strømmer gjennem Viddalsbygden ud i Hjørundfjorden, omtrent ⅜ Miil fra dens Bund.
4. Nordangselven, 1¼ Miil lang, udstrømmer paa Nebbedalseidet og gjennemstrømmer i et stærkt bugtet Løb og nordvestlig Retning Nordangsdalen, hvor den danner 4 Ferskvande, mellem 2de af hvilke dens Løb tildeels er skjult under Lag af nedstyrtede Steenmasser fra Muldskreddalsfjeldene, og falder ud i Nordangsfjord mellem Gaarden Nordang og Øie.
5. Urkedalselven, ¾ Miil lang, kommer fra Fjeldregionen mod Engesætdalen i Stranden, gjennemstrømmer Urkedalen og falder i Nordangsfjorden.
6. Trandalselven, ½ Miil lang, kommer fra Fjeldregionen mod Brunstaddalen i Sykelven, og strømmer forbi Gaarden Trandal ud i Hjørundfjorden, omtrent ½ Miil nordenfor Nordangsfjord.
7. Store Standalselv kommer fra Standalseidet, der fører over til Foldstaddalen i Ørsten, og strømmer østlig forbi Store Standal ud i Fjorden ¾ Miil nordenfor Præstegaarden.
8. Bondalselven, Præstegjældets Hovedvasdrag, 1 Miil lang, ogsaa kaldet Hustadelv. Den udspringer paa Bondalseidet, som fører over til Ørsten, og Vandskjellet der er noget lavere, end det angivne Høidepunkt i Veien, 900 Fod. — Elven gjennemløber derefter i østnordøstlig eller næsten nordøstlig Retning Bondalen og falder i Hustadbugten mellem Gaardene

Hustad og Sæbø. Den optager 2de Vielve paa hver Side, der gjennemstrømme Sæterdale, og blandt hvilke Frelandselven, som kommer fra Grændsen af Foldstaddalen i Nordvest, er den vigtigste.

§ 3. Bygdelage.

1. Nordangdalens og Urkedalens Bygdelag.

Til dette Bygdelag, som slutter sig til den ½ Miil lange, i sydøstlig Retning indgaaende Vifjord, Nordangsfjorden, og gjennemstrømmes af den under Nr. 4 og 5 nævnte Elvedrage, henregnes de i Matriculen under Nr. 18—19 opførte 12 Gaarde med 32 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes:

Store Urke, 6—3—6, med 5 Ops., og Midtre Urke, 5—=—6, med 2 Opsiddere, beliggende tilligemed et Par mindre Gaarde i Urkedalen, som er et høitliggende Dalføre, som fører over deels til Strandsdalen og deels til Sykelven og saaledes giver Passage for Hestehandlere, der ville til Romsdals Marked. Fremdeles: I Nordangsdalen: Øie, 11—1—20, med 4, paa nordre Side af Elvens Udløb i Nordangsfjordens Bund; Skylstad, 14—=—21, med 5, beliggende ¼ Miil op i Dalen, og Nordang, 12—1—10, med 7 Opsiddere, beliggende paa søndre Side af Elveudløbet, ligeoverfor Øie.

2. Standalsbygden.

Hertil regnes:

a. De 7 paa Fjordens Østside beliggende Gaarde i Matriculen Nr. 1—7, fra Rening til Strandebø, nærmest Gjævenæs, hver med 1 Opsidder, blandt hvilke kan nævnes Indre, Midtre og Yttre Trandal; og den næstyderste af disse Gaarde er Molaupen, ved hvilken der i Fjeldregionen er en saakaldet Trolgjel eller Fordybning i Fjeldet, hvorfra under visse Veirforandringer høres Drøn og sees Røg.

b. De 13 paa Fjordens Vestside beliggende Gaarde, i Matriculen Nr. 58—70 fra Store Standal til Bukkeskind, nærmest oftnævnte Fæstø. — De 10 af disse ere Smaagaarde med 10 Opsiddere, og et Ødebrug, fra førnævnte Bukkeskind i Nord til Stølen i Syd, og det største Brug blandt disse er Indre Aarnæs, 2—4—6, med 2 Opsiddere. Længere mod Syd maa mærkes: Yttre Standal, 5—4—15, med 3, og Indre eller Store Standal, 20—2—9,

med 10 Opsiddere, beliggende ¾ Miil nordenfor Sæbo Præstegaard. Dette Bygdelag har i det Hele 20 Gaarde med 34 Opsiddere.

3. Vondalens Bygdelag d. e. Præstegjældets Hovedbygd.

Dette dannes af den 1 Miil lange Vondal, som gaaer op fra Fjordens Vestside i sydvestlig Retning; og dertil henregnes her tillige Gaarden Skaar, 2—=—6, med 1 Opsidder, beliggende ½ Miil sydost fra Præstegaarden paa Fjordens Vestside. Vondalen (d. e. Votndal, Bunddal) er et fladt, bredt, vakkert og langsomt opadstigende Dalføre, som sandsynligviis har sit Navn deraf, at den ligesom danner Bunden i den store Klovt mellem de høie Fjelde paa begge Sider. Elven, som er meget vandrig, formedelst de mange Tilløb fra begge Sider, gaaer omtrent midt efter Dalen, og for det meste langs med den gaaer Landeveien til Ørsten. Dalen har 24 Gaarde med 69 Opsiddere (efter Matr. af 1840), hvoraf paa nordre Side 11 Gaarde med 34 Opsiddere og paa søndre Side 13 Gaarde med 35 Opsiddere.

Blandt disse Gaarde maa mærkes følgende:

a. Paa den sydøstre Side af Elven:

Husstad, 16—2—=, med 4 Opsiddere, beliggende paa Nordsiden af Husstadnæsset, som ved Husstadbugtens søndre Side rager ⅛ Miil ud i Fjorden, ligeoverfor Leiknæs paa Fjordens Østside, hvilket Næs, Leiknæs, ligger paa Nordsiden af Indløbet til Nordangsfjord.

I det høie og steile Fjeld, som danner Hustadnæsset, er den saakaldte St. Olafs Dal beliggende temmelig høit oppe i Fjeldlien, og fra en Fordybning (Gjøl) i denne Dal høres under visse Veirforandringer Knald og sees Lue og Røg. Men paa den anden og søndre Side af samme Fjeld befinder sig nedenunder et fremragende Klippestykke, som efter sit Udseende kaldes Raamanden, en anden Fordybning eller Klovt, som kaldes Raamandsgjølet, fra hvilket der efter Strøms Beretning, med det nedstrømmende Vand, fremvælder en Mængde Leer fra en Aare i Fjeldet, og bliver liggende ved Fjeldfoden i en Dynge, stærkt blandet med et Slags Glimmer. Naar det i længere Tid har været udsat for Luften, bliver det haardt som Steen.

Fremdeles er efter Strøms Beretning at mærke ved Gaarden Husstad, at den navnkundige Erkebiskop Peter af Husastads Familie skriver sig herfra, og at det just var denne Familie, der, efterat den sorte Død havde tilintetgjort Hjørundfjords Befolkning, indflyttede til Hjørundfjord fra Skotland, og stiftede Standalaætten, hvortil 2de af denne Gaards og 10 af Standals Opsiddere henregne sig. At denne Familie vedligeholdt Forbindelsen med Skotland, er ganske rimeligt, ligesom og at Skotterne paa den Tid have hentet Trælast herfra, medens her endda var Furuskov. En lille Bakke ved Bugten fører endnu Navnet Skudebakken, fordi Skotterne der skal have lagt til med deres Fartøier.

Mo, 8—1—=, med 4 Opsiddere, Qvistad, 18—1—14, med 6 Opsiddere, beliggende ved en Bielv af samme Navn; Aarsæt, 8—1—12, med 3; Sletdal, 4—4—12, med 2 Ops., beliggende i en Side-Dal af samme Navn; Rekedal, 11—=—8, med 5; Eide, 2—1—10, med 2 Opsiddere, beliggende paa nordre eller nordøstre Skraaning af et Eide, som fører saavel tvertsover den voldenske Fjeldgreen til den temmelig nærliggende Østfjord i Volden, som i vestlig Retning til Vikebygden ved selve Voldenfjord.

b. Paa nordre Side af Elven.

Vagelsæt, 5—3—3, med 3 Ops.; Ville, 6—=—18, med 3; Stokke, 7—2—21, med 3; Frøland, 11—4—23, med 5, beliggende ved den nævnte Bielvs Udløb i Hovedelven; Aklestad, 9—4—18, med 3, beliggende ved en anden Bielv; Riise, 13—1—13, med 5, og Sæbø, 13—2—4, efter Matricul af 1840 med 9 Opsiddere, men nu 6 Opsiddere, hvoraf Sognepræsten er den ene. Paa Præstegaarden, hvortil hører et godt Laxeverp lige ned for Hovedbygningen, hvilken er af Graasteensmuur, staaer Kirken.

4. Sjaastaddalens Bygdelag.

Hertil henregnes:

a. Sjaastaddalen med dens Sidedal Skibsdalen, hvilket Navn ventelig enten skriver sig fra, at der i en fjern Fortid har været Skibsbyggerie, eller maaskee rimeligst derfra, at en Høvding

er bleven begravet der i hans Skib. — Skibsdalen er kun Sæterdal, men Sjaastaddalen, som i det Hele er flad, bred og lav, har 6 Gaarde, hvoraf Sjaastad, 8—1—50, med 4 Opsiddere, ligger øverst og ovenfor de 2de Ferskvande; Norstad, 12—1—13, med 6 Opsiddere, beliggende ¼ Miil op fra Fjorden ved det øvre Ferskvand og ved Udløbet af den omtalte under Snebræen fremkommende Bielv; samt Bjerke, 18—=—=, med 6 Opsiddere, beliggende ved Elvens Udløb i Fjordbunden.

b. Den nærmeste Halvdeel af Fjordens Vestside med 2 Gaarde, hvoraf den yderste Finnæs, 9—2—23, med 4 Opsiddere.

c. Den nærmeste halve Miil af Fjordens Østside med 5 Gaarde, hvoraf Aakre, 6—2—18, med 3 Opsiddere, beliggende ved Fjordens Bund og ved den fra Amtsgrændsen fra Sydost nedstrømmende Elv; Leire, 12—1—13, med 4 Opsiddere; og Viddal, 19—2—1 med 9 Opsiddere, beliggende i et lille Dalføre gjennemstrømmet af en Elv.

Hele Bygdelaget har en Matriculskyld af 108 Daler 1 Ort 18 Skilling og 48 Opsiddere, samt en Befolkning af 400 Sjele i 58 Huusholdninger; og dette Bygdelag er oftere i hele Fjerdingaar hindret fra at søge til Kirken i Bondalen formedelst den omtalte vanskelige Seilads over Fjorden, som er udsat for heftige Kastevinde og Steenskred, og hvis begge Bredder noget nær ere lige utilgjængelige, da der paa østre Side ikke findes nogen Gaard paa hele Stranden, ¾ Miil lang, fra Viddal til Steennæs ved Foden af Staalbjerget ved Nordangsfjorden; og paa vestre Side kun den lille Gaard Skaar paa 1 Miils Længde mellem Finnæs og Husstad.

§. 5. Næringsveie.

Agerbrug.

I 1855 var Udsæden efter Opgaverne som følger: 1⅗ Tde. Rug; 109 Tdr. Byg; 124½ Tde. Blandkorn; 742⅓ Tde. Havre og 333⅓ Tde. Potetes.

Til en Folkemængde af 1558 er det utvivlsomt, at en saadan Udsæd maa give mere end tilstrækkeligt af Kornvarer, naar der føres en god Huusholdning og i det Hele en ordnet Gaardsdrivt og Virksomhed. Men i disse Henseender er der Grund til at nære Tvivl, hvilket strax vil skjønnes af hvad der nedenfor for-

klares om Qvægavlen i Forbindelse med den Tid, som anvendes til Fiskeriebedriften og til Handelsreiser, hvilke sidste dog i den sidste Tid skal have aftaget noget. Jordbunden er allevegne skikket til Kornavling.

Havedyrkning finder ikke Sted uden i nogen Grad paa Præstegaarden.

Qvægavl.

Engdyrkning forsømmes, uagtet især Bondalens Beskaffenhed maatte opmuntre dertil. Intet eller saa godt som intet af gammel Ager udlægges til Eng. Rodfrugtavl er der ikke tænkt paa.

Istedetfor at skaffe sig Slaattemarker ved Gaardene udpiner man Hjemmarkernes Enge ved Vaar- og Høstbeitning og spilder særdeles megen Tid ved at slaae Hø i Fjeldregionerne, uagtet Vanskeligheden ved at hjembringe Høet fra disse er saa stor, at man her almindelig maa bruge samme Omgangsmaade, som der under Nordalen er omtalt som en Undtagelse, nemlig at styrte Høavlingen indpakket i Meiser fra Fjeldregionen ikke blot i Dalene, men i selve Fjordene, og derfra bringe det i Huus.

Fjeldhavnegangene ere udmærkede, som Følge af de mange Snebræer i de høie Fjelde, hvilke hele Sommeren vedligeholde Græsverten, og de ere saa udstrakte, at Havnegange kan bortleies til Creaturer fra Borgund.

Qvægholdet er derfor ogsaa stort. I 1855 holdtes her 197 Heste; 1974 Storqvæg; 2043 Faar; 1314 Gjeder og 152 Sviin.

Men Røgten er maadelig og Sultfodring om Vinteren skal fremdeles finde Sted. I Stellet med Afdraatten skal heller ikke nogen mærkelig Forbedring være indtraadt, uagtet Hjørundfjord burde være Aalesunds og Borgensunds Spisekammer, som det i Strøms Tid ogsaa var og kaldtes. Smør fra Hjørundfjord har ikke vundet nogen Anseelse inden Districtet, skjønt det vel maa være en af de Artikler, som Hjørundfjordingerne udføre til udendistricts Kjøbstæder. I Trondhjem kaldte man endnu for 20 Aar tilbage det søndmørske Smør, som for en væsentlig Deel kom fra Hjørundfjord og Sykelven, — Mastesmør.

Een Forbedring synes dog at være indtraadt siden Strøms Tid. Han melder, at der saa godt som ingen Faar holdtes; men nu seer man dog, at der er nogen, skjønt ikke synderlig flere end af Storqvæg. Men forøvrigt kjøber man endnu, som i Strøms

Tid, Uld andetstedsfra, navnligen fra Vanelven. Antallet af Sviin er ogsaa mærkelig lidet i et District, der ligger saa nær ved en Kjøbstad, uden at tale om Borgensund, der tiltrænger meget af Fedevarer.

Fiskerie.

Hjørundfjorden er rigere udstyret med Fisk og med flere Slags af Fisk, end nogen anden Fjordstrækning, som ligger saa langt ind fra den egentlige Havkyst. Her fiskes Sild, Sei, Lax, Qveite, Brosme og Størje; Sild og Sei især paa en Banke eller et Rev, som gaaer ud fra Kaldnæsset paa Fjordens Østside i det Indre, hvor den boier mod Syd, og tilligemed Silden fanges Størjen i større Mængde, end noget andet Sted, deels i Sildegarn og deels med Harpun, hvilken sidste Maade begunstiges ved de høie Fjelde, som foraarsage, at den lettere kan sees.

Desuden hører Hjørundfjordens Almue endnu til dem, som tage Deel i Skreidfisket i Søndmøres nordre Fiskeridistrict for egen Regning; men da dette Fiskerie nu ikke længere gaaer til i Borgensund, kan denne Deeltagelse heller ikke være saa fordeelagtig for denne Almue, som Strøm melder om hans Tid; men Vanen og Vedhængenhed ved det Gamle holder Øinene lukkede for en bedre Virksomhed.

Skovdrivt.

Landskabet har i Fortiden havt god Furuskov; men denne er forlængst saa godt som aldeles forsvundet, saa at man nu kun har Mindet derom og Levninger deraf i endnu forekommende Furu-Rødder, uagtet ogsaa det Meste af disse ere benyttede til Tjærebrændingen. Derimod haves Barlind og særdeles rig Løvskov, hvoriblandt Asal og Hassel. Birke- og Ore-Skovene levere fortræffeligt Brænde til fordeelagtigt Salg i Districtets nye Kjøbstad. Dog har man gjort for meget af dette Salg, ved Siden af den herskende Mangel paa Fredning.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted, og dertil er ikke heller Anledning, skjønt der findes Jernmalm, som dog skal være skjør. Derimod er Leer almindelig, og deraf findes flere Slags, foruden hvad der allerede er omtalt ved Husstad; saaledes i Bondalen, især ved Gaarden Aklestad, en bruun eller mørk Leerart, som det synes af samme Slags som i Dalsbygden i Nordal, hvilken benyttes

med Fordeel til Gjødselblanding, og den er blandet med mere eller mindre Okker, som ogsaa findes særskilt. En fiin, hvid Leerart, som den under Sunelven omtalte, der bruges til Maling i Røgstuerne, findes ogsaa her.

Huusflid.

Huusfliden siges almindelig at være „ligesom ellers i Søndmøre.“ Men der er Grund til at antage, at denne vistnok tarvelige Ros dog er mere, end der tilkommer Præstegjældet. Den ringe Faareavl opvækker ingen gunstige Forestillinger, og vist er det, at Mandfolkenes Klæder endnu for en Deel bestaaer af kjøbte Tøier, deels Vadmel, deels grovt Klæde. I det Hele faaer man, med al god Villie til at see Sagen i andet Lys, det Indtryk af Alt, hvad der erfares fra Hjørundfjord, at der hersker Mangel paa Drivtighed, noget som dog finder Undskyldning i nedarvede Forholde. — Præstegjældet fik nemlig ikke egen uafhængig Sognepræst førend i 1751, da det fuldstændig adskiltes fra Volden; og de ringe Kaldsindtægter have medført, at det aldrig har kunnet beholde nogen Sognepræst i længere Tid, og altsaa ei heller har havt den Veiledning, som en saadan Mands til et langvarigt Samqvem støttede Raad og Exempel kan give, hvortil kommer, at dets Beliggenhed ikke har opmuntret Andre udenfor den egentlige Gaardbrugerclasse til at bosætte sig der.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Præstegjældet har ingen Hovedveistrækning, men følgende Bygdeveie:

1. Bodalsveien fra Grændsen af Ørsten til Sæbø Præstegaard	19,251	Alen
2. Fra Store Standal opad i Retningen mod Foldstaddalen i Øst	5,068	„
3. I Nordangsdalen fra Øie farbar for Hjulredskab og som Ridevei til Grændsen af Sunelven 8,785 Al.	8,559	„
4. I Sjaastaddalen fra Bjerke i Retning mod Østfjorddalen i Volden	10,017	„
	42,895	Alen

eller omtrent 2⅗ Miils Bygdevei og ½ Miil Ridevei.

Præstegjældet har et Postaabnerie med ugentlig Bipost til Egsæt i Volden, 2¼ Miil.

VII.

Voldens Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, kirkelig og borgelig Ordning, samt naturlige Bestanddele.

Dette Præstegjæld grændser mod Syd til Eids Præstegjæld i Nordfjord, mod Øst til Hjørundfjords, mod Nord til Ulfstens, mod Nordvest til Herøs, og mod Vest til Vanelvens Præstegjæld.

I lige Linier mellem Endepuncterne udgjøre disse Grændser følgende Længder: langs Nordfjord henved 4 Mile, langs Hjørundfjord henved 3, langs Ulfsten over 1½ og langs Herø og Vanelven over 3 Mile. Naar saaledes Præstegjældets Fladeindhold er angivet til 3¾ Qvadratmiil, er det iøinefaldende, at heri maa være en Feil, som langtfra kan forklares blot derved, at de Præstegjældet tilhørende Fjordstrækninger, den store Voldens Fjord med dens Forgreninger og Ørstensfjorden, ere udenfor Beregningen. Det hele Fladeindhold maa være mindst 7½ Qvadratmiil.

Præstegjældet har 2de Kirkesogne, Voldens Hovedsogn og Ørstens Annex, af hvilke hiint optager henved 6, dette omtrent 1⅔ Qvadratmiil.

Folkemængden fandtes ved Tællingen for 1855 at være:

i Volden . . 2863 Sjele.	} tilsammen	4329 Sjele.
i Ørsten . . 1466 „		
I 1825 var Folkemænden: i Volden . . 3243	}	3580 „
i Ørsten . . 1237		
Forøgelsen altsaa		749 Sjele.

eller 21 pCt. Denne Forøgelse er mærkelig ringe og finder kun sin Forklaring deri, at Udflytninger have fundet Sted af unge Mennsker i Kraftens Alder til andre Districter, især til Herø Præstegjæld og til den nye Kjøbstad Aalesund. Saadan Udflytning har været størst fra Ørstens Sogn, hvor derfor ogsaa Forøgelsen af Folkemængden har været mindst, nemlig blot 17⅝ p. Ct., medens den i Volden har været 22⅓ p. Ct. Ørsten er imidlertid det af Naturen bedst udstyrede af disse Sogne, hvilket ikke blot kan sluttes af dets forholdsmæssig til Fladeindholdet større Befolkning, men ogsaa bekræftes deraf, at det ved Jordtarten af

1802 blev ansat for . . . 17,108 Rd. d. C., medens Hovedsognets mere end 3 Gange saa store
Areal kun ansattes til . . 32,237 — ; og samme Resultat giver den nye Matricul, som for Ørsten udviser 391—1— 2
men for Hovedsognet . . . . 731—2—23
hvorefter Præstegjældets samlede Matruculskyld er 1,122—4— 1.

Men forøvrigt kan som medvirkende Aarsager til, at Folkemængden har holdt sig lidt bedre i Volden end i Ørsten, anføres, at hiint har har havt Fordelen af, at 4 Embedsmand foruden Sognepræsten og Lehnsmanden have været bosatte der, hvorved Penge ere satte i Omløb og have fremkaldt noget større indre Virksomhed, ligesom ogsaa dets Landhandler den hele Tid har ophjulpet denne Virksomhed, medens derimod Landhandleren i Ørsten allerede tidlig i Periodens Løb standsede sin Bedrivt, indtil der i de allersidste Aar har etableret sig en ny, som synes at udvikle en heldig Virksomhed.

Hovedsognets Kirke staaer paa Gaarden Halkelviks Grund i den saakaldte Vikebygd ved Voldenfjordens Vestside. Den er en af Nyt i Aaret 1860 opført Tømmerbygning, særdeles vakker, rummelig og lys, samt værdig en saa stor Menighed.

Ørstens Annexkirke staaer paa Gaarden Velles Grund i Ørstensdalen ved Bunden af Ørstenfjord. Det er en gammel Korskirke, som nu tænkes ombyttet med en ny Kirke.

Præstegaarden er Gaarden Øren i Vikebygden. Det er en uheldig i 3 Dele splittet Eiendom, som er bleven Præstegaard for et Par Hundrede Aar tilbage istedetfor den ældre Præstegaard Halkelsvik ved et Mageskifte af daværende Præst, over hvilket hans Eftermænd i Kaldsbogen have beklaget sig bittert, og som ei heller synes at have bragt varig Fordeel for hans Slægt. Gaardens Huse staae paa den nederste Deel ved Fjorden, kun adskilt fra Kirken ved Elveløbet, hvorover er Bro i Bygdeveien.

Hele Præstegjældet danner eet Thinglag og eet Lehnsmandsdistrict, ligesom og eet Formandskabsdistrict, samt eet Skole- og Fattigcommissionsdistrict. Men i Virkeligheden bestyres saavel Skolevæsenet som Fattigvæsenet særskilt for hvert Sogn. Hovedsognet har en fast høiere Almueskole, med Bestemmelse nemlig at danne Skolelærere. Desuden har Hovedsognet 7 og Annexsognet 4 omgaaende Skolelærere.

Præstejældet bestaaer af:

1. Voldens Landskaab, det vil sige Omgivelserne om Voldensfjord og dens Bifjorde;
2. Ørstens Landskab, Omgivelserne om Ørstensfjord og dens Indløb;
3. Vellebygden ved Røvdefjorden paa vestre Side af Voldshammeren;
4. Den lille Ørens ved Eksøen, hvor Røvdefjorden flyder sammen med Eks- og Vartdalsfjord.

Begge de sidste Bestanddele høre til Hovedsognet, men ligge nærmere til at henlægges under andre Præstegjælde eller Sogne. Desuden er selve Sognedelingen ikke ganske stemmende med de naturlige Fordele, da den nordenfor Eikreimfjeldet liggende Deel af Halvøen mellem Voldens- og Ørstensfjorden burde henlægges til Ørstens Sogn. Om alt dette paapeges det Fornødne nedenfor under Bygdelagene.

Da den voldenske Fjeldgreen lige til Eikreimfjeldet danner en naturlig Grændse mellem Landskaberne, har Forfatteren været i Tvivl, om ikke Beskrivelsen af dette Præstegjæld burde ordnes paa samme Maade, som skeet er for Nordalen, især da Fremtiden nødvendig kommer til at medføre en Deling af Præstegjældet; men har tilsidst dog troet, at den nødvendige Oversigt ikke vil hindres ved at følge den bestaaende Sognedeling, medens det Modsatte vilde medføre noget større Vidtløftighed.

§ 2. Fjelde, Fjorde Elve og Ferskvande.

Om den nordfjordske Hovedfjeldrække, Vartdals- (og Standals-) Fjeldene samt Søvdefjeldene, som begrændse Præstegjældet i Syd, Nordøst og Nord, samt i Vest, ligesom og om den voldenske Fjeldgreen, som fra Grændsen af Hjørundfjord gjennemskjærer det, henvises til det Forklarede under Fogderiet. Men i Henhold til den der tagne Forbeholdenhed maa her tilføies Følgende.

Den nordfjordske Fjeldrække. Denne synes nemlig ikke at være saa tilstrækkelig kjendt, som dens udstrakte og rige Havnegange samt maaskee ogsaa anden naturlig Udstyring kunde gjøre ønskeligt, og saaledes ville følgende Oplysninger ialfald tjene til at vise, hvad der i saa Henseende mangler.

Den bliver deels for en Deel gjennemskaaret og deels overskaaret ved følgende Dale og Eider, som gaae op fra de voldenske Fjordstrækninger:

1. Østfjorddalen. Denne gaaer op fra Østfjordens Bund i østsydøstlig Retning og ¾ Miils Længde til det saakaldte Kalvatn, men boier fra dette Ferskvand i sydsydvestlig Retning og samme Længde eller endog noget mere op til Nordfjordsgrænsen, saaledes at den i sidstnævnte Retning overskjærer den nordre Helding af Fjeldrækken vestenfor Fjeldhøiden Dviven.
2. Sundalen gaaer ligeledes fra Bunden af Østfjorden op i Fjeldregionen i sydlig Retning mindst i ½ Miils Længde; men om dens øverste Deel vides intet.
3. Hoidalen gaaer fra en Vik, omtrent paa Midten af Østfjorden op i Fjeldregionen i sydlig Retning og ½ Miils Længde, men om dens muelige Forgreninger eller Retning høiere op vides ei heller noget.
4. Birkedalen og dens rette Fortsættelse Stigedalen. Birkedalen gaaer fra Kilefjord op i sydlig Retning omtrent ½ Miil til Birkedalsvandet, fra hvis øvre Ende den fortsættes i sydsydøstlig Retning over ½ Miil ved Stigedalen til Fogderiegrændsen paa en Høide af kun 940 Fod over Havfladen. Dette er det naturlige Birkedalseide; men hvad der hidtil har været betegnet saaledes, er etslags Fortsættelse i sydvestlig Retning mod et fra Naustdal i Nordfjord opgaaende Dalføre. Her er imidlertid Høidepunktet 1325 Fod over Havfladen.
5. Folkestadbygdens Dalføre gaaer fra Voldensfjord omtrent ligeoverfor Vikebygden henved ½ Miil op i Fjeldregionen, hvor den deler sig i 2de Grene, om hvilke imidlertid intet videre vides, end at den ene skal føre hen imod det Indre af Kilefjorden, og den anden rimeligviis hen imod Dalsbygden ved Steensvikfjorden.
6. Steensvikeidet. Dette er et lavt og fladt Eide, som fra Bunden af Steensvikfjord i ½ Miils Længde fører op til Fogderiegrændsen og derfra til Gaarden Stareim ved Eidsfjorden i Nordfjord.

Foruden disse Dale, som overskjære Fjeldregionens Brede, er der, som allerede under Fogderiet antydet, andre Dale og Eider, som gjennemskjære den efter Længden. Hvad derom vides, er imidlertid kun Følgende.

a. Fra nysnævnte Steensvikfjordens Midte gaaer det af et Elvedrag gjennemstrømmende Dalsbygdens Dalføre op i syd-

østlig Retning nordenfor Fjeldhøiden Fælden, og mødes af et fra Birkedalsvandet i vestlig Retning opgaaende Dalføre gjennemstrømmet af Lørdagselven.

b. Fra samme Birkedalsvand ved Gaarden Helsæt gaaer et Dalføre op i østlig eller østsydøstlig Retning; men om Sænkningen i Fjeldregionen ovenfor Høidalen og Sundalen hen til Møre-Elven har ingen nærmere Kundskab kunnet faaes.

Fjordene.

Om disse antages det Fornødne at være sagt under Fogderiet. Her skal derfor blot om Steensvikfjorden gjøres den Bemærkning, at den i Præstegjældet almindeligst kaldes Dalsfjorden, men at dette ikke stemmer overeens med den almindelige Regel, hvorefter Fjordstrækninger benævnes, og saaledes ikke er tilstrækkeligt betegnende.

Elve og Ferskvande.

1. Møre-Elven udspringer i Nordfjord, dog nærved Fogderiegrændsen, omtrent nord for Horningdalsvandets østre Ende. Den strømmer henved 1 Miil i østnordøstlig Retning forbi Gaarden Osdal og danner 3 Ferskvande, hvorefter den kommer ned i den egentlige Østfjorddal, idet den falder ud i det øverste af de derværende 3de Ferskvande, nemlig Kalvatnet. Fra dette strømmer den i vestnordvestlig Retning gjennem de 2de mindre Ferskvande og falder ud i Østfjorden ved Gaarden Førde. Længde omtrent 1¼ Miil. Det optager et andet Elvedrag, der formeentlig kunde kaldes Kalvandselv, som kommer fra Grændsen af Nordfjord og Hjørundfjord i Sydøst, samt strømmer nordvestlig ned i Dalen ved Sjaastadeidet og falder ud i Kalvatnet. Længde omtrent ¾ Miil. Dette Elvedrag ansees almindeligst som Hovedløb af Østfjorddalens Vasdrag, og man anseer Møre-Elven som en Bielv, ligesom man kalder dens Dalføre Osdal, maaskee efter Elveosen ved dens Udløb i Kalvatnet, maaskee ogsaa istedetfor Østdal.
2. Sundalselv er ikke Bielv til Østfjorddalens Vasdrag, men falder directe ud i Fjorden ved dens Bund, saa at begge Elvemundinger befinde sig ganske nær ved hinanden.
3. Høidalselven gjennemstrømmer Høidalen.
4. Birkedalens Vasdrag. Dette dannes af 4 Fjeldstrømme:

a. den allerede nævnte Lørdagselv fra Vest;
b. den øvre Birkedalselv fra Sydsydvest.
c. Stigedalselven med dens 3de Ferskvande fra Sydsydøst, og
d. Helsætelven med 3 Ferskvande fra Sydvest. Alle disse samles i Birkedalsvandet, der er henved ¼ Miil i Gjennemsnit, og ligesom de øvrige øverste Ferskvande i Fjeldregionen rundagtigt; og derfra strømmer Vasdraget gjennem en underjordisk og en aaben Kanal ned i det mellemste Vand, samt derfra ned i det nederste og mindste, og endelig derfra ud i Kilefjorden ved Gaarden Kile. Den største Længde er formodentlig langs med Stigedalselven henved 1¼ Miil eller ialfald over 1 Miil.

5. Dalsbygdens lille Elvedrag dannes af 2de Grene, den ene fra Øst og den anden fra Sydøst. Det falder ud henved Midten af Steensvikfjorden.
6. Steensvikelven med dens 3de Ferskvande falder ud i Bunden af Steensvikfjord. Neppe ½ Miil lang.

Fra Søvdefjeldene nedstrømme mange Smaaelve, hvoriblandt vel de største ere:

7. Omelfotelven sydligst, og
8. Velsvikelven nordligst, henved ¾ Miil lang.
9. Rødsætelven, almindelig kaldet Vikelven, udspringer paa det ved Gaarden Eide i Bondalen i Hjørundfjord omtalte Eide, Krøveleidet, og strømmer i vestlig og vestnordvestlig Retning samt 1 Miils Længde gjennem Rødvandsdalen og Rødvandet samt Vikebygden, og falder ud i Halkelsviken ved Voldens Kirke.
10. Eksætelven, ¼ Miil lang, udspringer paa Grændsen af Ørsten paa Eksæteidet og strømmer vestsydvestlig gjennem Dalføret forbi Gaarden Eksæt ud i Voldensfjord.

I Ørstens Sogn:

11. Os- eller Ørstens-Elven. Dette vandrige Vasdrag dannes af 2de Strømme, som samles ved Gaarden Aam (Aamøte) i Ørstendalens nedre Deel, ½ Miil fra Fjorden.

Som Hovedstrøm bør rettelig ansees Foldstadelven, der ligeledes dannes af 2de Grene, som samles ved Gaarden Øie i Foldstaddalen, ¼ Miil ovenfor Aam. Den ene af disse Grene kommer fra Nord, nemlig fra Vartdalsstrandens Fjelde mellem Barstaddal og nordre Vartdal. Den anden kommer fra 4

Ferskvande i Nordøst i Standalsfjeldene, hvis Afløb samles i Fjeldregionen og derefter strømmer forbi øverste Gaard i Dalen, Kjølaas, og derfra videre til Øie. Herfra gaaer den saaledes dannede Hovedarm i sydsydvestlig Retning gjennem Foldstaddalens nedre Deel til Aam. Den anden Hovedarm er Ørstens- eller Oselvens øvre Løb; der er mindre vandrigt, men hidtil har været anseet for den egentlige Hovedelv. Den udspringer i Ørstendalens øverste sydøstlige Spids i den lille fortrinlige Sæterdal Qvandalen ved det allerede omtalte Eide mellem Bondalen og Vikebygden i Volden (Kroveleidet) og danner det lille Qvandalsvand, hvorfra den gaaer videre i vestnordvestlig Retning forbi Gaardene Bjordal og Vatne, begge paa nordre Side. Nedenfor Vatne danner Elven det anseelige ¼ Miil lange Vatnevand og gaaer videre gjennem Ørstendalen til Aam. Det samlede Vasdrag fortsætter derfra Løbet i samme vestnordvestlige Retning forbi Gaarden Mo, hvor den optager Rubbedalselven (Røsaaen?), som kommer fra Vartdalseggens Region i Nord, og ½ Miil derfra falder Vasdraget ud i Ørstensfjord mellem Gaardene Os og Velle. Vasdragets Længde fra Standalsfjeldene er fulde 1½ Miil; men fra Qvandalen noget mindre.

Fem mindre Elve, som falde i Ørstensfjord, ville efter Fornødenhed blive berørte under Bygdelagene.

§ 3. Bygdelage.

1. Østfjorddalens og Østfjordens Bygdelag.

Dette Bygdelags Længde fra øverste Gaard ved Sjaastadeidet til Furnæsset, som er Skjelnepunctet mellem den egentlige Voldensfjord og Østfjorden, er i lige Linie omtrent 2 Miil og fra Osdal ved Nordfjordsgrændsen noget mere. Det har 54 Gaarde (Matricul-Nr. 96—149) med 92 Opsiddere og et Folketal af 718. Det er saaledes iøinefaldende, at dette Bygdelag burde danne et eget Kirkesogn, i hvilken Henseende bemærkes, at Østfjorden vistnok er det roeligste og tryggeste Farvand i hele Amtet, men lider af den Ulempe, at den indre Deel deraf undertiden belægges med Meeniis, af hvilken Aarsag Sognekirken vel maatte opføres paa nedennævnte Gaard Indre Høidal ved Fjordens ydre Deel, omtrent 1 Miil fra Præstegaarden.

Blandt mærkelige Fjeldhøider i dette Bygdelag kan

nævnes; Sundalsfjeldet med en bestandig Snebræe tæt ved Fjorden; Skindvikfjeldet ved Gaarden Skindvik med en Blaabræe ligeledes tæt ved Fjorden; og Eidskirken, det vil sige et Fjeld, der som en Kirkebygning stiger op fra Fjeldheiden („Fjeldheia") ved Hoidalen.

Blandt Bygdelagets Gaarde kan mærkes:

a. Paa nordre Side af Fjorden:

Furnæs, 5—=—16, med 2; Hjorthoug, 7—1—12, med 3; Ulleland, 6—=—4; Aarsæt, 5—3—10, med 3.

b. I Østfjorddalen paa Nordsiden:

Forde, 6—=—4, med 2; Næs, 6—4—9, med 3; Langvatn, 9—3—16, med 5; Nordre Kalvatn, 7—4—15, med 4, og øverste Gaard Bueide, 2—=—18, med 1 Opsidder.

c. Paa Dalens Sydside:

Osdal, 6—3—9, med 3 Opsiddere, beliggende ½ Miil op i Osdalen, der har usikker Kornavling, men er en fortrinlig Sæterdal, især til Smørproduction; Søndre Kalvatn, 11—3—8, med 4 Opsiddere.

d. Paa søndre Side af Fjorden:

Sundal, 8—=—16, med 3 Opsiddere, beliggende i Sundalen, som er en god Kornbygd; Skindvik, 2—2—4, med 1 Opsidder, beliggende ved det omtalte Jisbræe; Haavik, 4—4—8, med 2. — Indre Hoidal, 4—2—6, med 2; Hoidalsdal, 5—4—20, med 2 og Yttre Hoidal, 7—3—20, med 4 Opsiddere.

2. Birkedalens og Kilefjordens Bygdelag.

Hertil høre 15 Gaarde (Matr.=No. 150—164) med 40 Opsiddere og 317 Sjele.

Blandt Fjeldhøider i dette Bygdelag kan nævnes: Thor og Freya (eller Store Thor og Lille Thor) paa nordre Side af førnævnte Lørdagselv; og blandt Gaardene maa nævnes:

Store Meek, 4—1—12, med 2; og Strømme, 8—3—6, med 2 Opsiddere, begge paa vestre Side af den ydre Deel af Kilfjord, og den sidste ved en lang Strøm, som fører til den indre Deel af denne Fjord. — Bjørnesæt, 14—3—12, med 6, og Foldsvik, 6—2—8, med 4 Opsiddere, begge paa østre Side af Kilefjordens ydre Deel. — Kile, 13—3—=, med 4 Opsiddere, nederst i Birkedalen ved Kilefjordens inderste

Bund, Skydsskifte. Her stod endnu for faa Aar siden, om end i noget beskadiget Stand, et Steenkors, som nu er faldet overende, oprettet ved Christendommens første Indførelse; — Nordre Birkedal, 48—:—5 med 5; Søndre Birkedal, 18—:—4, med 4 Opsiddere, begge paa vestre Side af Birkedalsvandet; Helsæt, 10—4—19, med 3, og Løsæt, 6—1—22, med 2 Opsiddere, begge paa østre Side af Vandet og Elvedraget.

3. Vike- og Folkestadbygden, det vil sige begge Bredder af Voldenfjord fra fornævnte Furnæs til Eikreimfjeldet paa nordøstre, og fra Kilefjorden til Steensvikfjorden paa søndre Side.

Dette Bygdelag er en af de skjønneste Strækninger i Amtet, og hertil hører det førnævnte Rødsæthorn, der egentlig er den nordre omtrent 1800 Alen høie, men lige til det Øverste grønklædte, smukke og afrundede, men brede Ende af Rødsætfjeldet (maaske rigtigere Rotafjeld), som fra Vikebygden gaaer ind til omtrent lige for Aabningen af Kilefjord.

Bygdelaget har 41 Gaarde (Matr.-No. 165—180 og 71—95) med 87 Opsiddere og et Folketal af 888; — blandt Gaardene maa nævnes:

Eikreim, 7—1—19, med 5 Ops., ved søndre Fod af Eikreimfjeldet; Mørk, 5—:—1, med 4; Eksæt, 5—4—20, med 3; Klep, 6—3—6, med 4; Halkelsvik, 8—3—1, med 4 Opsiddere, ved Udløbet af Vikelven. Paa sidstnævnte Gaard staaer Voldens Kirke. Det var herfra, at Erling Skakke i 1162 hentede en her til Opfostring sat Slægtning af Kongehuset paa Spindesiden, som han lod dræbe tilligemed Kong Hakon Herdebred i Træfningen ved Vedø. Heltne, 10—:—20, med 5; Drivklep, 7—3—10 med 4; Rødvatn, 11—3—18, med 6; Vasbotn, 10—:—1, med 4 Opsiddere, med flere Gaarde beliggende paa begge Sider af Elven og Rødvandet. — Engesæt, 8—:—6 i 2 Brug, hvoraf det ene er henlagt til Præstegaarden Øren, som imidlertid ikke er fordeelagtigt for Præsten, da det bestaaer af 2 fraliggende Stykker. En anden Part er Compagnichefsgaard. Præstegaardens Huse ere beliggende paa Gaarden Øren, 1—3—8, paa søndre Side af Elven. — Rødsæt, 11—:—12, med 7 Opsiddere, hvoraf den ene er Landhandler og Skydsskaffer. — Store Krumsvik, 3—:—16, med 2; Indre

Folkestad, 7—1—4, med 4; Yttre Folkestad, 5—1—18, med 2; Rønestad, 4—3—6, med 2 Opsiddere.

En fra et Ferskvand i den høie Fjeldregion i Baggrunden af denne høitliggende Bygd udgaaende Elv falder i Voldenfjord mellem begge Folkestadgaardene.

4. Steensvikfjordens Bygdelag ved vestre Bred af Voldenfjord til Fjeldet Voldshammeren.

Steensvikfjorden gaaer ind i en temmelig lige Linie i sydsydvestlig Retning og en Længde af 1⅜ Miil fra Voldenfjord ved Ekornberg til Gaarden Steensvik.

Dette Bygdelag er en god Kornbygd, og da det tillige har gode Græsgange og jevnlig godt Sildefiske, antages det at være den meest velstaaende Deel af Landskabet. Gaardenes Antal er 49 (fra Matr.=No. 181—229) med 98 Opsiddere og en Befolkning af 835 Sjele. Ogsaa dette Bygdelag antages at have retmæssigt Krav paa at blive en egen Sognemenighed med Kirke paa Drabløs eller Arnæs, da det kun har Søvei til Voldens Kirke, som for en væsentlig Deel af Befolkningen gaaer op til 1¼ à 2 Miil, og selv for de nærmest Boende, med Undtagelse af Ekornberg, henved 1 Miil over Voldenfjordens Basin.

Blandt Gaardene maa nævnes:

a. Paa Steensvikfjordens østre Strand.

Ekornberg, 3—3—2, med 2 Opsiddere, beliggende yderst ved Steensvikfjorden, dog indenfor Næsset, og i en Afstand fra Voldens Kirke, som efter de paalideligste Opgaver maa ansættes til ⅝ Miil. — Yttre Dale, 4—1—22, med 2; Lillebø, 7—3—2, med 4; Brune, 6—1—22, med 2; Indre Dale, 3—:—16 med 2 Opsiddere, alle tilligemed 5 mindre Gaarde beliggende i den saakaldte Dalsbygd, som er et fra Fjorden omtrent ¾ Miil fra dens Bund først mod Øst og siden mod Syd opgaaende Dalføre.

b. Paa Steensvikeidet og vestre Side af Steenviksfjorden.

Steensvik, 14—:—21 med 6; Vatsbakke, 5—3—12, med 2; Omelfot, 5—2—3 med 3; Yttre Omelfot, 4—3—14, med 2; Maarstøl, 4—4—8, med 2 Opsiddere, alle med flere beliggende i den saakaldte Omelfotbygd ved en noget i Vest indgaaende Vik strax ved Fjordbunden og i et derfra opgaaende Dalføre, som gjennemstrømmes af en lille

Elv. — Indselsæt, 6—1—22, med 2; Arnæs, 4—=—3, med 1; Drabløs=Lillebø, 4—=—4 med 2; Drabløs=Reite, 5—=—17 med 3; Indre Drabløs, 9—=—18, med 3; Yttre Drabløs, 7—4—16, med 3 Opsiddere.

c. Paa vestre Side af Voldenfjord.

Sætre, 11—2—=, med 4; Sætreaas, 5—2—18, med 2; Nakken, 5—4—4 med 2; Feten, 6—1—14, med 2; Ulvestadhoug, 6—1—14, med 2; Ulvestad, 18—1—12, med 7; Thorviken, 4—4—8, med 2; og Tilsæt, 3—4—10, med 2 Opsiddere.

Fra den hele Fjeldregion fra Steensvikeidet til Voldshammeren nedstrømme Elvedrag ved enhver af de nævnte og flere andre Gaarde gjennem større eller mindre Dalstrækninger, hvoraf flere danne Overgange til Vanelvens og især til Søvde Sogns af større Elve gjennemstrømmede Dale.

De 4 saaledes beskrevne Bygdelage med en Folkemængde af 2658 Sjele, danne Voldens Landskab, som ikke blot maa være mere end tilstrækkeligt til at udgjøre et Sognekald, men ogsaa, hvis den kirkelige Ledning skal være mere, end et tomt Navn, nødvendig maa deles i 3 Sogne, hvoraf følger, at det ogsaa bliver umueligt for en Sognepræst at overtage noget mere. For Tiden indeholder Voldens Sogn desuden, foruden disse Bygdelage, endnu 3 smaae Districter, som ikke blot ere fraliggende og derved foraarsage Uleilighed og Udgivter især i Skolevæsenet, men ogsaa hvert for sig henhøre til 3 forskjellige Landskaber. For Kortheds Skyld blive de imidlertid her behandlede under Et, som

5te Bygdelag: Lidbygden, Ørenøen og Velsvikbygden.

a. Lidbygden er ved Eikreimfjeldet adskilt fra Vikebygden, idet nemlig dette Fjeld hæver sig brat op fra Voldenfjord paa en Strækning af omtrent $\frac{5}{8}$ Miil, hvor Stranden kun kan passeres tilfods, medens det derimod sænker sig langsomt ned imod Ørstensfjorden og efterlader en sammenhængende beboelig Strandside, ligesom det paa nordre Side ved et lavt Eide er adskilt fra det smukke, lige til det Øverste grønklædte og rundt om beboede Birkenæs= eller Steennæsfjeld, der danner Halvøens Ende, som ved sin Bøining mod Nord indsnevrer Ørstensfjordens Ydre og derved fremstiller sig som tilhørende Ørstens Landskab. Her ligger nu inden Voldens Sogns Grændser 5 gode Gaarde,

blandt hvilke den mindste er Eideim, 4—4—=, med 3 Opsiddere, beliggende paa selve det nævnte Eide. — Tilsammen have disse Gaarde en Matriculskyld af 18—1—7 med 16 Opsiddere og 115 Mennesker.

b. Ørenøen ligger i ⅜ Miils Afstand fra Birkenæsset paa nordre Side af Fjordløbet og kun ved et smalt Sund adskilt fra Eikoen, med hvilken den derfor efter Forfatterens Mening bør henlægges til et nyt Sogn for Legangerbugtens Omgivelser under Hadareidets Landskab. Den har forøvrigt blot een Gaard, 1—1—3, med 2 Opsiddere og 26 Sjele.

c. Velsvikbygden ligger paa vestre Side af Voldshammeren, paa selve Rødvenstranden omtrent ¼ Miil fra Rødven Kirke, til hvis Sogn under Sandø Landskab den derfor klarligen bør henlægges. Den har 3 Gaarde, blandt hvilke Velsvik, 10—=—10, med 4 Opsiddere er den største. Tilsammen have de Matriculskyld af 17—1—21 med 7 Opsiddere og 64 Sjele.

Ørstens Sogn.

Dette Sogn med nuværende Matriculskyld

	391—1—2	og	1466 Sjele	vil
med ovennævnte Eidbbygd	28—1—7	„	115 „	faae
en Matriculskyld af	419—2—9	og	1581 Sjele, og,	

som et rigt udstyret District, vil det snart vise sig tilstrækkeligt til at danne et eget Sognekald.

Sognet kan beqvemmelig henføres til følgende 3 Bygdelage:

6. Foldstaddalen. Dette for Agerbrug saavelsom og især for Qvægavl ualmindelig godt udstyrede Bygdelag har 11 Gaarde, (Matr.-No. 21—31), med 33 Opsiddere; — blandt Gaardene maa nævnes: Foldstad (Matriculens Follestad), 9—4—11, med 4; Myklebostad, 12—=—19, med 5; og førnævnte Øie, 12—1—13, med 6 Opsiddere, alle paa Elvens østre Side; Foldal, 8—1—=, med 4; Rebbestad, 8—=—18, med 3; Barstad, 8—=—18, med 3 Opsiddere, alle paa Elvens vestre Side.

7. Ørstendalen med begge Bredder af Fjordens Indre. Hertil høre 41 Gaarde med 124 Opsiddere, beliggende i Ørstendalen paa begge Sider af Elven fra øverste Gaard Bjordal til Fjorden, og paa begge Bredder af denne til Digernæs

paa søndre Side, og Lystad paa nordre Side, blandt hvilke maa nævnes:

a. paa nordre Side af Elven og Fjorden.
Bjørdal, 11—4—22, med 8; Vatne, 15—2—16, med 5, Skydsskifte; Indre Aam, 11—:—16, med 4; Yttre Aam, 12—3—18, med 4; Mo, 26—:—14, med 16; Velle, 15—2—10, med 8; Vik (Ørstensvik), 15—:—13, med 6, Skydsskifte; Mørk, 7—:—6, med 3; Sætre, 8—2—12 med 4; Lystad, 7—1—4, med 3 Opsiddere. De 4 sidste Gaarde ved Fjorden, og Lystad noget vestenfor Skorgedalselv, hvorom Strøm udførlig giver Beretning med Hensyn til et ødelæggende Fjeldskred, efter Sagn.

b. paa søndre Side af Elven og Fjorden.
Store Krøvel 7—4—15, med 3; Hougen, 6—:—2, med 3; Mele (Mel), 9—2—:, med 5; Ose, 8—1—:, med 4; Yttre Hovde, 9—:—20, med 6; Digernæs, 6—1—21, med 3 Opsiddere.

8. Steennæsvetens Bygdelag. Hertil høre begge Bredder af Fjordens ydre Deel med de i Matriculen fra No. 1—7 og 60—64 opførte 12 Gaarde med 23 Opsiddere, blandt hvilke kan nævnes:

a. Paa Fjordens nordøstre Side: Riaanæs, 1—3—2, med 1 Opsidder, Larefiske yderst mod Vartdalsfjorden; Lidal, 9—3—10, med 5, beliggende mellem Lidalsfjeld og Lidalshorn ved en Elv, som strømmer ned fra Grændsen af Søre-Vartdal og Flaaskjærstrand; Lidnæs, 4—:—12, med 2 Opsiddere, Nabogaard til ovenmeldte Lystad:

b. Paa Fjordens vestre Side: Sørheim, 6—:—2, med 3, beliggende ved sydøstre Fod af Steennæsveten, samt Rødø, 1—4—4, med 2, beliggende paa Rødøen i Fjordens Aabning.

Naar hertil kommer de under Lidbygden i Volden omtalte 5 Gaarde med 16 Opsiddere, vil dette Bygdelag indbefatte 17 Gaarde med 39 Opsiddere og omtrent 300 Sjele.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

Efter de statistiske Tabeller var Udsæden:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	4 Tdr.	159 Tdr.	495 Tdr.	2500 Tdr.	918 Tdr.
hvoraf i Ørstens Sogn	$2\frac{2}{3}$ —	51 —	192 —	798 —	327 —
altsaa i Volden	$1\frac{1}{3}$ —	108 —	303 —	4702 —	591 —

Efter Middeltallet af Opgaverne over Foldigheden skulde Avlingen være:

I Volden	8 Tdr.	873 Tdr.	1818 Tdr.	8510 Tdr.	4664 Tdr.
i Ørsten	29 —	459 —	1728 —	3192 —	3433 —

Det er saaledes iøinefaldende, at Kornavlingen for Ørstens Vedkommende maa være tilstrækkelig til Behovet, især da Foldigheden af Havren kun er beregnet til 4; og dette bekræftes ogsaa af den derværende Landhandler, der alligevel oplyser, at han jevnligen afsætter flere Hundrede Tønder om Aaret, men forklarer, at Grunden dertil er at søge i en mindre god Oeconomie, idet nemlig Sognets Indvaanere om Høsten sælge deres Fedevarer, og siden for en overveiende Deel leve af Grønvarer.

For Voldens Sogn, hvor Havresæden er saa aldeles overveiende, kan Spørgsmaalet stille sig mere tvivlsomt, og Lehnsmanden oplyser, at der i den forløbne Femaars-Periode var indført til begge Sogne omtrent 1600 Tønder aarlig, ligesom han antager, at der efter det sædvanlige Forbrug mangler $\frac{2}{15}$ Dele i Avlingens Tilstrækkelighed. Forøvrigt oplyser Lehnsmanden, at man endnu i Volden benytter Plove og Harve af Træ, og at der kun var opdyrket 191 Tønderland Nyland i 5 Aar, samt at næsten Halvdelen heraf, 81 Tønderland, kom paa Ørsten.

Hamp og Liin dyrkes ikke, og kun lidt af Humle.

Havedyrkning finder ikke Sted hos Almuesclassen uden af Frugttræer, og det kun af simpleste Slags. Dog tilvirkes Ribs- og Solbærviin, som finder Afsætning i Aalesund.

Qvægavl.

Kun saare lidet af gammelt Agerland udlægges til Eng, og alt hvad der hidtil er foretaget til Englandets Forbedring,

bestaaer deri, at der hist og her i det Smaa er optaget Engvanding ved Overrisling. Vaar- og Høstbeitning finder Sted næsten overalt. Sultfordring om Vinteren er endnu herskende; Qvæget er lidet og giver lidet Udbytte. Men over Stellet med Afdraatten høres dog i den senere Tid ingen væsentlige Klager. Tvertimod skal dette i den sidste Tid i Ørstens Sogn kjendelig have forbedret sig. De ypperlige Havnegange og Udmarkslaatter gjøre, at Qvægholdet er stort, saa at der af Afdraatten bliver betydeligt Overskud, som afhændes i Aalesund og Bergen.

I 1855 var Qvægholdet som følger:

I hele Præstegjældet	610 Heste	5965 Storq.	8207 Faar	3337 Gjed.	291 Sviin.
Deraf i Ørstens Sogn	214 —	2238 —	2446 —	602 —	141 —
altsaa i Voldens Sogn	396 Heste	3727 Storq.	5761 Faar	2775 Gjed.	150 Sviin.

Det vil heraf falde i Øinene, hvilken forholdsmæssig Overvegt Ørstens Sogn har i Antal af Storqvæg og Sviin, og desuden skal selve Qvægracen der være bedre end i Volden.

Skovdrivt.

I Bygdelagene Birkedal og Østfjorden haves Furuskov, men neppe til det Halve af Præstegjældets Behov, og Vaar- og Høstbeitningen er i dette Præstegjæld, som allevegne, til Hinder for Opkomst af ny Skov i Stedet for den ødelagte. Birke- og Oreskovene ere derimod frodige, saa at der kun er enkelte Gaarde, som trænge til at benytte Brændetorv til Brændsel ved Siden af Birk. Desuden afhændes Birkeved udenfor Præstegjældet til Aalesund og Herø. Kulbrænding drives til Fornødenhed, men Tjærebrænding er saa godt som ganske ophørt.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted; men i Birkedalen, ved Høidal og Ulleland haves fortrinlig Sandsteen, ligesaa Klæbersteen. Almuen forsyner sig deraf med Qværnestene, Alvsteen og Bryner. Ligesaa haves Amiant i Birkedalen.

Fiskerier.

Disse ere af temmelig stor Betydning.

I begge Sogne, men forholdsmæssig meest i Ørsten, deeltages i Skreidfiskeriet, hvoraf Lehnsmanden har beregnet Udbyttet til omtrent 6200 Spd. aarlig, hvoraf henved Halvparten tilfalder Ørsten.

Sommersilden er aarvis, om end afvexlende, i begge Sogne, især dog i Ørstens Sogn og i Østfjorden af Volden; men det Meste af Fangsten forbruges i Præstegjældet, og kun nogle Hundrede Tønder gaae over i Handelen. Ligesaa Lax, Qveite og Storje, samt Sommertorsk, Smaasei og anden Huusholdningsfisk. Paa selve Voldenfjorden er dog Fangsten mere vanskelig formedelst dens store Dybde. Foruden Deeltagelsen i Skreidfisket for egen Regning afgaae ogsaa fra dette Præstegjæld en Mængde Tjenestekarle og andre Arbeidsfolk til Skreidfiskebankerne for at tjene som Roerskarle; og denne Deel af Præstegjældets Deeltagelse vilde maaskee være den fordeelagtigste, naar den ikke medførte, at Præstegjældet tabte Arbeidskræfter ikke blot medens Skreidfisket vedvarer, men ogsaa derved, at saadanne Arbeidsfolk meget ofte med det Samme udflytte deels til Herø og deels til Aalesund og det nordre Fiskeridistrict, og det ikke blot for der at forblive, men ogsaa for at søge Ophold udenfor Amtet især ved Fyrvæsenet.

Binæringer.

Baadbyggerie indtager blandt disse en høi Plads. Det drives især i Birkedalen, hvorfra aarligen afhændes omtrent 160 Baade af Middelværdie 10 Spd., saa at ikke blot hele Søndre Søndmøre derved forsynes, men ogsaa for en Deel Nordre Søndmøre og i mindre Grad andre Dele af Amtet. Disse Baade staae, under Navn af søndmørske Baade, i megen Anseelse, som trygge Seilbaade.

Fabriker haves ikke, og af Haandverkere haves kun en Skomager og en Farver, som gjøre Hovednæring af deres Haandverk. Forøvrigt indgaae alleslags Haandverksarbeider under Huusfliden, der er god, saa at her neppe kjøbes noget andetstedsfra enten til Beklædning eller til Gaards- og Fiskeredskaber. Nogle Faae have ogsaa lært at væve Tøier og Enkelte Dobbeltspinding.

Jagt drives efter Ræve, Sælhunde, Ryper og Aarfugl.

Fyrvæsenet har herfra faaet dets fleste Arbeidere.

Handel og Skibsfart drives af 2 Landhandlere, hvoraf den ene er bosat paa Rødsæt i Volden, den anden paa Vik i Ørsten. Desuden føres endnu for en Deel Fedevarer og Skindvarer af Bønderne directe til Bergen med hjemmebyggede Fartøier, hvilket dog er i Aftagende. — Heste, Faar og tildeels andre levende Creature blive for største Delen opkjøbte af omreisende Handelskarle og afhændede deels paa Romsdals Marked deels directe til Indlandet og Trondhjem.

§ 5. Veie, Postvæsen og almeennyttige Anstalter.

Præstegjældet har følgende Veie.

a. Hovedvei fra Kile gjennem Birkedalen til Nordfjordsgrændsen med Bjermelandsdalen, der gaaer op fra Raustdal ved Eidsfjorden (see nedenfor) . . . . 17,061 Alen

b. Bygdeveie:

1. Den almindelige Bygdevei fra Rødsæt i Vikebygden over Eksætfjeldet til Ørstensvik og derfra gjennem Ørstendalen til Grændsen af Hjørundfjord . . . . 37,237 „
2. Østfjorddalens Vei fra Vikestrand ved Østfjorden langs dennes Sydside til Gaarden Kalvøen . . . . 22,476 „
3. Vikebygdveien fra Halkelsvik til Rødvand . 4,490 „
4. Melsveien paa søndre Side af Ørstenselven fra Os til Aarflot . . . . 6,599 „
5. Foldstaddalsveien fra Høgebro i den almindelige Vei til Kjølaas . . . . 12,222 „
6. Bjørdalsveien fra Vatne til Bjørdal . . . 2,070 „

Tilsammen . . 102,125 Alen

eller 5⅝ Miil og 875 Alen, hvoraf 2¼ Miil indenfor Grændserne af Ørstens Sogn.

Desuden haves i Voldens Sogn en Ridevei fra Gaarden Hjorthoug indenfor Furnæsset op til Sæteren omtrent ½ Miil lang.

Men ved disse Veie maa mærkes Følgende:

a. Hovedveien gaaer fra Kile i Dalens nedre Deel til Gaarden Birkedal paa vestre Side af Elvedraget opad en Præci-

pice ved det nederste Vand og langs med det mellemste Vand i Fjeldhøiden Thors Side, hvor Vedligeholdelsen af behørig Veibrede er en Umulighed formedelst idelige Nedglidninger af Steen og Gruus fra Fjeldsiden. Den kan derfor, uden Hensyn til hiin Præcipice, aldrig blive noget videre end en Ridevei, som kun med Forsigtighed kan passeres med enkelt Karriol. Paa den østre Side af Elvedraget er derimod gunstigere Veiterrain lige op til Helsæt, ligeoverfor Gaarden Birkedal. Fra Birkedal følger Veien Birkedalselvens øvre Løb med lang og stærk Stigning til Grændsen til en Høide over Havfladen af 1325 Fod, medens den fra Helsæt langs det øverste Vand og Stigedalselven har gunstigere Stigningsforhold til Fogderiegrændsen paa 940 Fods Høide.

b. Østfjorddalens Vei mangler Fortsættelse til Sjaastadeidet ved Hjørundfjordsgrændsen.

e. Det er en Besynderlighed, at ikke Vikebygdveien er fortsat over Krøveleidet til Bondalen, hvorved vilde være erholdt en Veiforbindelse med Hustadbugten i Hjørundfjord af blot 2 Miils Længde, istedetfor at der nu er 3 Miil.

d. Der mangler en meget væsentlig Vei i Ørstens Sogn fra nordøstre Side af Ekfæteidet langs Ørstensfjorden til Birkenæs eller Steennæs ved Ekøfjorden, som Hovedveilinie for Volden, Ørsten og Hjørundfjord til Aalesund, naar den fra Eksund paa nordre Side af Ekøfjorden blev fortsat over Hadalen og Snipsøredalen.

e. Foldstaddalsveien mangler Fortsættelse til Hjørundfjordsgrændsen mod Veien fra Standal.

f. Fra Vatne vilde Bjørdalsveiens Fortsættelse til Hjørundfjord være den naturlige Forbindelseslinie, istedetfor at den almindelige Bygdevei forlader Dalføret og stiger op til en Høide af 900 Fod.

Præstegjældet har Postaabnerie paa Ekfæt; — men dette Sted er under alle Omstændigheder ikke det rette. Halkelvik synes at maatte være selvskrevet dertil. Foruden Sognepræsten, Lehnsmanden og Landhandleren boer her ganske nærved Kirken Districtets Sorenskriver og Compagniechef tilligemed Premierlieutenanten, der for Tiden tillige er Veiinspecteur; og flere Gaarde ligge ganske i Nærheden, saa at det vel kan indtræffe, at her med Tiden danner sig en Kjøbstad, især dersom Vei bliver

lagt over Krøveleidet og Hovedveien fra Nordfjord omlagt, saa at den kan blive til nogen virkelig Nytte. Men forøvrigt ere maaskee Forholdene for en Kjøbstads Opkomst nok saa gunstige ved Ørstensvik, og det kan kun ved en planmæssig Udvidelse af Veivæsenet komme til at vise sig, hvilket Sted der bedst vilde egne sig til Kjøbstadanlæg.

Endelig har Voldens Præstegjæld en Sparebank, oprettet i 1854, og som allerede under 9de Mai 1859 havde en Capital af 44,539 Spd. 38½ Skill., hvoraf 1,971 Spd. 102 Skill. tilhørte Banken selv. Den har sin Bestyrelse i Vikebygden hos Landhandler Olsen paa Gaarden Rodsæt.

IV.

Vanelvens Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal Matriculskyld, Bestanddele samt kirkelig og borgerlig Ordning.

Vanelvens Præstegjæld grændser mod Syd til Davikens Præstegjæld i Nordfjord, hvorfra det adskilles ved den nordfjordske Fjeldrække paa en Længde af 1½ Miil; mod Øst til Voldens Præstegjæld, hvorfra det adskilles ved Søvdefjeldene paa en Længde af 1¾ Miil; mod Nord til Sognene Røvde og Sandø af Herø Præstegjæld, hvorfra det adskilles deels ved Søvdefjeldenes vestlige Fortsættelse, Røvdestrandens Fjelde, deels paa en kort Strækning ved Røvdefjorden, ved Brandalsstrandens Fjelde, og deels endelig ved Hougsfjorden; mod Vestsydvest til Sælø Præstegjæld i Nordfjord, hvorfra det adskilles deels ved Vanelvsfjord og deels ved den nordfjordske Fjeldrække, hvor denne bøier sig mod Nordost.

Størrelsen er omtrent 2¾ Qvadratmiil og Folketallet 2039, hvoraf 1250 i Vanelvens Hovedsogn og 789 i Søvde Annexsogn. I 1825 var Folkemængden 1598; Forøgelsen altsaa 441 eller henved 28 pCt. Matriculskylden i 1840 udgjorde 548—1—12, hvoraf i Hovedsognet 340—1—9; i Annexet 208—=—3.

Det indbefatter den største Deel af den vanelvenske Halvø indenfor Steensvikfjordens Bygdelag af Volden, Røvde og Brandal-

stranden af Herø, samt Vanelvsfjorden, og er fra Nord til Sydsydost i en Miils Længde gjennemskaaret af den fra Rovdefjorden indgaaende Sovdefjord. Dette Areal er saaledes deelt mellem Sognene, at Anneret indeholder den nordøstlige Deel, det vil sige begge Bredder af Sovdefjorden og 3de fra dens Bund opgaaende Dalfører, medens det Øvrige tilhører Hovedsognet. Hvert Sogns Fladeindhold staaer nogenlunde i Forhold i Folkemængde og Matriculskyld. Præstegjældets Hovedkirke, St. Jetmunds (Eatmunds) Kirke, formodentlig den ældste Kirkebygning i Riget, staaer paa Aahjem i den fra Vanelvsfjorden opgaaende Vanelvsdal. Det er en høist uanselig Graasteensbygning, mørk og altfor liden, hvorfor det er bestemt, at en ny Kirke skal opføres ligesom og at denne skal staae paa Gaarden Slagnæs, der er Sognets og Landskabets naturlige Centrum, som nedenfor vil sees. Den gamle Kirke er en Langkirke med et forholdsmæssig rummeligt Vaabenhuus, som fører Navn af Statkirken, og rimeligviis i en fjern Fortid er tilføiet til Afbenyttelse for Indvaanere fra den tilstødende Deel af Statlandet, som have lettere for at søge til Gudstjeneste her, end i deres egen Sognekirke. Annexkirken er en laftbygget Langkirke, opført i 1836 paa Gaarden Vik ved Sovdefjordens Bund.

Præstegaarden, Thorvik, ligger ved en lille Bugt af Vanelvsfjorden, omtrent 1600 Alen fra den gamle Kirke, men omtrent $\frac{1}{4}$ Miil fra Slagnæs.

Præstegjældet udgjør et Formandskabsdistrict og har fælleds Skole- og Fattigcommissioner med 5 Skolelærerdistricter, hvoraf der i det ene af Skolelæreren holdes fast Skole.

Ligesaa udgjør Præstegjældet et Thinglag og et Lehnsmandsdistrict, hvis Lehnsmand for Tiden boer paa Gaarden Fiskaa paa Sovdseidet omtrent lige beqvemt for begge Sogne.

Vanelvens Præstegjæld hørte til Voldens Præstegjæld indtil 1610, som allerede omtalt i Indledningen.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Om Fjordene og Fjeldene henvises til, hvad der under 1ste og 2det Afsnit er forklaret. Her skal kun om Vanelvsfjorden bemærkes, at den kun i den yderste og inderste Deel noget mærkelig overstiger $\frac{1}{4}$ Miil i Breden, saaledes at den mellem Fastlandet og Revjehornet paa Statlandet nærmer sig til $\frac{1}{2}$ Miil, og

ved Slagnæsset, hvor den deler sig i 2de Arme, er den omtrent ½ Miil bred. Revjehornet rager frem fra Statlandet for dens Aabning ved Hougsfjorden, hvorved den faaer Udseende af en Saltvandsindsø. Søvdefjorden er endnu smalere, i den ydre Deel omtrent ⅙ Miil, men inderst omtrent ¼ Miil. I dens ydre Deel er den udsat for Kastevinde.

Elve og Ferskvande.

1. Vanelven med dens 2de Bielve, Sundals- og Aahjemselven samt Gusdalsvandet er allerede omhandlet under 1ste Afsnit § 5, som en af Amtets Hovedelve. Her skal med Hensyn til bemeldte Ferskvand tilføies, at det paa begge Sider er temmelig skarpt begrændset af Fjeldene, saaledes at man baade fra Hoveddalens øvre Deel, Almklovdalen, og Sidedalen, Sundal, indtil 1840 neppe kunde komme ned til Kirken uden ved at benytte Baad eller tilfods, hvorom mere nedenfor.
2. Skorge-Elven er en ubetydelig Elv, som maa nævnes, fordi den tildeels danner Grændsen mod Nordfjord. Den udspringer fra Maurstadeidet og strømmer nordlig ned i Polden, hvor den falder ud mellem Skorge-Gaardene, hvoraf den ene tilhører Vanelven, den anden Sælø.
3. Sylte-Elven, ¾ Miil lang, udstrømmer fra Vanelvsfjeldene i nordvestlig Retning og falder ud i Sylteviken ved Gaarden Sylte.
4. Nordals-Elven i Søvde udspringer paa Søvdefjeldene i Retning mod Gaarden Indselsæt ved Steensvikfjorden i Volden og kommer altsaa fra Øst, ikke fra Nord, og strømmer i vestlig Retning ud i Søvdefjorden ved Gaarden Vik paa østre Side af Fjordens Bund. I denne Elv er ovenfor Gaarden Brudevold, som nævnes nedenfor, et mærkeligt Vandfald, 72 Fod høit, kaldet Sarpen.
5. Ribsdals-Elven har Udspring paa Søvdefjeldene i Retning mod Omelfotbygden ved Steensvikfjorden og kommer altsaa fra Sydøst — ikke fra Nord, — og strømmer i nordvestlig Retning, men falder ikke directe ud i Søvdefjorden, men i Sørdalsvandet, saa at den altsaa er at betragte som Bielv til efternævnte Elvedrag.
6. Sørdalselven, 1 Miil lang, udspringer paa Vanelvsfjeldene i Sydvest og strømmer nordøstlig ned i Sørdalen, hvor den

danner et anseeligt Ferskvand, og ⅛ Miil nedenfor dette falder ud i Søvdefjordens Bund ved Gaarden Mykleboſtad, over ⅛ Miil fra Nordalselvens Udløb.

Flere Elve ville blive nævnte under Bygdelagene.

§ 3. Bygdelage.

1. Vanelvsdalens Bygdelag med 29 Gaarde, af Matriculskyld 127—2—4, 52 Opsiddere og 475 Sjele fra Grændsen af Steensvikbygden i Volden til Polden og Slagnæsset. Her kan mærkes følgende Gaarde:

   Store Almklov, 3—=—18, øverste Gaard i Dalen, henved 1 Miil fra Fjorden, med 1 Opsidder; Helgebostad, nordre og søndre, hver 4—=—1, med 2; Gusdal, 8—3—16, ved øvre Ende af Gusdalsvandet; Sundal, 8—2—4, i Sidedalen, med 4; Kriken, 7—=—22, nedenfor Gusdalsvandet med 2; Thue, 15—3—12, beliggende ved Polden paa sydvestre Side af Elvens Udløb, med 7; Skorge, 5—1—4, beliggende ved Skorgeelvens Udløb i Polden; Aahjem, 11—2—=, ved Hovedelvens Udløb i Vanelvsbugten, med 3 Opsiddere, hvoraf den ene er Landhandler; Postaabnerie, Skyds= og Postſkifte; Løvold, 6—3—21, med 2; Thorvik, 4—1—19, Præstegaard, beliggende ved den lille Thorvikbugt, som gaaer ind paa søndre Side af Slagnæsset.

   I dette Bygdelag er at mærke Aahjemsdalen, som gaaer op paa søndre Side af Elven ovenfor Gaarden Thue i sydlig Retning og mødes af det fra Gaarden Maurstad ved Eidsfjorden i Nordfjord opgaaende Dalføre, hvorved dannes det 750 Fod høie Maurstadeide, paa hvilket er flere Ferskvande og gode Havnegange samt dyrkbare Marker, og hvorover nu Hovedvei kan ventes anlagt ifølge Storthingsbeslutning af 1860.

2. Syltefjordens eller rettere Syltevikens Bygdelag, indbefattende begge Bredder af Syltevikena, Hovedsognets Andeel af Søvdseidet, og den tilstødende nordøstre Bred af Vanelvsfjorden samt den Vanelven tilhørende Andeel af Haakatlestranden. Dette Bygdelag har 45 Gaarde, Matriculskyld 212—3—5, med 90 Opsiddere og 765 Sjele.

Blandt Gaardene maa mærkes:

a. Ved Sylteviken og paa Søvdseidet.

Slagnæs, 7—2—=, med 4 Opsiddere, Hovedkirkens fremtidige Plads; Ekreim, 7—3—1, med 4, ved Udløbet af en Elv; Hatlebrakke, 5—4—19, med 3; Sylte, 8—2—15, med 3; Vedenæs (Vidanæs), 11—1—12, med 2; Skjerven, 5—2—6, med 2; Indre Thunheim, 7—1—10, med 2; Midtre Thunheim, 9—4—19, med 3; Yttre Thunheim, 9—3—7, med 2; Fiskaa, 12—=—14, med 5, ved en lille Elv; Aarø, 8—1—14, med 2; Store Eide, 18—2—2, med 5; og Lille Eide, 6—1—20, med 2 Opsiddere.

b. Ved Vanelvsfjordens nordøstre Side: Thorlen, 5—=—16, med 2; Indre Strand, 3—2—11, med 2; Yttre Myklebostad, 6—1—20, med 2; Hundnæs, 7—2—12, med 2; og yderst Krokdal, =—=—13, Ødegaard, beliggende paa Haakatlestranden ved Grændsen af Sandø Sogn i et Dalføre, som paa Nordsiden af den maadelige Fjeldhøide Krokhornet, fører op til Brandals- og Sandvikseidet i Sandø.

Disse 2de Bygdelage er det, som danner det nuværende Vanelvens Hovedsogn; og til dem slutter sig paa det nøieste den tilstødende Deel af Statlandet fra Polden til Revjehornet, saavel ved Beliggenhed, som ved Fælledsskab i Interesser formedelst Fiskerierne i Vanelvsfjorden. Saavidt vides, er der fra inderste Gaard, Kjøde, til yderste Gaard, Borgund, 29 Gaarde med 65 Opsiddere og altsaa rimeligviis en Befolkning af 400 Sjele, der høre til Sælø Præstegjæld, men som fra Oldtiden have søgt til Vanelvens Kirke, som allerede omtalt. At den hele nordøstre Side af Statlandet ogsaa i Middelalderen har hørt til Vanifli Skibrede tilligemed Ørne Hougsholmen, Qvamsø og Ristø, er høist rimeligt; thi, da det maa ansees for vist, at Søvde Sogn hørte til Raudvinjar Skibrede, vilde Vanifli Skibrede i modsat Fald være altfor lidet. Ved sidste Besættelse af Herø Kald blev ogsaa Forbehold taget om fremtidig Henlæggelse af nogle Gaarde udenfor Revjehornet til Sandø Sogn; men, saavidt vides, er der ikke endnu taget noget saadant Forbehold med Hensyn til Gaardene indenfor Revjehornet.

3. Det tredie Bygdelag i Præstegjældet, er Søvde Sogn, der er

saa samlet om Søvdefjorden, at ingen Underafdeling er fornøden for at lette Oversigten.

Det er et godt udstyret District, der ved de naturlige Forholde er sat i nøieste Forbindelse med Hovedsognet. Et med naturlig Ridevei forsynet Eide fører fra Sordalen over til Almklovdalen; og fra Nordalen paa østre Side af Søvdefjordens Indre saavelsom fra Koppernæsset ved Søvdefjordens Sammenflyden med Røvdefjorden er brede Strandsider, beqvemme til Veianlæg til Søvdseidet og over dette om Sylteviken til Slagnæsset og Vanelvsdalen. Det er kun at beklage, at dette ikke hidtil er blevet benyttet: noget, som vel nu, efter Hovedkirkens Flytning til Slagnæs, kan ventes rettet. Blandt Gaardene maa mærkes:

Yttre og Indre Skaar, 3—4—6 og 3—2—1, med 4 Opsiddere, beliggende ved Udløbet af en lille Elv paa Østsiden af Fjorden lidt nordligere end den paa Vestsiden liggende Gaard Eidsaa; Opsal, 5—2—2, med 3 Opsiddere, ligeledes beliggende ved Udløbet af et noget større Elvedrag; Eikreim, 8—3—16, med 4; Brudevold (Brautevold), 5—=—16, med 2, og Landsverk, 6—1—10, med 3 Opsiddere; Nordal, 17—1—22, med 9 Opsiddere, alle beliggende i den frugtbare Nordal; Vik, 22—1—10, med 12 Opsiddere, beliggende ved Nordalselvens Udløb i Fjordbunden. Her staaer nu Kirken siden 1836. Myklebostad, 39—1—1, med 17 Opsiddere, beliggende paa begge Sider af Ribselvens Udløb i Sordalsvandet og paa begge Sider af Sordalselvens Udløb i Fjorden; Nedre Berg, 5—3—12, beliggende ved Sordals Elv ovenfor; Takfæt, 6—3—4, med 4 Opsiddere; Eidsvaa, 12—3—1, med 4 Opsiddere; Øren, 5—3—12, med 2 Opsiddere; Sandnæs, 13—=—9, med 5 Opsiddere; Lid, 5—=—16, med 3 Opsiddere, og Koppernæs, 4—=—=, yderst ved Røvdefjorden ligeoverfor Søvdsnæsset i Røvde paa Østsiden af Søvdefjordens Munding, og ligeoverfor Indre Saude paa Gurskøen.

§ 4. Næringsveie.

Vanelvens Præstegjæld er formodentlig et af de bedst eller ialfald jevnest udstyrede Landskaber i hele Amtet med Hensyn til Landbovæsen og andre Næringskilder paa Landjorden. Men

Præstegaardens og Hovedkirkens uheldige Beliggenhed har vedligeholdt en Afsondring mellem de forskjellige Dele, saa at man ikke er bleven opmærksom paa, hvorledes det af selve Naturen er indrettet til en Eenhed; — og dette har hidtil havt de samme Følger her, som andetsteds. Præstegaarden burde ligge ved Sylteviken.

Agerbrug.

Jordbunden er allevegne god, og vel endog, ialfald for en stor Deel, fortrinlig. Hovedsognets Indvaanere roses af Strøm for Sparsomhed og Omtanke; men de have dog ikke tilegnet sig den nyere Tids Fordringer paa Engdyrkning og Grunddigning. Paa Søvdseidet ere store Myrstrækninger, som med Lethed og Simpelhed kunne opdyrkes, men henligge uden anden Afbenyttelse end til Havnegang med Mosegræs. Annexsognets Indvaanere ere derimod endnu, ligesom i Strøms Tid, ikke godt anseete i Districtet, især med Hensyn til personlig Reenlighed, og de skulle være en temmelig uanseelig og kraftløs Folkerace: Alt en naturlig Følge af det ulykkelige Isoleringssystem, som har fundet Sted, men som man vel nu tør haabe, at der vil blive gjort en Ende paa, især naar det nye Veianlæg over Maurstadeidet kommer til at erholde behørig Fortsættelse. For Tiden staaer Agerbruget paa et temmelig lavt Standpunct; men det skal dog ikke være betydeligt Kornindkjøb, som tiltrænges.

I 1855 var Udsæden efter Opgaverne:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	½ Tde.	29 Tdr.	163 Tdr.	953 Tdr.	509 Tdr.
og Foldigheden		10 —	6 —	5 —	8 —
sandsynlig Avl	5 Tdr.	200 Tdr.	978 Tdr.	4665 Tdr.	4072 Tdr.

Liin, Humle og Hamp dyrkes ikke, ligesom ei heller nogen Rodfrugtavl finder Sted og Havedyrkning drives kun hos Sognepræsten, Landhandleren og Lehnsmanden.

Qvægavl.

Engdyrkning finder ikke Sted uden hos Lehnsmanden. Men Havnegangene ere ypperlige og udstrakte, især i Søvde.

I 1855 var Qvægholdet som følger:

299 Heste, 2536 Storqvæg, 4180 Faar, 549 Gjeder og 123 Sviin.

Herved kan mærkes, at der i Søvde kun var 25 Sviin; men forøvrigt er Forholdet nogenlunde jevnt mod hvert Sogns Folketal saavel i Qvæghold, som i Udsæd, dog saa at der i Søvde hverken var udsaaet Byg eller Rug. Fjøse, Stalde, Røgt og Stel skal ikke være bedre her, end i Sødistricterne i Almindelighed, uagtet Vanelven hovedsagelig er et Landdistrict. Dog er Smørproductionen bedre i Hovedsognet, hvis Smør finder Afsætning i Nordfjord, noget, som vel hovedsagelig er at tilskrive Landhandler Ravn paa Aahjem.

Skovdrivt.

Der skal endnu være nogen Furuskov i Søvde, i Syltevikfjeldene og i Vanelvsdalen, men aldeles utilstrækkelig for Behovet, som derfor maa fyldestgjøres ved Kjøb fra Nordfjord, indtil man lærer at afskaffe Vaar- og Høstbeitning, og at sørge for nogen Fredning af Skovmarken. Løvskov, især Birk og Or voxer tilstrækkeligt til Behovet.

Bergverksdrift

finder ikke Sted, men Jernmalmleie haves i stor Maalestok i Fjeldregionen mellem Fiskaa og Røvdefjorden. I Aaret 1757 toges dette under Drivt af daværende Foged Alsing; men af Mangel paa Brænde maatte Marsovnen opføres paa Osmarken i Romsdal, 15 Mile derfra. Men Omkostningerne vare for store. Søndmøringerne, som trængte til Trælast fra Osmarken, klagede over Skovens Formindskelse, og Romsdølerne over Circumference-Rettighederne. Alsing blev afskediget og døde i 1780; hvorefter Verket ved Kongelig Resolution af 1781 blev standset og Alsings Enke affundet ved en Pension af 200 Rd. d. C., — uden at dette dog hjalp noget til at bevare Osmarkens Skove, hvoraf der nu blot er ringe Levning tilbage.

Sandsteen findes ligeledes i stor Mængde i begge Fjeldsider ved Vanelvsdalen; Vegsteen i Sundal. Ligesaa findes Amiant, Granater og Svovlkiis; fiint, guult og hvidt Elveleer; Okker og ved Fiskaa Asbest: alt efter Strøms Beretning.

Fiskerie

er i dette Præstegjæld ikke nogen Hovednæring, men dog af megen Vigtighed, da Sommersilden jevnlig gaaer ind i Vanelvsfjorden,

om end ikke i stor Mængde, ligesom og Lax og andre Huusholdningsfiskarter, og deriblandt Makrel, søge ind i begge Fjorde. Deeltagelsen i Skreidfisket i Sandø Sogn er derimod ikke af stor Betydning, skjønt den endnu fortsættes deels for egen Regning, og ved egne, men mindre Baade, og deels ved at præstere Leiearbeidere.

Binæringer.

Huusfliden er i Hovedsognet ret god hos begge Kjøn, i det at her tilvirkes det Fornødne af Klæder, Gaards- og Fiskeredskaber. Imidlertid sælges dog Uld udenfor Præstegjældet, istedetfor at benyttes til Tilvirkning af Tøier til Salg; og i den sidste Tid vil man have bemærket, at der spildes utilbørlig Tid ved Speculationer efter Sommersild og Storsild.

Landhandel og Skibsfart drives af en Landhandler paa Gaarden Aahjem og af en enkelt Gaardbruger.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Præstegjældet har en Hovedveistrækning over Søvdseidet fra Eidsaa til Fiskaa, henved ⅝ Miil lang, og har nu Udsigt til at faae en lignende fra Maurstadeidet ned i Vanelvsdalen ifølge oftnævnte Storthingsbeslutning. Af Bygdeveie har Hovedsognet fra Aahjem til Almklov 16,150 Alen med en Sidevei opad Sundalen fra Gusdal, 5,800 Alen, og en Bivei til Præstegaarden, 1,632 Alen, alt i tarvelig Stiil, tilsammen 23,572 Alen, hvoraf dog henved ¼ Miil langs Gusdalsvandet kun er Ridevei.

Annexsognet har Veie i Sørdalen og Nordalen, tilsammen . . . . 21,430 —

Ialt af Bygdeveie 45,002 Alen,

eller 2½ Miil.

Men, ligesom de sidstnævnte 2de Veistykker ikke engang ere satte i Forbindelse med hinanden, end sige med Hovedveien, saaledes var det ogsaa oprindeligt, ifølge det herskende Affondringssystem, bestemt, at Veiene fra Sundal og Almklov skulde gaae adskilte fra hinanden, hver paa sin Side af Gusdalsvandet, istedetfor at samles ovenfor Vandet, hvilket sidste det først lykkedes at bevirke efter 1840.

Præstegjældets Postaabneri er hos Landhandleren paa Aahjem. See forøvrigt det om Postveien Forklarede under Fogderiet.

X.

Herø Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld omfattede i Middelalderen tillige det nuværende Ulfsteens Præstegjæld og bestod ligesom Volden af 4 af de 8 Skibreder, hvori Søndre Søndmøre var inddeelt, nemlig Hareidets, Ulfstens, Njardeyjar og Raudvinjar, dog med Undtagelse af Søvde Sogn, istedetfor hvilket de 3de Øer nærmest Statlandet vare blevne henlagte til Herø, medens Søvde tilligemed Vanelven vare lagte til Volden. Men, efterat Vanelven i Aaret 1610 var blevet et særskilt Sognekald, blev der først oprettet et residerende Kapellanie for Ulfsteen, og dette tilsidst forandret til et selvstændigt Sognekald.

Det nuværende Herø Præstegjæld grændser mod Syd til Vanelvens Præstegjæld; mod Østsydøst til Volden, mod Østnordøst til Ulfsteens Præstegjæld; mod Nord, Nordvest og Vest til Vesterhavet; og mod Vestsydvest til den ydre Deel af Sælø Præstegjæld paa den anden Side af Vanelvsgabet.

Det adskilles fra Vanelven ved Brandalsstrandens og Røvdestrandens Fjeldregioner; fra Volden først ved en vilkaarlig Linie over østre Deel af sidstnævnte Fjeldregion og derefter ved Røvde- og Ekofjorden; fra Ulfsteen først ved en vilkaarlig Linie over vestre Ende af Nore-Laupens Fjeldrække og derefter ved den fra Røvde- og Ekofjordene indgaaende Legangerbugt, ved Dragsund og ved Gardnæsviken.

Præstegjældets Størrelse, som hos Kraft er angivet til 2¾ Qvadratmiil, maa imidlertid med Indbegreb af de Fjordstrækninger, som indenfor den antagne Amtsgrændse gjennemstrømme det, være omtrent 6 Qvadratmile, hvorved endda er at mærke, at Sviinøen og de den omgivende Fiskegrunde ikke ere indberegnede i dette Areal. Folketallet var i 1855: i Herø Hovedsogn 1541; i Sandø Sogn 1498; i Røvde Sogn 749, tilsammen 3788. I 1825 var

Folketallet i Herø 1027; i Sandø 1055; i Røvde 515, tilsammen 2597; Forøgelsen altsaa 1191 eller henved 46 pCt., størst i Herø, 50 pCt., derefter i Røvde: 45½ pCt., og mindst i Sandø: 42 pCt., hvilken sidste Forøgelse dog er større end i noget andet Præstegjæld eller Sogn i Søndmøre.

Præstegjældets Bestanddele ere:

1. Øen Gurskø, omtrent 1 Qvadratmiil stor med 1391 Sjele, beliggende mellem Røvdefjorden i Syd, Legangerbugten, Dragsundet og Gardnæsviken i Øst, Herøfjorden med Dimøvaagen i Nord, og Hidsegfjorden i Vest;
2. 2de Fastlandsstrækninger paa søndre Side af Røvdefjorden:
   a. Den vestlige: Brandals- og Haakalestranden, samt
   b. Den østlige: Røvdestranden;
3. Aursnæsset eller den sydvestlige Spidse af Hareidlandet med de mellem Gurskøen og Hareidlandet liggende Øer Maalø og Ekø med flere Smaaøer;
4. Nogle større og mindre Øer, beliggende deels i Herøfjorden og deels paa nordre Side af den, nemlig:
   a. Herø og Nautø med flere Smaaøer, beliggende paa søndre Side af Skibsløbet, men langs med Gurskøens Nordside.
   b. Rundøens Gruppe, bestaaende af Fiskeværet Flaavær og de middelstore Øer Skorpa, Qvalvikø, Bergsø, Bøland, Remø og Rundø tilligemed enkelte mindre Øer, alle beliggende nordenfor Herøfjordens Skibsløb.
5. Sandø Sogns 2de Øgrupper, nemlig:
   a. Sandø og Vaagø med flere mindre Øer, beliggende paa vestre og sydvestre Side af Hidsegfjorden; og
   b. Hougsholmen, Qvamsø og Ristø med flere mindre Øer, beliggende mellem Sandsfjorden og Vanelvsgabet, men paa Nordsiden af Hougsfjorden.

Da Gurskøen har noget over ⅓ Deel af Præstegjældets Folkemængde, bliver den betragtet som Præstegjældets Hovedland; og da dens bjergige Beskaffenhed medfører, at den ikke beqvemmelig kan danne nogen enkelt Sognemenighed, har det været uundgaaeligt at fordele den imellem de forskjellige Menigheder i Præstegjældet, og dette er skeet paa saadan Maade i det Væsentlige, at den nordre og nordøstre Strand i Forening med Øerne i og nordenfor Herøfjorden danner Herø Sogn; den vestre

Side i Forening med Sandø Sogns 2de Øgrupper og Brandalsstranden med Haakalestranden Sandø Sogn, samt søndre og sydøstre Side tilligemed Røvdestranden og Aursnæsset samt Øerne i Legangerbugen Røvde Sogn.

Gurskøens Nordside fra Hidseggen til Rambjørnen er omtrent 1½ Miil; men dens Brede indknibes i østre Ende ved Dimøvaagen (og Tjærvaagen) Sydsiden, som er over 1 Miil, afrundes noget i Øst ved Søre Laupen. Som Følge heraf er Østsiden fra Rambjørnen til Søre Laupen kun ¾ Miil, medens Vestsiden er omtrent 1 Miil. Dens Areal formindskes desuden ved Legangerbugten paa østre Side og Gursken samt Gjerdsviken paa vestre. I Dens Indre er kun 3 Gaarde, og paa Siderne er Befolkningen fordeelt som følger: paa Østsiden 299 (hvoraf 78 tilhører Herø Sogn); paa Nordsiden 245, tilhørende Herø; paa Vestsiden og sydvestre Hjørne 659, tilhørende Sandø Sogn, og paa Sydsiden i Røvde 188. I Forhold til Strandsidernes Længde er her saaledes den bedste Befolkning paa Østsiden, især i den egentlige Legangerbygd, dernæst paa Vestsiden, hvor nemlig Strandsiderne, Vaagene iberegnet, udgjør over 2 Mile.

Herø Hovedkirke, som er en i 1860 opført vakker, lys og rummelig Trækirke istedetfor den gamle Muurkirke, der var bleven for liden, har faaet sin Plads paa den lille Herø, formodentlig af Agtelse for nedarvede Minder; men dette stemmer ikke med Sognets Fleerheds Tarv, som aabenbart maatte have anbefalet, at opføre den paa Bergsøen.

Sandø Sognekirke staaer paa Gaarden Kirke Sandø paa Sandøen, hvilket synes at være i sin Orden, da den Sandø Sogn tilhørende Deel af Gurskøen har en Folkemængde af 659 Sjele, for hvilke Kirkeveien, som stiger op til ⅞ Miil Søvei, ikke billigen kunde forlænges ved at lægge den i længere Frastand, medens det paa den anden Side ikke heller vilde være billigt at lægge Kirken paa Gurskøen, saalænge den yderste Øgruppe og Harkatlestranden maa savne en særskilt Sognekirke.

Røvde Sogns Kirke ligger paa Gaarden Store Røvde paa Røvdestranden, omtrent ¾ Miil fra dennes østlige Ende Voldshammeren, og omtrent ligesaa langt fra Sognets vestlige Ende ved Larsnæs, men henved dobbelt saa langt fra dets østlige Ende paa Aursnæsset.

Raftenæs Præstegaard ligger paa Nordsiden af Gursk-

øen ved Stokkesund, som adskiller fra Stokholmen, efter hvilket Sted den ogsaa kaldes Stokkesunds Præstegaard. Afstanden til Hovedkirken er omtrent $\frac{3}{8}$ Miil, til Sandø Kirke omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil og til Røvde omtrent $2\frac{1}{2}$, alt beregnet i lige Linier.

Det sees saaledes, at Præstegjældet, om end den kirkelige Ordning i det Hele efter de naturlige Forholde ikke hører til de uheldigste, dog maa være for stort til at varetages af een Sognepræst, og et Blik paa Kartet vil vise, at Haakatlestranden og især den yderste Øgruppe af Sandø Sogn befinde sig i en uheldig Stilling, uden at tale om, at Samqvemmet mellem Almue og Præst vanskeliggjøres i alle Dele af dette af stormfulde Fjorde splittede District, ligesom at Aursnæsset og Legangerbygden har indtil $1\frac{1}{2}$ Miil Kirkevei imod de herskende Vinde.

Præstegjældet danner et Formandskabsdistrict og et Skolecommissionsdistrict med 14 Omgangsskolelærere, men ingen fast Skole; ligesaa et fælleds Fattigcommissionsdistrict, men med factisk Adskillelse mellem Sognene. Endelig danner det ogsaa et Thinglag og et Lehnsmandsdistrict. Lehnsmanden boer paa Nykreim ved Legangerbugten.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Fjordene og Fjeldene ere i 1ste og 2det Afsnit behandlede saa fuldstændig, at det her kan være tilstrækkeligt at tilføie med Hensyn til Hidsegfjorden, at der fra den gaaer 2de Vaage ind i Gurskoens vestre Side, nemlig:

a. Gjerdesviken, der gaaer ind strax søndenfor Hidsegfjeldet i $\frac{1}{4}$ Miils Længde og optager en Elv, som, kommende fra Legangerfjeldet, gjennemstrømmer Fjeldregionen efter Længden i vestnordvestlig Retning og danner en Sæterdal, kaldet Sædal.

b. Gursken, en Vaag, $\frac{1}{2}$ Miil lang, som ligefor Sandøen gaaer ind i Gurskoen i østlig Retning mod Gurskeidet.

Af andre Elve og Ferskvande er her mange foruden den allerede omtalte Gjerdsvikelv, men ingen, som det er fornødent at omtale uden leilighedsviis under Bygdelagene.

§ 3. Bygdelage.

1. Herø Præstegjælds Andeel af Legangerbugtens Bygdelag. Dette Bygdelag, som begrændses af Vedøholmen, Rambjørnen, Legangerfjeldet, Søre Laupen, Røvde- og Eksfjorden, Lidals-

fjeld og Grauthornet, har hidtil været deelt mellem 3 Præstegjælde og 4 Sognemenigheder. Som Følge heraf har det for enhver af dem ligget i en Udkant, og altsaa været forsømt. Det er imidlertid et godt udstyret District med en concentreret Beliggenhed om Legangerbugten og staaer i den nøieste naturlige Forbindelse med Hareidets Sogn, deels ved det lave Hadareide og deels ved Vartdalsfjord, saa at det dermed danner et eneste Landskab, — og under den rimelige Udvikling af Veivæsenet i Fogderiet som af andre Grunde er at vente, og som allerede i 2det Afsnit er omtalt, er det utvivlsomt, at Bygdelaget vil opnaae en forholdsmæssig stor Vigtighed.

Hele Bygdelagets Bestanddele ere:

a. Af Voldens Præstegjæld: Øreno . . . 1—1—3, med 2 Opf. og 26 Sjele.
b. Af Ulfsteens Sogn 10 Gaarde . . . . . 29—1—5, med 19 — og 139 —

11 Gaarde, 30—2—8, med 21 — og 168 —

c. Herø Præstegjæld:

I Herø Sogn paa Gurskøens Østside Gaardene:

Djupvik, 5—1—23, med 4 Opsiddere, hvoraf den ene er Landhandleren paa Kjelsund; Dragsund, 4—4—16, med 2 Opf.
tilsammen i Herø 2 Gaarde, 10—1—15, med 6 Opf. og 78 Sjele.
i Rovde Sogn 18 — 50—4—1, med 39 — og 291 —

I Alt af Herø Præstegjæld . . 20 — 61—:—16, med 45 — og 369 Sjele.

Altsaa i hele Bygdelaget . . 31 Gaarde, 91—3—:, med 66 Opf. og 537 Sjele, hvortil kommer, at, naar der paa Eksund opføres en egen Sognekirke, er det sandsynligt, at begge Bredder af Vartdalsfjordens sydvestlige Deel ville foretrække at sogne dertil istedetfor til Hareidets Kirke.

Forøvrigt maa blandt Gaardene i Rødven Sogns Andeel af Bygdelaget mærkes:

Eksund, 9—1—13, med 5; Havvaag, 4—3—7, med 2, begge med flere paa Anesnæsset. Nykreim, 3—4—17, med 3; Leganger, 4—3—18, med 2, Skyds- og Poststifte; Josok, 4—3—7, med 2; og Voldnæs, 2—3—8 med 2, alle i den egentlige Legangerbygd paa Gurskøens Sydøstside.

2. Rovde- og Skredstrandenes Bygdelag.

Dette bestaaer af den øvrige Deel af Rovde Sogn, efter Fradrag af dets Andeel i Legangerbugten, see ovenfor 1. c., altsaa af begge Bredder af Rovdefjorden, med 29 Gaarde, 103—2—14, med 57 Opsiddere og 458 Sjele, hvortil kommer Velsvikbygden af Voldens Sogn med 3 Gaarde, 17—1—21, med 7 Opsiddere og 64 Sjele, saaledes at Bygdelaget i det Hele har 32 Gaarde af Skyld 120—4—11, med 64 Opsiddere og 522 Sjele, altsaa blot 6 Mennesker færre, end det hele nuværende Rovde Sogn havde i 1825.

a. Rovdestranden er en vakker Bygd med god Kornavling og udmærkede Havnegange; men om den gamle Befolkning siges der, at Halvdelen af den er uddød formedelst Ureenlighed, og afløst af Indflyttede fra andre Bygder. Foruden Velsvikelven nedstrømmer 2de Elve paa hver sin Side af Fjeldhøiden Rovdehornet og falder ud i Fjorden den ene ved Gaarden Videlden, 4—4—17, med 3, og den anden ved Aarskog, 5—1—16, med 2 Opsiddere. Foruden disse Gaarde maa mærkes Store Rovde, hvor Kirken staaer, 8—3—16, med 4; og Søvdsnæs, 2—4—6, med 2 Opsiddere ved Søvdefjordens Indløb.

b. Paa Rovdefjordens Nordside strækker den steile og af Revner gjennemfurede Skredstrand sig i ¾ Miils Længde fra østre Fod af Søre Laupen til omtrent ret Nord for Søvdefjordens Munding. Her kan mærkes Gaarden Aurvik, 5—=—18, med 3, og den allerede under Vanelven nævnte Indre Saude, 5—3—5, med 3 Opsiddere. Vestenfor sidstnævnte Gaard begynder den saakaldte Hallebygd, hvorom Strøm udtaler sig, og her er Yttre Saude, 7—=—18, med 5 Opsiddere, hvoraf den ene er Landhandleren paa Larsnæs, hvor der er Postaabnerie, Skyds- og Postskifte. Det Øvrige af Hallebygden tilhører Sandø Sogn.

3. Hidsegfjordens Bygdelag.

Hertil hører den største Deel af Sandø Sogn med et Folketal af 1066 paa begge Bredder af Hidsegfjorden og den vestlige Ende af Rovdefjorden, som her kaldes Brandalsfjord, altsaa:

a. Den vestlige og sydvestlige Side af Gurskøen;

b. Brandalsstranden paa Fastlandet, og

c. Øerne Vaagø og Sandø med hosliggende mindre Øer.

De mærkeligste Gaarde ere:

a. Paa Gurskøen.

Hide, ved vestre Fod af Fjeldet Hidseggen, 4—3—20, med 4, Gjerde, 7—=—13, med 6 Opsiddere, beliggende med 6 andre Gaarde ved Gjerdsviken. — Yttre Hauge, 5—3—18, med 4; Yttre og Midtre Sætre, 5—3—20, med 3; Myklebostad, 13—4—20, med 9 Opsiddere, alle tilligemed 6 andre Gaarde beliggende paa Nordsiden af Gurskevaagen. — Seljesæt, 4—1—=, med 2, og Almestad, Skydsskifte, 5—=—13, med 3; hiin overst og denne nederst i det fra Vaagen opgaaende Dalføre og paa Gurskeeidet, tilligemed 5 andre Gaarde. — Vaagen, 5—=—15, med 3 Opsiddere, beliggende med 2 andre Gaarde paa Vaagens søndre Side, som ender ved Gaarden Niupen eller Nubben, 3—1—11, med 2 Opsiddere, der henregnes til førnævnte Hallebygd. — Yttre Halle, 5—4—12, med 5; og Indre Halle, 6—3—22, med 4 Opsiddere, beliggende tilligemed Nubben og 2de andre Gaarde i den vestre Deel af Hallebygden, hvor Hidseg= og Rovdefjordene flyde sammen.

b. Paa Brandalsstranden.

Bjørløkke, 5—2—6, med 3 Opsiddere, beliggende strax ved Koppernæs ved Sovdefjorden; Brandal, 5—2—6, og Aaram, 5—3—17, med 3 Opsiddere; alle tilligemed 5 andre Gaarde beliggende paa Stranden, Aaram yderst ved Aaramssund, som adskiller fra Vaagøen.

Ved denne Strand bør bemærkes, at det maaskee kunde være hensigtsmæssigt at henlægge Gaardene Brandal og Bjørløkke til Rovde Sogn. For Brandal vilde Kirkeveien blive noget nær den samme som til Sandø Kirke, omtrent ¾ Miil, men vel at mærke langsmed Land. For Bjørløkke vilde Veien reduceres til lidt over ½ Miil. Men Beboernes Ønske maa vel gjøre Udslaget. Imidlertid bemærkes, at Brandal nu har 3 Opsiddere, og begge Gaarde tilsammen 43 Sjele.

Forøvrigt bemærkes, at der fra Brandal gaaer et Dalføre op i sydvestlig Retning med Eider saavel til Fiskaa i Vanelven, som mod et fra Sandvik paa Haakatlestranden kommende Dalføre. Ved dette sidste overskjæres Fjeldregionen

ved et ikke høit Eide, paa hvis Øverste er flere smaae Ferskvande, hvorfra Elvedrag strømme til begge Sider.

c. Paa vestre Side af Hidsegfjorden.

Vaagøen, $\frac{1}{4}$ Miil lang og paa det Bredeste $\frac{1}{8}$ Miil bred, ligger paa Nordsiden af Aaramssund, er en frugtbar flad og vakker paa Kalkberg hvilende Ø med en god Havn. Paa dens nordre Side ligger Marø og paa østre Side flere mindre Øer og Holme med Torveskjær, Græsgange og Fuglevær, især for Edderfugl. Dens Navn udtales i daglig Tale, som oftest Vaagsø, hvilket ofte giver Anledning til Tvivl, formedelst Vaagsøen i Nordfjord. Men Skrivemaaden Voksø eller Vorø er feilagtig, da Navnet hidrører fra den Vaag paa østre Side, som danner Havnen. Her er en Gaard af samme Navn som Øen, 8—4—5, med 3 Opsiddere, hvoraf den ene, Proprietair Baade, der er Eier af næsten hele Øen, lægger Vind paa Havedyrkning og aarlig sender en Baadladning Havefrugter til Aalesund.

Sandøen, saakaldet formedelst det fine Sand ved dens Sydkyst. Dens Længde fra Øst til Nordvest er henved $\frac{5}{8}$ Miil. Langsmed Hidsegfjorden er den henved $\frac{3}{8}$ Miil, og dens største Brede fra Nordodden ved Hidsegfjorden til det Næs i Sydvest, hvor Dolsteenhulen er at finde, er neppe $\frac{1}{2}$ Miil. Dette Areal indsnevres af 2de Vaage, den ene paa sydvestre Side ved Dolsteensfjeldet, og den anden gaaer ind fra Hidsegfjorden fra Nordost i vestlig Retning, saa at Afstanden mellem begge disse Vaages Bunde kun er ringe. Denne Ø, som ligeledes for en Deel bestaaer af Kalkbjerg, er meget frugtbar. Den sydøstlige og største Deel har 6 Gaarde, den mindre nordlige Deel 4 i Nærheden af Hidsegfjorden. Langs dens sydlige Strand ved Marøsundet, som her forbinder Hidsegfjorden med Hougsfjorden, ere flere Holme og Smaaøer, hvoriblandt det gamle Handelssted Sandshavn.

Blandt Gaardene maa mærkes følgende:

Skaret, 5—1—6, med 4 Opsiddere paa søndre Side af Dolsteen. — Kirke-Sande, 6—:—14, med 3 Opsiddere. Her staaer Kirken. — Bringsvær og Bringsværhoug, 4—:—4, med 6 Opsiddere. — Nordre Saude, paa Nordsiden

af nordre Vaag, 6—:—3, med 4, og Vaage, 7—:—:, med 7 Opsiddere, beliggende paa Øens Nordside.

Den nævnte Dolsteenshule paa søndre Side af Dolsteensfjeldet har efter Strøms Beskrivelse en 1½ Favn bred og høi Aabning, som tjener til Indgang; men udvider sig strax til en 5 à 6 Favne bred og 6 à 7 Favne høi Hvælving med glatte Vægge og hvælvet Loft, hvilke Dimensioner stadig forøges indad i en Længde af 20 til 30 Favne, hvorefter den deler sig i 2de Grene, af hvilke den ene synes at fortsættes i samme Retning, østnordøst, medens den anden gaaer i Øst, men disse Grene bleve ikke af Strøm undersøgte.

Hulen gjør den oeconomiske Nytte at tjene til naturlig Faarestald, ligesom 2de andre i det Foregaaende omtalte; men det seer ud, som om man i Strøms Tid ikke har uleiliget sig med at føre den faldende Gjødning til Nytte, da han omtaler den som hinderlig for Passagen inde i Hulen; og Tilfældet er endnu det samme. Adgangen er ogsaa vanskelig.

4. Hougsholmens Bygdelag.

Hertil henregnes Haakatlestranden, samt de mellem Sandsfjorden og Vanelvsgabet liggende Øer. Det indbefatter de i Matriculen af 1840 under No. 105 til 128 opførte 24 Gaarde med 51 Opsiddere og et Ødebrug, med en Befolkning af 422 Sjele.

De vigtigste Gaarde ere følgende:

Kragsæt, 4—1—2, med 5, og Sandvik, 5—3—6, med 2 Opsiddere, tilligemed 9 andre Gaarde paa Haakatlestranden langs Hougsfjorden. Sandvik er en vakker Gaard, hvorfra det allerede nævnte Dalføre fører over til Brandal.

Hougsholmen er en ganske lille vakker Ø, som med hosliggende ubeboede Hestholm, Frekø og flere Holme udgjør en Gaard af Navnet Hougsholmen, 1—4—12, hvis Opsidder er Landhandler.

Qvamsøen, ⅜ Miil lang i Retning fra Øst til Vest, og paa det Bredeste noget over ⅛ Miil. Den gjennemskjæres efter Længden af en Fjeldryg, men er overalt græsklædt samt besat med 12 Gaarde, blandt hvilke de mærkeligste ere:

Qvamsø, 6—2—21, med 7 Opsiddere paa Sydsiden i Vest; Bringsinghoug (Havets Musik?), 3—3—12, med

2 Opsiddere paa den østlige Ende. Paa denne Gaard er endeel svære Steenrøser, hvori er fundet gamle Vaaben og andre Sager, saa at de forsaavidt maa være gamle Gravhøie over mærkelige Mænd; men forøvrigt kunne de nok ansees for ganske sædvanlige Begravelsespladse i Hedningetiden, og deres Størrelse er ganske forklarlig, naar man tænker sig dem benyttede til dette Brug i flere Hundrede Aar. Strøm udleder Gaardens, Fjordens og Hougsholmens Navn af disse Gravhouge. Dette kan jo være saa; men det turde dog være, at Fjordens Navn hidrører baade fra denne Gaards Navn og fra den ligeoverfor paa Sandøen liggende Bringsværhoug; og at Hougsholmen ganske simpelt er Holmen i Hougsfjorden. — Ristøsund, 7—:—13, med 7 Opsiddere, ligger paa Qvamsøens Nordside ved Indløbet til Ristøsund, der adskiller Qvamsøen fra Ristøen.

Ristøen strækker sig henved ¼ Miil i Nord fra Ristøsund ved Qvamsøens Vestende. Breden er neppe ⅛ Miil, og uagtet den ligesom Qvamsøen er opfyldt af Fjeld efter Længden, saa er den dog overalt græsklædt. Men den har kun een Gaard af samme Navn, 2—2—2, med 1 Opsidder, beliggende paa den nordlige Side af Ristøsundet.

Strøm anstrenger sig meget for at henlægge Skuepladsen for Hakon Athelsteens Slag med Gunildssønnerne ved Fredø i Nordmøre til disse Øer Frekø, Qvamsø og Ristø; men det er naturligviis forgjæves Arbeide.

De Gaarde paa Statlandet, om hvis Henlæggelse til Sandø eller dette Amt der er taget Forbehold ved Kongelig Resolution, kan, forsaavidt dette Sogn vedkommer, da Forbjerget Staalet vel maatte blive Grændsepunct, og Strækningen mellem Staalet og Qvitnæsset er ubeboet, saavidt vides, kun være 2de, nemlig Tungevaag med 2 Opsiddere og Eltvik med 6 Opsiddere, den første ved en strax ved Revjehornet indgaaende Vaag og den anden ¼ Miil sydøst for Qvitnæsset ved en Bøining, som Vanelvsgabet gjør ind i Statlandet. Det hele Sjeletal for disse otte Brug kan vel neppe være over 100; og saaledes vilde Opsiddertallet i dette Bygdelag ved disse Gaardes Henlæggelse dertil blive forøget til 32, og Befolkningens Antal til omtrent 500 à 550. Til en Sognekirke paa Hougsholmen vilde der fra den længst

fraliggende Gaard blive $\frac{3}{4}$ Miil Søvei, og altsaa meget bequemmere og kortere, end Fjeldpassage over til Sælø Kirke, uden at tale om Søveien udenom Statlandet.

Herø Sogn.

I dette Sogn er det, at Hidseg- og Herøfjordene komme fra Vesterhavet ved Indløb paa begge Sider af Sviinøen. Bemeldte Sviinø henregnes, saavidt vides, til Herø Sogn, uagtet den efter Beliggenheden skulde henhøre til Sandø Sogn, af hvis Fiskegrunde en væsentlig Deel stode til den. Det er en lav og stor Holme eller Skjær, hvis oprindelige Navn har været Storskjæret, efter hvilken Benævnelse Indløbet fra Havet mellem Sviinøen og Skorpa ogsaa kaldes Skjærviken. Forøvrigt kaldes den ogsaa af Søfarende Landego, formodentlig en Forvanskning af at „landgaae", som et Mærke til at søge Land. Den kan ikke godt beboes formedelst Mangel af ferskt Vand, uden hvilken Mangel her sandsynligviis vilde været anbragt et Fyrtaarn, istedetfor hvilket man har indskrænket sig til at anbringe et Sømærke. Imidlertid er den bevoxet med Græs, og den benyttes om Sommeren til at opføde Sviin, dog ikke nu saa meget som tilforn, efter hvad Strøm melder.

Herøfjorden kommer ind i Sognets beboede Strækninger mellem Øen Skorpa paa Nordsiden og Hidseggen paa Sydsiden og beholder i dens videre Løb mod Øst Herøen og mange Smaaøer samt Gurskøen paa søndre Side, og Øerne Skorpa, Qvalviksø, Flaavær, Bergsø og Bølandet paa nordre Side, indtil den efter $1\frac{1}{4}$ Miils Løb bøier mod Nord mellem Bølandet paa vestre og Hareidlandet paa østre Side, hvorefter den mellem Rundøen og Hareidlandet flyder sammen med Bredsund og Bredsunddybet paa begge Sider af den til Ulfsten henhørende Græsø. Men, idet den ved Bølandet bøier mod Nord, sender den en Green sydøstlig imellem Dimøen og Gurskøen, som danner Dimøvaagen (med Tjærevaagen), der gaaer ind til Skydsskiftet Botnen paa Hareidlandet, og hvorfra Dimøsund gaaer i Nord imellem Dimøen og Hareidlandet, medens den paa Sydsiden, paa begge Sider af oftnævnte Vedøholme, staaer i Forbindelse med den til Dragsund førende Gardnæsvik. — Herøfjordens almindelige Brede er fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{3}{8}$

Miil og saavel Fjorden selv som dens Forgreninger er opfyldt med en Mængde Smaaøer, der efter deres Beliggenhed i Forhold til det almindelige Skibsløb og Baadfarten bliver at henføre til 3 forskjellige Grupper, saaledes at den sydlige med Herøen bliver at henregne til Gurskøens Nordrand, den nordre bestaaende af Flaavær og de nævnte Middelsøer, til Rundøens Øgruppe, og den østlige Gruppe henregnes til Hareidlandets Vest- og Nordvestrand. Af alle disse Øer er den nordlige og sydlige Gruppe for Tiden lagte under Herø Præstegjæld, hvorimod den østlige er henlagt til Ulfsteens Præstegjæld. Men formedelst det daglige Samqvem mellem alle disse Øer indbyrdes og med de nærliggende Strande af de større Øer, Gurskøen og Hareidlandet, og formedelst den fælleds Interesse i Næringen af Søen, de fælleds Mangler og den fælleds Trang er det iøinefaldende, at alle de nævnte Strækninger udgjøre et eneste Landskab, som aldrig burde have været afdeelt under forskjellige Præstegjælde, naar dette havde kunnet undgaaes; og nu ialfald ere Omstændighederne gunstige til i den nærmeste Mandsalder at faae hævet denne Adskillelse, og til igjen at samle, hvad Naturen selv har sammenføiet. Herøfjordens samtlige Øer og Omgivelser ville derfor her i det Følgende blive behandlede som et eneste Landskab, naar først de tilbageværende Bygdelage af Herøs nuværende Præstegjæld ere beskrevne. — Disse ere:

5. Herøens Bygdelag.

Hertil henregnes Gurskøens Nordstrand fra Hidseggen til Rambjørnen og samtlige langs med denne Strand beliggende Smaaøer paa Sydsiden af Skibsløbet.

De til dette Bygdelag henhørende Gaarde og Øer ere opførte i Matriculen under No. 34—42 og 45—62, i Alt 23 Gaarde, 48 Opsiddere og 419 Sjele, hvoraf 245 paa Gurskøens Nordside.

Herø med Nautøen (eller Notøen, ikke Notøen), Klammerholm og Kronholm samt Torvnæsset, 2—:—2, med 5 Opsiddere. Man seer, at Stedet ikke er af Vigtighed som Jordbrug; men Hovedkirken har endnu sin Plads paa Herø og det er et fordeelagtigt Landhandlersted med Havn, og Befolkningen paa Øen og Holmene udgjør 86 Sjele, saaledes at den endnu har en vis Vigtighed, som maaskee kan opveie med

Fortidens, da Øen var Anløbssted for Konger og Høvdinger paa deres Tog, maaskee tildeels endog var beboet af Høvdinger og ialfald havde en Kirke og en Gildestue, som synes at have sorteret under St. Albani Kloster paa Sælø. Noget Kloster har her aldrig været, efter hvad Lange har paaviist. — Blandt de øvrige Gaarde, der for det Meste ikke er af Betydenhed, kunne nævnes, fra Øst til Vest paa Gurskøen, følgende: Myrvaag, 4—4—16, med 1; Overvaag, 6—:—3, Tjervaag, 7—:—16 med 2; Raftenæs, 2—1—16, med 3, Præstegaard, en høist ubetydelig Gaard, der dog af nuværende Sognepræst meget er forbedret ved Udvidelse af Agerlandet, Engdyrkning og Træplantningens Fortsættelse; Sandviken, 2—1—:, med 2; Moldtu (Moldthu? Moldtun?), 9—2—8 med 10 Opsiddere. — Ved denne sidste Gaard samles 2de Dalstrækninger, hvoraf den ene danner et Eide mod et fra Gjerdsvik i Sandø opgaaende Dalføre, og den anden gaaer op til førnævnte Sædal.

De beboede eller matriculerede Øer foruden Herøen og dens Underliggende ere: Petersholm, Jensholm, Blankholm, Kriksholm, Storø og Bentholm.

6. Flaaværs Bygdelag.

Hertil henregnes foruden Fiskeværet Flaavær Middelsøerne Bergsøen, Bølandet og Remø med hosliggende Smaaøer, det vil sige den sydøstlige Deel af den ovenfor omtalte Rundøens Øgruppe paa Nordsiden af Herøfjorden. 28 Gaarde med 79 Opsiddere under Matr.-No. 11 — 37 og 63. De vigtigste Steder i dette Bygdelag ere:

Flaavær, 1—1—5, med 3 Opsiddere, hvoraf den ene er Landhandler. Flaavær, som ligger $\frac{3}{8}$ Miil vest for Herø og $3\frac{1}{8}$ Miil fra Aalesund, er en Gruppe af Holme, som omgive en god Havn og er et fortrinligt Fiskevær.

Bergsøen er den samme større eller Middelsø, som Strøm kalder Myklebustøen, hvilken Benævnelse ialfald nu ikke erkjendes. Dens største Længde fra Sydvest til Nordost er omtrent $\frac{3}{8}$ Miil; den er frugtbar og besat med 11 Gaarde, foruden den særskilt matriculerede Monsholm, hvoriblandt de mærkeligste ere: Myklebostad, 5—3—19 med 3; Nedre Berge, 5—3—9, med 5; Flugesund, 5—:—14, med 2; samt Igesund, 4—2—:, med 3 Opsiddere. — Sidstnævnte

Gaard ligger ved et Sund af samme Navn, som dog almindelig kaldes Søre Vaulen, hvilken Benævnelse Vaul anvendes paa grundt Vand; og her knnne Fartøier kun i Flodtid passere. Dette Sund adskiller fra Qvalviksøen paa vestre Side, medens Nærøsund (Njardeyjarsund eller Strømmene) paa østre Side skiller fra Bølandet.

Bølandet er en Ø af ½ Miils Længde fra Syd til Nord og af ¼ Miils Brede. Øen er en af de frugtbareste Strækninger i Segnet og har 13 middelsstore og gode Gaarde, hvoriblandt kunne mækres:

Yttre Lene, 8—1—16, med 6; Nærøe, 5—3—9, med 4, ved Nervøsund; Røren, 2—:—12, Toldstation; Thorviken, 5—3—10, med 5; Indre Bø, 5—2—12, med 4; Voldsund (skal vel være Vaulsund), 4—:—3, med 2 Opsiddere. Den sidstnævnte Gaard ligger ved den saakaldte Nore Vaul, der i Flodtid har en smal Rende for Seiladsen, og burde opmuddres, da den er af stor Vigtighed for Baadfarten, men det forklares at ville blive et kostbart og maaskee unyttigt Arbeide.

Remø, 8—4—19, med Opsiddere, og Sæviken, 3—3—10, med 4 Opsiddere. Her er Fiskeværet Skotholmen, og Laxefiskerie flere Steder i Rundø Sund.

7. Rundøens Bygdelag.

Hertil henregnes de 3 nordvestligste Øer af Rundøens Øgruppe, nemlig Skorpa, Qvalviksø, og Rundø, der adskilles fra det sydøstlige Bygdelag ved Søre Vaul og ved den østlige Ende af Rundø=Sund.

Skorpa er den mindste af Middelsøerne i Rundøens Øgruppe, neppe ¼ Miil lang fra Syd til Nord og henimod den sydlige Ende ⅛ Miil bred, men tilspidset mod Nord: Det er en brat opstigende Klippe, som kun har een Gaard, Skorpa, 3—4—5, med 2 Opsiddere, den ligger paa den søndre Ende og er beskyttet for Havbølger ved en Skjærgaard. Her falder fordeelagtigt Fiskerie rundt om Øen, ved hvilken Fiskeren kan søge Ly paa hvilkensomhelst Side efter Vindens Retning.

Qvalviksø, paa Søkarterne Neerlandsøen, adskilles fra Skorpa ved Skorpesund paa Vestsiden; fra Bergsøen ved Søndre Vaul eller Igesund, fra Rundø ved Rundø=Sund. Den er temmelig nær en Qvadrat, omtrent ⅐ Qvadratmiil stor,

altsaa den største i den hele Øgruppe. Her er 6 temmelig store Gaarde, blandt hvilke kan mærkes:

Kopperstad, 9—3—10, med Opsiddere, efter hvilken Gaard Øen ofte kaldes Kopperstad-Landet; — Qvalsund, 6—:—4, med 4 Opsiddere, ved Søndre Vaul; Teige, 5—2—10, med 2 Opsiddere, og en god Havn beliggende paa østre Side ved en Bugt, som dannes af et mod Remøen fremragende Næs; Nedre Qvalsvik, i Nordøst, 7—:—4, med 5 Opsiddere.

Rundø yderst mod Nord, er en høi Klippe-Ø af et rundagtigt Udseende, skjønt den i Virkeligheden nærmere er en Trekant med den største Længde ⅜ Miil fra Sydøst til Nordvest, og den største Brede paa den sydøstlige Ende omtrent ¼ Miil. Paa Fjeldets Ryg er et Ferskvand, hvorfra nedrinder en lille Elv, der driver en Mølle. Den har 2de Gaarde, Rundø, 16—3—14, med 7 Opsiddere, beliggende paa den sydøstlige Side af Øen ved den østlige Ende af Rundøsund, gjennem hvilket Fartøier fra Vesterhavet kunne passere paa søndre Side af Rundøen og her finde god Ankerbund i en Sandbanke, som strækker sig temmelig vidt fra Øen, naar ikke Veiret tvinger til at søge Havnen i Teigebugten (Teigebogen).

Goksøe, 7—2—14, med 5 Opsiddere, beliggende paa Øens Nordside. Det er paa denne Gaards Grund, men henved ¼ Miil fra dens Huse, at Rundøens Fyrtaarn er opført paa den nordvestlige Ende af Øen.

Rundøen er ikke altid let at at lægge ind til med Baad eller at bestige; men at den maa have Herligheder, som opveie saavel disse Vanskeligheder, som den Barskhed i Klimatet, der er en Følge af Beliggenheden, fremgaaer deraf, at dens Beboelse udgjør 136 Sjele. Den har ogsaa virkelig godt Kornland og gode Havnegange; og for Deeltagelse i Fiskerierne er dens Beliggenhed den heldigste i hele Fogderiet, da den ligger lige ved Siden af Bredsunddybets søndre Rand, og det altsaa, naar Skreiden i mindre Grad søger til denne, blot er fornødent at reise tvers over Dybet for at komme ind paa Nordre Søndmøres Fiskegrunde, til hvilke man fra Aalesund og Harham har 2, 3 à 4 Mile. Folkemængden i dette lille Bygdelag er 368 Mennesker og i den hele Øgruppe nordenfor Herøfjorden tilsammen 1044 Sjele paa et Areal, som neppe

overstiger ¾ Qvadratmiil, beregnet langs Yderpuncterne paa alle Øer, altsaa indbefattet de imellem disse beliggende Sunde og Fjordstrækninger.

§ 4. Oversigt over de i foregaaende § behandlede Bygdelage, og om Ulfsteenbygden som 7de Bygdelag.

1. I den Deel af Legangerbugtens Bygdelag, som tilhører Herø Præstegjæld, var Folkemængden i 1855, som ovenfor paapeget . . . . 369 Sjele.
2. I Rovdefjordens Bygdelag af Røvde Sogn 458
3. I Sandø Sogn 1498

Tilsammen for Sandø Landskab . . . . 1956 „

4. I Herø Sogn 1544
hvori for Gaardene Djupvik og Dragsund, som er inddraget under Legangerbygden, afgaaaer 78

Igjen 1541

nemlig:

a. i Herøens Bygdelag 419
b. i Flaaværs og Rundøens 1044

1463 „

Tilsammen hele Præstegjældets Folkemængde 3788 Sjele.

Heraf sees, at et Præstegjæld, bestaaende af Sandøens Landskab, d. e. Sandø Sogn og Rovdefjordens Bygdelag, faaer 1956 Sjele, og, naar dertil føies Velsviken af Volden med 64 Sjele, i Alt 2020 Sjele, saaledes at der for en Sognepræst maa blive ikke blot en tilstrækkelig Virkekreds, men ogsaa et passende Udkomme.

Anderledes forholder det sig med Virkekredsen inden det nuværende Herø Sogn, naar dette indskrænker sig til en Folkemængde af 1463 Mennesker, som ere samlede paa et forholdsmæssig lidet Areal; thi dette bliver her neppe 1¾ Qvadratmiil, paa begge Sider af Herøfjorden ud til Rundø, om end Sognets Fladeindhold med Hensyn til de udenfor tilstødende Fjordstrækninger bliver en god Deel større. Nu kunde vel denne Mangel paa en Maade afhjælpes ved at forene Legangerbugtens Bygdelag med Herø Sogn. Men i saa Fald

maatte den naturstridige Adskillelse af de til Herøfjorden henhørende Bygdelage fremdeles blive bestaaende; — og en anden Hovedsag blev ligeledes fremdeles bestaaende, nemlig, at de til Eko=, Vartdals= og Storfjordene henhørende Districter ikke heller bleve forenede under et kirkeligt Tilsyn, uagtet den lette Forbindelse mellem dem over Snipsøredalen og Haddalen, som allerede er paapeget; og der kan ikke paavises nogen anden Ordning, hvorved der tilborligen kunde blive sørget for det nuværende Hareidets Sogn, som er for stort til at vedblive at være Annex til et mindre Sogn, men paa den anden Side for lidet til at danne et eget Præstegjæld. Herom vil strax i det Følgende nærmere blive handlet. Men det Anførte maa være nok til at godtgjøre, at det er nødvendigt, at forene den Deel af Ulfsteens Sogn, som støder til Herøfjorden med de øvrige Districter omkring denne. Som Følge heraf meddeles her følgende Forklaring med Hensyn til Ulfsteens Sogn. Dette bestaaer af 2de Dele, nemlig den nordlige Deel langs Herøfjorden fra Bredsundet til Skydsskiftet Botnen ved Foden af Grauthornet, og den sydlige Deel fra Grauthornet og Vedøholmen langs med Gardnæsviken, Dragsund og Legangerbugten. Om den sidste er allerede talt ovenfor under Legangerbugtens Bygdelag, og mere vil blive handlet derom i det Følgende. Her er altsaa blot Følgende at bemærke med Hensyn til den nordlige Deel, som formodentlig passende kan benævnes

7. Ulfsteens Bygdelag.

Dette bestaaer af en i Gjennemsnit neppe over $\frac{1}{4}$ Miil bred Rand af Øen Hareidlandet, som dannes af Fjeldsiden i en bøiet Linie af henved $1\frac{1}{2}$ Miils Længde, og af endeel i Herøfjorden langs denne Rand liggende Øer. Det indbefatter efter Matriculen af 1840 29 Gaarde med 95 Opsiddere og en Befolkning af 780 Sjele. Matriculskylden i dette Bygdelag udgjør 134 Daler 23 Skill. Matriculskylden i Herø Sogn efter Fradrag af 10—1—15 for Djupvik og Dragsund er 225—=—13. Som Følge heraf vil et Præstegjæld bestaaende af Herøfjordens Landskab, d. e. Herøfjordens samtlige Omgivelser erholde en Matriculskyld af 359—1—12 og Folkemængden vil blive 2243 Mennesker. Mere om Ulfsteens Bygdelag vil blive forklaret nedenfor under Ulfsteens Præstegjæld.

Arealet af et saadant Herøfjordens Landskab vilde blive noget over . . . . 4 Qvadratmiil.
Sandøens Landskab henved . . . . $2\frac{2}{3}$ —
Legangerbygdens, saavidt det tilhører Herø udgjør neppe over . . . . $\frac{1}{3}$ —
men indenfor den ovenfor angivne Begrændsning vil det hele Bygdelag vel blive omtrent 1 Qvadratmiil.

§ 4. Næringsveie.

Jordbrug.

Efter Districtets klippefulde Beskaffenhed vil Læseren formodentlig ansee det for usandsynligt, at her nogensinde kan tænkes paa noget ordnet Jordbrug i det Store, og sandsynligviis endog overraskes ved at erfare Størrelsen af Udsæden i Aaret 1855 af de derom gjorte Opgaver. Men mellem Klipperne er Jordbunden allevegne frugtbar, og man bør derfor ikke mistvivle om, at rationel Dyrkning ogsaa her kan bringe uventet Udbytte. Man maa ikke forundre sig over, at Beboerne af saadanne fiskerige Kyster og Øer foreløbig søge Erhverv ved en noget eventyrlig Bedrivt, der kan give hastig Indtægt uden stadigt Arbeide. Det er nok en Naturlov. Men efterhaanden gjør Conrurrencen den dog altid usikkrere Fordeel mindre for hver Enkelt, og man ledes derved til at rette Opmærksomheden paa, hvad man hidtil har forsømt. En saadan Tid nærmer sig allerede. Man bortkaster ikke længere som unyttigt Fiskeriernes Affald. Man har lært, at de skaldede Klipper derved kan græsklædes, og at Affaldet uden Skade for Sundheden kan bevares og anvendes istedetfor at kastes paa Søen, som en Amtsplacat endnu i 1812 i god Hensigt paabød; og i det Hele maa her være gjort et betydeligt Fremskridt siden Strøms Tid. Er dette skeet uden Veiledning ovenfra, har man nu saa meget mere Grund til Haab om Fremtiden, efterat Statsstyrelsen har opgivet den Anskuelse, at det ligger under eller ialfald udenfor dens Hverv at tage sig af saadanne Anliggender. Et andet Spørgsmaal er det rigtignok, om de heromhandlede Districter nogensinde kan bringes til fuldstændig at brødføde sig; thi med det stigende Erhverv vil ogsaa Folkemængden forøges.

Udsæden var i 1855 efter Opgaverne som følger:

	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
1. I Sandøens Landskab, det vil sige Sandø Sogn og Røvdefjordens Bygdelag	17⅚ Tdr.	83 Tdr.	960 Tdr.	695 Tdr.
2. i Herø Hovedsogn efter Fradrag af de 2de Gaarde i Legangerbugten	38 —	31 —	663 —	309 —
3. i Legangerbugtens Bygdelag	4 —	29 —	149 —	77 —
Tilsammen	59⅚ Tde.	143 Tdr.	1772 Tdr.	981 Tdr.

Efter den opgivne Foldighed fra de forskjellige Tællingsdistricter, hvilke rigtignok fra de fleste lyde paa 4 Fold for Havre, og kun for et District stiger op til 8 Fold for Byg, samt sædvanligst 6 Fold for Potetes, intetsteds over 7 Fold, — skulde den sandsynlige Avl være

	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
1. For Sundøens Landskab	131 Tdr.	484 Tdr.	4302 Tdr.	3990 Tdr.
2. „ Herø	289 —	186 —	2983 —	2009 —
3. „ Legangerbygden .	24 —	159 —	670 —	559 —
Tilsammen	434 Tdr.	829 Tdr.	7955 Tdr.	6528 Tdr.

altsaa i det Hele af Kornvarer 9218 Tønder og af Potetes 6528 Tønder.

For en Befolkning af 3788 maa denne Avling af Kornvarer, der hovedsagelig bestaaer af Havre, blive utilstrækkelig, selv om man sætter Foldigheden høiere; thi Mennesker, som for en væsentlig Deel søge Erhverv paa Havet, maa have kraftigere Kost, om den end er kostbarere, og derfor er Indkjøb af Byg, og tildeels Rug, ja endog lidt Hvede, meget betydeligt, og kan vist ikke ansættes til mindre end 4000 Tønders Bygværdie. Fuldstændige Opgaver derom have imidlertid ikke kunnet erholdes; men en af Landhandlerne har bekræftet Opgaven som paalidelig, dog med Tilføiende, at meget deraf medgaaer til Betaling og Underholdning af de mange Fremmede i Fisketiden.

Hvede og Rug dyrkes aldeles ikke. Selv Byg dyrkes ikke paa den vestlige Deel af Gurskøen, der dog ansees for den bedste Deel af denne Ø og for at henhøre til de frugtbareste i hele Præstegjældet; ja end ikke i den hos Strøm saa høit ansete Hallebygd. Paa hele Nordsiden af Gurskøen og de mange dertil

dobbelt Paginering til 369

henregnede Smaaøer, var Udsæden af Byg kun $6\frac{5}{8}$ Tønde, medens der i den lille Legangerbygd udsaaedes 4 Tønder af denne Sædart, uagtet den Herø Præstegjæld nu tilhørende Deel af denne Bygds Areal for største Delen optages deels af Sø, og deels af skaldede Øer og Næs, som kun tjene til Havnegang for Faar. Paa Øerne nordenfor Herøfjorden spiller Bygsæden en vigtigere Rolle, især i Rundøens Bygdelag, hvor Udsæden af Byg, $16\frac{1}{4}$ Tønde, og Blandkorn, $5\frac{1}{2}$ Tønde, paa det Nærmeste udgjør en syvende Deel af Havreudsæden i Tøndetal. Endnu bedre er det i Legangerbygden, hvor Udsæden af Byg er 4 og af Blandkorn 29 Tønder ved Siden af 149 Tønder Havre; og derefter følger Røvdefjordens Bygdelag med $5\frac{5}{6}$ Tønde Byg og 27 Tønder Blandkorn ved Siden af 213 Tønder Havre. I det Hele udgjør Kornavlingen for dette sidste Bygdelag omtrent $\frac{1}{3}$ Deel af hele Sandøens Landskabs i Tøndetal og endnu mere i Kornværdie.

Havedyrkning drives, som allerede omtalt, i stor Maalestok hos Proprietair Baade paa Vaagøen, og paa Præstegaarden, samt forøvrigt i mindre Grad hos de øvrige Embedsmænd, Lehnsmanden og Fyrforvalteren samt hos Landhandleren og hist og her hos Gaardbrugere. Kaalrabi dyrkes almindelig og lidt Humle.

Qvægavl.

Engdyrkning er paabegyndt, dog blot ved Overgjødning med Compost.

I 1855 var Qvægholdet som følger:

I Sandøens Landskab	208 Heste	2248 Storqv.	4446 Faar	729 Gjed.	185 Sviin.
I Herø Sogn efter Fradrag som ovenfor	120 —	1470 —	2623 —	676 —	157 —
I Legangerbygden . .	35 —	407 —	635 —	273 —	22 —
Tilsammen	373 Heste	4125 Storqv.	7704 Faar	1678 Gjed.	364 Sviin.

Dette er, naar undtages det ringe Antal af Sviin, Talstørrelser, som vilde indeholde et glædeligt Vidnesbyrd, naar Stalde, Røgt og Stel ikke var, endog mere end i Fogderiet i Almindelighed, yderst maadelige; men uden at ville endog blot undskylde, at man ikke vil indsee Tabet af den daarlige Røgt og

Fodring, maa det dog tilstaaes med Hensyn til Staldene, at man her har større Vanskeligheder at kjæmpe imod, end i andre Landskaber, fordi dette District mangler Skov til de nødvendige Træmaterialier, endog om man opførte selve Staldene af Steen; og med Hensyn til Fodringen bliver det ulykkelige Sameie forsaavidt den oprindelige Kilde til Ondet, som Indskrænkning af Creaturholdet fra Enkeltes Side kun vilde lede til, at Andre benyttede saa meget friere de fælleds Havnegange, saa at disse alligevel bleve uskikkede til at give Græs til Vinterfoder, ligesom Sameiet da ogsaa er til Hinder for bedre Indførelse af Engdyrkning og Afskaffelse af Beitning paa Hjemmarkerne baade Høst og Vaar.

Forøvrigt ere Havnegangene kun maadelige, naar undtages paa Fastlandsstrækningerne, der alle tilhøre Sandøens Landskab hvor ogsaa det største Antal Storqvæg holdes; men i Henseende til Røgt og Stel er det dog noget bedre i Legangerbygden og Herø, og Legangerbugten staaer forholdsmæssig til Folkemængden ikke noget mærkeligt tilbage for Sandøens Landskab i Henseende til Tallet. I Faaravl har Sandøens Landskab afgjort Overvegt, og dette bøder rimeligviis i væsentlig Grad paa Mangel af bedre Kornavl.

Skovdrivt.

Af Furuskov haves intet i Behold uden noget ubetydeligt paa Gurskeidet og Ekøen; men at Jordbund eller Klima ikke lægger Hindring i Veien for Opvext af ny Skov sees af det forhen omtalte Forsøg med Furu- og Gran-Frø paa Rykreim i Legangerbygden. Med Løvskov er det ikke bedre bevendt. Strøm glædede sig særdeles ved Aspetræerne paa de nordlige Øer; og der findes endnu en Levning af Ek paa Havvaag paa Aursnæsset; men forøvrigt var Løvskoven for 20 Aar tilbage saa aldeles tilintetgjort, at man ikke havde det Fornødne af Birk og Or til Gaardsredskaber og Kjørreler. Senere er der imidlertid i Legangerbygden ved nogen Fredning opvoxet en frodig Løvskov, især af Birk, og paa Præstegaarden har den nuværende Sognepræst med Kraft fortsat de af hans 2de Formænd paabegyndte Træplantninger af forskjellige Løvtræer, saa at man nu der, uagtet den uheldige Beliggenhed, glædes ved udstrakte Løvskovlunde; og det er at haabe, at disse Exempler ville virke.

Bergverksdrivt

findes ikke Sted; men Præstegjældet er rigt paa Kalkbjerge, som især paa Vaagøen og Skredstranden ere let tilgjængelige. Strøm omtaler ogsaa Skiferstéen paa Qvalviksøen og en løs Sandsteensart paa Røvdestranden saavelsom i Rundøens Øgruppe, der ligesom raadner bort af sig selv i Luften, hvorfor Alvstene deraf maa lægges i Vand for at hindre Luftens Paavirkning.

Fiskerier.

Naar man taler om Søndre Søndmøres Fiskegrunde, saa mener man egentlig Herøe Præstegjælds. Navnlig er dette Tilfældet med Hensyn til Skreiden. Det nærliggende Ulfsteen, saavelsom Volden og Vanelven, tage Deel i Skreidfisket i Herø. Selve Bredsundet langs Ulfsteen er saa brat nedadgaaende paa søndre Bred, at Fangsten der er usikker; men længere ude synes Sænkningen at være mere langstrakt. Udbyttet af Skreidfisket kan med temmelig Sikkerhed ansættes til 30,000 Voger Klipfisk aarlig foruden Tran og Rogn; men Opgaverne ere usikkre. Hvad man væsentligst har at holde sig til, er, at Klipfiskens Indkjøb og Kornforsyningen er det væsentlige Fundament for 11 Landhandleres Virksomhed i Søndre Søndmøre, hvoraf 6 i Herø; og det er ikke blot Grundene ved Bredsundet og dets Havdyb, hvor Skreidfiske forefalder; men, som allerede forklaret, haves ogsaa saadanne Fiskegrunde ved Sviinøen og længere ind ved Sandø Sogns Øer, omendskjønt Havet i Sandø Sogn er meget opfyldt med altfor høie Grunde, Fluder og Skjær, til at Torsken kan trænge noget langt ind.

Sommersild falder meget ustadig og kun sjelden i saadan Mængde, at der bliver noget væsentligt tilovers for Handel, ja ofte ikke engang tilstrækkeligt til Huusholdningerne.

Vaarsild eller Storsild har i den senere Tid viist sig, som allerede omtalt i det Foregaaende, og nu medens dette Arbeide er under Pressen (Marts 1861) erfares det, at der i Sandø Sogn ved Vaagøen fiskes godt, saa at det seer ud, som om Storsilden efter 100 Aars Forløb vil vende tilbage til Districtet.

Lax fanges flere Steder i Strømmene og Sundene i Rundøens Øgruppe. Flyndre, Smaasei, Sommertorsk og anden Huusholdningsfisk falder allevegne undtagen i Legangerbugten, der lider af Mangel paa frisk Strømverling formedelst de grunde og trange

Indløb, saa at den derværende Fisk angribes af en Art Mark, som avler Bendelorm, og derfor er utjenlig til Føde; men forøvrigt fiskes ogsaa der af og til Sommersild.

Herøs Fiskebønder deeltage ikke i Fiskeriet paa Storeggen; men søge til Fiskegrundene i Vest eller Vestnordvest 5 à 6 Mile fra Kysten, blandt hvilke nævnes Gnausen og Storgrunden, hvor der falder rigt Fiske af Lange, Qveite og Haa.

Binæringer.

Blandt saadanne kan nævnes Jagt efter Søfugle for Fjærens Skyld, især af Edderfugle, samt Kobbe- og Odderfangst; men Hjorte haves ikke længere.

Huusfliden er saa god, som det kan ventes i et Sødistrict, hvor Qvindens Hjælp maa benyttes i alle Retninger. Herø Hovedsogns Huusstel staaer endog høiere, end i de fleste Districter i Amtet; men til Modvegt staaer Røvdestranden og flere Dele af Sandø Sogn, navnligen Qvamsø en god Deel lavere, en naturlig Følge af den isolerede Beliggenhed.

Landhandel og Skibsfart drives af 6 Landhandlere.

§ 6. Veie og almeennyttige Anstalter.

Af Veie haves blot Hovedveien over Gurskøen fra Larsnæs til Leganger, 1⅛ Miil lang, hvorom henvises til det Forklarede under 2det Afsnit. Af Bygdeveie haves ingen, hvilket er upassende for en saa stor Commune, da dertil kunde være god Anledning paa Røvde og Brandalsstrandene saavelsom ogsaa paa Nordsiden af Gurskøen, hvor dog Terrainet er mindre gunstigt, og desuden flere Steder.

Præstegjældets sydlige Deel har Postaabnerie paa Larsnæs. Herø Sogn har i 1860 faaet Postaabnerie hos Landhandleren paa Herø, med Bipost fra Botnen i Ulfsteen.

Sognene Herø og Røvde have en Sparebank, som under 31te December 1859 forvaltede en Capital af 22,607 Spd. 110½ Skill., hvoraf Banken selv eiede 1151 Spd. 70½ Skill.

XI.

Ulfsteens Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld grændser mod Syd til Røvde Sogn af Herø Præstegjæld og til Ørstens Sogn af Volden; mod Øst til Sykelvens Sogn af Ørskog paa den anden Side af Hjørundsfjordens Aabning; mod Nord til Borgunds Præstegjæld, med hvilket det tildeels er landfast paa Suløen, men fra hvilket det forøvrigt adskilles ved Storfjorden og Bredsundet; mod Vest til Herø Sogn. Dets Størrelse er hos Kraft angivet til 2½ Qvadratmiil, hvilket omtrent svarer til Arealet af det faste Land og Øerne. Med Indbegreb af Fjordstrækningerne bliver Arealet i det Hele omtrent 3¼. I 1855 var Folkemængden 2228 Sjele, hvoraf 924 i Ulfsteens Hovedsogn og 1303 i Hareidets Annexsogn. I 1825 var Folkemængden 1806; Forøgelsen 424 eller 23⅖ pCt. Denne Forøgelse er imidlertid ulige fordeelt. I Hovedsognet er Stigningen fra 701 til 925, som giver næsten 32 pCt. I Annexsognet derimod fra 1105 til 1303, som blot er henved 18 pCt. Aarsagen til denne betydelige Forskjel er vel nærmest den samme, som er omtalt under Ørsten, nemlig Udflytninger til Aalesund og Herøfjorden; men forøvrigt er det den sædvanlige allevegne. Næringsveienes Udvikling foregaaer langsommere i Districter, som savne den stadige Nærværelse af Mænd af høiere Oplysning, og hvis Stilling tvinge dem til at sætte Penge i Omløb for at opfylde Kaldspligter. Matriculskylden i 1840 var 632—=—2. Præstegjældet bestaaer for en mindre Deel af Fastland og forøvrigt af Øer.

a. Fastlandet er den oftere nævnte Vartdalsstrand paa den voldenske Halvø. Den dannes af den nordvestre Helding af Vartdalsstrandens Fjeldregion langs med sydøstre Side af Storfjordens Hovedbasin, og med Vartdalsfjorden, fra oftnævnte Fæstø i Nordvest til Lidalsfjeld i Sydvest, en Længde af omtrent 1¾ Miil, med en Bredde af ⅝ til ¾ Miil.

b. Nordvest for denne Fastlandsstrækning ligger Øen Hareidlandet, omtrent 1½ Qvadratmiil stor, som er Præstegjældets Hovedbestanddeel, men hvoraf en liden Deel, Aursnæsset i Sydvest, neppe ⅛ Qvadratmiil stor, tilhører Røvde Sogn i

Herø Præstegjæld.

De øvrige Østrækninger ere:

c. Den sydvestre Deel af Suløen paa Nordsiden af Storfjordens Hovedbasin;

d. Dimøen, neppe $\frac{1}{8}$ Qvadratmiil stor, og nogle flere Smaaøer, beliggende i Legangerbugten og Herøfjorden langs med Hareidlandets Vestside.

Af disse Bestanddele ere den vestre og nordlige Strandside af Hareidlandet fra Aursnæsset til Qvitnæsset ved Storfjordens Udløb tilligemed de under Litra d omhandlede Smaaøer, henlagte til Ulfsteens Hovedsogn, medens den øvrige og største Deel af Hareidlandet tilligemed Vartdalsstranden og Andelen af Suløen høre til Hareidets Annexsogn.

Hovedsognets vakkre Kirke, opført af Nyt i 1859, staaer paa Gaarden Ulfsteen ved Herøfjordens Løb mellem Bølandet og Hareidlandet; Annexkirken derimod paa Gaarden Hareide ved Storfjordens Hovedbasin.

Præstegaarden, Dimøsund, ligger paa Dimøen ved det smale Sund, som skiller denne Øe fra Hareidlandet, omtrent $\frac{3}{8}$ Miil fra Hovedkirken og 1 Miil fra Annexkirken.

Præstegjældet udgjør et Formandskabsdistrict og fælleds Skole- og Fattigcommissionsdistricter med en fast Skole og 4 Omgangsskolelærerdistricter.

Ligesaa udgjør det et Thinglag og Lehnsmandsdistrict, hvis Lehnsmand boer paa Brandal ved Storfjordens Indløb.

Ved denne Ordning er at mærke, at Præstegaarden ligger i den vestlige Ende af Præstegjældet, omtrent 1 Miil Landevei og $1\frac{1}{4}$ Miil Søvei fra den østlige Ende, medens den paa Hareide vilde være meget nær i Midten af hele Præstegjældet og i det største og folkerigeste af Sognene.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

De Præstegjældet vedkommende Fjorde ere:

a. Paa vestre Side: Legangerbugten med Dragsund og Gardnæsviken, samt Dimøvaagen med Dimøsund, og Herøfjorden;

b. I Nord: Bredsund, som adskiller fra Godø i Borgund;

c. Storfjorden, som for det meste adskiller det fra Suløen, men dog kan siges at gjennemstrømme Præstegjældet, forsaavidt nemlig som en Deel af dette ligger paa bemeldte Øe.

d. Vartdalsfjord, som fra Hjøringnæs ved Storfjorden til Fjeldhoiden Store-Laupen adskiller Præstegjældets Andeel af Hareidlandet fra den vestlige Deel af Vartdalsstrand.

Fjelde.

Om Fjeldstrækningerne, Vartdalsstrandens, Sore-Laupens, Grauthornet og Sulfjeldet, henvises til 2det Afsnit Pag. 138 og Pag. 140—141, samt til det Oplyste om Sulfjeldet under Vorgunds Præstegjæld, hvortil her skal foies Folgende.

Det er Vandskjellet paa Hadareidet, som for en liden Deel, men Grauhornets Fjeldrække, som forovrigt fra bemeldte Eide i en Længde af 1¾ Miil adskiller Sognene lige til Qvitnæsset, og det saaledes, at Hovedsognet paa Hareidlandet kun har den vestlige og nordlige, i Gjennemsnit neppe ¼ Miil brede Helding af Fjeldrækken, langs med de nævnte Fjordstrækninger.

Elve og Ferskvande.

Af saadanne haves flere ikke ubetydelige paa Vartdalsstranden, men som det ikke er fornodent at omtale særskilt paa dette Sted. Derimod maa her nævnes:

1. Snipsoredalens Vasdrag.

   Dette har sit Udspring paa Hadareidet og danner overst i Dalen det mindst ⅜ Miil lange og ⅛ Miil brede Snipsorevand, ved hvis nedre Ende Vasdragets Retning, som hidtil har været nordlig, boier mod Østnordost og falder ud i Storfjorden ved Gaarden Hareide. Vasdragets Længde er omtrent 1 Miil. Forovrigt danner Elven ogsaa et mindre, ganske ubetydeligt Vand nedenfor Snipsorevandet og i dette falder en lille Bielv, omtrent ¼ Miil lang, som kommer fra Vest, og langs med hvilken den nuværende Hovedvei over Hareidlandet gaaer.
2. Ringstad- eller Haddalselven har sit Udspring fra en hoitliggende Fjelddal mellem Grauthornet og Hasundhornet og strommer paa den sydostre Side ned til Hadareidet, hvor den danner et anseligt Ferskvand samt strommer videre forbi Ringstad ud i Legangerbugten; ½ Miil lang.

§ 3. Bygdelage.

a. I Ulfsteens Sogn.

1. Haddalsbygden.

Denne Bygd, som ved Grauthornet og Dimovaagen adskilles fra Sognets Hoveddeel, er saaledes en derfra afsondret lille Bygd, som ifølge dens Beliggenhed hører til Legangerbugtens Bygdelag under Hadareidets Landskab, hvorfra den aldrig burde være adskilt. Den har blot 10 Gaarde af Matriculskyld 29--1—5, med 19 Opsiddere og 139 Mennesker.

Blandt Gaardene maa nævnes:

Gardnæs, 6—1—21, med 3, beliggende ved Roden af den til Dragsundet udgaaende Gardnæstange mellem Legangerbugten og Gardnæsviken; — Indre Haddal, 5—:—10, med 3; Ringstad, 5—2—8, med 2; Myren, 5—4—10, med 3, alle beliggende i Haddalen ved Legangerbugten; Fjelde, 6—1—10, med 2, beliggende ved Haddalselven høiere op fra Bugten. See forøvrigt hvad der nedenfor bemærkes ved Flaaskjærstranden under Vartdalsstrandens Bygdelag. Ligesaa henvises til hvad der i 2det Afsnit under Fogderiet er forklaret om det for Veianlæg practicable Terrain saavel over Gardnæstangen til Dragsundet, som til Eksund over Aursnæsset, — hvortil kan føies, at Dragsundet er ganske smalt med fast Klippegrund paa begge Sider, saa at en Bro derover vilde blive meget mindre kostbar, end flere Bygdebroer i Amtet.

2. Ulfsteens Bygdelag.

Dette indbefatter den øvrige og største Deel af Ulfsteens Sogn med 29 Gaarde, Matriculskyld 134—:—23, med 95 Opsiddere og 786 Mennesker, som allerede omtalt under Hero i § 4, som henhørende til Herøfjordens Landskab. Blandt Gaardene maa nævnes:

Paa Hareidlandet:

Botnen, Skyds- og Postskifte samt Postaabnerie, 2—3—21, med 1 Opsidder, beliggende ved Dimøvaagen paa nordre Side af et fra Grauthornet i Retning mod Vedøholmen og Rambjørnen udgaaende Næs.

Gardshoel, 8—:—6, med 4; Hasund, 9—3—15, med 3; Saudnæs, 12—2—16, med 6; Hofsæt, 7—3—13, med 3; og Vik (Ulfsteensvik), 7—1—22, med 3 Opsiddere. Den

sidste Gaard ligger ved Udløbet af en lille Elv i en Vik af Herøfjorden paa søndre Side af et udgaaende Næs, kaldet Osnæsset, og er Skydsskifte for Reisende fra og til Herøfjorden, da Hovedveien her gaaer op over den Sænkning af Fjeldregionen, som man nu kalder Hareidet, der rigtignok blot er 600 Fod høit, men hvorom i det Foregaaende tilstrækkelig er talt, som en for Reisende lidet tjenlig Veilinie, naar den meest tiltrænges.

Osnæs, 19—:—18, med 7 Opsiddere, beliggende ved nysnævnte Næs.

Skeide, 17—4—16, med 5 Opsiddere.

Paa denne Gaards Grund ligger den meget omskrevne saakaldte Jernbrygge eller Jarlsbrygge, en 300 Favne lang, 4 Alen høi og 8 Favne bred Vold, som strækker sig til Nabogaarden, nysnævnte Osnæs. Denne Vold bestaaer af Steen af forskjellig Størrelse, blandet med Muld og nu overtrukket med Grønsvær. Paa hver Ende af den stod i Stroms Tid en Bautasteen, som dog ikke nu findes der, og under den gaaer flere Huulveiter af Steen. Det er neppe at betvivle, at den er et Menneskeverk, skjønt dens Oprindelse kan hidrøre fra voldsomt Steenskred fra den nærliggende Fjeldside i en fjern Fortid. Rimeligviis er den hverken mere eller mindre end en af de saakaldte Langdysser, bestemt til Begravelsesplads i Hedenold. Nu gaaer Bygdeveien fra Ulfsteensvik til Kirken over den efter Længden.

Ulfsteen, 23—3—1, med 10 Opsiddere, beliggende i et Dalføre, gjennemstrømmet af et Elvedrag, som kommer fra et Ferskvand søndenfor Flø-Eggen. Her staaer Sognets Kirke, ligesom og 2de Bautastene, og en stor Steenhoug, indsunket eller maaskee aldrig opfyldt, i Midten, af samme Slags, som er omtalt paa Qvamsøen i Sandø Sogn i Herø.

Ropen, 6—4—10, med 2 Opsiddere.

Indre Flø, 11—3—12, med 4; Midtre Flø, 12—1—20, med 4; og Yttre Flø, 15—:—1, med 6 Opsiddere, beliggende ved vestre og nordvestre Fod af Fjeldet Flø-Eggen.

Østenfor disse 3 store Gaarde begynder den efter dem opkaldte Fløstrand, som man endog med Baade skyer at

nærme sig, naar man reiser gjennem Bredsund formedelst de derfra udgaaende Grunde og blinde Skjær.

Paa Øerne:

Paa vestre Side af Flø-Gaarden udgaaer en Skjærgaard, gjennem hvilken der dog er Gjennemfart baade for Skibe og Baade, i vestnordvestlig Retning langs med den søndre Side af Bredsundets Havdyb, i en Længde af noget over ½ Miil. Blandt disse kunne nævnes Flørauden og Skjervøerne, som ere blotte Skjær, af hvilke de sidste befinde sig omtrent ¼ Miil østenfor Rundøen. Men strar nordenfor Skjervøerne ligger Græsøen, som i Fortiden har været beboet og endog havt 2de Opsiddere, men nu blot benyttes til Udganger-Faar, som holde sig der baade Vinter og Sommer og finde Ly i de mange Huler, som Havvandet har dannet i Klipperne. Desuden høstes Hø der; og her kunde visselig blive et nyttigt Fiskevær.

Vatø, en lille Ø med en Gaard med 2 Opsiddere, af Skyld 2—2—5, beliggende ½ Miil søndenfor bemeldte Skjær.

Haakonsholm, en mindre Øe med Gaard, =—1—1, med 1 Opsidder, beliggende ¼ Miil søndenfor Vatø. Forhen Landhandlersted.

Store og Lille Hatl-Øe (Hasselø), 2de jevnsides ved hinanden liggende Øer med seilbart Skibsløb imellem, af hvilke den nordre og større har en Gaard, 6—3—12, med 4 Ops.; og den mindre ligeledes en Gaard, 2—1—16, med 1 Opsidder, som er Landhandler.

Spjudøe, en lille Øe med Gaard, 1—=—8, med 1 Ops.

Dimø, en større Øe, næsten ½ Miil lang, med et Areal af henved ⅛ Qvadratmiil og gjennemskaaret af Fjeld i alle 4 Retninger, som raze ud og danne Vaage. Den ligger saa tæt ind til Hareidlandet ved Gaarden Hasund, at den i Fjæretid næsten er sammenhængende dermed, da Dimøsund, som adskiller derfra, er saa grundt, at Løbet endog i Flodtid kun med Forsigtighed kan passeres med Baad. Men, uagtet Øen foruden Præstegaarden har 8 andre Gaarde og i det Hele 25 Opsiddere og 165 Sjele, savner man dog endnu en lille Bro derover.

Paa Øens nordøstre Side gaaer en Vaag ind fra Ulfsteensviken, med forskjellig Dybde, og denne Vaag staaer ved be-

meldte Sund i Forbindelse med Dimovaagen paa Øens sydøstre Side. Følgen af den forskjellige Dybde i hiin Vaag og Sundets Grundhed er, at, naar Fjæretid indtræffer, bliver Sild, Sei og anden Fisk, som under Havets Tilbagetræden har svømmet ind imod Strømmen, staaende i Fordybningerne, uden at kunne komme enten frem eller tilbage, saa at man her har en ligedan naturlig Fiskedam, som i det Foregaaende er omtalt under Solnøre i Skodje.

Blandt de omtalte 9 Gaarde kan nævnes:

Vaage, 4—4—8, med 2; Yttre Dimen, 10—=—16, med 4; Indre Dimen, 12—1—20, med 6; Sundgoten, 4—4—20, med 3; Dimesund, 7—1—=, i 3 Brug, hvoraf det ene, 6—2—10, er Præstegaard.

b. I Hareidets Annexsogn.

3. Vartdalsstrandens Bygdelag.

Dette Bygdelag strækker sig i en Længde af omtrent $1\frac{3}{4}$ Miil fra Aabningen af Hjørundfjord langs med Storfjorden paa nordvestre og Ørstens Sogn paa sydøstre Side, til Lidalsfjeld, med en Bredde, som afvexler fra $\frac{5}{8}$ til $\frac{3}{4}$ Miil. Denne Region overskjæres af 4 større Dalstrækninger, der gaae op i Retning mod Syd eller Sydsydøst til Ørstensgrændsen og gjennemstrømmes af Elvedrag, ved hvilken Dannelse Stranden i det Hele er bleven meget frugtbar. De 2de af disse Dalstrækninger, Barstadvikdalen og Mastdal, gaae op fra selve Storfjorden. De 2de andre, Nordre og Søndre Vartdal, gaae op fra Vartdalsfjorden. Den sydvestlige Ende af Strandsiden, kaldet Flaaskjærstrand, henved $\frac{3}{4}$ Miil lang, er Lidalsfjeldets Styrtning mod Fjorden, som vel ogsaa er gjennemstrømmet af flere Elvedrag, men mere steil og mindre beboet. Her gaaer Grændsen mod Ørsten ned til Vartdalsfjorden omtrent paa Midten ligeoverfor Fjeldheiden Nore-Laupen.

De mærkeligste Gaarde i dette Bygdelag ere følgende:

a. Ved Storfjorden:

Fæsto, 3—3—8, med 2 Opsiddere og et Laxehverpe, beliggende ved Foden af et langs Hjørundfjordens Aabning udgaaende Næs, der fra visse Puncter seer ud som en Øe, over $1\frac{1}{4}$ Miil fra Hareide, men omtrent ligesaa

langt og endnu længere fra hvilkensomhelst anden nuværende Sognekirke.

Romestrand, 8—1—18, med 3; Volden, 5—2—20, med 2; Barstad, 16—2—5, med 8; Melbø, 5—2—20, med 2; Lynge, 8—3—4, med 4 Opsiddere, alle med flere mindre Gaarde ved Barstadviken og i det derfra opgaaende Dalføre.

Mastdal, 7—=—9, med 4 Opsiddere, beliggende med 2de mindre Gaarde ved en anden Vik, hvorfra Mastdalen gaaer op.

b. Ved Vartdalsfjord:

Nordre Vartdal, 15—1—20, med 7, og Aarskog, 6—=—2, med 3 Opsiddere, tilligemed en tredie mindre Gaard i og ved Nordre Vartdal, hvor der i Fjeldregionen paa søndre Side skal være en ligedan Trolgjøl, som de i Hjørundfjord omtalte.

Sæter, 10—4—8, med 4; Aarsæt, 9—1—4, med 4; Mykleboſtad, 12—1—19, med 6; og Søndre Vartdal, 11—3—16, med 5 Opsiddere.

c. Ved Flaaskjærstrand:

Her er kun 4 mindre Gaarde, blandt hvilke den nærmeste, Remen, 1—3—19, med 1 Ops., ligger henved 1 Miil fra Nordre Vartdal og 1¼ Miil fra Hareide; men fra Eksund i Legangerbygden kun ¾ Miil. Derhos kan nævnes Flaaskjær, 2—3—22, med 2 Opsiddere og et Laxehverpe.

Hele dette Bygdelag indeholder 25 Gaarde med 69 Opsiddere og en Folkemængde af 474 Sjele, hvoraf 35 paa Flaaskjærstranden. Bygdelaget burde derfor efter dets Beliggenhed have en Sognekirke i Nordre Vartdal, endog uden Hensyn til bemeldte 4 Smaagaarde, der antages at burde have Valget mellem at søge til en Kirke paa Eksund eller i Nordre Vartdal.

4. Almestrandens og Lievaagens Bygdelag.

Hertil henregnes den tæt beboede lille Lievaagbygd og Almestranden paa nordvestre Side af Vartdalsfjorden, der rigtignok ere adskilte fra hinanden ved Almestrandens Fjeldstrækning; men denne er østenfor Store Laupen eller omtrent fra Alme til Hjøringnæs saa lav og saa smal, at der er letvind Forbindelse med Lievaagen og det fra denne mod Vestsydvest

opgaaende Dalføre. Bygdelaget har 15 Gaarde med 28 Opsiddere med 247 Sjele og staaer ved en flad Strandstrækning langs Storfjorden til Hareide, $\frac{1}{4}$ Miil lang, i Forbindelse med den nedre Deel af Snipsøredalen, ligesom der ogsaa i Vest fra Liedalen (eller Hjøringdalen) gaaer et Eide over til den øvre Deel af bemeldte Snipsøredal.

De mærkeligste blandt Gaardene ere:

a. I Lievaagbygden:

Overaa, 4—4—8, med 2; Lievaag, 5—3—9, med 3; Nedre Lid, 7—4—12, med 3; Nedre Lidsæt, 5—1—20, med 2; Øvre Lid, 8—4—3, med 3; Hjøringdal, 5—3—22, med 3 Opsiddere, beliggende øverst i Dalen; samt Hjøringnæs, 2—2—4, med 1 Opsidder, beliggende paa Hjøringsnæsset ved Storfjorden.

Paa nordre Side af dette Næs gaaer den oftere omtalte Lievaag ind omtrent $\frac{1}{8}$ Miil til Gaarden Lievaag.

b. Paa den saakaldte Almestrand ved Vartdalsfjordens Nordside, ligger kun 6 Gaarde paa den nærmeste Miils Strækning fra Hjøringnæsset mod Sydvest. Blandt disse kan mærkes Korshavn, 3—1—-, med 3; og Store Alme, 3—2—6, med 2 Opsiddere. Fra Store Alme til Ekfund er omtrent $\frac{5}{8}$ Miil, og paa denne Strækning er det, at Nordre-Laupen hæver sig i Veiret med en næsten lodret Fjeldside til Fjorden; og nedover denne Fjeldside styrter en Vandstrøm ned fra et Ferskvand paa Fjeldets Ryg. Gaarden Store Alme har en Befolkning af 22 Sjele.

5. Snipsøredalens Bygdelag.

Herunder henregnes det hele brede Dalføre langs Hareidlandets Hovedvasdrag fra Grændsen af Haddalen til Storfjorden eller den Bugt, som Storfjorden danner paa Hareidlandets Østside, og som kaldes Hareidvaagen, og det maa forstaaes af sig selv, at dette indbefatter, hvad Strøm henregner under Benævnelsen Hareiddalen, hvilken han betegner som Hoveddalen, medens han anseer Snipsøredalen for en Sidedal. Den omtalte lille Bielv, som falder i det nedre Ferskvand, er dog ingenlunde af den Betydning, at den kan siges

at danne noget Dalføre. Den bidrager ligesom andre Tilløb fra den lange og brede Dalside sin Skjerv til at forøge Hovedvasdragets Vandmasse. Det er det Hele. Den øvre Deel af Dalen, navnligen ved Snipsørevandet, er beboet paa begge Sider af Vasdraget, men nedenfor bemeldte Vand fjerner Beboelsen sig paa den nordre Side høiere op i Lien hen til Foden af Fjeldregionen, som dog ikke giver Beskyttelse mod Norden- og Østenvinde, men hvor Jordbunden er muldrigere og fastere, medens der nede i Dalen er Myrstrækninger, som man her har Ulyst til at tage fat paa, da man foretrækker det kostbarere Arbeide at anvende sine Kræfter paa den steenbundne Mark, og heller vil udsætte sig for Frost ved Myrenes Uddunstninger, end sikkre sig derimod ved deres Udlægning.

Dalføret har, uagtet dets Størrelse, kun 23 Gaarde med 62 Opsiddere, med 382 Sjele, blandt hvilke efterfølgende ere de mærkeligste:

Ulfsæt, 4—4—10, med 3; Rødsæt, 5—2—16, med 3; Snipsøe, 6—1—22, med 3; Næsset, 5—=—8, med 2; Hofden, 5—2—8, med 2 Opsiddere, alle med 5 andre Gaarde beliggende rundt om Snipsørevandet.

Hareide, 12—3—12, med 13 Opsiddere, beliggende paa nordre Side af Elvens Udløb i Hareidvaagen. Her staaer Sognekirken.

Holstad, 5—=—5, med 4; Grimstad, 7—4—12, med 4; Bjaastad, 5—3—8, med 2; Vigsæt, 10—4—18, med 4; Nedre Rise, 7—1—=, med 2, alle beliggende i den nordre Dalside.

6. Brandalsfjordens Bygdelag.

Henved en halv Miil Nord for Hareide gaaer den lille Sidedal, Brandal, op i Fjeldregionen og deler denne paa en kort, neppe ½ Miils Strækning, i 2 Grene, hvoraf den søndre adskiller denne Sidedal fra Hoveddalen. I denne Sidedal ligger kun een Gaard, nemlig Brandal, hvor Storfjordens Brede over til Suløen neppe er ⅜ Miil, og denne Strækning af Storfjorden benævnes almindelig Brandalsfjorden. Da den Deel af Suløen, som tilhører Hareidets Sogn, støder til denne Deel af Storfjorden, kan det vel gaae an at behandle denne Østrækning og Brandal under den fælleds Benævnelse Brandalsfjordens Bygdelag.

Gaardenes Antal i dette Bygdelag er 8 med 15 Opsiddere, hvoriblandt:

Brandal, 19—2—12, med 6 Opsiddere, Laxefiskerie og Møllebrug samt en ret vakker Beliggenhed, 1 Miil fra Aalesund. Den har ogsaa af og til været beboet af Embedsmænd, og en af disse er med megen Berømmelse omtalt af Biskop Neumann for planmæssig Drivt.

Blandt de paa Suløen liggende 7 Gaarde med 9 Opsiddere, kan nævnes Noringsæt, 4—1—19, med 1 Opsidder, beliggende lige overfor Brandal; Sulebakken, 3—1—16, med 2 Opsiddere; Flesjesund, 2—2—16, med 2 Opsiddere. Herfra har der været paatænkt Veianlæg til Vegsund i Borgund, og Oversætningen over Fjorden til Hareide er omtrent $\frac{5}{8}$ Miil. Kirkebø, 2—2—4, med 1 Opsidder, er den længst fraliggende Gaard, $\frac{3}{4}$ Miil fra Brandal og ligesaa fra Hareide.

Befolkningen i dette Bygdelag udgjør paa Brandal 81 Sjele,
og paa Suløen . . . . 56 —

Ialt 137 Sjele.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

Vartdalsstranden, Hareidlandet og Dimøen har god og frugtbar Jordbund og med enkelte Undtagelser ere Gaardene gode, tildeels udmærkede Korngaarde. Der er paa Vartdal- og Flaaskjærstranden kun 4 Gaarde, som ikke avle tilstrækkeligt til Brødføde og paa Hareidlandet og Dimøen ere Undtagelserne forholdsviis færre. Derimod maa den lille Sulebygd og de mindste Øer antages at trænge til Kornindkjøb. Men dette kan da ikke blive større, end det kan dækkes af Overskuddet hos Mængden. Naar der saaledes alligevel finder Sted noget ubetydeligt Indkjøb af fremmed Korn, især Byg, saa har dette andre Aarsager, end for at hjælpe Præstegjældets Behov i det Hele; og der sælges vistnok ligesaa meget ud af Præstegjældet, som der bliver indført. Allerede Strøm omtaler Præstegjældet som et godt Korndistrict, endskjøndt ogsaa han omtaler ubetydeligt Indkjøb af Byg. I 1855 var Udsæden som følger:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
	$\frac{1}{8}$ Td.	121 Tdr.	299 Tdr.	1177 Tdr.	581 Tdr.
Hvoraf i Hovedsognet .	$\frac{1}{8}$ —	$58\frac{7}{8}$ —	$82\frac{1}{2}$ —	404 —	170 —
Gjennemsnittet af de opgivne Foldigheder .		$8\frac{1}{3}$ —	$6\frac{1}{4}$ —	$4\frac{3}{4}$ —	$9\frac{3}{4}$ —

Heraf sees, at den sandsynlige Avling skulde være:

1008 — 1830 — 5591 — 5655 —

altsaa tilsammen 8429 Tdr. Kornvarer, hvoraf 2830 Tdr. Byg og Blandkorn, og desuden 5655 Tdr. Poteter for 2208 Mennesker.

Fremdeles sees, at Hovedsognet vistnok har forholdsmæssig lidt Overvegt i ublandet Bygsæd, men at Hareidets Anner har afgjort Overvegt i Blandkorn og Havre saavelsom Poteter, et Resultat, der bekræfter Strøms Mening, at Hareidet har Fortrin som Kornbygd. Imidlertid er der i Hovedsognet et Par Mænd, Elling Ulfsteen og Johannes Skeide, som har Fortjenesten af at have givet Exemplet til en mere rationel Dyrkning; og hertil kan maaskee føies, at en tredie Mand af Præstegjældet har gjort Forsøg til Opelskning af Furu og Gran med flere Træsorter, uden at dog endnu noget vides om Resultatet, og endelig, at en fjerde Gaardmand om Landbovæsenet i hele Præstegjældet har givet Forfatteren de værdifuldeste Oplysninger, som ere modtagne fra noget Præstegjæld i hele Amtet. Det Ene med det Andet viser, at Sandsen maa være alvorlig vakt.

Havedyrkning er ogsaa gjort Begyndelse med, navnlig af Frugttræer; men den kan ikke siges endnu at have faaet nogen Udbredelse, ligesaalidt som Eng- og Rodfrugtdyrkning.

Qvægavl.

Strøm omtaler denne Næringsgreen som underordnet i hans Tid; men dette passer ikke i vore Dage, da tvertimod Hareidets Sogn ved Siden af Ørsten staaer høiest af samtlige Sogne i hele Amtet, saavidt angaaer Qvægets Antal. Der holdtes nemlig i 1855:

377 Heste, 3118 Storqv., 4452 Faar, 1866 Gjeder, 255 Sviin, hvoraf i

Ulfsteen 112 — 938 — 1846 — 307 — 105 —

hvoraf blandt andet fremgaaer, at Hareidet har 2130 Storqvæg, altsaa mere end $1\frac{1}{2}$ Storqvæg for hvert Menneske. Det er især

Vartdalsstrand, som staaer høiest i denne Post; thi dens Qvægbhold var 80 Heste, 790 Storqvæg, 669 Faar og 672 Gjeder, men mærkelig lidt af Sviin, nemlig blot 23, medens Hovedsognet derimod har Fortrin i Sviinavl, 105 Stykker.

Det maa imidlertid bemærkes herved, at dette Præstegjæld ikke hører til de Districter, hvis Qvægproducter og hvis Behandling af Afdraatten fortrinligst roses, medens det dog ei heller omtales med saadan Daddel, som enkelte andre Districter, og i den sidste Tid leveres fra Vartdalsstranden godt Smør til Aalesund.

Skovdrivt.

Furuskov haves aldeles ikke, og af Løvskov haves ialfald ikke saa meget, at der kan blive noget til Salg.

Bergverksdrivt

findes ikke Sted, og dertil er ei heller, saavidt vides, nogen Anledning, uden forsaavidt, at Hatleøerne have Kalkbjerg; og Strøm omtaler, at der ved Dimøsundet findes Granater, ligesom en fiin Leerart i Søndre Vartdal, som Strøm ansaae for meget fiin Porcellains-Jord.

Fiskerie.

Ifølge Præstegjældets Beliggenhed er der, naar Harhams og Borgundsøerne samt Herø Sogn undtages, neppe noget District i Fogderiet, der kan have saa megen reen Indtægt af Fiskerie, som dette Præstegjæld. Det støder lige til Fiskegrundene for Skreidfisket, hvoraf Præstegjældets Udbytte dog ikke sættes høiere; end 5 à 10,000 Voger Klipfisk. I Herøfjorden falder Sild og Sei; i Storfjorden og Vartdalsfjorden Lange og Qveite samt Lax, saa at Præstegjældet er rundt omgivet af fiskerige Fjorde, som give Sysselsættelse og Indtægt den største Deel af Aaret. Derfor tager man ikke heller nogen Deel i Fiskerierne paa Storeggen eller de andre ydre Fiskebanke. Om Udbyttet haves imidlertid ingen Meddelelse; men det falder i Øinene af sig selv, at det maa være betydeligt og især forholdsmæssigt meget sikkert; dog synes det at være Tilfældet, at Almuen, især i Hareidets Sogn, mere og mere retter sin Opmærksomhed paa Landbovæsenet.

Binæringer.

Jagt er her ikke Anledning til, uden efter Søfugle og Sælhunde. Hjorte, som Strøm omtaler ved den nordre Fjeldregion,

findes ikke længere, og Harer, saavidt vides, ikke heller; men paa Vartdalsstranden er der naturligviis Fuglevildt. Dog gjøres her ikke noget af saadan Bedrivt, som altfor ringe til at anvendes uden ganske leilighedsviis.

Haandverksdrivt finder ikke Sted, som Næringsvei; men Enhver tilvirker i Almindelighed paa sin Gaard, hvad han behøver, og Huusfliden er udentvivl ret god, da her kun bruges lidt af kjøbte Tøier. Noget Industri-Anlæg findes ikke.

Præstegjældet har en Landhandler paa Hatleøen i Herøfjorden.

§ 5. Veie.

Veiene i Præstegjældet ere følgende:

1. Hovedvei fra Botnen, $\frac{5}{8}$ Miil fra Leganger paa Gurskøen, til Brandal, $1\frac{1}{8}$ Miil fra Aalesund. Denne Veis Længde er $1\frac{3}{4}$ Miil eller nøiagtigere . . . . 30,664 Alen.

   Ved denne Vei er, som allerede i det Foregaaende antydet, at bemærke, at den ikke blot gjør en unfornøden Omvei om Ulfsteensvik, men ogsaa derfra har en besværlig Stigning; og den vil derfor og af flere Grunde aldrig blive benyttet som Forbindelse med Volden, Vanelven og den søndre Deel af Herø i saadan Udstrækning som en Vei fra Eksund og Gardnæs gjennem Haddal vilde blive.

2. Hovedveistrækning fra Gaarden Hareide til nysnævnte Hovedvei, $\frac{1}{2}$ Miil fra Brandal, omtrent 1,000 „

   Denne er en Deel af den oprindelige Hovedvei fra Ulfsteensvik til Hareide, og er den rette Skydstour. Paa Hareide er nemlig Skydsskifte, hvilket ikke er Tilfældet paa Brandal.

3. Bygdevei fra Ulfsteensvik til Kirken . . . 5,100 „
4. Præstevei fra Dimøsund op til Hovedveien ved Hasund . . . . 1,190 „
5. Bygdevei fra Hovedveien gjennem en Deel af Snipsøredalen, omtrent . . . . 13,500 „
6. Bygdevei i søndre Vartdal til Aarsæt . . . 7,390 „

Tilsammen 58,844 Alen

eller omtrent $3\frac{1}{4}$ Miil, hvoraf $1\frac{1}{2}$ Miil ere Bygdeveie; men en Deel af Snipsøreveien er dog formodentlig endnu ikke i oparbeidet Stand.

§ 6. Hareidets Landskab.

Dette Landskab, hvoraf et nyt Hareidets Præstegjæld tænkes dannet, bestaaer altsaa ifølge hvad der under Herø er forklaret, af følgende 2de Hoveddele, der ere forbundne med hverandre ved det virkelige Hadareide (Haddalseidet) saavelsom ogsaa ved Vartdalsfjorden, nemlig:

1. I Sydvest Legangerbugtens Omgivelser, der for Tiden ere deelte mellem Sognene Volden, Rovde, Herø og Ulfsteen, og som under Herø nærmere er beskrevet, med en Folkemængde af 537 Sjele, og
2. Det nuværende Hareidets Sogn, med . . 1303 —

Tilsammen 1840 Sjele.

Størrelsen af dette Landskab vil omtrent blive 3 Qvadratmile. Den største Længde vil blive fra Høiden af Gurskeidet i Vestsydvest til midtfjords af Hjørundfjordens Indløb i Østnordøst, 3 Mile, og den største Bredde fra Ørsten i Syd t. Ø., til midtfjords mellem Qvitnæsset og Eltern paa Suløen i Nord t. V., henved 2 Mile, efter en Linie som overskjærer Hjøringnæsset paa Hareidlandet.

Det er paaviist, at begge Hoveddele af dette Landskab hidtil have henhørt til de meest forsømte i Søndmøre; men et Blik paa Kartet, som viser Nærheden af en opblomstrende Kjøbstad, og at Forbindelsen med denne fra sydligere og vestligere Districter maa gaae igjennem dette Landskab, vil være tilstrækkeligt til at lægge for Dagen, at dette under den indtraadte Forandring i Forholdene ikke fremdeles kan blive Tilfældet. Dette i Forening med Landskabets naturlige Udstyring maa altsaa borge for en sikker Udvidelse af Næringsveiene og deraf følgende Forøgelse af Folkemængden.

En Hovedvei over Dragsund og Gardnæstangen paa søndre Side af Grauthornet og en til samme paa Hadareidet stødende Hovedvei fra Eksund vil yde alle Districter fra Statlandet af samt Sognene Volden og Ørsten en af Aarstider og Veirforholde saa uafhængig Forbindelse med Aalesund, som det i denne Deel af Amtet kan være muligt at opnaae, — og vil i det heromhandlede

Landskab blive af en høist velgjørende Indflydelse paa Udviklingen af Landbovæsenet ved at give Stød til bedre Opdyrkning af Snipsøredalens frugtbare Strækninger og i det Hele ved den forøgede Virksomhed og Anledning til Fortjeneste, som Erfaring viser, at Veie medføre allevegne, naar de lægges der, hvor de naturlige Forholde paakræve dem. En væsentlig Deel af denne Veilinie er allerede i Stand, da den indbefatter $\frac{1}{4}$ Miil af den nuværende Hovedvei indenfor Gaarden Hareide og den $\frac{3}{4}$ Miil lange Snipsørevei.

Forøvrigt erindres, at det maaskee vil findes hensigtsmæssigst at henlægge de 5 vestligste Gaarde paa begge Sider af Vartdalsfjorden til det paatænkte Kirkesogn ved Legangerbugten. Dette Sogns Folkemængde vilde da forøges til 592 og Hareids Sogn formindskes til 1245 af den nuværende Befolkning. En Sognepræst paa Hareide vilde faae omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil Landvei til Eksund, og ifald et Kirkesogn oprettes paa Vartdalsstranden i Nordre Vartdal omtrent $\frac{3}{4}$ Miil Søvei.

Ved Oprettelse af et saadant Hareidets Præstegjæld, bliver den største Deel af Ulfsteens Sogn, som ovenfor er benævnt Ulfsteens Bygdelag, naturligviis at forene med Herøs Sogn til et andet særskilt Præstegjæld, saaledes som allerede forklaret foran under Herø, hvortil henvises.

C. Romsdals Provstie under Trondhjems Bispedømme.

XIII.

Grytens Præstegjæld.

Medens de søndmørske Præstegjældes Beskrivelse har været under Pressen, er Nordalens Præstegjæld deelt i 2de derved, at Sunelvens Landskab ved Kongelig Resolution af 18de Februar 1861 er bleven erklæret for et særskilt Præstegjæld, saa at altsaa Nordre Søndmøres Provstie nu foruden Aalesund indeholder 7 og altsaa Søndmøres Fogderie 12 Landpræstegjælde. Som Følge heraf bliver Grytens Præstegjæld efter den valgte Orden det 13de Præstegjæld i Amtet.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Grændser: Mod Syd til Valdalen af Nordals Præstegjæld i Søndmøre og til Loms Præstegjæld i Nordre Gudbrandsdalen; mod Nordost til Næssets Præstegjæld af Romsdal; mod Nordvest og Vest til Præstegjældene Vedø og Vestnæs; mod Sydvest til Stordalens Præstegjæld i Søndmøre.

Præstegjældets Størrelse er hos Kraft angivet til 13½ Qvadratmiil, men kan formeentlig ikke overstige 10¼ Qvadratmiil.

Folkemængden i Præstegjældets 5 Sogne var i 1855 som følger:

I Kors 745; i Grytens Hovedsogn 998; i Heins Sogn 993; i Volds Sogn 924; og i Eids Sogn 455; tilsammen 4115 Sjele.

I 1825 var Folkemængden 2912; Forøgelsen altsaa 1203 eller over 41 pCt. Men denne Forøgelse er høist ulige fordeelt mellem de forskjellige Sogne.

I Heins	Sogn	er Forøgelsen	fra	615	eller henved	61½	pCt.
„ Kors	„	—	„	509	—	46	„
„ Volds	„	—	„	694	—	33	„
„ Grytens	„	—	„	754	—	32	„
„ Eids	„	—	„	347	eller lidt over	31	„

Præstegjældets Matriculskyld efter Matriculen af 1840 udgjorde 725 Daler 3 Ort 23 Skill.

Det omfatter 1) Raumadalens Landskab med Sognene Kors, Gryten og Hein; 2) Volds Sogn af Volds Landskab, og 3) Eids Sogn af Vedø Landskab. Med Hensyn til det sidste er der rigtignok ved sidste Besættelse af Præstekaldene i Gryten og Vedø paalagt begge Sognepræsterne at finde sig i Eids Sogns Overgang til Vedø; men denne Forandring er endnu ikke iverksat, og saaledes har Sognepræsten fremdeles 5 Kirkesogne at drage Omsorg for.

Aarsagen dertil skal være den, at man paatænker Oprettelse af et nyt Sognekald ved at adskille baade Volds Sogn og Eids Sogn fra Gryten og deraf danne et særskilt Præstegjæld. Herved kan imidlertid ikke vindes andet, end at forhale Iverksættelsen af den sidste Resolution endnu i en lang Fremtid; thi Volds Sogn kan naturligviis ikke adskilles fra Gryten i den nuværende

Sognepræsts Tid; og Ideen selv er altfor uheldig til at den bør gjennemføres, hvorom mere under Eids Sogn og Vedo Præstegjæld. — Det er ganske vist, at Grytens Kald kan taale Afgang ikke blot af Eids Sogn, men ogsaa Volds Sogn, og at intet kunde være ønskeligere, end at dette sidste maatte blive Hovedsogn i et nyt Præstegjæld; men dette er noget, som langt bedre og til almindeligt Gavn kan opnaaes ved at afsondre Vaagstranden fra Vedo og forene den med Volds Sogn til et Præstegjæld, hvorom mere nedenfor under Volds Sogn.

Grytens Hovedkirke er en ottekantet Tømmerbygning, som opførtes ved Aaret 1820, omtrent samtidig med Heins Kirke, der er en Langkirke af Steen, som blev færdig ved Aaret 1830. — Grytens Kirke, som før stod paa Præstegaardens Grund, fik da sin Plads paa Gaarden Sætnæs, 1000 Alen fra Fjorden ved Veblungnæs, altsaa over $\frac{1}{4}$ Miil længere fra Sognets og Præstegjældets største Befolkning, end den forrige Plads, der dog langtfra ikke var den ønskelige, — hvorom mere nedenfor.

Kors Sogns Kirke er en gammel og uanseelig Laftebygning i Korsform paa Gaarden Flatmark.

Volds Kirke er ligeledes en gammel Træbygning i Korsform paa Gaarden Vold i Maandalen paa søndre Side af Elvens Udløb.

Eids Sogns Kirke, en gammel Steenkirke, ligger ved Rødvenfjord paa Gaarden Eide.

Præstegaarden ligger imellem Sammenløbet af Raumaelven og Isterelven paa et Sted, som er høist ubeleiligt for den største Deel af Sognet, uden at tale om for Sognepræsten selv, og saa udsat for Sandflugt, at af et gammelt Asketræ nærved Husene nu kun Toppen rager op over Sandhavet. For at undgaae Spørgsmaal om Præstegaardens Flytning, samtidig med Hovedkirkens, fandt man paa den Udvei at indkjøbe et Stykke af Gaarden Sætnæs paa den anden Side af Isterelven og at forene dette med Præstegaarden. Dette er imidlertid af ringe Værdie og aldeles utjenligt til andet, end Underbrug. Veien til denne Præstegaard gaaer nu og kan ikke lægges andetsteds, end over Sandhavet; og til disse Uleiligheder kommer, at Gaarden er udsat for Elvebrud, som har nødvendiggjort gjentagne Tilbagetrækninger af den gamle Bygdevei, der gaaer mellem Elven og Præstegaarden.

Præstegjældet indbefatter 2de Thinglage og 2de Formandskabsdistricter. Men disse Inddelinger stemme ikke overeens med hinanden eller med Sognedelingen.

Formandskabsdistricterne ere nemlig:

a. Grytens, Heins og Kors Sognes; og
b. Volds og Eids Sognes.

Thinglagene derimod ere: Romsdals Thinglag, der indbefatter Kors og Hein samt Gryten med Undtagelse af 3de af de paa Fjordens Nordside liggende Gaarde, nemlig Thorvik, Monsaas og Hagen; — Volds Thinglag, der bestaaer af Sognene Vold og Eid samt nysnævnte 3de Gaarde af Gryten.

I Henseende til Skole- og Fattigvæsenet udgjør hele Præstegjældet een Commune med 8 Skolelærerdistricter, men ingen fast Skole.

§ 2. Fjelde, Fjorde Elve og Ferskvande.

I Henseende til Fjeldene henvises aldeles til det Forklarede under Fogderiet S. 167—170; og i Henseende til Fjordene ligesaa S. 180—81, med Tilføiende, at imellem Veblungsnæs og Thorviken er Fjordens Brede, i Løbet af Hovedveilinien, 6000 Alen, udsat for den hele Voldsomhed saavel af Raumaskjællen som af Sørskjællen fra Fjeldene paa søndre Side af Indfjordsdalen (Isterdalsfjeldene og Hovedfjeldrækken), medens derimod Passagen over Næs Sund aldrig hindres. Derhos kan bemærkes, at Præstegjældet paa det Nærmeste omslutter hele den egentlige Romsdalsfjord med dens Forgreninger indenfor Fjeldhøiderne Oxen og Stolene.

Af Elvene ere Rauma-Elven med 3 af dens Bielve saavelsom Iisfjordelvens begge Grene allerede omtalte under Amtet S. 101—103. Forsaavidt er altsaa kun her at bemærke, at

1. Rauma-Elven endnu har en fjerde ganske mærkelig Bielv, nemlig:

   Vermaaen, 1 Miil lang, der nedstrømmer fra de Ferskvande paa Grændsen af Valdal, som kaldes Langvandet, og som have Afløb til begge Sider. Den strømmer i østlig Retning gjennem Vermaadalen, hvor den danner et Ferskvand ved søndre Fod af Vermaadalstinden og falder ud , Rauma nordenfor Gaarden Sletta og Fjeldhøiden Alterhøi omtrent ligefor Skydsskiftet Ormeim.

Desuden maa mærkes følgende Elvedrag:

2. Indfjords- eller Bo-Elven, $1\frac{1}{4}$ Miil lang, i Volds Sogn, udspringer fra et Ferskvand paa Eidet mod Stordalen, gjennemstrømmer i nordøstlig Retning Indfjordsdalen forbi Gaardene Verild og Bo samt falder ud i Indfjorden ved Gaarden Vik. Den optager en Bielv fra Grændsen af Myklebostaddalen i Valdal.
3. Maandals-Elven, $1\frac{1}{4}$ Miil lang, udspringer paa Grændsen af Sylte Sogn, gjennemstrømmer Fjeldregionen i østnordøstlig Retning ned i den egentlige Maandal og optager flere Tilløb paa begge Sider, samt falder ud i Voldsbugten ved Volds Kirke.
4. Skorgedals-Elven udspringer ved 2de Grene fra 2de Ferskvande paa Vedogrændsen ved de egentlige Mittetfjelde. Begge Grene forene sig i Fjeldregionen og det samlede Vasdrag strømmer ned gjennem Skorgedalen og falder i Romsdalsfjorden ved Gaarden Skorgen ved Indløbet til Næs-Sund ligeoverfor Veblungsnæs.
5. Sieims- og Gjerdsætvandets Vasdrag, hvorom mere under Eids Sogn.

§ 3. Bygdelage.

I Kors Sogn.

1. Ulvaadalens Bygdelag.

   Dette indeholdt efter Matriculen af 1840 3 Gaarde (No. 68, 69 og 70) med 8 Opsiddere; men nu er der kun 4 Opsiddere, nemlig: Fremre-Brøste, 2—1—22, med 3 og Nordre Brøste, 1—:—23, med 1 Opsidder. Tilsammen har Bygdelaget kun 37 Sjele. Men det er alligevel af stor Vigtighed formedelst de udstrakte og ypperlige Havnegange, hvortil de forhen beboede Brug ere udlagte. Især omtales Kabbesæterne og Store Hanedal, hvilken sidste alene har Havnegange til 150 Køer.
2. Raumadalens øvre Bygdelag, d. e. den henved $2\frac{1}{4}$ Miil lange Strækning fra Lesjegrændsen til Grændsen af Grytten ovenfor Romsdalshorn med 25 Gaarde og 53 Opsiddere, hvoraf paa Matriculens Tid 9 Gaarde med 25 Opsiddere paa vestre og 16 Gaarde med 27 Opsiddere paa østre Side, i hvilken Beboelse der dog senere ere indtraadt saa mange Forandringer, at der efter velvillig Meddelelse fra Sognepræsten nu paa vestre

Side kun 23 Opsiddere, men derimod paa østre Side 37, altsaa i det Hele 60 Opsiddere.

Blandt disse Gaarde ere de vigtigste:

a. Paa sydvestre Side:

Slettalid, 4—2—12, med 7; og Sletta, 6—=—19, med 2 Opsiddere. — Ved denne sidste Gaard maa erindres det paa Fjeldhøiden Alterhø staaende Alter, som man har villet udlede fra Hedendommen, men som ialfald med ligesaa god Grund kan ansees for et christent Alter, da dets Altertavle, halvanden Mandshøide, vender sin Ryg mod Øst, og har sit Alterbord vendt mod Vest. — Remeim, 8—1—1, med 2; Alnæs, 7—3—3, med 4; Lynghjem, 4—1—11, med 6 Opsiddere.

b. Paa nordøstre Side af Rauma=Elven.

Kleven, 1—=—23, med 1 Opsidder, som er den øverste Gaard lige ved Amtsgrændsen ved Bjørnekleven og ligeoverfor Ulvaaens Sammenløb med Rauma. — Brude, 4—=—15, med 4; Kyllingen, 5—4—4, med 4; Ormeim, 2—3—18, med 1, Skyds= og Postskifte; Flatmark, 9—1—5, med 2 Opsiddere. Det ene Brug er Skyds= og Postskifte. Det andet Brug hjemsøgtes i Vinteren 1857—58 af et Sneskred, som forstyrrede Husene og dræbte flere Mennesker. — Skiri, 4—=—4, med 2 Opsiddere, beliggende paa Dynger af ældgamle Steenskred, hvortil maaskee Navnet har Hentydning, og saaledes turde vel Matriculens Parenthes med Benævnelsen Skrein ikke være heldig; men i sidstnævnte Vinter (1857—58) hjemsøgtes ogsaa denne Gaard af Sneskred, som ødelagde Huse og dræbte flere Mennesker paa en Plads under Gaarden. — Monge, 5—=—4, med 2 Opsiddere, ved hvilken en af de skjønneste af de Kaskader, som styrter ned i Dalen fra Fjeldrækken paa Nordsiden. Marsteen, 5—2—12, med 2 Opsiddere; Skjøn Valborgs Moders formodede Bolig; men vigtigere er det, at en af Opsidderne har begyndt at dyrke Myr med Omtanke. — Horgheim, 7—4—2, med 1 Opsidder, Laxefiskerie, Skyds= og Postskifte.

I Grytens Hovedsogn.

Dette Sogn indbefatter den nederste Deel af Raumadalen paa noget over 1 Miils Længde fra Grændsen af Kors Sogn,

der gaaer paa søndre Side af Troldtinderne og Romsdalshorn, tilligemed Isterdalen, og endvidere en Strækning paa nordre Side af Romsdalsfjordens Indre, begrændset af Sognene Eid, Vedø og Hein. Uagtet dets ringe Folkemængde og ikke betydelige Størrelse er det dog her nødvendigt at adskille det i 2de Bygdelage, saaledes som følger:

3. Raumadalens nedre Bygdelag tilligemed Isterdalen og Indholmen.

Dette Bygdelag indbefatter 28 Gaarde med 51 Opsiddere, indberegnet 6 Opsiddere som i Matriculen af 1840 ere opførte for Isterdalen og 1 for den lille Gaard Indholmen, der er beliggende ved Romsdalsfjord ½ Miil vest for Rauma-Elvens Udløb; men Gaarden Isterdal er nu ikke længere beboet, da den hele Dalstrækning ovenfor Præstegaarden Grøten benyttes til Havngange af forskjellige Gaarde i Sognet. Af de øvrige 26 Gaarde ligge de 11 med 20 Opsiddere og Strandstedet Veblungsnæs paa sydvestre Side, men 15 Gaarde med 24 Opsiddere paa nordøstre Side.

a. Paa nordøstre Side:

Næs, 9—1—6, med 3 Opsiddere, Skydsskifte og 2de Landhandlere. Denne betydelige Gaard optager den hele lille Halvø, som paa nordre Side af Raumaflodens Udløb rager ud i Romsdalsfjordens Indre, saaledes at denne Fjord derved indsnevres til et høist 1800 Alen bredt og omtrent ligesaa langt Sund, der fører ind til Iisfjorden og ved sin Beliggenhed er beskyttet mod alle Vinde. Paa østre Side af Gaarden udvider Iisfjorden sig til en større Brede til Nabogaarden Aandal, og derved fremkommer ved disse 2de Gaarde en god Havn, ligesom da den hele Iisfjord noget nær er at ansee som en saadan. Forøvrigt har denne Gaard, ligesom alle de øvrige paa samme Side af Elven, udmærket Jordbund, hvilende paa Leer; og her er et Teglbrænderie. — Aandal, 4—2—19, med 2; og Hølgenæs, 7—:—13, med 1 Opsidder, som ligeledes har et Teglbrænderie; Mjælva, 7—:—2, med 2; og Devold (Matriculens Diavold? Diarvold), 4—1—20, med 2 Opsiddere, beliggende ved Rauma-Bro; Aag (Age?) 6—3—4, tilhørende Lehnsmand Landmark, i hvis Eiendomstid den nogle Aar har været Landbrugsskolegaard, og

nu er sjelden rationelt opdyrket, med Laxefiskerie, som besøges af Englændere, og en betydelig Urte- og Frugthave. Halsa (Halsage), 4—1—8, i Fortiden Færgested for Overfætning over Elven til Sodge; Laxefiskerie. Hole, 5—2—33, med 2; Venge, 7—4 8, med 3 Opsiddere, Laxefiskerie. Denne Gaard antages at have været Skjøn Valborgs Hjem, hvis Moder skal have boet paa førnævnte Marsteen i Kors Sogn, og som selv efter Strøms Beretning skal være begravet paa Gisko i Sondmøre.

Ved Venge sænker sig den nordostlige Fjeldrække nedenfor Romsdalshorn henimod Halsa til den ganske lave Hals, hvorfra Gaarden Halsas Navn sandsynligviis skriver sig; og Gaarden Venge har maaskee givet Navnet til Vengetinderne, der paa et enkelt Sted af Gaarden kan sees over denne Hals.

b. Paa sydvestre Side af Elven:

Fiva, 4—2—12, med 1 Opsidder, ved Foden af Troltinderne og ligeoverfor Romsdalshorn, med Laxefiskerie, der besøges af Englændere, som indlogere sig for en Deel af Sommeren og forpagte Fiskeriet. — Nora, 7—4—20, med 2; Sodge Østigaard, 11—2—26, med 2; Sodge Megaard, 10—3—2, med 2; Sodgebakke, 10—-—-, med 2; Hanekamshoug, 3—1—16, med 4; Isterdalen, 3—1—17, er ubeboet, forhen med 6 Opsiddere; Grytens Præstegaard, 3—2—19, beliggende mellem Isterdals-Elven og Rauma-Elven ovenfor deres Sammenløb og ovenfor Rauma-Bro. — Sætnæs, hvor Hovedkirken staaer, 21—1—11, med 4 Opsiddere, Skyds- og Postskifte; og Veblungen, 2—4—3, med 1 Opsidder, Landhandlersted, en smukt beliggende og velbygget Eiendom, Postaabnerie. Her er Veblungsdals Markedsplads og et Strandsted med 141 Sjele i 40 Huusholdninger. — See videre om Markedspladsen saavelsom om Præstegaarden nedenfor under § 4. Her bemærkes kun, at Gaardene Sætnæs og Veblungen ere vakkre og velbebyggede samt for største Delen veldyrkede Gaarde.

4. Bjørgastrandens Bygdelag.

Hertil henregnes 11 paa Nordsiden af Romsdalsfjordens Indre liggende Gaarde med 16 Opsiddere, mellem Gaarden

Klungnæs i Eids Sogn i Vest, og Yttre Brevik i Heins Sogn i Ost, samt paa begge Sider af den allerede omtalte til Stranden nedgaaende Klippeskrænt, kaldet Bjorga, og Skorgedalselvens Udløb lige overfor Vedblungsnæs.

a. Paa vestre Side af Bjorga:

Thorvik, 14—2—1, med 2 Opsiddere, Skyds- og Postskifte; Monsaas, 12—1—9, med 2 og Hagen, 4—2—19, med 2 Opsiddere. — Disse 3 Gaarde med samlet Matriculskyld 31—1—6, og en Befolkning af 139 Sjele, høre for Tiden til Volds Thinglag, som i Fortiden desuden har indbefattet de 3de paa Vestsiden af Istereloen liggende Gaarde Reiten, Sætnæs og Veblungen, samt endvidere Indholmen.

b. Paa østre Side af Bjorga.

Yttre Skorgen, 4—1—8, med 1 Opsidder paa vestre Side af Skorgedalselvens Udløb; Hægerhom, 3—4—16, med 1, beliggende 2500 Alen fra Søhusene paa Gaarden Næs ved Iisfjorden i skraa Retning over Sundet.

I Heins Sogn.

Dette Sogn gaaer op fra Iisfjorden, som for største Delen henhører dertil, og er omringet af Kors og Grytten Sogne paa sydvestre Side; af Lesje paa en kort Strækning i Sydost, Erisfjordens Sogn i Nordost, samt Vistdalen og Vedø i Nord og Nordvest. Det har en Udstrækning af henved 4 Mile i Længde mellem Lesje og Vedø; men heraf optages rigtignok de 2de Mile nærmest Lesje af den romsdalske Fjeldørken, som for en Deel vedkommer dette Sogn. Det beboede Areal er ved Iisfjorden og i de Dalstrækninger, som gjennemstrømmes af de 2de allerede nævnte og et Par andre Elvedrag. Det er et frugtbart og vandrigt District, og Forøgelsen af dets Folkemængde siden 1825 er som ovenfor paapeget henved 61½ pCt., hvortil vel Indflytninger fra andre Districter i Landet har bidraget en Deel. Sognet kan beqvemmest adskilles i 3de Bygdelag som følger:

5. Vengetindernes eller Dalsbygdens Bygdelag.

Hertil henregnes Dalselvens Dalføre og Alt hvad der ligger søndenfor Iisfjords-Elven og Iisfjorden, Matr.-No. 23-36, hvoriblandt maa mærkes:

Grotta, 5—:—15, med 3; Moen, 5—3—22, med

2; Øvre Dale, 3—2—1, med 6; Ersstad, 1—2—20, en Sætergaard, fordeelt mellem 9 Opsiddere i Sognet. — Kolflaat, 1—4—2, med 2 Opsiddere, beliggende ved Kolflaat-Elven, der langs med nordre Fod af Vengetinderne strømmer ud i Dalsbygden. De 5 andre for det meste endnu mindre Gaarde med 5 Opsiddere ligge nærmere Fjorden, og blandt dem den lille Gaard Steen ved selve Fjorden.

6. Grøvdalens eller Jisfjordelvens Bygdelag.

Hertil høre de i Matriculen fra No. 15 til 22 opførte 8 Gaarde, som alle ligge paa nordre Side af Elven, med 40 Opsiddere; blandt Gaardene maa mærkes:

Hein, 16—3—:, med 14 Opsiddere, beliggende ved Elvemundingen. Paa denne Gaard staaer Sognekirken. — Hatle, 5—1—15, med 5; Yttre Kavlid, 11—2—14, med 3; Indre Kavlid, 8—:—8, med 2; Unhjem, 8—2—1, med 6; Øien, 1—3—12, Ødegaard med 7 Sæterbrug; og Morstøl, 3—3—1, med 2 Opsiddere.

7. Bredvikens Bygdelag.

Hertil hører 6 Gaarde, No. 9—14 i Matriculen, med 14 Opsiddere, alle beliggende ved nordvestre Hjørne af Jisfjorden, kaldet Breviken, og ved 2de deri nedfaldende smaae Elvedrag, hvoraf det ene kommer fra søndre Deel af Langedalen, som danner et Eide over til Vistdalen i en Afstand af 1½ Miil. Blandt Gaardene maa nævnes:

Yttre Brevik, 2—3—12, med 2 Opsiddere, beliggende yderst paa Fjordens Nordside henved Bjorgastranden af Gryten. Indre Brevik, 20—:—7, med 7 Opsiddere og 14 Pladsmænd. Øvre Tokle (Matriculens Taakle), 9—4—12, med 2; Nedre Tokle, 6—3—5, med 4; Voldstad, 5—1—13, med 2.

De saaledes beskrevne 3de Kirkesogne Kors, Gryten og Hein med deres 7 Bygdelage udgjøre, hvad der er henregnet til Raumadalens Landskab, og de danne ogsaa et særskilt Formandskabsdistrict; de øvrige Sogne, Vold og Eid, ere slaaede sammen til et andet Formandskabsdistrict.

Raumadalens nuværende Landskab indbefatter saaledes hvad der efter Magnus Lagaboters Testamente var henlagt til Næs Skibrede eller Aattung og desuden 7 Gaarde, som sandsynligviis vare henlagte til Straums Aattung, nemlig Ind-

holmen ved Fjorden, samt Reiten, Sætnæs og Veblungen, hvilke 3de sidstnævnte ligge ved den nederste Deel af Rauma-Elve, men i Fortiden beskylledes af Romsdalsfjorden; og Thorvik, Monsaas og Hagen vestenfor Bjørga. Ingen af disse 7 Gaarde findes nemlig nævnte blandt Gaarde i Næs Aattung. Hvad angaaer de 3de sidstnævnte Gaarde skulde man i vore Dage være tilboielig til at troe, at deres Opsiddere helst maatte ønske at henhøre til Eids Sogn, med hvilket de staae i Forbindelse ikke blot ved Landevei, med ogsaa ved Familieforbindelser; men noget Ønske i saa Henseende vides ikke at være officielt fremkommet, og vil formodentlig herefter ikke fremkomme, dersom Planen at anlægge Hovedvei ved Chaussee over Næs og Bjørga kommer til Udførelse. Med Undtagelse af disse 3 Gaarde staae samtlige Landskabets Dele nu i den noieste Forbindelse med hinanden, og danne efter de naturlige Forholde og fælleds Interesser og Veiforbindelser en fuldstændig Enhed.

I Volds Sogn.

Dette Sogn udgjorde i Fortiden Hovedbestanddelen af Straums Aattung eller Skibrede, der sandsynligiis har indbefattet hele søndre Bred af Romsdalsfjorden fra Ister-Elvens Udløb til Hjelviken og desuden Øen Sækken og endelig de ovennævnte 3de Gaarde vestenfor Bjørga.

Sognet ligger mellem Isterdalens Fjeldregion og Vaagstrandsfjeldene, og er ved Voldsfjeldene afdeelt i 2de Bygdelage, nemlig Indfjordens og Maandalens.

8. Indfjordens Bygdelag.

Dette Bygdelag indbefatter begge Bredder af Indfjorden fra dens Munding ved Romsdalsfjorden og den fra Indfjordens Bund opgaaende Indfjordsdal, som langs med Indfjords- eller Boelven gaaer op til det lave Eide, der fører til Stordalen i Søndmøre. Dette Eide, hvortil Bygdevei paa begge Sider fører op, og som selv uden Vei beqvemt kan passeres til Hest, sætter disse 2de Dalstrøg, Indfjordsdalen og Stordalen, i en livlig Forbindelse med hinanden, og afgiver desuden en meget benyttet Færdselsvei for Søndmøringer især til Romsdals Marked, og det ikke blot for Valdalen, men ogsaa

for de øvrige Dele af Nordalen, for Sunelven, Hjørundfjord og Stranden. De vigtigste Gaarde i Bygden ere:

Verild, 7—2—13, med 4 Opsiddere. Ved denne Gaard er at mærke Steenmasser efter en gammel Fjeldstyrtning (ikke blot og bart Steenskred) fra Grændsefjeldet mod Valdalen. — Sætergaarden Holte, 1—3—6, fordeelt mellem 21 Gaardbrugere i Bygdelaget; Gjerde, 5—4—15, med 4; Nedre=Bø, 16—3—5, med 4; Øvre=Bø, 8—4—:, med 3; Vik, 6—3—6, med 2; og Gridsæt, 7—:—10, med 3 Opsiddere, beliggende ved Indfjordens Østside ved Foden af Fjeldhøiden Gridsætskolten. Paa den vestre Side af Elven og Fjorden er at mærke: Sjælbostad, 10—:—2, med 4; Søvik, 4—2—14, med 2; Nedre Hovde, 8—4—:, med 3; Øvre Hovde, 4—2—14, med 3 Opsiddere.

9. Maandalens Bygdelag.

Denne Bygd gaaer op fra Voldsbugten af Romsdalsfjorden paa begge Sider af Maandalselven i vestlig Retning langs med Vaagstranden og en Deel af Sylte Sogn til Fogderiegrændsen. Dog er den øverste og største Deel af denne Dal saa høitliggende, at den kun tjener til Sæterdal og Havnegang. Men den nedre Deel er beboet paa begge Sider af Elven i en Længde af omtrent ⅝ Miil fra Fjorden, og den staaer ved forholdsmæssig lave Fjelddale i Forbindelse med saavel Dougstaddalen i Sylte, som især med Vaagstranden, hvorfra det kun skilles ved den neppe over 12 à 1600 Fod høie og smale Fjeldryg, som ender med Fjeldhøiden Stolene ved Romsdalsfjorden. Desuden staaer Bygdelaget i Forbindelse med Vaagstranden ved den beboede Fod af denne Fjeldhøide langs Romsdalsfjorden, en Strækning, som neppe er over ⅝ Miil, paa Midten besat med 2de til Vaagstranden hørende Gaarde med Gangveie til begge Sider. De vigtigste Gaarde i Bygdelaget ere:

a. paa Sydsiden: Otterholm, 8—3—3, med 3 Opsiddere, ved Voldsbugten; Vold, 21—1—13, med 8 Opsiddere, ved Elvens Udløb, hvor Sognekirken staae.; Stamsæt, 4—3—16, med 2; Brusæt, 4—4—20, med 2 Opsiddere.

b. paa Nordsiden: Veenaas, 8—2—15, med 3 Opsiddere, beliggende øverst lige overfor den lille Gaard Skaret paa søndre Side; Øvre Bø, 5—3—19, med 2; Nedre Bø,

4—4—7, med 2; Moen, 5—1—13, med 2, Skeide, 7—1—10, med 3, beliggende ved Elvens Udløb; Sæbø, 12—3—4, med 4 Opsiddere, beliggende ved Bugten.

I Eids Sogn.

Herom henvises til Vedø Præstegjæld, i Forbindelse med hvilket dette Sogn bør beskrives.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

a. I Raumadalens Landskab eller Sognene Kors, Gryten og Hein.

Efter Opgaverne af 1855 var Udsæden som følger:

	Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	$1\frac{11}{16}$ Td.	11 Td.	229 Td.	229 Td.	963 Td.	786 Td.
hvoraf i Kors . . .	$\frac{1}{8}$ —	4 —	$188\frac{1}{3}$ —	$52\frac{1}{4}$ —	100 —	184 —

Den sandsynlige Avl i Gryten og Hein efter Opgaverne over Foldigheden

	Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	11 Td.	66 Td.	1258 Td.	1269 Td.	7192 Td.	6020 Td.
i Kors Sogn, hvorfra Opgaverne ere betydeligt lavere . . .	1 —	24 —	829 —	355 —	500 —	1288 —
	12 Td.	90 Td.	2037 Td.	1624 Td.	7692 Td.	7308 Td.

Heraf sees, at Havre dyrkes ikke meget i Kors Sogn, hvoraf den øvre Deel deels er høitliggende deels langt fra Saltsjø, saa at der udfordres Sædarter, som modnes tidlig. Det har derfor ogsaa forholdsmæssig betydelig Overvegt i Byg og Blandkorn. Imellem Gryten og Hein er Forholdet nogenlunde ligeligt, dog saa at der i Hein udsaaes mindre Rug og aldeles intet af Hvede, hvilken sidste Sæd blot benyttes i den nedre Deel af Raumadalen i Gryten Sogn og lidt i den tilstødende Deel af Kors.

Da den hele Kornavling efter de opgivne Foldigheder udgjør 10505 Tønder og Potetesavlen 7308 Tønder, er der vel Grund til at antage, at dette maa være mere end tilstrækkeligt for en

Befolkning af 2736 Mennesker, om end $\frac{3}{4}$ Dele af Kornavlingen bestaaer af Havre.

b. I Volds Sogn og Landskab.

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
Udsæd	$\frac{7}{16}$ Td.	$35\frac{1}{8}$ Td.	$145\frac{3}{8}$ Td.	381 Td.	189 Td.
Hvoraf efter Opgaverne af Feldigheden sandsynlig Avl	5 —	351 —	1236 —	3048 —	1607 —

Altsaa en Kornavling af 4635 Tønder og 1607 Tønder Potetes for 924 Mennesker.

c. For Eids Sogn vil Forklaring blive meddeelt under Vedø.

Der har været hørt stærke Klager over Tørke under den stærke Sommervarme især i den nedre Deel af Raumadalen; men, saavidt vides, finder Engvanding kun Sted i ringe Grad og Agervanding aldeles ikke. Det er derfor ikke rimeligt, at hine Klager i det Væsentlige kunne have været grundede.

Humle, Hamp og Liin dyrkes ikke i Raumadalens Landskab og Rodfrugt kun i ringe Grad; men Engen skjænkes noget mere Opmærksomhed end tilforn, og i det Hele har dog Jordbruget gjort Fremskridt, hvortil naturligviis Landbrugsskolens 10aarige Holdelse paa Gaarden Aag maa have bidraget.

Havedyrkningen drives ikke uden hos Lehnsmanden i stor Maalestok, og desuden hos Sognepræsten samt hos de 3de Landhandlere og enkelte Gaardbrugere.

I Volds Sogn voxer Humle vildt paa Gaarden Verild; men forøvrigt er Forholdet der som i Hovedlandskabet, og kan vel ikke blive synderligt bedre, end det allerede i Virkeligheden er, forinden den hæderlige Almue faaer en Præst i sin Midte.

Qvægavl.

Qvægavlen er af megen Betydning, dog forholdsmæssig mindre i den nedre Deel af Raumadalen, hvor man har mindre udstrakte Havnegange i Nærheden, og, da Fjeldene der ikke godt kunne bestiges, maa søge til fjerntliggende Sætere, f. Ex. i Hanedalen og det Øverste af Iisfjorddalen. I 1855 var Qvægholdet som følger:

a. I Raumadalens Landskab.
257 Heste, 1818 Storqvæg, 3881 Faar, 865 Gjeder og 125 Sviin.
Heins Sogn har afgjort Overvægt i Antal af Storqvæg, nemlig 747.

b. I Volds Sogn var Qvægholdet:
117 Heste, 722 Storqvæg, 2180 Faar, 188 Gjeder og 44 Sviin.

Man seer heraf, at ved Siden af de øvrige Qvægproducters Udbytte maa Volds Sogn have en ganske betydelig Indtægt af dets Hesteavl og især af Faareavlen, hvilken sidste desuden giver Anvendelse for Huusfliden.

I hele Præstegjældet er Rogt, Stel og Behandling af Afdraatten ikke blot bedre, end i de fleste Dele af Amtet, men i det Hele meget god, og romsdalsk Smør finder Afsætning i Christiania, ligesom Volds Sogn inden Districtet staaer i fortjent Anseelse.

Skovdrivt.

I Fortiden har her, som ellers i Fogderiet, været betydelig Furuskov; men deraf haves nu saa lidet i Behold, at man neppe har til Huusbehov af Bygningstømmer i selve Raumadalens Landskab; og i Volds Sogn haves intet. Af Løvskov til Brænde er her ikke heller mere, end fornødent, men intet til Salg udenfor Districtet, undtagen i Volds Sogn, hvorfra afhændes saavel Birke- som Oreved. Hassel og Piil til Tøndebaand findes derimod i begge Landskaber; og Hanedalens Næver staaer i den største Anseelse.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted; men paa Gaarden Næs og Hølgenæs er der, som allerede berørt, Teglværker, tilhørende Landhandler Hage og Nore. Leerarten er særdeles fiin.

Fiskerie.

Foruden det sædvanlige Fiskerie i alle Fjorde efter Hellefisk, Lange, Sei og Smaafisk, som man dog her ikke lægger nogen Vind paa, uden lidt ved Veblungsnæs, falder af og til Sommersild i temmelig store Partier; men det er dog fornemmelig kun Smaasild, sjelden større end den saakaldte Christianiasild. Laxefiskeriet i Raumaelven er meget fordeelagtigt; og alle Elve og Ferskvande fiskerige.

Binæringer.

a. I Raumadalens Landskab.

Haandverksdrivt, som egentlig Næringsvei, drives kun af en Farver. Forøvrigt forfærdiges det Fornødne paa Gaardene, undtagen forsaavidt man har som sædvanlig Bygdeskomagere og Bygdeskræddere og især flere duelige Smede, navnlig Plovsmede. Huusfliden antages i Sognene Kors og Hein at være upaaklagelig fra Qvindekjønnets Side, og i Grytten fortjener Qvindekjønnet endog særdeles Roes for huuslig Virksomhed. Her forfærdiges meget smukke Tøier, hvortil dog Garnet, fornemmelig Tvistgarn, kjøbes. De unge Mandfolk derimod kunne vel ikke siges at fordrive Tiden i Lediggang, men de ere ikke i Besiddelse af Drivtighed og Kunstfærdighed.

b. Volds Sogn har ingen Industri-Anlæg og ingen Haandverksdrivt; men i Henseende til huuslig Virksomhed staaer dette Sogn i fortjent Anseelse i Districtet, og man hører aldrig Klager over Uorden derfra. Smør og andre Qvægproducter fra Volds Sogn udmærke sig i Almindelighed ved Reenlighed og Velsmag, saaledes at kun Dale-Gaardene i Heins Sogn kunne sættes ved Siden deraf.

Landhandel og Skibsfart drives af 2de Landhandlere og tilladt Handel derhos af enkelte Gaardbrugere, især som Mellemmænd mellem Søbønder og Gudbrandsdøler. De 2de af Landhandlerne ere bosatte paa Næs, den tredie paa Veblungsnæs.

§ 5. Veblungnæs Strandsted og Romsdals Marked.

Som allerede forklaret under Fogderiet saavelsom i Indledningen, har der fra Oldtiden været afholdt Marked paa Gaarden Devold, $\frac{3}{8}$ Miil op fra Raumaelvens nuværende Udløb i Fjorden, hvortil man da kunde komme med Seilfartøier. Men i Midten af det 18de Aarhundrede viste det sig, at Løbet mellem Devold og Veblungsnæs var saa opgrundet, at man kun ved Hjælp af Baade og Pramme kunne bringe Varerne op til Markedspladsen. Deraf benyttede sig en daværende Cancelliraad, som var Eier af Veblungen, og constitueret Amtmand, til at bevirke en Kongelig Resolution af 8de Juni 1752, derhen, at Markedspladsen skulde forlægges fra Devold til Veblungsnæs, som dengang har været en noget fremragende Odde ved Fjorden, saa-

ledes at der var et Slags Havn for Smaafarteier og Baade, omtrent hvor nu Kirken staaer, mellem denne Odde og Gaarden Sætnæs; men allerede under 8de Marts 1754 blev denne Resolution tilbagekaldt, fordi det erfaredes, at man havde forhastet sig og blandt andet overseet, at der manglede Vei fra Færgestedet ved Sodge ned til Veblungsnæs. Saaledes stod Sagen hen til 1777, da der indkom Forestilling fra de markedssogende Handlende i Trondhjem og Molde om, at Markedspladsen maatte flyttes fra Devold til Næs, hvor der er god Havn og beleilig Plads. Denne Forestilling blev understøttet af Amtmand Hammer, som desuden paaviste, at det lod sig gjøre for nogle faa Hundrede Daler at forlænge Veien fra Devold til Næs. Men denne Forestilling strandede paa Modstand fra daværende Sognepræst, som vilde tabe Indtægter, som han havde af de Markedssøgende, der benyttede den Præstegaarden tilhørende Tomt ligeoverfor Devold. — Devold maatte saaledes vedblive at være Markedsplads indtil 1819, da der indkom fornyet Forestilling fra de nævnte Byers Handlende saavelsom fra Almuerne i Søndmøre om en anden Markedsplads.

Men imidlertid maa det være bestemt, at Veien skulde fra Devold forlænges paa den anden Side af Elven ved Hjælp af en Bro over Raumaelven fra Gaarden Devold; thi det findes, at denne Rauma-Broes Paabegyndelse allerede var foretaget i 1813; og rimeligviis maa den saavelsom 2de andre Broer, over Isterelven og Sætnæselven, have været saavidt istand, at de have kunnet passeres i Aaret 1819. Der blev da efter Amtmandens Forslag nedsat en Kongelig Commission for at undersøge og afgive Betænkning, om Markedspladsen skulde forflyttes til Næs eller Veblungsnæs. Denne Commission udfandt, tvertimod hvad Amtmand Hammer havde paaviist, at det var, om ei umuligt, saa dog forbundet med altfor stor Bekostning at faae Vei fra Devold til Næs, og hvad Havnen angaaer, kunde den ikke finde, at Næs havde noget afgjørende Fortrin, naar der ved Veblungsnæs blev truffet forskjellige Sikkerhedsforanstaltninger, hvilket den der boende Landhandler paatog sig at iverksætte mod Betaling af de markedssøgende Fartøier.

Som Følge heraf, blev det ved Kongelig Resolution af 19de Mai 1820 bestemt, at Markedspladsen skulde flyttes til Veblungsnæs.

Det viste sig imidlertid allerede inden 20 Aar, at dette var et stort Misgreb, hvilket da ogsaa var at forudsee.

Sikkerhedsanstalterne i Havnen hindrede ikke en rigtignok svær Storm fra at ødelægge eller beskadige flere Fartøier i October 1837. Opgrundingen tiltog, saa at Fartøier ikke kunde lægge til Udlosningsbryggen. Landgangsvoren til Hovedveien maatte i 1842 forlænges, hvilket senere 2de Gange er gjentaget. Tvende uformuende Privatmænd tilveiebragte farbar Vei mellem Næs og Devold, tvertimod Commissionens Erklæring om, at det ikke kunde lade sig gjøre, og denne Vei er siden optaget som Bygdevei og bliver formodentlig nu snart Hovedvei. Hvordan det nu er bevendt med den saakaldte Havn, er allerede omtalt under Fogderiet.

Men ogsaa i andre Henseender virkede hiin Commissions-erklæring skadeligt. Den nye Rauma-Bro blev snart ubrugelig, og maatte, da man nu ikke troede at kunne fravige, hvad der engang var gjort, ombygges som Pælebro. Det gik imidlertid fremdeles saa skjævt med den, at den ikke blev fuldstændig forend omtrent i 1846, og der sagdes da, at den havde kostet Amts-communen 30,000 Spd. De 2de andre Broer maatte ombygges i Aarene 1841 og 1848. Raumabroens Pæleværk har siden hindret det frie Vandaflob i Elven. Opgrunding fandt Sted under dens østre Ende ved Devold. Dette havde Indflydelse paa Elvens Retning ovenfor, saa at Hovedstrømmen tog forandret Løb forbi Gaarden Aag ned imod Aagsreiten og Devold og truede med et Gjennembrud. Men Sandbankene, der ere skovbevoxede, og kunde derfor gjøre nogen Modstand. Elvestrømmen blev derfor kastet i Retning mod Vest til Præstegaarden, hvor den siden har undergravet Sandmælen, som allerede omtalt, og hvorfra den igjen indtil Videre gaaer imod Nord og har Løb under vestre Ende af Raumabroen, medens Opgrundingen under den østre Ende fortsættes. Hvordan det tilsidst gaaer, enten med Devold eller med Præstegaarden, er naturligviis ikke godt at forudsige, men det man i ethvert Fald anseer som sandsynligt, er, at Raumabroen tilsidst kommer til at staae paa tørt Land.

At Commissions-Betænkningen ogsaa fik Indflydelse med Hensyn til Præstegaarden er allerede omtalt. Men det Samme blev Tilfældet med Kirken. Denne fik Plads ved Veblungsnæs istedetfor paa den østre Side af Elven, hvor Gaarden Næs er

det naturlige Centrum for Sognet, ligesom for det hele Landskab og for Præstegjældet. Kort sagt, det er tydeligt, at den i Sognet raadende Indflydelse har villet have Veblungsnæs til et Sted af Betydenhed, og rimeligviis til en Kjøbstad.

Men man har faaet en Erfaring om, hvortil det nytter at arbeide imod de naturlige Forholde. Daværende Landhandler paa Veblungsnæs maatte allerede i 1843 ophøre med sin Virksomhed, uagtet de store Pengesummer, der havde gaaet gjennem hans Hænder, som Mellemmand ved de mange store Arbeider; og Strandstedet Veblungsnæs havde i 1855 kun 141 Indvaanere, et mærkværdigt lidet Tal paa et Strandsted med 2de saadanne Gaarde som Sætnæs og Veblungen ved Hovedveien, medens Yttre og Indre Brevik i det afsidesliggende Hein Sogn, hvor der kun var en tarvelig Ridevei, havde 156.

Senere skal dog hiint Indvaanertal efter Sognepræstens Meddelelse være foreget til 183, en naturlig Følge af den nye Landhandlers mere ordnede Virksomhed, understøttet af tiltagende Færdsel, efterat omsider Veilinien mellem Devold og Veblungsnæs ved Aaret 1850 var bragt i lovmæssig Stand, medens der intet blev gjort for at forbedre Bygdeveien til Næs, hvis Landhandlere, vel tildeels af den Aarsag, ikke kunde udøve nogen betydelig Drivt. Men samtidig er ogsaa Indvaanertallet paa Brevikgaardene efter Sognepræstens Meddelelse steget op til 178. Hermed kan nu sammenholdes, hvad der nedenfor forklares i § 6 om Veiene, som viser, at der endnu i Communebestyrelsen er herskende en afgjort Modstand mod enhver Bestræbelse, som sigter til Fordeel for de store og gode Gaarde mellem Næs og Devold, der uagtet deres naturstridige Isolering, dog ere godt befolkede og danne Sognets egentlige Kjerne.

Om Romsdals-Markedets nuværende ringe Betydning er allerede talt under Fogderiet.

§ 4. Veie og Postvæsen.

1. Hovedveie:

a. Hovedveien fra Indlandet kommer fra Lesje ind i Kors Sogn ved Bjørnekleven og gaaer ned igjennem Dalen paa østre Side af Raumaelven til Devold og derfra over

Rauma Bro paa vestre Side til Veblungsnæs, tilsammen i en Længde af . . . . 70,909 Alen.

b. Paa nordre Side af Romsdalsfjorden, som her er 6000 Alen bred, fortsættes Hovedveien fra Thorvik til Grændsen af Eids Sogn i en Længde af . . . . 2,911 —

Tilsammen Hovedvei 73,820 Alen

eller 4 Miil og 1820 Alen.

2. Bygdeveie:

a. Fra Klevstuen i Lesje til Brøste i Ulvaadalen	8,019	Alen.
b. Fra Rauma Bro paa vestre Side af Elven til Fiva Mark	12,000	—
c. Fra Hovedveien ved Aag paa østre Side til Næs	6,846	—
d. Fra Hovedveien ved Thorvik langs Fjorden til Klungnæs i Eids Sogn	3,611	—
e. Fra Bredvik i Hein forbi Kirken til Grovdal	17,797	—
f. Fra denne Vei ved Grøtta Bro ved Dale .	10,710	—
g. Fra sidstnævnte Vei langs nordre Fod af Vengetinderne til Kolflaat	12,000	—
Tilsammen	70,983	Alen

eller $3\frac{7}{8}$ Miil og 1,233 Alen.

Altsaa i det Hele Hoved- og Bygdeveie 8 Miil og 803 Al. foruden Veiene i Eids Sogn, hvorom mere under Vedø.

Herved maa nu erindres:

1. At der forestaaer Hovedveien en Forandring ifølge den oftnævnte Storthingsbeslutning af 1860; og der er Grund til at haabe, at denne Forandring blandt andet vil komme til at gaae ud paa dens Forlængelse fra Devold til Næs-Sund og paa nordre Side af dette over Fjeldskrænten Bjorga til Hovedveien ved Thorvik.
2. Jisfjordens søndre Strandside fra Gaardene Næs og Aandal til Jisfjordelvens Udløb ved Gaarden Hein burde forlængst have været forsynet med Bygdevei for at sætte Sognene Hein og Grytten i Forbindelse med hinanden; men dette har Communebestyrelsen ikke villet. Derfor er nu en saadan Vei oparbeidet af endeel private Mænd i begge Sogne under Ledelse af Lehnsmand Landmark. Den er omtrent $\frac{3}{8}$ Miil lang.

3. Paa samme Fjords Nordside er oparbeidet en tarvelig Ridevei fra Brevik til Grændsen af Gryten paa Bjorgastranden; men denne har Communebestyrelsen ladet udgaae af Fortegnelsen over Bygdeveiene. Det er imidlertid iøinefaldende, at fuldstændig Bygdevei rundt om Fjorden af omtrent 1 Miils Længde vilde være til stort Gavn for Hein Sogn, i en endnu høiere Grad, end for Gryten, og dette sidste vilde derved vinde en af Søvei uafhængig Veilinie til Eids Sogn og Vedo, saasnart der nemlig bliver lagt Vei over Bjorga.
4. En Bygdevei fra Brøste langs med Alterhø til Gaarden Sletta med Overfætning ved en Bro til Hovedveien ved Ormeim, vilde være af langt større Nytte, end den under Nr. 2 Litra a. opførte Bygdevei.

Præstegjældets Postaabnerie er paa Veblungsnæs, hvilket under de bestaaende Forholde er nødvendigt; men imellem Veblungsnæs og Domaas i Gudbrandsdalen, 9½ Miil, er, saavidt vides, intet Postaabnerie. Dette er skadeligt for Handelssamqvemmet mellem Lesje og Byerne Molde og Aalesund, hvilket vil blive livligere end hidtil, ifølge den indførte Dampskibsfart, især naar man tillige faaer bedre Vei gjennem Raumadalen. Det vilde derfor være ønskeligt at faae et Postaabnerie paa Ormeim eller Nystuen, imellem hvilke Gaarde Lesjeskogens og Kors Sogne støde sammen.

5. At forøvrigt hele Hovedveien i Raumadalen, uagtet de i 1844 og 1845 anvendte Forbedringer, er langt fra at være tilfredsstillende, er allerede omtalt; og i det Følgende vil der blive Anledning til nærmere at udtale sig derom.

XIV.

Vedø Præstegjæld.

(Og Eids Sogn).

Med Hensyn til Navnets Skrivemaade, troer Forfatteren, at der ikke er nogen tilstrækkelig Hjemmel til at udelade Bogstavet d, naar dette engang er, om end kun for Vellydens Skyld, bleven optaget og har været benyttet henved 500 Aar; thi Navnet er skrevet med Bogstavet d i Olaf den 5tes Handelsanordning fordet Nordlige af Riget af 1384 saavelsom i andre Diplomer fra hiin Tid.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Præstegjældet grændser mod Syd til Gryters Præstegjæld, mod Øst til Næssets Præstegjæld, mod Nord til Bolsoe, mod Vest til Vestnæs Præstegjæld; men i Forening med Eids Sogn bliver Grændsen i Syd som følger: i Sydvest Volds Sogn, i Sydøst Grytens Sogn. Eids Sogn er nemlig blot omtrent $\frac{1}{3}$ Qvadratmiil stort mellem Volds Sogn i Sydvest, Bjorgastrandens vestlige Deel i Syd, og Skorgedalen af Gryten i Øst.

I Fortiden indbefattede Vedø Præstegjæld omtrent $\frac{1}{3}$ Deel af hele Fogderiet, nemlig tillige Præstegjældene Næsset, Bolsø og Vestnæs, medens Grytens Præstegjæld, saaledes som endnu er Tilfældet, indbefattede en anden, formodentlig noget mindre Trediedeel, og Akerø den ydre Trediedeel, nemlig Akerø, Frænen og Bod. Men først blev Næsset adskilt derfra, derefter i det 18de Aarhundrede Bolsø med Molde, og endelig i 1843 Vestnæs. Da blev ogsaa for første Gang Forbehold taget, sigtende til fremtidig Indlemmelse af Eids Sogn i Vedø; men denne er imidlertid, som allerede omtalt under Gryten, ikke endnu iverksat. Dette har rimeligviis sin Grund i et eller andet midlertidigt Forhold, og under alle Omstændigheder vil Beskrivelsen af Eids Sogn blive tydeligst ved at sættes i Forbindelse med Vedø Præstegjæld.

Størrelsen af Vedø Præstegjæld, forend Vestnæs adskiltes derfra, er hos Kraft angivet til 5 Qvadratmiil. Den antages imidlertid at have udgjort omtrent 6 Qvadratmiil og heraf optager Vestnæs omtrent $2\frac{2}{3}$ Qvadratmiil; og det nuværende Vedø omtrent $3\frac{1}{3}$ Qvadratmiil; med Tillæg af Eids Sogn bliver altsaa Størrelsen omtrent $3\frac{2}{3}$ Qvadratmiil.

Folketallet var i 1855: i Vedø Hovedsogn 1701
i Rødven Anner. 544
tilſ. 2245.
og i Eids Sogn . . . . 455.
I det Hele 2700.

I 1825 var Folkemængden i Vedø Hovedsogn 1079; i Rødven Anner 374; Forøgelsen har altsaa været 45$\frac{3}{4}$ pCt. i Hovedsognet, men blot 28 pCt. i Rødven, medens den i Eids Sogn, som allerede omtalt under Gryten, ogsaa kun var 31 pCt. Aarsagen til

at disse 2de af Naturen meest begunstigede Sogne i hele Fogderiet have havt en mindre Folkeformerelse, kan ikke være nogen anden, end den uheldige kirkelige Ordning, hvorved de, der egentlig kun udgjør et concentreret lille Bygdelag med tilsammen 999 Mennesker, ere splittede i 2de Sogne under forskjellige Præstegjælde, medens de ved at have været samlede i een Menighed, vilde have dannet Kjernen af Vedø Præstegjæld, og rimeligviis forlængst have hævet sig til større Betydning.

Præstegjældets og Eids Sogns Bestanddele ere:

a. Begge Bredder af Rødvenfjord samt den fra samme opgaaende Sicimsdal og den ligeledes fra samme opgaaende mellem dens Indre og Nordvikbugten beliggende lille Eidsbygd.
b. Begge Bredder af Langfjordens ydre Deel fra Mittetfjeldene og Skaalfjeldet.
c. Næsjelandet med Øerne Sækken, Vedø og Karlsø.
d. Vaagstranden.

Denne sidste Deel, der har 453 Sjele, altsaa samme Tal som Eids Sogn, og ved Storfjordens Hovedbasin er afsondret fra de øvrige Dele af Præstegjældet i en Afstand af ¾ à 1¼ Miil Sovei fra Hovedkirken, hører til den gudbrandsdalske Fjeldrække og er henregnet til Volds Landskab, ligesom den i Fortiden hørte til Straum Skibrede eller Aattung. De øvrige Dele derimod med Eids Sogn, danne Vedø Landskab, der har 2247 Sjele paa et Areal af omtrent 3⅙ Qvadratmiil.

Præstegjældets Hovedkirke er den oftere omtalte gamle vakkre Langkirke af Steen, beliggende paa Vedøen, altsaa ikke paa nogen heldig Plads efter Nutidens Forholde; men Forfatteren vil ikke være med at anbefale Flytningen af den. Altertavlen i denne Kirke indeholder Begyndelsen af „Fader Vor" og af Indstiftelsen af Alterens Sacramente med Frelserens egne Ord. Ovenover læses: **Durandus: verbum audimus; motum sentimus, modum nescimus, præsentiam credimus.** Paa Siderne ere Bibelsprog anbragte over 2de adelige Vaabener med Bogstaverne **A. T. A.** og **C. F C.** samt Aarstallet 1625. Ved Siden af Prædikestolen er en Tavle med gammeldags Zirater ovenover det samme C4, som man finder saa mange Steder fra Christian den 4des Tid; men her findes intet om, hvad han har gjort for Kirken eller Districtet, hvorimod hele Districtet som hele Riget endnu lider af de Ulykker, hvortil der i hans Regjeringstid, om

end vistnok mod hans Mening og Villie, blev lagt Grunden. Forøvrigt eier denne Kirke betydelige Midler ifølge Testamente af Rigsraad Bjarne Erlingsen af 1313; og i den sidste Tid er dens Indredning betydelig forbedret og forskjønnet, saa at den er et ualmindelig behageligt Gudshuus.

Rødven Sogns Kirke er en liden uanseelig Stavkirke, beliggende i Rødvendalen paa Fjordens Vestside, hvor Folkemængden er mindst.

Eids Sogns Kirke er en liden uanseelig Steenkirke, beliggende paa Gaarden Eide ved Rødvenfjorden, saa langt som muligt fra de allerfleste Gaarde i Sognet, men neppe ½ Miil fra Rødven Kirke.

Vedø Præstegjæld udgjør et Formandskabsdistrict samt Skole- og Fattigcommissionsdistrict med 4 Skolelærerdistricter, hvoraf Rødven Sogn udgjør det ene, hvis Skolelærer holder fast Skole i sit eget Huus. Forøvrigt er Bygning til en fast Skole under Opførelse paa Bergsvik, men Skolen endnu ikke traadt i Virksomhed.

Ligesaa udgjør Præstegjældet et Thinglag og et Lehnsmandsdistrict, hvis Lehnsmand boer paa Holmeim paa Holmeimstranden.

Eids Sogn har en Skolelærer, men hører under Volds Thinglag, Formandskab og Lehnsmand, hvilken sidste dog boer i Eids Sogn paa Feetsvold.

§ 2. Fjelde, Fjorde, Elve og Ferskvande.

Om Fjeldene henvises aldeles til Fogderiet, med Tilføiende, at Høidepunctet af Fjeldhøiden Oxen, der er henved ¾ Miil langt, ligger paa den sydlige Halvdeel og danner Grændsen mellem Eids Sogn og Rødven. Dets vestre Side styrter saa steilt ned i Romsdalsfjorden, at det er aldeles ubeboeligt. Den østre Side derimod falder mere skraa af ned mod Rødvenfjord, og her er en nogenlunde sammenhængende Beboelse, dog meest i Rødvendalen, der gaaer ned paa nordre Side af Høidepunctet, hvor der er en liden Sænkning i Fjeldet. Omtrent det samme er Tilfældet med Skothammerfjeldet, der strækker sig fra oftnævnte Skothammer ved Gaarden Klungnæs, ved Romsdalsfjordens Indre, i ½ Miils Længde nordover til Nordvikbugten, som adskiller disse Fjelde.

Ligeoverfor disse paa vestre Side af Romsdalsfjorden ligge de til Vaagstranden hørende Fjelde, Lundshammeren og Stolene.

Af Fjordene hører hertil Romsdalsfjorden fra nysnævnte Gaarden Klungnæs ud til Romsdalsfjordens Hovedbasin. Denne er især i den sydlige Deel ved Volds Sogn et farligt for Kastevinde fra Stolene og for Sørskjællen fra Indfjordsbygden udsat Farvand; og naar Havgülen, som ofte indtræffer om Sommeren, stryger ind igjennem denne Fjordstrækning, er det en Umulighed at arbeide sig frem imod den, endog med den stærkeste Skyds. Ligesaa hører Romsdalsfjordens Hovedbasin næsten for en Halvdeel til dette Præstegjæld, og fra den gaaer igjennem dette Langfjorden ind i Næssets Præstegjæld i østlig Retning, og Rødvenfjord i sydlig Retning, som før omtalt.

Elve og Ferskvande.

a. I Eids Sogn.

1. Gjerdsætvand, meget omtalt for dets Omgivelser, dannes ved forskjellige Tilløb deels fra Øst og deels fra Vest (Skothammerfjeldet), næsten paa Høiden af Thorvikeidet, med Afløb nedover Eidets nordre Side til Sieimsvandet, der igjen har Afløb til Leireimsstrømmen. Sieimsvandet optager derhos Afløb fra et tredie og høitliggende Vand, Oravandet, paa et andet Eide mellem Sieimsdalen og Nordvikeidet.

b. I Vedø Præstegjæld.

2. Mittetelven, mindst $\frac{3}{4}$ Miil lang, udspringer af et Par Fjeldvande ved Grændsen af Vistdalen i Retningen mod Langedalseidet og løber i nordnordvestlig Retning gjennem Mitteldalen ud i Langfjorden ved Mittetgaardene.
3. Rødvenelv, henved $\frac{1}{2}$ Miil lang, udspringer paa Oren i Rødven Sogn, gjennemstrømmer Rødvendalen forbi Rødven Kirke og falder i Rødvenfjord.

Forøvrigt er der adskillige flere Elve, tildeels større, end de nævnte, men som her ikke er Anledning til at nævne særskilt.

§ 3. Bygdelage.

1. Rødvenfjordens Bygdelag.

Hertil henregnes begge de smaae Sogne, Eid med 455, og Rødven med 544, tilsammen 999 Sjele.

Dette Bygdelag gjennemstrømmes i sydsydøstlig Retning af den ¾ Miil lange Rødvenfjord, samt den fra samme indgaaende Løreimstrøm, der optager Gjerdsætvandets Afløb.

Hele dette Bygdelag, som hører til de frugtbareste og skjønneste i hele Amtet, har, naar nuværende Sognedeling sættes ud af Betragtning, fælleds Centrum ved Gaarden Leircim i Eids Sogn ved Fjordens Bund, men paa østre Side af den, og alle dets Dele staae ved Landeveie fra de yderste Puncter i Forbindelse med dette Centrum, forsaavidt de, der kunne vælge Søvei, ikke foretrække den. Intet beboet Punct er længere bortfjernet end ¾ Miil. Da imidlertid Bygdelaget er splittet ved Sognedelingen, maa denne lægges til Grund ved efterfølgende Beskrivelse. Det kan henføres til efterfølgende mindre Bestanddele:

I Eids Sogn:

a Nordvikeidet eller den egentlige Eidsbygd, med 7 Gaarde, af hvilke maa nævnes:

Eide, 22—4—14, med 6 Opsiddere og Sognets Kirke, beliggende ved Bygdeveien, som der fører nordpaa Rødvenstranden ind i Rødven Sogn.

Hatle, 12—=—6, med 3 Opsiddere, en betydelig og vel dreven samt godt bebygget Eiendom.

Nordvik, 5—=—16, med 2, ved Nordvikbugten, Skyds- og Postskifte i den aalesundske Hovedvei; Haukeberg, 11—1—18, med 2; Nedre Fritsvold, 6—=—3, med 1, en velbygget og godt drevet Gaard; Øvre Fritsvold, 6—2—2, med 1 Opsidder.

b. Sieimsbygden, med 10 Gaarde med 23 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes: Klungnæs, 6—3—2, med 3 Opsiddere, beliggende noget tilside ved Skothameren ved Romsdalsfjordens Beining; Gjerdsæt, 5—4—10, med 4; Sieim, Indre og Yttre, tilsammen 7—2—15, med 8; Ora, 5—3—15, med 1; Strømme, 7—=—13, med 2, ved Leireimstrømmen; og Leireim, 5—4—15, med 2 Opsiddere.

Sidstnævnte Gaard er Postskifte for den aalesundske Linie og Postaabnerie. Efter denne havde i Fortiden Leirheims Skibrede sit Navn.

I Rodven Sogn:

c. Paa Holmeimstranden ɔ: Fjordens Østside med 288 Mennesker. Indre Holmeim, 7—4—1, med 3, Nabogaard til Lereim; Frøisæt, 7—1—12, med 2; Rudgjord, 5—2—4, med 2; Indre Sandnæs, 9—⸗—⸗, med 3; Yttre Sandnæs, 7—4—1, med 3; Alfarnæs, 6—⸗—21, med 3 Opsiddere, Skyds- og Postskifte.

d. Paa Rodvenstranden ɔ: Fjordens Vestside med 256 Mennesker. Ottestad, 7—2—7, med 3 Opsiddere og et Kalkbrænderie, hvis Product staaer i høi Anseelse; Rødven, 2—4—20, med 2, og Sognekirken; Landre, 8—1—⸗, med 3; Dalsæt, 7—1—22, med 4; og Hammervold, 9—2—5, med 3 Opsiddere.

I Vedø Sogn:

2. Mittetdalens Bygdelag.

Hertil henregnes ikke blot selve Mittetdalen, men ogsaa den omtrent ¾ Miil lange ydre Deel af Langfjordens Sydstrand fra Grændsen af Næsset til Grændsen af Rodven Sogn ved Alfarnæs.

De herværende Gaardes Antal er 14 med 42 Opsiddere. De vigtigste deriblandt ere følgende:

a. I Mittetdalen:

Dale, 18—⸗—15, med 7 Opsiddere, øverst i Dalen; Staursæt, 8—3—4, med 2; Indre Mittet, 8—3—4, med 4; Yttre Mittet, 17—⸗—7, med 7 Opsiddere.

b. Paa Stranden:

Mørk, 6—⸗—14, med 3; Indre Slennmen, 6—1—14, med 2; Holm, 12—4—16, med 6 Opsiddere, udenfor hvilken der i Fjorden ligger en Holme eller ubeboet Øe, der dog er græsklædt.

3. Søllesnæssets Bygdelag.

Hertil henregnes den ydre Deel af Langfjordens nordre Strand fra Grændsen af Næsset til Søllesnæs, omtrent 1 Miil lang, og omtrent en Halvdeel af den dertil stødende Strandside af Halvøens Ende langs Romsdalsfjordens Hovedbasin. Her er 19 Gaarde med 38 Opsiddere. Ved Langfjorden er Beboelsen tynd, da Skaalens vestlige Helding her gaaer brat ned mod Fjorden uden nogen synderlig Strand; men henimod

Søllesnæs bliver Fjeldet lavere og synker tilsidst ned til et næsten fladt Lavland paa Næsjetangen. Blandt Gaardene maa mærkes:

Indre Horsgaard, 2—2—22, med 2, ved søndre Fod af Skaalen; Yttre Horsgaard, 4—1—=, med 2; Grepestad, 5—3—6, med 2; Søllesnæs, 6—1—26, med 3, Skyds- og Postskifte samt Postaabnerie; Bergsvik, 5—2—4, med 3 Opsiddere.

Sidstnævnte Gaard ligger ved en Vik, som antages at have været den gamle Kjøbstad Vedøes egentlige Havn, men som dog ikke er godt beskyttet mod Vestenvind.

Flovik, 4—4—16, med 2; Sørnæsje, 6—1—9, med 4; Nordnæsje, 6—3—9, med 3 Opsiddere.

4. Sækkens og Vedøens Bygdelag.

Disse 2de Øer have 10 Gaarde, hvoraf de 9 paa Sækken, og Opsiddernes Antal er 14. De ere nu begge beklædte med Tømmerskov, skjønt den paa Sækken i den sidste Tid er bleven mere end tilborlig fortyndet; og Vedøen, som for 80 Aar siden var ganske skovbar, har nu allerede i lang Tid pranget med en deilig Furuskov, takket være Sognepræsten, „Herr Eriks" (det vil sige Erik Norings) Omsorg. Der er kun et smalt Sund imellem disse Øer, hvori der ligger en Holme, og udenfor dette Sund var det, at Erling Skakke med en overlegen Styrke indhentede Kong Hakon Herdebred og lumskelig snigmyrdede ham, som omtalt i Indledningen.

De vigtigste Gaarde ere:

a. Paa Sækken:

Vestad, 8—3—9, med 2; Ek, 7—=—12, med 2; Sækkenæs, 7—=—6, med 1; Sækkesæter, 4—4—4, med 3 Opsiddere. Hele Øen er $\frac{3}{4}$ Miil lang fra Øst til Vest og største Bredde er $\frac{3}{8}$ Miil; men Fladeindholdet kan ikke overstige $\frac{3}{16}$ Qvadratmiil og Befolkningen udgjør 228 Sjele.

Vedøen er en ganske liden Øe, $\frac{1}{12}$ Miil lang og $\frac{1}{16}$ Miil bred og har kun een Gaard, nemlig Præstegaarden, 4—3—12, og Sognepræsten er eneste Opsidder; men paa denne Gaard med en underliggende Huusmandsplads var i 1855 55 Sjele. Det er ikke usandsynligt, at her i en fjern Fortid, før den historiske Tid, har været 2de Øer, nemlig den vestre og større, hvorpaa nu Furuskoven og Huusmandspladsen befinder

sig, og den nordøstre og mindre, som neppe kan have været noget mere, end en lille Holme, men at Mellemrummet ved Fjordenes Opskyllinger paa begge Sider er bleven opfyldt, dog saaledes at der paa hver Side er bleven tilbage en lille Vik. Den østre af disse Vike er endnu den almindelige Baadhavn, og som saadan fuldkommen sikker, men altfor lille og grund til at optage Skibe, der desuden ikke i det lave af Opskyllingen dannede Eide kunde have nogen Beskyttelse mod Vestenstorme. Den vestre Vik tjener blot til Anløbssted og Afseilingssted i godt Veir. Paa Eidet, noget nær paa Midten deraf, staaer Præstegjældets Hovedkirke, og dette er den samme, som den gamle Fylkeskirke, hvortil Bjarne Erlingsen i 1313 testamenterede betydeligt Jordegods, hvilket den endnu eier. Den gamle Kjøbstad har ligget fornemmelig paa Nordsiden af denne Kirke, hvor Præstegaardens vigtigste Agerland nu er. Præstegaardshusene ligge nordøst for Kirken; og nordvest for dem er der fundet Levninger af Grundmuur under 2de Bygninger, hvoraf den ene har været Kongsgaarden, medens den anden kan have været et Capel for denne eller Sognekirke for Byen. Noget Kloster har der ikke været, efter hvad Lange har paaviist. Men, at Byen har havt en Kongsgaard vides af et Diplom fra 1440, da den endda var til. Denne kan godt have været en Træbygning paa Grundmuur af Steen, og Levningerne af denne ere af Schøning antagne for Klosterruiner. Ligesaa er det rimeligt, at der kan have været en mindre Kirke, kaldet „Vor Frue Kirke“, enten som et Capel ved Kongsgaarden eller som særskilt Sognekirke for Kjøbstaden; og Lange anseer dette for vist, eller ialfald rimeligt. Naar Kjøbstaden, Kongsgaarden og denne Kirke ere forgaaede, lader sig, som forklaret i Indledningen, neppe paavise med nogen større Sikkerhed end ved Henviisning til de hanseatiske Ødelæggelser 1440 eller til Erkebiskop Olaf Erlandsens Sendebrev til Eske Bilde af 1ste April 1537 om de Voldshandlinger, ledsagede med Brandstiftelser, som vare forøvede i det foregaaende Aar, 1536, af en Soldaterskare under Thord Rod, der fra Bergen var sendt til Trondhjem. Men Fylkeskirken har været for stærk til i en Hast at ødelægges og saaledes haves den i Behold,

som en af de alleræld ste og skjønneste Minder fra vor Fortid. Et Næs nordenfor Præstegaardshusene fører endnu Navn af Fogedgaarden. Man seer let, at det efter Nutidens Forholde ikke kan være heldigt, at Præstegaard og Hovedkirke have deres Plads paa en saa lille Øe. Imidlertid vil vel Ingen tænke paa at sløife den vakkre og ved sin Alder saa ærværdige Kirke, og Forholdet bliver desuden nogenlunde taaleligt ved Øens Centralbeliggenhed, naar man sætter Vaagstranden ud af Betragtning, især da Afstandene kun ere korte. Præstegaarden derimod burde under alle Omstændigheder flyttes til Alfarnæs; og Sognene Rødven og Eid forene sig om en fælleds Sognekirke paa Leireim.

5. Vaagstrandens Bygdelag.

Vaagstranden er en for det Meste temmelig bred Strandside langs med Romsdalsfjorden og Grændsen af Volds Sogn til Grændsen af Vestnæs Sogn, en Længde af omtrent 1½ Miil med en Bredde, som stiger op til ⅝ Miil. Den sydligste eller sydøstligste Deel dannes af nordøstre Helding af Fjeldhøiden Stolene langs med Romsdalsfjorden, omtrent ligeoverfor Nordvikbugten og Skothammerfjeldets nordlige Deel. Denne Helding er vistnok temmelig steil, men er dog omtrent paa Midten besat med en Gaard, Farqvam (og Nakken) med 3 Opsiddere, hvorfra der er Gangvei saavel til nærmeste Gaard Stolstrand i Volds Sogn, som til Nedre Vaage paa den egentlige Vaagstranden, mellem hvilke Afstanden kun er omtrent ½ Miil, og det antages endog, at her kan anlægges en Ridevei. Selve Vaagstranden er Foden af den nederste og laveste Affsats af Fjeldregionen, hvilken Affsats neppe er høiere end 12 à 1600 Alen, altsaa meget lavere end Stolene, som hæve sig op derfra. Fra denne Affsats strømme 3de Elve ned forbi Gaardene Vaage, Reistad og Hjelvik, af hvilke Reistadelven er den største; ⅝ Miil lang; og langs disse Elve er der korte og lave Overgange, nemlig 2de til Maandalen i Volds Sogn og en tredie til Dougstaddalen i Sylte Sogn.

Fra Romsdalsfjordens Hovedbasin trænger en Vaag ind i Stranden i sydlig Retning til Gaarden nedre Vaage, og imellem denne Vaag og Romsdalsfjorden er det, at den oftnævnte Fjeldhøide, Lundshammeren, gaaer ud mod Nord fra Eidet mellem Vaagens Bund og en lille Vik ved selve Fjorden. Et

andet lavere Fjeld af ringere Omfang ligger paa østre Side af Hjelviken og ender med Skaalhavnnæsset; — og den fra Gjermundnæs i Vestnæs kommende Hovedvei gaaer fra Hjelviken indenom bemeldte Fjeld til Reistadelven, hvilken den gaaer over og derfra følger nærmere Fjorden til nedre Vaagø, hvorfra Overſætning over Romsdalsfjorden ſkeer til Nordvik. Bygdelaget er godt udstyret saavel til Kornavling som især til Qvægavl; men det har, som et afsides liggende District, været forsømt, indtil det i 1845 fik den Bygdevei, som nu er bleven til Hovedvei; først i 1855 blev denne Veistrækning sat i Forbindelse med Veien i Vestnæs. Det kan saaledes noget nær betragtes som et Nyland, men har dog paa et Areal af omtrent ½ Qvadratmiil 453 Mennesker paa 19 Gaarde med 36 Opsiddere, — blandt hvilke følgende ere de mærkeligste, foruden den allerede nævnte Gaard Farqvam:

Øvre Vaage, 4—4—20, med 3; Nedre Vaage, 3—3—16, med 1, Skyds- og Postskifte; 7—4—12, med 2; Strømme, 5—4—5, med 2; Øvre Reistad, 8—4—7, med 4; Nedre Reistad, 4—3—7, med 2; Talberg, 8—4—=, med 4; Hjelvik, 17—=—11, beliggende ved den vakkre Hjelvikbugt og i den derfra opgaaende lille Dal.

Volds og Vaagstrandens Landskabs nuværende Folketal er 1377; — og da den korte Søvei mellem dem gaaer langs med en beboet Strandside, kan denne Søpassage aldrig standses, naar det er muligt at holde sig paa Søen, undtagen naar Havgulen om Sommeren indtræffer, hvorom ovenfor er talt. Desuden er der, som sagt, Landpassage at tye til. Det forstaaer sig af sig selv, at Vaagstranden maatte blive et eget Kirkesogn.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

I Aaret 1855 var Udsæden i Sognene Vedø og Rødven som følger, efter Afdrag af Vaagstranden, hvorom nedenfor.

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
	4 Tdr.	54½ Tdr.	32¾ Tdr.	860 Tdr.	429 Tdr.
Middeltallet af de opgivne Foldigheder er:	9 Fold.	9⅗ Fold.	7 Fold.	6 $\frac{9}{16}$ Fold.	9⅜ Fold.
Sandsynlig Avl	36 Tdr.	511 Tdr.	229 Tdr.	5644 Tdr.	4022 Tdr.

Det vil sige en Avling af 6,423 Tdr. Kornvarer og 4,022 Tdr. Poteter for en Befolkning, som efter Fradrag af Vaagstrandens udgjør 1792 Sjele.

I Eids Sogn var Udsæden:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	$2\frac{5}{8}$ Tde.	$18\frac{3}{4}$ Tde.	$5\frac{5}{8}$ Tde.	270 Tdr.	$112\frac{5}{8}$ Tdr.
Foldigheden er der opgivet til	16 —	10 —	8 —	6 —	4022 —
Avlen blev	42 Tdr.	187 Tdr.	53 Tdr.	1620 Tdr.	4022 Tdr.

eller i det Hele 1902 Tønder Kornvarer og 4022 Tdr. Poteter for 455 Mennesker.

Forøvrigt bemærkes, at i Vedø Rugsæd kun havde fundet Sted paa Holmeimstranden, Vedøen og Sækken, og med Hensyn til det hele Landskab, at Almuen nyder Agtelse for god Orden i Huusholdning, men at de Fremskridt, som den har gjort i Jordbrug, kun ere ringe, med Tilføiende, at der er gjort noget større Fremgang i de sidste 3 Aar. Men Havedyrkning finder kun Sted hos ganske enkelte, og nogen Omsorg for Engen hos endnu færre. Liin, Humle og Hamp dyrkes ikke, og Rodfrugtavl finder ei heller Sted.

For Vaagstrandens Vedkommende var Udsæden:

	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	$16\frac{1}{2}$ Tdr.	$28\frac{1}{4}$ Tdr.	203 Tdr.	102 Tdr.
Sandsynlig Avl efter de opgivne Foldigheder. . .	165 —	251 —	1218 —	969 —

altsaa 1634 Tdr. Kornvarer og 969 Tdr. Poteter for 453 Mennesker.

Qvægavl.

I 1855 var Qvægholdet:

	Heste	Storqv.	Faar	Gjed.	Sv.
i Vedø efter Afdrag af Vaagstranden:	198 Heste,	1479 Storqv.,	4383 Faar,	233 Gjed.,	135 Sv.
og i Eids Sogn	57 —	358 —	1073 —	150 —	39 —
Tilsammen i hele Landskabet	255 Heste,	1737 Storqv.,	5456 Faar,	383 Gjed.,	274 Sv.

Man seer heraf, at ogsaa her Qvægholdet er af Betydenhed, uagtet ingen af de til Landskabet henhørende Bygdelage hos Kraft findes nævnt blandt de Districter, som have mere end almindelige

Havnegange. Havnegangene i Districtet ere imidlertid gode, om de end staae tilbage for Tresfjordens og de fleste Bygder i Gryten og Næsset; Fordelen af Qvægholdet beroer imidlertid ikke blot paa Havnegangene, men endnu mere paa Rogten og forsvarlig Vinterfodring, og i denne Henseende antages det, at Vedoens hele Landskab har noget Fortrin for andre Districter. Forøvrigt sees det, at Faareholdet er meget betydeligt, og Sviinavlen begynder her at skride meer fremad end i andre Landskaber.

Paa Vaagstranden var Qvægholdet:

48 Heste, 289 Storqv., 889 Faar, 138 Gjeder, 10 Sviin.

Rogt og Stel med Afdraatten ere paa Vaagstranden kun maadelige.

Skovdrivt.

Af Furuskov har Vedø Hovedsogn endnu saa stor Beholdning, at denne i Forening med hvad der ligeledes er i Behold i Eids Sogn er tilstrækkelig til hele Landskabets Behov, og vel ogsaa til Salg. I Rødven Sogn haves ikke det ringeste Furuskov; men man har der i den sidste Tid begyndt med Forsøg paa at opelske Furu og Gran af Frø. Hvorvidt Forsøget lykkes, vides endnu ikke. Lovskov har derimod især Rødven, ligesom og andre Dele af Landskabet saa frodig, at adskillig Indtægt haves ved Salg af Brænde, navnlig fra Vaagstranden.

Bergverksdrivt.

Jernmalm findes i Eids Sogn, navnlig i Fjeldhøiden Oren, ligesom og paa Næsjetangen i Vedø. I den nordre Deel af Oren i Rødven Sogn er et mægtigt Kalk- og Marmor-Leie, som rimeligviis gaaer tverts igjennem Fjeldets hele Bredde, mindst $\frac{3}{8}$ Miil; og her har Consul Jervell i Molde anlagt et Kalkbrænderie paa Gaarden Ottestad, som har leveret en fortrinlig Kalk; men tilfældige Omstændigheder have hidtil hindret en kraftig Drivt under Eierens eget Opsyn, saa at det har været drevet af en Forpagter, og om Productionens Størrelse haves ingen Underretning. Anden Bergverksdrift eller dertil hørende Industrie-Anlæg kjendes ikke.

Fiskerier.

Almuen i dette Landskab tager ingen Deel i de store Fiskerier for egen Regning; men Arbeidsclassen søger tildeels ud til

de romsdalske og især nordre Søndmøres Fiskepladse, for at tjene som Roerskarle. I Fjeldvandene fiskes derimod Ørret, og i de nævnte Gjerdsæt- og Ora-Vande fanges Aal. Forøvrigt er naturligviis Fjordene her som andre Steder rige paa Fisk til Huusholdningerne og deriblandt Qveite og Smaasei; men Almuen skjenker saadant Fiskeri ikke nogen Opmærksomhed; Lax og Sommersild gaae ikke til her.

Huusflid og Binæringer.

Huusfliden er god, om endnu for det Meste indskrænket til de simpleste Tilvirkninger. Haandverksdrivt finder ikke Sted, som selvstændig Næringsvei. Jagt er her ikke nogen Anledning til uden efter Fuglevildt, Fortidens Hjorte paa Sækken ere forsvundne.

§ 5. Veie, Postvæsen og almeennyttige Anstalter.

A. Hovedveie:

1.	Fra Grændsen af Gryten gjennem Eids Sogn til Grændsen af Rødven Sogn	9,244 Alen
	Fra Grændsen af Eids Sogn gjennem Rødven paa Holmeimstranden til Alfarnæs	9,784 —
	Fra Sollesnæs til Grændsen af Volsø . . .	7,880 —
	Tilsammen	26,908 Alen
	eller $1\frac{3}{8}$ Miil og 158 Alen.	

2.	Hovedveien fra Lereim i Eids Sogn til Nordvik, 9,846 Alen, er	$\frac{1}{2}$ —	„ 846 —
	fortsat paa Vaagstranden, som forhen omtalt til Grændsen af Vestnæs .	$\frac{7}{8}$ —	„ 1825 —
	Tilsammen	$2\frac{7}{8}$ —	og 579 Alen

B. Bygdeveie:

1.	Fra Eidenøstene til Rødvengrændsen paa Rødvenstranden i Eids Sogn	4,425 Al.	
	derfra til Rødven Kirke	3,620 —	
	derfra til Ottestad	4,500 —	12,545 Alen
2.	Fra Rødven Kirke til Dalsæt		3,302 —
3.	„ Hundnæs til Bakken		4,200 —
	Lateris		20,047 Alen

	Transport . .	20,047	Alen
4.	Fra Sækkemæs til Vestad paa Sækken . . .	4,500	—
5.	„ Sollesnæs til Hvisgaard	13,400	—
6.	„ Bergsvik til Hovedveien	3,000	—
7.	„ Næsje til Havnevik	5,534	—
8.	„ Alfarnæs til Grændsen af Næsset . . .	23,270	—
9.	„ Indre Millet til Dale	3,620	—
	Tilsammen	73,471	Alen

eller 4 Miil og 1471 Alen. Ialt Veie henved $6\frac{1}{8}$ Miil.

Men herved maa mærkes med Hensyn til den Deel af Hovedveien, som gaaer gjennem Eids Sogn, at den er uheldig anlagt, ikke blot derved, at den er lagt over den steile Leireimklev, som fra Fjeldregionen paa østre Side rager ud imod Leireimstrømmen, hvor den ialfald burde have været anlagt ved Klevens Fod langs med Strømmen, men sandsynligviis ogsaa derved, at den er lagt paa østre Side af Sieimsvandet, da den rimeligviis burde have gaaet paa vestre Side af dette Vand til Broen over Leireimstrømmen, over hvilken den ene Green da maatte gaae op til Leireim, medens den anden sandsynligviis kunde have fulgt Stranden til Fritsvold, istedetfor at lægges over den temmelig svære Høide, hvorpaa Gaarden Ora befinder sig.

Præstegjældet har sit Postaabnerie paa Søllesnæs, henved ¼ Miil fra Præstegaard og Hovedkirke, og desuden er der, som allerede omtalt, Postaabnerie paa Leireim i Eids Sogn for Volds Thinglag og for den aalesundske Postlinie.

Præstegjældet har en i 1858 oprettet Sparebank, som under 31te December 1859 forvaltede en Capital af noget over 4000 Spd.

XV.

Vestnæs Præstegjæld og Landskab.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal Matriculskyld, Bestanddele samt kirkelig og borgerlig Ordning.

Vestnæs Præstegjæld grændser mod Syd til Stordalens Sogn i Søndmøre, mod Øst til Volds Sogn og Vedø Præstegjæld, mod Nord og Nordnordvest til Præstegjældene Bolsø og

Akerø, og mod Sydvest til Præstegjældene Skodje og Ørskog i Søndmøre.

Dets Størrelse er henved $2\frac{2}{3}$ Qvadratmiil og Folkemængden ved Tællingen for 1855 var . . . . 2553 Sjele. nemlig i Hovedsognet Vestnæs tilligemed det nylig oprettede Firdals Sogn 1425, og i Annexsognet Sylte 1128. I 1825 var Folkemængden

i Vestnæs Sogn	906	
i Sylte „	874	
	tilsam.	1780 —

Forøgelsen altsaa 773 eller omtrent $43\frac{2}{5}$ pCt. Denne Forøgelse er imidlertid ulige fordeelt mellem Sognene, idet at den i Sylte kun udgjør 29 pCt., medens den i Vestnæs er henved $57\frac{1}{3}$ pCt. Aarsagen til denne betydelige Forskjel er at søge i det Opsving i Virksomheden, som hidrører deels fra en Sognepræsts Ansættelse i Hovedsognet i Midten af denne Periode, deels, og maaskee især fra de betydelige Myrdyrkningsarbeider, som have fundet Sted paa Furland i samme Tid, samt deels endelig fra Hovedveiens Forlængelse ved en Bro over Vestnæsstrømmen til Fjorden nordenfor Vestnæs. Denne Forføining tilveiebragte nemlig en lettere Forbindelse mellem Sognets forskjellige Dele og havde tilfølge en større Benyttelse af denne Veilinie mellem Romsdal og Søndmøre.

Præstegjældets Matriculskyld udgjør 370 Daler 15 Skill.

Fra de nævnte Nabodistricter adskilles Præstegjældet ved

a. Ved Vaagstrandens Fjeldgreen mod Volds Sogn og mod Vaagstranden af Vedø Sogn;
b. ved Fjeldhøiden Lauparen mod Stordals Sogn;
c. ved Kjærsheimdalseidet, Maaslidfjeldet, Byttehougen og en vilkaarlig Linie til Tommelfjordeidet fra Ørskog Sogn, saaledes som allerede omtalt under Ørskog;
d. ved Tommelfjeldene og Skjæringens Fjeldregion fra Skodje og Vatne Sogne;
e. ved Romsdalsfjordens Hovedbasin (her almindelig kaldet Storfjorden) fra Akerø og Bolsø Præstegjælde samt Vedøens Landskab.

Hvorledes det saaledes begrændsede Landskab er deelt mellem Sognene vil fremgaae af § 4 om Bygdelagene. Men her maa forklares, at Præstegjældet nu bestaaer af 3de Kirkesogne, idet nemlig Strækningen fra Tommelfjordfjeldene langs Romsdals-

fjordens Hovedbasin til Mifjorden er adskilt fra Hovedsognet under Navn af Firdals Sogn, der har et Folketal af 330, saaledes at Hovedsognet kun har 1095 Sjele.

Præstegjældets Kirke staaer paa Gaarden Vestnæs ved Romsdalsfjordens Hovedbasin. Det er en 1638 opført Korskirke af Træ, som nu paatænkes ombygget. Sylte Annexkirke, ottekantet, opført 1825, staaer paa Kirkesylte ved Tresfjordens Bund. Firdals Kirke skal have sin Plads paa Gaarden Firdal ved Tommelfjordens vestre Side. Præstegaarden er en Deel af Helland, $\frac{1}{8}$ Miil fra Hovedkirken.

Præstegjældet udgjør et Formandskabsdistrict med fælleds Skole- og Fatigcommissioner, og er afdeelt i 4 Skolelærerdistricter med fast Skole paa Præstegaardens Grund i det ene af Districterne. Ligesaa udgjør Præstegjældet et Thinglag og et Lehnsmandsdistrict, hvis Lehnsmand boer paa Gaarden Villa ved Tresfjordens østre Bred.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Angaaende Fjeldene henvises aldeles til hvad der er forklaret under Fogderiet S. 170—172; og om Fjordene ligesaa, dog med Tilføiende, at der fra Tresfjordens ydre Deel paa østre Side gaaer Flatevaagen, $\frac{1}{4}$ Miil lang, i vestlig Retning ind til Gaarden Flate, gjennem et grundt og smalt Indløb mellem Gaardene Vestnæs og Helland, hvorved der under Afvexling af Flod og Ebbe opkommer en afvexlende Strøm. Dette Indløb, over hvilket en Bro er opført, kaldes Vestnæsstrøm.

Elve og Ferskvande.

1. Dougstadelven, henved 1 Miil lang, udspringer af et Ferskvand i Vaagstrandens Fjeldregion paa Grændsen af Volds Sogn og strømmer vestlig forbi Dougstad ud i Tresfjorden, gjennem en Sæterdal, som adskiller den under Vaagstranden omtalte lavere Fjeldryg fra Regionens Hovedmasse, — og danner en Passage til Volds Sogn.
2. Sylte-Elven, henved 1 Miil lang, udspringer af et Ferskvand øverst i Øverstedalen ved Foden af en lavere Fjeldkam, som paa østre Side af Lauparen fører over til Stordalen, og strømmer først nordvestlig og derefter nordlig indtil den forbi Gaarden Sylte og Kirken falder i Tresfjordens Bund. Den

optager a) Kjærsheimdalselven, der kommer fra et Ferskvand ved Fogderiegrændsen ved nordvestre Fod af Lauparen, gaaer i nordøstlig Retning, og efter et Løb af over ½ Miil forener sig med Hovedelven ¼ Miil ovenfor Gaarden Sylte, nemlig ved Gaarden Kjærsheim; og b) den lille Næreimelv, der forener sig med Hovedelven mellem Kjærsheim og Sylte.

3. Skorgedalselven, henved 1 Miil lang, udspringer ved søndre Fod af de egentlige Vestnæsfjelde, hvorfra den først gaaer en kort Strækning i Øst, og optager de 2de under Orskog omtalte smaae Tilløb, men derefter bøier i Nordnordøst ned i Skorgedalen ved Fremstedal og gaaer forbi Skydsskiftet Ellingsgaard, hvorefter den i mere nordøstlig Retning falder ud i Skorgeviken af Tresfjorden.

4. Vi-Aaen (formodentlig Vidie-Aaen), en liden Elv, neppe ½ Miil lang, men vandrig, nedstrømmer fra Ysttinden og strømmer forbi Gaardene Furland og Vik ud i Tommelfjorden. Den nævnes særskilt af Hensyn til et der af Furlands Eier anstillet Forsøg med Udklækning af Lax, som har havt et heldigt Udfald, saavidt man kan dømme derom efter 3 Aars Forløb.

5. Firdalselven strømmer fra Grændsen af Vatne gjennem Nakkebygden forbi Gaarden Firdal ud i Tommelfjorden, ½ Miil lang.

§ 3. Bygdelage.

I Sylte Sogn.

1. Tresfjordens indre Bygdelag.

Denne Fjord, der endog uden Hensyn til den jevne Beboelse paa begge Bredder noget nær fortjener Benævnelsen den „yndige", som ofte tillægges den, omendskjønt Benævnelsen vakker vilde være mere adæqvat, gaaer med en svag Bøining sydlig eller rettere Syd til Øst ind i Landet i 1 Miils Længde, beregnet fra Vestnæsset til Fjordbunden ved Sylte i Sylte Sogn ret for Fjeldhøiden Lauparen, hvilken hæver sig med betydeligt Omfang og næsten ligesaa skjønt og stolt som de ovenfor omtalte Vengetinder, dog ikke nær saa høit, men med ligesaa skov- og græsklædte Sider, hvortil kommer, at der op imod dets Top paa nordre Side er en stor Snebræ, som for det Meste holder sig rund foroven og aldrig ganske smelter.

Den Fugtighed, som herfra udbreder sig paa den hele Nordside af dette Fjeld vedligeholder Græsgangene i stadigt Flor, saa at de ved Siden af den allerede under Ørskog omtalte Maaslid, der hører til Skorgedalsfjeldene, ansees for de bedste i hele Præstegjældet og en stor Deel af Fogderiet.

Den indre og større Deel af Fjorden omtrent henved ¾ Miil paa østre Side og omtrent ⅝ Miil paa vestre Side tilhører Sylte Sogn og udgjør tilligemed de fra Dougstad og fra Fjordens Bund opgaaende 3 Dalstrækninger Sognets Hovedbestanddeel, indeholdende 27 Gaarde (Matr.-No. 5—31) med 51 Opsiddere; blandt Gaardene ere følgende de vigtigste:

a. Paa østre Side af Fjorden.

Øvre Helsæt, 4—4—11, med 2; Skjægstad, 5—4—23, med 2; Villa, 8—1—3, med 4; Dougstad, 9—1—-, med 5 Opsiddere (efter Matriculen af 1840). Af sidstnævnte Gaard har i Periodens Løb en Eier samles de 2 Brug i et, og ved Flid og Omtanke hævet sin Eiendom til en af de bedst bebyggede og drevne Gaarde i Sognet; og en anden Opsidder har udmærket sig paa lignende Maade. — Det omtalte fra Gaarden opgaaende Dalføre sender en Sidedal mod Hjelviken, og mellem denne Sidedal og Fjorden fortsættes Fjeldet ved en lavere Afsats under Navn af Gjermundnæsaasen ud imod Romsdalsfjordens Hovedbasin mellem Gaardene Gjermundnæs og Hjelviken. — Sæter, 6—3—22, med 4; Rypdal, 15—3—7, med 7; og Kirkesylte, 9—-—19, med 5 Opsiddere. — Paa sidstnævnte Gaard, der ligger ved Fjordens Bund, staaer Sognekirken.

b. I Dalstrøgene:

Øfstedal, 13—1—10, med 5 Opsiddere, øverst i Øverstedalen, hvorfra en Fodpassage gaaer over det omtalte Skard til Stordalen; Lindsæt, 5—3—2, med 2 Opsiddere i samme Dal. — Kjærsheim, 10—3—16, med 3 Opsiddere i den oftnævnte Dal, som fører forbi Lauparen til Vagsvikbygden, og hvorigjennem Telegraflinien til Aalesund er lagt. — Nærheim, 11—-—4, med Opsiddere, i det af den mindste Vielv dannede lille Dalføre.

c. Paa vestre Side af Fjorden:

Sør-Sylte, 15—2—8, med 7 Opsiddere, ved Fjordens Bund. Her holdtes ved hvert Aars Michaeli det

saakaldte Syltemarked, hvortil Søndmøringerne søge over Stordalen og Vagsvikbygden med Heste. — Løvik, 7—:—11, med 5; og Bjermeland, 5—2—22, med 2 Opsiddere.

2. Skorgedalens Bygdelag.

Dette lille Bygdelag, som nu formeentlig var bedst tjent med at indlemmes i Vestnæs Sogn, har kun 7 Gaarde med 23 Brug, hvoraf 4 ere udlagte til Sæterdrivt. Den øverste Gaard er Fremstedal, 2—3—2, med 2 Opsiddere, ¼ Miil fra Fogderiegrændsen efter Hovedveien, som her gaaer fra Elvens vestre over til dens østre Side. — Ellingsgaard, 1—3—6, med 5 Opsiddere, Skyds- og Postskifte, 1 Miil fra Vestnæs; Skorgenæs, 4—3—11, med 3, og Skorgen, 4—1—:, med 2, begge ved Skorgeviken ved Elvens Udløb i Fjorden.

Vestnæs Hovedsogn.

3. Gjermundnæsbygden.

Dette lille Bygdelag, som dog er af større Vigtighed, end dets Størrelse antyder, ligger deels langs den skovklædte Gjermundnæsaas paa vestre Side af Tresfjorden og deels ved Romsdalsfjordens Hovedbassin. Det har kun efternævnte 4 Gaarde, men 19 Opsiddere og 223 Sjele.

Krokfæt, 4—2—9, med 4; Indre Vik, med Kjærringhoug, 4—1—17, med 5; Yttre Vik, 5—4—12, med 4, og Gjermundnæs, 14—1—5, med 6 Opsiddere. Det største af disse Brug ligger paa Gjermundnæsaasens høie Fod med en glimrende Udsigt over til Vestnæs i Vest og til Molde med Fanestranden i Nord, og over Storfjordens Omgivelser i Nordøst og Øst; Eieren, Christopher Domaas, indflyttet fra Gudbrandsdalen, har med megen Omtanke indført en planmæssig Drivt og hævet Eiendommen til en af de fortrinligste i Fogderiet. Hans Brug indbefatter paa det Nærmeste den hele ¼ Miil brede Strandside ved Romsdalsfjorden mellem Tresfjordens Aabning i Vest og Hjelviken i Øst. Paa Gjermundnæs er Postskifte i Aalesundsrouten, men Skydsskiftet er i Hjelviken.

4. Vestnæsbygden.

Hertil henregnes vestre Bred af Tresfjordens ydre Deel fra Skorgedalen til Storfjorden, deri indbefattet Flatevaagen.

Bygdelaget har 19 Gaarde med 38 Opsiddere; blandt Gaardene maa mærkes følgende:

Bratstad, 4—:—20, med 2 Opsiddere, ½ Miil fra Storfjorden. Her begynder Hovedveien at stige op til Skorge-dalen og Orskogfjeldet. Remeim, Indre og Yttre, tilsammen 4—:—5, med 2 Opsiddere, for Tiden Postaabnerie. Øvre Helland, 4—3—18, Præstegaard, særdeles smukt beliggende paa en Høide i den vakkre Bygd, og med den samme glimrende Udsigt som Gjermundnæs, vel bebygget og godt dyrket; Vestnæs, 15—3—11, med 5 Opsiddere, Skyds- og Post-skifte, samt Oversætningssted over Romsdalsfjorden i forskjel-Retninger, en betydelig Eiendom, men mindre godt bestyret, end den fortjener, hvortil Grunden har været Mangel af Ud-skiftning. Her staaer Sognekirken. Til Gaarden hører en Østersbanke i Vestnæsstrømmen. — Furland, en ny Gaard, sammensat af en Myrstrækning af henved $\frac{1}{16}$ Qvadratmiils Størrelse, forhen tilhørende Gaardene Flate, Stokkeland, Faren, Overaas og Uren, af hvis Matriculskyld en ubetydelig Deel er overgaaet paa Furland.

Det var Furlands Eier, Vice-Consul Jacob Jervells Bestemmelse, ifølge Raad og Opmuntring af hans Svigerfader, afdøde Amtmand Krohg, at foretage Opdyrkning af denne betydelige Myrstrækning, der dog neppe er Halvdelen af den saakaldte Vestnæs-Myr, men er saaledes beliggende paa Midten af denne, at dens Udtapning med det Samme vil befrie den hele Strækning for Grundvand, hvis Uddunstning forhen oftere bevirkede Frost paa Nabogaardenes Sæd.

Vestnæsmyren danner et Eide mellem Flatevaagen og Tommelfjorden, opstaaet ved Opskylling fra Fjordene paa begge Sider. Grunden bestaaer af sandblandet Leer, tildeels reen Blaamergel, og tildeels endnu uforvittrede Skaller af Sødyr, i Leier af 2 à 3 Alens Mægtighed, ofte blot 1 à 2 Alen under den nuværende Overflade. — Paa denne Grund har der været en Furuskov, hvoraf svære Rødder endnu findes. Men efterat denne Skov var forsvundet, har der dannet sig Myr, hvis Dybde almindeligst afvexler mellem 1 og 2½ Alen, og enkelte Steder stiger til 4 Alen, dog i det Hele af mørk Farve og i Opløsningstilstand, saa at der blot hist og her viser sig svage Spor af Hvidmose.

Det var upaatvivlelig efter Forholdene ikke blot rigtigt, men aldeles nødvendigt, at Opdyrkningen af denne Myr foretoges ovenfra paa Midten, hvorfra der er Fald til 3 Sider, eller rettere rundt om, da den foruden af Flaatevaagen og Tommelfjorden er omgivet af 3de Elveløb, hvoraf de 2de søge til Flatevaagen og den 3die til Tommelfjorden; og en Paabegyndelse af Arbeidet fra en af Udkanterne vilde kun havt tilfølge, at man havde kommet til at lide af Frost og at Arbeidet vilde have udfordret et længere Tidsrum og større Totalsum af Omkostninger. Men deraf fulgte igjen med Nødvendighed, at store Omkostninger maatte anvendes til en Hovedafløbscanal og Tverdiger til denne, samt til andre Forberedelser, førend selve Agerdyrkningen kunde foretages, og i Overeensstemmelse hermed gik Jervell frem. Men hans Uheld var, at man den Tid endnu ikke her i Landet kjendte nogen bedre og simplere Maade at opdyrke saadanne Strækninger, end den i Skotland brugelige Grundigningsmaade. Da derfor henved 400 Maal efter 4 à 5 Aars Forløb vare opdyrkede, fandtes det, at det til Opdyrkningen optagne Laan 13000 Spd. var medgaaet, og endda flere Tusinde anvendte af Consulens egne Midler; og nu først blev man bekjendt med en simplere og billigere Maade at opdyrke saadanne forhen udyrkede Strækninger. Denne et da siden anvendt paa en Strækning af 100 Maal med det meest afgjorte Held, saa at disse 100 Maal, hvis Rødning neppe har kostet ¼ Deel af hvad en lige Deel af det tidligere opdyrkede havde udfordret, just er i den meest frugtgivende Stand af den hele Eiendom. Men denne Methode fandt ikke Bifald hos vort Lands Agronomer, der deels tilregnede Jervell det som en Forseelse, at han ikke havde begyndt Dyrkningen fra neden af og deels ikke kunde sætte sig ind i den i hele Europa anerkjendte Regel, at den Jord, der skal kunne taale Omkostningerne af en paa engang gjennemført fuldstændig Grunddigning, som med det Samme giver en aldeles jevn Overflade, maa i Forveien have en vis Værdie som Dyrkningsmark; og Følgen deraf blev, at den optagne Methode, der ikke paa een Gang kunde give en aldeles flad Mark, blev forkjettret, uagtet de ioinefaldende velgjørende Virkninger, og at der uden nogen forsvarlig Undersøgelse

af hiin Fordømmelses Beskaffenhed blev negtet videre Understøttelse til Dyrkningens Fortsættelse.

Saaledes sidder Jervell der nu med de opdyrkede 500 Maal, men med en Pantegjæld af 13000 Spd. foruden flere Tusinde Species Tab, som er medgaaet til de omtalte Forberedelser og til Huse og Veie. Imidlertid har han ved Siden af den øvrige Opdyrkning anlagt en stor Frugt- og Urtehave samt en Park og Frøskole for alleslags Træer, som taale vort Klima, og deri er opelsket af Frø flere Hundrede Tusinde Træplanter, Gran, Furu, Lind, Eg, Barlind o. s. v. Men Lønnen for det udførte Arbeide, som alene kan ventes af en uafbrudt Gjennemførelse af Planen, maa han vente paa, indtil Tiden medfører bedre Begreber i denne Materie. For Tiden ansees Eiendommen for ikke at kunne tillægges en større Værdie, end 10 à 12000 Spd.; men dens Affastning skal dog nu være tilstrækkelig til at dække Renter og Afdrag af den stiftede Gjæld, samt Driftsomkostningerne, hvilke sidste naturligviis forøges meget derved, at Eieren ikke boer der. Det er let at indsee, at en saadan Eiendom i en Mands Hænder, som beboede den og erholdt eller havde Midler til Planens Gjennemførelse, og til Benyttelse af den vandrige Vi-Aa, vilde repræsentere en ganske anden Capital, end 10,000 Spd. Vel mangler der for Tiden Tømmerskov; men Havnegang haves deels paa selve Myren deels paa den nærliggende Fjeldregion, hvor Vi-Aaen nedstrømmer fra Snebræer, som aldrig smelte ganske.

5. Tommelfjordens Bygdelag.

Hertil hører de ved Tommelfjordens Østside og ved dens indre Bund liggende 14 Gaarde med 34 Opsiddere. Her er den frugtbareste Jord i Præstegjældet især paa østre Side, hvortil Aarsagen ligger i de fra Fjeldet nedrullende Fonder, der medføre Substantser, som forbedre Jorden.

Lid, 5—3—12, med 3; Store Tommeren, 7—3—13, med 4; Nedre Frostad, 5—1—21, med 5; Øvre Frostad, 7—3—13, med 4 Opsiddere. De 2de sidste Gaarde ligge rigtigtignok paa vestre Side af Tommelfjorden, altsaa nær ved Grændsen af det nye Firdals Sogn og neppe ½ Miil fra dets Kirke; men der fører en god Bygdevei af 1¼ Længde fra Frostad til Vestnæs, og dette er vel Aarsagen til, at disse Gaarde ere forblevne ved Hovedsognet. Forøvrigt er der fra Frostad

en ganske kort og formeentlig ikke over 800 Fod høi Opstigning ad det saakaldte Tommelfjord = Skard til den oftomtalte Fjeldhøide paa Grændsen af Ørskog; og da dette Skard er meget bredt, saa at en Vei kan lægges i en Slyngning opad, saa har der været paatænkt Veianlæg fra dette Bygdelag ned igjennem Solnøredalen til den aalesundske Hovedvei.

Det er utvivlsomt, at en saadan Veilinie vilde være langt vigtigere og give en kortere og bedre Vei til Aalesund, end den nuværende Vei over Ørskogfjeldet, hvis Høide over Havfladen er 1035 Fod; og for Samfærdselen mod Ørskog vil den sidste blive aldeles overflødig, da man fra Ørskog kommer i Forbindelse med den nye Linie ved Bygdeveien til Gaarden Solnøredal. Men Veien over Ørskogfjeldet kan ikke undværes til Samfærdselen østover og til Postvei til Christiania, førend den gamle Bestemmelse om Vei fra Vagsvikbygden til Kjærsholmdalen kommer til Fuldbyrdelse. Naar altsaa denne kom til at foregaae samtidig med en ny Vei fra Tommeren til Solnøre, vilde man i denne Deel af Amtet være kommet i en ønskelig Stilling. Den nuværende Stilling maa virkelig erkjendes for at være saa lidet nyttig, som det er muligt, naar den anvendte og medgaaende Bekostning paa nogen Maade skal kunne forsvares.

6. Fixdals Sogn.

Her er kun eet Bygdelag, nemlig hele Sognet, som har, vel ikke sit Centrum, men dog sin største Beboelse i Nakkebygden, hvor Sognekirken skal opføres paa Gaarden Fixdal; men der er kun 8 Gaarde, som har 25 Opsiddere og en Befolkning af 350 Sjele.

Dette Bygdelag er bleven Sognemenighed ved Kongelig Resolution af 23 Marts 1859.

Det er en Strandside, 1 Miil lang og ½ Miil bred, langs Romsdalsfjorden; og da Heldingen fra Fogderiegrændsens Fjelde (Skjæringen) her forstørstedelen falder mod Nordøst, er Beliggenheden forsaavidt ikke heldig, især da Østenvindene over det store Fjordbasin har frit Spillerum; men disse modvirkes dog af Havluften, og da Grændsefjeldene desuden ikke ere høie, har Gaardene, der ligge i Dalførene, godt af Solens Indvirkning næsten hele Dagen. Jordbunden er udmærket frugtbar, uden anden væsentlig Mangel, end det her i Districtet altfor

N.B. den dobbelte

sædvanlige Grundvand, som man ikke har Villie eller Mod til at skille sig af med. Havnegangene ere gode. De vigtigste Gaarde ere:

Firdal, 8—4—17, med 5, samt Øvre og Nedre Nakken, tilsammen 7—3—18, med 3 Opsiddere, der ligge i et Dalføre, som fører over til Vatnedalen i Søndmøre forbi Skjæringens søndre Fod; og dette Bygdelag, som har 124 Mennesker, kaldes almindelig Nakkebygden.

Gjelsteen, 8—4—=, med 5 Opsiddere, beliggende hvor Kysten begynder at bøie sig mod Romsdalsfjordens Indløb. — Rekdal, 7—2—3, med 6 Opsiddere, optager hele Breden, $\frac{1}{2}$ Miil af Sognet ved Romsdalsfjordens Indløb fra Misfjorden og har en Befolkning af 97 Sjele. Denne Gaards Beliggenhed er paa den nordvestre Helding af Sjæringens Fjeldregion, og altsaa forsaavidt den heldigste.

Ved Gjelsteen kan bemærkes, at der paavises en Stue, som et gammelt Gildested; men nærmere Oplysning savnes.

§ 4. Næringsveie.

Vestnæs Præstegjæld er et af de Præstegjælde i Amtet, som i Periodens Løb har gjort de største Fremskridt; og den givne Beskrivelse af Naturforholdene vil sandsynligviis allerede have opvakt den Forestilling, at de i Periodens Løb trufne, allerede omtalte Foranstaltninger, neppe alene i den korte Tid af omtrent 15 Aar kunde have bevirket saadan Følge, naar de ikke vare komne et District tilgode, der af Naturen var udstyret til at tilegne sig dem. Man har saaledes her faaet et Erfaringsbeviis for, hvad der kan ventes af deslige eller andre Forføininger i andre Dele af Amtet.

Jordbrug.

I 1855 var Udsæden efter Opgaverne som følger:

a. I Vestnæs (og Firdal).

Hvede.	Rug.	Byg.	Blandk.	Havre.	Erter.	Potetes.
$\frac{11}{32}$ Td.	$4\frac{3}{16}$ Td.	$65\frac{1}{8}$ Td.	$114\frac{1}{16}$ Td.	$704\frac{5}{8}$ Td.	$\frac{1}{8}$ Td.	346 Td.

Efter Opgaverne over Foldigheden var den sandsynlige Avling:

10 Td.	34 Td.	782 Td.	1027 Td.	5637 Td.	1 Td.	2595 Td.

Paginering 359-68 er der her raadet Bod paa.

b. I Sylte Sogn.

Hvede.	Rug.	Byg.	Blandk.	Havre.	Erter.	Potetes.
„	$1\frac{3}{16}$ Td.	$56\frac{1}{16}$ Td.	$176\frac{5}{16}$ Td.	$522\frac{3}{16}$ Td.	$\frac{1}{16}$ Td.	272 Td.

Og den sandsynlige Avl efter Opgaverne over Foldigheden, der her er mindre end i Hovedsognet, undtagen for Rugen 18 Fold, medens Hovedsognet har 8 Fold:

„	21 Td.	561 Td.	1411 Td.	3393 Td.	$\frac{1}{2}$ Td.	1905 Td.

Den samlede Avl for hele Præstegjældet:

10 Td.	55 Td.	1343 Td.	2438 Td.	9030 Td.	$1\frac{1}{2}$ Td.	4500 Td.

altsaa i det Hele af Kornvarer 12875 Tønder og af Potetes 4500 Tønder til 2553 Mennesker. Dette Præstegjæld kan følgelig med Sikkerhed antages at have et ikke ubetydeligt Overskud til Salg.

Havedyrkning udbreder sig noget blandt Gaardbrugerclassen, dog fornemmelig blot Frugttræers Opelskning. Liin og Hamp dyrkes ikke; men af Rodfrugter dyrkes lidt, dog blot Kaalrabi og Næper.

Med Engdyrkning gaaer det endnu smaat; men man begynder dog at skjænke den nogen alvorlig Opmærksomhed.

Qvægavl.

I 1855 var Qvægholdet som følger:

	Heste	Storqv.	Faar	Gjed.	Sviin.
I Hovedsognet	175 Heste	1145 Storqv.	3213 Faar	613 Gjed.	49 Sviin.
„ Sylte Anner . .	160 —	1004 —	2999 —	361 —	39 —
Tilsammen	335 Heste	2149 Storqv.	6212 Faar	974 Gjed.	88 Sviin.

Man seer heraf, at denne Næringsvei er af særdeles stor Betydning, og det saa meget mere, som Sultfodringen om Vinteren har begyndt at forsvinde, som en naturlig Følge deels af den større Omsorg for Engen og deels af den forøgede Afsætning, som flyder af Aalesunds og Moldes Opkomst.

Mærkværdig stort er Faareholdet, der udgjør næsten en 23de Deel af hele Amtets, medens Folkemængden kun er en 35te Deel, og Arealet kun en 56de Deel.

Forøvrigt synes Sylte Sogn forholdsmæssig at have nogen Overvegt i denne Næringsvei, navnlig i Antal af Storqvæg og Faar, hvilket jo ogsaa var at vente; men det er dog Spørgs=

maal, om det virkelige Udbytte bliver større; thi Sylte staaer udentvivl endnu noget tilbage i Røgten og navnlig i Henseende til Staldene. Faarestaldene især ere altfor mørke og smaae.

Skovdrivt.

Af Tømmerskov haves endnu i Sylte Sogn ret god Beholdning, især paa Villa, og i Hovedsognet paa Gjermundsaasen, samt paa Vestnæs og langs Romsdalsfjorden nordenfor Furland; men Vestnæs-Skoven er i den senere Tid noget stærkt medtaget, dog endnu ikke mere, end at der er Haab om dens Vedligeholdelse. Løvskov især af Birk og Or til Brændsel er her i stor Overflod, og Præstegjældet har betydelig Indtægt deraf ved Salg til Molde og Aalesund.

Til Bergverksdrivt er her, saavidt vides, ingen Anledning.

Fiskerie betragtes som en Bisag. Det er kun den egentlige Arbeidsclasse, der tildeels deeltager i de store Fiskerier især i nordre Søndmøre som Roerskarle. Imidlertid forefalder jevnlig Fiskerie af Sommersild, og Sei i Tommelfjorden og ved Vestnæs; samt Qveite tillige i Tresfjorden; men Lange, Størje, Nise o. s. v. lader man for største Delen gaae i Fred i Romsdalsfjorden.

Binæringer.

Jagten efter Fuglevildt, Ryper og Aarfugle, er ikke ganske uden Betydning, formedelst den stigende Afsætning til begge Nabobyerne.

Haandverksdrivt. Rokkemagere, Smede, Snedkere, Skomagere og Skræddere haves, som gjøre Næringsvei af deres Bedrivt. — Huusfliden er ganske god, men indskrænker sig til det Simpleste, især for Mandfolkene til de nødvendigste Redskaber, uden at de dog kunne siges at hendrive Tiden i Ledig-gang; men der savnes dog Selvdrivt og Raskhed. Hos Qvindekjønnet er Huusfliden i kjendelig Fremgang.

§ 5. Veie og Postvæsen.

a. Hovedveie:

1. Fra Romsdalsfjorden ved Vestnæs til Fogderiegrændsen 26,020 Alen.
2. „ Gjermundnæs til Sognegrændsen ved Hjelviken 4,500 —

Tilsammen 30,520 Alen

eller $1\frac{5}{8}$ Miil og 750 Alen.

b. Bygdeveie:

1. Fra Vestnæs til Frostad ved Tommelfjordens Bund	22,594	Alen.
2. „ Frostad til Firdal	14,000	—
3. „ Gjermundnæs til Sylte og videre til Øverstedal	28,841	—
4. Fra Sylte til Hovedveien ved Kjelboten i Skorgedalen	11,217	—
5. Fra Sylte opad Kjærsheimdalen til Vagsvikbygden i Søndmøre	15,000	—
Tilsammen	91,652	Alen.

eller 5 Miil og 1,652 Alen. Altsaa i det Hele 6½ Miil og 52 Alen.

Præstegjældets Postaabneri er paa Gaarden Remeim, hvor Postlinierne fra Christiania og Trondhjem stode sammen.

XVI.

Næssets Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Bestanddele, Folketal, Matriculskyld, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld grændser mod Sydsydost til Lesje, mod Østnordost til Præstegjældene Sundalen og Ørendalen samt den sydlige Deel af Thingvolds Hovedsogn, mod Nordnordvest til Øre Sogn af Thingvolds Præstegjæld og Kleve Sogn af Bolsø Præstegjæld, mod Vestsydvest til Præstegjældene Vedø og Grytten.

Størrelsen er hos Kraft angivet til 9½ Qvadratmiil, men antages ikke at kunne være mere end 8¼ Qvadratmiil, uagtet Berigtigelsen af Grændsen mod Lesje ifølge den under Fogderiet meddeelte Oplysning, hvorefter Længden bliver mindst 5½ Miil og Gjennemsnitsbredden henved 1½ Miil. Af hele Fladeindholdet antages omtrent 6 Qvadratmiil at falde paa Eresfjordens Annexsogn, saaledes at Rø Hovedsogn og Vestdalens Annex tilsammen kun udgjøre 2¼ Qvadratmiil. Gaardenes Antal er 104; Opsidderes 232 og Matriculskylden 461—4—5.

Præstegjældets Bestanddele ere:

a. Østre Helding af den store romsdalske Fjeldgreen fra Lesjegrændsen til Langfjorden.
b. Nordre Helding af Mittetfjeldenes Halvø til de egentlige Mittetfjelde.
c. Vestre Helding af Snehættens Hovedfjeldrække fra Lesjegrændsen til Tiltereidet.
d. Søndre Helding af Osmarkens Fjeldregion fra Thingvoldsgrændsen til Skaalfjeldet, og
e. en mindre Deel af nordre Helding, tilhørende Osmarkens District.

Folkemængden ved Tællingen for 1855 udgjorde:

i Eidsfjordens Annex	1,091	Mennesker,
i Rø Hovedsogn	1,315	—
og i Vistdalens Annex	612	—
Tilsammen for hele Præstegjældet	3,018	Mennesker.

I 1825 var Folkemængden 2,275; Forøgelsen altsaa 743 eller henved 33 pCt., hvoraf mindst i Hovedsognet, hvor den kun udgjorde henved 28 pCt., men størst i Erisfjordens Sogn, nemlig næsten 36 pCt. Imidlertid er Erisfjordens Sogn det mindst befolkede District af lige Størrelse inden hele Amtet, med ikkun 182 Mennesker for hver Qvadratmiil; men herved maa erindres, deels at en Deel af den romsdalske Fjeldørken falder indenfor dette Sogn, deels at der er en lignende Fjeldregion fra Lesjegrændsen paa begge Sider af nordre Aursjøvand og det tilstødende Løb af Era-Elven i henved 2 Miils Afstand fra bemeldte Vand, deels at det øvrige Areal ved fortløbende Fjeldstrækninger paa begge Sider indsnevres til et smalt Rum imellem dem, som rigtignok til Langfjorden har en Længde af omtrent 3½ Miil, men at henved 2 Mile heraf optages af Erisfjorden og Eikedalsvandet. Beboelsen er saaledes indskrænket til 1 Miil af Eikesdalen ovenfor Eikesdalsvandet og den saakaldte Sirabygd, omtrent ½ Miil lang mellem Eikesdalsvandet og Erafjorden, samt enkelte Gaarde ved Siderne af Vandet og paa begge Bredder af Erisfjorden. Det saaledes beboede Areal udgjør neppe ½ Qvadratmiil, hvorved naturligviis maa bemærkes, at Beboerne paa dette Areal hente en væsentlig Deel af deres Næring fra de ubeboede Strækninger. Det er ikke heller Meningen bestemt at betegne den hele store

Strækning langs Eraelven fra nordre Aursjø indtil selve Eikesdalen som en egentlig Ørken; thi det vides, at Eikesdølerne drive Fiskerie i bemeldte Vand og have Græsgange mellem dette og Dalen, ligesom at de ved Siden af denne Strækning have deres livligste Samqvem med Udenverdenen, nemlig med Lesjeværingerne; men den Fjeldregion, hvorigjennem Elven strømmer ned i Dalen, skildres eenstemmig som vilde Klovter, mellem hvilke man ikke engang kjender Elvens Løb.

Indenfor den omhandlede Omfang indbefatter Præstegjældet paa det nærmeste et skarpt begrændset Landskab, — naar undtages:

a. At paa Tilter-Eidet Grændsen mod Thingvold er lagt paa vestre Side af Gaardene Matricul-Nr. 12 og 13 i Thingvold, hvilke efter deres Beliggenhed bør henlægges til Rø Sogn i Næsset, hvorom der ogsaa ved Kongelig Resoluton er taget Forbehold;

b. At paa den anden Side en Deel af Osmarkens District er indlemmet i Rø Sogn, medens den, som liggende paa Nordsiden af Osmarkens Fjeldrække, der helder jil Kleve i Bolsø, bør indlemmes i Kleve Sogn, hvorom der ligeledes er taget Forbehold ved Kongelig Resolution.

Præstegjældet udgjør et Thinglag- og Lehnsmandsdistrict, samt et Formandskabsdistrict med fælleds Skole- og Fattigvæsens-Bestyrelser samt 7 Skolelærerdistricter og fast Skole paa Præstegaarden. Hovedkirken paa Rø i Eidsvaagen er yderst forfalden, men paatænkes nu afløst af en ny Kirke. Erisfjordens Kirke staaer paa Sira i Sirabygden, og er opført 1708; Vistdal Kirke paa Mykleboстad, opført 1668. Præstegaarden, Næsset, ligger paa Odden mellellem Erisfjorden og Eidsvaagen.

§ 2. Fjelde, Fjorde, Elve og Ferskvande.

Om Fjeldene henvises til Fogderiet Pag. 172 til 176, i det her bemærkes, at Evighedsfonna, Blaafonna samt Gauperørfjeldet, alle af den store romsdalske Fjeldrække, samt Skjorten af Snehættens Fjeldrække, henhøre til dette Præstegjæld. Ligesaa er om Langfjorden, Vistdalsbugten og Erisfjorden sagt det Fornødne under Amtet og Fogderiet i 1ste og 2det Afsnit. Her skal blot bemærkes, at den inderste Deel af Langfjorden, nemlig indenfor Eisfjorden, kaldes Eidsvaagen,

og at dennes Ende dannes af en omtrent 1500 Alen lang og ligesaa bred Fjærestrand, som i Flodtid staaer under Vand, samt at denne Fjærestrand, om end langsomt, saa dog kjendelig, hæver sig og breder sig ud imod Fjorden, — rimeligviis især som Følge af Nedskyllinger fra Era-Elven gjennem Erisfjorden.

Elve og Ferskvande.

1. Om Era-Elven med dens Ferskvande, nordre Aursjø, Lille-Eikesdalsvand og Eikesdalsvandet, samt om dens Bielve, hvoriblandt Mardøla, og dennes mærkelige Fossefald, henvises til 1ste Affnit.
2. Vistdalselven, $1\frac{1}{4}$ Miil lang, udspringer paa Grændsen af Hein Sogn i Grytten og strømmer nordlig ned igjennem Vistdals Sogn, tildeels paa Fjeldbund, og falder forbi Gaarden Mykleboſtad og Sognekirken ud i Vistdalsbugten.
3. Teigsætelven nedstrømmer fra Fjeldregionen paa søndre Side af Tiltereidet, strømmer forbi Gaarden Teigsæt, og optager en Bielv fra Eidets nordre Side samt falder i Eidsvaagens nordøstre Hjørne strax ovenfor Eidsvaag Bro.
4. Tjelde-Elven kommer fra Tjelde-Eidet forbi Gaarden Tjelde ned i Langfjorden.
5. Gusjaaselv. Denne vil blive omhandlet under Bolsø Præstegjæld. Her skal blot anmærkes, at den optager Skjørsætervandets Vasdrag, som dannes af de forskjellige Tilløb paa Fjeldrækkens nordre Side i den Næsset for Tiden tilhrrende Andeel af Osmarken, hvorfra et Eide gaaer over til nysnævnte Tjelde.

§ 3. Bygdelage.

1. Erisfjordens Sogn kan ganske godt behandles som et Bygdelag, uagtet det er adskilt i 2de Dele ved det henved $1\frac{1}{4}$ Miil lange Eikesdalsvand, der dog tildeels er beboet paa Siderne.

   De 2de Dele ere:

   a. Eikesdalen, som med de 2de nærmeste Gaarde ved Vandet har 8 Gaarde og 17 Opsiddere.

   I den nedre Deel af denne Dal ere Fjeldene ubestigelige for Storqvæget paa begge Sider, naar undtages den lille Sæterdal Mardalen, $\frac{1}{4}$ Miil lang paa Nordsiden af Evighedsfonna ved øverste Ende af Vandet. Men Dalen hæver sig opad

om end langsomt, saa at Beboerne 1½ à 2 Miil fra Vandet kunne føre deres Kreaturer op paa Fjeldhavnene. Den stærke Varme i Dalen foraarsager, at Indvaanerne føre en noget egen Levemaade, forsaavidt nemlig, at de baade Vinter og Sommer gaae silde tilsengs, om Sommeren ikke før efter Midnat, og deres egentlige Hviletid er i Morgentimerne, da Kjøligheden indfinder sig. Forøvrigt have Eikesdølerne meget Samqvem og Selskabsforbindelse med Lesje, hvortil Passage haves over det Indre af Romsdalsfjeldene, som allerede omtalt, og det baade Vinter og Sommer, medens Adgangen til Sirabygden over Vandet ikke altid kan benyttes.

b. Sirabygden ligger mellem Fjeldhøiden Skjorten med Kannedalseidet paa østre Side og Blaafonna med Vistdals- eller Sira-Eidet vaa vestre; og har med nævnte Gaarde ved Eikesdalsvandet og begge Bredder af Erisfjorden 32 Gaarde og 68 Opsiddere.

De mærkeligste Gaarde ere:

Finsæt, øverste Gaard, 1 Miil fra Vandet, 2—=—12, med 2 Opsiddere; Sæter, ved et Ferskvand, 8—3—12, med 3; Eikesdal Opigaard, 9—2—5, med 2 Opsiddere, som regne sin Herkomst fra Olaf Trygvesen; Eikisdal Østigaard, 6—1—15, med 2; Eikesdal Utigaard, 6—=—6, med 2; Eikesdal Reiten, 3—3—3, med 1 Opsidder; Vike, 3—=—8, med 3 Opsiddere. Ved denne Gaard, Vike, mærkes, at en Sæterdal, kaldet Vikebotn, gaaer op fra Vandet i Retningen mod Ørendal.

Mæringdal, 3—4—8, med 2 Opsiddere, beliggende paa vestre Side af Eikesdalsvandet, men neppe ¼ Miil fra dets nordlige Ende. Haande (Hodne?), 6—3—2, med 2, og Moen, 2—4—3, med 1 Opsidder, beliggende ved Vandets nordre Ende; Bjørnæs, 4—4—3, med 2; Soljeld, 4—3—, med 2; Sira, 6—4—17, med 2, samt Sognets Kirke; Huusby, 5—4—15, med 3, og Røste, 7—=—3, med 3 Opsiddere, alle med flere beliggende i Sirabygden paa venstre Side af Era-Elv; Øveraas, 16—3—16, med 6, Neeraas, 6—6—6, med 2, Fritsvold, 9—2—10, med 5; Gransæter, 4—2—14, med 2, hvorfra Sæterdalen Gransæterdalen gaaer op nordenfor Skjorten, og fra

den igjen Kannedalen; Syltebø, 6—1—2, med 2 Opsiddere, alle med flere beliggende i Siradalen paa østre Side af Era.

Ved Erisfjorden ligger paa vestre Side ved Foden af Gauperorfjeldet kun 3 smaae Gaarde. Paa østre Side derimod ere 8 Gaarde, hvoraf dog kun tvende er af Betydenhed, nemlig Yttre Bogge, 5—1—14, med 2, og Indre Bogge, 12—=—9, med 10 Opsiddere, og derhos kan vel nævnes Bredvik, 1—1—6, med 2 Opsiddere, beliggende ⅛ Miil fra Fjordbunden, hvor Fjorden gjør en Bøining mod Sydsydvest.

2. Vistdalens Sogn udgjør kun et Bygdelag med 20 gode og tildeels større Gaarde med 64 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes:

Gauperor, yderst ved Indløbet til Erisfjorden, 1—2—17, med 2; Øvre Mykleboſtad, 7—=—17, med 3, og Sognets Kirke; Nedre Mykleboſtad, 8—=—19, med 8; Helle, 5—4—1, med 5; Bergsæt, 9—=—25, med 5; Neerland, 11—4—8, med 7; Opdal, 5—=—5, med 2; Indre Lange, 13—4—5, med 6, hvorfra Langedal gaaer op, og Yttre Lange, 7—=—20, med 4 Opsiddere. Indre Lange ligger ved Opstigningen til den allerede under Heins Sogn omtalte Langedal, og paa vestre Side af Vistdalselven; 5 andre Gaarde ligge paa samme Side, men ellers ligge alle Gaardene paa østre Side, hvor ogsaa Bygdeveien gaaer næsten 1 Miil opad Dalen. Fra øverste Gaard Hosting, 2—4—10, gaaer Siraeidet ved nordre Ende af Blaafonna; og over dette Eide, som er ganske veibart, har der ogsaa været paatænkt at lægge Vei; men denne Plan er stillet i Bero paa Grund af Meningsforskjel imellem de i Sagen Interesserede om den rigtige Retning.

Rød Hovedsogn.

Dette Sogn er derimod splittet i flere Bygdelage.

3. Sandnæs- eller Skorgestrandens Bygdelag.

Her er kun 5 Gaarde med 8 Opsiddere, som ere henlagte til Rø Hovedkirke paa nordre Side af Fjorden, uagtet de ligge paa søndre Strand, hvor der fra længst fraliggende Gaard kun er ¾ Miil Landevei til Vistdals Kirke, medens der til Rø Kirke er henved 1¼ Miil Søvei.

Blandt Gaardene kan mærkes:

Vistdal-Sandnæs, 10—4—8, med 2; og Elgenæs, 5—:—22, med 2 Opsiddere.

4. Eidsvaagens Bygdelag, Sognets Hovedbestanddeel, med 27 Gaarde med 63 Opsiddere, fra Thingvold Grændsen til Næssets Præstegaard ved Erisfjordens Indløb paa søndre Side af Vaagen og til Rø, hvor Kirken staaer, paa nordre Side.

Dette Bygdelag hører til de skjønnere Dele af Amtsdistrictet, og Jordbunden er i det Hele ret god, bestaaende meest af sandblandet Muldjord, paa Grundlag af Leer, om end af og til steenopfyldt, samt hist og her gode Myrstrækninger paa Leerbund.

De vigtigste Gaarde ere:

a. Paa søndre Side af Vaagen:

Næsset, 8—:—7, Præstegaard, en særdeles god Gaard og for Tiden rimeligviis den bedste Præstegaard i Amtet, næstefter Akerø. De ansatte Præster have da ogsaa i flere Generationer behandlet den med Omhu og den nuværende Sognepræst har fuldført Anlæg af Vandledninger, samt en Tærske- og Kastemaskine og andre Indretninger til at drives med Vandkraft.

Hvorpenæs (Verpenæs, i Matriculen Varpenæs), 3—:—17, en af Bygdens bedst dyrkede Gaarde, paa hvilken den nuværende Eier har givet det første bekjendte Exempel paa Afbenyttelse af en Bæk, der gaaer tvertsover Eiendommen, til Opførelse af Tærske- og Kastemaskine o. s. v. til at drives ved et Hjul.

Langsæt, 4—2—4, med 1 Opsidder, som saavidt Omstændighederne have tilladt, har efterfugt det givne Exempel paa Hvorpenæs.

Stubøen, 5—2—21, med 3 Opsiddere; Teigsæt, 3—3—3, med betydelig Udstrækning, beliggende henved $\frac{1}{4}$ Miil fra Søen paa Tilter-Eidet, indkjøbt af Amtscommunen til Landbrugsskolegaard; men som det synes, er det endnu uvist, om den den dertil bliver benyttet.

b. Paa nordre Side af Vaagen:

Eidsvaagen, 16—3—13, med 11 Opsiddere, hvoraf den ene er Landhandler; Hamervold, 3—4—3, med 2, Skydsskifte; Høvik, 6—:—6, med 3, ved en Elv, der ned-

strømmer fra et Ferskvand paa de nordre Fjeldmarker; Lystra, 6—=—20, med 4, og Rø, 19—1—9, med 7 Opsiddere. Paa denne Gaard staaer Sognets Kirke.

5. Tjeldebygden eller den nordre Strand af Langfjorden fra Skaalfjeldet til Troldmyr.

Her er kun 8 Gaarde, Matr.=Nr. 1—4 og 12—15, med 13 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes: Aaram, 6—3—6, ved Skaalfjeldets Fod og et Eide over til Osmarken; Tjelde, 14—3—8, med 4 Opsiddere.

Denne Gaard ligger i Dalen, som fra Langfjorden fører op til Tjelde=Eidet, hvorover Landeveien kommer fra Osmarken.

6. Næssets Andeel i Osmarkens Bygdelag ansees det rettest at omtale nærmere under Bolsø Præstegjæld, da der ved Kongelig Resolution er taget Forbehold om dens Henlæggelse dertil, og der ikke er nogen Grund til at betvivle, at dette vil skee. Der er forøvrigt kun 7, for det Meste smaae Gaarde med 10 Opsiddere.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

I hele Erisfjordens Sogn er Jordbunden meget gunstig for Kornavling; men Jordbruget bliver forsømt, fordi Qvægdriften optager Beboernes Tid; men desuagtet er Kornavlingen meget betydelig i Forhold til det beboede Areal. I Vistdalen er Jordbunden ligesaa god og muldrig langs med Fjeldsiderne; men mere sandblandet og skarp langs med Elven.

I Hovedsognet er Jordbunden muldrig allevegne, undtagen paa den nordre Strandside fra Skaalfjeldet til henimod Tjelde. Men den er mange Steder opfyldt med Steen og lider i høi Grad af Grundvand, som man ikke har villet gjøre sig nogen Umage for at blive af med. Her er ogsaa de største Myrstrækninger, men af god Beskaffenhed og hvilende paa Leerbund. Hovedsognet er saaledes godt udstyret for Kornavling, naar der anvendes Arbeide og Omtanke; men i denne Henseende har der manglet meget, indtil det sidste halve Snees Aar efterat Veiene i Rø vare blevne satte i Forbindelse med Veiene i Bolsø ved Gjennembrud af Fjeldstranden fra Troldmyr til Tjelde. Fra den Tid har det været kjendeligt, at Sandsen for Landbrug har

virket til Efterligning af de gode Exempler, som man længe har havt for Øine paa Præstegaarden og hos Capitain Schnitler paa Hvorpenæs; — og forhenværende Provst Frost har oplyst Forfatteren om, at han ansaae Næsset for at være det District, som i den sidste Tid havde gjort den største Fremgang i Jordbruget.

Capitain Schnitler var den første i Præstegjældet, som for længere Tid tilbage benyttede et ubetydeligt Elvedrag til at opføre en lille Mølle forenet med Tærskemaskine, og dette er efterlignet ikke blot paa Præstegaarden, hvor det rigere Elvedrag har gjort det muligt at udføre saadant i større Maalestok og derved at forene Vasledningsindretninger, men ogsaa paa den nærliggende Gaard Langsæt.

I 1855 var Udsæden som følger:

	Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Erter.	Poteter.
	2 Td.	7 Td.	132 Td.	206 Td.	1033 Td.	1 Td.	783 Td.
Foldighed	8 —	$7\frac{1}{5}$ —	8 —	$7\frac{5}{6}$ —	$7\frac{2}{3}$ —		9 —
Sandsynlig Avl	16 Td.	16 Td.	1056 Td.	1614 Td.	7986 Td.	7 Td.	7047 Td.

altsaa af Kornvarer 10,729 Tdr. og af Poteter 7,047 Tdr. til 3,018 Mennesker.

Forøvrigt har det nok sin Rigtighed, at Jordbruget i Sirabygden og Eikesdalen forsømmes, fordi man anvender al sin Hu paa Qvægavlen; — men saa maa ogsaa dette bidrage til at erstatte, hvad der muligens kunde mangle af Korn.

Engdyrkning kan ikke siges at finde Sted, uden paa Præstegaarden, hvor Over-Risling anvendes, og hos Capitain Schnitler paa Hvorpenæs, hvor der er anvendt nogen, om end ufuldstændig Omsorg for Bortskaffelse af Grundvand.

Liin og Humle dyrkes i Eikesdalen, men forøvrigt ikke, ligesaalidt som Hamp.

Nødfrugtavl finder ikke Sted; og Havedyrkning er ikke heller kommet i Gang hos Almuen.

Qvægavl.

I 1855 var Qvægholdet:

	Heste	Storqv.	Faar	Gjed.	Sv.
	364	2728	5878	7486	340
hvoraf Sirabygden og Eikesdalen	141 —	1045 —	2079 —	709 —	97 —
Vistdalen	71 —	572 —	1131 —	290 —	94 —
Hovedsogn.	152 —	1141 —	2668 —	520 —	95 —

Sultfodring om Vinteren er endnu ikke ophørt, om end i Aftagende. Røgt og Stel er dog i Fremgang, og Smørproductionen god.

I Eikesdalen, hvor Antallet af Storqvæg paa de 8 Gaarde var 267 og af Sviin 35, bestaaer Qvægets Vinterfoder for en væsentlig Deel af Løv og Grene af Almeskoven; og Svinene gjødes uden Møie ved Nødder af Hasselskoven.

Skovdrivt.

Af Tømmerskov har Præstegjældet saavidt tilstrækkeligt, at det kan undgaae at kjøbe fra andre Landskaber; med Løvskov er det derimod vel forsynet, saaledes at her aarligen afhændes Brænde og Nødder til Kjøbstæderne. Men Eikesdølerne handle uforsvarligt med deres Almeskov ved at afrive Grenene til Qvægfoder, hvilket udgjør en væsentlig Deel af Vinterarbeidet i Bygden.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted; men i Hovikdalen i Eidsvaagen haves Jernmalm; men her mangler Brændsel dertil; og nogen anden Bergverksdrivt eller derhen hørende Industri-Anlæg er her, saavidt vides, ikke Anledning til.

Fiskerie.

Laxefiskeriet i Erisfjorden og især Era-Elven er en stor Herlighed. Laxen gaaer op lige i den nedre Deel af Eikesdalen; dette skaffer da ogsaa Bygden aarligt Besøg af Englændere. Professor Muchlestone fra York har endog kjøbt en Deel af Gaarden Sira i Sirabygden, rimeligviis meest for Laxefiskeriets Skyld. Forøvrigt gaaer Sommersilden af og til ind i Erisfjorden; alle Fjeld- og Ferskvande ere rige paa Fisk, især paa Ørret.

Binæringer.

Af saadanne giver Jagt efter Fuglevildt og Rensdyr adskillig Indtægt. Rensdyr søge til Fjeldregionerne paa begge Sider

af Eikesdalen og Eikesdalsvandet. Fra Sira-Bygden er Jægernes eneste Opgang dertil fra Gaarden Mæringdal ved den nordligste Ende af Vandet paa vestre Side.

Haandværksdrift, som særskilt Næringsvei, finder ikke Sted. Huusfliden er upaaklagelig i Hovedsognet og i Vistdalen for begge Kjøn, ligesom og i Erisfjordens Sogn for Qvindekjønnets Vedkommende, dog ganske og aldeles i Simpelhed; men Mandkjønnet beskyldes for uordentlig Levemaade; og Sædeligheden hos begge Kjøn staaer paa et lavt Trin. Her forefalder de fleste uægte Fødseler i Fogderiet, omtrent ved Siden af Sundal, Thingvold og Stangvik i Nordmøre.

§ 4. Veie og Postvæsen.

A. Hovedvei fra Præstegjældsgrændsen ved Gusjaaselven paa Osmarken til Gaarden Tjelde og derfra til Fogderigrændsen paa Tilereidet	$1\frac{3}{4}$	M.	976	Al.
B. Bygdeveie:				
1. Fra Eidsvaag Bro til Næssets Præstegaard	"	M.	5,442	Al.
2. Fortsættelse at denne til Brevik ved Erisfjorden	$\frac{3}{4}$	—	"	—
3. Fra Syltebø til Overaas ved Eikesdalsvandet i Sirabygden	$\frac{1}{2}$	—	"	—
4. Fra Roste til Haande-Osen ved do. i do.	$\frac{5}{8}$	—	95	—
Forbindelsesvei mellem disse med Bro over Elven	"	—	2,000	—
5. Fra Eikesdalsreiten til Finsæt . . .	$\frac{7}{8}$	—	1,145	—
6. „ Mykleboſtad opad Vistdalen . .	$\frac{7}{8}$	—	23	—
7. „ Lange til Vedogrændsen paa Fjordens Sydside	1	—	"	—
Tilsammen	$6\frac{1}{8}$	M.	1,843	Al.

I det Hele Hovedveie og Bygdeveie 8 Miil og 569 Alen.

Ved ommeldte Hovedvei maa bemærkes, at det endnu blot er den gamle Bygdevei, som for en stor Deel er uheldig anlagt og som Følge deraf meget tungvind.

Præstegjældet har en Bipostlinie fra Jstad i den trondhjemske Hovedpostlinie med Postaabneri paa Gaarden Eidsvaagen.

XVII.

Bolsø Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Bolsø Præstegjæld grændser mod Syd til Vestnæs Præstegjæld, mod Sydsydøst til Vedø Præstegjæld for det Meste paa anden Side af Romsdalsfjorden, og til Næssets Præstegjæld, mod Østnordøst til Øre Sogn af Thingvold Præstegjæld; mod Nordost ligeledes til bemeldte Øre Sogn og Qværnæs Præstegjæld, samt mod Vestnordvest til Frænens Præstegjæld; og mod Vestsydvest til Akerø Præstegjæld.

Præstegjældets Længde fra Vestsydvest til Østnordøst er omtrent 3½ Miil; Breden er afvexlende fra ½ til 1¼ Miil, i Gjennemsnit omtrent ⅞ Miil og Arealet er henved 3 Qvadratmiil, som hos Kraft angives noget over 3 Mile.

Ved Tællingen i 1855 var Folkemængden:

i Bolsø Hovedsogn	1503	
i Kleve Annex	1229	
		tilsam. 2732 Sjele.
I 1825 var den respective 1095 og 913, tilsammen	2008	—
Forøgelsen altsaa	724	

eller noget over 35½ pCt., hvilken Forøgelse er temmelig ligelig fordeelt mellem Sognene, dog saa at den for Hovedsognet er henved 37$\frac{3}{10}$ pCt., men for Annexet henved 34⅔ pCt.

Matriculskylden i 1840 udgjorde 327 Spd. 3 Skill.

Præstegjældet gjennemstrømmes i dets Længde af den fra Romsdalsfjordens Hovedbasin i Østnordøst indgaaende Fanefjord, saaledes nemlig, at det ¼ Miil i Vest støder umiddelbart til Romsdalsfjorden, og at der fra Fanefjordens inderste Bund er omtrent ½ Miil Fogderiegrændsen, hvor Øre Sogn støder til.

I det Indre deler denne Fjord sig ved et fremragende Næs i 2de Vike, hvoraf den nordlige gaaer til Gaarden Istad, neppe $\frac{1}{16}$ Miil, medens den søndre under Navn af Osen, som er en Sildevaag, gaaer over ¼ Miil ind i det efter samme opkaldte District Osmarken til den lille Gaard Øren.

Desuden er ved denne Fjord at mærke:

a. der gaaer fra samme en Sildevaag, Dragvaagen, ind i Bols-

øen til et Eide, meget lavt og omtrent 100 Alen langt, som fører over til Karlsøfjorden;

b. Rumsundet gaaer mellem Sæterøen og Hjertøen til Storfjorden;

c. Djupsund gaaer mellem Hjertø og en Holme ud til Storfjorden i Retningen mod Vestnæs.

Præstegjældet bestaaer af følgende Dele:

a. Største Delen af nordre Helding af Osmarkens Fjeldgreen og af dens Fortsættelse, Øerne Bolsø, Sæterø, Hjertø og flere Smaaøer.

b. Største Delen af søndre Helding af Fanestrandens Fjeldgreen, nemlig: 1) af den for sin Skjønhed bekjendte Fanestrand, hvis Længde fra Gjulsund til Istadelvens Udløb er omtrent 3¼ Miil, men hvoraf den vestre Ende, ¼ Miil, for Tiden tilhører Akerø Præstegjæld; og 2) af den Deel af Osmarkens District, som indenfor Fjordens Bund dannes af Fjeldgrenens Helding ned til Gusjaaselven, østover til nuværende Præstegjælds og Fogderiegrændse i en halv Miils Længde.

Med Tillæg af de efter de naturlige Forholde hertil hørende Dele af Osmarkens District, som for Tiden henhøre til Næsset og Thingvold vil Arealet blive omtrent 3½ à 4 Qvadratmiil og Folketallet forøges med 192 fra Næsset og 139 fra Øre Sogn i Thingvold, hvorefter den samlede Folkemængde bliver som anført under Landskabsdelingen 3063.

Det nuværende Bolsø Præstegjæld er deelt i 2de Sogne, nemlig Bolsø Hovedsogn, der indbefatter den største Deel af Fanestranden fra Akerøgrændsen til en vilkaarlig Linie henved Opdøla-Elven (see nedenfor) og alle Øerne tilligemed den vestlige Deel af Sydstranden fra Bolsøsundet og Karlsøfjorden til en anden Linie, som rigtignok udgaaer fra Skaalfjeldet, men er lagt i en vilkaarlig Bøining nordvestlig til Fjorden skraat over ovenfor Opdøla-Elvens Udløb.

Kleve Anner-Sogn, som indbefatter hvad der af Præstegjældet ligger østenfor de omtalte vilkaarlige Grændselinier.

Hovedkirken er en i 1727 opført Laftebygning i Korsform, endnu ganske vakker, men beliggende paa Bolsø, hoist ubeqvemt for den største Deel af Sognet, hvorfor der ogsaa for et Par Aar tilbage var Forhandling om at flytte den over paa Fanestranden til et for Alle beleiligt Sted; men Bolsø Sogns Almue kunde ikke udfinde, at noget derved vilde vindes.

Annexkirken er en i 1859 opført ret vakker Korskirke paa Gaarden Kleve vestenfor Istadelvens Udløb.

Præstegaarden er en lille Deel, = Daler 4 Ort 19 Skill., af Gaarden Røbæk paa Fanestranden ligeoverfor Bolsøen. Den er erhvervet i 1860, efterat Kjøbstaden Molde var adskilt fra Præstegjældet.

Præstegjældet udgjør et Formandskabsdistrict med fælles Skole- og Fattigvæsensbestyrelser samt 7 Skolelærere og en fast Skole.

Ligesaa danner det et Thinglag og Lehnsmandsdistrict.

§ 2. Fjelde, Fjorde Elve og Ferskvande.

Med Hensyn til Fjeldene er her blot at erindre, at Skaalfjeldet, over hvilket Præstegjældsgrændsen gaaer mod Vedø og Næsset, styrter brat ned paa den nordre Side mod Kleve og Bolsø Sogne, hvor Soleimdalen ligger ved dets Fod, $\frac{1}{4}$ Miil fra Fanefjorden og adskilt fra denne ved en mindre Fjeldaas, som strækker sig langs med Fjorden vestlig til Dvergsnæsset ved Bolsøsund. Ligesaa hører hertil Grændsefjeldet Tudsen paa vestre Side af Malmedal i Frænen ligeoverfor Skaarfjeldet paa nordøstre Side af Malmedal, som antages at være Grændsefjeld mellem Bolsø, Qværnæs og Frænen.

Ved Fjordene er her endnu at mærke, at Bolsøsundet og Karlsøfjorden mellem Dvergsnæsset og Næsjelandet danner 3de smaae Vaage, som trænge ind i dette Præstegjælds Andeel af Skaalfjeldets Halvø, hvorfor ogsaa denne Kystrand i daglig Tale har faaet Navnet Vaagene.

Elve og Ferskvande.

1. Røa-Elv udspringer af et Ferskvand paa nordøstre Side eller Fod af Skaalen i Kleve Sogn og løber paa Nordsiden af Skaalen vestlig gjennem Soleimdalen forbi Gaardene Soleimdal og Gjetnæs, ved hvilken sidste den falder ud i den mellemste og største af nysnævnte Vaage. Længden $1\frac{3}{8}$ Miil.
2. Gusjaas-Elven. Denne Elv har sit nærmeste Udspring fra et Ferskvand kaldet Sandnæs-Vandet eller Foslaugen, over $\frac{1}{4}$ Miil langt, øverst i Osmarkens District i Øre Sogn, og løber vestsydvestlig omtrent $\frac{1}{2}$ Miil indtil den ved Gaarden Store-Gusjaas danner Gusjaasvandet, omtrent $\frac{3}{8}$ Miil langt, fra hvilket den fortsætter sit Løb $\frac{1}{8}$ Miil indtil den ved Gaarden

Øren falder i Osen af Fanefjorden. Længde fra Sandnæsvandet omtrent 1 Miil. Men Sandnæsvandet har flere Tilløb baade fra nordre og søndre Side, blandt hvilke paa nordre Side kan mærkes et ganske lille Elvedrag, som paa østre Side af Hægheim falder i Vandets østligste Ende, og paa søndre Side en betydeligere Elv, som skal have sit Udspring fra et Fjeldvand paa Grændsen af Næsset og Thingvold og i vestnordvestlig Retning gjennemstrømmer et Dalføre paa Fjeldsiden samt falder i Sandnæsvandet ved Gaarden Sandnæs. Længden af denne Sandnæs-Elv skal være henved ¾ Miil. Gusjaasvasdragets hele Længde bliver saaledes mindst omtrent 1½ à 1¾ Miil. Som Bielv til dette Vasdrag maa mærkes Skjørsæter-Elven, der udspringer af Skjørsæter-Vand, som dannes ved Tilløb fra Fjeldregionen paa begge Sider af Tjeldekleven og i nordvestlig Retning falder i Gusjaasvandet omtrent paa Midten af samme.

3. Istadelven udspringer af et Fjeldvand paa Fjeldet mellem Hægeim og Vatnfjorden og gaaer sydvestlig over Fogderiegrændsen i skraa Retning nedad Fjeldlien, indtil den falder ud i Istadviken af Fanefjorden mellem Gaardene Istad og Amundgaard. Dette Sted er det vestligste Grændsepunct for Osmarkens District. Længde 1¼ Miil.

4. Opdøla udspringer ligeledes paa Fjeldhøiden i Øre Sogn og løber i sydvestlig Retning nedad Fjeldregionen og falder ud i Fanefjorden mellem Gaardene Opdal i Kleve og Jelsæt i Volsø, Længde henved 1¼ Miil.

5. Aarø-Elven, ½ Miil lang, udspringer paa Grændserne af Malmedalens øvre Deel ved Bjerget Tudsen og gaaer sydlig forbi Eikreim, hvorefter den mellem begge Aarøgaardene falder i Fanefjorden.

6. Molde- eller Moldegaards-Elven udspringer fra Fjeldregionen paa vestre Side af Fjeldet Tudsen, danner i sydvestligt Løb en Række af Ferskvande, og falder gjennem Kjøbstaden Molde i Moldebugten af Fanefjorden. Længde ½ Miil. Den optager fra Nord en lille Bielv, som i Forening med Hovedelvens nedre Deel danner Moldedalen, gjennem hvilken er en Fjeldpassage over Fjeldregionen til Frænen, ¾ Miil lang, hvilken Passage dog ikke benyttes meget, da der

er en vestligere og beqvemmere Landpassage fra Molde over Gaarden Bjorsæt til Heststad og Valle, 1 Miil lang.

§ 3. Bygdelage.

a. I Kleve Sogn.

1. Osmarkens Bygdelag.

Fra Osmarkens Fjeldgreen ved Grændsen af Thingvolds Hovedsogn udgaaer i nordlig eller nordvestlig Retning en lavere Fjeldaas paa vestre Side af den til Thingvold hørende Angvikdals øvre Ende, som den adskiller fra Osmarkens District og oftnævnte Sandnæs-Vand eller Foslaugen, hvor den ender; men Vandskjellet mellem Angvikdalen og Gusjaaselven gaaer dog, om end meget lavt, ud fra Enden af denne Fjeldaas paa østre og nordøstre Side af Skydsskiftet Hægheim, og saaledes kunde det synes, som om Hægheim tilligemed Fostervold, der ligger ved Foslaugens østre Ende, burde henregnes til Osmarken; men disse 2de Gaarde saavelsom Gaarden Hanesæt, have en ganske kort Fjeldpassage ned til Øre Kirke ved Batnfjorden, saa at de rimeligviis ville foretrække at henhøre til Øre Sogn, da Afstanden til Kleve Kirke fra Hægheim er omtrent 1½ Miil eller ialfald over 1¼ Miil, og disse 3 Gaarde ere ei heller nævnte i den Kongelige Resolution, som forbeholder fremtidig Henlæggelse af nogle Gaarde i Øre til Kleve Sogn. Osmarkens Østgrændse antages derfor at burde følge hiin Fjeldaas langs Thingvolds Sogns Grændse til Gaarden Fostervolds Udmark, men derfra lægges nordvestlig tvertsover Foslaugen samt videre derfra paa vestre Side af Hægheim opad den nordre Fjeldregion langs med Gaarden Duvaas's Udmark paa vestre Side samt derfra videre langs Vandskjellene vestover til den nuværende Grændse; og Osmarkens Sydgrændse maatte selvfølgelig blive mellem Vandskjellene paa Osmarkens Fjeldgreen i vestsydvestlig Retning fra Thingvoldsgrændsen til Tjeldekleven og derfra langs Fjeldhøider og Vandskjel til Skaalfjeldets østre Fod, — saaledes at den her kom til at begrændse Skjørsætervandets forskjellige Kilder.

Dette Bygdelag bestaaer for Tiden af 3 adskilte Dele, der hver for sig ligge i en Udkant af de 3de Kirkesogne, Nø Sogn i Næsset, Øre Sogn i Thingvold, og Kleve Sogn af Bolsø, og de have saaledes havt den i saadanne Tilfælde sæd-

vanlige Skjæbne, istedetfor at de ved at forenes i den Retning, som Vasdraget anviser, vilde været behandlede som en væsentlig Deel af en Sognemenighed, og maaskee forlængst havt en Befolkning, som kunde havt Krav paa en Sognekirke. Den hele Strækning er nemlig godt udstyret af Naturen med en udmærket Myrstrækning langs Elven og Fjeldlier besatte med Gaarde, som kunde have været aarvisse Korngaarde, naar Myren var blevet opdyrket, samt med fortræffelige Havnegange. De 3de Dele ere:

a. Næssets Andeel paa begge Sider af Skjørsæter-Vasdraget mellem Gusjaasfjeldet i Øst og Skaalfjeldet i Vest, Tjeldekleven i Syd og Gusjaas-Elven i Nord, med 7 Gaarde. Matricul-No. 5—11 i Næsset, tilsammen 16 Daler 2 Ort 3 Skill., med 10 Opsiddere og et Folketal af 192, blandt hvilke Gaarde maa mærkes: Skjorsæter, 2—4—22, med 3 Opsiddere, beliggende ved det nævnte Skjørsæter-Vand; Store Gusjaas, 6—=—6, med 2; samt Sotenak, 2—2—2, med 1 Opsidder, beliggende noget op fra Fanefjorden ligefor Kleve Kirke.

b. Øre Sogns Andeel med 3 Gaarde, tilsammen 12 Daler 3 Ort 5 Skill. med 4 Opsiddere og et Folketal af 139, blandt hvilke Gaarde maa mærkes: Sandnæs, 3—=—6, med 1 Opsidder, paa søndre Side af Vandets vestlige Deel; Duvaas, 6—=—4, med 3 Opsiddere, beliggende ved Hovedveien nordenfor Sandnæsvandet.

c. Kleve Sogns Andeel med 14 Gaarde med 19 Opsiddere, af hvilke Gaarde de 12 ligge paa Nordsiden af Gusjaaselven mellem denne og Hovedveien, som gaaer høit oppe i Lien, istedetfor at den burde være lagt paa den flade og faste Myrstrækning. Blandt Gaardene kan nævnes: Sotaaen, 1—3—15, med 1 Opsidder, beliggende ved Osen nedenfor formeldte Sotenak; Gaardene Yttre Houg, Midthoug og Nordhoug, tilsammen 3—4—10, med 3 Opsiddere, nævnes kun fordi det var her, at Osens Jernverk havde dets Smelteovn og andre Indretninger under dets fortvarige Drivt. — Sollien, 3—2—6, med 2 Opsiddere, ved en til Osmarken nedstrømmende Elv, som for Tiden danner Fogderiegrændse paa dette Sted. — Stenløs, Indre, 2—1—8, med 1 Opsidder. Her adskilles Hoved-

veiene til Augvik og til Eidsøren. — Istad, 9—1—2, med 6 Opsiddere. Skyds- og Postskifte.

2. Kleve Kirkebygd.

Hertil regnes begge Bredder af Fanefjorden, mellem Istadelven og Opdøla paa den nordre og fra Osen til Talsæt paa den søndre Side, det vil sige Matr.-No. 36—57 og 72—82, i Alt 33 Gaarde med 69 Opsiddere, hvoraf de 22 Gaarde med 52 Opsiddere paa nordre Side af Fjorden paa en Længde af ¾ Miil.

Her paa Nordsiden er den frugtbareste Deel af hele Præstegjældet, naar maaskee undtages Strækningen vestenfor Molde. Den sydlige Strand, som ligger i Skyggesiden af Skaalen, er ikke saa godt beboet; men her er maaskee nok saa gode Havnegange.

Blandt Gaardene maa mærkes:

a. paa søndre Side af Fjorden:

Talsæt, 3—4—3, med 3; Moysæt (Mausæt), 4—3—20, med 2; Nakken, 3—2—16, med 2 Opsiddere, ved Osen.

b. paa nordre Side:

Skalde, 5—2—18, med 7; Kleve, 7—1—9, med 6 Opsiddere, og Sognets Kirke; Næs, 5—1—19, med 2; Røsberg, 5—2—6, med 2; Eide, 4—4—23, med 2, Skyds- og Postskifte samt Postaabnerie; Berg, 6—=—15, med 5; og Gudjord, 5—3—15, med 3 Opsiddere.

b. I Bolsø Sogn.

3. Bolsøsundets Bygdelag.

Hertil henregnes den ydre ¾ Miil lange Deel af Sydstranden fra Grændsen af Kleve til Bolsøsundet tilligemed Soleimdalen og Vaagene samt endelig den hele Orække. — Gaardenes Antal er 20 med 38 Opsiddere; blandt Gaardene kan mærkes:

Tholaas, 6—=—15, med 3; Brekstad, øvre og nedre, tilsammen 5—4—1, med 2 Opsiddere, med god Skov; Dvergsnæs, 2—4—2, med 2 Opsiddere, Skyds- og Postskifte, beliggende ligeoverfor Lønsæt paa den mellem Fanefjorden og en lille Vaag fremtrædende Odde; Soleimdal, 6—2—6, med 3 Opsiddere, i Soleimdalen; Hovdenak, 4—=—=, med 2 Opsiddere, en veldyrket og velbebygget Gaard med god Skov;

Røvik, 8—1—23, med 6; Gjetnæs, 4—=—10, med 2 Opsiddere, de 2de sidste beliggende nederst i denne Dal paa hver sin Side ved den omtalte fra Karlsøfjorden indgaaende midtre Vaag. Bolsø, 5—=—1, med 6 Opsiddere og Præstegjældets Hovedkirke, beliggende tilligemed 3 andre Gaarde paa den ⅝ Miil lange Bolsø, hvoraf Præstegjældet har Navn. Her er en god Sildevaag, indgaaende fra Fanefjorden, Dragvaagen kaldet, hvorfra et lille Eide fører over til Karlsøfjorden, Dragseidet, neppe 100 Alen, hvor man ofte efter Veirets Beskaffenhed trækker Baadene over istedetfor at passere Bolsøsund eller Rumsund. Vestenfor denne Ø ligger endnu 2de andre mindre, men langstrakte Øer, der ligesom Bolsøen ere skovklædte og tjene deels til Havnegang deels til Beboelse, nemlig Sæterøen og Hjertøen, der ved Rumsundet skilles fra hinanden, samt flere Holme, for det meste tilhørende Moldegaard. Disse Øer og Holme bidrage ikke blot i høi Grad til Egnens Skjønhed, men ere tillige af væsentlig Nytte ved den Beskyttelse, de give Havnen ved Molde, som uden dem vilde være aaben for østlige, sydøstlige og sydlige Vinde; og imellem dem gaaer forskjellige Sunde for Baadfarten, som ligeledes ved dem betrygges.

4. Aarødalens Bygdelag.

Hertil henregnes hele den ydre, 2 Miil lange Deel af Fanestranden fra Grændsen af Kleve Sogn i Øst til Akerøgrændsen i Vest. Denne Deel af Stranden har sit Midtpunct ved Aarø-Elvens Udløb, hvor ogsaa 3 af de største Gaarde ere beliggende; og Aarødalen er og vil endmere blive af stigende Vigtighed i flere Henseender, hvorom mere nedenfor.

Dette skjønne Bygdelag har 35 Gaarde med 91 Opsiddere, blandt hvilke Gaarde maa nævnes Følgende: Gjerdsæt (i Matriculen Hjælsæt, paa Munchs Veikaart Jersæt, i Fogdens Kassabog Jelsæt, Matr.-No. 35), beliggende paa vestre Side af Opdølas Udløb, 8—=—15, med 5 Opsiddere. Matr.-No. 28 Hjældsæt („Hjælsæt" i Matriculen), 4—1—18, med 4 Opsiddere. — Mjelva, 5—2—22, med 4; Lønsæt, 8—1—18, med 7 Opsiddere, Skyds- og Postskifte i Christiansunds- og Trondhjems-Linien; Strande, 9—1—2, med 6 Opsiddere, Skydsskifte i Molde-Linien; Elvsaas, 4—1—8, med 1 Opsidder, en velbygget Gaard; Røbæk, 4—4—23, med 5 Opsiddere. Et af disse Brug er nu erhvervet til Præstegaard.

Aaronæsset, 2—1—8, med 1 Opsidder, oprindelig fortrinlig opdyrket af Amtmand Hammer og velbebygget. — Indre Aarø, 5—4—11, tilhørende Proprietair W. Krohn, en velbebygget og vel drevet Eiendom tæt ved Søen med nogen Skov, hvis bedste Jord imidlertid ligger ¼ Miil fra Fjorden i Aarødalen. Yttre Aarø, 9—1—7, med 10 Opsiddere, beliggende paa vestre Side af Aarø-Elvens Udløb. Eikreim, 7—4—17, med 3 Opsiddere, beliggende i Aarødalen paa vestre Side paa en Høide i nogen Frastand fra Fjorden, vel bebygget. Leergrovik, 4—1—13, en fortrinlig Eiendom, godt dyrket og vel bebygget; Berg, 6—=—1, med 5 Opsiddere, hvoriblandt Nøisomhed, 2—3—15, tilhørende afdøde Amtmand Krohgs Enke, godt opdyrket og bebygget. — Fuglsæt, 6—2—5, med 3; Moldegaard, 2—2—12, med 1 Opsidder, tilhørende Kjøbmand H. Thiis Møller, en betydelig og nu vel bebygget Eiendom, der tidligere stod i Matriculen for 5½ Vog; men ved Grændseopgangen for Molde i 1823 blev den største Deel af dens Hjemmarker indlemmet i Byens Territorium for største Delen uden nogen rimelig Grund og til væsentlig Skade for Byen, hvorom mere under Kjøbstaden Molde. Den har en skjøn Beliggenhed ved Molde-Elvens Udløb i Byens Havn, med flere Fossefald, hvori paa Byens Grund drives Mølle, Sagbrug med Cirkelsag, Beenmølle o. s. v., har desuden Reberbane. Den har god Skov; dens Marker ere særdeles godt dyrkede. Paa en af de foran omtalte Øer har den Leie af Skjæl-Smergel. Den større Halvdeel af Kjøbstaden ligger paa dens Grund og yder betydelig Grundleie. — Reknæs, 3—1—14, med 3 Opsiddere, en god Eiendom med frugtbar Jord, men for en Deel mindre godt dyrket. Den mindre Halvdeel af Byen ligger paa dens Grund, og ogsaa paa den Side har Kjøbstaden uden Nytte faaet mere end fornødent langs Stranden, medens Breden fra Havnen opad vel tildeels burde været noget større. — Bjørsæt, 4—1—18, med 2 Opsiddere, hvoraf Hovedgaarden, 4—=—10, beboes af Proprietair P. A. Møller, der har bebygget den godt, og med Omtanke og Kraft taget sig af det forsømte Jordbrug. Jordbunden hører til den bedste i Præstegjældet og den har god Skov. — Ovam (forhen Meek), 4—2—17, med 2 Opsiddere, beliggende ved Udløbet af en Elv. Hovedbruget, 4—=—10, beboes af Proprietair

Jalles R. Møller, der ligesom Brødrene paa Moldegaard og Bjørsæt, betydelig har forbedret Eiendommen ved rationel Dyrkning og opført gode Huse. Ogsaa her er Skov. — Kringstad, 4—2—12, med 4 Opsiddere, Skyds- og Postskifte, en god Eiendom, hvis Hjemmark paa tilfredsstillende Maade er udskiftet mellem Beboerne.

Fanestranden, hvis Navn formodentlig skriver sig fra Fanebostad, hvoraf en Deel for længesiden er indlemmet i Leergrovik, hører rimeligviis til de skjønneste Landskaber i Riget, ikke blot formedelst dens egen Beskaffenhed, men ogsaa formedelst den Udsigt, man derfra har over den største Deel af Fogderiet uden at tale om enkelte Bjergpartier, fornemmelig af Søndmøre og for en Deel af Nordmøre. Det som især ved Molde og paa en lang Strækning til begge Sider forhøier Skjønheden og virkelig gjør den storartet og utvivlsomt til den eneste af sit Slags i vort Fædreland, er den terrasseviise Afvexling, som dannes af den omtalte Ørække paa søndre Side af Fanefjorden og de ¾ Miil derfra liggende ligeledes skovklædte Øer, Vedø og Sækken, mellem hvilke 2de Ørækker man seer Hovedfjorden. Bag disse Øer hæve sig Orens og Alfarnæssets høiere, men afrundede Bjergpartier, indtil 1800 Fod; og længst i Baggrunden de mægtige og pitoreske Romsdalsfjelde og Fjeldpartiet mellem Raumadalen, Nordalen og Stordalen i Søndmøre. Tilhøire har man den yndige Fjeldrække, som her almindelig kaldes Søndmørsfjeldene paa sydvestre Side af Fjorden; og til Venstre har man som Modsætning de mørkere med Furuskov beklædte Fjelde mellem Fanefjorden og Langfjorden, over hvilken sidste Fjord man seer Mittetfjeldene og næsten i samme Linie men lidt tihøire Dronningen blandt vore Fjelde den oftere omtalte Evighedsfonna. For Reisende vil Forfatteren anbefale at komme hertil enten fra Nordmøre over førnævnte Gaard Istad paa Osmarken, eller fra Christiansund over Fane-Eidet. De ville da ved at komme fra det Indre af Fanestranden nyde den Fordeel at kunne lidt efter lidt blive fortrolige med Situationen uden paa een Gang saa at sige at overvældes af dens Storhed; og de ville finde Hvile for Øiet ved at passere gjennem en næsten uafbrudt Række af Løvskove eller plantede Alleer.

§ 4. Næringsveie.

Præstegjældet er imidlertid ikke saa frugtbart, som Fanestranden er skjøn. Uagtet denne Strands mange gode Gaarde, bestaaer dog Jordbunden for en stor Deel langs Fjorden af steenfuld skarp og mager Jord med tynd Muld, som kun sjelden hviler paa Grundlag af Leer. Men længere op i Fjeldlien er Jorden bedre med adskillige dyrkbare Myrstrækninger og Leer i Bunden, især i Soleimdalen, foruden Osmarken som allerede omtalt. Derhos have alle Gaardene vestenfor Molde muldrig Jord paa Leer; men her som paa de fleste Steder ligeledes steenrig.

Agerbrug.

I 1855 var Udsæden:

	Hvede.	Rug.	Byg.	Blandk.	Havre.	Potetes.
	2 Tdr.	9 Tdr.	102 Tdr.	35 Tdr.	1091 Tdr.	876 Tdr.
Foldigheden i Gjennemsnit .	15	12	$9\frac{5}{7}$	$8\frac{1}{12}$	$6\frac{3}{7}$	$4\frac{4}{14}$
Sandsynlig Avl	30 Tdr.	108 Tdr.	991 Tdr.	300 Tdr.	7016 Tdr.	9886 Tdr.

En Kornavling af 8445 Tønder ved Siden af 9886 Tønder Potetes synes ved ordentlig Huusholdning at maatte være fuldkommen tilstrækkelig for en Befolkning af 2732 Mennesker, om end Havresæden udgjør $\frac{5}{6}$ af Kornavlingen i Tondetal; — og det vides ei rettere, end at der i dette Præstegjæld hersker ret god Orden i Levemaade.

Forøvrigt bemærkes, at Opgaverne over Foldigheden i de specielle Tællingslister udvise, at Bolsøen og Soleimdalens District med Vaagene ved Bolsøsundet og Karlsøfjorden maa være den frugtbareste Deel af Præstegjældet, medens den søndre Strandside af Fjorden langs Soleimdalen synes at være den mindst frugtbare. Paa denne Strand dyrkes nemlig hverken Hvede eller Rug; og Foldigheden er i det Hele opgivet lavere, end for de øvrige Dele af Præstegjældet, f. Ex. Byg 9 Fold, for Havre 5 à 6 Fold, og for Potetes 6 à 7 Fold.

Dernæst maa erindres, at den paa Molde Kjøbstads Grund stedfindende Kornavling hovedsagelig vedkommer Landdistrictet, da den dertil benyttede Mark paa det Nærmeste ikke er bebygget og

aldrig kan ventes bebygget som Kjøbstadgrund. Udsæden i 1855 udgjorde:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
	2 Tdr.	9 Tdr.	3 Tdr.	16 Tdr.	60 Tdr.
Foldigheden	10 —	7,31 —	8½ —	7,06 —	9,29 —
sandsynl. Avl	20 —	65,79 —	25½ —	112,96 —	557,40 —

I det Hele har Jordbruget i dette Præstegjæld gaaet betydelig fremad i de sidste 10 à 20 Aar, hvilket vel hovedsagelig er at tilskrive Exemplets Magt fra de under § 2 nævnte Proprietairer og Embedsmænd, og Fremgangen har været større i rationel Dyrkningsmaade end i Optagelse af Nyland. Større Omhu for Engen begynder at vise sig ogsaa blandt de simplere Gaardmænd, men med Anvendelse af Grunddigning for at bortskaffe Grundvand, vil det endnu ikke ret gaae, da man holder fast ved den Forestilling, at man kan opnaae Øiemedet ved Gjenveie, som i Længden blive kostbarere uden for Øieblikket at yde nogen mærkelig Fordeel. Imidlertid er her ganske sikkert 2 til 300 Maal grunddigede Strækninger. Endnu mindre drives her paa Rodfrugtavl blandt Almuesmanden, naar undtages Kaalrabi og Gulerødder, om end her mere end i andre Præstegjælde.

Havedyrkning er mere udbredt, og hos de nævnte Proprietairer og Andre udenfor Gaardmandsclassen samt paa Moldegaard produceres endog til Salg de fineste Frugter, som haves i vort Land, ikke blot af Frugttræer, men og af andre Havesager, saasom Agurker, Rodbeder, forskjellige Løgarter, Silleri, Mad-Asparges, som i den sidste Tid er indført.

Liin, Hamp og Humle dyrkes ikke.

En Ulempe for Præstegjældets Ager- og Havedyrkning, er den om Foraaret sædvanlige Østenvind, som over Eiderne og Fjordene lige fra det Trondhjemske og fra Sundalsfjeldene stryge hertil, og pisker Fugtigheden ud af Jorden, men vedligeholder Kulden, saa at Saatiden eller ialfald Spiretiden her er 2 til 3 Uger sildigere, end f. Ex. i Nabodistrictet Vedø. Desuden er man paa Osmarken udsat for Frost formedelst den store Myrstrækning.

Qvægavl.

Hjemhavnen i Fjeldsiden langs de dyrkede Strækninger er paa Fanestrandene kun maadelig, men paa den sydlige Strandside

gode. Sæterhavnene høiere op og paa Fjeldryggene i Almindelighed indtil ½ Miil fra Gaardene, ere gode og tildeels udmærkede. Men hiin Mangel og Engdyrkningens lave Standpunct, har naturligviis afgjørende Indflydelse paa Qvægholdet, om end Røgten i den allersidste Tid her er bleven noget forbedret og Sultfodringen i det Væsentlige afskaffet. Afdraatten behandles med tiltagende Omhu, og fra Proprietairgaardene, som de bedst drevne almindelig kaldes, faaer man nu udmærket Smør og Ost, hvilken sidste ved længere Opbevaring udentvivl vilde blive en søgt Handelsvare. Ligesaa faaes godt og velstelt Slagt.

Qvægholdet var i 1855 som følger:

	Heste	Storqv.	Faar	Gjed.	Sv.
	261 Heste,	1623 Storqv.,	5410 Faar,	1072 Gjed.,	146 Sv.
og paa Moldes Gaard	16 —	116 —	86 —		33 —

hvoraf neppe en Trediedeel kan antages at vedkomme Kjøbstadnæringen, saaledes at Qvægholdet for Landdistrictet retteligst regnes omtrent som følger:

272 Heste, 1700 Storqv., 5460 Faar, 1072 Gjed., 168 Sv.

Skovdrivt.

Præstegjældet har havt udmærkede Tømmerskove af Furu og lidt af Gran; men den sidste kan nok antages nu at være forsvundet, og Furuskovene ere saa stærkt medtagne, at man nu kun har saa lidet tilovers til Salg, at det er paa høi Tid at indskrænke Hugsten, hvis man ikke vil udsætte sig for fuldkommen Mangel ikke blot paa Tømmerskov, men ogsaa paa Vand; thi Erfaring har i den sidste 10 Aars Periode gjentagne Gange viist en kjendelig Vandmangel om Efteraaret, fordi der ikke er tilstrækkelig Skov til at tilbageholde Fugtigheden i Fjeldregionen; og dette har da ogsaa havt til Følge gjentagne voldsomme Vandstrømninger fra Fjeldsiderne, hvorved adskillig Skade er foraarsaget ved smaae Elvebrud paa Markerne, Ødelæggelse af Veie, Broer og Gader.

Løvskoven trives vel godt; men Overskuddet over Bygdens eget Behov af det Brændematerial, den leverer, er kun lidet, og Molde forsynes væsentligst med Brænde fra den anden Side af Romsdalsfjorden og tildeels fra Frænen.

Den for Præstegjældet fordeelagtigste Afsætning af Trælast, er af Bord fra Osen, som afhentes af Søndmøringer og tildeels

gaaer til bergenske Districter; men om Størrelsen af denne Omsætning haves ingen Oplysning. Af Trælast til Udlandet har jevnligen afgaaet til Frankrige 200 til 300 Læster aarlig, fornemmelig fra dette Præstegjæld, og deri er da indberegnet Productet af Moldegaards Skov, som hører til Landdistrictet.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted, og det betvivles, at Fjeldene her indeholde drivværdig Jernmalm, uagtet det saakaldte Osmarkens Jernverk, som er omtalt under Vanelven i Søndmøre, havde sin Smelteovn og Stangjernshammer paa Gaarden Hougen paa Osmarken. Derimod turde det vel være, at her kunde være Anledning til Teglbrænderie paa flere Steder paa Fanestranden, navnlig paa Qvam; men det synes dog at være Tilfældet, at man ikke finder nogen Opmuntring dertil. Skjælmergel under Moldegaard er allerede omtalt.

Fiskerie.

Dette Præstegjælds Indvaanere tage ikke længere Deel i Vaartorskefiskeriet for egen Regning, og afgiver ikke heller nogen mærkelig Arbeidsstyrke dertil af Roerskarle. Romsdalsfjorden besøges ligesom de andre store Fjorde af Hellefisk og Lange, saavelsom af Niser, Hval samt af Storje og anden Rovfisk; men de gaae saa temmelig urørte af dette Præstegjælds Indvaanere. Derimod er Sommersilden en jevnlig, næsten aarvis Gjæst, og fanges deels i den nævnte Dragvaag paa Bolsøen og deels inderst i Fjorden ved Osen. Det er imidlertid kun med Mellemrum af indtil et halvt Snees Aar eller mere, at dette Fiskerie slaaer til i det Store, saa at deraf i hele Romsdalsfjordenkan faaes indtil 50,000 Tønder af alle Gradationer, og da tager naturligviis alle omliggende Districter Deel deri. Det er derfor tvivlsomt, om det aarlige Udbytte for Handelen fra Præstegjældet kan anslaaes til 400 Tønder Middels Sild.

Brisling falder ogsaa jevnlig og har givet Anledning til nogle Aars Tilvirkning af den fortrinlige romsdalske Anchiovis; men derefter udeblev den og Tilvirkningen standsede som Følge deraf. Lax fiskes enkelte Steder, men ikke i stor Mængde. Det Meste deraf faaes fra Akerøs District. Smaafisk, Smaasei, Flyndre, Makrel og anden Huusholdnings=

fisk, samt Aal og Hummer falder stadig i Fjorden. Ligesaa haves Østersbanker under Moldegard.

Haandverksdrivt og Huusflid.

Haandverksdrivt finder ikke Sted som Næringsvei; men Huusfliden er udentvivl noget mere end almindelig god, og her væves ret vakkre Tøier. Noget Industrianlæg haves ikke.

§ 5. **Veie og Postvæsen.**

A. Hovedveie.

1. Fra Postskiftet Kringstad i Vest gjennem Molde til Grændsen af Øre Sogn ved Gaarden Sollien i Øst, 60,179 Alen eller 3 M. 6,179 Al.
2. Fra Dvergsnæs til Grændsen af Vedø . . = — 7,634 —
3. „ Steenlos „ — „ Næsset paa Osmarken . . . . = — 3,354 —
4. Fra Aarø til Grændsen af Frænen ved Malmedalen . . . . = — 9,138 —

Tilsammen Hovedveie 4⅜ M. 1,555 Al.

B. Bygdeveie:

1. Fra Hovedveien mellem Rovik og Gjetnæs i Soleimdalen opad den nedre Deel af denne Dal og derefter langs Fanefjordens Sydstrand . . . . 1 M. 8,000 Al.
2. Fra Kringstad til Grændsen af Akerø . . = — 2,000 —
3. „ Hovedveien ved Postskiftet Eide til Øre Sogn . . . . = — 8,255 —

Tilsammen Bygdeveie 2 M. 254 Al.

Den samlede Længde af offentlige Kjøreveie inden Præstegjældets Grændser udgjør saaledes 6½ Miil. Hertil kommer endnu ¼ Miil indenfor Kjøbstaden Moldes allerede omtalte Territorium, hvoraf neppe ⅛ Miil gjør Tjeneste som Gade for Byen. Præstegjældet er saaledes godt forsynet med Veie, saa at der forsaavidt neppe for Tiden er Anledning til at ønske noget mere, end at enkelte Dele af begge Classer af Veie ved Omlægning blive bedre ordnede og derved nyttigere baade for det Offentlige og for Communen. Herpaa er imidlertid allerede Veibestyrelsens Opmærksomhed rettet, saa at videre Tale derom her er overflødig. Derimod bør her bemærkes, skjønt det kan forstaaes uden For-

klaring, at Aarsagen til, at Præstegjældet er blevet saa godt forsynet med Hovedveie, ligger i dets centrale Beliggenhed for det hele Amt, saaledes at Passagerne her krydse hinanden mellem Indlandet i Sydøst og det romsdalske og Stemmets Fiskedistricter i Nordvest, samt mellem de søndmøreske og nordmøreske Districter fra flere Retninger mellem Sydvest og Nordøst.

Forøvrigt tilføies, at alle disse Veie for en Deel gaae gjennem Skov, for det Meste Løvskov, og at der desuden langs Hovedveien paa Fanestranden er en plantet Allee af over ¾ Miils Længde, bestaaende af Birk, Rogn, Ask, Asp, Kastanie, amerikansk Gran, Lærketræ, Alm o. s. v., som hidrører fra det romsdalske practiske Landhuusholdningsselskabs Virksomhed, hvortil Molde Byselskab ogsaa i den sidste Tid har sluttet sig.

Foruden at Præstegjældet har Kjøbstaden med dens Postcontoir i dets Midte, har det ogsaa 2de Postaabnerier, nemlig: a. paa Lønsæt og b. paa Eide i Kleve Sogn, begge nødvendige som Samlingspuncter i Christiania- og Trondhjemslinierne for Posterne fra Christianssund og Molde.

XVIII.

Frænens Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld. Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld er oprettet ved Kongelig Resolution af 5te October 1859 af det forrige Vaagø Sogn under Akerø Præstegjæld.

Frænens Præstegjæld grændser, saaledes som det nu er reguleret, mod Syd til en liden Deel af Akerø Præstegjæld og til Bolsø Præstegjæld, mod Øst til en liden Deel af Bolsø Præstegjæld og til Kornstad Sogn af Qværnæs Præstegjæld i Nordmøre, mod Nord til Bod Præstegjæld og Bod-Dybet af Vesterhavet, mod Nordvest til de yderste Holme og Skjær i Sandø Sogn i Akerø paa den anden Side af Lyngværfjorden, samt mod Vest til den største Deel af Akerø Hovedsogn paa den anden Side af Gjulsund. Dets Længde fra Lyngværfjorden til

Volsø-Grændsen ved Malmedalen er omtrent 3 Miil; men dets Fladeindhold er kun $1\frac{3}{4}$ à 2 Qvadratmiil med en Befolkning af 1820 Sjele. I 1825 var Folkemængden 1259, Forøgelsen altsaa 561 eller henved $44\frac{3}{5}$ pCt. Matriculskylden udgjør 335—1—91. Det gjennemskjæres i dets ydre Deel fra Nord til Syd af det fra Bod-Dybet indgaaende Gjulsund mellem Bjørsundøerne og Bod, og i dets indre Deel af den østlig indgaaende Frænefjord i en Længde af $1\frac{1}{4}$ Miil langs med hvis Bredder den væsentligste Deel af det beboede Areal udbreder sig. Forøvrigt begrændses det af Lyngværfjorden og Gjulsundet.

Dets Bestanddele ere altsaa.

c. Nordre Helding af Fanestrandens Fjeldregion fra Gjulsundet i Vest langs med Frænefjorden og den derfra opgaaende Malmedal til Grændsen af Volsø.

b. Vestre Ende af Isingvaagens Fjeldregion langs med Malmedalen i Syd og Vest samt Sylte-Eidet i Nordvest til Grændsen af Nordmøre.

a. Søndre Helding af Stimets Fjeldregion fra Nordmøregrændsen langs med Sylte-Eidets og Frænefjordens Nordside til Havnæsset ved Gjulsund.

d. De i Frænefjorden beliggende Øer.

e. En Strandside nordenfor Havnæsset langs med ydre Deel af Gjulsund til Bod Sogns Grændser midt paa samme Strandside.

f. Bjørnsundøerne, som ligge paa den anden Side af Gjulsundets yderste Deel mellem Bjørnsundfjord, og Boddybet samt Langværfjord.

Et Blik paa Kartet er tilstrækkeligt til at vise, at det ikke kan være heldigt, at de under c og f nævnte Bestanddele, der efter deres Beliggenhed klarligen bør henhøre til Bod Sogn, ere henlagte til Frænen, ligesom og, at den Akerø Præstegjæld forbeholdte sydlige Deel af Gjulsundets østre Strand fremdeles faaer Kirkevei over Gjulsundet istedetfor en kun lidet længere Landevei til Vaagø Kirke. Frænens Præstegjæld burde havt sin Vestgrændse langs Gjulsundet fra Havnæsset i Nord til Gjulnæsset i Syd. Folketallet vilde være blevet omtrent det samme; men Arealet omtrent $\frac{1}{2}$ Qvadratmiil mindre og concentreret. Bod Præstegjæld vilde have faaet sin naturlige Landskabsbegrændsning, og Akerø Præstegjæld ligesaa; og dette sidste vilde endda blevet det bedste af disse 3de Præste-

kald, ligesom det har nok af Fjordpassager uden at belemres ved det ofte farlige Gjulsund.

Præstegjældet har for Tiden blot et Kirkesogn, hvis Kirke, en laftbygget Korskirke, er over 200 Aar gammel og staaer paa den lille Vaagø paa søndre Side af Frænefjordens Munding, og saa tæt til Fastlandet, at det i Fjæretid kan passeres over det grunde Sund.

Ligesaa udgjør det et Formandskabsdistrict samt Skole- og Fattigcommissionsdistrict med 4 Skolelærere uden fast Skole.

Derimod danner det blot en Deel af Vaagø Thing- lag- og Lehnsmandsdistrict, hvis anden Deel nemlig er Bod Præstegjæld.

Til Præstegaard er udseet Gaarden Dale paa nordre Side af Frænefjorden ved Syltevikeidet.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Med Hensyn til Fjeldene behøver blot at erindres, at Fjeldhøiderne Skaarfjeldet, Tudsen og Skolten tillige vedkomme dette Præstegjæld, og at Jendeimsfjeldet ligger indenfor dets Grændser paa Fanestrandens Halvø henimod Hjørnet mellem Frænefjorden og Gjulsundet.

Fjordene ere allerede nævnte ovenfor og nærmere omtalte under Fogderiet.

Elve og Ferskvande.

1. Aure-Elven udspringer paa Fanestrandsfjeldenes vestlige Deel og gaaer i nordnordøstlig Retning forbi Gaardene Heststad og Valle paa østre Side af Jendeimsfjeldet, samt falder i Frænefjorden paa østre Side af Gaarden Aure. Den danner øverst i Dalen 2de Ferskvande, det ene ovenfor og det andet nedenfor Heststad, og nederst i Dalen et tredie og større Ferskvand i kort Afstand fra Udløbet. Længde henved ¾ Miil.
2. Malmedalselven udspringer fra en Myrstrækning i Bolsø ved søndre Fod af Skaarfjeldet og gjennemstrømmer Malmedalen i en Bue, sydvestlig og vestlig til Gaarden Malmedal, men derefter nordvestlig, og falder ud i den søndre Vik, Malmeviken, af Frænefjorden mellem Gaardene Malme og Ødegaard, Længde over ¾ Miil.

3. Sylte-Elven udspringer ved Nordmøregrændsen paa Sylte-Eidet og gaaer i vestsydvestlig Retning, indtil den falder i Sylte-Vaagen af Frænefjorden ved Gaarden Sylte, $\frac{5}{8}$ Miil lang. Ved Gaarden Moen optager den Rodsætelven, der altsaa ikke falder directe ud i Malmeviken.
4. Talstadvandet ved østre Fod af Fjeldhøiden Skolten har Udløb i Frænefjorden gjennem et Elvedrag, der gaaer forbi Gaardene Talstad og Eideim. Længde over $\frac{1}{2}$ Miil, hvoraf Vandet optager henved $\frac{3}{8}$ Miil.

§ 3. Bygdelage.

1. Sylte-Eidets Bygdelag.

Hertil henregnes Sylte-Eidet og Malmedal samt begge Bredder af Frænefjordens Indre til Skotnæsset paa søndre og Haukaas paa nordre Side tilligemed de i Fjordens Indre beliggende Øer, altsaa de i Matriculen for Vaagø Thinglag fra Nr. 74 til 105 anførte 32 Gaarde med 91 Opsiddere, blandt hvilke følgende kunne mærkes:

a. Sviinøe, 4—2—22, med 3; Bæø, 4—2—12, med 2 Opsiddere, begge paa Øer af samme Navn.

b. Paa søndre Side af Fjorden:

Sande, 8—1—22, med 4; Hoel, 5—4—4, med 3; Malme, 9—1—16, med 5 Opsiddere.

c. I Malmedal: Malmedal, 12—3—3, med 6; Refshoel, 5—4—14, med 2, og Ødegaard, 5—4—14, med 2 Opsiddere. Sidstnævnte Gaard, som ligger ved Malmeviken, er Skydsskifte mellem Molde, $1\frac{3}{4}$ Miil, og Eide i Kornstad, $1\frac{1}{4}$ Miil.

d. Paa Sylte-Eidet: Juulsæt, 6—=—=, med 4; Ukelberg, 8—3—18, med 4; Rødsæt, 12—2—12, med 5, alle beliggende ved Rodsætelven; Sylte, 13—=—5, med 5, ved Sylte-Elvens Udløb i Sylteviken; Myrbostad, 12—4—4, med 4, ved samme Elvs nordre Side, høiere op i den flade Dal.

e. Ved Fjordens Bøining nordenfor Sylte, hvor der ligeledes nedstrømmer et Elvedrag:

Ellesnæs, 7—2—12, med 3; Dale, 12—3—3, med 6, Præstegaard; Feten, 4 2—22, med 2, samt Haukaas, 7—2—12, med 3 Opsiddere.

2. Vaagøens Bygdelag.

Hertil henregnes begge Bredder af Fjordens ydre Deel til Havnæsset paa nordre Side, og den paa søndre Side tilstødende østre Strand af Gjulsundet til Løvaas; altsaa de i Matriculen for Vaagø Thinglag fra Nr. 61 til 73, og fra Nr. 106 til 124 anførte 32 Gaarde med 74 Opsiddere, hvoriblandt følgende kunne mærkes:

a. Ved Gjulsundet: Aandal, 7—2—12, med 4; Helsæt, 6—1—6, med 2; Jendeim, 10—2—12, med 6 Opsiddere.

b. Paa søndre Side af Frænefjorden:

Vaagøe, 3—2—22, med 1 Opsidder, beliggende paa en Ø, der i Fjæretid er at betragte som landfast. Her staaer Sognekirken. Yttre Hoeim, 8—2—12, med 3; Indre Hoeim, 8—4—19, med 4 Opsiddere.

Aure, 8—3—18, med 4; Valde, 4—4—2, med 2; og Heststad, 5—4—2, med 5 Opsiddere, alle beliggende i Auredalen.

c. Paa nordre Side af Fjorden: Eideim, 8—3—, med 3; Løsæt, 5—2—22, med 3; Aas, 5—3—8, med 2; Nedre Thornæs, 12—1—1, med 6, hvoriblandt Thinglagets Lehnsmand; Øvre Thornæs, 8—:—20, med 3 Opsiddere.

2. Bjørnsundøernes Bygdelag.

Hertil henregnes den østre Side af Gjulsundets ydre Deel og Biørnsund-Øerne, altsaa de i Matriculen for Vaagø fra Nr. 51—60 anførte 10 Gaarde med 15 Opsiddere og en Matriculskyld af 20—1—20. Blandt Gaardene maa mærkes:

Nordre Bjørnsund, :—2—22, med 16 Huusholdninger, og Søndre Bjørnsund, :—:—15, med 17 Huusholdninger, tilsammen 134 Sjele, der med en Klynge af hosliggende Øer og Holme ved Lyngværfjorden og Bod-Dybet tilhøre tvende Kjøbmænd i Molde og have deres egentlige Værd som Fiskevær. De adskilles ved den brede Bjørnsundfjord fra Akerøen og have henved 1¼ Miil til Vaagø Kirke, medens der til Bods Kirke kun er ⅜ Miil.

Af de øvrige 8 for det Meste smaae Gaarde ligger een paa den lille indre Harø strax ved Fastlandet, og de øvrige 7 paa Fastlandet indenfor ¾ Miil fra Bod med Landevei.

De vigtigste blandt dem ere: Yttre Stavik, 5—1—6, med 2; Indre Stavik, 5—1—16, med 3, samt Kjørsvik, 4—3—18, med 2 Opsiddere.

§. 4. Næringsveie.

Frænens Hovedbestanddeel langs Frænefjorden med Sylte-Eidet og Malmedal saavelsom begge Strandsiderne ved Gjulsundet, høre til de af Naturen for Jordbrug og Qvægavl bedst udstyrede Districter i Amtet; men det har indtil den nyeste Tid været yderlig forsømt og uden al Veiforbindelse med Udenverdenen, hvoraf fulgte, at Almuen manglede al Sands for Landbovirksomhed. Men omsider, efterat der i den til Sylte-Eidet stødende Deel af Qværnæs var oparbeidet Vei fra Isingvaagen til Frænegrændsen, lykkedes det en Pluralitet af Almuen imod Communebestyrelsens Villie at bevirke, at der med privat Bistand saavel fra Molde som fra Bolsø Sogn, henved 1850 blev oparbeidet Vei fra Aarø i Bolsø gjennem Aarø- og Malmedalene til Ødegaard ved Malmeviken, og fra den Tid udviklede sig ved Malmeviken og det tilstødende Sylte-Eide en fordeelagtig Virksomhed, som tjente til at aabne Øinene paa de Modstræbende, og senere blev denne Vei i 1858 erklæret for Hovedveilinie med Bestemmelse at fortsættes til Grændsen af Qværnæs, ligesom Frænens Communebestyrelse vedtog Oparbeidelse af nye Bygdeveie saavel paa søndre Side af Frænefjorden til Jendeim ved Gjulsundet, som paa nordre forbi Thornæs til Grændsen af Bod i Retningen mod Bod Fiskenæs. Hensigten var ogsaa, at den søndre af disse Veie skulde fortsættes til Hollingen i Akerø, en Hensigt, som dog nu er stillet i det Uvisse formedelst den uheldige Ordning af Præstegjældsgrændsen.

Disse Forandringer ere imidlertid altfor nye til at have kunnet bevirke nogen væsentlig Forandring, og navnligen maa det forstaaes af sig selv, at ingen Resultater kunne have komme tilsyne ved Folketællingen for 1855. Men Grundlag til Fremskridt er dog lagt. Almuen mangler ei heller Sands og Drivtighed, og der viser sig allerede nogen Forbedring i dens Kaar, der forhen hørte til de mindst gode i hele Amtet.

For Tiden maa det dog siges, at Landbruget staaer paa et meget lavt Trin; og de frugtbare Strækninger lide i en høi

Grad af Grundvand. Men hele Districtet kan ogsaa betragtes som et Nyland.

Agerbrug.

Udsæden var i 1855 efter de statistiske Tabeller, som følger:

	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
	42 Tdr.	$8\frac{1}{2}$ Tde.	$725\frac{1}{4}$ Tde.	242 Tdr.
og Foldigheden . .	11 —	$8\frac{1}{2}$ —	$7\frac{1}{2}$ —	8 —
Sandsynlig Avling	463 Tdr.	$72\frac{1}{4}$ Tde.	5,439 Tdr.	1836 Tdr.

Det er ligefrem, at en saadan Avling er utilstrækkelig for Behovet. Men det kan ogsaa godt antages, at Opgaverne over Udsædens Størrelse ere for lave.

Engdyrkning kjendes neppe, ligesaalidt som Rodfrugtavl eller Havedyrkning.

Qvægavl.

Havnegangene ere gode, men Stalde, Røgt og Stel med Afdraatten i det Hele maadelige, naar undtages langs med det fra 1850 oparbeidede Veistykke, hvor Qvægholdet ikke blot er forøget til henved det Dobbelte uden Sultfodring, men ogsaa Stellet forbedret.

I 1855 var Qvægholdet som følger:
202 Heste, 1065 Storqvæg, 2610 Faar, 339 Gjeder, 180 Sviin.

Skovdrivt.

Her haves noget saavel af Furuskov som Løvskov; men Furuskoven er neppe tilstrækkelig til eget Behov. Derimod afgiver Løvskoven noget Brændsel til Salg, som paa Vinterføre bringes til Molde.

Bergverksdrift

er her, saavidt vides, ikke Anledning til.

Fiskerie.

Herom meddeles efter Oplysninger fra en ældre Handlende Følgende:

Præstegjældets nære Beliggenhed ved de romsdalske Fiskepladse for Skreid og Lange samt Sei, Qveite o. s. v. medfører, at det med Fordeel kan tage Deel i disse Fiskerier, uden at

regne det indenfor dets egne Grændser faldende Sommersild-fiskerie.

Med Hensyn til dette sidste bemærkes, at hele Frænefjorden har gammelt Navn af at være en god Sildevaag; men for Tiden, siden 1844 ialfald, er det ingenlunde saa. Sommersildens Besøg der er ikke aarvist og ofte meget ubetydeligt, ligesom Tilfældet er i det hele ydre, af Præstegjældene Frænen, Bod og Akerø bestaaende District, at Sommersildfisket er meget afverlende. Man regner for alle 3 Præstegjæld, at Udbyttet i Pengeværdie kan afverle mellem 4 à 5,000 Spd. og 20 à 30,000 Spd.; men dette kan kun betragtes som et forsigtigt Skjøn, da det er vanskeligt at faae nogen sikkre Oplysninger, fordi meget af Fangsten afhændes til bergenske Opkjøberfartøier, som fare langs Kysten den sidste Halvdeel af Sommeren.

I dette Udbytte faae alle 3 Præstegjælde Andeel, omtrent i lige Grad.

Hvad angaaer Sommerfisket efter Sei, Lange og Qveite, der drives paa Onaklakken og andre Mellemgrunde, saasom de herværende Almuer ikke længere søge til Storeggen, da regnes Udbyttet deraf for 6 à 8,000 Spd., og deri deeltage alle 3 Præstegjælde ligeledes omtrent ligemeget, ligesom det er en Hovedsag for de til dette Præstegjæld for Tiden henhørende Bjørnsundøer.

Af større Betydning er Vinter- eller Vaarfiskeriet efter Skreid. Udbyttet deraf regnes med et forsigtigt Middeltal til 30,000 Spd., hvoraf $\frac{1}{5}$ Deel tilfalder Frænen, $\frac{2}{5}$ Dele Bod og $\frac{2}{5}$ Dele Akerø med Sandø.

Under sædvanlig heldige Omstændigheder kan vistnok det hele Udbytte af alle Fiskerierne anslaaes til 50 à 60,000 Specier, forsaavidt Producterne gaae over i Handelen; og hertil maa lægges en Femtedeel, som kommer til Nytte i Huusholdningen, samt endvidere Laxefiskeriet, der i hele dette District indbringer mindst 1000 Spd. om Aaret.

Forøvrigt maa her gjøres den Bemærkning, at Fiskebaadenes Antal, som endnu for 20 Aar siden angaves til 200, er aftaget, saa at her kun er lidt over 150; men dette har ikke medført nogen Formindskelse af Udbyttet, der tvertimod synes at være bleven større og aarvissere. For enkelte Aar kan dette tilskrives

en overflødigere Tilgang; men Hovedsagen bliver nok den, at man driver Fisket med større Indsigt og Omtanke.

Alle Ferskvande og Elve ere rige paa Smaafisk (Foreller), Ørret og Rør. Ligesaa falder her Aal og Hummer, ligesom der ogsaa i alle Præstegjælde er Østersbanker.

Til den Indtægt, som Deeltagelsen i alle disse Fiskerier giver, maa endnu regnes, at af de flere hundrede Mennesker fra hele Fogderiet, som lade sig leie til Vaartorskefiskeriet i Søndmøre for en Betaling af 10 Spd. og Kosten, hører ogsaa nogle til disse Præstegjælde, ligesom og nogle deeltage deri med Snørefiske.

Binæringer.

Nogen Industrianlæg haves ikke; men Huusfliden maa erkjendes for upaaklagelig. Her bruges kun hjemmevirket Tøi til Beklædning. Ogsaa drives her noget paa Baadbyggerie, dog ikke til noget mærkeligt Salg udenfor Districtet. Baadene have bredere Forstavn, end de søndmørske og ere stærkere, samt omtales som gode Seilere.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Af Veie haves følgende:

1. Hovedvei fra Grændsen af Bolsø ved Aarødalen til Grændsen af Kornstad Sogn i Nordmøre paa Sylte-Eidet . $1\frac{3}{8}$ Miil.
2. Bygdevei fra denne Hovedvei ved den nævnte Gaard Rødsæt langs nordre Strand forbi Thornæs til Bød . . . . $1\frac{1}{4}$ Miil.
3. Do. fra Hovedveiene ved Malme langs søndre Strand til Jendeim . . . . . 1 —

$2\frac{1}{4}$ —

I det Hele $3\frac{5}{8}$ Miil.

Præstegjældets Postaabnerie er for Tiden paa Vaagø i en Bipostlinie, som fra Molde fører langs Gjulsundet til Bød.

XIX.

Bod Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld grændser mod Syd til Frænens Præstegjæld, mod Øst og Østnordøst til Kornstad Sogn i Nordmøre; mod Nord og Nordnordvest til Vesterhavet, mod Vest til den indre Deel af Boddybet og den yderste Deel af Gjulsundet, hvilke Havstrækninger adskille det fra Sandø Sogns yderste Øer og Holme og fra Bjørnsundøerne, hvilke sidste for Tiden høre til Frænen.

Størrelsen er hos Kraft angivet til 1¼ Qvadratmiil; men, naar Hensyn tages til Præstegjældets Andeel i Boddybet og til den mindst ¼ Miil brede Skjærgaard, som langs den hele Strandside af Fastlandet beskytter dette mod Havet, og hvoriblandt der er flere beboede Øer, bliver Størrelsen formodentlig rigtigere at ansætte til 1⅔ Qvadratmiil.

Folkemængden var i 1855, som følger:

I Hustad Annexsogn 957 Sjele,
i Bod Hovedsogn . . . 530 —
tilsammen 1487 Sjele.

I 1825 var Folketallet i Hustad 485 og i Bod 412, tilsammen . . . . 897 —

Forøgelsen altsaa 590 Sjele

eller næsten 67 pCt., hvilken Forøgelse væsentligst falder paa Hustad, hvis Folketal næsten er fordoblet, 97 pCt., medens Befolkningen i Bod kun er forøget med 26 pCt. Aarsagen til denne betydelige Forskjel turde for en væsentlig Deel være at søge deri, at der i Periodens Løb ved Salget af Reknæs Hospitals Jordegods er indkommet fremmede Elementer i Hustad Sogn, som have henledet Opmærksomheden paa Jordbrugets overveiende Vigtighed, medens Bod endnu er indskrænket til sin gamle Befolkning, der foretrækker at gaae orkesløs, medens de drivtige Ørlændinger fra det Trondhjemske om Sommeren drive Fiskerie ved Sognets Kyster.

Præstegjældet bestaaer af den største Deel af Stimets Landskab, nemlig nordre Helding af Skoltens og vestre Helding af

Stemsheſtens Fjeldrækker, hvis Fod danne en ſtor, om end nogen ujevn Flade ud imod Veſterhavet eller Frækøſund i Nord og Gjulſund med Boddybet i Veſt.

Huſtad Kirke er en i 1738 opført Korskirke af Tømmer paa Gaarden Huſtad. Tilſtanden i Præſtegjældet maa da have været elendig. Den ældre Kirke var nemlig odelagt ved Lynild i 1718, og 20 Aar var ſaaledes hengaaede inden den nye Kirke opførtes. Bod Kirke er ligeledes en Korsbygning, opført 1717, paa Præſtegaarden, efterat den ældre Kirke var odelagt ved Lynild 1715. Fra 1718 til 1738 behjalp hele Præſtegjældet ſig ſaaledes med een Kirke.

Præſtegaarden, Karlsvik, er en god Gaard med betydelig Indtægt af Grundleie; den er tillige let at drive, noget ſom forøvrigt er Tilfældet med de fleſte Gaarde i hele Præſtegjældet og navnlig i Hovedſognet.

Præſtegjældet udgjør, tilligemed Frænens Præſtegjæld, Vaagø Thinglag og Lehnsmandsdiſtrict. Derimod udgjør det et ſærſkilt Formandſkabsdiſtrict med fælleds Beſtyrelſe for begge Sogne af Skole- og Fattigvæſen. Skolelærernes Antal er 3 og desuden er her faſt Skole paa Præſtegaarden.

§ 2. Fjelde, Fjorde, Elve og Ferſkvande.

Stemsheſtens Fjeldrække adſkiller fra Kornſtad Sogn i Nordmøre og Skoltens Fjeldgreen fra Frænen med Undtagelſe af hvad der allerede under Frænen er bemærket om en Deel af Strandſiden nordenfor Havnæsſet.

Om Fjordene henviſes til Fogderiet.

Elve og Ferſkvande.

1. Farſtadelven, formodentlig neppe $\frac{3}{8}$ Miil lang, gjennemløber den paa Stemsheſtens Veſtſide fra Farſtadviken opgaaende Dalføre, hvorom mere nedenfor, og danner et Ferſkvand, henved $\frac{1}{4}$ Miil fra Udløbet i bemeldte Vik.
2. Huſtadelven har ſit Udſpring fra Fjeldhøiden Skolten, ved hvis Fod der ſtrax dannes et Ferſkvand, $\frac{1}{4}$ Miil langt og nedenfor 2de mindre Vande, hvorefter Elven i nordveſtlig Retning gjennemſtrømmer den nedre Deel af Huſtaddalen og falder ud i Huſtadviken ved Male. Dette Elvedrag, ſom førſt gaaer i nordoſtlig, derefter i nordlig og tilſidſt i veſtnord-

vestlig Retning, er over 1 Miil langt og optager, strax ovenfor dens Udløb, Skarsætelven, som ligeledes kommer fra den sydlige Fjeldhøide mod Frænen nordvest for Skolten, danner et Ferskvand og gaaer forbi Gaarden Skarsæt og den gamle Kongsgaard Hustad samt Hustad Kirke, strax ved hvilken Gaard den forener sig med Hovedelven.

3. og 4. Desuden kan nævnes Gulevandet og Vestadvandet i Bod, som have Afløb, hiint til Frækosund paa østre Side af Gulefjeld; og dette paa søndre Side af Gulefjeldet til Vestadviken af Gjulsundet.

§ 3. Bygdelage.

Bod Præstegjæld er i det Væsentlige et Slettelandskab, hvorpaa et enkelt lille Bjerg, Guleberget i Hovedsognet, hæver sig i Nærheden af Præstegaarden, medens Præstegjældet ved forskjellige Dalfører og Eider mellem Fjeldhøiderne i begge Fjeldgrene staaer i Forbindelse saavel med Kornstad som med Frænen, uden at tale om Veilinierne over Havnæsset og udenom Stemsheften.

1. Hustad Sogns Bygdelag.

Hertil hører:

a. 2de afsondrede Gaarde, nemlig:

Godal, 1—1—6, med 1 Opsidder og 12 Sjele, beliggende aldeles paa sydøstre eller søndre Side af Stemshestens omtalte nordøstre Fod, og ikke langt fra Kornstadfjorden, over hvilken Afstanden til Kornstad Kirke omtrent er ½ Miil, medens Passagen til Hustad Kirke mindst er 1 Miil, hvad enten den lægges nordenom eller søndenom Stemsheften.

Sandblaast, 2—3—7, med 3 Opsiddere og 42 Sjele, paa Ryggen af Stemshestens nordøstre Fod, men ganske nær ved Aarvaagen af Kornstadfjorden, omtrent ¾ Miil Søvei fra Kornstad Kirke; men paa den anden Side tæt ved Bygdeveien, som fører til Hustad Kirke i en Afstand af neppe 1 Miil.

b. En tredie Gaard, Skotheim, 6—2—20, med 7 Opsiddere og 76 Sjele, beliggende ved en lille Boining ind fra Vesterhavet strax nordenfor Stemsheften og paa sydvestre Side af Fjeldfoden.

Disse 3de Gaarde høre i den civile Bestyrelse med Kornstad Sogn under Qværnæs Thinglag under Nordmøres Fogderie, hvorom henvises til det Forklarede under Romsdals Fogderie Pag. 165 og 166.

c. Farstaddalens District, langs med Stemsheften, hvortil henregnes de i Matriculen for Vaago fra Nr. 1 til 15 anførte Gaarde, blandt hvilke maa nævnes:

Voldelid, 2—1—6, med 1 Opsidder, i det Dalføre, som ved søndre Fod af Stemsheften fører over til Kornstad Sogn.

Vatsenden, 5—1—20, med 2, ved øverste Ende af det omtalte Ferskvand; Hostad, 6—=—12, med 3; Sandvik, 5—2—2, med 3, ved nordvestre Side af Stemsheften; Bredvik, 2—4—14, med 1, paa Nordsiden af Farstadvikens Aabning; — Farstad, 1—9—20, med 14 Opsiddere, ved Elvens Udløb i Farstadvikens Bund; Storholmen, =—2—17, med 1 Opsidder, forhen et meget omtalt Fiskevær, men nu, som saadant, uden Betydning, beliggende tæt til Land i Farstadviken, og Skydsskifte mellem Bod Fiskevær, 1¾ Miil, og ovennævnte Vevang i Kornstad, ¾ Miil; Neerland, 12—2—21, med 8 Opsiddere.

d. Hustad- og Skarsætdalenes District.

Hertil henregnes de i Matriculen under 16—27 anførte Øer, blandt hvilke bør nævnes:

Hustad, 17—3—8, med 7, nu 17 Opsiddere, strax ovenfor Hustadvikens Bund. Denne Gaard, som i Fortiden var Kongsgaard, og hvor den af Rigets Næringsveie og Veivæsen samt kirkelige Ordning saa høit fortjente Eistein Magnusson døde den 29de August 1122, har siden som andre Kongsgaarde havt afvexlende Skjebne, indtil den ved Aaret 1720 efter Testamente af Provst Mann kom til at tilhøre det af ham for Spedalske stiftede Reknæs Hospital i Molde; men ved det i 1846 stedfundne Salg af denne Gaard og underliggende Bygselgods, gik den over i forskjellige private Eieres Hænder, hvilket, som allerede forklaret, har havt en høist velgjørende Følge, der ikke vil undlade at virke i større Omkreds. Hustad Kirke staaer paa denne Gaards Grund mellem Hustad- og Skarsæt-Elvene. Kongsgaardens Huse antages at være conserverede til nys-

nævnte Tid, men ere da formodentlig anvendte til Opførelsen af Hospitalet, der har en aldeles overflødig Rigelighed af saa mægtige Bjælker, som man nu kun paa enkelte Steder finder Mage til.

Malefeten, 5—1—16, med 2; og Malø, 13—4—14, med 8 Opsiddere, beliggende paa søndre Side af Hustadviken.

Paa sidste Gaard haves en lige ved Strandens yderste Rand af Steen opmuret Langdysse af henved 100 Favnes Længde og flere Favnes Høide paa ydre Kant med nogle Steenrøser paa Overfladen.

Skarsæt, 7—2—12, med 4 Opsiddere, beliggende ved nordre Ende af det omtalte Ferskvand.

Brændholmen og Vikene, 2—:—10, med 4 Opsiddere, som udgjøre Vikenes Fiskevær, der har en Befolkning af 69 Sjele.

2. Bod Sogns Bygdelag.

Hertil høre de 23 for det Meste smaae Gaarde, som i Matriculen ere opførte under 28 til 50. De mærkeligste blandt dem ere:

Sunde, 4—:—20, med 2, ved Sognegrændsen mod Gustad; Bergsæt, 3—4—9, med 1, paa nordre Side af Guleberget; Drogen, 1—:—15, med 5 Opsiddere, et lidet Fiskevær paa Frækøen, nordenfor Bergsæt med 23 Sjele.

Viken, :—:—20, Landhandlersted, 1 Opsidder, men tillige Fiskevær, med 9 Huusholdninger og 50 Sjele, saaledes at Bod Fiskevær med Indbegreb af Præstegaarden har 232 Sjele i 50 Huusholdninger. Dette Sted ligger paa en Odde mellem Boddybet og Gjulsundets yderste Deel.

Øvre Gule, 7—2—11, med 5 Opsiddere, og Nedre Gule, 5—:—20, med 3 Opsiddere; Yttre Harø, 3—:—:, med 1 Opsidder paa Harøen, en lille Ø, som blot ved et trangt Sund er adskilt fra Gule Gaardene og efternævnte Gaard; Vestad, 11—2—12, med 5 Opsiddere, beliggende ved Sognegrændsen mod Frænen.

Yttre Kalsvik, 3—3—18, Præstegaard, en god Eiendom og tillige fordeelagtig formedelst Grundleie af Bod Fiskeværs Opsiddere i 41 Huusholdninger med 182 Sjele. Paa Præstegaardens Grund staaer Kirken.

§ 4. Næringsveie.

Jordbruget har i den senere Tid i Hustad Sogn begyndt at betragtes som Hovednæring og Sognet er gaaet fremad, saa at det med Kraft kan deeltage i Fiskerierne, naar Leiligheden falder. I Hovedsognet derimod forsømmes det i høi Grad, uagtet Jordbunden der er ligesaa god og Dyrkningen let, og uagtet man har gode Exempler for sig paa Præstegaarden og hos Landhandleren.

I 1855 var Udsæden som følger:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	$\frac{1}{8}$ Tde.	50 Tdr.	1 Tde.	573 Tdr.	237 Tdr.
Foldigheden . .		11 —		$6\frac{1}{2}$ —	$7\frac{1}{2}$ —
Sandsynlig Avl		550 Tdr.		3724 Tdr.	1777 Tdr.

hvoraf neppe en Femtedeel i Hovedsognet.

Havedyrkning finder kun Sted paa Præstegaarden og hos Landhandleren.

Qvægavl.

Engdyrkning finder ikke Sted og Havnegangene ere kun tildeels gode:

I 1855 var Qvægholdet som følger:

145 Heste, 1019 Storqv., 2083 Faar, 112 Gjed., 177 Sv.

Skovdrivt.

Hovedsognet mangler aldeles Furuskov, hvoraf der dog i Fortiden har været stor Overflod, hvorom Vidnesbyrd haves i svære Rodder og nedfaldne Stammer, som ere fundne i stor Mængde og endnu findes i de dybe Myrstrækninger. Ligesaa mangler Lovskov. Saaledes maa Almuen til Brændsel blot bruge Torv; og Huustømmer maa kjøbes i Fogderiets Indre. Hustad Sogn har baade Furu- og Lovskov, men utilstrækkeligt, saaledes at ogsaa der tildeels maa benyttes Torv til Brændsel og Huustømmer kjøbes andetstedsfra.

Bergverksdrivt er her, saavidt vides, ingen Anledning til.

Fiskerie.

Herom henvises til det Forklarede under Frænens Præstegjæld, med Tilføiende, at Fiskeriet drives i Hustad blot som

Binæring. Imidlertid er her *Vikenes* ovenfor omtalte Fiskevær, der dog for Tiden ikke er af stor Betydning og neppe leverer et Par Tusind Voger Klipfisk om Aaret. Det tilhører en Kjøbmand i Christianssund; men af større Vigtighed er Fiskeriet i Bod Sogn, hvor det for Tiden udgjør Hovednæringen. Landhandleren, som deeltager i Fiskeriet med Skjønsomhed og Kraft, har igjen optaget Brugen af Liner ved Skreidfisket.

Forøvrigt ere alle Elvene og Ferskvandene i begge Sogne rige paa Smaafisk, Ørret og Rør.

Huusflid og Binæringer.

Haandverksdrift, som selvstændig Næring, finder ikke Sted, ligesaalidt som her er noget Industrianlæg. I Hustad er Huusfliden tilfredsstillende; men i Hovedsognet kan dette ialfald kun siges om Qvinderne, forsaavidt de nemlig for en væsentlig Deel maa røgte Gaardsdriften og Qvæget; men dette viser, at det er maadelig bevendt med Ordningen af Huusbestyrelsen. *Handel* og *Skibsfart* drives kun af en Landhandler paa Bod Fiskevær.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Af Hovedveie har Præstegjældet ingen. Imidlertid synes her at burde være en Hovedvei fra Bod Fiskevær til Molde gjennem Frænens Præstegjæld; men Almuen har havt saa liden Sands for Veiarbeider, at det først i den sidste Tid har lykkets at faae tilfredsstillende Beslutninger for de nødvendigste *Bygdeveie* inden dets Grændser. Af saadanne haves eller skal nu oparbeides følgende:

1. Fra Bod Kirke til Præstegaarden . . .	= M.	2,410 Al.
2. „ Præstegaarden til Hustad	= —	16,530 —
3. „ Hustad til Farstad	= —	6,622 —
4. „ Farstad opad Dalen langs Stemsheften til Vatsenden	3/8 —	= —
Tilsammen omtrent	1 3/4 M.	= —

gjennem Længden af Præstegjældet.

5. Fra Gule ved Præstegaarden til Sognegrændsen ved Riishoug for at støde sammen ved Frænens Bygdevei	1/2 —	= —
I Alt	2 1/4 M.	= —

Man seer let, at der mangler Vei fra Farstad til Nordmørsgrændsen ved nordre Fod af Stemshesten for at støde sammen med den der fra Kornstad kommende Vei. Længden er høist $\frac{3}{8}$ Miil over et særdeles beqvemt Terrain, hvor man endog kjører uden Vei.

Præstegjældet har en Bipostlinie til Molde, og Postaabnerie hos Landhandleren paa Bod Fiskevær.

XX.

Akerø Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Akerø Præstegjæld grændser mod Syd til Vestnæs Præstegjæld, mod Øst for en liden Deel til Bolsø, men forøvrigt til Frænens Præstegjæld, mod Nord ligeledes til en afsondret Deel af Frænens, mod Nordvest til Vesterhavet og mod Sydvest til Vatne Sogn og til Harhams Præstegjæld i Søndmøre.

Størrelsen er hos Kraft med Indbegreb af Frænen angivet til $3\frac{1}{4}$ Qvadratmiil; men heri maa være en meget væsentlig Feil. Frænen er ovenfor antaget at maatte være $1\frac{3}{4}$ Qvadratmiil; og Akerø nuværende Præstegjæld kan ikke være mindre end $4\frac{1}{2}$ Qvadratmiil, naar Fjordene medregnes ud til det aabne Hav inden antagne Amtsgrændse, som nu her er antaget at gaae indenfor Fiskeværet Ona og altsaa ogsaa indenfor eller tvertsoverfor flere andre Fiskegrunde. Maaskee burde Størrelsen regnes til $5\frac{1}{3}$ Qvadratmiil.

Præstegjældets Folkemængde var i 1855:

i Akerø Hovedsogn	1728	
i Sandø Anner	539	
	tilsammen	2267 Sjele.
I 1825 var Folketallet i Akerø 1248, i Sandø 465, tilsammen		1713 „
Forøgelsen altsaa		554 Sjele

eller $32\frac{1}{3}$ pCt., hvilken Forøgelse fornemmelig falder paa Hovedsognet, da Forøgelsen i Sandø kun er 74 Sjele, altsaa ikke fuld 14 pCt.

Matriculskylden udgjør 388 Daler 5 Skill.

Præstegjældet bestaaer af følgende Dele:

a. Akerø Landskab, der foruden den lille Ø Tauterø i Romsdalsfjordens Hovedbasin indbefatter den største Deel af de foran under Fogderiet S. 167 omhandlede 3de Ørækker i det ydre Fjordsystem, hvilket noget nær danne en Triangel om Harø- og Lyngværfjorden med deres Bifjorde (see S. 179 og 180).

b. Den til Frænens Landskab henhørende sydlige Deel af Gjulsundets østre Strandside.

Disse Bestanddele ere deelte mellem Sognene saaledes, at Akerø Sogn indbefatter

1. nysnævnte sydlige Deel af Gjulsundets østre Strandside;
2. den sydlige Ørække Otterøen og en Deel af Mien med hosliggende Smaaøer samt Tauterøen.
3. Af den østlige Ørække Akerøen med hosliggende Smaaøer, hvorimod Bjørnsundsøernes Gruppe, der hører til Stimets Landskab, for Tiden er henlagt til Frænens Præstegjæld.

Sandø Sogn derimod indbefatter hele vestlige Ørække mellem Vesterhavet og Harø- med Lyngværfjorden fra Harøen til Gallerskjærene, samt desuden de 2de i Harøfjorden beliggende Øer, Orten og Lyngvær, uagtet ialfald den sidstnævnte efter Beliggenheden nærmere hører til Akerøen.

Hovedkirken er en laftebygget Korskirke opført 1774 paa Præstegaarden, altsaa omtrent i den østligste Ende af Præstegjældet. Sandø Annexkirke er en ottekantet Trækirke opført 1811. Om Præstegaarden see nedenfor under Akerø Bygdelag. Her skal blot bemærkes, at den ligger omtrent 2½ Miil fra Harøen og 1½ Miil fra Sandøen.

Ved at sammenholde Kartet med hvad der nedenfor forklares om Bygdelagene, vil det være iøienfaldende, at Otterøens Bygdelag bør have en egen Sognekirke, formodentlig paa Søndre Hægdal eller Hægdalsvik, at Sandø Sogns Kirke bør staae paa Harøen, at Myklebostad med Orenøen af Søndmøre burde henlægges dertil, og endelig at Hovedkirken og Præstegaarden burde have sin Plads paa Gaarden Smaage paa Akerøen.

Præstegjældet danner eet Formandskabsdistrict med fælles Skole- og Fattigbestyrelser og Skolelærernes Antal er 4 uden fast Skole.

Præstegjældet udgjør et særskilt Thinglag; men det har for Tiden fælles Lehnsmand med Vaagø Thinglag, hvor Lehnsmanden boer paa Thornæs i Frænen.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Om Fjordene henvises til S. 179 og 480, med Tilføiende af Følgende om de vigtigste Sildevaage:

a. Raknæsvaagen gaaer fra Harøfjorden paa vestre Side af Rørsæthornet, $\frac{3}{8}$ Miil sydlig ind i Otterøen til et ikke meget høit Eide, som overskjærer den øvrige Halvdeel af Øens Bredde og fører til Gaardene Hægdalsvik og Søndre Hægdal ved Romsdalsfjordens Hovedbasin.

b. Morgedalsvaagen gaaer fra Gjulsundet østlig ind i Fanestrandens Halvø strax nordenfor Gjulnæsset.

Om Fjeldene henvises til S. 178 og 179, med Bemærkning, at den høieste Top paa Otterøen, nemlig nysnævnte Rørsæthorn, ved Trykfeil er benævnt Rørstadhorn.

Af Elve er her mange smaae, men altfor ubetydelige til særskilt Omtale, undtagen ialfald en, som gjennestrømmer Nordre Hægdal paa Otterøens østlige Ende og falder ud i Romsdalsfjorden mellem Gaarden Reiten og Nordre Hægdal.

§ 3. Bygdelage.

Ifølge den under Fogderiet givne Forklaring om Fjordene falder det af sig selv, at Præstegjældets Bestanddele bliver at henføre til følgende 4 Bygdelage, nemlig:

1. Fastlandsstrækningen paa Gjulsundets østre Side.

Denne lille Strækning, der neppe udgjør $\frac{1}{8}$ Qvadratmiil, har en Befolkning af 230 Sjele, fordeelt paa de 13 i Matriculen for Sunds Thinglag fra No. 14—26 opførte Gaarde, blandt hvilke maa mærkes:

Haukebø, 8—3—21, med 3 Opsiddere, ved Grændsen af Bolsø; Mordal, 6—3—22, med 2, ved Morgedalsvaagen; Eidkreim, 6—3—22, med 3; Hollingsæter, 5—2—12, med 2; og Hollingen, 5—4—17, med Opsiddere, Skydsskifte for Sø- og Landbefordring, samt Postaabnerie for Akerø.

2. Akerø Bygdelag.

Hertil henhører Akerøen med nogle hosliggende Smaaøer. Akerøen kaldes ogsaa Gossen, d. e. Gors Ø, fordi efter

Sagn en Konge af Navnet Gor siges før den historiske Tid at have nedsat sig her, hvis Søn Raum skal være den første Bebygger eller Behersker af Raumadalen. — Øen er omtrent $\frac{9}{16}$ Qvadratmiil stor og uregelmæssig firkantet med noget indgaaende Vaage paa de 3 Sider, hvorved der fremkommer 4 fremragende Odder, ligesom Halvøer, af hvilke den som gaaer ud i Vest støder til Harøfjorden ligeoverfor Sandøen, hvor denne Fjord har sin mindste Bredde $\frac{7}{8}$ Miil.

Øens Befolkning udgjør kun 681 Sjele, uagtet dens Overflade bestaaer deels af muldrig og dyb Jord, blandet med Smaasteen og deels med dyrkbare Myrstrækninger med let Vandafløb og efter Sigende ikke over 2 Alen dybe. Men Opdyrkningen strækker sig kun til Kystranden paa alle Sider for at have lettere Adgang til de fiskerige Fjorde, — og der har ikke været Veie over Øens Indre, en Mangel, som det dog har lykkes den nuværende Amtmand at faae hævet for Fremtiden, saaledes som nedenfor forklares. Øen er i det Hele et vakkert Sletteland med en lav Fjeldaas i Nordøst. Den mangler Havnegange af den her sædvanlige Beskaffenhed i Fjeldregionerne; men Græsværten er her, som allevegne ved ved Søkanten, saa frodig og giver ved nogen Omsorg saa kraftigt Hø, at man deri kunde finde rigelig Erstatning. Blandt Øens vidstrakte og gode 13 Gaarde maa nævnes:

Gjertvik, 5—3—22, med 4 Opsiddere, beliggende i Syd ved Kjærringsundet; Horeim, formeentlig Horgeim, 11—3—13, med 7 Opsiddere, beliggende ved Kjærringsundet; Smaage, 12—=—16, med 6 Opsiddere, beliggende ved Harøfjorden paa den i Vest udgaaende Odde; Øvre Løvik, 8—= —15, med 3 Opsiddere, beliggende ved Bunden af den paa paa Nordsiden af Bjørnsundfjorden indgaaende Vaag; Sporsheim, 7—3—17, med 3 Opsiddere, beliggende paa østre Side af samme Vaag; Eikreim, 10—4—7, med 7 Opsiddere, beliggende ved Gjulsundet paa den nordøstlige Odde eller Halvø; Rikisfjord (udtales Riksfjord), 3—2—14, med 2 Opsiddere, den mindste Gaard paa Øen, beliggende ved den fra Gjulsundet indgaaende Vaag. — Akerø Præstegaard, 9—3—5, paa Øens sydøstre Odde, et udmærket Jordbrug, udentvivl den fordeelagtigste Præstegaard i Amtet, med 19 Huusmænd og den underliggende Akerøholme, et Fuglevær, som gjennem Aar-

tusinder har været frugtbargjort ved Fuglegjødning, og derfor giver frodigt Græs.

3. Otterøens Bygdelag.

Hertil hører Otterøen med hosliggende Smaaøer, Tauterø, Magerøen og flere, samt den østre Deel af Øen Mien, tilsammen 846 Sjele.

Otterøen er et Bjerglandskab med høie ubeboelige Fjelde, som dog indeholde gode Havnegange, men kun efterlader smale Strande til Beboelse; men disse ere meget frugtbare og derfor har Øen, hvis Størrelse er lidt over ¾ Qvadratmiil, en Befolkning af 679 Mennesker paa 33 Gaarde. Blandt Bygdelagets Gaarde maa mærkes følgende:

a. Paa Tautra:

Nordre og Søndre Tauterø, 2—1—23, og 5—=—12, med respective 2 og 4 Opsiddere. Paa denne Ø trives ingen Rotter.

b. Paa Otterøens Sydside.

Nordre Hægdal, 5—1—9, med 3 Opsiddere, Skydsskifte, beliggende ved Udløbet af en lille Elv. Opstad, 5—1—8, med 2; Søndre Hægdal, 7—4—12, med 3. Paa den vestre Ende: Indre Midsund, 5—1—8, med 3 Opsiddere, beliggende ved Misund, som er et smalt Sund, der adskiller Øen fra Mien.

Paa Nordsiden:

Uglvik, 11—2—19, med 5; Raknæstangen, 9—2—20, med 4; Nedre Raknæs, 9—2—19, med 11; Øvre Raknæs, 5—1—8, med 4; Hole, 5—=—7, med 2; Rakvaag, 12—1—5, med 5; Ræstad, 7—=—70, med 4 Opsiddere.

Østre Ende af Øen har 6 Gaarde; men disse ere af mindre Betydenhed, end de anførte.

c. Paa Mien:

Denne Ø, som er et lille Bjergland, omtrent ⅛ Qvadratmiil stort, har maaskee Navn deraf, at den ligger omtrent midt imellem Borgund og Vedøen, som Grændse imellem Fogderierne, da Grændsen gaaer over den, kommende fra Skæringsfjeldet og fortsættes efter Almuens Udtryksmaade over „Ekenak, Drønehat og Harø-Buur". Drønehatten er nemlig den høieste Tinde paa Mien, og har sit Navn fra den vestenfor Mien liggende Drønø. For Tiden gaaer Grændsen dog ikke ganske som antydet i hiint Almue-Vers eller i Forretningen af 1658;

thi saavel Gaarden Ek paa Fastlandet, som Ramsvik og Høysæt høre nu til Vatne. Det er saaledes blot 3 Gaarde paa østre og nordre Side af Mien, som nu hører til Romsdal eller til det heromhandlede Otterø Bygdelag. Disse Gaarde ere: Blø, 4—4—17, med 3; Bløfeten, 2—1—9, med 1, og Bjørnereim, 8—3—=, med 5 Opsiddere, ved Harøfjorden.

4. Sandø Sogns Bygdelag.

Dette Sogn har tilforn havt 2de Capelkirker, den ene paa Harøen og den anden paa Ona, og indtil 1809 var Capellet paa Harøen endda til; men i 1812 blev det nedlagt i Anledning af Sandø Sogns Oprettelse, hvortil saavel Harøen som Ona med Huusøen bleve henlagte. De til Sognet hørende Øer ere Lyngvær og Orten paa østre Side af Harøfjordens Hovedløb, Harøen, Sandøen, Ona med Huusøen, Marøen, Røstholm og en Mængde af Holme, Skjær og Grunde paa vestre Side af Harøfjord og Lyngværfjord lige til Gallerne, som er en Mængde af Holme og Skjær paa vestre Side af Boddybet, omtrent $\frac{7}{8}$ Miil vest for Bod Fiskevær. Imellem disse Skjær og Grunde er der 3de Indløb fra Havet, nemlig Harnæsstrøm mellem nordre Ende af Harøen og den ubeboede Finø; Haaværsund paa vestre Side af Haaværskjærene strax vestenfor Sandøen, og Kraaksund, som fører ind til Lyngværfjorden nordenfor Sandøen mellem de udstrakte Grunde, der støde til Ona paa sydvestre og Gallerne paa nordøstre Side.

De mærkeligste Steder og Gaarde ere:

a. Lyngvær, et Fiskevær, hvorpaa er et Gaardsbrug af samme Navn, matriculeret for =—2—31, tilhører en Kjøbmand i Molde. Det har 24 Mennesker i 5 Huusholdninger og skal være ret godt skikket til Faareavl, som dog ikke hidtil er videre forsøgt. Der er nemlig blot 16 Faar.

b. Orten, en ganske lille Ø, som udgjør Gaarden Orten, 8—3—20, med 4 Opsiddere og 31 Sjele.

c. Sandø, som danner Gaarden Sandø, 17—4—4, med 13 Opsiddere, som have udskiftet af Sameie, saaledes at en har udflyttet til den nærliggende Gaasø. Her staaer Sognekirken. Befolkningen er 118 Mennesker. Paa vestre, sydvestre og søndre Side er Sandøen omgivet af en Masse Holme og Skjær, gjennem hvilke det smale Haaværsund trænger sig ind fra Havet mellem Haavær m. fl. paa østre

Side og Pukholmen med flere paa vestre Side. Den sydvestligste blandt disse Holme, som alle ere ubeboede, er Finøen, og paa vestre Side af denne gaaer Havet ind gjennem Harnæsstrømmen, paa hvis sydvestre Side ligger efternævnte

d. Harøe.

Paa denne Ø, som er omtrent $\frac{1}{8}$ Qvadratmiil stor, hæver sig en maadelig Fjeldhøide, der i Frastand seer ud som en Firekant, og kaldes Harø-Buur, og er Grændsepunct mellem Romsdal og Søndmøre, saaledes at den paa sydvestre Side liggende Gaard Myklebust tilligemed Oxenøen hører til Harhams Præstegjæld og Fjertoft Capel, medens den nordøstre og større Deel tilligemed Marøen tilhører Romsdal og Sandø Sogn. Tilforn stod her et Capel, men som blev nedlagt samtidig med Sandø Sogns Oprettelse. Romsdals Andeel af Øen har 7 Gaarde med 24 Opsiddere og en Befolkning af 232 Sjele. Blandt Gaardene ere følgende de vigtigste:

Harnæs, 12—2—17, med 7 Opsiddere, nordøstligst paa Øen ved Harnæsstrømmen; Huse, 6—2—6, med 3 Opsiddere. Her stod Capellet paa østre Side af Øen. Brunvold, 9—2—13, med 5; Rødsok, 11—2—1, med 6 Opsiddere, beliggende paa den samme lille Halvø, som Myklebostad i Søndmøre ved den i Øen indgaaende Vaag. — Morsund, 2—2—9, med 1 Opsidder, beliggende paa nordre Side af denne Vaag, ved et Sund, som mellem den lille Marø og Harøen fører ind til atternævnet under Søndmøre omtalte Vaag paa Nordsiden af Gaarden Rødsok. Røsok (Rødsok), 11—2—1, med 6 Opsiddere.

e. Ona Fiskevær.

Selve Ona med de omgivende Holme, Onakalv, Odden, Otterholm og enkelte Skjær, som danne Fiskeværet, er vel, som af Kraft bemærket, ikke matriculeret, men Huusøen, der ligger tæt til sydvestre Side og i Fjære-Sø landfast, er matriculeret som Landbrug for 2—4—=, og har efter Matriculen 2 Opsiddere; men i sidste Folketællingsliste fandtes opført 8 Opsiddere med . . . . 40 Sjele.
og paa Ona Fiskevær er optegnet 20 Huusholdninger med . . . . 94 —

Tilsammen en Befolkning af . . . . 134 Sjele.

f. I Matriculen er opført under No. 70 en Gaard Røsholm af Skyld ꞏ—1—5, med 2 Opsiddere, og paa Kystkartet findes en saadan Ø under Navn af Røstholm, beliggende østnordøst for Ona ved Kraakesund, som fra Havet fører ind til Lyngværfjorden mellem Røsholmen og de Grundinger, der omgive Gallerskjærene. Men i Folketællingslisten er hverken bemeldte Matr.-No. eller Gaardsnavnet optaget. Den er ei heller beboet, men er græsrig og benyttes til Slaattemark under Huusøen.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

Samtlige beboede Øer i dette Præstegjæld ere vel skikkede for Landbonæring og Indvaanerne have Sands derfor, ligesom de fordeelagtig udmærke sig ved større Orden og Pyntelighed, end almindelig. Akerø Præstegjæld var ogsaa blandt de første Districter i Amtet, som sendte en Elev til Landbrugsskolen. Udskiftning har i længere Tid der været drevet, tildeels endog ved Rettens Middel, og Sultfodring af Qvæget skal være aldeles afskaffet. Otterøens Storqvæg omtales som en bedre Race, end man ellers har i Landdistricterne. Productionen af den hele Landbodrivt skal dog endnu ikke være bragt til at give noget væsentligt Overskud til Salg; og det synes ei heller endnu at være Tilfældet, at Engdyrkning, Rodfrugtavl, Havedyrkning eller i det Hele anden Landbodrivt, end Agerbrug og Qvægavl er kommet i Gang.

Udsæden var i 1855 som følger:
$118\frac{3}{4}$ Tde. Byg, $994\frac{5}{8}$ Tde. Havre og 630 Tdr. Potetes.
som efter de opgivne Foldigheder
11 Fold $7\frac{1}{2}$ Fold og 8 Fold giver
en sandsynlig Avl af
1303 Tdr. Byg, 7460 Tdr. Havre og 5047 Tdr. Potetes.

Qvægholdet

var 254 Heste, 1597 Storqv., 4027 Faar, 709 Gjeder og 266 Sviin.

Bergverksdrivt

vides det ikke, at her er nogen Anledning til.

Skovdrivt.

Af Fortidens herlige Furuskove haves kun svage Beholdninger paa Otterøen og paa Fastlandsstrækningen, — og af Løvskov er ei heller noget Væsentligt udenfor disse 2de Bygder. Men af Brændetorv haves tilstrækkeligt og af god Qvalitet.

Fiskerier.

Herom henvises til hvad der allerede er forklaret under Frænens Præstegjæld.

Binæringer.

Huusfliden er god, men indskrænker sig dog til Familiernes egen Forsyning af Gaards- og Fiskeredskaber.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Af Bygdeveie haves:

a.	paa Fastlandsstrækningen fra Bolsø til Hollingen	13,000 Alen.
b.	„ Akerøen	23,000 „
	Tilsammen	2 Mile.

Præstegjældets Postaabnerie er paa Hollingen.

C. Yttre Nordmøres og D. Indre Nordmøres Provstier.

Nordmøres Fogderie er deelt i 2de Provstier, af hvilke
a. det Yttre foruden Kjøbstaden Christiansund indeholder Qværnæs Præstegjæld, Sognene Fredø og Grip, Edø Præstegjæld og Aure Præstegjæld og
b. det Indre: Præstegjældene Thingvold, Ørendal, Sundal, Stangvik, Rindal og Surendal.

Da denne Provstie-Inddeling ikke støtter sig til Fjeldregionerne, kan den ikke godt følges ved nærværende Topographie, uden at Opfatningen bliver vanskeligere, og derfor foretrækker Forfatteren at lægge Fjeldregionernes og Fjordenes Retning til Grund for den Orden, hvori Præstegjældene foretages til Beskrivelse. Dette maa imidlertid ikke forstaaes, som om han havde noget

Væsentligt at erindre mod Provstie-Inddelingen, der neppe for Tiden kunde blive anderledes. Men, naar Præstegjældene vare ordnede saaledes, at Griphølen, Talgsjøen, Halsefjorden og Stangvikfjordens Hovedbasin samt Flaanebbens og Virumdalsfjeldenes Regioner kunde været tagne til Delelinie, vilde dette dog formodentlig været bedre. Her vil altsaa blive begyndt med 2de Præstegjæld af Yttre Nordmøre, og derefter fortsat med hele Indre Nordmøre, samt sluttet med 2de Præstegjæld af Yttre Nordmøre.

XXI.

Qværnæs Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Matriculskyld, Bestanddele samt kirkelig og borgerlig Ordning.

Grændser: mod Syd til Bolsø Præstegjæld i Romsdal, mod Sydøst til Øre Sogn af Thingvold, mod Øst til Fredø Sogn, mod Nordøst til Ædø Præstegjæld, mod Nord til Grips Sogn, mod Nordvest til Vesterhavet, samt mod Vestsydvest til Præstegjældene Bod og Frænen i Romsdal.

Præstegjældet er det vestligste, men paa ingen Maade det sydligste i Fogderiet, som allerede derunder forklaret.

Størrelsen er hos Kraft angivet til 2½ Qvadratmiil, men maa vel mindst være 4 à 4½ Qvadratmiil.

Folkemængden i 1855 var: i Kornstad Sogn 2185; i Bremsnæs Sogn 1799, og i Qværnæs Hovedsogn 1048, tilsammen 5032 og saaledes er dette Præstegjæld for Tiden det folkerigeste i hele Amtet.

I 1825 var Folkemængden i Kornstad 1539; i Bremsnæs 1009 og i Qværnæs 697 tilsammen 3245

Forøgelsen altsaa 1787

eller 55 pCt.; størst i Bremsnæs, 78 pCt., som en Følge af Beliggenheden omkring Christiansund og Udbyttet af Fiskerierne, samt maaskee ogsaa for en mindre Deel fra nogen Tilstrømmen af Mennesker under den kortvarige Drivt af Kobbermalmgruberne i Bodal, mellem Aarene 1841 og 1845.

Matriculskylden i 1840 var 529 Daler 3 Ort 16 Skill.

Præstegjældet bestaaer deels af Fastland deels af Øer.

Fastlandet dannes af østlige Helding af Stemshestens Fjeldgreen, og nordlige Helding af Isingvaagens Fjeldgreen, der begge henhøre til Snehættens Hovedfjeldrække; — hiin begrændset af Kornstadfjorden, denne af Isingvaagen og Qværnæsfjorden. Disse Fastlandsstrækninger, der støde sammen ved østre Helding af Sylte-Eidet, ere som Følge deraf sammenhængende og kaldes almindelig Storlandet. De danne noget nær en ret Vinkel mod hinanden, saaledes at den vestre er omtrent 1½ Miil og den søndre 1¾ Miil lang. Breden derimod afvexler fra ¼ til ½ Miil, saa at Fladeindholdet neppe er over 1½ Qvadratmiil. Men Fjeldene, som især paa den søndre (sydøstre) Deel styrte brat ned, efterlade for det Meste en temmelig bred Fod eller Strand, som er fortløbende besat med Gaarde.

Øerne, der maa betragtes som Forgreninger af samme Hovedfjeldrække, ere følgende:

a. Hele Averøen mellem Kornstadfjorden, Isingvaagen, Qværnæsfjorden, Bremsnæsfjorden, Vesterhavet og Langøsund, omtrent 1¼ Qvadratmiil stor.

b. Langøen og en Række af andre Smaaøer og Holme fra Qvitholmen i Vest til Sveggen i Øst (Østnordøst), i Kornstadbugten og paa Nordsiden af Langøsund.

c. Den nordlige Deel af Fredøen mellem Bremsnæsfjord og Fredøfjord, langs med Bolgsvaet og Omsund.

d. Den største Deel af Oma (almindelig kaldet Christiansunds Nordland) paa nordre Side af Omsundet mellem Christiansundsgrændsen og Talgsjøen.

Disse Bestanddele ere saaledes fordeelte mellem Sognene, at Kornstadsogn indbefatter den hele Fastlandsstrækning langs med Kornstad Bugt og Fjord, samt langs med Isingvaagen, den vestlige Deel af Averøen imellem Kornstadfjorden og Fjeldhøiden Meekknoken, samt alle de smaae Øer, som ligge paa Nordsiden af disse Dele; — Bremsnæs Sogn indbefatter den østlige Deel af Averøens Nordside med hosliggende Smaaøer, samt de nævnte Dele af Fredøen og Oma; og Hovedsognet endelig indbefatter det sydøstlige Hjørne af Averøen tilligemed henved 1 Miils Længde af Storlandets østlige og smaleste Ende.

Kornstads Sognekirke, en gammel faldefærdig Stavkirke, staaer paa Gaarden Kornstad paa Averøen ved en Bøining af Kornstadfjorden; — Bremsnæs Kirke, en simpel laftebygget

Korskirke staaer paa Gaarden Bremsnæs paa Averøen ved Bremsnæsfjord, omtrent ligeoverfor Christiansund. Qværnæs Hovedkirke, en gammel, liden og uanseelig Stavkirke, staaer paa Qværnæs Præstegaard paa sydøstlige Hjørne af Averøen. Præstegaarden er en af de største og bedste Præstegaarde i Amtet, med 1½ Miil Landvei til Kornstad og henved 1¼ Miil til Bremsnæs.

Hele Præstegjældet udgjør et Formandskabsdistrict og Skolecommissionsdistrict med 10 omgaaende Skolelærere, hvis Lønninger indtil 1858 have været bestredne af Skolecassens Formue, der skyldes en testamentarisk Disposition af Provst Krabbe. Ligesaa udgjør det i Navnet et Fattigcommissionsdistrict; men i Virkeligheden har hvert Sogn særegen Bestyrelse, hvilket har sin Grund i den kirkelige Ordning, der ialfald ikke passer til Nutidens Forholde, hvorom mere nedenfor.

Endelig udgjør Præstegjældet ogsaa et Thinglag og et Lehnsmandsdistrict, hvis Lehnsmand boer paa Steensvik i Bremsnæs.

Med Hensyn til denne Ordning bemærkes Følgende.

Om Gaardene Godal, Sandblaast og Skotheim i Bod Præstegjæld, hvilke dog sortere under Qværnæs Thinglag, er under Romsdals Fogderie oplyst, at Skotheim bør henlægges til Vaagø Thinglag i Romsdal, og at Godal og Sandblaast bør henlægges til Kornstad Kirkesogn.

Præstegjældet bestaaer af følgende Landskaber eller Dele deraf:

1. Kornstadfjordens Landskab;
2. Den største Deel af Bremsnæsfjordens Landskab, idet nemlig den sydlige Deel af Fredøen hører til Fredø Sogn;
3. en liden Deel af Batnfjordens Landskab, nemlig den omtalte 1 Miil lange østlige Deel af Storlandet.

Denne sidste Deel, som har 295 Indvaanere har imidlertid intet tilfælleds med Qværnæs Sogn, fra hvilket den derimod er adskilt ved Qværnæsfjorden hvis Brede her stiger op til ½ Miil og som er en af de haardeste Fjordstrækninger i Amtet, medens den til en Kirke paa Gimnæs i Batnfjordens Landskab vilde faae en kortere Landevei, end den nuværende Søvei til Qværnæs Kirke. Blev altsaa denne Strandside, der kun er adskilt fra Øre Sogn ved den smale og af 2de ikke høie Fjelddale overskaarne Fjeldrække, henlagt til et Batnfjordens Præstegjæld, vilde et Qværnæs Kirkesogn endog komme til at blive overflødigt, efterdi det Øvrige ganske godt kunde deles mellem Kornstad, Bremsnæs og Fredø

(cfr. Landskabsinddelingen S. 207 og 208). Men uden Hensyn dertil er det iøinefaldende, at et Præstegjæld, bestaaende af Averøens østre Deel med hosliggende Smaaøer og af hele Fredøen samt Oma vilde blive et mere concentreret District med større Eenhed i Interesser, end det nuværende Qværnæs Præstegjæld.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Med Hensyn til Fjelde henvises til S. 198 under No. 9, 10 og 11, hvor Stokke-, Harstad- og Middagsfjeldhøiderne og Stemsheften, samt Meekknoken og Freykollen ere omtalte. Paa østre Side af begge de sidstnævnte er Eider, som overskjære begge Øerne, Averøen og Fredøen.

Med Hensyn til Fjordene bliver at tilføie, hvad der i 1ste og 2det Afsnit er forklaret:

1. At Bodalsviken fra Vesterhavet gaaer gjennem Smaaøernes Række ind i Averøen til Bodalen, i det Hele omtrent ¾ Miil lang.
2. At Benævnelsen Qværnæsfjord vel nærmest svarer til det større Basin mellem Qværnæs Præstegaard, Fredø, Bergsø, Gimnæs og Stokke; men at det ogsaa anvendes paa den hele Fjordstrækning vestover til Grændsen af Kornstad; og i denne Betydning er den anvendt i denne Beskrivelse.

Elve og Ferskvande.

Blandt en Mængde mindre bør efternævnte omtales:

1. Herskedalselven, som udspringer paa Bolsøgrændsen i Syd, og
2. Einsætelven, som udspringer fra Middagsfjeldet. Begge disse danne anseelige Ferskvande og falde i Isingvaagen.
3. Brandsæterelven, henved ⅝ Miil lang, udspringer paa Sylte-Eidet og strømmer østlig indtil den falder ud i den østlige og nedre Ende af Naasvandet, der dannes af Tilløb fra Fjeldhøiden paa Eidets Nordside. Det samlede Vasdrag har derefter et ganske kort Afløb fra Naasvandet ud i en Vik af Isingvaagen.
4. Follandselv, ½ Miil lang, udspringer af et Ferskvand ved Foden af Meekknoken og strømmer nordvestlig gjennem Follandsdal ud i Kornstadbugten.
5. Bodalselv, ½ Miil lang, udspringer af et andet Ferskvand

paa nordre Side af Meekknoken og strømmer gjennem Bodalen ud i Bodalsviken. Herfra gaaer Rugsæt-Eidet over til Gaarden Rugsæt paa Averøens Sydøstside.

6. Strømsvandet, $\frac{3}{8}$ Miil langt, med et kort Afløb til Bremsnæsfjord.

7. Bolga, $\frac{1}{2}$ Miil lang, udspringer i den Fredø Sogn tilhørende Deel af Fredøen og strømmer nordlig gjennem det Eide, som overskjærer Øen paa østre Side af Freykollen. Her danner den ved Sognegrændsen et Ferskvand indenfor Bremsnæs Sogn og strømmer derefter ned igjennem Bolgadalen ud i en Vik af Omsundet.

§ 3. Bygdelage.

I Kornstad Sogn.

1. Isingvaagens Bygdelag, bestaaende af begge Bredder af Isingvaagen fra Qværnæs Sognegrændse i Øst, tilligemed den østlige Helding af Sylte-Eidet fra Romsdalsgrændsen i Vest. Herhen hører de i Matriculen fra No. 10 til 30, og No. 70 til 74 nævnte 26 Gaarde med 54 Opsiddere; blandt hvilke Gaarde bør nævnes:

   a. Paa Vaagens Sydside:

   Herskedal, 5—=—4, med 2; Kjøl, 5—2—6, med 3; Uglestad, 7—4—20, med 4; Vatsgaard, 6—2—19, med 4; ovenmeldte Einsæt, 3—2—=, med 2.

   b. Paa Sylte-Eidet:

   Raas, 9—3—2, med 4, og et Kalkbjerg; den mindre Gaard Brandsæter, henimod Fogderiegrændsen, samt Eide, 8—4—6, med 4 Opsiddere.

   c. Paa Averoen ved Vaagens Nordside:

   Aa, 6—4—10, med 3; Store Raanæs, 6—4—20, med 4 Opsiddere.

   Imellem sidstnævnte Gaard Raanæs og ovennævnte Eide, omtrent $\frac{1}{8}$ Miil, er det, at Oversætningen over Kornstadfjordens søndre Ende bliver lagt i den nye Hovedveilinie mellem Molde og Christiansund. See nærmere herom ved Gulsæt i Qværnæs.

2. Kornstadfjordens Bygdelag.

   a. Paa Fastlandet: Sildsæt, 5—3—4, med 4, og Kobbergruber; Sildnæs, 5—4—11, med 3; Visnæs (ikke

Vistnæs), 5—3—4, med 4, med Kobbergruber; Lyngstad (Lyngulfstad?), 5—4—20, med 4; Bollien, 5—1—13, med 4; Gautvik, 4—2—19, med 3 Opsiddere; Skydsskiftet Vevang, 2—4—23, med 6; og Gautstad, 3—2—12, med 3 Opsiddere, en ganske betydelig Gaard, med Fiskeværet Aarsbogen.

b. paa Averoens Vestende: Stene (Stein), 12—2—4, med 8; Helsæt, 5—3—4, med 3; Slatlem, 5—1—22, med 4; Kornstad, hvor Sognekirken staaer, 8—3—13, med 5; Thevik (Thøvik, Thylvik?), 2—4—2; Utheim, 3—2—10, med 1; Folland, 12—3—:, med 8 Opsiddere, beliggende i Follandsdalen ¼ Miil ovenfor de mindre Gaarde Utheim og Skovik.

c. Desforuden hører til Kornstad Sogn et stort Antal af Øer og Fiskevær i Kornstadbugten, blandt hvilke 20 ere besatte med smaae Gaarde, og blandt disse bør nævnes: Qvitholmen yderst, :—:—10, med et Kystfyr, samt Fiskeværene Orøen, :—:—10, Strømsholmen, :—1—16, m. fl.

Naar til disse 2de Bygdelage føies Gaardene Godal og Sandblaast af Bod, bliver Folkemængden i Kornstadfjordens og Isingvaagens Landskab 2197 Sjele, uden Hensyn til, at af Qværnæs Sogn hører dertil et Par Gaarde, som ligge paa østre Side af Meekknoken. — Der paatænkes allerede at dele Kornstad i 2de Sogne.

I Qværnæs Hovedsogn.

3. Stokkebygden eller den vestlige Deel af Storlandet ved Øre Sogns Grændser, en Strandside med 9 Gaarde og 29 Opsiddere med et Folketal af 395, som allerede forklaret, henhørende til Batnfjordens Landskab.

Blandt Gaardene maa nævnes: Høgsæt, 9—:—2, med 3 Opsiddere, beliggende østligst ved Grændsen af Øre Sogn; Grønsæt, 5—4—8, med 4; Stokke, 10—1—12, med 6; Røvik, 7—3—16, med 5; Skjærsæt, 5—4—8, med 3; Søvik, 4—4—3, med 5 Opsiddere, den vestligste Gaard, i et Dalføre, som danner et Eide over til Astad ved Batnfjorden.

4. Qværnæsbygden paa Averøen:

a. I Bodalen: Gustad, 6—2—8, med 4; Nedal, 7—:—16, med 3; og Myrsæt, 4—4—21, med 3 Opsiddere.

b. Ved Qværnæsfjorden: Strand, 6—4—„, med 4; Rugsæt, 6—1—12, med 4; Hosæt, 7—1—18, med 4; Meek, 9—1—10, med 9; Afsæt, 7—1—14, med 6; og Meek, 7—4—22, med 6 Opsiddere. — Qværnæs Præstegaard, 12—2—13, en veldyrket, godt bebygget, skjønt beliggende og betydelig Eiendom, med en stor Have, hører til de bedste Præstegaarde i hele Amtet; her er i 1859 istandbragt en Vandledning paa 3000 Alens Længde tjenlig saavel til Engvanding som til Huusbrug. — Gulsæt (formeentlig Gudsæt, Golsæt?), 2—4—12, Skydsskifte.

Ved sidstnævnte Gaard Gulsæt maa i Forbindelse med det ovenfor Anmærkede ved Gaarden Raanæs, tilføies, at der fra Gulsæt er neppe ¼ Miils Oversætning til Fladsæt paa Fredøen, og denne er, ligesom Oversætningen mellem Raanæs og Eide, saa beskyttet, at Passagen derover kan ansees for sikker, naar Veiret tillader at holde sig paa Søen. Den nye Hovedveilinie fra Molde vil derfor formeentlig komme til at gaae herover og videre fra Fladsæt directe til Bolgen.

I Bremsnæs Sogn.

5. Strøms Bygdelag, d. e. begge Bredder af Bremsnæsfjordens Indre fra Grændsen af Hovedsognet til Smedvaagen.

Her er ved Fredøen at mærke den paa Øens Vestende indgaaende smale henved ⅜ Miil lange Mustvaag, som ved en Landtunge er adskilt fra Fjorden og gaaer ind til et lavt Eide, som fører over til Gaarden Must i Fredø Sogn. Langsmed denne Vaag og Fredøens nordvestre Hjørne ligger 7 smaae Gaarde, tildeels paa Øer, tilsammen af Matriculskyld 1—2—22, hvoriblandt den største er Bjørnvik, „—3—„, med 2 Opsiddere. Paa Averøen derimod ligger 9 større Gaarde, hvoriblandt maa mærkes: Engvik, 2—4—22, med 2 Opsiddere, ved Grændsen af Hovedsognet, med et Kalkbjerg og et Kalkbrænderie; Steensvik, 4—1—3, med 1 Opsidder, nemlig Thinglagets Lehnsmand, en velbebygget og veldyrket Gaard med en stor Have; Strøm, 5—4—7, med 5 Opsiddere, beliggende ved Udløbet af det ⅜ Miil lange Strømsvand, med flere Møllebrug, hvoriblandt et større, og et Udklækningsapparat for Ørret.

6. Bremsnæs Bygdelag med 4 Gaarde (Matr.-No. 140—143)

med 12 Opsiddere og henved 400 Sjele. — Hertil regnes den yderste nordvestlige Spids af Averøen, nordenfor ovennævnte Smedvaag og den imod samme fra Bodalsfjorden indgaaende Kirkevaag, samt det mellem disse liggende lave og korte Eide, som antages i Fortiden at have været et Sund, der er bleven tilstoppet ved Opskylling fra begge Sider. Desforuden regnes hertil de paa Vestsiden liggende Øer langs med Bodalsfjorden og Vesterhavet, nemlig Ekelsø, Sveggen m. fl.

Her er at mærke: Gaarden Bremsnæs, 21—2—10, med 1 Eier, og en stor Have samt en Befolkning af 310 Sjele, hvoriblandt 3 paa Stavnæs Fyr, som ligger yderst paa Næsset paa denne Gaards Grund. — Sveggen er ved det smale Sveggesund adskilt fra den ydre nordvestlige Deel af Bremsnæslandet, og paa den sydvestre Deel af Sveggen er Fiskeværet Røeggen, hvis Befolkning er indberegnet under Gaarden Bremsnæs, hvortil hele Sveggen hører, og som er det betydeligste Fiskevær i Præstegjældet.

Paa Ekelsø ligger en Gaard af samme Navn med 9 Opsiddere, der ogsaa tilhører Eieren af Bremsnæs, men er særskilt matriculeret.

Desuden bør omtales den paa Bremsnæslandet liggende lave, ovenpaa flade Fjeldhøide, Bremsnæskollen, med de i samme indgaaende 2de Huler.

7. Bodalsvikens og Langøsunds Bygdelag med 26 Gaarde og 39 Opsiddere, hvoriblandt kan nævnes: a) i Bodalen: Vebenstad, 7—3—4, med 4; Dyrsæt, 5—1—4, med Kobbergruber under Bodals Verk, hvis Masovn staaer paa den hosliggende Kalvø. b) ved Viken: Hol, 7—=—18, med 5; Vae, 4—3—5, med 3; Nægstad, 5—1—17, med 6 Opsiddere. c) ved Sundet: Henden, 3—8—12, med 3 Opsiddere, beliggende paa Hend-Øen, der dog ved en lille Tange mellem 2de smale Vaage er landfast med Averøen. I den østre af disse Vaage er en Fordybning, der afvexlende tømmes og fyldes ved Havets Falden eller Stigen og derved foraarsager stærk Strøm. Dette Sted gjæstes hver Vinter af Svaner. — Langø, 2—2—14, paa østre Ende af Langøen, Skydsskifte mellem Christiansund og Vevang; — Honningsø, =—1—16, med 2 Opsiddere, det betydeligste Fiskevær i Præstegjældet næstefter Røeggen.

8. Omsundets Bygdelag, nemlig Landdistrictets Andeel af Oma med 4 Gaarde og nordre Strand af Fredø med 4 Gaarde, tilsammen 8 Gaarde med 15 Opsiddere. Blandt Gaardene maa mærkes:

a. Paa Fredøen: Bolgen, 5—=—13, med 3 Opsiddere, et stort Ølbryggerie, og et stort Møllebrug og Malterie.

b. Paa Oma: Omsund, 2—1—20, med 4; Gløsvaag, 3—1—3, med 2, ved Talgsjøen, og Dale, 1—1—4, ved Christiansunds Nordsund.

Øen Grip, =—1—6, hører blot under Qværnæs Thinglag, men er et særskilt Sogn under samme Sognepræst, som Fredø Sogn. Da Grips Sogn imidlertid er aldeles adskilt fra Fredø Sogn baade ved Qværnæs Præstegjæld og ved Christiansunds Territorium, til hvilket sidste det grændser, vil det blive nærmere omhandlet i Forbindelse med bemeldte Kjøbstad, til hvilken det naturligst hører. Derimod bliver her at berøre som

9de Bygdelag, Fredøens sydlige Deel af Fredø Sogn.

Denne slutter sig nemlig paa det Noieste til den nordlige Deel, med hvilken den er forbundet med 3 Eider: Mustvaag-Eidet, Bolg-Eidet og Reinsvik-Eidet (fra Omsundet), ligesom det kun er adskilt fra Averøen ved den smaleste Deel af Bremsnæsfjorden og Qværnæsfjorden, hvor den allerede omtalte Oversætning fra Gulsæt til Fladsæt er den længste Afstand. Derimod er det ved brede og haarde Fjordstrækninger adskilt fra Fredø Sogns øvrige Dele.

Dette Bygdelag har 13 Gaarde med 18 Opsiddere og et Folketal af 628; og i Forbindelse med de foran fra No. 3 til 8 omhandlede Bygdelage har det en Befolkning af 3107 Sjele paa omtrent 2 Qvadratmile, som danne Bremsnæsfjordens Landskab, paa 3 Sider omgivende Christiansunds Territorium.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

Næsten hele Qværnæs Præstegjæld er godt udstyret for Jordbrug. Den sydlige og vestlige Deel af Averøen har især en kraftig Jordbund, og nærmest staaer i saa Henseende Fastlandsstrækningen; men ogsaa den nordre Side af Averøen er vel skikket for Kornavl især ved Kornstadbugten, ved Bodalsviken og i Bo-

dalen. Derimod staaer maaskee den østre Side af Averøen noget tilbage, og det Samme er vel ogsaa Tilfældet med Oma og med Sognets Andeel i Fredøen, naar Bolgadalen undtages; thi forøvrigt ere disse Dele altfor klippefulde, om end de smaae Dalfører ere noksaa frugtbare. Men Jordbruget har indtil den nyeste Tid været meget forsømt, uagtet der siges, at Averøen just skal have sit Navn af dets vigtigste Kornsæd, Havren nemlig, hvorom det paastaaes, at den i Almindelighed har givet 12 Fold, noget som dog ikke stemmer overeens med Opgaverne under Folketællingen, ligesom man da ei heller her, som i Søndmøre, udelader Bogstavet „H" i Udtalen. Først efterat Christiansunds Opkomst havde bevirket en fordeelagtigere Afsætning af Fiskeproducterne, og efterat Amtmand Krohg med stor Møie havde bevirket Oparbeidelse af en ufuldkommen Bygdevei langs Averøens Sydøst- og Østside, begyndte der at vise sig en vaagnende Sands for Landbruget og i Forbindelse dermed en Iver for nye Veie, som nu har ført til det Resultat, at hele Averøen paa $\frac{3}{4}$ Miil nær er omgivet af Veie, og desuden gjennemskaaret af en Vei over Rugsæteidet gjennem Bodalen til Bremsnæs, samt hele Storlandet fra Skotheim ved Grændsen af Vaagø Thinglag, paa $\frac{1}{2}$ Miil nær, er forsynet med Bygdevei lige til Høgsæt ved Grændsen af Øre Sogn, uden at regne Veien langs med Brandsæterelven opad Sylte-Eidet; og endog paa Fredøens Nordstrand saavelsom paa Oma er Veie under Oparbeidelse.

Dette har da ogsaa ledet til, at man har faaet Tanke om Nytten af at bortskaffe Grundvand, hvortil en rigtignok høist ufuldstændig Begyndelse allerede for længesiden er gjort paa Averøens Sydstrand.

I 1855 var Udsæden:

	Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	1 Tde.	2 Tdr.	94 Tdr.	76 Tdr.	2369 Tdr.	999 Tdr.
hvoraf i Kornstad		$\frac{1}{16}$ —	26 —	$17\frac{1}{2}$ —	1080 —	343 —
Middeltallet af de opgivne Foldigheder var:						
	10 Fold	12	11	$8\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{8}$	$9\frac{1}{2}$
hvorefter Avlingen skulde være:						
	11 Tdr.	21 Tdr.	1043 Tdr.	646 Tdr.	14510 Tdr.	9490 Tdr.

Og saa meget er vist, at det almindelig antages, at de sydlige og sydvestlige Strækningers Overskud over Behovet fuldkommen opveier, hvad de nordlige Strækninger kan trænge til at

kjøbe, ligesom at Fiskebønderne ikke lade sig betale med Korn, men erholde contante Penge.

Rodfrugtavl, Dyrkning af Liin, Hamp og Humle finder dog ikke Sted, ligesom ei heller Havedyrkning udenfor de allerede omtalte store Haver paa Præstegaarden, Steensvik og Qværnæs, samt enkelte mindre Haver hist og her, f. Ex. paa Dalen, hvis nuværende nye Eier er Agronom og saaledes vistnok vil indføre rationel Dyrkning i det Hele.

Qvægavl.

Naar undtages de nævnte og enkelte andre Gaarde, er man ikke her endnu kommet i Gang med Engdyrkning og gamle Agres Udlæggelse til Eng. Men Havnegangene i Fjeldregionerne ere gode, især i Kornstad Sogn og den vestre Deel af Qværnæs og Bremsnæs; men østenfor Meekknoken ere de kun maadelige, og Følgen heraf viser sig tydelig i Qvægholdet. Dette var i 1855 for hele Præstegjældet:

471 Heste, 3582 Storqvæg, 8612 Faar, 1940 Gjeder og 591 Sviin.
hvoraf i Kornstad
219 — 1726 — 3637 — 975 — „ 289 —
hvoraf sees, at Kornstad i det Hele har kjendelig Overvegt i Forhold til Folketallet.

Røgt og Stel ere i kjendelig Fremgang.

Skovdrivt.

Furuskov savnes for den allerstørste Deel af Præstegjældet, naar undtages paa Fredøen, paa Præstegaarden og enkelte andre Gaarde i Bodalen, hvor der er ubetydelige Levninger. Derimod haves paa Storlandet Løvskov ikke blot til Huusfornødenhed, men ogsaa til Salg. Den hele nordlige Rand af Averøen og de øvrige Østrækninger savne vel ikke aldeles Løvskov, men har langtfra tilstrækkeligt til Brændsel, saaledes at Mangelen maa afhjælpes ved Tørvebrænde.

I Slutningen af sidste Aarhundrede blev paa Bremsnæs flere Træsorter omplantede fra England, og blandt disse Lærketræe, som senere have forplantet sig selv udenfor Haven, uagtet Mishandling af Creaturer. Paa Præstegaarden er i den sidste Tid gjort et lidet Forsøg med Opelskning af Naale- og Løvtræer ved Frø, som af Landhuusholdningsselskabet uddeeltes. Lærketræe

opnaaede i det 2det Aar 8 Tommers Høide med Stamme af ¼ Tommes Gjennemsnit; Gran noget mindre, og Furu mindst. Castanier opnaaede i første Aar 6 Tommers Høide; og Hængebirk efter 2 Aar 1 Alens Høide.

Bergverksdrivt.

Kobbermalmgruber findes, som allerede anført, flere Steder. Bodalens Gruber vare i Drivt i nogle Aar efter 1840, og Masovn opført paa Kalvøen, som allerede omtalt; men derefter standsede Drivten, indtil den for et Par Aar tilbage atter blev optaget; men det vides ikke, om den bliver fortsat. Malmen er kun fattig.

Derimod haves rige Kalksteensleier paa flere Gaarde i Isingvaagens og Kornstadfjordens Bygdelage, som allerede ere nævnte, og ligeledes paa Engvik ved Bremsnæsfjorden, hvor et lidet Kalkbrænderie er anlagt.

Fiskerierne

ere af meget stor Betydning. Her er langs med Averøen og Fastlandet ved Stemsheften 5 Fiskevær, som eies af Kjøbmænd i Christiansund og i det Hele bestyres med Sagkyndighed, og Udbyttet deraf kan nok, som i 1ste Affsnit antaget, anslaaes til 20 à 25,000 Voger Klipfisk foruden Tran og Rogn, og foruden hvad Fiskerne selv forbruge. Ligesaa falder her rigelig af Lax, og alleslags Huusholdningsfisk, ligesom de mange Elve og Ferskvande ere rige paa Ferskvandsfisk.

Binæringer.

Af Fabriker og Industrieanlæg haves ingen andre, end de 2de nævnte større Møllebrug paa Strøm og Bolgen og desuden Bolgens Malterie og udmærkede Ølbryggerier, som levere et fortrinligt Godt-Øl og desuden bayersk Øl.

Huusfliden er god og leverer alt det Nødvendige til Beklædning, Gaards- og Fiske-Redskaber.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Af Veie haves følgende:

a. Hovedveie:

1. Fra Grændsen af Frænen paa Sylte-Eidet oparbeidet som Bygdevei, til Einsæt ved Isingvaagen ⅝ Miil; men skal

rettes over Raasvandets Udløb til Eide ved Kornstadfjorden for derfra at benytte Oversætning til Raanæs; henved $\frac{3}{4}$ Miil.
2. Fra Raanæs til Gulsæt omtrent . . . . 1 —
3. Paa Fredøen det gamle Hovedveistykke fra Bolgen til Sognegrændsen . . . . $\frac{1}{4}$ —

Tilsammen omtrent 2 Miil.

b. Bygdeveie.

I Kornstad:

1. Fra Eide til Lyngstad . . . . . . 1 Miil.
2. „ Lyngstad opad Vollidalen . . $\frac{1}{2}$ — 668 Al.
3. „ Vevang til nordre Fod af Stemshesten . . . . $\frac{1}{2}$ —
4. „ ovennævnte Einsæt over Storlandet og gjennem den Qværnæs Sogn tilhørende Deel deraf til Grændsen af Øre Sogn . . $1\frac{5}{8}$ —
5. „ Kornstad Kirke til Hovedveilinien ved Raanæs, omtrent . $\frac{1}{2}$ —
6. „ Utheim til Folland . . . . $\frac{1}{4}$ —
7. „ „ „ Hosæt i Bremsnæs $\frac{1}{2}$ —

$4\frac{7}{8}$ Miil.

De 3 sidstnævnte paa Averøen.

I Qværnæs og Bremsnæs:

1. Fra Gulsæt til Bremsnæs, omtrent 1 Miil.
2. „ Rugsæt over Eidet og gjennem Bodalen til sidstnævnte Vei ovenfor Steensvik . . . . . . 1 —
3. „ sidstnævnte Vei i Bodalen til Sund $\frac{1}{4}$ — 1425 Al.
4. „ „ Vei til ovennævnte Hosæt $\frac{1}{4}$ —

Alle paa Averøen. Tilsammen $2\frac{1}{2}$ Miil 1425 Al.

5. Paa Oma fra Omsund til Christiansunds Territorium . . . . $\frac{3}{8}$ —

$2\frac{7}{8}$ Miil.

I det Hele $9\frac{3}{4}$ Miil.

Præstegjældet har sit Postaabnerie paa Fladsæt paa Fredøen i Fredø Sogn, omtrent $\frac{1}{4}$ Miil Søvei fra Qværnæs Præstegaard og omtrent $\frac{3}{8}$ Miil fra Lehnsmandens Gaard Steensvik, Rimeligviis kommer i den nærmeste Fremtid Kystposten fra Bergen,

Aalesund og Molde til at gaae over Sylte-Eidet og Averøen til Fladsæt, som en for Postbefordringen sikkrere og for Landbovæsenet nyttigere Postlinie, end den nuværende Linie til Eide i Kleve og derfra over Gimnæs og den haarde Qværnæsfjord til Fladsæt; — og det turde maaske ogsaa indtræffe, at man i Christiansund vilde foretrække at faae Christianiaposten over Dvergsnæs, Strande, Aarodalen, Sylte-Eidet med videre, om end denne Linie vilde blive ½ Miil Landevei længere; thi man fik sikkrere og noget kortere Søpassager, men rigtignok flere Omskiftninger.

XXII.

Fredø og Grip Sogne

i Yttre Nordmøres Provstie.

Fredø Sogn har Sognepræst tilfælleds med Christiansund og Grip; men det har særskilt Præstegaard og kan, saavidt Forfatteren skjønner, ikke rettelig betragtes som et Annexsogn, men som et særskilt Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Fredø Sogn grændser mod Sydvest til Sognene Qværnæs og Øre paa den anden Side af Qværnæsfjord, Gimnæssund og Thingvoldfjordens Hovedbasin; mod Sydost til Thingvolds Sogn paa den anden Side af Thingvoldfjordens Hovedbasin og for en Deel paa den thingvoldske Halvø; mod Øst til Halse Sogn; mod Nordnordvest til Edø Præstegjæld paa den anden Side af Tusterfjorden; mod Nordvest til Bremsnæs Sogn.

Størrelsen er omtrent 1½ Qvadratmiil, det er: den samme, som hos Kraft angives for, hvad der kaldes Christiansunds Præstegjæld, hvortil han henregner ikke blot Christiansund og Grip, men ogsaa hele Fredøen, medens dog den nordlige Deel af denne Ø tilhører Qværnæs. Men paa den anden Side henregner han Bergsøen til Øre Sogn, uagtet den tilhører Fredø Sogn; og de med denne, (Bergsøen) og Gaarden Raueim, følgende Søterritorier, opveie fuldkommen hiin Forskjel.

Folketallet var i 1855: 1560. I 1825 var det 1020; For-

ogelsen altsaa 540 eller noget over 50 pCt. Matriculskylden i 1840 var 120—1—8, fordeelt paa 47 Gaarde med 84 Opsiddere.

Intet Sogn eller Præstegjæld i det hele Amt er saa naturstridigen sammenlappet af uensartede ved haarde og brede Fjorde adskilte Strækninger som dette Sogn. Det bestaaer nemlig af følgende større og mindre Bestanddele.

1. Den sydlige og sydøstlige Deel af Fredøen, der indbefatter de i Matriculen for Grinnæs Thinglag under Nr. 59—71 opførte 13 Gaarde med 18 Opsiddere med et Folketal af 628.

   Blandt disse Gaarde kan mærkes følgende:

   Must, 3—1—10, med 2, ved Qværnæsfjordens Sammenflyden med Bremsnæsfjord; Fladsæt, 5—4—7, med 2, Skyds- og Postskifte samt Postaabnerie; Øvre Fredø (Frey), 6—1—1, med 1; Nedre Fredø, 5—1—1, Præstegaard; Bjerkestrand, 8—1—23, med 2, i Fortiden Kongsgaard; Nordre Qvalvaag, 7—:—23, med 1 Opsidder.

2. Den vestlige Deel af Strømsnæsset paa den thingvoldske Halvø med Halvøen Aspøen, og Aarsundøerne. Her er 22 Gaarde og 4 særskilt matriculerede Larevaage, med 360 Opsiddere og 649 Sjele. Blandt Gaardene maa nævnes: Aarsund (Ørsund?) paa Aarsundøerne i Fredøfjorden, 5—3—18, med 1; Qvisvik, 8—3—21, med 4; Grimstad, 6—1—11, med med 4; Naalsund, 8—1—8, med 4, paa østre Side af Naalsundeidet, Skydsskifte, alle paa Strømsnæsset; Bogsaspen, 6—4—:, med 3; Aspen, 11—:—23, med 3; Salaupen, 2—:—14, med 2, alle tilligemed 10 andre Gaarde paa Aspøen, og sidstnævnte, efter hvilken den tilstødende Strækning af Fredøfjorden kaldes Salaupen eller Salaup-Fjord, paa Øens Nordside.

3. Gaarden Ranheim, 4—3—10, med 2 Opsiddere og 27 Sjele, beliggende paa søndre Side af Thingvoldfjordens Hovedbasin ved nordre Fod af Fjeldhøiden Rensfjeldet.

4. Bergsøen, med 9 Gaarde og 18 Opsiddere og 256 Sjele, blandt hvilke kan mærkes: Halsæt, 9—:—16, med 4; Berge, 9—3—15, med 4; Storvik, 3—2—14, med 1 Opsidder, ved Storviksundet, som adskiller fra Aspøen.

I det saaledes sammensatte Sogn ligger Præstegaarden og Kirken, som allerede paapeget, paa Fredøen, hiin paa Nedre

Frey, denne paa Øvre Frey. Forøvrigt udgjør Sognet et eget Formandskabsdistrict og har selvstændig Skole- og Fattigbestyrelse med 4 Skolelærere. Derimod danner det blot en Deel af Grinnæs Thinglag og Lehnsmandsdistrict, hvis anden og større Deel er Øre Sogn, hvor Lehnsmanden boer.

Med Hensyn til denne Ordning er nu at mærke:

a. Raneim Gaard ligger lige ved Grændsen af Øre Sogn paa Fastlandet med 1 Miil Landevei eller, efter Behag, Søvei, langs med Land til Øre Kirke, medens den over Thingvoldfjordens Hovedbasin og Fredøfjorden har en Miil Søvei til Fredø Kirke.

b. Bergsøen er kun ved Gimnæssund, $\frac{1}{8}$ Miil, adskilt fra Gimnæs i Øre, til hvis nuværende Kirke, der fra de fleste og større Gaarde omtrent er $\frac{1}{2}$ Miil Søvei, medens der til Fredø Kirke er længere gjennem Storviksund og over den haarde Fredøfjord.

c. Aspøens fleste og største Gaarde har endnu længere Kirkevei gjennem Storviksund til Fredø, medens der er Landevei over Naalsundet til Strømsnæsset.

d. Sognets Andeel i Strømsnæsset og Aarsundøerne er ligeledes ved Fredøfjorden adskilt fra Fredø, til hvis Kirke den mindste Søveilængde her er omtrent $\frac{5}{8}$ Miil.

Man seer saaledes, at den største Deel af Sognet ved Qværnæs- og Fredøfjordene er adskilt fra Fredøen og at en væsentlig Deel deraf, nemlig ikke blot Raneim, men ogsaa de sydlige Gaarde paa Bergsøen og Aspøen, desuden have at passere Thingvoldfjordens Hovedbasin og Storviksund for at komme ud paa Fredøfjorden; og bemeldte Storviksund er en saa farlig Passage, at mangfoldige Mennesker der have mistet Livet.

Disse Grunde er det altsaa, som har bestemt Forfatteren til at henregne Bergsøen (med Bratøen) til Batnfjordens Landskab, medens Aspøen, Strømsnæsset og Aarsundøerne ere henregnede til Thingvolds Landskab, ligesom det i Fortiden hørte til Thingvallar Skibrede. Matriculen af 1840 viser da ogsaa, at Aarsundøerne, den omhandlede Deel af Strømsnæsset og den sydlige og østlige Deel af Aspøen, forhen tilhørte Gangnats (Thingvolds) Thinglag, medens det daværende Fredø Sogn henhørte til Thing-

vold Præstegjæld, indtil det ved Kongelig Resolution af 20de August 1827 blev bestemt, at dets største Deel skulde afgaae derfra og danne dette nye Kirkesogn under Sognepræsten i Kjøbstaden Christiansund, som tilligemed Grip indtil den Tid havde hørt til Qværnæs Præstegjæld. Qværnæs Præstegjæld havde nemlig til den Tid foruden dets nuværende 3 Kirkesogne, tillige indbefattet Grips Sogn og Christiansund, og desuden hørte dertil 12 Gaarde af Øre Sogn. Ved den i 1824 foretagne Forandring synes man imidlertid at have taget mere Hensyn til at opnaae Ligelighed i de 3 Sognepræsters Indtægter, end til Indvaanernes Beqvemmelighed og de naturlige Forholde. Sognets Andeel af Fredøen staaer derimod, som allerede paapeget, uden at regne Hovedøen, i nøieste Forbindelse med den nordlige Deel af denne samme Ø, hvis Størrelse kun er lidet over en halv Qvadratmiil, og som kun ved Ørnsundet og den smaleste Deel af Bremsnæs- og Qværnæsfjorden er adskilt fra Sognene Bremsnæs og Qværnæs.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Om Fjordene og Fjeldene henvises til det Forklarede i 1ste og 2det Afsnit med Tilføiende, at Bergsøen og Fredøen sandsynligviis maa henregnes til Forgreninger af Snehættens Hovedfjeldrække, medens derimod Aspøen og Strømsnæsset maa henføres til den thingvoldske Fjeldgreen, hvis Begyndelse er Virumdalsfjeldene. Fjeldhøiden Freykollen paa Fredøen er sandsynligviis ikke 2000 Fod høi, men i Forening med Stemshesten, Meekknoken og de nordøstenfor liggende Tuster- og Stabbefjelde et vigtigt Sømærke. Magnildberget paa Strømsnæsset hører meest til Halse Sogn.

Om Fjordene er kun at tilføie, at Raalsundet er et ganske smalt Løb, som i nordlig Retning fra Thingvoldfjordens Hovedbasin i henved ½ Miils Længde adskiller Aspøen fra den thingvoldske Halvø, indtil det ved Raalsundeidet adskilles fra Fredøfjorden. Dette Eide, der aabenbart er dannet ved Opskyllinger fra begge Sider, er meget lavt og kun 3 à 400 Alen langt, og det benyttes ofte i Baadfarten endog af dem, der reise med egne Baade, idet man nemlig trækker Baadene over Eidet, for at undgaae den omtalte Passage gjennem Storviksundet.

Af Elve er her ingen, som det er fornødent at omtale uden den lille Qvisvikelv, fra hvis Udløb ved Gaarden Qvisvik, ⅛ Miil nordenfor Vaalsundet, der gaaer et Eide over Strømsnæsset til Kanestrøm ved Halsefjorden. Ligesaa er der noget sydligere 2de Ferskvande paa Strømsnæsset, som have Afløb til Strømsvaagen ved bemeldte Kanestrøm.

§ 3. Næringsveie.

Alle Dele af Fredø Sogn ere godt udstyrede for Landbovæsen, og det er rimeligviis et af de Districter, som har gjort den største Fremgang i de sidste 30 Aar.

Agerbrug.

I 1855 var Udsæden:

	Rug.	Byg.	Havre.	Poteles.
	3 Tdr.	101 Td.	601 Td.	275 Tdr.
hvoraf den sandsynlige Avling efter de for Fogderiet opgivne Foldigheder:	12 —	9 —	7 —	9 —
bliver	36 Tdr.	909 Tdr.	4007 Tdr.	2475 Tdr.

hvoraf det sees, at man her, ligesom i Qværnæs maa have gjort betydelige Fremskridt siden den Tid, for hvilken de Kraft meddeelte Efterretninger gjælde, hvori det nemlig hedder, at der i Qværnæs, Fredø og Thingvold hvert Aar maatte kjøbes en betydelig Deel Korn. Desuden er udsaaet $\frac{1}{18}$ Tde. Hvede, hvoraf Foldigheden er opgivet til 18 Fold.

Havedyrkning er dog ikke kommet ret i Gang, ligesom ei heller Rodfrugtavl.

Qvæghold.

Dette var i 1855:

113 Heste, 1007 Storfæ, 3007 Faar, 184 Gjeder, 135 Sviin.

Man har begyndt at skjænke Engdyrkning nogen Opmærksomhed.

Røgt og Stel er her bedre blandt Landalmuen, end ellers i Sødistricterne, og Havnegangene ere ret gode, saa at det med Sikkerhed kan antages, at Udbyttet er forholdsmæssig større, især formedelst den saa at sige daglige Afsætning af Smør og Melk til Christiansund.

Skovdrivt.

Sognet har saavel Furu- som Løvskov til egen Fornødenhed, og det vides ikke, at man her tiltrænger at benytte Tørv til Brændsel; men paa den anden Side antages det ikke heller, at noget væsentligt Overskud haves til Salg.

Bergverksdrivt

er her ikke, og saavidt vides, er her ikke heller dertil nogen Anledning; men paa Langø under Gaarden Aarsund faaes fortrinlige Brynestene.

Fiskerie.

Dette er af Vigtighed og maa betragtes som en af Hovednæringerne formedelst Sognets nære Adgang til at deeltage i de forefaldende Skreid- og Sommersildfiskerier, ligesom de vidtløftige Fjordstrækninger naturligviis give Adgang til Fiskerie efter Sei, Lange, Qveite og Lax. Ogsaa er her i Sognet ikke mindre end 4 særskilt matriculerede Laxehverpe.

Binæringer.

Af Fabriker eller andre Industrianlæg er ingen; og Haandverksdrivt som selvstændig Næringsvei finder ei heller Sted; men Huusfliden er god.

§ 4. Veie og Postvæsen.

Sognet har en Hovedvei af 12,301 Alens Længde fra Gaarden øvre Fredø ved Kirken til Bolgeidet paa østre Side af Freikollen; men Udgangspunctet, Gaarden øvre Fredø, er ikke heldigt, da Opstigningen er brat og lang, og om Vinteren ofte vanskelig formedelst Haulke. Landingsstedet ubeskyttet. Det antages derfor ogsaa, at dette nu efter Beslutningen om Hovedvei gjennem Qværnæs vil blive forandret derhen, at Udgangspunctet bliver flyttet til den under Qværnæs allerede nævnte Gaard Fladsæt, hvorhen Postaabneriet og Postskiftet forlængst er henlagt, fordi der er et særdeles vel beskyttet og beqvemt Anløbssted.

Af Bygdeveie er her følgende:

1. Fra Fredø forbi nysnævnte Fladsæt til førnævnte Must ved

Mostvaagen af Bremsnæsfjorden	½ M.	940 Al.
2. Fra Fredø til Qvalvik ved den østre Deel af Sognegrændsen paa Fredøen	1¼ —	= —
Tilsammen langs Fredøens vestre, søndre og sydøstre Side	1¾ M.	940 Al.
3. Fra Naalsundeidet til Grændsen af Thingvold paa Ekreimeidet	= —	4,066 —
4. Fra bemeldte Ekreimeide til Grændsen af Halse i Retning mod Strømsvaag . . .	¼ —	= —
5. Fra Qvisvik over Qvisvikeidet til Grændsen af Halse i Retning mod Kaneström . . .	¼ —	3,891 —
Tilsammen af Bygdeveie	2¼ M.	4,397 Al.

eller henved 3 Mile, og med Tillæg af Hovedveien 3⅝ Miil og 848 Alen.

Sognet har, som forklaret, sit Postaabneri paa Fladsæt, hvor det tillige hidtil har været for Qværnæs.

Grip Sogn

maa ifølge den paaberaabte Kongelige Resolution af 1827 betragtes som Annexsogn til Christiansund, med hvilket det forhen hørte under Qværnæs. Vel er det i Matriculen opført for en Skatteskyld af =—1—6, men der er intetsomhelst Landboværsen, og det kan ikke uden uforholdsmæssig Uleilighed overtages af nogen anden Sognepræst og Lehnsmand. Der er ei heller nogen Stemmeberettigede og det sorterer ikke under noget Formandskab. Det synes at maatte være rettest i enhver Henseende at indlemme det under Christiansunds Jurisdiction.

XXIII.

Thingvolds Præstegjæld

under Indre Nordre Nordmøres Propstie.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjælds Grændser ere: mod Sydsydøst Ørendalens Sogn, fra hvilket det skilles ved Valsnæsset paa vestre

Side af Thingvoldfjorden og ved nordre Ende af Flaanebbens Region paa samme Fjords Østside; mod Øst til Stangviks Sogn, med aldeles vilkaarlig Begrændsning; mod Nordøst til Halse Sogn, hvorfra det tildeels skilles ved Gjul- og Vulvikfjeldene, men forøvrigt ved den vilkaarlige Grændse paa Ekreimeidet; mod Nord til Fredø Sogns Andeel af Strømsnæsset; mod Nordvest til Aspøen og Bergsøen i Fredø Sogn paa den anden Side af Thingvoldfjordens Hovedbasin, samt til Sognene Qværnæs og Kornstad, fra hvilke det skilles ved Isingvaagens Fjeldregion; mod Vest til Kleve Sogn i Romsdal, med vilkaarlig Begrændsning paa Osmarken; og endelig mod Sydvest til Næsset Præstegjældet, fra hvilket det skilles deels ved Osmarkens Fjeldregion og deels ved Tiltereidet og ved Balsnæssets Fjeldregion.

Man behøver blot at efterſee denne Begrændsning paa Kartet, for at overtydes om Præstegjældets urimelige Sammensætning.

Størrelsen er hos Kraft angivet til 4 Qvadratmile; men det er sandsynligt, at hermed kun kan være taget Hensyn til Hovedsognet, som dog ei kan være mere end 3 à 3¼ Qvadratmiil, medens Annexsognet maa være 1¾ à 1⅞ Miil, saa at det samlede Areal vel maa være omtrent 5 Qvadratmiil eller noget mere.

Folketallet i 1855 var: i Thingvold Hovedsogn 2,704 og i Øre Annexsogn 2,107, tilsammen . . . . . 4,811 Sjele.
I 1835 var Folketallet i Thingvold 1828, i Øre 1533, tilsammen . . . . 3,361 —

Forøgelsen altsaa 1,450 Sjele.

eller 43 pCt. Forøgelsen har været størst i Hovedsognet, nemlig henved 48 pCt., medens den i Anneret har været nærved 37 pCt., en Forskjel, som godt kan forklares deraf, at Hovedsognet har havt i sin Midte flere udenfor Almuesclassen, medens der i Anneret kun har været den der særskilt ansatte Lehnsmand for Gimnæs Thinglag, uden at tale om, at Anneret i det Hele kun i mindre Grad har kunnet nyde godt af Sognepræstens Omsorg ved Siden af det folkerige og store Hovedsogn.

Præstegjældets Bestanddele ere:

a. Den vestlige Strandside af Thingvoldfjorden fra Balsnæsset til Hoeimnæsset, med Angvikdalen;

b. Den sydlige Strandside af samme Fjords Hovedbasin fra Hoeimsnæsset til Thorviknæsset med Thorvikdalen, med Undtagelse af den til Fredø Sogn henhørende Gaard Ranheim; samt den til Thorvikdalen og Anyvikdalen stødende Deel af Osmarkens District.
c. Begge Bredder af Batnfjorden og Batnfjorddalen.
d. Den østre Strandside af Thingvoldfjorden fra nordre Ende af Flaanebbens Fjeldregion til Naalsundeidet.
e. Strandsiden langs med Meisingsætvaagens Bund og en Deel af dens Nordside, hvor det Øvrige tilhører Stangvik.
f. Strandsiden af Stangviksfjordens Hovedbasin fra Bølsæt til Arnæsset ved Mundingen af Halsefjorden.

Disse Bestanddele ere saaledes fordeelte mellem Sognene, at Litra c tilligemed Alt hvad der af Litra b ligger vestenfor Gaarden Ranheim, tilhører Annexet, men alt det Øvrige Hovedsognet.

Hvert af Sognene udgjør et særskilt Formandskabsdistrict, og ere saa aldeles adskilte fra hinanden, at de Intet have tilfælleds uden Sognepræstens Person. Som Følge heraf og da der desuden ved Præstekaldets sidste Besættelse ved Kongelig Resolution er taget Forbehold om Adskillelse ogsaa i denne Henseende, maa de her, ligesom skeet er med Nordalen og Sunelven, behandles hvert for sig, og den naturlige Orden faaer da til at begynde med

Øre Sogn.

§ 2. Grændser, Størrelse, Folketal, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Sogn, hvis Kirke staaer paa Gaarden Øren ved Batnfjordens nordre Side, og som udgjør den største Deel af det gamle Varknarfjardars Skibrede, ligesom og af det af Forfatteren opstillede Batnfjordens Landskab, grændser mod Syd til Næssets Præstegjæld i Romsdal, hvorfra det adskilles ved Osmarkens Fjeldrække, mod Øst til Thingvold Sogn, hvorfra det adskilles ved Vandskjellet mod Angvikdalen og ved Rensfjeldet; mod Nord til den vestlige Deel af Fredø Sogn paa den anden Side af Thingvoldfjordens Hovedbasin og Gimnæssund; mod

Nordvest til Sognene Qværnæs og Kornstad; samt mod Sydvest til Kleve Sogn i Romsdal.

Størrelsen er omtrent 1⅞ Qvadratmiil; og Folketallet 2107. Matriculskylden i 1840 var 351 Daler 4 Mark 10 Skilling. Det udgjør, som allerede meldt, et særskilt Formandskabsdistrict; men danner i Forening med Fredø Sogn Gimnæs Thinglag og Lehnsmandsdistrict.

Dets Bestanddele ere allerede nævnte.

§ 3. Fjelde, Fjorde, Elve og Ferskvande.

Om Fjelde og Fjorde kan henvises til det Forklarede under Fogderiet, i det her blot bringes i Erindring, at Isingvaagens Fjeldrække, som danner Grændsen med Qværnæs Præstegjæld, baade er meget smal, forsaavidt den berører Qværnæs Sogn og tillige overskaaret med Eider, som ikke ere høie.

Elve og Ferskvande.

1. Foslaugen (hos Kraft benævnet Frostlaugen) eller Sandnæsvandet, dannes ved Tilløb deels forbi Hægsheim fra Batnfjordfjeldene og deels fra Osmarkens Region i Syd, og har Afløb gjennem Gusjaaselven, som omtalt i Bolsø Præstegjæld i Romsdal.
2. Hægheimsvandet, strax nordenfor Hægheim, dannes ligeledes ved Tilløb fra Batnfjordfjeldene og have Afløb til
3. Angvikelven, som udspringer paa Rensfjeldet indenfor Thingvolds Grændser, men strømmer sydvestlig ind i Øre Sogn, hvor den danner Øie-Vandet og derefter optager Hægheimvandets Afløb samt bøier østlig og sydøstlig ind i Thingvold.
4. Thorvikelven udspringer ligeledes paa Batnfjordfjeldene nordvest for Hægheim og strømmer først østlig, men derefter nordlig ned igjennem Thorvikdalen, indtil den ved Gaarden Thorvik falder ud i Thorviken af Thingvoldfjordens Hovedbasin. 1 Miil lang.
5. Sjomælings- eller Skeids-Elv udspringer paa Batnfjordfjeldene nordvest for Hægheim, men strømmer vestlig ned til Batnfjord, i hvilken den falder ud ved Gaarden Øren og Øre Kirke.

6. Vatnfjords- eller Aandalselv.

Denne har sit Udspring fra Myrstrækninger og Ferskvande i Volsø paa Grændsen af Malmedalen i Frænen og paa Sydsiden af Skaarfjeldet i Isingvaagens Fjeldregion, hvilket Fjelds Navn paa Kartet har faaet en urigtig Plads. Vasdragets Retning er først østlig indtil det ved Gaarden Aandal bøier i Østnordost og gjennemstrømmer Dalen og falder ud i Vatnfjordens Bund ved Gaarden Naastad. Omtrent 1 Miil lang.

7. Asstad-Elven, neppe ¼ Miil lang, anmærkes alene fordi den gjennemstrømmer et Dalføre, der gaaer op imod et tilstødende Dalføre fra Gaarden Søvik, som er vestligste Gaard ved Qværnæsfjorden paa Qværnæs Sogns nuværende Andeel af Storlandet, hvorved der fremkommer et ikke høit Eide. Den falder ud i Vatnfjord omtrent ⅝ Miil fra Gimnæs ved Gaarden Asstad; og er i Forhold til dens Længde temmelig vandrig.

§ 4. Bygdelage.

1. Vatnfjordens Bygdelag, som er Sognets Hovedbestanddeel, paa begge Bredder af Vatnfjorden og opad Dalen paa begge Sider af Aandalselven, og har 31 Gaarde med 100 Opsiddere, blandt hvilke Gaarde følgende ere at mærke:

a. Paa søndre Side af Fjorden og Elven:

Gimnæs, 10—:—2, med 1 Opsidder, Skyds- og Postskifte, en betydelig Gaard, efter hvilken Thinglaget har sit Navn, beliggende paa Odden ved Gimnæs Sund mellem Vatnfjorden og Qværnæsfjorden ved Grændsen af Storlandet i Qværnæs, hvor den der nævnte Høgsæt er Nabogaard; Knutsæt med Karisæt, 5—3—3, med 1 Opsidder; Blakstad, 16—3—11, med 6 Opsiddere, beliggende ved et fra Stokkefjeldet i Fjeldgrændsen mod Qværnæs nedstrømmende Elvedrag; Rød (Rjodom?), 6—:—12, med 2; Asstad, 8—3—22, med 3, hvoraf det ene Brug er udlagt til Compagnichefsgaard, ved den ovennævnte Elv; Harstad (Hardstad), 12—4—17, med 6 Opsiddere, beliggende ved den sydøstre Fod af det under Qværnæs omtalte Harstadfjeld; Gaupsæt, 10—2—4, med 4; Aandal (Aunadal, Ardal?) 18—2—7, med 6 Opsiddere.

b. Paa nordre Side af Elven og Fjorden:

Fursæt, 12—=—9, med 4, Skyds- og Postskifte; Bjerkesæt, 12—=—15, med 6; Silsæt (Seljesæt?), 17—=—21, med 5; Indregaard, 11—1—8, med 6; Raastad, 9—1—20, med 4, ved Fjordbunden; Sømæling, 8—=—10, med 3 Opsiddere. Sognekirken ligger paa den lille Gaard Øren. Skeid, 9—1—21, med 5, Mykleboftad, 14—2—2, med 11 Opsiddere. Disse 2 Gaarde ere beliggende tilligemed en mindre Gaard i et fra Øre Kirke opgaaende Dalføre ved den ovenfor omtalte Elv. Dønheim, 6—4—13, med 1, Holten, 2—2—22, med 2 Opsiddere, beliggende tilligemed den ubetydelige Gaard Rautnæs (Rotenæs?) paa Odden mellem Batnfjorden og Thingvoldfjorden.

2. I Thorvikdalen og de derfra udgaaende Strandsider langs Thorviken:

Sletnæs, 5—2—12, med 2; Orsæt (Øyresæt?), 7—3—16, med 2; Thorvik, 14—3—14, med 5, Skyds- og Postskifte i Christianssunds Trondhjemsroute, Dalen, 5—3—3, med 3; Sordalen, 4—2—20, med 1.

3. Osmarken: Øie, 2—=—14, med 2 Opsiddere, ved Øievandet, Hægheim, 14—=—8, med 4 Opsiddere, Skyds- og Postskifte, beliggende paa en lav Hoideryg mellem Øie-Vandet og Foslaugen; — Fostervold, 6—=—12, med 2 Opsiddere, beliggende ved østre Ende af Foslaugen; Sandnæs, 3—=—6, med 1 Opsidder, beliggende ved sydvestre Ende af Vandet ved Udløbet af en Elv, der gjennemstrømmer et Dalføre, som fører op til Grændsefjeldet mod Næsset. Duvaas, 6—=—3, med 3 Opsiddere, beliggende ved Hovedveien nordenfor Vandet. De 2de sidstnævnte Gaarde tilligemed Dyrlid og Meinsæt, tilsammen 15—=—21, om hvis Henlæggelse til Bolsø der er Tale.

Disse Bygdelage udgjøre saaledes Hovedbestanddelen af Batnfjordens Landskab. Men til dem slutter sig som allerede antydet:

a. Stokkebygden paa Storlandet i Qværnæs med et Folketal af 295 Sjele.
b. Bergsøen af Fredø Sogn med . . . . 256 —
c. Gaarden Ranhen af Fredø Sogn . . . . 27 —
d. Gaarden Qvalvaag af Thingvold, hvorom der allerede er taget Forbehold . . . . 49 —

Tilsammen 627 Sjele.
Øre Sogns Folkemængde . . . . 2107 —

Den samlede Folkemængde bliver altsaa . . . 2734 Sjele.
saaledes at der uden Betænkelighed kan afgives til Bolsø fra Osmarken . . . . 118 —

Hvorefter Folkemængden i Vatnfjordens Landskab bliver . . . . 2616 Sjele.

Forøvrigt vil Forfatteren herved have bemærket:

a. Utydelighed i Tællingslisterne har medført, at han ikke er aldeles sikker med Hensyn til de 118 Sjele paa Osmarken, ligesom ei heller med Hensyn til de 295 Sjele i Stokkebygden. Det første er maaskee for høit og det sidste for lavt; men Forskjellen er uvæsentlig, og man vil let skjønne, at Forfatteren har valgt det Forsigtigste.
b. Det er en Trykfeil, naar der Pag. 207, Nr. 4 Litra d tales omt 7 Gaarde. Meningen er naturligviis alle 9 Gaarde i Stokkebygden. Men ogsaa dette er uvæsentligt. Det kan let findes hensigtsmæssigt at henlægge de vestligste 2de Gaarde til Kornstad istedetfor til Øre.

§ 5. Næringsveie.

Agerbrug.

Jordbunden i Øre Sogn er allevegne vel skikket for Kornavling, men Gaardene paa Osmarken ere udsatte for Frost formedelst Uddunstningerne fra de nærliggende Myrstrækninger. For denne Ulempe er Sognet forøvrigt frit; men den almindelige Plage i Districtet, Grundvand, er ogsaa herskende her, og Almuen har ikke viist nogen Tilbøielighed til at anvende Grunddigning. Det er ganske vist en stræbsom og hæderlig Almue; men den mangler den sande Drivtighed saavelsom Selvstændighed i Omtanke, og

er maaskee den eneste Almue i Nordmøre, som ikke har kunnet sætte sig ind i et godt Veivæsens Indflydelse paa Landbovæsenet, hvilket er saa meget besynderligere, som den har gode Exempler ikke blot i Nabopræstegjældet Qværnæs, men ogsaa i Fredø Sogn, med hvilket Øre danner det fælleds Thinglag. Den eneste Forklaringsgrund til denne Besynderlighed, maa søges i hvad der allerede er yttret om Sognets afsondrede Beliggenhed fra Sognepræsten, og deri, at det først er i de sidste 15 Aar, at der her har fundet nogen Færdsel Sted igjennem dets væsentligste Bestanddeel. Det kan derfor ikke heller findes, at her er gjort betydelige Fremskridt i de sidste 30 Aar.

I 1855 var Udsæden i hele Præstegjældet:

	Rug.	Byg.	Blandk.	Havre.	Potetes.
	5 Tdr.	102 Tdr.	4 Tdr.	2241 Tdr.	1146 Tdr.
hvoraf i Øre	2 —	49 —	$1\frac{3}{8}$ —	1330 —	541 —

Efter den under Fredø atter gjentagne Foldighed for Fogderiet skulde denne Udsæd i det Hele give en Avling af 60 Tdr. Rug, 918 Tdr. Byg, 32 Tdr. Blandkorn og 15,687 Tdr. Havre samt 10,314 Tdr. Poteter; altsaa en Kornavling af 16,697 Tdr., for den allerstørste Deel bestaaende af Havre, for 4,811 Mennesker. Øre Sogn kan saaledes med nogenlunde Sikkerhed antages at avle tilstrækkeligt til Brødføde; men Thingvold tiltrænger endnu Kornindkjøb. I Øre Sogn drev man ogsaa allerede for 30 Aar tilbage, efter hvad Kraft melder, meget paa Jorddyrkning og Engrødning. Men denne Dyrkning og Rødning maa dog nok have været temmelig ufuldkommen, ligesom den endnu er; thi egentlig Engdyrkning finder fremdeles ikke Sted, ligesom ei heller Rodfrugtavl; — og med Havedyrkning er man ei heller endnu kommet i Gang, omendskjønt der hist og her haves smaae Haver, især for Frugttræer, blandt hvilke Haven paa Gimnæs vel er den største.

Qvægavl.

Havnegangene ere ikke udmærkede, men dog taalelig gode, især i Øre Sogn. I 1855 var Qvægholdet i hele Præstegjældet:

	Heste	Storqv.	Faar	Gj.	Sv.
	435 Heste,	4422 Storqv.,	9866 Faar,	1749 Gj.,	323 Sv.,
hvoraf i Øre	200 —	1629 —	4250 —	509 —	150 —

hvoraf sees, at Øre Sogn ogsaa i denne Henseende har forholds-

mæssig Overvegt; Regt og Stel skal ogsaa være meget bedre i Øre hos den egentlige Almuesclasse end i Thingvold.

Skovdrivt.

Øre Sogn har Furuskov paa Osmarken og i Batnfjordens Bygdelag; men neppe tilstrækkelig til Behovet, og af Løvskov er her ialfald ikke saa meget, at der er noget tilovers til Salg.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted. Imidlertid er her en Krommalmgrube, som i kort Tid var under Drivt, men igjen er forladt, som allerede omtalt under Fogderiet; men paa den nævnte Gaard Silsæt findes Brynestene i stor Mængde.

Fiskerie.

Dette er for Øre Sogn af stor Vigtighed. Foruden Deeltagelse i Skreidfisket gaaer Sommersild ofte ind i anseelig Mængde, — og forøvrigt de sædvanlige Fjordfiskarter og deriblandt Lax, — ligesom alle Elve og Ferskvande ere rige paa Ferskvandsfisk, hvoriblandt Siik og Foreller i Foslaugen paa Osmarken.

Binæringer.

Industrianlæg haves ikke, ligesom ei heller Haandverksdrivt, som særskilt Næringsvei; men Huusfliden er ret god og Levemaaden tarvelig.

§ 6. Veie og Postvæsen.

Af Hovedveie har Sognet: fra Romsdalsgrændsen til Hægheim over Osmarken 9,125 Alen og fra Hægheim til Thorviken 17,700 Alen, tilsammen 26,825 Alen eller paa det Nærmeste $1\frac{1}{2}$ Miil.

Af Bygdeveie haves følgende:

1. Fra Romsdalsgrændsen paa Fane-Eidet til Gimnæs	1	M.	7,600 Al.
2. „ denne Vei ved Batnfjordens Bund til Thorvik	$\frac{7}{8}$	—	2,130 —
3. „ Sidstnævnte ved Holten til Hovedveien ovenfor Thorvik	$\frac{1}{4}$	—	= —
Tilsammen af Bygdeveie	$2\frac{5}{8}$	M.	730 Al.

og af Hoved- og Bygdeveie $4\frac{1}{8}$ Miil.

Men af alle disse Veie er Bygdeveien Nr. 1 den vigtigste for Sognet, fordi den er den almindeligste Færdselsvei til Christiansund, og benyttes som Postvei for Christiania- og Bergenslinierne, og dog lykkedes det først efter 1845 at bevirke, at den blev forsynet med en høist tarvelig Bro over Aandalselven, for at hine Goder kunde opnaaes: et ganske mærkeligt Beviis paa Mangel af Sands for egen Fordeel, som kun finder et Sidestykke i Thingvold, hvorom nedenfor. Endnu er hiin Vei for en stor Deel kun Ridevei, om end farbar med Hjulredskab, og i det Hele ikke heldig anlagt; og dette er da ogsaa Tilfældet med Bygdeveien Nr. 2.

Sognet har intet Postaabneri, men benytter efter Omstændighederne Fladsæt paa Fredøen eller Eide i Kleve. Den trondhjemske Postlinie gaaer over Angvik og Hægheim til Thorvik og derfra til Fladsæt gjennem Gimnæssund.

Thingvold Sogn.

§ 7. Bestanddele, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Sogn indbefattede i Fortiden hele det gamle Thingvallar eller Gangnat Skibrede, det vil sige den thingvoldske Halvøes allerstørste Deel langs Fredø- og Thingvoldfjordene til nordre Ende af Flaanebbens Fjeldregion tilligemed Aspøen, og den vestre Bred af Thingvoldfjorden fra Qvalvaagen ved nordre Fod af Rensfjeldet til Aabningen af Ørendalsbugten, altsaa Melkhelstranden og Hjørdalsgrændsen indberegnet. Men først blev Andelen i Strømsnæsset og noget af Aspøen adskilt og henlagt til Fredø Sogn uden at det vides, naar dette skede, og dernæst blev under 15de Mai 1795 Melkhelstranden henlagt til Ørendals Sogn under Sundal, og endelig blev i 1827, som allerede forklaret, hele Aspøen henlagt til Fredø Sogn, som da henlagdes under Sognepræsten i Christiansund. Sognet bestaaer saaledes nu af begge Strandsider af Thingvoldfjorden fra Flaanebbens Region og Balsnæsset i Syd til Naalsundeidet og Qvalvaag i Nord, samt af Angvikdalen, og af Meisingsæteidet og Thingvoldeidet med nogle nær ved disse Eider beliggende Gaarde ved Meisingsætvaagen og Stangvikfjordens Hovedbasin, som allerede paapeget i § 1.

Størrelsen er henved 3¼ Qvadratmiil og Folkemængden 2704, som allerede oplyst. Matriculskylden 357—2—11. Kirke og Præstegaard ligge ved Thingvoldvaagen. Her er fast Skole paa Præstegaarden og desuden 5 Skolelærere. Sognet udgjør et særskilt Thinglag og Formandskabsdistrict.

§ 2. Fjelde, Fjorde Elve og Ferskvande.

Om Fjordene og Fjeldene henvises til Fogderiet, idet her blot erindres om, at den thingvoldske Halvø mellem Meisingsæt- og Thingvoldeiderne overskjæres af Hindhammerens Fjeldregion paa østre Side af Fjorden og at Thingvoldfjorden søndenfor Hindhammeren lige til Ørendalsbugten er et roligere Farvand, end enten søndenfor Ørendalsbugten eller nordenfor Hindhammeren.

Elve og Ferskvande.

Sognet har vistnok en Mængde smaae Strømme, men maa i det Hele ansees for fattigt paa det Slags Elveløb, som have nogen kraftig Indflydelse paa Beboelsen, efterdi Strandsiderne for det Meste ere smale og bratte, saa at der ikke bliver Rum til Dannelse af større Elve. At Beboelsen desuagtet er taalelig, er en Følge af det store Antal og af den derved frugtbargjorte Jord mellem Klipperne. De vigtigste Vasdrag ere:

a. Paa Thingvoldfjordens Vestside.

1. Sneebræen i Valsnæssets Region sender flere smaae Strømme ned til Fritsvikbugten ved Fritsvik og Meisalen ligeover for Fjøseide.
2. Eidsøre-Elven, henved ½ Miil lang, strømmer ned fra Tiltereidets sydlige Fjeldside i nordøstlig Retning forbi Gaarden Eide til Eidsøren, hvor den falder ud i Fjorden.
3. Angvikelven, 1¼ Miil lang, udspringer fra Rensfjeldet, som allerede omtalt, sydlig ind i Øre Sogn og bøier fra Øie-Vand sydøstlig og østlig gjennem Angvikdalen og dens Myrstrækninger, indtil den falder ud i Thingvoldfjorden paa søndre Side af Gaarden Angvik noget skraa overfor Thingvoldvaagen.
4. Flæmen-Elv, ½ Miil lang, udspringer ligeledes fra Rensfjeldet og falder forbi Gaarden Flæmen i Thingvoldfjorden omtrent ligeoverfor Gjul.

b. Paa Fjordens Østside.

5. Hanheimsvandet paa Meisingsæteidet, der har et kort Afløb, neppe ¼ Miil forbi Fjøseide ud i Fjorden.
6. Rotaasvandet, strax nordenfor, med kort Afløb forbi Gaarden Rotaas.
7. Rimstad-Elven udspringer paa Hindhammerregionen, danner Havfældens Ferskvand og strømmer i nordvestlig Retning forbi Gaarden Rimstad ud i Thingvoldvaagen, ¾ Miil lang.
8. Vulvikelv, ½ Miil lang, udspringer fra Gjul- og Vulvikfjeldenes Region paa Grændsen af Halse og falder ud i Thingvoldfjorden ved Gaarden Vulvik, noget sydlig for Tre-Eikreim og omtrent ligeoverfor Hoeimsnæsset.

c. Ved Stangviks- og Halsefjorden.

9. Meisingsæt-Vand, ganske ubetydeligt med kort Afløb til Meisingsætvaagen.
10. Vaagbøelven udspringer fra Fjeldet paa nordre Side af Thingvoldeidet og strømmer sydøstlig og østlig paa nordre Side af Skydsskiftet Vaagbøen ud i Stangviksfjordens nordvestre Hjørne af Hovedbasinet; ½ Miil lang.
11. Bergheimvandet, et Ferskvand ved Gaarden Bergheim, ½ Miil nordenfor Thingvoldeidet, har Afløb, ¼ Miil langt, til Thorgjulvaagen af Halsefjorden.

§ 8. Bygdelage.

Ved nu at sammenholde den foran gjorte Bemærkning over Fjeldene og Fjordene, samt de nævnte Vasdrage med Kartet, vil det falde i Øinene, at alt hvad der af Thingvold Sogn ligger søndenfor østre Ende af Osmarkens Fjeldrække og søndenfor Hindhammeren, ikke blot af Naturen er afsondret fra den nordligere Deel af Sognet, men ogsaa saa at sige betegnet som noget Særskilt.

Det samme er ligeledes Tilfældet med hvad der ligger nordenfor bemeldte Fjeldregioner indtil Hoheimsnæsset ved Begyndelsen af den egentlige Fjord og de ligeoverfor paa østre Side beliggende Vulvik- og Gjulfjelde. Derimod hører den Deel af Sognet, som ligger Nord og Vest for Hoheimsnæsset, Gaarden

Qvalvaag, aabenbar til et andet Landskab, og hvad angaaer den Deel af Sognet, som ligger nordenfor Vulvikfjeldet, da er den en Deel af et stort Eide, som dannes af Fjeldets Sænkning ud over det saakaldte Strømsnæs; men dette Eide er just vilkaarligen deelt mellem Sognene Thingvold, Fredø og Halse. Her kan ikke være synderlig Tale om Vandskjellene, som Delemærker, og de ere ikke heller tagne i Betragtning; men Grændsen dannes paa østre Side af den dybe og brede Halsefjord, og paa nordre og vestre Side af de endnu bredere Tuster og Fredøfjorde, saaledes at det hele Strømsnæs burde være samlet i et Kirkesogn. Dette har da ogsaa været Gjenstand for Forhandling mellem Beboerne i alle 3 Sogne, Aspøen indbefattet, men et onskeligt Udfald skal være hindret ved Thingvoldingernes Modstand mod de Øvriges Ønske om, at det nye Sogns Kirke maatte blive paa Gaarden Grimstad i Fredø Sogns Andeel. Et saadant nyt Strømsnæssets Kirkesogn maa imidlertid tilsidst blive oprettet, og det vil ikke godt kunne forenes med noget andet Hovedsogn, end Thingvolds, med hvilket det er landfast, og Præstens Annexreise dertil ikke bliver længere end 1¼ Miil, altsaa kortere end den nuværende til Øre, og hvoraf en Deel maa og en større Deel kan reises landverts, medens den nødvendige Sovet, omtrent ½ Miil, falder langs med Land, fra Gjul til Ekreimgaardene.

I Henhold hertil bliver Sognets nærmere Beskrivelse at ordne efter følgende Bygdelage:

1. Eidsørens Bygdelag fra Valsnæsset til Røsand ved østre Fod af Osmarkens Fjeldregion.
2. Meisingsæteidets Bygdelag, fra nordre Ende af Flaanebbens Region til Hindhammeren tilligemed det mellemliggende Eide og Meisingsætvaagen, saavidt denne for Tiden henhører til Thingvold.
3. Angvikdalens Bygdelag med begge tilstødende Strandsider fra Røsand til Qvalvaag.
4. Thingvoldeidets Bygdelag med tilstødende Strandsider af Thingvoldfjorden fra Hindhammeren til Gjul og af Stangvikfjorden fra Bolsæt til Arnæs.
5. Sognets Andeel i Strømsnæsset.

1. Eidsørens Bygdelag.

Hertil henregnes 18 Gaarde, Matr.-Nr. 1—18, med 23 Opsiddere paa begge Sider af de fra Eidsøren opgaaende Tiltereide fra Gaarden Fridsvik ved Grændsen af Orendalen til Gaarden Rødsand. Det har været paa Tale at henlægge noget af dette Bygdelag til Næssets Præstegjæld i Romsdal, til hvis Hovedkirke der kan faaes Landevei ved Hjælp af Biveie til Hovedveien fra begge Sider, og der er adskilligt, som taler for en saadan Mening; men det turde dog være, at Befolkningen vilde ansee det ønskeligere for sig at holde sig til deres Fjord, især dersom der blev opført en Annexkirke for den hele søndre Deel af Sognet paa det ligeoverfor liggende Meisingsæt- eller Fjøseide, hvor i Fortiden Hanheimsbygden var et bekjendt Bygdelag. De vigtigste Gaarde i dette Bygdelag ere:

Eide med Midthoug, 5—3—7, med 1, og Eidsoren, 1—2—8, med 3 Opsiddere, Skydsskifte, beliggende ved en Bugt af Fjorden.

Bersaas (formodentlig Bergsaas), 6—3—4, med 2 Opsiddere, beliggende ved Fjorden, $\frac{3}{8}$ Miil nordenfor Eidsoren.

2. Meisingsæt- eller Fjøseidet.

Hertil henregnes de i Matriculen fra Nr. 95 til 115 anførte 21 Gaarde med 30 Opsiddere, beliggende deels ved Fjorden paa dens Østside og deels paa selve Eidet. De vigtigste Gaarde i dette Bygdelag ere følgende fra Syd til Nord:

Hafdal, 4—3—21, med 2; Hafstad, 4—-—25, med 2 Opsiddere, hvilke 2de Gaarde ere beliggende i en lille Sidedal ved Sundalsfjorden ved Grændsen af Orendalens Sogn, hvortil Landevei fører fra nedennævnte Gaard Skard. Fjøseide, 5—1—32, med 2, Skydsskifte; Rotaas, 7—-—20, med 2; Gjorsvik, 2—-—17 og Hinhammer, 1—7—7, alle beliggende ved Fjorden; Skard, 8—1—1, med 2; Haneim (Hanheim), 7—2—15, med 2 Opsiddere, en forhenværende adelig Sædegaard, tilhørende Familien Hane; Bergslien, 4—2—6, med 2; Meisingsæt, 12—3—22, med 3; Venaas, 3—-—9, alle beliggende paa selve Eidet; Jovik (Jovik?), 3—2—5, Skydsskifte, beliggende ved Meisingsætvaagen, med 2 Opsiddere.

Disse 2de Bygdelage have altsaa tilsammen 39 Gaarde og 53 Opsiddere og Folketallet er 773 Sjele. Men hertil

hører endvidere 4 Gaarde med 5 Opsiddere af Stangviks Sogn, som ligge ved Meisingsætvaagen med et Folketal af 70 Sjele, saa at et nyt Kirkesogn her vilde faae 843 Indvaanere paa 44 Gaarde med 58 Opsiddere. Alle Dele deraf have hidtil været afsides liggende for vedkommende Sognekirker og Præster; men her mangler ikke paa naturlig god Udstyring for Jordbrug, Qvægavl og Skovdrivt, og det har i lang Tid været Veiofficianters og Fleres Mening, at, ved fremtidig Udvidelse af Veivæsenet, vil herigjennem falde en Hovedfærdselslinie fra Romsdal til Stangvik og Surendal, og at maaskee endog den trondhjemske Hovedpostveilinie fra Molde burde gaae igjennem disse Bygdelage. Ved at forene dem med det stærkt fremadskridende Ørendalens Sogn (see Landskabsinddelingen Pag. 207 Nr. 2) vilde man her faae et i muligste Grad concentreret Præstegjæld, som kom til at begynde med 1619 Sjele i et Landskab, som er udstyret med rige Hjælpemidler til videre Udvikling.

3. Angvikdalens Bygdelag.

Hertil henregnes samtlige i Matriculen fra Nr. 19 til 46 anførte 28 Gaarde med 38 Opsiddere fra Christenvik til Qvalvaag, beliggende deels ved Fjordens Vestside, deels i derfra opgaaende større og mindre Dalforer, og deriblandt ere følgende de betydeligste;

Bragstad (Bragestad), 5—:—3, med 2; Angvik, Skyds- og Postskifte, 6—2—18, Gangnat, 9—3—8, med 2; Flæmen, 8—1—6; Hoeim, 10—:—:, med 3; Lamvik, 5—4—22, med 1, og Qvalvaag, 5—4—22, med 1 Opsidder, alle beliggende ved Fjorden.

Paa Dalens Nordside ligger 7 Gaarde langs med Hovedveien, blandt hvilke Fagerlid, 3—1—19, med 2 Opsiddere, er den betydeligste.

Ovennævnte Gaard Gangnat, ligger i en lille Dal ved et noget fremragende Næs, ⅜ Miil nordenfor Angvik og har i Fortiden været Thingsted for Gangnat Skibrede.

Fra den nævnte Gaard Flæmen gaaer ligeledes et af et Elvedrag gjennemstrømmet Dalføre op i Retning mod den øvre Deel af Hoveddalen, og i dette Dalføre ligge 2de Gaarde, af hvilke Flæmsæter, 5—:—22, med 2 Opsiddere.

Ved Gaarden Qvalvaag bringes i Erindring det ved Kongelig Resolution tagne Forbehold om dens Afgivelse til Øre Sogn. Om Angvikdalen maa tilføies, at den er den østre Deel af det store Osmarkens Eide, som venter paa en bedre kirkelig og borgerlig Ordning, som det første Hjælpemiddel til, at dets store, gode og let opdyrkelige Myrstrækninger kunne komme til Nytte for Mennesker, istedetfor at være til Skade for den nuværende tynde Befolkning.

4. Thingvoldeidets Bygdelag.

Dette Bygdelag, som er Sognets Hovedbestanddeel, har 38 Gaarde (Matricul 57, Gjul, til 94, Ormsæt), med 56 Opsiddere, beliggende deels ved Thingvoldfjord, deels ved Thingvoldvaagen, deels paa Eidet og deels ved Stangvikfjord. De vigtigste Gaarde i dette Bygdelag ere:

a. Ved Thingvoldfjorden:

Gjul (Gylum?), 15—2—11, i 6 Brug, hvoraf det ene, 4—2—16, er Embedsgaard for Sorenskriveren, og et andet, 2—1—3, tilhører den nuværende Lehnsmand. Det er en ualmindelig god, smukt beliggende Gaard, som dog i høi Grad lider af Grundvand, hvilken Mangel de 2de nævnte Brugere dog i nogen Grad have begyndt at afhjælpe, ligesom Sorenskriveren ogsaa alvorligen søger at forbedre Embedsgaarden i det Hele og navnligen har begyndt at indføre Rodfrugtavl. Begge have desuden anlagt større Haver.

Sandvik, 4—=—10, med 1 Opsidder, en velbebygget og godt dreven Gaard; Bergeim, 6—1—8, med 2 Opsiddere, smukt beliggende ved Bygdeveien og nær ved det omtalte Bergeims-Vand.

Thingvold Præstegaard, 8—4—11, en vakkert beliggende Gaard paa Thingvoldvaagens Nordside, af saa betydelig Udstrækning, at Sognepræsten ikke kan overtage Dyrkning af det Hele; Koksvik, 7—3—10, med 2, beliggende ved Vaagens Bund; Rimstad, 4—=—5, Corpschefsgaard, beliggende paa Vaagens Sydside ved Rimstadelvens Udløb; Saltbonæs, =—2—12, med 1, beliggende paa den fra Vaagens Sydside i Fjorden fremragende Odde; Ormsæt, 3—1—=, med 1 Opsidder, Nabogaard til Gaarden

Hinhammer, som er henregnet til Meisingsæteidets Bygdelag.

b. Paa Thingvoldeidet: den allerede nævnte lille Gaard, Hafsælden, =—4—6, med 1, og Stølen, 4—=—12, med 3 Opsiddere, begge i Fjeldlien paa Eidets søndre Side; Storsæt, 5—1—20, med 2; Kringstad, 4—=—=, med 1; Holmeide, 9—2—10, med 3.

c. Ved Stangvikfjorden: Arnæs, =—2—16, paa Næsset ved Halsefjorden mellem Thorgjulvaagen og Stangvikfjordens Hovedbasin; Vaagboen med Brækken, 7—1—21, med 4, Skydsskifte; Bolsæt, 4—=—7, med 1 Opsidder, en velbygget Gaard (med Røgstue), Skyds= og Postskifte.

Til dette Bygdelag hører ogsaa den lille Gaard Løsæt af Stangvik. Den har blot een Opsidder og bør naturligviis overgaae til Thingvold, til hvis Kirke den neppe har ¾ Miil Landevei.

5. Ekreimseidets Bygdelag eller Sognets nuværende Andeel af Strømsnæsset.

Hertil høre de i Matriculen fra Nr. 47—56 opførte 10 Gaarde med 20 Opsiddere, blandt hvilke bør nævnes: Bulvik, 2—3—14, med 1; Tre=Ekreim, 4—=—5, med 1; Toe=Ekreim, 2—1—18, med 1; Ekreim, 11—2—19, med 5; Ulvsæt, 8—1—6, med 3 Opsiddere.

I dette Bygdelag haves ved Ekreimgaardene Levning af gammel Egeskov.

De 3de sidst beskrevne Bygdelage have efter Afdrag for Qvalvaag en Befolkning af 1881 Sjele, og naar nu dertil føies hele Strømsnæsset med Aspoen og hele vestre Bred af Halsefjorden, see Landskabsinddelingen Pag. 206, Nr. 3, saa udkommer for Thingvolds Landskab et Folketal af 3092.

§ 9. Næringsveie.

Angaaende Agerbrug og Qvægavl henvises til det ovenfor under Øre Sogn Forklarede for hele Præstegjældet. Engdyrkning er her gjort Begyndelsen med paa Gjul, baade hos Sorenskriveren og hos Lehnsmanden, paa Sandvik og paa Præstegaarden, ligesom og i ringe Grad med Rodfrugtavl. Have=

dyrkning drives ligeledes, og det til temmelig Fuldkommenhed paa alle de nævnte Steder, og desuden i mindre Grad hos Landhandleren, men forøvrigt, saavidt vides, ikke hos Almuen.

Skovdrivt.

Denne er af megen Vigtighed, saasom Thingvolds Sogn endnu ved Siden af Stangviks Sogn har den meste Furuskov i Nordmøre, som endnu ved god Bestyrelse kan levere ganske anseeligt Overskud til Salg udenfor Sognets eget Behov. Af Løvskov, Birk og Or haves ligeledes Forraad baade til Huusbrug og til Salg.

Bergverksdrivt

er her derimod ikke Anledning til, og det vides ei heller, at her findes Kalk- eller andre nyttige Bjergarter.

Binæringer.

Blandt disse er Huusfliden den vigtigste, da den ikke blot gaaer ud paa Tilvirkning af Beklædningen, og af Gaardsog Fiskeredskaber, men ogsaa Baadbyggeri og paa Forfærdigelse af Tønder og Tøndestave til Salg. Ogsaa maa her Fiskerie ansees for en Binæring. Man tager nemlig ikke Deel i Havfiskerierne for egen Regning, men indskrænker sig til det i Fjordene og Ferskvandene forefaldende Fiske. Her er 3de Laxehverpe, hvoraf det ene paa Præstegaarden. Af og til gaaer ogsaa Sommersilden ind i Vaagen og Vikene langs med Fjorden; men Udbyttet deraf er ikke af Betydenhed. Af Fabriker eller andre Industrieanlæg kjendes ingen. Handel og Skibsfart drives af en Landhandler.

§ 10. Veie og Postvæsen,

Af Hovedveie haves følgende:

1. Fra Romsdalsgrændsen paa Tiltereidet til Eidsøren, 4970 Al. ¼ Miil.
2. „ Bølsæt ved Stangvikfjorden forbi Vaagbøen til Koksvik ved Thingvoldvaagen . . . . ⅝ —
3. Fra Angvik til Øre Sogns Grændse i Retning mod Hægheim . . . . ⅞ —

Tilsammen 1¾ Miil.

Transport $1\frac{3}{4}$ Miil.

Bygdeveie:

4. Fra Fjøseide forbi Hemøre og Meisingsæt til Jøvik ved Meisingsætvaag . . . . $\frac{6}{8}$ Miil
5. Fra Fjøseide til Skar $\frac{1}{4}$, og derfra til Hofstad og Handal ved Sundalsfjorden, $\frac{3}{8}$ Miil, tilsammen . . . . $\frac{5}{8}$ —
6. Fra Angvik til Gangnat langs Fjorden $\frac{3}{8}$ —
7. „ Flæmen opad Dalen til Flæmsæter $\frac{1}{2}$ —
8. „ Hoeim til Qvalsvaag . . . . . $\frac{1}{4}$ —
9. „ Koksvik til Gjul . . . . . . $\frac{5}{8}$ —
10. „ — til Meisingsæt og Jøvik . 1 —
11. „ ovenfor Vaagbøen til Arnæs . . $\frac{5}{8}$ —
12. „ Tre-Ekreim til Grændsen af Fredø Sogn og Halse, 14,221 Alen . . . . $\frac{3}{4}$ —

Tilsammen $5\frac{3}{8}$ —

eller i det Hele af Hoved- og Bygdeveie $7\frac{1}{8}$ Miil.

Man seer, at Communebestyrelsen har været temmelig opmærksom for at sætte Districtets vigtigste indre Dele i Forbindelse med Fjorden og tildeels med Nabodele af Sognet; men intet antyder, at den ønsker Forbindelse med andre Districter. I denne Henseende er det især mærkeligt, at den ikke har villet indvilge $\frac{1}{4}$ M. Bygdevei paa jevn god Mark fra Bergheim ved Veien Nr. 9 til Grændsen af Halse, uagtet Begjæring derom fra Halse Communalbestyrelse, som har ladet Vei oparbeide fra Thorgjulvaagen til Sognegrændsen. Fremdeles kan mærkes, at der mangler nødvendig Vei fra Eidsøren til Fridsvik og Balsnæsset, saavelsom fra Eidsøren til Rosand, og at Veiene Nr. 6, 7 og 8 ikke ere satte i Forbindelse med hinanden eller med andre Veie. Ligesaa mangler en nødvendig Vei paa nordre Side af Meisingsætvaagen og forbi de Stangvik der tilhørende Gaarde til Bølsæt.

Præstegjældets Postaabnerie er paa Koksvik ved Thingvoldvaagens Bund.

XXIV.

Ørendalens Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Bestanddele, Folketal, Matr kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette i 1853 oprettede nye Præstegjæld af de forhen til Sundals Præstegjæld henhørende Sogne Ørendal og Ulvundeidet grændser mod Sydsydost til Sundals Præstegjæld og til Opdal i Søndre Trondhjems Amt, saaledes nemlig, at det i en stor Boining omgiver Sundalen, der næsten som en Kile trænger ind mellem Ørendals begge Sogne; mod Nordøst til Stangviks Sogn; mod Nordnordvest til Meisingsæteidets og Eidsørens Bygdelage af Thingvolds Sogn; samt mod Vestsydvest til Erisfjordens Sogn af Næssets Præstegjæld i Romsdal. Det adskilles fra Sundalen ved den inderste Deel af Sundalsfjorden, og ved den paa vestre Side af denne opgaaende Vikefjeldets Region, samt ved de paa østre Side opgaaende Virumdalsfjelde; fra Opdal ved Klethammerfjeldet, og Vandskjellet paa Eidet, som fører over til Storliddalen; fra Stangvik først ved Ulvundfjeldene og derefter ved en vilkaarlig Linie fra disse over til Ulvundalen til Flaanebbens Region, som derefter danner Grændsen til Hafdalen af Meisingsæteidet; fra Thingvold adskilles det ved nordre Ende af sidstnævnte Fjeldregion, og ved Balsnæsset, samt ved den mellemliggende Deel af Sundals- og Thingvoldfjorden; fra Erisfjordens Sogn ved Snehættens Hovedfjeldrække fra Balsnæssets Fjeldregion i Nord til Vikefjeldenes sydlige Ende, omtrent ligefor Gaarden Finsæt i Eikesdalen.

Størrelsen er omtrent 4¼ Qvadratmiil, hvoraf Ulvundeidets Sogn optager 1½ Qvadratmiil, og Folketallet i 1855 var 1291, nemlig i Ørendalens Hovedsogn 767, og paa Ulvundeidet 521. I 1825 var Folketallet i begge Sogne, som da kun udgjorde een Menighed, 394 Sjele. Forøgelsen er altsaa 397 eller over 44 pCt. Hvorledes denne Forøgelse stiller sig mellem Sognene indbyrdes, kan ikke nøiagtig oplyses, da man ikke har nogen særskilt tidligere Folketælling for Ulvundeidet; men der er al Anledning til at antage, at den største Deel deraf falder paa Ørendal, der befinder sig i en forholdsmæssig særdeles heldig Stilling, medens Ulvundeidet kun lidet har vundet ved Forandringen (see mere herom under Ulvundeidets Sogn).

Matriculskylden var i 1840: i Ørendalen 139—3—21; og paa Ulvundeidet 87—1—12; tilsammen 227—=—9.

Præstegjældets Hovedkirke staaer paa et af Brugene i Gaarden Huusby i Ørendalen, af hvilken Gaard et andet Brug er Præstegaard; Annexkirken staaer paa Gaarden Braaten i Ulvunddalen.

Præstegjældets Bestanddele ere:

a. Hovedsognet indbefatter begge Bredder af Sundalsfjorden, nemlig paa vestre Side fra Vikefjeldet til Balsnæssets Region og de fra Fjorden opgaaende Dalfører, Ørendalen, Kannedalen (Hjordalsgrænden) og paa østre Side Flaanebbens Fjeldregion.

b. Annexsognet indbefatter $2\frac{3}{4}$ Miils Længde af Ulvund- og Virumdalføret paa den anden Side af Virumdalens og Flaanebbens Fjeldregioner, fra hvilket Dalføre der kun paa eet Punct, ved Gaarden Opdøl, er Adgang til Fjorden, hvorfra den eneste Forbindelse mellem Sognene falder over en af de værste Fjordstrækninger i Amtet i en Længde af $\frac{5}{8}$ Miil.

Enhver af Præstegjældets Bestanddele hører saaledes til forskjellige Landskaber, med hvis øvrige Dele de have naturligere og bedre Forbindelseslinier, — saaledes nemlig, at Ørendalens Sogn hører til samme Landskab som Eidsørens og Meisingsætvaagens Bygdelage af Thingvolds Sogn, hvortil der, uden at regne en Landeveistrækning, fører en forholdsmæssig tryg Søvei af $\frac{7}{8}$ Miils Længde til Skydsskiftet Fjøseide, eller af $\frac{5}{8}$ Miil, til oftnævnte Hafdal, — hvor den thingvoldske Hoved-Bygdevei begynder, — medens Ulvundeidet har Landevei af neppe $1\frac{1}{2}$ Miil fra øverste Gaard i Dalen til Bunden af Ulvundfjord, hvor Sognekirken burde staae og i Fortiden har staaet; og derfra er endvidere practicabelt Veiterrain ud over Halvøen, om man vil, $\frac{3}{4}$ Miil lige til Gaarden Næs, $\frac{1}{4}$ Miil fra Stangvik Kirke og Præstegaard, eller, om man heller vil, $\frac{3}{8}$ Miil til Gaarden Rokheim ved Stangvikens Indre, $\frac{1}{4}$ Miil ligeover Gaarden Qvande, hvor Stangviks Kirke og Præstegaard vilde have deres rette Plads. See nedenfor under Ulvundeidets Sogn og Stangviks Sogn, Landskabsinddelingen S. 206 No. 2 og 208 No. 7.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Om Fjeldene henvises til Fogderiet og ligesaa om Thingvoldfjorden, eller som den her kaldes, Sundalsfjorden.

Elve og Ferskvande.

a. Øxendal.

1. Øxendalselven udspringer af et Ferskvand paa Snehættens Hovedfjeldrække ved Grændsen af Eikesdalen eller bestemtere ved Eikesdalsvandets øvre, sydligste Deel, og gjennemstrømmer i nordøstlig Retning Øxendalen, indtil den falder ud i Øxendalsbugten ved den lille Gaard Øxendalsøren, noget nedenfor Kirken og Præstegaarden. Omtrent 1½ Miil lang. Den optager 2de Bielve fra sydøstre Side, som ligeledes have deres Udspring fra Ferskvande i Vikefjeldsregionen paa Grændsen af Lilledalen i Sundal, og hvoraf den største og sydligste kaldes Gauldalselven; samt en tredie Bielv paa nordre Side, som kommer fra Skjortens Fjeldregion, og gjennemløber en stor Sæterdal, indtil den styrter ned fra Fjeldregionen forbi Gaarden Ersstad og falder i Hovedelven noget nedenfor Præstegaarden.
2. Hjordalselven, ½ Miil lang, nedstrømmer fra Kannedalseidet gjennem den saakaldte Hjordalsgrænd, og falder i Fjorden noget søndenfor Balsnæsset.

b. Paa Ulvundeidet.

3. Den lille Opdølelv ved Gaarden Opdøl maa uagtet dens Ubetydelighed nævnes, fordi det lille Dalføre danner Opgangen til Ulvundalen.
4. Ulvundelven er allerede omtalt i 1ste Afsnit, som en af Amtets Hovedelve. Den kommer fra Storliddalseidet ved Opdal, og danner i Virumdalen et Ferskvand, samt optager et vandrigt Tilløb fra nordøstre Side ved Gaarden Virum, efter hvilken Dalens øvre Deel har faaet sit Navn. Omtrent ⅜ Miil ovenfor Ulvundfjordens Bund gaaer den over den nuværende Sognegrændse ind i Stangvik.

§ 3. Bygdelage.

Øxendals Sogn maa paa Grund af dets Udstrækning og Beskaffenhed henføres til 2de Bygdelage. Den østre Side af Fjorden har kun een Gaard, Flaa, beliggende ligefor Bugten, og derfra til oftnævnte Hafdal i Thingvold er Fjeldsiden, som styrter brat ned mod Fjorden, ubeboet paa en Længde af ½ Miil.

1. Øxendalens Bygdelag, Sognets Hovedbestanddeel, med 20 Gaarde og 34 Opsiddere og med nysnævnte Flaa 21

Gaarde og 35 Opsiddere, blandt hvilke Gaarde maa nævnes:

Flaa paa Fjordens Østside ved Foden af Flaanebben indenfor en Holme, som ved et lavt Eide er forbundet med Fastlandet, 4—1—8, med 1 Opsidder.

I Ørendalen paa søndre Side af Elven: Jonstad, 1—3—6, Ødebrug, øverst i Dalen; Brandstad, 6—=—2, med 2 Opsiddere, 1⅓ Miil fra Fjorden. Herfra er Opgang over Vikefjeldenes Region. Over 2de Affatser naaer man i ½ à ¾ Miils Afstand en Fjeldhøide, Kleiva kaldet, der adskiller fra Sundal. Fra bemeldte Kleiva skal Afstanden til Amtsgrændsen mod Lesje være 2 Mile og Fjeldet temmelig fladt; og man bekræfter her, hvad ogsaa Eikesdølerne i Romsdal paastaae, at Amtsgrændsen gaaer mellem de 2de Aursjøer, hvor der forklares at være opsat et Delemærke. Skrondal, 7—3—8, med 2; Sæter, 8—1—21, med 2; Smedstad, 6—2—=, med 1; Huusby, 18—4—17, med 7 Opsiddere, ved Bugten. En Deel af denne Gaard, stor 3—1—22, er Præstegaard, og paa den anden Deel staaer Sognekirken. Ørendalsøren, =—=—14, med 1 Opsidder, ved Elvens Udløb, Skydsskifte.

Paa nordre Side af Elven:

Engen, 1—4—21, Ødebrug, ¼ Miil nedenfor Brandstad, Fursæt, 5—4—=, med 2; Børsæt, 11—1—22, med 2; Skjølsæt, 9—4—19, med 3; Erstad, 6—1—18, med 1, neppe ⅛ Miil fra Elvens Udløb, og hvorfra haves en temmelig steil Opstigning til Erstaddalen langs dens Elvedrag.

Fra fornævnte Gaard Huusby gaaer Fjeldrækken ⅛ Miil ud langs Bugtens søndre Side og danner et Næs, kaldet Benæsset ligefor Gaarden Flaa. Længere Syd er endnu et Par andre Næs, hvoraf det sydligste er Svinbjerget, som danner Sognegrændsen omtrent lige overfor Opdøl paa Ulvundeidet. Indenfor disse Næs gaaer en Fodpassage op til Havnegangene, og, om man vil, til Vikengaardene ved Sundalsfjordens Indre; men ellers gaaer en Kløvvei fra Smedstad i kortere Retning over til Lilledalen, ad hvilken Passagen til Sundals-Øren og Sundals Præstegaard neppe kan være over ½ à ¾ Miil. Men Sovejen fra Ørendalsøren til Sundalsøren er i Skydsen ansat til 1 Miil, hvilket maaskee er lidt mere, end den virkelige Afstand, men saavel paa denne Be-

stemmelse, som paa Bestemmelse af Søveien til Opdøl, ⅝ Miil, har Farvandets Beskaffenhed havt nogen Indvirkning.

Paa nordre Side af Orendalsbugten gjør Landet en langsommere Bøining til Melkhelstranden; og her gaaer Skydstouren til Fjøseide, ⅞ Miil, eller til Eidøren, 1¼ Miil.

2. Melkhelstrandens og Hjordalsgrændens Bygdelag. Dette Bygdelag, som er Foden af Sjortens Fjeldregion, adskilles fra Bugten ved Grytnæsset, som dog ikke er af værre Beskaffenhed, end at man er ifærd med at lægge en Vei derover. Her er 7 Gaarde med 12 Opsiddere, som forhen tilhorte Thingvold Præstegjæld. Blandt Gaardene maa mærkes:

Store Melkhelle (udtales Melkel), 8—2—17, med 3, Lien, 5—9—7, med 2; Øvre Hjordal, 5—3—8, med 2; Nedre Hjordal, 6—1—14, med 2 Opsiddere. De 2de sidstnævnte Gaarde tilligemed Lien danne den egentlig saakaldte Hjordalsgrænd. Strax nordenfor denne Grænd haves Valsnæsset, som paa denne Side danner Grændsen mod Eidsørens Bygdelag.

3. Ulvundeidets Sogn bestaaer blot af et eneste Bygdelag med 15 Gaarde og 25 Opsiddere, hvoraf Opdøl, 7—4—16, med 1 Opsidder, Skydsskifte, ligger ved Fjorden i den omtalte lille Dal, som fører op til Ulvund-Dalen, medens alle de øvrige ligge i Hoveddalføret paa begge Sider af Elven paa en Strækning af omtrent 1 Miil.

Ulvunddalen stiger langsomt og jevnt for en stor Deel med store Flader især paa Elvens Vestside. Den øverste Halvdeel deraf, omtrent 1½ Miil, benyttes kun til Havnegange og Sæterdrivt, ikke blot af Dalens egne Beboere, men ogsaa af Sundøler og Todøler, medens den nederste Deel, ⅝ Miil, som allerede meldt, tilhører Stangvik. Sognets Beboere ere saaledes ved den kirkelige Ordning adskilte fra deres naturlige Forbindelser, og Følgen heraf spores i den svage Beboelse, uagtet her er deilige dyrkbare Marker og Skov. Det er i denne Henseende ganske mærkeligt, at her i 1859 efter velvillig Meddelelse fra Sognepræsten, kun var 63 skolepligtige Børn, medens Hovedsognet havde 125, og deraf Melkhellestranden og Hjordalsgrænden 46. Blandt Gaardene er, foruden ovennævnte Opdal, at mærke: Sætergaardene Indre-Dalen og Dalen, og nedenfor disse Dalsbø, øverste beboede Gaard, 6—3—22, i 2de Brug, hvoraf dog det ene lige-

ledes benyttes til Sæter, Virum, 6—=—16, med 2, Bjørsæt, 13—2—8, med 2; Valsæt, 7—4—23, med 2; Vidsæt, 5—1—20, med 2; Aarammen, 6—=—3, med 2; Rødsæt, 5—2—10, med 2; Store og Lille Braaten, 3—4—10, og 3—3—31, hver med 1 Opsidder. Her staaer den nye Sognekirke. Mo, 5—2—23, med 1, og Gjerdsvold, 6—3—10, med 2 Opsiddere.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

Begge Sogne ere, som allerede antydet, godt og især for Qvægavl rigt udstyrede, og Opgaverne over Foldigheden af Kornsæden ere mærkelig høie. Ogsaa antages det, at Landbruget i det Hele her staaer over hvad der er almindeligt i Amtsdistrictet. Saavel Have= som Engdyrkning er indført, om end endnu ikke kommet langt ud over Begyndelsen. Fra Opdøl og Huusby gaaer Havefrugter til Christiansund og det ikke blot af Frugttræer.

I 1855 var Udsæden:

	Hvede.	Rug.	Byg.	Blandk.	Havre.	Potetes.
I Ørendal.	⅛ Tde.	2½ Tde.	30½ Tde.	12½ Tde.	346 Tdr.	216 Tdr.
Paa Ulvundeidet.		3½ —	24¾ —	67⅛ —	153 —	166 —
Tilsam.	⅛ Tde.	6 Tdr.	55 Tdr.	80 Tdr.	499 Tdr.	338 Tdr.
og Foldigheden er opgivet til		12	10	10	12	10
Sandsynlig Avl	1½ Tde.	72 Tdr.	550 Tdr.	800 Tdr.	5980 Tdr.	3820 Tdr.

altsaa en Avling, som maa levere et betydeligt Overskud over Behovet, selv om det antages, at de opførte Foldigheder ere for høit ansatte.

Qvægholdet

var i 1855:

I Ørendal	81 Heste	731 Storqv.	1995 Faar	172 Gjeder	36 Sviin.
Paa Ulvundeidet	64 —	560 —	1397 —	143 —	33 —
Tilsam.	145 Heste	1291 Storqv.	3392 Faar	315 Gjeder	69 Sviin.

Rogt og Stel ere gode og tildeels fortrinlige; og Slagt og Smør samt levende Creaturer herfra gjøre Lykke i Christiansund, hvor de endnu indbefattes under Navn af sundalske Qvægproducter.

Skovdrivt.

Begge Sogne have saavel Løv= som Furuskov til Huusfornødenhed samt noget til Salg.

Bergverksdrivt finder ikke Sted.

Binæringer.

Fabriker eller andre Industrieanlæg og Haandverksdrivt som selvstændig Næring findes ikke; men Huusfliden er god og Ørendals Almue staaer i megen Anseelse i Districtet. For nogle Aar siden indsneg sig der dog nogen saakaldet religiøs Gjæring; men det antages, at den har lagt sig.

Salt= og Ferskvandsfiskerie falde rigeligt; men er dog blot Binæring. — Pottemager=Leer haves paa Opdøl.

§ 5. **Veie og Postvæsen.**

Her er ingen Hovedvei; men af Bygdeveie haves:

I Ørendalen: Fra Ørendalsøren til Brandstad 1 Miil og 2042 Alen; over Melkhellestranden $\frac{5}{8}$ Miil og paa begge Sider af Hjordalsgrænd $\frac{3}{8}$ Miil, tilsammen . . . $2\frac{1}{8}$ Miil.

Paa Ulvundeidet: Fra Opdøl til Stangviksgrændsen 12,427 Alen og fra Mo til Dalebø i Virumdalen 8,374 Alen, tilsammen . . . . $1\frac{1}{8}$ —

I Alt . . $3\frac{1}{4}$ Miil.

Postaabnerie haves paa Opdøl i en Bipostlinie, som fra Stangvik gaaer over Ulvundeidet og gjennem Sundal til den trondhjemske Christianiapostlinie ved Aune i Opdal.

XXV.

Sundals Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, Bestanddele samt kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld grændser mod Syd til Lesje Præstegjæld, mod Øst til Opdal, mod Nord til Ulvundeidets Sogn, mod Vest til Ørendalens Sogn og mod Sydvest til den øverste Deel af Eikesdalen i Næssets Præstegjæld.

Det adskilles fra Lesje og Eikesdalen ved Snehættens Fjeldgruppe og den Hovedarm af denne, som ender med Stemsheſten; fra Opdal ved den fra Snehættens Fjeldgruppe udgaaende opdalske Fjeldgreen mellem Driva-Elven og Gruvedals-Elven og derefter paa en kort Strækning paa den anden Side af Graa-Ora ved Klethammerfjeldet; fra Ulvundeidet ved de fra Klethammerfjeldet udgaaende Virumdalsfjelde til det Indre af Sundalsfjorden. Med Ørendal staaer det i Forbindelse ved det Indre af Sundalsfjorden, men adskilles derfra ved Vikefjeldene.

Med Hensyn til Præstegjældets Fladeindhold bemærkes, at det hos Kraft, medens Ørendal og Ulvundeidet henhørte dertil, er angivet til 15 à 16 Qvadratmiil; og saaledes skulde, da Ørendal og Ulvundeidet er beregnet til 4¼ Qvadratmiil, det nuværende Sundals Præstegjæld være omtrent 11 Qvadratmiil; men dette er rimeligviis for meget. Begge Præstegjælde tilsammen kunne neppe udgjøre mere end 13½ Qvadratmiil, og heraf optager Sundalen omtrent 8¾ Qvadratmiil.

Folkemængden fandtes ved Tællingen af 1855 at være i Hofs Hovedsogn 1058 og i Romfog Anner 1131, tilsammen 2188. I 1825 var den respective 776 og 894, tilsammen 1670; Forøgelsen altsaa 218 eller 31 pCt.

Den nuværende Befolkning udviser altsaa endnu kun 250 Mennesker for Qvadratmilen; men herved er at mærke, at det egentlig beboede Areal neppe kan anslaaes til stort over 1¼ Qvadratmiil, og, om man end henregner de vidtstrakte Havnegange og Sætere dertil, saa faaer man dog neppe over 4 à 5 Qvadratmiil. Det maa erindres, at man her befinder sig midt inde i en af Rigets høieste Fjeldregioner, nordenfor 62° nordlig Bredde.

Hofs Kirke er en gammel forfalden Kors-Kirke, beliggende paa Præstegaarden ⅛ Miil fra Fjorden. Romfog Annerkirke er en vel vedligeholdt ottekantet Kirke paa Gaarden Romfog.

Præstegjældets Matriculskyld udgjorde efter Matriculen af 1840 . . . . 413—1—»
men er ved Henlæggelse dertil af 3de Smaagaarde fra Opdal forøget med . . . . „—3—4
altsaa nu 413—4—4

Præstegjældet udgjør et Formandskabsdistrict og et Skole- og Fattigcommissionsdistrict med en fast Skole og 3 andre Skole-

lærere. Ligesaa danner det et særskilt Thinglag, men i Forening med Ørendal et Lehnsmandsdistrict.

Præstegjældets Bestanddele ere:

a. Sundalen, som i en Længde af omtrent 3 Miil og sydøstlig Retning gaaer op fra Sundalsfjordens Indre til Graa-Ora-Svælget ved Klethammerfjeldet, hvor Høiden over Havfladen er omtrent 800 Fod, og som i hele dens Længde er nogenlunde sammenhængende beboet, tildeels paa begge Sider af den nedstrømmende Sundalselv. Denne Dal er imidlertid neppe nogensteds over ¼ Miil bred, og kan vel ikke ansees at have større Gjennemsnitsbredde end ⅛ Miil.

b. Den ligeledes fra Sundalsfjordens Indre, men fra dens sydligste Bund i omtrent 3 Miles Længde til Taarbuvandet opgaaende Lilledal, som gjennemstrømmes af Lilledalselven, men hvoraf imidlertid kun den nederste omtrent ¾ Miil lange Strækning er beboet.

c. Den fra Sundalens øverste Deel omtrent 2½ Miil mod Syd til Gruvedalstinden opgaaende Gruvedal, som gjennemstrømmes af Gruvedalselven, men hvoraf kun den nederste Deel, indtil omtrent ⅝ Miil, er beboet, hvor desuden den lille beboede Sidedal, Svisdal, gaaer op i vestlig Retning, omtrent ½ Miil.

d. Den fra Sundalen omtrent 1 Miil fra Fjorden opgaaende Grødal, som først har sydlig Retning, men strax bøier mod Sydøst næsten parallelt med Hoveddalen i henved 1½ Miils Længde til de Fjeldhøider, som begrændse den nederste beboede Deel af Gruvedalen. Denne Dal er gjennemstrømmet af Grødalselven, men er ikke beboet uden forsaavidt, at der ved bemeldte Vielvs Udløb i Hovedelven ligger en Gaard, som dog regnes til Hoveddalens Beboelse.

e. Forøvrigt bestaaer Præstegjældet af de til disse Dale heldende Fjeldsider af den opdalske, sundalske og Vikefjeldenes Region, som ere omtalte under Fogderiet S. 198 og 199 litr. b No. 2. I disse Fjeldregioner er der udstrakte Havnegange langs med Vasdragene lige til Lesjegrændsen, men de Fjeldrækker, som hæve sig paa begge Sider af Sundalen fra Kalken og Hofsnebben lige til Opdalsgrændsen ere næsten ubestigelige for andre Dyr end Gjeder.

Forøvrigt ere Præstegjældets Grændser aldeles de samme, som Landskabets; men det gamle Sundals Skibrede indbefattede

noget mere, nemlig begge Bredder af Sundalsfjorden ud til Gaarden Flaa og Grytnæsset i Ørendal, hvorfra Thingvallar Skibrede begyndte.

§ 2.

Med Hensyn til Fjelde, Fjorde, Elve og Ferskvande er her Intet at foie til hvad der i 1ste Afsnit om Amtet S. 91 er forklaret om Thingvoldfjorden og S. 103—105 om Elvene, samt paa de her umiddelbart foran citerede Steder i 2det Afsnit om Fjeldene. Vistnok styrter forskjellige smaae Strømme ned i Hoveddalen fra Fjeldsiderne og det tildeels saaledes, at de vælde umiddelbart ud af Fjeldvæggen; men at opholde sig ved Saadant vilde kun være paa sit Sted i en Præstegjældsbeskrivelse. Derimod gjøres følgende Bemærkning om Præstegjældets Udseende.

Præstegjældets Dal- og Fjeldstrækninger have adskilligt tilfælleds med Dalstrækningerne og Fjeldene i Grytens Præstegjæld i Romsdal, og derfor har man ofte forsøgt at anstille Sammenligninger mellem dem. Saaledes kan den her i Syd opgaaende Gruvedal siges at svare til Ulvaadalen i Romsdal, Grødalen til Vermaadalen og Lilledalen paa en Maade til Isterdalen, ligesom Hoveddalene have det tilfælleds, at de ikke forend i 3 Miils Afstand begynde at hæve sig noget mærkeligt over Havfladen. Men ved Sundalen gjøre Fjeldene et vældigere Indtryk, forsaavidt nemlig, som de paa begge Sider fremstille sig som jevnt fortløbende colossale Masser langs Dalens hele Længde med en saadan Hoide og afrundret Form, at man kun hist og her kan faae Øie paa de øverste Toppe eller Rygge. I Raumadalen derimod er der noget mere Afverling formedelst Fjeldvæggenes Ujevnhed, der giver dem Udseende af at være revne fra hinanden ved en voldsom Sprængning af Jordskorpen. Der er derfor i Raumadalen mere Afverling; i Sundalen derimod mere Eensformighed. Imidlertid er denne Eensformighed ikke trættende, og derfor antager Forfatteren, at de Fleste ville være tilboielige til at give Sundalen Fortrinet, naar der spørges om hvilken af dem, der skulde ansees for den skjønneste.

De have ogsaa det tilfælleds, at de begge ere udsatte for Sneskred, dog Sundalen mest, just formedelst den mere afrundede

Form af Fjeldvæggene. Derimod er Raumadalen mere udsat for Steenskred.

Ogsaa med Hensyn til Elvene er der nogen Lighed; men Sundalselven er dog voldsommere, som Følge af den større Vandmasse, og den har derfor ofte gjort smaae Indbrud paa de tilstødende Elvebredder.

§ 3. Bygdelage.

Præstegjældet er deelt saaledes mellem dets 2de Sogne, at den nederste Halvdeel af Sundalen tilligemed Lilledalen og BreddERNE af Fjordens Indre høre til Hovedsognet, medens Hoveddalens øvre Halvdeel tilligemed Gruvedalen høre til Anneret.

Beboelsen i hvert af disse Sogne henhører til følgende Bygdelage:

a. I Romsog Sogn.

1. Gruvedalens Bygdelag. De øverste $1\frac{1}{2}$ Dele af Dalen er formedelst dens høie Beliggenhed ikke beboet, men indeholder vidtstrakte Græsgange besatte med Sæterstøler. Men $\frac{1}{2}$ Miil ovenfor Sundalen samles Vasdragene fra forskjellige Sider ligesom til et Centrum, og her ligge 6 for det Meste smaae Gaarde med 8 Opsiddere, hvorefter Beboelsen ophører; men nedenfor er 2de Gaarde med 2 Opsiddere paa hver sin Side af Elven ved dens Forening med Drivaelven. De vigtigste af disse Gaarde ere:

   paa østre Side: Øvre Næsja, 3—=—15, med 1 Opsidder, ved Elvenes Sammenløb; Jønstad, 3—=—8, med 1 Opsidder, ved Repdals- og Jøndalselvenes Sammenløb, tilligemed Ødegaarden Gruvedal og det lille Brug Roymoen ved Gruvedalselven;

   paa vestre Side: Hafsaas, 1—4—23, med 3 Opsiddere; Svisdal, 5—2—2, og Sveen, 2—1—6, med 1 Opsidder, alle i Svisdalen og nærved Svisdalselvens Sammenløb med Grnvedalselven omtrent ligeoverfor de ovennævnte 6 Gaarde; — samt Hjælmo, 2—1—6, med 1 Opsidder, ved Gruvedalselvens Forening med Drivaelven.

2. Graa-Oras Bygdelag. Hertil henregnes 8 Gaarde med 9 Opsiddere ved Sundalselven efter dens Indtrængen i Amtet fra Graa-Ora i vestlig Retning til dens Forening med Gruvedalselven, omtrent $\frac{3}{8}$ Miil fra Amtsgrændsen. Volde (rigti-

gere Vollan), 4—=—20, med 2; Ligjæld, 4—2—11, med 1; Gjøgra, 9—3—18, med 2 Opsiddere, Skyds= og Postskifte.

3. Romfog Bygdelag eller den største Deel af Sognet, nedenfor Elveløbets forandrede Retning mod Nordvest. Dette Bygdelag indeholder 20 gode og for det Meste store Gaarde med 38 Opsiddere, og kan formodentlig ansees for den i Forhold til Størrelsen bedste Deel af hele Præstegjældet. Det strækker sig langs Elvens Svingninger i en Længde af omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil til Sognegrændsen, og her har Dalen tildeels noget større Brede end nedenfor. De vigtigste Gaarde ere:

paa søndre Side: Hjælle, 6—=—2, med 1; Bjørbæk, 7—=—=, med 1; Mosgjerd, 20—3—10, med 4; Ørsund, 6—1—5, med 1 Opsidder. Her er en Bro over Elven, lagt paa een Plankebue. Nordre Næsja, 9—4—6, med 1; Moen, 5—2—15, med 1; Tofte, 9—1—6, med 2; Flatvad, 17—4—12, med 4 Opsiddere;

paa nordre Side: Graveim (Grefheim?), 26—3—15, med 9; Otheim, 6—3—3, med 2 Opsiddere, ved Udløbet af den omtalte Elv; Romfog, 10—1—10, med 2, hvor Kirken staaer. Snova, 11—1—12, med 2, Skydsskifte; Fale, 16—=—10, med 2; Gjekling, 2—4—20, med 2; Røhjæld, 5—1—13, med 1; Bjørnhjæld, 6—1—15, med 1 Opsidder.

b. I Hofs Sogn.

4. Sundalsørens Bygdelag, eller den Hovedsognet tilhørende Deel af Hoveddalen. I dette Bygdelag er 15 for det Meste store Gaarde med 33 Opsiddere og Strandstedet Sundalsøren, „—2—6, med 2 Opsiddere samt 2 Landhandlere, og har et Indvaanerantal af 125 i 35 Huusholdninger og 33 Boliger. Blandt Gaardene, som for det Meste ligge paa nordre Side af Elven, maa mærkes: Hoaas, 16—1—12, med 2 Opsiddere, Skydsskifte; Torske, 10—2—21, med 3; Grødal, 12—4—21, med 3 Opsiddere, paa søndre Side af Elven, nederst i den omtalte Sæterdal, der aabner sig paa sydøstre Side af Fjeldet Kalfonna, henved 1 Miil fra Fjorden. Løken, 13—2—20, med 2; Vennevold (Vinjarvold), 12—3—12, med 3; Mæle, 16—=—3, med 4; Furu, 24—2—13, med 4; Sande, 9—=—23, med 1; Hofs Præstegaard, 5—1—=, en god og letvind Gaard; Aakre, 14—3—15, med 4 Opsiddere.

5. Lilledalens og Sundalsfjordens Bygdelag med 8 Gaarde og 13 Opsiddere. Paa østre Side af Elven ligge følgende: Trædal, 10—3—4, og Lilledal, 3—4—1, med Opsiddere. Paa vestre Side: Lindsæt, 2—4—19, med 1; Harstad, 4—=—6, med 1; og Sjølseng (Selseng), 3—1—10, med 1, tilsammen 5 Gaarde med 9 Opsiddere. Ved Fjorden ligger Viken, 8—2—4, med 4 Opsiddere, i østre Lid af Svinbjerget ligeoverfor Sundalsøren, paa vestre Side af den her i Syd til Vest afbøiende inderste Deel af Sundalsfjorden, som her er henved $\frac{3}{8}$ Miil bred og faaer Udseende af at være et lille Indhav, men som af og til oprøres meget voldsomt især ved den saakaldte Trædalsvind.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

Som allerede forklaret i 1ste Afsnit antages Muldjorden at hvile paa Grundlag af Leer hele Sundalen med Undtagelse af en Strækning af $\frac{1}{4}$ Miils Længde, omtrent 1 Miil op fra Fjorden. Herved maa imidlertid bemærkes, at Leerjorden i hiin nedre Deel ligger meget dybt, saa at Agerlandet i Virkeligheden er sandblandet Muld, hvilende nærmest paa grov Aur; men det er meget frugtbart, og paa de for største Delen flade Strækninger er Dyrkningen meget let. I den øvre Deel af Dalen, i Romfog Sogn, befinder den faste Leerbund sig nærmere ved Overfladen. Af og til tager Sæden Skade af Tørke formedelst den stærke Varme mellem Fjeldene, naar Regnveir udebliver for længe; og man er endnu ikke kommet saavidt, at man har optaget Ager- og Engvanding, uden paa ganske enkelte Gaarde, hvor Engvanding er indført. I det Hele har man hidtil ikke skjænket Jordbruget den fornødne Opmærksomhed, men gjort Qvægdriften til Hovedsyssel. I den sidste Tid er imidlertid nogen Forbedring indtraadt.

I 1855 var Udsæden:

Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
1 Tde.	35 Tdr.	463 Tdr.	132 Tdr.	464 Tdr.	590 Tdr.

Den opgivne Foldighed paa samtlige Sædearter var 7; men her kan ganske godt anvendes Middelfoldigheden for Fogderiet efter Femaarsberetningen, som den mindste Maalestok:

12 Fold	9	8	7	9

hvorefter den sandsynlig Avl, foruden af Hvede bliver

420 Tdr,	1449 Tdr.	2056 Tdr.	3308 Tdr.	5310 Tdr.

At en saadan Avling er mere end tilstrækkelig for Behovet, trænger ikke til Forklaring, og det har længe været Tilfældet, at Sundal og Ørendal har afsat Kornvarer til Opdal og Indlandet.

Forøvrigt bemærkes, at i Romfog Sogn er Bygsæden aldeles overveiende. Udsæden var der 298 Tdr. Byg og 120 Tønder Blandkorn samt 22 Tønder Rug, medens der af Havre kun var udsaaet 83 Tønder.

Rodfrugtavl kan ikke siges at finde Sted, uagtet Kaalrabi vistnok dyrkes her som allevegne; Havedyrkning ei heller, uden forsaavidt at Frugtræers Dyrkning allerede længe har fundet Sted paa enkelte Gaarde, saa at Afsætning især af Kirsebær til Christiansund ikke er ringe, navnlig fra Hoaas, Flatvad og Fale, hvilke ogsaa udmærke sig ved en bedre Drivtsmaade og større Opmærksomhed paa Jordbruget i Almindelighed.

Liin dyrkes paa hver Gaard; Hamp paa enkelte; men Humle ikke, uagtet den voxer vildt i Fjeldsiderne.

Qvægavl.

Engdyrkning kan ikke siges at finde Sted uden ialfald paa enkelte Gaarde, hvor ogsaa Engvanding er optaget. Man stoler paa de ypperlige Fjeldhavne og Markeslaatterne i Fjeldene og vanskjøtter Bømarkerne, hvis Pleie man ikke synes endnu at trænge til, og som man udpiner med Vaar- og Høstbeitning.

Men Qvægholdet er her som i Ørendal betydeligt, ikke saa meget ved Antal, hvori de søndmørske Bygder have Overvegt, som ved bedre Rogt og Pleie i bedre og større Fjøse, hvoraf har fulgt at Racen af Storqvæg er større. Ogsaa Stellet udmærker sig ved Reenlighed og større Omhu, saa at man herfra faaer de meest velsmagende Varer af disse Artikler, hvilke finde Afsætning deels i Christiansund, deels i Trondhjem.

Ogsaa Hesteracen er god. Deres Sommerhavne ere i de høiere Fjeldregioner, hvor Storqvæget ikke trives. Endnu høiere op søger Faar og Gjeder, om hvilke dog intet er at mærke, uden at man paa Fale har en bedre Faarerace end ellers.

I 1855 var Qvægholdet:

228 Heste; 1992 Storqvæg; 3320 Faar; 1068 Gjeder; 252 Sviin.

Skovdrivt.

Af Furuskov haves ikke til Fornødenhed, saa at man maa kjøbe det Manglende fra Opdal; men saa har det ikke været i Fortiden. Paa Gaarden Svisdal i Gruvedalsbygden haves i Stuen et gammelt Bord, bestaaende af en eneste Planke, som er 12 Alen lang og 5 Tommer tyk, med en Bredde af 1¼ Alen i den ene Ende og 1½ Alen i den anden.

Bergverksdrivt finder ikke Sted; men her er, som allerede omtalt under Fogderiet, Chrommalm i Gruvedalen og desuden ogsaa Klæbersteen, som benyttes til Gryder, Kjedler og Bagsteheller.

Med Hensyn til Fiskerie kan bemærkes, at Sommersild af og til indfinder sig, men kun i ringe Mængde. Derimod er Laxefiskeriet af stor Vigtighed. Laxen gaaer opad Elven lige op i Opdal. Forøvrigt drives ikke Ferskvandsfiskerie uden meest som Fornøielse, hvilket ogsaa er Tilfældet med Jagt, især efter Reensdyr i den sundalske Fjeldregion.

Industrieanlæg haves ikke og Haandverksdrivt som selvstændig Næring drives ei heller.

Huusfliden kan neppe roses. Man mangler ogsaa den Sands for at anvende Vinteraftenerne til nyttige Smaaarbeider, f. Ex. Træskjærerie, som udmærker Nabobygden Opdal. Sagen er vel den, at man ikke finder nogen Fornødenhed i at lægge Vind paa Saadant, og i Forbindelse hermed staaer rimeligviis den Uorden i Levemaade, som dette Præstegjælds Almue saa længe og med Grund har været dadlet for og det endog fra Thingvold, der dog ialfald med Hensyn til Løsagtighed ikke har stort at lade Sundalen høre uden at have saa meget at undskylde sig med, og som neppe tidligere end Sundal vil vende sig til bedre Orden.

Handel og Skibsfart drives af 2de Landhandlere paa Sundalsøren.

§ 5. Veie og Postvæsen.

a. Hovedvei fra Sundalsøren til Opdalsgrændsen i Graa-Ora, oparbeidet som Bygdevei, men i 1858 erklæret som Hovedvei, omtrent . . . . 3½ Miil.

b. Bygdeveie:

1. Fra Færgestedet ved Otheim til Hafsaas i Gruvedalen . . . . 1⅞ --

Lateris . . 5⅛ Miil.

	Transport	$5\frac{3}{8}$	Miil.
2. Fra Svisdalsbro til Jonstad	. . . . . .	$\frac{1}{4}$	—
3. „ Sundalselven omtrent ligefor Hovedkirken opad Lilledalen, 13,000 Alen eller henved	. .	$\frac{3}{4}$	—
	I Alt	$6\frac{1}{8}$	Miil.

Præstegjældet gjennemstryges af en Bipostlinie fra Stangvik til Aune i Opdal med Postaabnerie paa Surendalsøren.

Ved ovenmeldte Hovedvei maa erindres, at Sundals-Communen hverken har sparet paa Arbeide eller Udgivt for at bringe den i ønskelig Orden som Bygdevei og deriblandt endog opført en Bro, bestaaende af en Plankebue over Elven ved det forrige Ørsunds Færgested, men at der endnu hefter flere Mangler ved den, især ved Gaarden Gjekling og ved den saakaldte Gjørakringen ligefor Gruvedalselvens Udløb i Hovedelven, hvor det noget nær er livsfarligt at passere. Disse Mangler kunne nu vistnok uden stor Vanskelighed afhjælpes; men værre er det med denne Veis Fortsættelse gjennem Graa-Ora og opad Opdalen. Den nuværende Bygdevei opad Opdalen stiger nemlig strax opad langs Enden af Klethammerfjeldet til en betydelig Høide langs med farlige Præcipicer og gjør en stor Bue imod Nord, istedetfor at den maatte kunne lægges langs med Elvebredden paa den søndre Side i en nogenlunde lige Linie indtil den paa et beleiligt Sted atter kunde føres over Drivaelven og forenes med Trondhjems- og Christianiaveien ved eller søndenfor Aune. Den nuværende Bygdeveilinie i Opdal er noget nær aldeles utjenlig som Færdselsvei, og kan ikke uden Skade for Statens Interesser bibeholdes fra saa productive Districter, som Præstegjældene Ørendal og Sundal, uden at tale om Kjøbstaden Christiansund og Stangviks Sogn.

XXVI.

Stangviks Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Matriculskyld, Bestanddele kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld grændser mod Sydøst til Opdals Præstegjæld, mod Nordøst til Præstegjældene Surendal og Aure; mod

Nordvest til Edø Præstegjæld, mod Sydvest til Fredø Sogn samt Præstegjældene Thingvold og Ørendal.

Størrelsen er hos Kraft angivet til $7\frac{1}{4}$ Qvadratmiil, hvilket maaskee dog er noget for høit, skjønt Længden fra Opdal til Tusterfjorden er over $5\frac{1}{2}$ Miil, og Breden intetsteds mindre end 1 Miil, men i Almindelighed $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ Miil.

Folketallet var i 1855: i Stangviks Hovedsogn 2,353
og i Halse Annexsogn 2,006

Tilsammen 4,359

I 1825 var Folketallet respective 1711 og 1469, tilsammen 3,180. Forøgelsen altsaa 1179 eller omtrent 37 pCt., og det omtrent ligelig i begge Sogne, dog noget større i Hovedsognet.

Matriculskylden i 1840 var i Stangviks Sogn 416—4—21 og i Halse Sogn 335—3—14, altsaa tilsammen 752—3—11.

Præstegjældets Bestanddele ere:

Omgivelserne om Halsefjorden, Stangvikfjordens Hovedbasin, Stangviken, Todalsfjord, Ulvundfjord og Meisingsætvaagen, med Undtagelse af en Strandstrækning ved Hovedbasinet og en anden ved Meisingsætvaagen, som tilhøre Thingvold, og disse Bestanddele kunne henføres til følgende Fjeldstrækninger:

1. Sydvestre Helding af Todalsfjeldenes Region fra Opdal til Surendalsfjorden.
2. Vestre Ende af Surendals Nordmarker og dens Forgreninger mellem Surendalsfjorden og Bøfjorden.
3. Vestre og nordre Helding af Hjelmens og Halsefjeldenes Region langs med Halsefjorden og paa begge Sider af Skaalevikfjorden ud til Tusterfjorden.
4. Østre Helding af den thingvoldske Fjeldrække fra Magnildbjerget til Flaanebben, eller som den her kaldes Kalbaken.
5. Nordlige Ende og østre Helding af Ulvundfjeldene fra Næsøen til Opdal.

Sammenholdes disse Bestanddele med den gamle Skibrede-Inddeling, saa findes det, at Præstegjældet indbefatter: den største Deel af Stangarviks Skibrede, nemlig med Undtagelse af nuværende Ulvundeidets Sogn, som i sin Tid formodentlig har været en Deel af den Menighed, der havde sin Sognekirke paa Gaarden Ulvund; og den største Deel af Hølsynyjar Skibrede, nemlig med Undtagelse af Tusteren, Stabben og en Deel

af Hendens Strand i Aure. Paa hiin Tid og langt hen i Tiden derefter henhorte ogsaa hele Surnadalens Skibrede under Stangviks Præstegjæld, ligesom Edø Skibrede under Aure, og det har rimeligviis været den sorte Døds Herjinger, som har foranlediget, at en Deel af Ulvunds Sogn er bleven henlagt til Sundal, ligesom hiint Odistrict til Aure, medens Resten af Hølsynyjar Skibrede forblev ved Stangvik. Sammenholdes Præstegjældets Omfang med den under Fogderiet opstillede Landskabsdeling, vil det findes, at det bestaaer af:

a. største Deel af Stangviks Landskab (see Pag. 208 Nr. 7), nemlig med Undtagelse af nuværende Ulvundeidets Sogn;
b. en Deel af Surendalsfjordens Landskab (see Pag. 209 Litra c og
c. en Deel af Halse eller Tusterfjordens Landskab (see Pag. 209 Nr. 10 Litra a.

For den, der ikke kjender de nedarvede Forholde, seer det ud, som om Bestanddelen Litra b. blot er forenet med Stangviks Sogn, for at Forbindelsen af Halse med Stangvik skulde falde mindre i Øinene som naturstridig; thi Afstanden mellem Sognekirkerne er 2 Miil Søvei langs ad Stangviks Hovedbasin og Halsefjorden.

Begge Sogne ere da ogsaa i vor Tid saa fuldstændig adskilte fra hinanden, at de aldeles intet have tilfælleds uden Sognepræstens Person. Som Følge heraf og da det paatrænger sig som en Nødvendighed, at ogsaa dette Foreningspunct maa ophæves saa snart skee kan, maa de ogsaa her særskilt beskrives, og der kunde vel ogsaa være Anledning til at udsætte Halse Sogns Beskrivelse til dets Tour som Landskabsdistrict, efterat Præstegjældene Rindal og Surendal ere behandlede. Men det vil findes rettest at holde sig i mueligste Grad til den bestaaende Præstegjældsordning.

Stangviks Sogn.

Dette bestaaer af Omgivelserne af Stangvikfjorden og dens Bifjorde sondenfor Arnæsset og Surendalsnæsset, samt det Indre af Bofjorden, og er omtrent 5 Qvadratmile, og har sin Sognekirke paa Præstegaarden Indre Stangvik ved Stangvikfjordens Hovedbasin. Kirken er en Korsbygning af Træ, opført i 1785. Sognet udgjør et særskilt Formandskabs- samt Skole- og Fattigcommissionsdistrict med 5 Skolelærere, ingen fast Skole, uden

forsaavidt, som den ene Skolelærer holder en saadan paa sin private Bolig, Gaarden Yttre Stangvik. Desuden har Sognet under 4de Jan. 1860 faaet en Capelkirke for Todalen paa Gaarden Qvænsæt.

Ligesaa udgjør Sognet et særskilt Thinglag, men har Lehnsmand tilfælleds med Halse Sogn, hvor Lehnsmanden boer, medens han dog har en Fuldmægtig i Stangvik.

§ 2. Fjelde, Fjorde, Elve og Ferskvande.

De Sognet vedkommende Fjelde og Fjorde ere de, som i § 1 ere nævnte under Nr. 2, 4 og 5, om hvilke henvises deels til Fogderiet, deels til 1ste Affsnit om Amtet, og deels til Thingvolds Præstegjæld, foruden at de blive nævnte nedenfor.

Af Elvene ere ligeledes omtalte Ulvund-, Todals- og Bævra-Elvene i 1ste Affsnit Pag. 105—106 og 107. Det skal blot her tilføies, at Todalselven danner et Ferskvand ved Gaarden Kaarvand, ligesom den ogsaa optager flere Bielve, som strømme ned fra nordre Fjeldregion. Af andre Vandløb er ingen af den Betydning, at de her behøve at omtales.

§ 3. Bygdelage.

1. Ulvundfjordens Bygdelag.

Her er 9 Gaarde med 12 Opsiddere, hvoriblandt i Ulvund-Dalen 4 Gaarde; ved vestre Fjordbred og Fjordbund 4, og ved østre Fjordbund 1 Gaard. De vigtigste af disse ere:

Smidsæt, 9—:—22, med 2; Reinsæt, 6—4—7, med 1; Bräkken, 4—2—16, med 1; Ulvund (Ulfond, Aalfund?), ved Ulvundfjorden, 10—4—7, Skydsskifte, med 3 Opsiddere og et glimrende Vandfald, alle beliggende i Dalens nederste Deel paa ¼ Miils Strækning; Seljebøen, 7—1—18, med 1; Sædsbøen, 10—:—23, med 1, og yderst Mulvik, 5—4—12, med 1 Opsidder, omtrent ved Midten af Ulvund fjord ved det Eide, som fører over til oftnævnte Hafdal ved Sundalsfjorden; Løviken, 3—1—10, ved østre Side af Fjordens Bund.

Et Blik paa Kartet vil være tilstrækkeligt til at vise, at Ulvundeidets Sogn af Ørendal paa det Nøieste slutter sig til dette Bygdelag, saa at de tilsammen danne en eneste Bygd, der vilde danne en Sognemenighed med omtrent 700 Sjele, som burde have sin Kirke paa Gaarden Ulvund, hvorhen længste

Kirkevei fra Dalsbo i Virumsdalen ikke vilde blive over $1\frac{3}{8}$ Miil Landevei, medens Præstens Annexreise fra Stangvik kun blev 1 Miil, som for en væsentlig Deel kunde foretages tillands. Forøvrigt kan her nævnes Smidsæthornet, en Fjeldhøide i Flaanebbens Region.

2. Todalens Bygdelag med Todalsfjord.

Dette Bygdelag, som ligger jevnsides med Ulvunddalen, i en Længde af omtrent $2\frac{1}{4}$ Miil fra Grændsen af Opdal med en Brede af $\frac{3}{4}$ indtil maaskee $1\frac{1}{2}$ Miil, begrændses paa Sydsiden af Ulvunddalens nordre Fjeldgreen og paa Nordsiden af Surendalsfjeldene; men staaer i Forbindelse med Opdal ved et Eide, mellem disse Regioner, og med efterfølgende Bygdelag, deels ved Todalsfjorden, der flyder sammen med Stangviken mellem Nordvik og Drøpping, deels ved Fastland paa begge Sider af Fjorden, da Adskillelsen paa nordre Side nemlig kun er et lavt veibart Næs. Fornævnte Eide, som fører til Opdal, skal efter **Gæa norvegica** kun være 2000 Fod høit, og efter Almuesmænds Forklaring er Eidet, som fra Ulvunddalen fører til Opdal, ikke høiere. I Opdal skal det være Tilfældet, at den nordre Deel af Præstegjældet i høi Grad interesserer sig for Veianlæg over Eidet ned til Bygdeveien i Todal og dette Ønske næres ogsaa af Todolingerne, saaledes at man fra begge Sider tilveiebragte private Bidrag deels i begge Præstegjældene og deels i Christiansund; men efterat man hermed havde udrettet en god Deel, tilstødte det Uheld, at et Klippestykke, som man ikke havde givet Agt paa, styrtede ned og spærrede Veien. Hermed kom Sagen til at henstaae indtil videre.

Blandt Fjeldhøiderne i Surendalsfjeldene vedkomme dette Bygdelag: Tohatten, Grændsefjeld mellem Opdal, Surendal og Todal; Knyken, noget vestenfor, og Nordviksula, omtrent 2 Miil fra Opdal.

Selve Todalen er noget over $1\frac{1}{2}$ Miil lang og beboet i en Miils Længde til den lille Indsø Kaarvandet, som er henved $\frac{1}{4}$ Miil lang; og derfra op til Opdal, noget over $\frac{1}{2}$ Miil, er det, at Stigningen finder Sted, hvilken dog ikke skal være af Betydenhed, saasom Dalen allerede nedenfor Kaarvandet har hævet sig betydeligt.

Todalsfjorden er omtrent $\frac{3}{4}$ Miil lang, i Gjennemsnit neppe over $\frac{1}{8}$ Miil bred. Den saavelsom Dalen er beboet ved begge

Sider, dog ikke uden Mellemrum. Saaledes er paa nordre Side af Fjordens indre Halvdeel en ubeboet, smal Strand af $\frac{3}{8}$ Miil.

Dette Bygdelag indeholder 18 Gaarde med 37 Opsiddere, hvoraf 8 Gaarde med 18 Opsiddere i selve Dalen.

Blandt Gaardene maa mærkes:

a. Paa søndre Side af Fjorden: Yttre Drypping, 5—4—6, med 2 Opsiddere, og Indre Drypping, 4—4—11, beliggende ved Fjordens Sammenløb med Stangviken, hvor denne ligeoverfor nedennævnte Gaard Nordvik gjør en Boining i Øst bag det Næs, som begrændser Soisæt; Rekenæs, 1—=—16, beliggende ved et Næs, hvor Fjorden atter boier mod Sydøst, $\frac{1}{2}$ Miil fra Fjordbunden; Halsæt, 5—3—2, med 2 Opsiddere, Skydsskifte, beliggende ved Fjordbunden.

b. I Dalen:

Paa søndre Side af Elven: Ørsalen, 4—1—12, med 2 Opsiddere, ved Elvens Udløb; Øren, 4—3—20, med 1; Brusæt, 10—4—6, med 1 Opsidder, en af Thinglagets bedste Gaarde med god Kornavl og Havnegang, ypperlig Skov, beliggende $\frac{5}{8}$ Miil op i Dalen ved en Bro over Elven; Talgeen, 5—3—15, med 1, og Kaarvatn, 5—=—23, med 2 Opsiddere, beliggende ved nedre Ende af Kaarvandet; paa nordre Side: Halle, 9—1—6, med 5 Opsiddere, beliggende ved nysnævnte Bro; Huseby, 7—3—12, med 2; Qværnsæt (Qvænsæt), 10—2—9, med 4 Opsiddere, beliggende mellem Hoved-Elvens Udløb og en anden Elv, $\frac{1}{2}$ Miil lang, som strømmer ned fra Fjeldregionen fra en Sæterdal mod Surendal.

c. Paa nordre Side af Fjorden: Svinvik, 2—3—10; Hjældnæs, 7—=—4, med 2 Opsiddere, ved en Elv, som styrter ned indenfor Gaarden over en Fjeldhammer, der danner en Hinder for Veianlæg paa den forøvrigt flade og veibare Nordstrand. Nordvik, 22—2—8, med 4 Opsiddere, ved Foden af Fjeldheiden Nordviksula; Aasbø, 2—4—12, med 1 Opsidder, paa Ryggen af et Eide, som fører over til Soisæt.

Hele Bygdelaget har gode Græsgange paa begge Sider, og Jordbunden er vel skikket til Kornavl saavelsom til Dyrkning af Humle, Hamp og Liin samt Haveanlæg; og

Indbyggerne ere en drivtig Folkerace, der staaer i megen Anseelse for deres Virksomhed og Orden, som sætter dem i Stand til at sælge betydelige Qvantiteter af Fødevarer.

3. Soiadalens og Stangvikens Bygdelag med den tilstødende Strandside af Fjeldhøiden Strengens Fod ved Stangvikfjordens Hovedbasin.

Dette Bygdelag, som danner Hovedbestanddelen af Sognet, har sit naturlige Centrum ved Gaarden Qvande, hvor ogsaa Kirken og Præstegaarden burde have sin Plads, omtrent 1 Miil fra Todalens Kirke og ¾ Miil fra Ulvund.

Bygdelaget har 22 Gaarde, indberegnet Ødegaarde eller Underbrug og Sætre, Matr.-Nr. 1—18 og 59—62, med 39 Opsiddere, hvoraf de 13 Gaarde med 21 Opsiddere i selve Dalen, men de øvrige ved Stangviken og Fjorden.

Blandt disse Gaarde maa nævnes:

a. I Dalen: Lien, 3—:—20, med 3; Hougen, 5—:—1, med 2; Gjerstad, 4—1—12, med 2; Steenberg, 4—4—4, med 3; Grytskov, 4—3—14, med 2; Mo, 7—4—8, med 1 Opsidder, godt bebygget; Soisæt, 7—1—18, med 2, en betydelig Eiendom med ødelagt Skov.

b. Paa Stangvikens Nordside: Qvande, 15—:—11, med 4 Opsiddere. Qvande er en udmærket Gaard med god Jordbund, Skov til Huusbrug, smuk Beliggenhed, som tillige medfører tidlig Kornmodning, især ved den regelmæssig om Sommeren ved Slutningen af Juli indtræffende Lilledalsvind fra Sundalsfjeldene. Stangviks Præstegaard eller Indre Stangvik, 8—3—4, en godt bebygget, men især formedelst dens Tungvindhed ganske middelmaadig Eiendom, som dog i nuværende Sognepræsts Tid er bleven meget forbedret ved Udvidelse af Agerland til det Dobbelte og Englandet til det Tredobbelte; Yttre Stangvik, 14—4—10, med 4 Opsiddere, Skyds- og Postskifte; Bryske, 12—3—14, paa en flad Strand ved Foden af Strengen, omtrent ⅛ Miil fra Surendalsfjordens Munding.

c. Paa søndre Side af Stangviken: Næsøen, 1—3—23; Næs, 4—4—11, med 2 Opsiddere, ved Næssund; Røkheim (udtales Røkkum), 6—1—:, omtrent midt paa Halvøen, en meget betydelig Eiendom med fortrinlig Jordbund, god Bebyggelse og god Skov, med Vei tvertsover

Halvøen: for Tiden Landbrugsskolegaard; samt endelig Hals, 3—1—10, ved Halvøens Rod eller Udgang fra Fastlandet, som her almindelig benævnes Halsen.

Disse 3 Bygdelage havde i 1855 et Folketal af 1655 Sjele, og naar dertil kommer Ulvundeidets Sogn med 524 —

saa udkommer for Stangvikens Landskab (see Pag. 208) . . . . 2179 Sjele, udstyrede med alle naturlige Hjælpemidler til Erhverv, af Jord, Skov og Sø, samt især udmærkede Havnegange. Forøvrigt viser et Blik paa Kartet, at Soiadalens Bygdelag ikke indbefatter hele Soiadalen, men at den øverste Deel deraf, som kaldes Østbødalen, med 9 Gaarde, henhører til Ranæs Sogn i Surendalen. Beliggenheden af denne Deel er saadan, at Indvaanerne bør have Valget, og det er ganske sandsynligt, at de vilde foretrække at høre til Stangvik, naar Kirken blev flyttet til Qvande og naar Veivæsenet blev ordnet derefter, hvortil kun udfordres ringe Forandring.

Derimod hører for Tiden til Stangviks Sogn følgende afsides liggende Bygder og Gaarde:

4. Ved Meisingsætvaagen og Hovedbasinets vestre Bred 5 Gaarde og 70 Sjele, som i det Foregaaende under Thingvold ere antagne at burde overgaae deels til Meisingsæteidets og deels til Thingvoldeidets Bygdelage. Blandt disse 5 Gaarde (Matr.-Nr. 45—49), med 5 Opsiddere, maa nævnes: Løsæt, 2—1—1, med 1, ved Fjorden, samt Røttingsnæs, 5—2—10, med 1, paa nordre Side, og Sandnæs, 3—2—14, paa søndre Side af Vaagens Indløb, og endelig den betydelige Gaard Aasprang, 10—2—12, med 2 Opsiddere, paa søndre Side af Vaagens Indre.

5. Bæverfjordens Bygdelag med Bæverdalens nedre Deel.

Hertil henregnes tillige den ydre Deel af Surendalsfjorden og den ved Bøfjordens Indre liggende Aasgaard; og dette Bygdelag har et Folketal af 629 Sjele paa de i Matriculen fra Nr. 19—44 opførte 26 Gaarde med 44 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes:

a. Ved Surendalsfjorden: Thorvik, 7—2—7, med 2; Sjøflot, 5—4—20, med 2; Aarnæs, 16—3—13,

med 6 Opsiddere, et Teglbrænderie, som dog ikke for Tiden er i Drivt.

b. Ved Bæverfjord: Hamnæs, 3—1—1, med 1 Opsidder, efter hvilken Gaard den ydre Deel af Fjorden ogsaa kaldes Hamnæsfjord; Vele, 7—2—18, med 2 Opsiddere.

c. I Bæverdalen: Bæverfjord, 10—1—22, med 4; Sæterbø, 7—3—4, med 3.

d. Ved Bofjordens Indre: Aasgaard, 9—4—18, med 2 Opsiddere, velbebygget og godt dyrket, beliggende ved et fladt, lavt og kort Eide, som fører til Bæverfjord ved Fjeldhoiden Hjelmens Fod, og som antages at være dannet ved Opskylling fra begge Fjorde, — samt endelig

e. Surendalsnæs, =—1—12, et Ødebrug paa Næsset mellem Bofjorden og Stangvikfjordens Hovedbasin ligeoverfor Arnæs i Thingvold.

§ 4. Næringsveie.

Det hele Stangviks Landskab, det vil sige de 3de først beskrevne Bygdelage, tilligemed Ulvundeidets Sogn, er udentvivl et af de af Naturen bedst udstyrede blandt samtlige Amtets 35 Landskaber, — med frugtbar Jordbund, fortrinlige Havnegange, Skov og Adgang til Fiskerie; og det antages ogsaa, at Befolkningen omtrent staaer ved Siden af Ørendalens og Sundalens i Drivtighed, og maaskee endog har noget forud i Oplysning. Der føres, især fra Todalen, en livlig Correspondance, saa at Stangviks Postaabnerie er det af Landalmuen meest benyttede Postaabnerie i Amtet.

Mindre godt, skjønt ikke maadeligt udstyret, er maaskee Bæverfjordens Bygdelag.

Agerbrug.

Dette har i den sidste Tid især — siden Landbrugsskolens Hidflytning, gjort betydeligt Fremskridt i rationel Drivt.

Udsæden i 1855 var i hele Præstegjældet:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
	13 Tdr.	134 Tdr.	77 Tdr.	1760 Tdr.	1141 Tdr.
hvoraf i Halse	4½ —	54 —	43½ —	881 —	551 —
altsaa i Stangvik	8½ Tde.	80 Tdr.	33½ Tde.	879 Tdr.	590 Tdr.

Opgaverne over Foldigheden stemme i det Væsentlige overeens med og tildeels overstige Fogdens Opgave under Femaarsberetningen, hvorefter den sandsynlige Avl for hele Præstegjældet kan antages at have været:

100 Tdr. Rug, 800 Tdr. Byg, 616 Tdr. Blandk., 12320 Tdr. Havre, 10,269 Tdr. Poteter,

altsaa i det Hele 13,836 Tdr. Kornvarer og 10,269 Tdr. Poteter, hvoraf Halse Sogn noget nær har Halvdelen, altsaa omtrent i Forhold til Folketallet, medens det dog staaer noget tilbage i Rug og Bygsæd. Man seer saaledes, at, uagtet Havren endnu i afgjørende Grad er Hovedsæden, maa betydeligt Fremskridt være gjort i de sidste 30 à 40 Aar, saasom hele Stangviks Præstegjæld hos Kraft henregnes til de Districter, som ikke kunne brødføde sig selv.

Liin dyrkes lidt, og Humle til egen Fornødenhed; men Hamp, saavidt vides, ikke. Havedyrkning drives med Kraft og Held paa Præstegaarden, saavelsom paa Yttre Stangvik og Røkheim, men har dog ikke fundet nogen videre Udbredelse blandt Almuen uden til nogen Opelskning af Frugttræer.

Qvægavl.

I 1855 var Qvægholdet:

	385 Heste,	3565 Storqv.,	9760 Faar,	1620 Gj.,	331 Sv.,
hvoraf i Halse	178 —	1591 —	3640 —	1113 —	172 —
alts. i Stangv.	207 Heste,	1974 Storqv.,	6140 Faar,	407 Gj.,	159 Sv.,

hvoraf sees, at Stangvik har lidt Overvegt i Storqvæg og betydelig i Faar, medens Halse, som nærmere Christiansund, har nogen Overvegt i Sviinavl.

Afdraattens Behandling er god over hele Præstegjældet og Afsætningen af Smør og de øvrige Qvægproducter meget betydelig, fra Halse til Christiansund, og forøvrigt fornemmelig til Trondhjem, hvorhen Varerne sendes med hjemmebyggede Fartøier, som ofte med det samme afhændes.

Skovdrivt.

Stangviks Præstegjæld har endnu god Tømmerskov, saa at deraf kan sælges betydeligt udenfor Districtet, og Løvskoven er ialfald tilstrækkelig for Behovet.

Bergverksdrivt finder ikke Sted, og dertil vides ei heller

at være Anledning; men paa Aarnæs ved Surendalsfjorden i Bæverfjordens Bygdelag har et Teglbrænderie i længere Tid været i Drivt, hvilket dog nu skal være ophørt; og der saavelsom paa Gaarden Brygke er der et mægtigt Kalksteensleie, hvilket sidste antages at gaae tværtsigjennem Fjeldhøiden Strengen.

Fiskerie.

Dette er ikke nogen Hovednæring, men dog af adskillig Vigtighed. Fjordene i hele Præstegjældet besøges af Lax og Sommersild, dog ikke saa at deraf bliver noget Udbytte for Handelen, men i Havfiskeriet har man forlængst i Stangvik, og i den sidste Tid ogsaa i Halse, ophørt at tage Deel ved egne Baade. Derimod strømmer Folk af Arbeidsclassen i nogen Grad især fra Halse endnu til Fiskeværene for at søge Fortjeneste som Roerkarle. Forøvrigt er der naturligviis rig Adgang til det sædvanlige Fiske i Fjorde, Elve og Ferskvande her saavelsom allevegne; men man finder ikke at have Tid til at lægge nogen Vind derpaa.

Binæringer.

Under disse indtager Baad- og Jægtebyggerie en vigtig Plads, saa at deraf endog Salg finder Sted, som allerede berørt. Jagt drives kun i ringe Grad. Men Huusfliden er upaaklagelig, skjønt den indskrænker sig til de simpleste Fornødenheder.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Stangviks Sogn har en Hovedvei fra Yttre Stangvik til Gaarden Mo i Søiadalen og derfra opad denne Dal til Grændsen af Surendalen af henved 1⅛ Miils Længde. Af Bygdeveie haves: fra Qvande til bemeldte Mo, ¼ Miil; i Todalen langs med den indre Deel af Fjordens Nordside og opad Dalen til Kaarvand, omtrent 1¼ Miil, i Ulvunddalen fra Ulvund til Grændsen af Ulvundeidets Sogn, omtrent ⅜ Miil; i Bæverdalen fra Bæverfjord til Grændsen af Øie Sogn i Surendal, omtrent ⅜ Miil; og fra Aarnæs til henimod Grændsen af Surendal, omtrent ¼ Miil, samt endelig fra Yttre Stangvik til Brygke, omtrent ¼ Miil, tilsammen Bygdeveie omtrent 2¾ Miil, og desforuden omtrent 2¾ Miil, som for største Delen ere ufarbare med Hjulredskab og forøvrigt blot ere korte Strækninger.

Herved maa mærkes, at der savnes en meget vigtig Vei fra

Ulvund ud over Ulvundfjordens Halvø forbi Rokheim til Næs med en Sidevei til Gaarden Hals; og at Hovedveien fra Yttre Stangvik er meget tung.

Den trondhjemske Postlinie kommer fra Bolsæt i Thingvold over Stangvikfjordens Hovedbasin, ⅝ Miil, gjennem Næs-Sund til Yttre Stangvik og gaaer videre opad Soiadalen til Surendal. Paa Yttre Stangvik er Postaabnerie og herfra gaaer en Bipost over Ulvundeidet til Sundal og Opdal.

Halse Sogn.

§ 6. Grændser, kirkelig og borgerlig Ordning samt Bestanddele.

Dette Sogn, som er den nordlige Deel af nuværende Stangviks Præstegjæld, grændser mod Syd til Hovedsognet (Bæverfjordens Bygdelag) og Stangvikfjordens Hovedbasin, mod Øst til Aure Præstegjælds sydlige Fastland; mod Nordnordvest til Ædø paa den anden Side af Tusterfjorden og mod Vestsydvest til Fredø Sogn i Thingvold Sogn.

Dets Kirke, en Træbygning, opført 1724, staaer paa Gaarden Megaard i Halsebygden, omtrent ¼ Miil fra Halsefjorden. Sognet udgjør et særskilt Thinglag, Formandskabs- samt Skole- og Fattigcommissionsdistrict med 4 Skolelærere. Lehnsmanden boer paa Gaarden Halse, mellem Kirken og Fjorden.

Sognets Bestanddele ere:

a. Vestre Bred af Halsefjorden eller østre Helding af den thingvoldske Halvø fra Magnildberget ved Tusterfjorden i Nord til Arnæsset ved Stangvikfjorden i Syd.

b. Begge Bredder af Bøfjorden, dog saaledes at den yderste og inderste Deel af Surendalsnæssets Halvø, tilhører Bæverfjordens Bygdelag i Stangvik.

c. Østre Bred af Halsefjorden fra Volum- og Sarens Fjelde til Tusterfjorden, eller med andre Ord: vestre Helding af den halseske Halvø.

d. Begge Bredder af Skaalvikfjorden fra Tusterfjorden til Sætheimeidet.

§ 2. Fjelde, Fjorde, Elve og Ferskvande,

Om Fjeldene henvises til hvad der er forklaret i 1ste Affnit om Amtet, Pag. 78 Nr. 7 og Pag. 79 Nr. 10, samt i 2det

Afsnit Pag. 201 Nr. 3. Her behøves blot at erindre om, at Hjelmens Fjeldhøide tildeels, samt Volumfjeldet og Saxen ganske og Magnildberget for det Meste henhøre hertil, hvorhos ogsaa maa tilføies, at Vulvik- og Gjulfjeldene i Thingvold ogsaa henhøre dertil, forsaavidt nemlig, at de udbrede sig østlig til Halsefjorden, hvor en Deel deraf har Navn af Fløstadfjeld, omtrent ligeoverfor Saxen og Volumfjeldet.

Ved Fjordene er at tilføie til Forklaringerne under Fogderiet, at Halsefjorden er overordentlig dyb og tildeels indtil ½ Miil bred, medens den mellem Saxen og Fløstadfjeldet neppe er ¼ Miil og imellem Aakvik og Hals henimod den nordre Ende kun lidet over ¼ Miil. Skaalvikfjorden er af afvexlende Brede, fra ⅛ til ¼ Miil, og ved Indløbet neppe 1/16 Miil, hvorimod den ved dens inderste Bund udvider sig til ¼ Miil eller derover, saa at den her nærmer sig til Halsefjorden paa neppe ¼ Miils Afstand, hvilket Mellemrum antages i Fortiden at have dannet en Forbindelse mellem Fjordene, som i Tidens Løb er bleven opfyldt, saa at man der nu har et Eide, for største Deel bestaaende af en dyrkbar Myrstrækning. Et andet Eide, Sætheim-Eidet fører fra dens Bund sydlig over til Bøfjorden ved Gaarden Sætheim; og et tredie Eide, Vaaglands-Eidet eller rettere Gængstø-Eide fører fra østre Side af dens Indre over nordre Fod af Hjelmen til Valsøfjorden i Aures sydlige Fastland. Af Elve er her kun fornødent at nævne Beten-Elv, der fra Hjelmens nordvestre Fod strømmer ned til Sætheim-Eidet, hvor den danner 2de Ferskvande og strømmer videre nordvestlig ud i Skaalvikfjordens Bund ved Gaarden Beten. Desuden kan nævnes et større Ferskvand paa Gængstø-Eidet.

§ 8. Bygdelage.

1. Strømsvaagens Bygdelag fra Magnildberget til Fløstad-Fjeldet. Det er dette Bygdelag, som i det Foregaaende er antaget at burde forenes med Dele af Thingvold og Fredø Sogne til et Strømsnæssets Sogn (see Thingvolds Landskab Pag. 206 Nr. 3). Det indeholder 10 Gaarde med 22 Opsiddere; blandt Gaardene kan nævnes:

   Mørkedal, 3—3—3, med 3 Opsiddere ved Tusterfjorden; Lid, 4—4—2, med 3; Rokstang, 5—2—7, med

3, Skydsskifte; Halse (formeentlig rettere Hals), 4—1—16, med 4; Kanestrøm, 24—=—18, med 2 Opsiddere, beliggende paa nordre Side af den her indgaaende Strømsvaag (eller Kamsvaag), hvis Indløb er meget smalt og derved foraarsager stærk Strøm under Afverling af Vandstand. Denne Gaard har været en adelig Sædegaard, om hvis Slægt Kraft meddeler udførlig Beretning; men der har hvilet den samme Skjæbne over dette Gods, som over de øvrige af lignende Beskaffenhed, at der af Hovedgaardens Herligheder Intet er i Behold. Dog er her et Lærehverpe. For nogle Aar siden vare saavel Huse som Jordvei i en elendig Forfatning; men det ene Brug er siden kommet i Eie af en flink Elev fra Landbrugsskolen, som forhaabentlig har rettet noget paa Manglerne. Kamsvaag, 4—3—15, med 2; Vatn, 11—3—3, med 3; og Fløstad, 6—4—22, med 2 Opsiddere.

2. Thorgjulvaagens Bygdelag fra Fløstadfjeldet til Arnæsset ved Stangvikfjorden. Dette Bygdelag er det samme, som er antaget at burde henlægges til Thingvolds Sogn og Landskab (see Pag. 206), da dets Hovedbestanddeel ved det korte veibare Eide fra Thorgjul op til Bergheim, Sandvik og Gjul i Thingvoldbygden staaer i let landverts Forbindelse med Thingvold. Hertil hører 12 Gaarde med 11 Opsiddere og 3 Ødebrug, hvoriblandt følgende:

Thorgjul, 6—4—22, med 1; Sponaas, 4—=—22, med 1; Vaagen, 4—=—12, med 2 Opsiddere.

3. Bøfjordens Bygdelag med 12 Gaarde og 20 Opsiddere, blandt hvilke kunne mærkes:

Bø, 9—2—11, med 7 Opsiddere, beliggende paa den søndre Side af Fjorden paa Surendalsnæssets Halvø. Paa nordre Side af Fjorden: Sætheimsdal, 6—2—8, med 2 Opsiddere, i et Dalføre, som fra Fjordens Midte fører op til Eidet imod Skaalvikfjorden; Sætheim (udtales Sættem), 9—1—8, med 1 Opsidder, ved selve Fjorden; Hægheim (udtales Hæggem), 6—4—22, med 2, og yderst ved Halsefjorden Hægheimsnæs, 1—2—1, med 1; samt ved selve Halsefjorden strax søndenfor Saxen Qvalnæsvik, 2—1—11, med 1 Opsidder.

4. Halsebygden.

Hertil henregnes den hele østre Bred af Halsefjorden fra

Fjeldet Saxen til Tusterfjorden med 10 Gaarde og 18 Opsiddere, iblandt hvilke Gaarde er at mærke:

Indre Reiten, 5—2—3, med 2; Indre Vollum (formodentlig Voldheim), 5—1—22, med 2; Yttre Vollum, 8—3—18, med 3; Halse, 16—2—16, tilhørende Lehnsmand Thore Halse, der med Kraft og Omtanke har hævet denne betydelige med Tømmerskov udstyrede Eiendom til en saadan Høide, at den som Landbrug er den største i Amtet med en Besætning af 60 velfodrede Køer. Her er Skydsskifte paa Halsenøstene ved Fjorden. Mellem Halse og Kanestrøm er ½ Miil over Fjorden, som her er meget haardbar. Megaard, 13—:—9, med 5 Opsiddere; Aakvik (Okavik?); her er det sikkreste Oversætningssted til Hals paa vestre Side, ¼ Miil, 7—4—13, med 2, samt yderst Fjervik, 1—2—15, og Ødebruget Kaldberg, 1—2—1.

Imellem Gaarden Indre Reiten og Halse er det, at det ovenfor omtalte Eide paa Nordsiden af Saxen udbreder sig mellem Halse- og Skaalvikfjordene. Det er kun en smal Rand, som er opdyrket langs Halsefjorden og det ikke engang sammenhængende, saasom Terrainet bestaaer af Myrjord, som man først i den sidste Tid har havt Mod til at tage fat paa, hvilket dog igjen er standset.

5. Skaalevikfjordens Bygdelag.

Hertil hører begge Bredder af Skaalevikfjordens ydre Deel fra Tusterfjorden til Gaarden Kleivsæt paa vestre og Yttre Vaagland paa østre Side, samt den østenfor liggende Strandside af Tusterfjorden til Grændsen af Aure, med 18 Gaarde og 32 Opsiddere.

De vigtigste Gaarde i dette Bygdelag ere:

Paa vestre Side: Korsnæs, ved Tusterfjorden, 1—3—20, med 1; Baardsæt, 2—2—20, med 2 Opsiddere, Skyds- og Postskifte mellem ovennævnte Halsenøstene og nedennævnte Yttre Vaagland, samt Kleivsæt, 4—2—21, med 2 Opsiddere, paa østre Side. Indre Vaagland, 4—1—21, med 3; Liabø, 5—4—13, med 3; Yttre Vaagland, 4—3—12, med 4 Opsiddere, Skyds- og Postskifte mellem nysnævnte Baardsæt og den under Aure nævnte Gaard Kroknæs paa Hendenstrand. Skaalvik, 5—:—7, med 2; og ved Tusterfjorden: Strand,

4—3—21, med 2; Taknæs, yttre og indre, hiin 4—:—12, med 1 og denne 4—1—21, med 2; samt Klekken, 4—1—2, med 1 Opsidder, beliggende ved Sognegrændsen.

Fra det nævnte Skydsskifte paa yttre Vaagland gaaer Bygdeveien til Liabø og derfra stiger den op over den nordlige Skraaning af det nys omtalte Gængstø-Eide. — Ved Liabø kommer ogsaa Bygdeveien fra Sætheim ved Bøfjorden, saaledes at man har Landevei fra Bøfjorden til Kroknæs ved Vinjefjorden og derfra videre over Hendenstrand til Valsøfjordens Indre i østlig Retning, og paa den anden Side af Vinjefjorden fra Vaagøs over Ærtvaagøen til Klaksvik i nordlig Retning. Imellem Liabø og Indre Vaagland nedstrømmer fra Øst en lille Elv, ½ Miil lang, som gjennemstrømmer 2de smaae Ferskvande.

6. Skaalvikfjordens Bygdelag med 11 Gaarde og 26 Opsiddere, blandt hvilke Gaarde maa mærkes: Gængstø, 3—1—2, med 2 Opsiddere paa østre Side; Beten, 13—:—20, med 4 Opsiddere, ved Fjordens Bund og Udløbet af den omtalte Elv; Blækken, 5—1—12, med 3; Rognskog, 7—2—8; Indre Sæter, 6—:—22, med 2de mindre Gaarde, alle beliggende i det af bemeldte Elv gjennemstrømmede Dalføre, hvis nedre Deel danner en Deel af Eidet til Bøfjorden. Paa vestre Fjordside: Yttre Reiten, 10—:—4, med 4; Aasbø, 4—3—16, med 4 Opsiddere.

Man seer let, at de 2de sidste Bygdelag med 52 Opsiddere danne Hovedbestanddelen af Sognet, og deres Vigtighed vil i en nær Fremtid tiltage betydeligt som Følge af den herigjennem strygende Veilinie fra Bøfjorden til Aure; — og et Blik paa Kartet vil, endog uden nærmere Forklaring, som gives i det Følgende under Ædø, vise, hvor langt naturligere det vil være, at forene Bygdelagene 3, 4, 5 og 6 med Tusterdistrictet af Ædø Præstegjæld, end den nuværende Forbindelse mellem Bygdelagene No. 1 og 2 paa hiin Siden de brede og haardbare Halsefjord (see Halse- eller Tusterfjordens Landskab S. 209).

§. 4. Næringsveie.

Med Hensyn til Agerbrug og Qvægavl kan henvises til hvad der allerede ovenfor er oplyst under Stangvik § 4. Jordbunden er i den største Deel af Sognet maaskee endog bedre

end i Stangvik; Engdyrkning er mere udbredt blandt Almuen, og Lehnsmand Thor Halses 50aarige Virksomhed har havt kjendelige Følger til at udbrede en alvorlig Sands for Landbovæsen. Af Furuskov har Halse derimod mindre end Stangvik, og neppe noget mærkeligt Overskud over eget Behov. Hos Lensmand Halse er ogsaa en god Frugt- og Urtehave.

Afsætningen af Qvægproducter gaaer herfra hovedsagelig til Christiansund, hvor Smør fra Halsegaard er høit anseet.

Fiskerie.

Dette er sandsynligviis mere indbringende for Halse Sogn end for Stangvik. Sommersilden gaaer ogsaa her til, navnlig i Halsebygden; og man har 2de Laxeverp, hvoraf det ene ved Magnildberg er særskilt matriculeret for 10 Skill.; men man har, som meldt, ophørt med væsentlig Deeltagelse i Skreidfisket.

Binæringer.

Bergverksdrivt finder ikke Sted; men her er Sandsteensbjerg ved Tusterfjorden. Derimod drives ogsaa her Baadbyggerie til Fornødenhed, og Huusfliden er god.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Her er ingen Hovedvei. Men af Bygdeveie haves:

1.	Fra Halsenøstene til Baardsæt omtrent	½	Miil.
2.	„ Vaagland til Kletten og Auregrændsen, omtrent	½	—
3.	„ Sætheim til Vogland, omtrent	1	—
	Tilsammen omtrent	2	Miil,

som ere af stor Vigtighed og hvoraf i det mindste No. 1 og 2 burde erklæres for Hovedvei.

Desuden er her

4.	Bygdevei fra Kanestrøm til Fredø Sogns Grændser, fra Halse til Aagvik og flere andre mindre Veie, tilsammen omtrent 3 Mile, hvoraf dog henved $\frac{7}{8}$ Miil ufarbar for Hjulredskab; altsaa farbar for Hjulredskab omtrent	$2\frac{1}{2}$	—
	I det Hele omtrent	$4\frac{1}{2}$	Miil.

Men en meget vigtig Vei mangler, nemlig fra Beten over Halse-Eidet til Gjerstad eller Halsenøstene, som burde blive Begyndelse til en Hovedvedveilinie i Retningen fra Surendalen til Aagvik.

XXVII.

Surendals Præstegjæld.

Efter de naturlige Forholde kunde man betragte det hele, omtrent 11½ Qvadratmiil store District fra Grændserne af Rennebo og Meldal, mellem Todalsfjeldene paa søndre og Sundalens Nordmarker paa nordre Side til Stangviksfjorden i Vestnordvest, som et eneste stort Landskab, og Benævnelsen Surendalsnæs paa Odden af Halvøen mellem Bæver- og Vofjordene synes at vise, at den almindelige Forestilling har gaaet ud paa noget saadant; men det er alligevel vist, at den ydre Deel af Surendals- og Bæverfjordene ved Magnus Lagabøters Testamente er bleven henregnet til Stangarviks Skibrede, medens Alt det Øvrige udgjorde Surnadalens Skibrede; og ligesaa vist er det, at dette sidste hele Skibrede med 4 Sognemenigheder i meget lang Tid henhørte til Stangviks Præstegjæld, indtil det 1704 blev adskilt derfra. Disse Sogne, Øie, Rannæs, Mo og Rindal vedbleve derefter at udgjøre et Præstegjæld indtil 1857, da det fandtes nødvendigt at adskille dem i 2de Præstegjælde, og dette udførtes saaledes, at man henlagde Sognene Øie, Rannæs og Mo til Surendals Præstegjæld, med Undtagelse af Gaarden Aune med 132 Mennesker, som tilligemed Rindals Sogn kom til at danne Rindals Præstegjæld. Som allerede forklaret under Landskabsinddelingen er denne Ordning ikke heldig for Fremtiden; ligesom den ei heller stemmer med den naturlige Begrændsning, som har været lagt til Grund for den tidligere Østgrændse af Mo Sogn; men den maa naturligviis følges ved begge de nye Præstegjældes Beskrivelse.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Det nuværende Surendals Præstegjæld grændser mod Vest til Bæverfjordens Bygdelag af Stangviks Sogn; mod Sydsydvest til det Øvrige af Stangviks Sogn; mod Østsydøst til Opdals Præstegjæld; mod Nordøst til Rindals Præstegjæld; mod Nord til Vinje Sogn i Fosen og til Aure Præstegjælds sydlige Fastland, samt mod Nordvest til Halse Sogn.

Størrelsen er omtrent 6 Ovadratmile og Folketallet: i Øie Sogn 908; i Rannæs 1186; og i Mo Sogn 852, tilsam. 2946 Sjele, efter Fradrag af Gaarden Aunes Folketal 132, som allerede omtalt.

I 1825 var Folketallet respective: 650, 906 og 795, tilsammen . . . . 2271 —

Foregelsen altsaa under behørigt Hensyn til Aune 807 Sjele eller noget over $35\frac{1}{2}$ pCt.

Matriculskylden var i 1840 573—3—12.

Districtets naturlige Bestanddele ere:

1. Den nedre Deel af Surnadalen fra Gaarden Aune til Surna-Elvens Udløb, tilligemed de tilstødende Fjeldregioner paa begge Sider, og de Dalfører, som gaae op i disse, hvorom mere nedenfor.
2. Øverste Deel af den under Stangvik omhandlede Søiadal, kaldet Østbødalen.
3. Den indre Deel af Surendalsfjordens begge Bredder.
4. En Deel af Bæver-Elvens Dalføre, nemlig Krokvasdalen og øvre Deel af Bæverdalen.

Man seer saaledes, at ved denne Ordning ere begge Søia-Elvens og Bævra-Elvens Dalfører samt Surendalens Fjorddistrict overskaarne paa tværts, og af det Følgende vil sees, at Folladalens vigtige Havnegange komme under forskjellige Formandskabsdistricter, Thinglage og Forligelsescommissioner.

Forøvrigt ere disse Bestanddele saaledes fordeelte mellem Sognene:

Øie Sogn bestaaer af en liden Deel nederst af Surnadalen paa Elvens nordre Side og den tilstødende Fjordstrækning samt den nordre Deel af Bæverdal, og en tilstødende liden Deel af Krokvasdalen i Nordmarkerne.

Rannæs Sogn indbefatter Østbødalen, henved $\frac{3}{4}$ Miils Længde af Surnadalen og en Deel af Nordmarkerne og af Krokvasdalen samt søndre Side af Fjorden og Elven fra Stangviksgrændsen op til Skeid.

Mo Sogn indbefatter Vinddalen, en Deel af Surnadalen mellem Rannæs og Rinde, den største Deel af Folladalen og en Deel af Nordmarkerne, samt den øverste Deel af Krokvasdalen.

Man vil heraf let finde, at ethvert Sogn bestaaer af 3 forskjellige Fjeldregioner og Dele af mellemliggende Dale eller

Fjorde; noget, som nødvendig maa medføre Vidtløftighed i Forretningslivet og anden directe Skade, og som med stor Lethed lader sig forandre ved Oprettelse af et Bæverfjordens Sogn for den største Deel af de sammenstødende Bygdelage af Stangviks og Øie Sogne, og ved at sammensmelte det øvrige af Øie Sogn med Rannæs Sogn.

Præstegjældets Hovedkirke, opført 1724, er en saakaldet Tøndekirke af Tømmer paa Præstegaardens Grund paa nordre Side af Elven, ¼ Miil ovenfor dens Udløb. Øie Præstegaard ligger meget vakkert paa en Høide, hvorfra haves en god Udsigt ud over Surendalsfjorden og dens Omgivelser, hvoraf især det skovklædte Fjeld Strengen paa søndre Side og Hjelmen i nogen Afstand paa nordvestre Side, paa den anden Side af Aarnæssets Halvø og Bæverdalen. Det er forøvrigt en ret god Præstegaard, henhørende til de bedre i Amtet.

Rannæs Annexkirke staaer paa Gaarden Rannæs paa Elvens Sydside, og den saavelsom Mo Kirke paa Gaarden Moen paa Elvens Nordside, ere begge Korskirker af Træe, ligeledes opførte ved 1724.

Præstegjældet udgjør et Formandskabs-, samt Skole- og Fattigcommissionsdistrict med 6 Skolelærere, som holde Skole i dertil leiede Rodestuer, og hvoraf den ene holder fast Skole.

Ligesaa udgjør det et særskilt Thinglag, men i Forening med Rindal et Lehnsmandsdistrict, hvis Lehnsmand boer paa Skeid (Sommerro) i Rannæs.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Med Hensyn til Fjeldene henvises til 1ste Afsnit S. 78 og 79 under No. 8, 9 og 10 og 2det Afsnit S. 201 og 202 litr. c. No. 1, 2 og 3, hvorved blot er at mærke, at Svarthættas Fjeldgreen, efterat Gaarden Aune er henlagt til Rindal, kun i dens øvre Deel adskiller Rindal fra Folladalen og Surendals Præstegjæld, og at den nedre Deel altsaa gaaer ind i Rindal.

Ligesaa henvises for Elvenes Vedkommende til S. 106 og 107 i 1ste Afsnit. Om Fjordene derimod henvises til 2det Afsnit S. 202 litr. e. No. 5, og til S. 202 og 203 litr. d. No. 7 og 8.

§ 3. Bygdelage.

I Øie Sogn.

Uagtet Sognets Ubetydelighed er det dog nødvendigt at adskille det i 2de særskilte Bygdelage, der begge støde til det i Stangvik under No. 5 behandlede Bæverfjordens Bygdelag, med hvilket en Deel af Øie Sogn burde danne et eneste Kirkesogn.

1. Surendalsfjordens Bygdelag. Hertil henregnes den sydøstlige og største Deel af Sognet paa Nordsiden af Surnaelvens nederste Deel og Surendalsfjorden med 15 Gaarde og 29 Opsiddere, blandt hvilke Gaarde maa nævnes:

   Øie Præstegaard, 6—4—12, hvis skjønne Beliggenhed allerede er omtalt. Høiden sænker sig langsomt som en Skraaplan ned over til en med vakkre og gode Gaarde besat Flade af henved $\frac{3}{8}$ Miils Længde ned til Fjorden og $\frac{1}{8}$ Miils Brede mellem Elven og den lave Fjeldaas ud over Aarnæssets Halvø, — og man har desuden fra Præstegaarden Udsigt opad Surendalen over Rannæs og en Deel af Mo Sogn. — Bergheim, 10—2—11, med 3; Østre Øie, 14—3—13, med 3; Yttre Øie, 10—:—2, med 2; Øiegaard, 15—:—4, med 2; Sylte, 12—3—20, med 4; Bævre, 13—3—3, med 5; Glæreim, 18—:—:, med 2 Opsiddere, en velbebygget og godt dyrket, særdeles vakker Gaard.

   Forøvrigt maa ved dette Bygdelag mærkes, at Surnaelven her i en lang Række af Aar har gjort adskillig Skade især paa Rannæs Sogn ved Indbrud paa Elvebredden og ved Forandring af dens Løb, idet den mere og mere har taget Retning mod Fjeldet Strengen, hvorom mere under Rannæs Sogn.

   I Aaret 1812 paatænktes der at oprette et Marked paa ovenmeldte Sylte, hvortil der altsaa da maa have været Adgang for Seilfartøier; men nu ligger denne Gaard ikke blot langt ovenfor Elvens Udløb, men ogsaa noget tilside fra dens Løb.

2. Bæverdalens Bygdelag. Hertil hører blot 4 Gaarde med 5 Opsiddere, beliggende i Sidedalen Bæverdal, ovenfor de Stangviks Sogn for Tiden tilhørende Gaarde i samme Dal; og blandt disse er Gravold, 2—3—6, med 2 Opsiddere, den største.

I Rannæs Sogn.

Ogsaa her maa skjelnes mellem 2de Bygdelag, nemlig:

3. Den allerede under Stangvik omtalte Østbødal, som er den

øvre Deel af Søiadalen. Her er, naar Gaarden Aasen medregnes, hvilket her bør skee, da den ligger paa Eidets søndre Helding og nærmere Østbodalen end Surendalen, 10 Gaarde med 14 Opsiddere og 7 Ødebrug, blandt hvilke Gaarde maa nævnes: Østbøen, 9—2—15, med 1 Opsidder og 2 Ødebrug (Sætergaarde); Melingen, 5—1—8, med 1; Holtan, 5—1—8, med 1; Qværnbøen, 11—1—13, med 3; Ellevsæt, 6—3—18, med 4; Aasen, 5—4—16, med 3; Skydsskifte. Sidstnævnte Gaard ligger øverst paa søndre Helding af det Eide, som omtrent fra Midten af Søiadalen fører over til Surendalens nedre Deel, hvilket Eide, der adskiller Fjeldet Strengen fra Hovedmassen af Todalsfjeldenes Region, kaldes Løkeidet. Dette Eide er temmelig høit, dog med noget langstrakt Stigning fra begge Sider; og det kan maaskee antages, at Navnet skal være Lukeidet, fordi det ligesom lukker for Søiadalen. Forøvrigt anvendes Benævnelsen som oftest i Betydningen af den hele nedre Deel af Søiadalen.

4. Rannæsbygden. Dette Bygdelag indbefatter begge Bredder af Surendalen ovenfor Øie, samt desuden den søndre Elvebred og Fjordside til Stangviksgrændsen langs med Foden af indre Deel af Strengen. Her er 27 Gaarde med 42 Opsiddere og 9 Ødebruge. Blandt Gaardene er at mærke:

Paa søndre Side af Elven og Fjorden fra Vest til Øst. Sjøasæter, 4—2—15, med 2 Opsiddere, ved Surendalsfjorden ved Grændsen af den her tilstødende Deel af Stangviks Sogn; Skralthoug, 3—2—16, med 2 Opsiddere, beliggende ved Enden af Hovedveien, 1500 Alen nedenfor Surendalsøren; Surendalsøren (Indre Skralthoug), 1—1—10, med 2 Opsiddere og Landhandlere samt 34 Sjele i 5 Huusholdninger; Yttre Sætre, 7—=—20, med 3; Indre Sætre, 6—2—6, med 2; Vasengen, 4—4—2, en velbebygget Gaard med 2 Opsiddere, hvoraf den ene er Rolf Vasengen, har gjort sig bekjendt med Flid og Sindrighed i sine Foretagender. Skeid, 18—2—=, med 5 Opsiddere, hvoraf den ene er Lehnsmanden, hvis Brug Sommerro, er vel bebygget og har en Have. Her er ogsaa Exerceerplads for Corpssamlinger; og her paatænkes den nye Kirke opført efter Forening af Rannæs og Øie Sogne. — Telsstad, 7—=—6, med 3; Telsbø, 14—3—14, med 2; Rannæs, 11—2—6, med 4; Øyen, 4—4—2, med 2; Krangnæs (Krakonæs)

16—1—20, med 3, med 3; Sogge (Sodge), 9—4—3, med 3; Mokstad, 14—:—16, med 4; Honstad, formeentlig Hodnestad (ikke Honolfsstad), 25—:—6, med 4; Gulla, 15—1—18, med 3, og Mausæt, 11—1—18, med 2 Opsiddere. Gaardene Krangnæs, Mokstad og Gulla ligge paa nordre Side af Elven, og Mokstad tilhører Øie Sogn, uagtet den ligger midt inde i Rannæs. Forøvrigt bemærkes, at Vasengens rette Navn skal være Vasenden, fordi Fjorden i en fjern Fortid skal have gaaet op dertil; og det er især paa dens ovenfor liggende Nabogaard Grimsmo, at Elven i den sidste Tid har gjort Skade ved Elvebrud, idet den søger nyt Leie langs med Foden af Strengen. Ligesaa ere stærke Indbrud skede paa den Deel af Skeid, der ligger ovenfor Sommerro.

I Mo Sogn.

5. Mo Sogn kan henføres til et eneste Bygdelag, som indtager Midten af Surendalen og støder umiddelbart til Rindals Præstegjæld ikke blot i Dalen, men ogsaa i Fjeldregionen paa begge Sider. Her var paa Matriculens Tid 20 Gaarde med 38 Opsiddere og 3 Ødebrug.

Ved den nye Præstegjældsordning er imidlertid 2de Gaarde med 8 Opsiddere overgaaet til Rindal, og af de øvrige Gaarde var allerede da Folladal (Matriculens Foldalen), 7—3—8, saavelsom et Brug Krokvasdal, 3—1—10, og endelig Vindeldal (Vindal), 3—4—4, erhvervede til Sæterbrug og Slaattemarker for Sognet og tildeels for Rindals Indvaanere. Senere er ogsaa det andet Brug i Krokvasdal udlagt til Sæterbrug, saa at her nu kun er 18 beboede Gaarde med 30 Opsiddere, blandt hvilke Gaarde maa nævnes:

Qvammen (Qvam), 6—3—6, med 1 Opsidder, Skyds- og Postskifte, samt for Tiden Thingsted for begge Præstegjælde; Sande, 16—3—4, med 3; Harang, 10—2—3, med 3; Sæter, 9—:—1 med 1; her er en Tavle paa hvilken forkyndes, at Kong Christian den 5te har overnattet der under en Reise i Aaret 1671; Røvd (Raudevje), 11—4—21, med 3 Opsiddere.

Paa nordre Side af Elven: Sveen, 10—1—8, med 2; Yttre Mo, 15—1—18, med 4; Moen, 12—3—5, med 4; Sjermo, 8—2—10, med 2; Soleim, 11—4—20, med 1;

Fiske (Fiskin?), 35—1—10, med 4: Fugelsø, 9—1—=, med 1 og Dalsegg, 9—3—2, med 3 Opsiddere.

Ved Folladalen maa erindres, at dette store og vandrige Dalføre ved Udskiftning i 1858 er deelt i 81 Parceller, som er fordeelt mellem 33 Gaardbrugere af Mo og Rindal.

§ 4. Næringsveie.

Præstegjældets Næringsveie ere Jordbrug, Qvægavl og Skovdrivt samt for en liden Deel Fiskerie. Det er i det Hele ret godt udstyret for Landbrug; men det er ikke godt at udfinde, om her er gjort noget væsentligt Fremskridt i de sidste 30 à 40 Aar. Saaledes skal efter Meddelelse til Kraft Udsæden af Kornvarer paa hin Tid for begge de nuværende Præstegjæld i Surendalen have oploben til 2400 Tønder; men efter de statistiske Tabeller for 1855 var den hele Udsæd af alle Slags endda kun 2492, saa at den hele Forøgelse kun var 92 Tønder, og der er, naar man tager Hensyn til, at Folkemængdens Tilvext har været større i Rindal end i Surendal, Grund til at antage, at Forøgelsen i Landbovirksomheden i det Hele ogsaa der har været størst, saaledes at det synes, som om det nuværende Surendals Præstegjæld har befundet sig i nogen Stilstand, og hermed stemmer ogsaa overeens det Indtryk, man faaer af Beretningerne om andre Forholde i Surendalens nedre Deel. Saaledes er Formuesforfatningen der i det Hele mindre god; og der siges, at Huusholdningen og Levemaaden skal være mindre god og mindre tarvelig samt at man sælger Kornvarer om Høsten og kjøber om Vaaren (deels fra Todalen, deels fra Landhandlerne og fra Christiansund), ligesom og at den mandlige Ungdom hendriver for megen Tid i Lediggang, samt at der i det Hele ikke er nogen ret Drivtighed, men temmelig megen Kaffedrikken.

Agerbrug.

Udsæden var 1855 i det hele daværende Præstegjæld:

	Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteted.
	13 Td.	398 Td.	246 Td.	1824 Td.	2030 Td.
hvoraf i Rindal og paa Aune	$3\frac{1}{16}$ —	$210\frac{1}{2}$ —	$199\frac{3}{4}$ —	644 —	711 —
altsaa i Surendal	$9\frac{1}{4}$ Td.	$178\frac{1}{2}$ Td.	$43\frac{1}{4}$ Td.	1180 Td.	721 Td.
Fogderiets Foldighed	12	9	8	7	9

	Rug	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Poteter.
Den sandsynlige Avl skulde saaledes være i Surendal . .	111 Td.	1606½ Td.	378 Td.	8260 Td.	10881 Td.
og i Rindal .	44 —	1892 —	1598 —	4508 —	6489 —

altsaa en Kornavling af 10,355 Tønder for Surendal og 8042 Tønder for Rindal, hvor Havre-Avlen kun udgjør $\frac{9}{16}$ Dele af den hele Kornavling.

Forøvrigt dyrkes Liin og Humle, sidstnævnte især i Øie Sogn; men *Havedyrkning* finder ikke Sted blandt den egentlige Almue uden hist og her til Frugttræer; *Engdyrkning* og *Rodfrugtavl* ei heller.

Qvægavl.

I 1855 var *Qvægholdet* i det hele daværende Præstegjæld:

	Heste	Storqv.	Faar	Gjed.	Sv.
	511 Heste	5182 Storqv.	8267 Faar	961 Gjed.	518 Sv.
hvoraf i Rindal med Aune	265 —	2455 —	3338 —	417 —	238 —
altsaa i Surendal . . .	246 Heste	2727 Storqv.	4329 Faar	544 Gjed.	280 Sv.

Af Storqvæg var det forholdsmæssig største Antal i *Mo Sogn*, nemlig 1113, hvilket hovedsagelig skriver sig fra Havnegangene og Slaattemarkerne i den store Folladal.

Hesteholdet er lidet formedelst Gaardbrugenes lette Beskaffenhed. Man kjøber *søndmørske Heste* i 3 Aars Alderen, og disse blive ved den bedre Røgt og Pleie, som de her faae, meget gode Heste, som efter enkelte Aars Forløb igjen afhændes udenfor Præstegjældet og Amtet med stor Fordeel. Qvægets Sultfodring om Vinteren kan ikke her siges at finde Sted, og Røgt og Stel er i det mindste tilfredsstillende især i Mo Sogn, saa at Smør og andre Fedevarer saavelsom Køer, især høstbære, og Faar finde god Afsætning deels i Christiansund, deels og fornemmelig i Trondhjem og andre Steder.

Skovdrivt.

Præstegjældet har endnu Furuskov til Fornødenhed og lidt til Salg udenfor Districtet, og af Løvskov ligeledes det Fornødne til Brænde.

Bergverksdrivt.

finder ikke Sted, og det vides ei heller, at dertil findes nogen Malme; men ved Vindalen i Todalens Fjeldregion findes Klæbersteen, der dog er af mindre god Beskaffenhed, ligesom og paa Gaarden Fiske i Mo. Ligesaa findes Skifersteen. Paa Aune findes Pottemager=Leer i Mængde. Mergel skal ogsaa findes, men Stedet vides ikke.

Binæringer.

Hertil kan henføres Fiskerie ikke blot i Elvene og Ferskvandene, men ogsaa i Surendalsfjorden, hvor der jevnlig falder Lax og Ørret, og af og til Sommersild.

Noget Industri=Anlæg kjendes ikke, men Sands for mechaniske Anlæg savnes dog ikke, og i denne Henseende er hæderlig omtalt Rolf Vasengen i Rannæs.

Den qvindelige Huusflid omtales ogsaa med Berømmelse, og man faaer herfra Liinlærred og andre Tøier, som finde Afsætning udenfor Præstegjældet lige til Christiansund og Molde.

§ 5. Veie, Postvæsen og almeennyttige Anstalter.

1. Hovedveie.

Den trondhjemske Hovedvei kommer ind i Rindal omtrent $\frac{1}{8}$ Miil vestenfor Garberg i Orkedalen, og gaaer gjennem Rindals og Surendals Præstegjælde til Grændsen af Stangviks Sogn i Søiadalen i en Længde af omtrent . . . $4\frac{1}{2}$ Miil.
med en Forgrening fra Grimsmo til oftnævnte Skraltshoug af henved . . . . $\frac{3}{8}$ —

Tilsammen . . $4\frac{7}{8}$ Miil.

eller nøiagtigere blot $4\frac{3}{4}$ Miil og 802 Alen.

Heraf vedkommer 2 Miil Rindals Præstegjæld, og altsaa omtrent $2\frac{3}{4}$ Miil Surendal.

2. Bygdeveie.

Heraf haves i begge Præstegjælde farbare for Hjulredskab henved 8 Miil (nøiagtigere 7 Miil og 16920 Alen), og heraf har Rindals Præstegjæld omtrent $3\frac{1}{2}$ Miil, saaledes at der indenfor Surendals Præstegjæld er Bygdeveie til en samlet Længde af omtrent $4\frac{1}{2}$ Miil.

Af Bygdeveiene har Østbødalen en Veistrækning som støder til Hovedveien ved Skydsskiftet Aasen, og Bæverdalen en

anden fra Stangviksgrændsen opad Dalen. Disse tilsammen udgjøre omtrent 1 Miil. Af Bygdeveiene i Hoveddalen gaaer den ene ud fra Hovedveien i Rannæs med Færgested over Elven fra Skeid til Præstegaarden og derfra ud igjennem Øie Sogn paa nordre Side af Fjorden forbi Gaarden Glæreim til Grændsen af Stangvik paa Aarnæssets Halvø. Den anden gaaer fra Præstegaarden paa nordre Side af Elven opad Dalen, gjennem Rannæs og forbi Mo Kirke til Rindal; men mangler Fortsættelse, saa at den ikke staaer i nogen Forbindelse med Lomundalsveien i Rindal paa samme Side af Elven.

Hovedveien gaaer paa søndre Side af Elven.

For Fremtiden og for den østlige Deel af Fogderiet i det Hele er dette neppe nogen ønskelig Ordning. Udentvivl burde Hovedveien fra Stangvik lægges fra Gaarden Grimsmo over Sommerro til Færgestedet ved Præstegaarden, og derfra fortsættes: a) i Østnordost paa nordre Side af Elven lige til Orkedal; — og b) fra Præstegaarden til Glæreim og derfra over Fjeldaasen til Bæverfjorddalen og videre til Bunden af Bøfjorden for derfra at fortsættes gjennem Halse til Aagvik ved Halsefjorden, $1\frac{3}{4}$ Miil fra Christiansund, hvorfra der for Tiden ikke fører nogen kortere Veilinie til Surendal end den $4\frac{1}{2}$ Miil lange Søvei over Tuster-, Halse- og Stangvikfjorden.

Præstegjældets Postaabnerie er paa Gaarden Skeid i Rannæs.

I Forening med Rindal haves en Sparebank, hvis Capital under 31te December 1859 var 9174 Spd. 80 Skill., hvoraf egen Eiendom 2449 Spd. 56 Skill.

XXVIII.

Rindals Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folkemængde, Matriculskyld, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld, som er oprettet under 26de August 1857, er det østligste i Nordmøres Fogderie, omtrent under samme Bredegrad som Qværnæs Præstegjæld i Vest.

Det grændser mod Sydøst til den oftere, og blandt andet just under Qværnæs Præstegjæld omtalte Fjeldhøide Svarthætta, hvor det støder sammen med Opdal; mod Øst til Rennebo og Meldal; mod Nord til Præstegjældene Ørkedal og Hevne; mod Vest og Sydvest til Surendals Præstegjæld.

Størrelsen er omtrent 4 Qvadratmiil og Folketallet er 2578. Det bestaaer nemlig af det ældre Rindals Sogn, med en Befolkning af 2446 Sjele og Gaarden Aune og Aunebakken, som forhen tilhørte Mo Sogn, med 132, tilsammen 2578 Sjele. I 1855 var Folketallet i Rindals Sogn 1713. Forøgelsen altsaa 713 eller 41 pCt.

Matriculskylden var i 1840 med Indbegreb af Aune og Aunebakke 427—1—4, fordeelt paa 74 Gaarde med 149 Opsiddere og et meget stort Antal Pladsmænd.

Præstegjældets Bestanddele ville blive omhandlede nedenfor under Bygdelagene, hvor det vil blive iøinefaldende, at her er Plads for 3de Sognemenigheder, og Opkomsten af Christiansund og Trondhjem, hvilket sidste især er Rindals Markedsplads, efterlader neppe nogen Tvivl om, at dette Præstegjæld i den nærmeste Fremtid vil hæve sig saa betydeligt, at det vil blive nødvendigt deraf i Forening med Mo Sogn at danne 2de nye Præstegjælde.

For Tiden indbefatter det imidlertid kun et Kirkesogn, hvis Kirke, opført ved Aaret 1724, staaer paa Gaarden Rindal, af hvilken Gaard en anden Deel danner Præstegaarden.

Det udgjør et særskilt Thinglag, men har Lehnsmand tilfælleds med Surendal, hvor Lehnsmanden boer.

Ligesaa danner det et særskilt Formandskabsdistrict med 4 Skolelærerdistricter, hvori Underviisningen gives i faste Rodestuer ligesom i Surendalen, men fast Skole havde der ikke været Tid til at faae oprettet inden nye Almueskolelov af 1860 udkom.

§ 2. Fjelde, Fjorde, Elve og Ferskvande.

Rindal er det eneste Præstegjæld i Amtet, som er et blot og bart Fastlandsdistrict, uden at støde til nogen Fjordstrækning; men det nyder alligevel godt af Soluftens Indflydelse ikke blot gjennem den flade og brede Surendal og over de lave og flade Halvøer ved Stangviks- og Halsefjordene, men desuden fra Trondhjemsfjorden over Lomundalseidet, som over den nordvestlige Spids af Meldal fører over til Ørkedal, og som efter Gæa norvegica ikke synes at kunne være over 1000 Fod over

Havfladen, noget som desuden ogsaa bekræftes ved de flere store Gaarde, der ligge tæt op til Eidet, hvilket netop er høit nok til i Forening med de langs Meldal liggende til Dovres Hovedrække henhørende Fjeldheider at yde Beskyttelse mod Nordøst- og Østenvinde.

Disse Fjeldhøider ere forøvrigt ikke af Betydenhed. Det høieste er Garbergfjeldet ved Amtsgrændsen, som derfra trænger sig vestlig ind i Præstegjældet langs med søndre Side af Lomundalen, hvilken det saaledes adskiller fra den saakaldte Surendalsskov (see nedenfor), et Bygdelag, som gjennemstrømmes af den i 1ste Afsnit nævnte Vielv, Tiaaen, og som udbreder sig sydlig langs Amtsgrændsens lavere Fjelde hen til Vielven Rinnas District, Romundstadbygden. Paa denne Strækning er der flere Mellemrum mellem Fjeldene i Dovres Hovedrække, og derved fremkommer flere Eider over til Meldal; hvoriblandt Garbergeidet neppe stiger 600 Fod over Havfladen; og Romundstadeidet, der fører til Meldal (og Rennebo) kan neppe være mærkeligt høiere. Præstegjældet er meget vandrigt: Lomuna og Tiaaen danner hver især mindst 3 Ferskvande, og Rinnas Løb med Vielve har mindst 7, maaskee flere, hvoriblandt det største vistnok er Romund-Vand nærved Amtsgrændsen, hvorfra Rinnaelven har sit væsentligste bekjendte Udspring.

Forøvrigt bemærkes, at Svarthættas Fjeldgreen nu væsentligst tilhører Rindal, da den ikke længere danner Grændsen mod Mo Sogn, hvilken derimod er rykket lidt længere mod Syd langs med Follaelvens nordligste Sideelv, som formodentlig kaldes Svartdalselven, da den har sit Udløb fra en dyb Kløvt mellem Svarthætta og Trolhætta, hvilken Kløvt ogsaa danner et Eide fra Folladalen og formodentlig Rindal til Meldal og Rennebo. De til Svarthættas Fjeldgreen hørende Fjeldhøider Trolhætta og Rinnahatten ligge saaledes maaskee indenfor Rindals Præstegjælds Grændser.

Hvad angaaer den østligste Deel af Nordmarkerne, som hører til dette Præstegjæld, da kjendes ingen Viflod eller intet Ferskvand af Betydenhed; men hos Kraft nævnes dog Grytaaen, som falder i Surna strax nedenfor den egentlige Lomundal, men som tilligemed de flere Tilløb fra begge Sider er af altfor ringe Betydning til at fæste Opmærksomheden, uden ialfald leilighedsviis ved en eller anden Gaard.

§ 3. Bygdelage.

Præstegjældet kan henføres til efternævnte Bygdelage:

1. Rindalens Bygdelag og de dertil stødende Bredder af Hovedelven med 34 Gaarde og 68 Opsiddere, som udgjør Præstegjældets Hovedbestanddeel (Matr.-No. 1—21 og 61—74). Blandt Gaardene kan mærkes følgende:
   a. Langsmed Rinnaelv og paa søndre Side af Surna: Rindal 7—4—21 med 2, hvoraf det ene Brug er Præstegaard, Løset (Ladesæt?), 20—=—18, med 4; Negaard, 6—3—6, med 1; Romundstad, 18—3—14, med 4, en betydelig Eiendom, godt bebygget og vel drevet; Hægeim, 5—4—16, med 2; Haltlid, 7—2—8, med 4; Kirkholt, 5—=—8, med 2; Stomperød, 6—4—19, med 2; Helgetun, 7—2—14, med 3; Sæter, 3—=—2, med 1, og øverste Gaard Thrætten, 2—=—6, med 1 Opsidder.
   b. paa søndre Side af Surna: Aunebakke, 4—3—1, med 1; Aune, 16—=—19, med 3; Børsæt, 8—4—=, med 2; Bolme, 17—4—18, med 4; Foseide, 6—=—22, med 2; Grønlid, 7—1—20, med 1; Elshoug, 9—1—13, med 3.
   c. paa nordre Side af Surna: Rød, 6—=—4, med 2; Brondstad, 7—1—8, med 2; Bjørnaas, 13—=—22 med, 2; Sjølsvold, 11—2—6, med 2; Bjornstad, 5—=—20, med 2; Grylbakke, 5—=—14, med 2; Thorsæt, 22—1—12, med 4, alle paa nordre Side af Elven.
2. Tiaaens Bygdelag, eller den saakaldte Surendalsskov, som er den mindste Deel af Præstegjældet. Hertil høre de i Matriculen fra No. 22—37 opførte 16 Gaarde med 25 Opsiddere, blandt hvilke kan nævnes: Store Tisæt, 6—4—1, med 2; Lille Tisæt, 8—3—18, med 5; Sæmundsæt, 7—=19, med 1; Grøsæt, 9—4—3, med 2; Haugen, 7—=—8, med 2; Store Holten, 8—4—19, med 3, Skydsskifte mellem Qvammen i Surendal og Gaaberg i Meldal.
3. Lomundalens Bygdelag, det er de i Matriculen fra No. 38 til 61 opførte 24 Gaarde med 49 Opsiddere, blandt hvilke maa nævnes: Gaasvatn, 5—1—20, med 1; Hermundslien, 7—2—14, med 2; Helgeimsæt, 13—3—12, med 4, her stod i Fortiden et Hospitium eller offentligt Herberge for Reisende; Myklegaard, 9—2—6, med 7; Storløken, 2—1—5,

med 8; Lien, 6—3—18, med 2; Løfald, 16—3—15, med 4; Trøningdal, 9—4—22, med 3 Opsiddere.

§ 4. Næringsveie.

Almuen i Rindal synes at befinde sig paa et noget høiere Trin af udvortes Civilisation, end Amtets Landdistrikter i Almindelighed, en naturlig Følge af den kortere Afstand fra og idelige Samqvem med Trondhjem, som gjennem Aarhundreder har været dens eneste Markedsplads, hvilket det i det Væsentlige endnu er. Klimatet er mildt uden at være udsat for Havvindene. Husene ere i Almindelighed temmelig store 2etages Bygninger. Men Indvaanerne have forsømt Jordbruget ved at opoffre for megen Tid til Skovdrivt ved Siden af Qvægavlen, hvilke Næringsveie have leveret de fordeelagtigste Afsætningsartikler. Tømmerskovene ere derfor blevne utilbørlig fortyndede. Imidlertid ere de endnu tilstrækkelige for Behovet, men taale neppe at afgive noget til Salg. I den sidste Tid har man ogsaa begyndt at rette større Opmærksomhed paa Jordbruget; og af den allerede under Surendal meddeelte Oplysning om Udsæden vil det erfares, at Rindals Præstegjæld har en sandsynlig Kornavling af 8042 Tønder og en Potetesavl af henved 6500 Tønder, samt at 7 Sextendedele af Kornavlingen bestaaer af Rug, Byg og Blandkorn. Forøvrigt gjælder om Jordbruget, hvad der allerede er forklaret under Surendal, dog saa, at der af Humle kun dyrkes lidt.

Med Hensyn til Qvægavlen kan ligeledes henvises til de under Surendal meddeelte Oplysninger, med Tilføiende, at Afsætningen til Trondhjem naturligviis herfra er saa meget lettere og altsaa fordeelagtigere.

Ferskvandsfiskerie og Jagt efter Fuglevildt er her rig Anledning til. Alle Elve og Ferskvande ere rige paa Ørret og Foreller, men Lax faaes dog neppe uden i Hovedelven.

Bergverksdrift er her saavidt vides ingen Anledning til. Men her findes Klæbersteen paa Gaarden Reinslid af bedre Qvalitet end den surendalske, ligesom og Skifersteen paa Langlie, og paa Rindal er Kalksteensbrud; men det Kalkbrænderi, hvorom tales hos Kraft, kan ialfald ikke have været i nogen mærkelig Drift siden 1830, da intet derom findes i Femaarsberetningerne.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Om Veiene maa henvises til de under Surendal meddeelte Oplysninger. Det er at beklage, at Bygdeveien i Lomundalen ikke er sat i Forbindelse med den surendalske Bygdevei paa Hovedelvens Nordside, og i det Hele at saa betydelige og productive Districter, som de paapegede fra Halsefjordens Aabning til Orkedal ikke skulle have nogen bedre Hovedveiforbindelse med Trondhjemsfjord, end den tungvinde Omvei forbi Garberg i Meldal. Postaabnerie er endnu fælleds for Surendal og Rindal paa førstnævnte Sted; men det antages at være utvivlsomt, at der ikke vil blive negtet Oprettelse af et særskilt Postaabnerie paa Rindal, saasnart der fra et saa productivt District og Sognepræsten fremkommer Forestilling derom.

XXIX.

Aure Præstegjæld og Landskab
af Yttre Nordmøre.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Matriculskyld, Bestanddele samt kirkelig og borgerlig Ordning.

Præstegjældet grændser mod Syd til Stangviks Sogn (Bæverfjordens Bygdelag); mod Sydsydost til Øie og Rannæs Sogne af Surendal, mod Øst til Hevne Præstegjæld i Fosen; mod Nord paa den anden Side af Trondhjems Led til den store Ø Hitteren i Fosen; mod Vest til Edø Præstegjæld, og mod Sydvest til Halse Sogn.

Størrelsen er hos Kraft angivet til 5 Qvadratmile, men maa med Indbegreb af Fjordstrækningerne være omtrent 7¾ Qvadratmile. — Folketallet var i 1855 — 3218. I 1825 var Folkemængden 2276; Forøgelsen altsaa 942 eller noget over 41½ pCt. Men herved maa dog mærkes, at i Mellemtiden ere 9 Matr.-No. overgaaede hertil fra Hevne. Antages det, at Folketallet paa disse har været 192, bliver Forøgelsen kun 750 eller omtrent 33 pCt.

Matriculskylden i 1840 var 476—2—-.

Præstegjældet bestaaer af 2de Fastlandsstrækninger og flere større og mindre Østrækninger, og med Hensyn hertil maa erindres, at det paa Nord- og Nordveststiden begrændses af Trondhjems Led og Edøfjorden, samt at det gjennemskjæres af Tusterfjordens Fortsættelse Vinjefjorden fra Halse Sogns Grændse i Vest til Vinje Sogn i Øst, og endelig at sidstnævnte Fjord staaer i Forbindelse med Trondhjems Led og Edøfjorden, deels ved Auresund, som tilligemed Gjerdeviken og Aarvaagfjord med Dromnæs-Sund gjennemskjære Præstegjældet i Retning fra Syd til Nord, deels ved Imarsund, som forøvrigt ligger udenfor Præstegjældets Vestgrændse, men dog paa eet Punkt, nemlig ved Gaarden Vinsternæs, berører det.

Bestanddelene ere altsaa:

a. Paa søndre Side af Vinjefjorden den sydlige Fastlandsstrækning, det vil sige den nordlige Helding af Surendalens Nordmarker mellem Sognene Halse og Vinje; og paa østre Side af Auresund og Dromnæs Sund den østlige Fastlandsstrækning, det vil sige den vestlige Helding af Hevnefjeldene mellem Vinjefjorden og Trondhjems Led.

b. Følgende Øer:

1. Den lille Valsø i Mundingen af Valsøfjorden.
2. Omtrent $\frac{5}{6}$ Dele af Ertvaagøen med de paa nordre Side af den liggende Smaaøer. Fra dens nordvestlige Hjørne udgaaer det $\frac{1}{4}$ Miil lange Vinsternæs, hvis yderste Spids kaldes Styret. Styret og den vestlige Rand af Øen tilhører Edø Præstegjæld, men den indre Deel af Vinsternæsset tilhører Aure.
3. Den lille Bærø, der ved sin nære Beliggenhed ved Skibsløbet i Edøfjord og Trondhjemsled rimeligviis vil blive af Vigtighed i Dampskibsfarten.
4. Griisvaagø (ogsaa mindre rigtig kaldet Gjerdsø), beliggende mellem Gjerdeviken og Ledsund (see nedenfor § 2).
5. Skibnæsø mellem Ledsund og Dromnæssund.
6. Desuden kan i Auresund mærkes Smaaøerne Rotø, Ruø og Hvalen, hvilken sidste ligger nordligst.

Alle disse vidstrakte Dele danne for Tiden et eneste Kirkesogn. Kirken, en laftebygget Korskirke fra 1771, ligger paa Præstegaarden i Auredalen paa det østlige Fastland, saa nogenlunde midt i Præstegjældet; men den er ikke stor nok for

den halve Menighed og desuden mørk, uagtet der i den sidste Tid er anvendt adskillig Udgift til at forbedre den saavel med Hensyn til Lysning som Udseende, hvilket sidste dog paa ingen Maade endnu er blevet saa vakkert, som der hos Kraft meldes for den Tid. For 20 Aar tilbage var den en af de uanseeligste Kirker i Amtet, og dens Indre i flere Henseender frastødende. — Af hvad der nedenfor forklares om Bygdelagene, vil det falde i Øinene, at Præstegjældet bør deles i 3de Sogne, saaledes nemlig, at der opføres en Annexkirke omtrent ved Stokke ved østre Indløb til Valsøfjorden og en anden paa søndre Side af Aarvaagfjord omtrent midt for sydlige Ende af Dromnæssund.

Forøvrigt udgjør Præstegjældet et Thinglag og Lehnsmandsdistrict, ligesom og et Formandskabsdistrict, med 6 Skolelærerdistrikter, fordeelte i 16 Roder, men uden faste Rodestuer og ingen fast Skole. Skolecassen eier i Forening med Fattigcassen en Capital af 1557 Spd. 60 Skill. efter det under Qværnæs allerede paaberaabte testamentariske Dispositum af Provst Krabbe, og Fattigkassen har desuden udestaaende mod Renter 207 Spd. 81 Skill.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Med Hensyn til Fjeldene er det blot fornødent at erindre, at Fjeldhøiden Hjelmen ogsaa vedkommer dette Præstegjeld, og at Steengjeta samt Fonna ligge paa det østlige Fastland. Af andre Fjeldhøider kan nævnes Ærtvaagfjeldet paa Ærtvaagøen henved Auresunds sydlige Deel. Det er meget anseeligt og ret vakkert, men formedelst Beliggenheden mindre iøinefaldende, skjønt det maaskee naaer op til 2000 Fod.

Om Fjordene maa føies Følgende til hvad der under Amtet og Fogderiet er forklaret.

a. ved Vinjefjorden:

1. Valsøfjorden (Vallangfjord) har dobbelt Indløb ret syd for Ærtvaagøen, nemlig paa begge Sider af ovenmeldte Valsø; paa vestre Side gaaer Hendens Strand hen til Halse, og paa østre Side Rodalsstrand hen til Vinje. Fra dens Indre fører det under Halse omtalte Gængstøe- eller Vaaglandseide over til Skaalevikfjorden, og fra dens Bund et andet og endnu lavere Eide paa østre Side af Hjelmen til Bæverfjorddalen.

2. Ved Ertvaagøens sydvestre Hjørne fører Arisviken paa østre Side af Gaarden Arisvik ind til Gaarden Vaagos; men der er ingen Deel af Tuster- og Vinjefjorden, som fører Navn af Aras- eller Arisfjord.
3. I det østlige Fastland gaaer Todalsviken i nordlig Bøining ind til Gaarden Todal.

b. Ved Trondhjemsled og Edøfjorden maa foruden Dromnæs Sund, Gjerdeviken og Aarvaagfjorden, som allerede ere omhandlede under Fogderiet, endvidere mærkes:
4. Fra Trondhjemsled fører Kjørsviken sydøstlig ind i Fastlandet nærved Hevnegrændsen.
5. Det her ovenfor nævnte Ledsund mellem Skibnæsøen og Griisvaagøen. Det danner Kirkeveien for den ved Trondhjemsled og Edøfjorden boende Deel af Almuen, men er farligt at befare for Ukjendte under Mørke og stærk Vind formedelst Grunde og Skjær, som fra Griisvaagøen gaaer ud imod Trondhjems Led.
6. Gjerdeviken er et temmelig stort Basin, som gaaer ind fra Edøfjorden paa begge Sider af Bærøen mellem Griisvaagøen og ovennævnte Vinsternæs. Den bøier østlig ind mellem Ertvaagøen og sydvestre Side af Griisvaagøen og har sin Fortsættelse i Aarvaagfjorden.
7. Denne Aarvaagfjord, hvis Begyndelse mellem Ledsund og Dromnæssund kaldes Thorsætsund, gaaer ind i det østlige Fastland næsten til $\frac{1}{4}$ Miil fra Hevnegrændsen, saa det derved deles i 2 Dele, og fra dens Bund fører et lavt Eide over til Hevne i $\frac{3}{4}$ Miils Afstand til nærmeste Gaard.
8. Gjerdeviken danner en med Smaaøer opfyldt Bugt paa Ertvaagøens Nordside, og fra denne gaaer Foldfjorden i $\frac{1}{2}$ Miils Længde ind i Ertvaagøen i sydlig Retning med Arisviken.

Elve og Ferskvande.

Præstegjældet er særdeles rigt paa Elve og Ferskvande; men de fleste af Elvene have altfor kort Løb til at blive af Betydenhed, saa at her kun kan nævnes følgende:

1. Reinslidelven udspringer paa Grændsen af Rannæs Sogn i Surendal og danner et Ferskvand samt falder i Valsøfjordens Bund ved Gaarden Botn.

2. Et andet Ferskvand paa Gængstø-Eidet har ligeledes Afløb til Valsøfjord.
3. Paa Ertvaagøen, som har mindst 3 Ferskvande, har Skovsætvandet Afløb til Arisviken ved Vaagø.
4. og 5. Paa det østlige Fastland er ligeledes flere Ferskvande, men af de Elve, som have sit Udspring fra dem eller gjennemstrømme dem, kjendes kun Todalselven, som er meget vandrig og strømmer ud i Vinjefjorden, og Aureelven, som kommer fra Hevnegrændsen ved Steengjeta og gjennemstrømmer i bugtet Løb af henved 1 Miils Længde Fjeldregionen og Auredalen, hvor den ved Præstegaarden falder ud i Auresund. Flere Ferskvande og Elve ville blive nævnte under Bygdelagene, især ved det sydlige Fastland.

§ 3. Bygdelage.

1. Valsøfjordens Bygdelage:

Valsøfjordens Omgivelser danne udentvivl den skjønneste Deel af Præstegjældet og staaer i saa Henseende ikke meget tilbage for de smukkeste Bygdelage i de øvrige Dele af hele Amtet. Til Bygdelaget henregnes her den ret vakkre Hendenstrand og ligeoverfor liggende Sydstrand af Ertvaagøen. Her er i det Hele 27 Gaarde med 50 Opsiddere, Matr.-No. 13 til 39, blandt hvilke kan nævnes:

a. ved Valsøfjorden: Valsø paa Valsøen, 6—4—16, med 4; Stokke, 5—2—12, med 2 Opsiddere, ved Fjordens østlige Indløb fra Vinjefjorden; Leervik, 5—3—, med 3; Fjærlid, 7—1—20, med 5; Reinslid, —3—14, et Ødebrug, beliggende i en Sæterdal ved den nævnte Elv; Botn, 10—1—11, med 5 Opsiddere ved Fjordens Bund, beliggende mellem Udløbene af nysnævnte og af et andet mere fra Sydvest nedstrømmende Elvedrag; Sæter, 7—1—19, med 8 Opsiddere; Store Sandnæs, 5—1—, med 3; Enge 5—1—12, med 1, beliggende ved Udløbet af en fra et Ferskvand paa Gængstø-Eidet nedstrømmende Elv; Hestnæs, 6—2—, med 4, og Otnæs, 5—1—12 med 4 Opsiddere.

b. Paa Hendenstrand: Hendsæt, 5—1—12, med 4 Opsiddere; Kroknæs, 1—1—15, med et for —1—15 særskilt skyldsat Larehverp, der forhen har tilhørt Eieren af Kanestrøm i Halse,

med 1 Opsidder, Skydsskifte mellem Vaagland i Halse og Vaagø samt de øvrige Skifter i Vinjefjorden og Auresund; Henden, 15—4—17, med 4 Opsiddere.

c. Paa Ertvaagøen: Arisvik, 7—4—17, med 2; Vaagøs (ikke Vaagaas), 1—4—14, med 1 Opsidder, Skydsskifte, beliggende ved Skovsætvandets Afløb i Arisviken; Einæs, 1—1—29, beliggende østligst paa denne Strand ved Auresunds Indløb.

2. Todalsvikens Bygdelag:

Hertil henregnes Todalen og Vinjefjordens Nordside østenfor Auresund, samt Vinjefjordens sydlige eller Rodals Strand østenfor Valsøfjorden, begge til Grændserne af Vinje Sogn. Dette Bygdelag indbefatter kun 9 Gaarde, Matr.-No. 40—48 med 30 Opsiddere. Den østlige halve Miil af den nordlige Strand, ligesom den tilstødende nordlige Strandside i Vinje, er ikke beboet. Den søndre Strand er derimod jevnere beboet i dens hele Længde, omtrent 1¼ Miil, og den antages at være skikket for Veianlæg. De vigtigste Gaarde og Steder ere følgende: Ervik, 1—2—4, med 1 Opsidder, nærmest ved Auresundet, Todal (Tovfedal)), 19—1—20, med 11 Opsiddere, beliggende ved Todalsviken og i Todal; Øvre Engdal, 5—2—12, med 2 Opsiddere, Skydsskifte mellem Vinjeøren (⅛ Miil) og Skiftene i Aure samt beliggende i et paa søndre Side af Fjorden opgaaende af et Elvedrag gjennemstrømmet Dalføre; Nedre Engdal, 8—1—6, med 5 Opsiddere; Rodalen (Rodedalen), 16—2—13, med 5 Opsiddere, beliggende i den ½ Miil lange Rodal, gjennemstrømmet af et Elvedrag, som kommer fra et Ferskvand, og Ringdal, 1—2—4, med 1 Opsidder, Nabogaard til ovenmeldte Stokke ved Valsøfjordens østre Indløb.

Et Blik paa Kartet vil vise, at disse 2de Bygdelage have deres naturlige Centrum ved Valsøfjordens østre Bred Gaarden Stokke eller ialfald Rodal.

3. Auresundets Bygdelag.

Til dette Bygdelag henregnes den østlige Bred af Auresundet og Gjerdeviken, nemlig Fastlandsstrækningen fra Vinjefjorden til Gaarden Eide ved Aarvaagfjorden samt Sundets hele vestlige Bred paa Ertvaagøen og Grisvaagøen med Bærøen.

Dette Bygdelag indeholder 32 Gaarde med 56 Opsiddere (Matr.=No. 1—12 og 49—62, samt 87—92). Ogsaa dette er et vakkert Landskab; især er Udsigten fra Præstegaarden særdeles behagelig, om end ikke saa storartet, som de foran i denne Beskrivelse udhævede Puncter. De mærkeligste Gaarde og Steder ere følgende:

a. Ved Auresundets Østside:

Vik, 4—3—3, med 3; Thorsæt, 9—2—21, med 5; Grætsæt (udtales Græssæt), 6—4—16, med 4 Opsiddere; Aure Præstegaard, 10—4—15, en af de største og tillige bedste Præstegaarde i Amtet med udmærket Skov paa begge Sider af den af Aurelven gjennemstrømmede Auredal og videre til Hevnegrændsen, i lige Linie 1 Miil. Dalføret gaaer i den nedre Deel op i smukke Affatser og Elven danner en Række af Fosse. Fremdeles: Vaag, 9—1—19, med 4, og Eide, 2—1—13, med 3 Opsiddere, ved Enden af den nedenfor omtalte Bygdevei.

b. Paa Auresundets Vestside eller Ertvaagøens østlige Strand og paa Øerne i Sundet:

Bergfald, 7—4—10, med 2; Ertvaag, 13—4—13, med 5; Sundsby, 6—1—9, med 3; Gisæt, 2—1—1, med 1 Opsidder, med Tærskemaskine, Mølle med Meelsigt, Grynqværn, Beenmølle, Stampe og Sagbrug: alt med eet Overfaldshjul i een Bygning. — Klaksvik, 1—4—1, Skydsskifte; Aanæs og Huusfæst, mindre Gaarde paa hver sin Side af Ertvaagøens nordøstligste Odde. — Laurvik, —3—8, Landhandlersæde paa Rotø, i den senere Tid betydelig udvidet ved Opdyrkning af en Myrstrækning af en betydelig Størrelse. Øen Hvalen, Bygselplads under Præstegaarden, Thingsted og for Tiden Bolig for Districtslæge og Lehnsmand.

c. Paa Griisvaagøen og Bærøen:

Griisvaag paa Nordsiden, 3—1—=, med 3, og Gjerde paa Sydsiden, 2—2—14, med 2 Opsiddere. Den førstnævnte af disse Gaarde har givet Navn til Øen og den sidste til den tilstødende Havstrækning. — Bærøen henhører under Gaarden Griisvaag og har en særskilt Opsidder.

4. Foldfjordens Bygdelag.

Hertil hører 18 Gaarde med 39 Opsiddere (Matr.=No.

93—110) paa Ørtvaagøens Nordside og ved den der indgaaende Foldfjord samt paa de mindre Øer i den store Bugt. De vigtigste blandt disse Gaarde ere: Sæmundsæt med Oversæt, 8—4—4, med 4; Aalmo, 13—3—14, med 5 Opsiddere, ved et Ferskvand indenfor Foldfjordens Bund; Husebø, 4—3—1, med 4; Vinsternæs, 8—=—22, med 3 Opsiddere, beliggende paa Halsen af det omtalte Vinsternæs, og med Baadnøster saavel ved Imarsund som ved Vinsternæsvaag paa østre Side.

Kartet vil vise, at disse 2de under No. 3 og 4 beskrevne Bygdelage, der indbefatte den største Deel af Ørtvaagøen, vilde have deres naturlige Centrum ved Gaarden Klaksvik, men tillige, at Aure Kirkes nuværende Plads ikke er aldeles uheldig til deres fælleds Sognekirke.

5. Dromsnæssundets Bygdelag.

Hertil henregnes Skilsnæsøen og Fastlandet langs Aarvaagfjorden og Dromnæssund samt Trondhjems Led. Bygdelaget udgjør den stærkest befolkede Deel af Præstegjældet med 32 Gaarde og 77 Opsiddere (Matr.-No. 63—86 og 111—119). De vigtigste Steder og Gaarde ere følgende:

a. Paa Fastlandet:

Veaa, 5—4—14, med 2; Mæle, 7—4—12, med 4; Stemshoug, 3—=—6, med 1; Hjællen, 7—=—21, med 4. Aarvaag, 1—1—7, med 2; Fivelen, 5—1—22, med 2; Dromnæs ved den ydre Deel af Sundet, 5—1—=, med 3; Vikum, 2—3—9, med 4; Havnevik, =—2—15, ved Kjorsviken med en god Havn, men med vanskeligt Indløb; Ledal, 1—4—4, (Ledradal) ved Udløbet af Ledalsvandet Viken, og Kjorsvik, 1—3—20, med 1 Opsidder, ved østre Side af Kjorsviken.

b. Paa Skibnæsøen:

Skibnæs, 3—=—15, med 1 Opsidder og en Havn; Skard 4—=—21, med 3; Rognen (Raunum), 4—3—10, med 2; Ledsund, 7—4—12, med 4; Melland, 6—3—5, med 3; Kalveland, 4—3—8, med 2; Nordre Thorsæt, 5—1—22, med 2, og Ulfsnæs, 4—=—22, med 2 Opsiddere.

Den nævnte Stemshoug paa Fastlandet maatte sandsynligviis blive den hensigtsmæssigste Plads for en Sognekirke.

§ 9. Næringsveie.

I dette Præstegjæld indtage Strandsiderne omtrent den samme Plads, som Dalene i andre Landskaber. Vistnok ere de smale og de smaae Dale mellem Fjeldene meget korte; men deres Antal er stort og Vandrigdommen gjør dem meget productive. Fjeldhavnene ere gode over hele Præstegjældet. Navnligen skulle de paa det søndre Fastland være udstyrede med ypperligt Græs, saa at det endnu for en Mandsalder tilbage var Gjenstand for Beklagelse, at saadanne Herligheder skulde være forsømte eller ikke tilbørligen benyttede, fordi Befolkningens hele Digten og Tragten stod til Fiskerierne. Siden have imidlertid Omstændighederne forandret sig. Christiansunds stigende Kraft har her havt samme Virkning, som allevegne langs Søkysten, og som allerede saavel under Qværnæs som under romsdalske og søndmørske Landskaber bemærket, skaffet Almuen en sikker og fordeelagtig Afsætning paa Fiskeproducterne; og den herved vundne Velmagt har sat Almuesmanden istand til at rette Opmærksomheden paa den Jord, som han beboer. Det vil derfor ogsaa af de Oplysninger, som strax nedenfor meddeles, erfares, at Aure Præstegjæld ikke længere er det kornfattige District, som det var paa den Tid, hvorom Kraft meddeler Efterretning, — og at, om end Qvægrøgt og Stellet med Afdraatten endnu er maadeligt, saa er dog Qvægholdet betydeligt, samt at Aure befinder sig i kjendelig Fremgang, saa at det, efter hvad Sognepræsten velvillig har oplyst om, er bleven Skik blandt Gaardmændene at bevare Beholdninger af Korn fra det ene Aar til det andet. — Om anden Landbovirksomhed, end Kornavling og Qvægstel, kan her imidlertid ikke endnu være Tale, undtagen forsaavidt angaaer Havedyrkning paa Præstegaarden, hos Proprietair Buschmann paa Gisæt og hos Landhandleren i Laurviken paa Rotøen.

Forøvrigt maa bemærkes, at det Indre af Ertvaagøen for største Delen er ubeboet, og kun tjener til ganske maadelig Havning. Der er klippefuldt og seer raat og vildt samt myrlændt ud; men det tor dog være at haabe, at den ufuldkomne Vei, som er lagt over denne Ø med Tiden vil bane Vei for Dyrkning.

I 1855 var Udsæden som følger:

Rug.	Byg.	Blandkorn.	Havre.	Potetes.
5 Tdr.	29 Tdr.	6 Tdr.	1564 Tdr.	602 Tdr.

Den sandsynlige Avl efter Middelfoldigheden for Fogderiet bliver:

60 Tdr.	261 Tdr.	48 Tdr.	10948 Tdr.	5418 Tdr.

altsaa en Kornavling af 11,317 Tønder, foruden Potetes.

Qvægholdet i samme Aar var:

317 Heste; 2627 Storqvæg; 7793 Faar; 4141 Gjeder; 273 Sviin

Skovdrivt.

Begge Fastlandsstrækningerne have Furuskov til eget Behov og noget til Salg til de ydre Odistricter, hvor Furuskov mangler. Ogsaa Ertvaagøen har nogen, om end utilstrækkelig Furuskov. Lovskov mangler heller ikke i den største Deel af Præstegjældet; men paa de ydre Øer maa man tye til Brændetorv.

Bergverksdrivt er her, saavidt vides, ikke Anledning til. Derimod skal her, efter hvad Kraft melder, være Bergkrystaller, hvorom imidlertid intet videre vides.

Fiskerierne

ere af meget stor Betydning, da dette Præstegjælds Beliggenhed sætter det istand til med Lethed at deeltage i Skreidfiskerierne ved Smølen, og det desuden sandsynligviis i sine egne Sildvaage fanger en overveiende Deel af den Sommersild, som erholdes i Præstegjældene Aure og Edø tilsammen, — som for Aure alene ofte stiger op til 20,000 Tønder. Om Gjennemsnittet af Udbyttets Størrelse kan imidlertid ikke meddeles anden Oplysning, end hvad der indeholdes i Fogdens allerede omtalte Meddelelse til Femaarsberetningen. Saa meget tør dog siges, at Aure og Edø tilsammen vistnok have ⅔, to Trediedele, af hele Nordmøres Udbytte af Havfiskerierne og Sommersildfisket; og det vides, at Aure Præstegjælds Almue har Pengecapitaler udestaaende ikke blot i Christiansunds Sparebank, men ogsaa hist og her i Nordmøres indre Districter. Desuden ere Fjordene og Ferskvandene rige paa Ørret, Forreller, Smaatorsk, Lange og anden Huusholdningsfisk. Flere Laxeverper ere omtalte under Bygdelagene. Ogsaa Østersbanker findes her.

Binæringer.

Nogen Fabrikdrivt eller Industrianlæg gives her ikke uden forsaavidt Buschmanns allerede omtalte Indretninger paa Gisæt maa henregnes dertil.

Haandverksdrivt, som selvstændig Næringsvei, finder, saavidt vides, ikke Sted; men her drives noget paa Baad- og Jægtebyggerie. Huusfliden maa ansees for god og fyldestgjørende Behovet.

Handel og Skibsfart drives af en Landhandler i Laurviken; men desuden ogsaa af Gaardbrugere, forsaavidt nemlig, som de ved egne Jægter affende deres Varer til Trondhjem og der af og til tillige sælge Jægterne, ligesom omtalt er for Stangviks Vedkommende.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Af Hovedveie har Præstegjældet ingen. Imidlertid burde dog Veilinierne fra Halse til Kroknæs og fra Vaagos til Klaksvik, forandres dertil. Af Bygdeveie haves kun omtrent 4¾ Miil. Af disse er Veien fra Halsegrændsen til Bunden af Valsøfjorden omtrent 1½ Miil, og fra Vaagos til Klaksvik omtrent 1¼ Miil, de længste; men den sidste kan ikke erkjendes for andet end en Ridevei. Desuden er der en Vei langs Foldfjorden, en fra Præstegaarden til Eide ved Aarvaagfjordens Begyndelse (Thorsætsund), og en fra Vikum ved Dromnæssund til Havnevik ved Kjørsviken. Men langs Aarvaagfjorden haves ingen Vei, uagtet Terrainet ikke lægger Hindringer i Veien og uagtet denne Fjords Indre af og til belægges med Meeniis, som spærrer Passagen. Den trondhjemske Hovedvei til Hevne burde upaatvivlelig forlænges i denne Retning lige til Auresund over det i § 2 under Nr. 7 omtalte Eide.

Præstegjældets Postaabnerie er paa Præstegaarden, hvor Bipostlinien slutter.

XXX.

Ædø Præstegjæld.

§ 1. Grændser, Størrelse, Folketal, Bestanddele, kirkelig og borgerlig Ordning.

Dette Præstegjæld grændser mod Syd til Sognene Fredø og Halse, mod Øst til Aure Præstegjæld og paa den anden Side af Ramsøfjorden til den store Ø Hiteren i Fosen; mod Nord og

og Nordvest til Vesterhavet; og mod Sydvest paa den anden Side af Gripholen og Talgsjøen til Grips Sogn, samt til Christiansundsøerne og Fredø Sogn paa den anden Side af Talgsjøen.

Fladeindholdet er hos Kraft angivet til 4 Qvadratmiil, men det udgjør omtrent 8½ Qvadratmiil og Befolkningen 3,087 Mennesker i de 3de Sogne, nemlig: Edø Hovedsogn 1,904, Bratvær Annex 703 og Hopen Annex 480. I Aaret 1825 var Folkemængden 1,938, fordeelte i Sognene med respective 1,289, 313 og 336. Forøgelsen i hele Præstegjældet har altsaa været 1,049 eller mere end 54 pCt. Heraf falder den forholdsmæssig største Forøgelse paa Bratvær Sogn, hvor den har været 390 Mennesker eller omtrent 124½ pCt.

Præstegjældet bestaaer af Øer, som ved den brede Edøfjord ere adskilte i 2de Hoveddele, nemlig:

a. Paa søndre Side: Øerne Tusteren og Stabben samt vestre Rand af Ertvaagø og nogle Smaaøer, alle henhørende til Tusterfjordens eller Halse Landskab, og
b. Paa nordre Side af Fjorden: Smølens Landskab ɔ: Edø, Kulidø, den store Ø Smølen med flere hundrede mindre Øer, Holme og Skjær.

Disse Bestanddele ere ordnede saaledes, at

Edø Sogn indbefatter hele det søndre Ødistrict og omtrent ¾ Dele af Smølen, og af de omliggende Øer den største Deel af de paa østre og nogle af de paa vestre Side liggende Smaaøer og Holme, medens

Bratvær Sogn bestaaer af en Deel af Smølens vestre Side og samtlige Smaaøer fra Sydvest til Nordvest, og endelig

Hopen Sogn af en Deel af Smølens Nordside og de hosliggende Smaaøer.

Hovedsognets Kirke staaer paa Edø Gaard paa Edøen paa nordre Side af Edøfjord. Det er en gammel, liden og mørk Langkirke af Steen, som antages at være paabegyndt før den sorte Død, 1350, som Vaabenhuus til en større Kirkebygning, som efter hiin Landeplage ikke er bleven fortsat efter Planen, men af den gjenlevende Befolkning sluttet som tilstrækkelig til Behovet. Bratvær Kirkes Alder vides ikke, men det er en simpel Trækirke, og Bratvær (Brjotver) Kirke nævnes i Munchs det gamle Norges Beskrivelse blandt Smølens Kirker, hvoriblandt

ogsaa nævnes Kirken paa Odden (Odrar) og Veidholmen (Veidu). Hopens Kirke er, efter Kraft, opført 1749. Det er en ottekantet Træbygning, som rimeligviis er opført istedetfor den forhenværende Kirke paa Veidholmen, medens den til Kirken paa Odden hørende Befolkning er bleven henlagt til Bratvær.

Hele Præstegjældet udgjør et Formandskabsdistrict med fælleds Skole- og Fattigcommissioner, afdeelt i 6 Skolelærerdistricter uden fast Skole.

Ligesaa udgjør det et Thinglag og et Lehnsmandsdistrict, hvis Lehnsmand boer paa Lindvaagen paa Tusteren.

Den forklarede kirkelige Ordnings Urimelighed vil allerede sees af et Blik paa Kartet og nærmere fremgaae af det Følgende. Her kan det være nok at bemærke, at den kan antages at koste 1 à 2 Menneskeliv om Aaret. I et Tidsrum af 10 Aar ere 20 Mennesker fra Tusterdistrictet omkomne paa Ædøfjorden ved Kirkereiser. Ved det ene Tilfælde omkom et Brudefølge af 10 Personer. Det er derfor paa Tiden at tænke paa en bedre Ordning.

§ 2. Fjorde, Fjelde, Elve og Ferskvande.

Om Fjordene henvises til det Forklarede under Amtet og Fogderiet, hvoraf bringes i Erindring Ædøfjordens Brede, kun paa et enkelt Punct, mellem Ædø og Solskjær, blot ½ Miil, og dette vedkommer endda kun Skibsløbet paa søndre Side af Ædøen; thi denne Ø ligger noget nær midt i Fjorden, hvis hele Brede mellem Smølen og Tusterdistrictet er fra 1 til 1½ Miil, udsat for Havvindenes hele Voldsomhed over Gripholen og den lave Smølens Øgruppe. Derhos erindres, at Præstegjældet paa Sydsiden begrændses af Tusterfjord, hvis Brede mod Halses østlige Fastland omtrent er ¼ Miil, beskyttet mod Havvindene ved Fredøen, Øerne Tusteren og Stabben, samt Ærtvaagøen, og at Tusterfjorden staaer i Forbindelse med Ædøfjorden ved de smale Sunde Imarsund mellem Ærtvaagø og Stabben, og Soleimsund mellem Stabben og Tusteren, samt ved Talgsjøen, for det Meste over ¼ indtil ⅜ Miil bred, som adskiller fra Oma i Bremsnæs Sogn.

Af Fjeldene bringes i Erindring de vakre Sømærker Stabben og Tusterfjeldet i det sydlige Ødistrict. Den Fjeldside paa Ærtvaagøen, som tilhører Ædø Præstegjæld, er ikke af nogen

fremragende Høide, og i den nordlige Øgruppe findes neppe nogen Fjelhøide over 500 Fod.

Elve og Ferskvande.

Af saadanne er der ingen i det sydlige Ødistrict, som kan komme i Betragtning. Imidlertid kan nævnes Lindvaagelven paa Tusteren med dens Ferskvand, og Soleimelven paa Stabben, som strømmer ned fra et Ferskvand paa Fjeldhøiden.

I den nordlige Øgruppe derimod har Smølen 6 Elveløb, hvoraf kan nævnes:

1. Hjældbergelv i Bratvær, som strømmer fra Øens Indre i vestlig Retning, og falder i Havet ved Gaarden Hjældberg østenfor en lille Fjeldhøide af samme Navn.
2. Fuglevaagelv strømmer sydvestlig ud i en Vaag ved Gaarden Jostelen i Edø Sogn. Denne Elv angives at være 1 Miil lang og at gjennemstrømme 4 Ferskvande.
3. Hindaaen, en mindre Elv, som strømmer ud i Edøfjorden ved Gaarden Skjelberg paa Øens Sydrand.
4. Rokvaagelv kommer fra Øens Indre og løber i nordøstlig Retning ud i Ramsøfjord ved Gaarden Rokvaag, efterat have dannet et Fossefald, ½ Miil lang.
5. Rokstadelv, en mindre Elv, som falder ud i Ramsøfjord ved Gaarden Rokstad.
6. Hopenelv, som kommer fra Syd og strømmer nordlig paa østre Side af Fjeldhøiden Maabergtua, samt falder ud i Vesterhavet i en Vik paa østre Side af Hopen Kirke.

§ 3. Bygdelage.

Som allerede forklaret i § 1 bestaaer Præstegjældet af 2de ved Edøfjorden adskilte Øgrupper: den sydlige og nordlige.

A. Den sydlige Øgruppe kan henføres til et eneste Bygdelag nemlig:

1. Tusterfjordens Ødistrict. Dette District eller Bygdelag har 50 Gaarde med 77 Opsiddere og en Befolkning af 1093 Sjele, men ingen Kirke, uagtet den farlige Edøfjord skiller det fra Kirken paa Edø. Andelen i Ertvaagøen kan vel regnes for ⅛ Ovadratmiil, Stabben med hosliggende Smaaøer for ⅜ Miil, og Tusteren for ¾ Miil eller noget mere. De bedst beboede Strækninger ere Strandsiderne langs de 2de Sunde samt paa

Stabbens Nordside og den sydlige og vestlige Side af Tusteren. Beboelsen er fordeelt som følger. Paa vestlige Rand af Ærtvaagøen er 11 Gaarde, hvoraf 2 er Ødegaarde og de øvrige have 11 Opsiddere. Paa Stabben med de paa Nordsiden liggende Øer er 15 Gaarde, hvoraf 2 Ødebrug, men de øvrige have 22 Opsiddere. Paa Tusteren med hosliggende Smaaøer paa vestre og nordvestre Side er der 24 Gaarde med 44 Opsiddere.

Blandt disse Gaarde maa mærkes følgende:

a. Paa Ærtvaagøen ved Imarsund: Hovik, 2—3—11, med 1, beliggende paa den nordlige Odde (Styret) af Vinsternæs, og nordenfor den paa Næssets Hals liggende til Aure hørende Gaard Vinsternæs; Ormbostad, 2—3—18, med 2; Fuglevaag, 3—3—6, med 2 Opsiddere.

b. Paa Stabben ved Imarsund: Karlsvik, 2—2—1, med 1; Ørboug, 2—1—=, med 2 Opsiddere; — Paa Nordsiden: Nauten, 1—4—6, med 2; Solskjær og Solskjær-Ødegaard, 3—2—16, og =—2—5, hver med 1, beliggende omtrent ½ Miil Sydøst for Ædø Kirke paa en lille Ø, som almindelig kaldes Skomagerøen mellem Solskjæret og Stabben. Ved Solheimsund: Solheim, 7—=—8, med 4 Opsiddere. Paa Sydsiden: Fjælingsdal, 3—=—16, med 2, beliggende i en fra Tusterfjorden opgaaende Dal, som danner et Eide over til Øens nordlige Side, og saaledes deler Fjeldet i 2de Høider.

c. Paa Tusteren ved Solheimsund: Gjulsteen (Gjølstein), beliggende ved nordøstlige Fod af Tusterfjeldet. Ved Tusterfjorden: Halsnæs, 5—1—2, med 2, beliggende ligeoverfor Halsefjordens Aabning; Ljustad, 3—=—6, med 2, beliggende ligeledes omtrent ligeoverfor Halsefjordens Aabning; Jørgenvaag, 8—1—20, med 4. Ved Talgsjøen: Leervaag, 4—3—8, med 2; Tommervaag, 4—3—17, med 2; Golmen, 5—3—4, med 4, beliggende paa Golmøen, der kun adskilles fra Tusterøen ved et saa smalt og grundt Sund, at dette endog i Flodtid vanskelig kan passeres. Paa Nordsiden: Lindvaag, 4—1—21, med 1 Opsidder, nemlig Lehnsmanden, O. Halse, beliggende i et lille Dalføre, der gaaer op fra Lindvaagen, som fra Hammarsund trænger ⅛ Miil ind i Øens vestlige Ende;

Leren (Leira), 6—2—15, med 2; og Sandvik, 3—1—12, med 2 Opsiddere, beliggende østligst, omtrent $\frac{5}{8}$ Miil i Sydsydøst fra Edø Kirke.

Ved at forene dette Ødistrict som et eget Kirkesogn med Halse Sogns østlige Fastland, see Landskabsinddelingen Pag. 209 Nr. 10, faaer man et Præstegjælds-Landskab med 2483 Sjele, hvori Sognene kun blive adskilte fra hinanden ved den smaleste, neppe $\frac{1}{4}$ Miil brede Deel af Tusterfjorden, med en godt beskyttet Sopassage fra Skaalevikfjorden til Solheimssund, hvor den nye Sognekirke rimeligviis maatte faae sin Plads paa Tusterøens østlige Side i Nærheden af Karlsvik eller Gjulsteen.

B. Den nordlige eller Smølens Øgruppe, Smølens Landskab, see Pag. 209 Nr. 12.

I denne Øgruppe er Øen Smølen Hovedbestanddelen og at betragte som Landskabets Fastland, ligesom det ogsaa ofte kaldes Faste-Smølen, da man nemlig temmelig almindelig anvender Benævnelsen Smølen paa den hele Øgruppe.

Øen Smølen er en noget uregelmæssig Firkant, hvis største Længde fra Øst, Hellesnæs ved Ramsøfjordens sydlige Aabning, til Vest, hvor der ved Hjældberg er en fremragende bred Odde, er omtrent 2 Mile, medens den største Bredde fra Syd ved Rangnæsset i Nærheden af Rostvold Præstegaard til Nord ved Hopen er omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil. Mellem disse Hjørner strækker sig Øens Sider saaledes, at den sydøstlige begrændses af Edøfjorden, den nordøstlige af Ramsøfjorden, som adskiller fra Hitteren i Fosen, den nordvestlige af Vesterhavet og den sydvestlige af Gripholen.

Øens Areal antages at maatte være omtrent $1\frac{3}{4}$ Qvadratmiil, og dens Omfang omtrent $5\frac{1}{2}$ Miil (ikke 7 Miil).

Folkemængden er kun ringe, neppe Halvdelen af hele Landskabets eller omtrent 900 Mennesker. Aarsagen hertil ligger imidlertid ikke deri, at den er uskikket til Opdyrkning og Beboelse, skjønt Klimatet vistnok er haardt og raat, men hovedsagelig deri, at den har været forsømt med Hensyn saavel til kirkelig som borgerlig Ordning; og dette har igjen sin Oprindelse i de i Indledningen omtalte ulykkelige Handelsforholde, som hindrede Opkomsten af et Afsætningssted for Landskabets Fiskeproducter.

Dette har bevirket, at den kun er bleven opdyrket, og det endda kun med mange Mellemrum, langsmed Kysterne, hvor der

er Elveløb og hvorfra man har havt lettest for at trække Næring af Havet, medens det hele Indre er aldeles ubeboet og kun benyttes til Havnegange, som ere maadelige nok, fordi der ikke har kunnet anvendes nogen Omsorg for bedre Benyttelse deraf.

Saaledes er man kommet til at danne sig den Forestilling om denne Ø, at den ikke blot er et fladt, men ogsaa sumpigt Lavland, opfyldt af Myrer, hvorfra ønskeligt Vandafløb savnes; men at denne Forestilling i det Væsentlige er urigtig og overdreven, vil allerede være skjønnet af det i § 2 Forklarede om de vigtigste Elveløb, hvoraf det nemlig sees, at de alle have sit Udspring i Øens Indre og strømme tildeels endog med Fossefald til alle Sider rundt om Øen. Det er saaledes utvivlsomt, at Øens Indre maa være noget ophøiet over Strandsiderne, og selv disse ere ikke saa ganske lave, men fremstille sig som fortløbende Klippeskrænter af 20 til 30 Fods Høide eller derover, saa at de meget godt falde i Øinene paa Afstande af indtil 2 Miil, uden at tale om enkelte smaae Fjeldhøider, blandt hvilke Hjældberget og Maabergtua allerede ere nævnte; desuden kan nævnes Nælvikfjeldet. Imidlertid er den i det Hele at betragte som et bølgeformigt Sletteland, hvis Jordbund for det Meste er Myr, Sand og Aur, som hviler umiddelbart paa Fjeldgrund, kun sjelden med Grundlag af Leer.

Smølen er saaledes fordeelt mellem Sognene, at omtrent $\frac{4}{7}$ Dele deraf i Sydost langs Ædøfjorden og søndre Deel af Ramsøfjord tilhører Ædø Hovedsogn; henved $\frac{2}{7}$ Dele i Nordvest Bratvær Sogn og noget over $\frac{1}{7}$ Deel i Nord Hopens Sogn; og det synes at være Tilfældet, at denne Deling er støttet til Fjeldhøider eller Vandskjel paa vestre, nordre og nordøstre Side; men nogen sikker Kundskab herom haves ikke, og det er kun med nogenlunde Vished, at Forfatteren har aflagt Løbet af de største af de nævnte Elve, Fuglvaagelven.

Efter denne Sognedeling kan Landskabet eller den hele nordre Øgruppe henføres til følgende Bygdelage:

2. Ædøens Bygdelag, det vil sige Ædø Sogns Andeel af Smølen med Ædø, Kuliø, Rostvold, Glasø og flere beboede og ubeboede Øer og Holme med 21 Gaarde og 50 Opsiddere, af hvilke de 15 Gaarde med 46 Opsiddere ligge paa Smølen.

Blandt disse Gaarde maa mærkes:

a. Paa Smølen ved Ramsøfjorden: Rokstad, 9—4—10, med 6, ved Udløbet af en Elv; Roksvaag, 6—3—20, med 4, ligeledes ved Udløbet af en Elv; Hellesfjord, 7—4—16, med 4 Opsiddere. Ved Edøfjord: Rælvik, 9—=—=, med 4; Leervik, 7—=—6, med 6; Rangnæs, 6—2—=, med 4. Ved Gripholen eller paa Smølens Sydvestside: Skjelberg, 4—2—12, med 2; Jøstelen, 2—2—11, med 3.

b. Paa Øer. Edøen, ⅝ Miil lang og ⅛ Miil bred, er et fladt og skjønt Øland med frugtbar Jordbund, som dog i høi Grad lider af Grundvand, uagtet dette er let at bortskaffe. I 1840 var Matriculskylden 18—1—5, med 4 Opsiddere, hvoraf den ene paa Thyrhoug, 4—1—16, og Ringholmen eller nu Thyrhoug Fyr, =—1—=. Senere er Forandring foregaaet med den øvrige Hovedbestanddeel af Gaarden, saaledes at denne nu i John Edøes 4 Sønner har 4 Opsiddere, og desuden er særskilt Hestø, =—2—20, saa at der vel nu kan være Anledning til at haabe, at dette frugtbare Øland vil blive bedre benyttet. Forøvrigt er ved denne Ø at mærke, at den aarligen besøges af Lærker, ligesaa vel som flere Districter ved Søkanten i Romsdal og Søndmøre.

Kirken staaer paa den sydvestlige Deel af Øen ved Skibsløbet. Dette er naturligviis en Nødvendighed, saalænge Tusterdistrictet hører til Sognet; men, naar dette bliver fraskilt, bør Hovedkirkens Plads forlægges til den sydøstlige Rand af Smølen, sandsynligviis til Leervik.

Kulid, 8—4—4, med 4, paa en Ø af samme Navn paa Edøens nordvestre Side, men adskilt derfra ved et Sund; den antages at være den frugtbareste i hele Landskabet; Glasø, 4—1—14, med 3, beliggende i Nordost for Edø, samt Joen, 3—1—21, i Nordvest for Kulidøen paa Grændsen af Bratvær Sogn, og endelig Rostvold Præstegaard, 8—2—16, paa en Ø af $\frac{1}{16}$ Qvadratmiils Størrelse, men klippefuld og med en Fjeldhøide, som vel maa være 4 à 500 Fod, da den tjener til Sømærke for Fiskerne fra Nordsiden af Smølen. Den ligger saa nær ind til Smølens sydligste Hjørne, at der i Fjæretid kan vades over det smale Sund. Den nuværende Sognepræst har meget

udvidet Agerlandet og havde i 1860 en ny opdyrket Ager af 15 Maal Jord. Til Gaarden ligger en Holme, kaldet Faareholmen, som tjener til Havnegang.

3. Bratvær Sogns Bygdelag.

Hertil hører den nordvestlige Deel af Smølen med den største Deel af det store Antal af Øer, Holme og Skjær fra Gjæslingerne ved Sammenløbet af Gripholen og Edøfjorden i Syd langs med Gripholen og Vesterhavet til de yderste Skjær ved Hopens Sognegrændse ved Vesterhavet i Nord, en Strækning af henved 4 Mile til begge Sider af og udenfor den omtalte fra Smølen i Vest fremragende Odde, Steensønæsset. Paa denne Strækning er det, at ovennævnte Steensønæs rager noget frem fra Smølen, saaledes at den danner et Delepunct omtrent paa Midten; men Sognekirken ligger omtrent 1 Miil nordenfor det, saa dertil fra det beboede Solvær ved Gjæslingerne er en Afstand af omtrent 3 Miil. Det er derfor at beklage, at den gamle Kirke paa Odden, een Miil fra Solvær, er nedlagt.

Sognet har 21 Gaarde med 30 Opsiddere og en stærkt stigende Befolkning (see § 1), hvoraf blot 6 Gaarde med 12 Opsiddere paa Smølen.

Blandt disse Gaarde kan mærkes:

a. Paa Smølens Sydvestside: Ersnæs, 2—:—14, med 4; Hjældberg, 1—3—:, med 1; paa Øerne i Syd: Solvær, :—1—12, med 2; Hallerø, :—2—3, med 1; Trano, :—1—23, med 3, samt 7 mindre matriculerede Gaarde.

b. Paa Smølens Nordvestside: Steensønæs, 1—2—:, med 2; Dyrnæs, 6—2—8, med 3 Opsiddere. Paa Øerne i Nord: Skomsø (Skumsø), Indre og Yttre, tilsammen 1—3—:, med 2; Bratvær, :—3—7, med een Opsidder, den nordligste beboede Ø, henved een Miil i Vest for Hopens Kirke. Paa Bratvær staaer imidlertid Sognets Kirke.

Ovennævnte Ersnæs paa Sydvestsiden af Smølen og Dyrnæs paa Nordvestsiden ere ret vakkre og gode Gaarde, især Ersnæs. Øgaardene derimod have alle deres væsentligste og næsten eneste Betydning som Fiskevær, og ville som saadanne blive omtalte under § 4.

3. Hopens Sogns Bygdelag har 14 Gaarde med 300 Opsiddere, hvoraf de fleste paa den nordre Deel af Smølens Nordside ved den ydre Deel af Ramsøfjorden. Blandt disse maa mærkes:

Veidholmen (i Matriculen Veien, Veja), 1—1—14, med 2 Opsiddere, beliggende ½ Miil nord for Smølens Nordspidse og omtrent 1½ Miil fra Hiteren; et betydeligt Fiskevær med 185 Indvaanere, d. e. over ⅜ Dele af hele Sognet. Hopen, 3—2—11, med 6 Opsiddere. Her staaer Sognekirken; Sæter, 2—3—4, med 4; Øren, 1—3—12, med 2, beliggende paa en Ø nordligst i Ramsøfjorden; Steensø, 1—2—7, med 3, paa en anden Ø i bemeldte Fjord; Steensøsund, —4—17, med 1 Opsidder, Landhandlerie og Skydsskifte.

§ 4. Næringsveie.

Agerbrug.

Dette er endnu af underordnet Betydning i begge Præstegjældets Hoveddele. I 1855 var Udsæden i hele Præstegjældet:

	Rug.	Byg.	Blandk.	Havre.	Potetes.
	1 Tde.	29 Tdr.	110 Tdr.	562 Tdr.	311 Tdr.
hvoraf i Tusterfjordens District	$\frac{3}{16}$ —	12¼ —	2 —	331½ —	131 —
altsaa i Smølens Landskab	$\frac{13}{16}$ Tde.	16¾ Tde.	108 Tdr.	230½ Tde.	180 Tdr.

Dette giver efter den for Fogderiet opgivne Foldighed for Tusterfjordens District en Kornavling af 2,449 Tdr. og Potetesavl af 1,179 Tdr. og for Smølens Landskab en Kornavling af 2,536 Tdr. og 1,620 Tdr Poteter. Tilsammen for hele Præstegjældet 4,985 Tdr. Kornvarer og 2,799 Tdr. Poteter, hvorved endda er at mærke, at Foldigheden for Smølens Landskab i de specielle Tællingslister er opgivet lavere, lige ned til 6 for Havre og 7 for Potetes.

Det er saaledes iøinefaldende, at der i hvert af Districtets Hoveddele maa tiltrænges et betydeligt Kornkjøb: i Smølens Landskab maaskee 3,000 Tdr. og i Tusterdistrictet maaskee 1,000 Tdr. Imidlertid er dette dog noget usikkert; thi det forholder sig

som Kraft melder, at man allevegne ved Smaafæets, især Faarenes Benyttelse, erstatter Mangel af Korn.

Havedyrkning finder, saavidt vides, ikke Sted, uden hos Sognepræsten og Lehnsmanden.

Qvægavl.

Denne er af større Betydning, uagtet Engdyrkning ikke finder Sted uden hos Sognepræsten og paa Kulidøen samt hos Lehnsmanden. I 1855 var Qvæghooldet for hele Præstegjældet:

	176 Heste,	1864 Storqv.,	5336 Faar,	1050 Gj.,	459 Sv.
hvoraf i Tusterdistrictet	76 —	710 —	1986 —	1008 —	97 —
I Smølens Landskab . .	100 Heste,	1154 Storqv.,	3350 Faar,	42 Gj.,	262 Sv.

Tusterdistrictet har de bedste Havnegange paa Stabben og paa Tusterøens østre Deel, hvor Fjeldhøiden ligger langs med Solheimssund, ligesom paa den Districtet tilhørende Deel af Ærtvaagøen. Men Fjøse, Røgt og Stel staaer meget tilbage, ligesom Almuen selv, en Følge af den uheldige kirkelige Ordning. Afdraatten giver derfor intet Overskud til Salg, om den end erstatter Kornmangelen.

I Smølens Landskab er Havnegangene i det Hele taget mindre gode og maadelige. Men Røgten eller ialfald Stellet med Afdraatten i det mindste for en Deel bedre. Præstegaarden og Kulidøen har ogsaa der i den senere Tid tjent til Mønster. Istedetfor 30 Køer, som der i Fortiden, efter hvad Kraft melder, holdtes, har den nuværende Sognepræst indskrænket Besætningen til 15, som imidlertid fodres godt, saa at Afdraatten nu giver Overskud, medens der tilforn kjøbtes Smør.

Skovdrivt.

Tusterdistrictet har endnu nogen Furuskov, saa at Nogles Mangel maaskee opveies af Andres Overskud; men Overskud til Salg udenfor Districtet er der neppe, og af Løvskov er der vel noget, men ikke tilstrækkeligt til Brændsel, saa at man maa tye til Brændetørv, hvoraf der er tilstrækkeligt.

Smølens Landskab mangler aldeles Furuskov og har, som Provst Bull beretter, kun Minder af denne, Furu-Rødder efter ødelagt Skov paa Smølen. Ligesaa mangler der Løvskov, uden

Kratskov og forkroblede adspredte Birketræer, som ikke kunne udvikle sig af Mangel paa Ly og maaskee især af Mangel paa Omsorg for Afløb af stillestaaende Vand. Paa Præstegaarden er der dog gjort en god Begyndelse til Opelskning af Lovskov, saa at det viser sig, at den kan trives.

Derimod har Smølen ypperlig Brændetorvmyre, og, som der paastaaes, uudtømmelige, især da de, naar ikke utilbørlig Skjødesløshed finder Sted, voxe til igjen med en mærkmærdig Hurtighed.

Bergverksdrivt

finder ikke Sted; men Smølen har Myrmalm, og Kobbermalm, og paa Gaarden Skjeiberg har fra 1717 til 1723 Kobbergruber været under Drivt af det saakaldte Smølens Kobberverk, hvis Masovn var paa Thyrhoug paa Ædøen, der igjen blev nedlagt enten det nu var af Mangel paa Brændematerial eller fordi „Anviisningen neppe var bygværdig", cfr. Kraft Pag. 250. Imidlertid er senere Kobbermalm hentet fra disse Gruber til andre Kobberverker. I Christian den 4des Tid troede man at skulle finde Sølv- og Bly-Ertser paa Smølen. Men siden har man Intet derom erfaret. Imidlertid kunde det dog maaskee være, at Landskabet fortjente nogen Undersøgelse af en Bergkyndig. Det er ganske mærkeligt, at Klippegrundens Overflade paa en Brede af ¼ Miil langs Ædøfjorden bestaaer af Konglommerater af Mandelstene, hvorom det hedder, at man kan bryde dem op dybt ned uden at støde paa andet Grundlag.

Fiskerier.

Disse ere af særdeles stor Betydning. Hvad der under Amtet og Fogderiet er forklaret derom viser allerede, at Ædø Præstegjæld med Hensyn til Skreidfisket for Tiden omtrent staaer ved Siden af det søndre søndmørske Fiskedistrict, saa at Udbyttet for Handelen mindst kan ansættes til 30,000 Voger Klipfisk aarlig, som med tilsvarende Tran og Rogn mindst svarer til en Capital af 50,000 Spd. Men dette er sandsynligviis neppe Halvdelen af hvad her kunde udbringes. — Smølens Landskab har for Tiden 5 større Fiskevær, nemlig Solvær, Hallerø, Odden og Bratvær i Bratvær Sogn og Veidholmen i

Hopens Sogn; men der er mindst ligesaa mange eller flere af de nævnte og andre Øer i Bratvær Sogn, som kunde benyttes i samme Øiemed, naar der var tilstrækkeligt Antal af Fiskere, og Antallet af disse kan ikke ventes at stige i nogen mærkelig Grad uden ved Hjælp af stigende Folkemængde i Landskabet selv, efterdi man, som oftere i det Foregaaende omtalt, har ophørt med at søge til denne Bedrift fra Fogderiets indre Distrikter. Men Forøgelsen af Landskabets egen Befolkning kan ikke ventes at foregaae endog blot i saadant Forhold, som de sidste 30 Aar opvise, uden at Statsstyrelsen træder imellem for at gjøre Øen Smølen tiltrækkende for dem, som kunde ville tage dens vidtløftige til Dyrkning velskikkede Areal under Omsorg. Allerede Provst Bull har i hans Beskrivelse (ved Aaret 1820) bevidnet, at Smølens Myrstrækninger ere vel skikkede til Opdyrkning, og høiligen beklaget, at intet foretages i den Retning, og nærværende Forfatter maa med fuld Overbeviisning istemme dette, i Henhold til hvad der allerede er forklaret om Elve og Ferskvande, og til hvad der er paapeget om Præstegaarden, hvis Jordbund er af selvsamme Beskaffenhed, som Smølens, til hvilken den jo ogsaa støder op, men med den væsentlige Forskjel til Fordeel for Smølen, at dennes bølgeformige Overflade er langt lettere at opdyrke, fordi den er mindre afbrudt af fremragende Klipper, saa at man med stor Lethed kan faae store Dyrkningsfelt uden at hindres af Mangel paa Vandafløb, en Mangel, som Sognepræsten har havt at kjæmpe med paa Rostvold.

Men Begyndelsen til at bevirke en saadan Forandring, bør efter Forfatterens Skjøn i dette Tilfælde tages af Statsstyrelsen ved Anlæggelse af hensigtsmæssige Veie, hvorom mere i § 5 nedenfor.

Foruden Skreidfisket falder i Edø Præstegjæld ogsaa Sommersild i betydelig Mængde og næsten aarvist, om end med vexlende Udbytte. Herom henvises imidlertid til hvad der foran er paapeget under Aure, med Tilføiende, at alle andre Fiskearter, som søge ind i Fogderiet, ogsaa falde i dette Præstegjæld, men — at man, som allerede sagt, mangler Menneskekraft til at tilegne sig dem.

Binæringer.

Fabriker eller andre Industrianlæg haves ikke; men en vigtig Binæring kunde faaes i Tangaskebrænding. Denne blev

drevet i stor Maalestok i Slutningen af sidste Aarhundrede; men af Misvextaarene 1802 og 1803 tog Fiskebønderne i Qværnæs Anledning til et Oprør, hvorunder de, paaberaabende sig, at denne Bedrivt var skadelig baade for Jordbrug og Fiskeri, droge i Masse til Smølen og flere Distrikter, samt ødelagde alle til Bedrivten anskaffede Indretninger, hvilket Oprør den usle Regjering belønnede med et Forbud mod denne Næringsgreen uden at skaffe de Skadelidende nogen Erstatning; og da den senere kom til Eftertanke, tilbagekaldte den vel det ubetingede Forbud, men indskrænkede Bedrivtens Udøvelse til de fugtige Efteraarsmaaneder, da den vel at mærke kun vanskelig kan iverksættes. See hos Kraft Pag. 250—253. Forøvrigt beder Forfatteren, at disse Ytringer ikke maa forstaaes, som om han selv tiltroede sig Evne til at dømme om Sandheden i hiint Paaskud, skjønt han troer, at Mange ville ansee det for at være af samme Beskaffenhed, som den senere yttrede Frygt for Dampskibsfartens Skadelighed for Fiskerierne.

Husfliden er udentvivl upaaklagelig, og Lehnsmand O. Halses Familie saavelsom ogsaa den nuværende Præstefamilie foregaaer Almuen med ærefulde Exempler paa qvindelig Virksomhed, i hvilken Henseende Lehnsmandens Familie allerede i en meget lang Række af Aar har været omtalt. Men det befrygtes dog, at Omgivelserne paa Tusteren ere mindre tilbøielige til at følge saadanne Exempler.

Handel og Skibsfart drives af en Landhandler i Steensøsund.

§ 5. Veie og Postvæsen.

Hele Præstegjældet har kun een Bygdevei, nemlig paa Ædøen i Smølens Landskab; og denne Vei, som skulde være ½ Miil, er endnu efter mange Aars Forløb kun gjort brugelig for Hjulredskaber i en Længde af 3000 Alen. — Paa Tusteren er fortrinlig Adgang og stor Trang til Bygdeveie; men man vil ikke. Aarsagen ligger vel for en Deel i Hovedbestanddelenes uensartede Interesser. Paa Smølen har det efter Omstændighederne neppe med Billighed kunnet fordres, at den svage og splittede Befolkning skulde rette sine Kræfter paa dette Anliggende; og derfor har Forfatteren ovenfor troet at kunne yttre sig om det Ønskelige i, at Staten i dens egen Interesse gjør en Begyndelse. Formeentlig burde et Veianlæg have 2de Udgangs-

punkter, nemlig baade fra sydøstre Side, f. Ex. ved atternævnte Leervik, og fra sydvestre Side ved Gaarden Ersstad eller Fuglevaagen. Begge Linier kunde da forene sig i Øens Indre og fortsættes til Hopen.

Postaabnerier haves ikke; men det synes dog, at her burde gaae en Bipostlinie fra Christiansund til Lehnsmanden og fra ham til Præstegaarden eller ialfald til Ædø.

Fjerde Afsnit.

Om Kjöbstæderne i Amtet og om Rigets Behov for omfattende Foranstaltninger med Hensyn til de romsdalske Districter i flere Retninger.

A. Om Kjøbstæderne.

Med Hensyn til Kjøbstæderne bemærkes foreløbig, at Forfatteren, efter den Udførlighed, hvormed de ere omhandlede i Indledningen, især under 6te, 7de, 8de og 9de Tidsrum, troer her at kunne fatte sig meget kort, — saaledes at der ved deres Beskrivelse forholdes paa samme Maade, som skeet er ved hvert enkelt Præstegjæld, men dog saaledes, at man kan gjøre sig et Begreb om Stillingen ved Aaret 1860, et Tidspunct, som er saa meget mere at lægge Vægt paa, som det indtraf efter den store Handelscrisis i Nordamerica og Europa i Aaret 1857, hvis Følger ogsaa viste sig i nogen Grad i dette District i de følgende Aar 1858 og 1859.

Aalesund.

§ 1. Beliggenhed, Indvaanertal, Skatydende, Stemmeberettigede, Bestanddele, Bebyggelse og brandforsikrede Bygninger; Byskat og Fattigskat.

Kjøbstaden Aalesund ligger under 62° 29′ nordlig Brede og 23° 18′ østlig Længde paa 3de Øer i Borgunds Præstegjæld og Landskab af Søndmøres Fogderie mellem den fra Borgensund mod Vest udgaaende Aspøvaag paa søndre Side og Vallerhougfjorden paa nordre Side.

Ved Folketællingen for 1855 var Indvaanertallet 1856; men af Byfogdens Bidrag til Femaarsberetningen for 1856—1860 erfares, at dette Tal under 31te December 1860 var steget til 2400 Sjele.

De Skatydendes Antal under sidstnævnte Dato udgjorde 630; heraf var i 1858 stemmeberettigede 166, og dertil qvalificerede uden at have ladet sig indføre i Mandtallet 103.

Kjøbstadens Territorium indbefatter følgende Bestanddele:

a. Vestre Ende af Nørvøen, nemlig en Deel af Fjeldhøiden Aalesundsarlas vestre og vestsydvestre Fod, begrændset af en vilkaarlig trukken Linie fra Ystenæs ved Aspøvaagen til et lidet Næs, kaldet Skandsen, ved Vallerhougfjorden, hvilket Næs er yderste Ende af det saakaldte Stødenæs paa østre Side af Byens egentlige Havn.

b. Aspøen, i Gjennemsnit omtrent 600 Alen bred og 2900 Alen lang.

c. Steenvaagnæsset, som med en Gjennemsnitsbrede af 300 Alen og en Længde af 1300 Alen fra Øen Hessens Nordvestside gaaer ud i østsydøstlig Retning.

d. Byens egentlige Havn, der dannes af Aalesundsvaagen, som gaaer ind fra Vallerhougfjorden i sydøstlig Retning mellem Aspøens østre Ende og Stødenæs, samt derefter bøier mod Sydvest og ved Aalesundet staaer i Forbindelse med Aspøvaagen.

e. Steenvaagsundet, som mellem Aspøens Vestende og Steenvaagnæsset sætter Aspøvaagen i Forbindelse med Vallerhougfjorden. Dette Sund har i dets ydre Deel henimod Vallerhougfjorden en Brede af 120 à 250 Alen og her er ligeledes en Havn, som dog er udsat for Kastevinde og ikke kan benyttes til Vinterleie. Det, som her danner den egentlige Vaag, er derimod en Udvidelse af Sundet til en Brede af 900 Alen ind i Hessen ved Roden af Næsset, ligeover for Gaarden Stenvaag, som ligger paa Aspøens vestre Ende.

Paa dette Areal havde Byen i 1858 353 brandforsikrede Bygninger under 163 Løbe-Nummer for et Beløb af 414,464 Spd., og desuden 74 beboede Huse, som ikke vare forsikkrede. Under 31te December 1860 var Forsikringssummen steget til 458,550 Spd.

Bebyggelsen er hovedsagelig foregaaet paa østre Ende af Aspøen langs med Havnen, Aalesundet og Aspøvaagen, og dernæst paa Nørvøen langs med Havnen og Sundet samt ved en lille Bugt, kaldet Kipperviken af Aspøvaagen, og paa et Eide, som fra Klipperviken fører over den yderste Deel af Aalesundsarlas Fod i nordøstlig Retning til Havnen. Kirken har faaet sin Plads omtrent midt paa den østre Halvdeel af Aspøen, og den sammenhængende Bebyggelse paa denne Ø strækker sig kun en kort Strækning udenfor Kirken. Paa Aspøens vestre Ende er kun faa Huse og paa Steensvaagnæsset endnu færre.

I 1860 opløb Budgettet for Byskatten til		5,553 Spd. 48 ß.
og for Fattigvæsenet		1,500 — „ =
Tilsammen		7,053 Spd. 48 ß.
Hertil udlignedes som Bynæringsskat	3,980 Spd.	
og som Fattigskat	1,500 —	
		5,480 — „ =
Forskjellen		1,573 Spd. 48 ß

er ventelig dækket ved Afgivten paa Brændeviins Salg og Udskjænken, hvortil 9 Personer havde erholdt Rettighed.

§ 2. Kjøbstadens Oprindelse.

Som forklaret i Indledningen, er Stedets Oprindelse som Handelstad rimeligviis at søge i den Tid, som fulgte umiddelbart efter Oprettelsen af det hanseatiske Handelscontoir i Bergen og Borgunds Undergang ved eller samtidig med de sidste hanseatiske Plyndringer og Ødelæggelser i Aaret 1440. Da der ved Borgund ingen Havn er, kunde det ikke vedblive som Kjøbstad, og derfor maatte den Handelsvirksomhed, som kunde finde Sted i Søndmøre, flyttes til Aalesund. Men Hanseaterne sørgede naturligviis for, at denne ikke blev nogen selvstændig indenlandsk, og Stedet har derfor i Begyndelsen vistnok intet videre været, end et Udliggersted for hanseatiske Handelsbetjente. Lidt efter lidt, efterhaanden som hiint Handelscontoir blev bragt under norsk Jurisdiction, forandredes vel dette Forhold saavidt, at her ansattes Landhandlere paa dette Sted saavelsom rundt om i Fogderiet; men disse havde ingen Udskibnings- eller Indførselsret til eller fra Udlandet, og vare saaledes efter Stedets Beliggenhed udelukkende henviste til Bergen, som den eneste Markedsplads. I denne Stilling forblev Stedet indtil 11te September 1791, da det blev erklæret for Ladested, men uden nogen anden Rettighed, end at udføre Bord til Danmark og at afhente Korn derfra. — Efter Krigens Ophør i 1814, ansøgte Stedet om større Rettigheder, og efter megen Møie udkom en provisorisk Anordning af 8de September 1823, hvorved det tillodes Aalesunds Handlende *indtil videre* (!) til udenrigske Steder at udføre *Stedets* og *Omegnens* Varer, samt fra udenrigske Steder at indføre de Varer, som *Stedet* og *Omegnen tiltrængte*, imod at de skulde tage Borgerskab i Molde.

Denne Anordning blev dog ved Lov af 30te Juni 1824 forandret derhen, at Stedet erholdt fuldstændig Ret til Udførsel til og Indførsel fra Udlandet af alle tilladte Kjøbmandsvarer, men først efter en ivrig Modstand i Storthinget, hvorunder Modstanderne aabent udtalte, at de ikke kunde fatte, hvad det skulde nytte til at forsyne Rigets Kyst med en „Tarm af Smaabyer", og Udfaldet blev, at Stedet skulde være Ladested under Molde, hvor dets Handlende skulde tage Borgerskab, og til hvis Communeudgivter det skulde bidrage, saavidt de faldt paa Handelen. Rimeligviis have de, der forfegtede Aalesunds Tarv, frygtet for at gaae glip af det Væsentlige ved at modsætte sig disse Indskrænkninger, saa at det er at antage, at Storthingets Beslutning er at forstaae som Udtrykket af et Slags Compromis, eller en Vedtagelse fra Aalesunds Side, som under Forhandlingerne havde fundet Sted. Indskrænkningerne blive dog uden væsentlig Betydning; thi Molde benyttede sig ikke af den erholdte Rettighed til at beskatte Aalesunds Handlende, og efter nogle Aars Forløb fandt Fogden i Søndmøre, at det tilkom ham at bevilge Borgerskab saavel til Handlende som til andre Næringsdrivende, hvilken Rettighed han ogsaa uden Paatale udøvede.

Men værre Hindringer flød af den Maade, hvorpaa Loven blev iverksat.

Med noget Bekjendtskab til Farvandene om Aspøen behøver man blot at bestige en af de mindre Høider indenfor Stedets Grændser for at forvisse sig om, at Stedets rette Territorium er begge Bredder af den fra Vallerhougfjorden indgaaende Aalesunds-Vaag og af Aalesundet, som sætter denne Vaag i Forbindelse med Aspøvaagen paa søndre Side, saaledes at Kjøbstaden burde indeholde:

a. hele vestre og vestsydvestre Fod af Fjeldhøiden Aalesundsarla, og

b. den østre Deel af Aspøen fra Aalesundet vestover til Skudeviken og Sildegarnsbugten omtrent midt paa Aspøen,

hvilke 2de Strækninger ere fuldkommen tilstrækkelige til en meget betydelig Kjøbstad. Men istedet herfor blev ved Grændseopgangen af 1824 den for Kjøbstadsanlægget hensigtsmæssigste og tillige beqvemmeste Deel af Fjeldfoden udelukket, idet man trak en vilkaarlig Grændselinie fra det i Indledningen omtalte Næs, Skandsen, i sydlig Retning til Ystenæs ved Aspøvaagen, saa nærved Havnen, at, blandt mere, et Dalføre, Skaret kaldet, som støder lige til Havnens Østside og indeholder de bedste Byggepladse, blev udelukket fra Kjøbstadterritoriet, medens man paa den anden

Side belemrede Byen med et utjenligt Territorium ud over hele Aspoen for at kunne indlemme deri det paa den anden Side af Steenvaagsundet beliggende Næs med tilstødende Strandside paa Øen Hessen.

Følgen heraf var, at Byggetomterne bleve overordentlig dyre, idet de, uagtet golde Klipper, maatte erhverves ved Bygsel paa dreie Vilkaar af de ældre Besiddere, og derefter ved betydelige Mineringsarbeider gjøres skikkede til Bebyggelse; og heraf fulgte da igjen, at der i de første 10 Aar kun viste sig ringe Søgning efter Handelsborgerskab, og at Stedet, som i 1825 havde 289 Indvaanere endnu i 1835 kun havde 483.

En anden uheldig Omstændighed var den, at der ikke blev taget noget Forbehold, sigtende til fuldstændig at adskille Stedet fra Landdistrictets Jurisdicton. Her var saaledes intet stadigt tilstedeværende Element, som kunde lede Overveielserne til Stedets Bebyggelse og andre Anliggender; og uagtet der nogle Aar efter Ladestedets Oprettelse indtraf Vacance baade i Foged- og Sorenskriver-Embederne, blev dog fremdeles intet saadant Forbehold taget. Denne Ulempe vedvarer tildeels endnu. Vistnok affstod i 1848 daværende Foged i Søndmøre saavelsom Lehnsmanden i Borgund fra enhver Embedsfunction i Aalesund, og Sorenskriveren tilbød at afstaae Notarialforretningerne og Dommermyndigheden i offentlige Sager; men dette Tilbud blev ikke modtaget, uagtet det dog vilde have sparet Statscassen for Udgivter til Sorenskriverens Reiser til Byen (⅜ Miil). Derimod modtoges hans Tilbud om at afholde særskilt Bything een Gang hver Maaned. Ladestedet blev saaledes, efterat det ved Folketællingen af 1845 havde opviist et Indvaanertal af 1181, og efterat dets directe Udførsel alene af Klipfisk var steget til 120,000 Voger, omsider ved Lov af 13de April 1848 erklæret for Kjøbstad; men denne Kjøbstad sorterer fremdeles under Landdistrictets Jurisdiction i Henseende til den hele Retspleie, Skifteforvaltning, Notarial- og Auctionsvæsen, — dog saa, at der afholdes særskilt Bything een Gang hver Maaned.

§ 5. Kirkelig og borgerlig Ordning, Gade- og Veivæsen, samt almeennyttige Anstalter.

Som allerede i foregaaende § omtalt, har Kjøbstaden særskilt Byfoged, til hvis Lønning Communen midlertidig bidrager 150

Spd. aarlig, men denne Embedsmand er kun Magistrat, Foged og Politimester samt Administrator af Brandtaxationsforretningerne, da Stedet forøvrigt sorterer under Landdistrictets Sorenskriver i alle under denne Embedsmand sorterende Functioner.

I kirkelig Henseende henhørte Aalesund ligeledes til Landdistrictet, nemlig til Borgunds Præstegjæld lige indtil 1858, da det, efterat den foregaaende Folketælling havde udviist et Indvaanertal af 1856 og Handelsvirksomheden vedblev at stige, blev erklæret for et eget Sognekald og derefter under 3die Mai s. A. fik sin første Sognepræst. Imidlertid havde Stedet allerede i 1854 fuldendt Opførelsen af en vakker og rummelig Kirke af Muursteen paa Aspoen.

Ligesaa havde det allerede tidlig rettet sin Opmærksomhed paa Skolevæsenet og oprettet en i Begyndelsen vistnok ufuldstændig Borgerskole, dog under Bestyrelse af en theologisk Candidat. Handelshuset Rønneberg & Sønner skjænkede Tomt, hvorpaa Skolebygning med Bolig for Bestyreren opførtes, og den Kjærlighed, hvormed dette Anliggende saavelsom Almueskolevæsenet i det Hele fulgtes, har givet den nye Sognepræst et rigt Felt til at udvikle en sagkyndig og heldbringende Virksomhed. Borgerskolen har nu 3 Lærere og 2 Lærerinder, og Almueskolevæsenet er ordnet paa en mønsterværdig Maade ved 2de Skoler, i det man derhos stadig har for Øie, at Byens Fremgang stadig maa medføre nye Krav. I Forbindelse med Almueskolerne staaer ogsaa en Aftenskole for de videre komne Disciple af Almuesclassen. Desuden lønner Communen en Lærer til en Søndagsskole, og endelig haves en Haandgjerningsskole under Bestyrelse af 7 Damer og 4 Herrer.

Ved Siden heraf ere andre Anliggender ikke tabte af Syne.

Med en Udgivt af omtrent 11,000 Spd. har Havnecommissionen opført en Havnedæmning tverts for Havnens Aabning ved Vallerhougfjorden mellem Aspoen paa søndre og Skandsenæsset paa nordre Side, hvorved Havnen har vundet meget betydelig, ikke blot i Sikkerhed, men ogsaa i Rummelighed, saa at den kan antages i den nærmeste Fremtid at blive tilstrækkelig. Paa Enden af denne Dæmning er senere opført et lille Fyrtaarn lige ved Indløbet til Havnen, og udenfor paa Fjorden er en Moringsindretning anbragt.

Oprindelig havde Byen ingen Gadestrækning uden den henved

¼ Miil lange Vei, som gjennemstreg Byen fra Østgrændsen til Steenvaag Gaard; men lidt efter lidt har man ved Fjeldsprængninger og Muurarbeider tilveiebragt Gadestrækninger til en Længde af 6825 Alen.

Brandvæsenet har 3de Sprøitehuse; Brandcorpset er tilstrækkelig stærkt.

Sygehuus haves endnu ikke; men den fornødne Capital til dets Opførelse antages nu at være opsamlet.

Til Arresthuus og Fattighuus hjælper man sig endnu ligeledes med leiede Localer, ligesom og til Raadstuesamlinger og Bything. Af underordnede Officianter haves en lønnet Vei- og Gadeinspecteur, og ligeledes en lønnet Brandinspecteur; 2 Politibetjente og 1 Arrestvagtmester. Desuden haves 4 Nattevægtere, og forøvrigt lønnet Natte-Patrouille i Vintermaanederne.

Gadeoplysning med 12 Lygter paa hensigtsmæssige Steder indførtes ved Aaret 1857.

Af almeennyttige Anstalter haves en Sparebank, som oprettedes ved Aaret 1841 og allerede virker med Capital af 292,029 Spd. 78½ Sk., hvoraf den selv eier 22,898 Spd. 76½ Sk.

§ 4. Næringsveie.

Handel.

Med Hensyn til Samhandelen med Landalmuen oplyser Byfogden, at der i Femaarsperioden 1856—1860 fra Landalmuen til Byen er indført i aarligt Gjennemsnit:

134,740	Voger Klipfisk,	som er betalt med		147,476 Spd.
2,554	Tønder Tran,	do.	do.	31,628 —
1,850	— Rogn,	do.	do.	12,575 —
	Tilsammen for de nævnte Fiskevarer			191,679 Spd.

Dette Beløb repræsenterer imidlertid langtfra ikke den hele Samhandel mellem By og Bygd; men sammenholder man det med Folketallet i Søndmøres Fogderie, vil det sees, at der for hvert Individ af det hele Folketal udkommer et Udbytte af omtrent 6⅓ Spd. Men dette Udbytte forøges desuden ved Tørfisk, hvoraf Indførselen fra Landdistrictet dog kun er beregnet til 3000 Voger à 2 Ort, og ved Sommersild, samt tildeels Storsild, hvis Mængde og Indkjøbspriis ei heller er oplyst. Hertil kommer Skindvarer, hvoraf efter Byfogdens Opgave indføres til

Byen 22,000 Pd. Bukke= og Kalveskind à 26 Sk. pr. Pd., hvilken Afsætning til Byen dog er aftaget, saa at det Meste af Bukke= og Kalveskind saavelsom især af Gjedeskind i den sidste Tid op=kjøbes af omreisende Handelskarle.

Af langt større Betydning end alle disse sidstomtalte Ar=tikler er imidlertid Byens Forsyning med Smør, Talg, Melk, Ost, Kjødvarer, Brænde og Hø samt Brænde, Havefrugter og vel ogsaa noget af Kornvarer, hvilket Alt vel neppe kan ansættes til mindre end en Sum af 40,000 Spd. Aaret rundt, — hvoraf følger, at den hele Afsætning fra Landdistrictet til Byen ganske vist maa nærme sig til 300,000 Specier aarlig. Forøvrigt vil den ringe Indførsel af Tran og Rogn i Forhold til Qvantiteten af Klipfisken blive omhandlet i det Følgende.

Hvad angaaer Byens Afsætning til Landdistrictet, da er den ubetydelig i Sammenligning med Indførselen derfra, men dog i stadig Stigen. Hovedsagelig bestaaer den i Kolonial= og Manufacturvarer samt Materialier til Fiskeriredskaber, Viin og Brændeviin; men af alle Slags hentes udentvivl endnu den større Deel af Behovet fra Bergen og Trondhjem deels af Gaardbrugere directe, deels af Landhandlerne. Imidlertid kan det dog neppe være at betvivle, at denne Afsætning fra Byen i det Hele opløber til 40 à 60,000 Spd. aarlig.

Forøvrigt maa det erindres, at den ovenfor anførte Masse af Fiskevarer ikke svarer til den hele Production i Fogderiet. Uden at tale om, at Almuen selv beholder Meget til eget For=brug, saa er det paa den anden Side Tilfældet, at mange af Aalesunds Handlende selv deeltage i Fiskerierne, og det herved vundne Udbytte er meget betydeligt, da denne Deeltagelse drives med store Baade, ligesom det derved erholdte Product bliver bedre tilvirket, end Fiskebøndernes i det Hele taget, da disse endnu ikke have tilegnet sig den fornødne Omhu, noget, hvorover ogsaa By=fogden anker.

Hvad dernæst angaaer Udførsels= og Indførsels=Handelen, da deler begge disse sig i directe og indirecte Handel. Angaaende den directe Udførsel og Indførsel til eller fra uden=rigske Steder, meddeles for Aarene 1858 og 1859 følgende Ud=drag af de statistiske Tabeller for alle tre romsdalske Byer.

Uddrag

af de statistiske Tabeller for 1858 og 1859 angaaende de vigtigste Artikler for Udforsel og Indforsel fra de romsdalske Byer.

a. Udforsel.

Artikler.	Aalesund. 1858.	Aalesund. 1859.	Molde. 1858.	Molde. 1859.	Christiansund. 1858.	Christiansund. 1859.
Been	350 Sk℔.	388 Sk℔.	—	—	349 Sk℔	—
Tørfisk	3,286 Voger	10,050 Voger.	604 Voger.	48 Voger.	18,480 Voger.	21,663 Voger.
Klipfisk	211,259 "	201,762 "	11,290 "	14,150 "	341,467 "	415,634 "
Sild	9,168 Tdr.	3,672 Tdr.	1,447 Tdr.	1,067 Tdr.	6,186 Tdr.	7,359 Tdr.
Rogn	2,804 "	3,500 "	170 "	—	1,399 "	2,564 "
Tran	88.092 Pott	127,320 Pott.	—	480 Pott.	112,510 Pott.	156,900 Pott.
Bukkeskind	15,634 ℔	7,253 ℔	—	—	—	—
Gjedeskind	6,947 "	—	—	—	—	—
Kalveskind	6,947 "	15,409 "	—	2,091 ℔	1,726 ℔	—
Muursteen	1,700 Stkr.	—	—	—	—	—
Tjære	—	—	—	—	186 Tdr.	—
Trælast	20 Læster.	28 Læster.	1 Læst	65 Læster.	2,077 Læster.	2,602 Læster.
Horn	—	4,500 ℔	—	—	—	—

b. Indforsel.

Artikler.	Aalesund. 1858.	Aalesund. 1859.	Molde. 1858.	Molde. 1859.	Christiansund. 1858.	Christiansund. 1859.
Bly i Klumper, Ruller og Plader	12,400 ℔	6,846 ℔	750 ℔	408 ℔	72 ℔	5,180 ℔
Bomuld	1,237 "	975 "	1,095 "	52 "	1,709 "	1.308 "
— Garn	14 "	193 "	230 "	192 "	527 "	1,308 "
— Manufacturvarer	212 "	373 "	185 "	413 "	1,452 "	2,533 "
Andre Do.	2,202 "	766 "	536 "	474 "	1,677 "	2,710 "
Brændeviin	4,713 Pott.	4,201 Pott.	2,196 Pott.	2,993 Pott.	10,383 Pott.	13,376 Pott.
Caffee	34,334 ℔	35,378 ℔	27,660 ℔	38,298 ℔	119,813 ℔	138,949 ℔
Brisseltræ	—	1,486 "	820 "	—	—	—

Artikler.	Aalesund.		Molde.		Christiansund.	
	1858.	1859.	1858.	1859.	1858.	1859.
Havefrø	13 ℔	for 6 Spd.	222 ℔	393 ℔	—	—
Vinduesglas	2,649 „	8,589 ℔	3,531 „	1,251 „	9 ℔	—
Andre Glasvarer	3,367 „	1,129 „	374 „	137 „	357 „	489 ℔
Gulvtepper	—	—	—	—	265 „	—
Hamp	153,691 „	128,708 ℔	—	—	86,438 „	119,488 „
Humle	2,406 „	3,375 „	—	436 „	1,784 „	2,326 „
Gryder	8,540 „	634 „	—	—	15,610 „	677 „
Mortere	2,107 „	993 „	182 „	2,348 „	165 „	274 „
Stangjern	51 Sk℔.	57 „	33 Sk℔.	42 Sk℔	61 Sk℔.	200 Sk℔.
Jernplader, ufortindede	711 ℔	—	—	—	4,031 ℔	263 ℔
Do. mindre	315 „	529 „	416 ℔	206 ℔	1,898 „	—
Byg	4,088 Tdr.	6,080 Tdr.	1,857 Tdr.	1,268 Tdr.	12,213 Tdr.	6,148 Tdr.
Malt	441 „	840 „	—	—	—	—
Rug	2,360 „	5,175 „	994 „	506 „	8,735 „	13,422 „
Perlegryn	323 ℔	—	29 ℔	49 ℔	84 ℔	90 ℔
Hvedemeel	2,360 „	2,079 ℔	1,287 „	1,263 „	6,536 „	7,038 „
Liingarn	433 „	444 „	604 „	723 „	1,299 „	6,084 „
Dreiel og Damask	7 „	19 „	9 „	29 „	117 „	71 „
Seildug	14,169 „	20,181 „	3,320 „	393 „	23,380 „	34,884 „
Andre linnede Varer	267 „	301 „	158 „	192 „	534 „	697 „
Stearinlys	157 „	118 „	17 „	—	147 „	161 „
Blyhvidt	7,643 „	4,745 „	1,564 „	578 „	4,508 „	5,564 „
Zinkoryd	902 „	2,051 „	586 „	991 „	2,249 „	400 „
Liinolie	—	9,583 „	—	4,423 „	—	18,841 „
Papiir af alle Slags (Tapeter)	1,244 „	4,420 „	—	407 „	2,359 „	2,800 „
Pottemagerarbeide	1,806 „	—	2,042 „	788 „	2,622 „	2,024 „
Rebslagerarbeide, utjæret	2,535 „	920 „	480 „	230 „	3,202 „	5,352 „
Risengryn	3,440 „	2,277 „	2,013 „	3,254 „	12,316 „	11,649 „

Salt	17,570 Tdr.	22,723 Tdr.	1,955 Tdr.	1,725 Tdr.	42,555 Tdr.	49,272 Tdr.
Sirup	27,994 ℔	64,815 ℔	21,372 ℔	16,756 ℔	163,149 ℔	66,359 ℔
Tilberedte Skind og Huder	—	—	—	—	6,525 „	4,608 „
Do. af mindre Vægt	1,275 „	448 „	—	—	9,373 „	10,013 „
Do. raae	679 „	—	—	—	3,250 „	11,150 „
Safianskind	11 „	6 „	9 „	13 „	23 „	41 „
Smør	173 „	227 „	18 „	—	142 „	90 „
Staal	1,776 „	2,223 „	560 „	867 „	1,037 „	1,860 „
Staaltraad eller Jerntraad	142 „	961 „	53,444 „	457 „	202 „	1,205 „
Bundstaver, uforberedte	59,180 Stkr.	—	—	—	14,600 Stkr.	41,400 Stkr.
og	37,200 „	—	—	—	37,700 „	—
Tøndestaver	—	—	—	—	20,880 „	—
Steenkul	14,240 ℔	10,066 „	2,855 „	7,322 „	12,228 ℔	6,979 ℔
Steentøi	11,472 „	12,071 „	6,666 „	10,084 „	13,170 „	32,724 „
Sukker	11,022 „	28,112 „	8,179 „	20,114 „	42,997 „	92,436 „
Thee	368 „	488 „	473 „	436 „	848 „	1,423 „
Tin, forarbeidet og uforarbeidet	115 „	142 „	66 „	158 „	92 „	205 „
Tobak af alle Slags	38.000 „	50,092 „	16,460 „	25,767 „	65,300 „	50,958 „
Tøier af Silke og blandede Stoffe	543 „	895 „	422 „	531 „	1,690 „	3.177 „
Tøndebaand	150,000 Stkr.	62,500 Stkr.	—	15,500 Stkr.	30,500 Stkr.	162,500 Stkr.
Uld og Uldgarn	4,009 ℔	6,785 ℔	16 „	57 ℔	207 ℔	2,482 ℔
Viin	14,071 „	14,390 „	5,245 „	6,583 „	19,106 „	21,611 „
Zink og i Plader for 318 Spd. og	106 „	11 „	—	350 „	7,759 „	11.140 „
Do i Spiger og Bolte	730 „	280 „	—	—	1,177 „	1,397 „
Porter, Ale o. s. v.	92 „	293 „	77 „	—	597 „	376 „

Sammenholdes nu de for Fiskevarerne opforte Talstørrelser, saavidt Aalesund vedkommer, med Gjennemsnitsbelobet af Landdistrictets Indforsel til Byen, saa viser det sig:

1. Udforselsbelobet af **Klipfisk** er meget storre end det af Landalmuen leverede Qvantum.

   Dette hidrorer deels, som allerede paapeget, derfra, at Udbyttet af Fangsten foroges ved de Handlendes egen Deeltagelse i den, deels derfra, at der til Aalesund indfores Klipfisk fra andre Byer og Steder, f. Ex. fra Molde og det romsdalske Fiskedistrict og fra Nordlandene, hvorhen ogsaa de Handlende i Aalesund selv aarligen affende et halvt Snees Farteier for at hjembringe Lofotfisk.

2. At derimod den directe Udførsel af Tran er meget mindre, end det Qvantum, som bringes til Byen fra Landdistricterne og endmere staaer i Misforhold til det hele Udførselsqvantum af Klipfisken.

   Saavidt vides, regner man, at det Antal Skreid, der giver 30 Voger Klipfisk, giver 1 Tde. Tran, og hermed stemmer nogenlunde overeens Forholdet mellem den fra Landdistrictet indforte Klipfisk og Tran, naar man erindrer sig det store Forbrug, som hos Landalmuen selv haves for Tran. Dette Forhold er som 54 til 1.

   Men Aarsagen til, at den directe Udforsel af Tran for Aalesund ikke engang stiger op til Overskuddet af Landdistrictets Production, er den, at Udforselen af denne Artikel skeer indirecte over Bergen, saaledes at rimeligviis den største Deel af denne Artikel gaaer ind i **Bergens Udførsel**.

   Ligedan indirecte Udførsel finder ogsaa Sted med **Rognen**.

   I Tidens Løb vil dette rimeligviis komme til at undergaae Forandring; men for Tiden er det let forklarligt, at Bergen ifolge dets ældgamle Handelsforbindelser maa være en bedre Udskibningsplads for disse Artikler, og derfor gaaer ogsaa en betydelig Deel af Tranen directe fra Landhandlerierne til Bergen. Man seer, at ikke engang Christiansund endnu har kunnet bringe det til nogen directe Udskibning af Tran og Rogn, som nærmer sig til Forholdet med Productionen af Raafisken, — og at fra Molde den directe Udforsel af Tran og Rogn er yderst ringe, 22 Tdr. Tran og 170 Tdr. Rogn.

Men uagtet dette, er den hele directe Varendførsel til Udlandet fra Aalesund saa betydelig, at den almindelig anslaaes til en Gjennemsnitsværdie af mere end 300,000 Spd. aarlig. Hertil kommer da Udførselen til indenrigske Steder af Varer, deels bestemte for Udlandet, og deels til indenrigsk Consumtion, navnlig til Indlandet over Romsdals Marked og til Christiania, hvor Forbruget af de romsdalske Fiskevarer af alle Slags er i stadigt Tiltagende; — og endelig maa erindres den betydelige indenrigske Udførsel fra den allerede under Borgund omtalte Tricotage-Fabrik i Skaret-Dalen, hvis Producter finde Afsætning langs den hele norske Søkyst.

Værdien af denne Deel af Udførselen kan imidlertid ikke angives for den sidstforløbne Femaarsperiode; men til nogen Oplysning hidsættes Uddrag af Amtmandens Femaarsberetning for 1851—1855 over denne Deel af Udførselen:

Til indenrigske Steder er udført:

	Klipfisk.	Torfisk.	Sild.	Tran.	Rogn.	Saltet Fisk.
	Voger.	Voger.	Tønder.	Tønder.	Tønder.	Tønder.
i 1851	4,333	4,352	1,012¾	1,066	74	—
- 1852	13,152	3,325	2,378	873½	400	—
- 1853	4,072	1,335	5,860	1,378	875	—
- 1854	741	9,085	4,831	1,315½	636½	—
- 1855	13,330	3,731	10,458	1,520	624	252
	36,330	21,828	24,539¾	6,153	2,609½	242

Den hele indenrigske Udførsel bestemt til Udlandet og til Forbrug inden Riget, kan saaledes ganske vist anslaaes til 100,000 Spd.

Hvad derimod angaaer Indførsels-Handelen, da er det ikke betydeligt, som Søndmøre og Aalesund tiltrænger af Artikler af indenlandsk Production eller Tilvirkning, naar man undtager af Skovproducter, Jern og Brændeviin; og Størrelsen af dette Behov kan ikke opgives. Indførselen af udenlandske Varer er derimod af større Betydning og er i det Hele i Stigende, uagtet Kornindførselen viser sig at være saa ringe, at den næsten kan siges at være nærved at ophøre, uden ialfald til Kjøbstadens og Ølbryggeriernes Forsyning, hvorved endda maa erindres, at en god Deel deraf igjen udgaaer til Nordlandene og Noget til Nordfjord. Men det er meget langt fra, at den øvrige Indførsel, som i ovenstaaende Uddrag er angivet, udgjør det hele Beløb

af, hvad der fra Udlandet tiltrænges og virkelig bliver indført. Sagen er nemlig, som oftere forhen omtalt, den, at Indførselen skeer indirecte, idet de udenlandske Varer afhentes fra Bergen eller andre Byer, hvormed Byens eller Districtets Indvaanere staae i Forretningsforbindelse. Toldafgivten af disse ere da betalte paa Afhentelsesstedet og Varerne komme ikke tilsyne i Aalesunds Toldbøger.

Følgen heraf sees sikkrest af Toldindtægterne, om hvilke derfor herved for Aalesunds Vedkommende meddeles følgende Uddrag af Toldkammernes Indberetninger til Indre-Departementet for Aarene 1858, 1859 og 1860.

	Indtraderne i					
	1858.		1859.		1860.	
	Spd.	Skl.	Spd.	Skl.	Spd.	Skl.
Indgaaende:						
1. Indførselstold	15,682	51	18,337	113½	17,648	42½
2. Oplæggelsesafgivt	31	87	45	97½	45	96½
3. Lastepenge	514	26	561	69	447	45
4. Fyrpenge	235	27	256	108	204	99
Udgaaende:						
1. Udførselstold:						
a. af Trælast	12	67½	13	107	4	30
b. „ andre Varer	1,504	102	1,624	86½	2,378	36½
2. Oplæggelsesafgivt	5	50	2	12½	27	35
3. Lastepenge	586	8½	566	23	770	10
4. Fyrpenge	268	38	258	75	352	51
	18,840	90	21,667	92	21,878	85½

I Gjennemsnit aarlig den hele Toldindtægt 20,796 Spd.

Heraf sees nemlig, at Toldindtægten vistnok har vedblevet at stige siden 1845 (see Indledningen), uagtet de stedfundne Toldmoderationer, men at Indførselstolden for disse 3 Aar i Gjennemsnit kun har udgjort 17,223 Spd., et Beløb, som staaer i et saadant Misforhold til Indførselstoldens Beløb for det hele Rige, at det med al Erkjendelse af Tarveligheden hos Districtets Indvaanere paa den ene Side og det store Behov paa den anden Side, som flyder af en mere udviklet Virksomhed i andre Dele

af Riget, dog godt kan antages, at den virkelige Toldindtægt af de i Søndmøre og Aalesund indførte udenlandske Varer har været mindst det Dobbelte, eller over 30,000 Spd.

Forøvrigt oplyses, at Toldindtægten var størst i 1856, nemlig 22,124 Spd., hvoraf kan skjønnes, at den store Handelscrisis, som ogsaa alle tre Toldkammere i Districtet ere enige om, har havt nogen Indflydelse ogsaa paa dette District; men Byfogden i Aalesund bemærker dog, at denne Indflydelse for Aalesunds Vedkommende har været velgjørende, idet den har givet en Advarsel mod ubesindig Speculation uden at standse nogen solid Virksomhed.

Antallet af Handlende, Grosserere, Detailhandlere og Marketentere var under 31te December 1860 i det Hele 89 med 65 Betjente, foruden de omtalte 9 Brændeviinssælgere.

Skibsfart.

Antallet af Aalesunds i Fart værende Handelsfartøier udgjorde efter Meddelelse fra Toldcassereren i efternævnte Aar følgende:

I 1856	i 1857	og i 1858
97, drægtige 1725½ Cmlst.	111, dr. 2041 Cmlst.	114, dr. 1994½ Cmlst.

hvoraf henved Halvdelen af Antallet og en Fjerdedeel af Drægtigheden tilhørte Landdistrictet. Efter Ingemann var Aalesunds egen Handelsflaade i 1860 i Antal 84, af Drægtighed 1,801½ Cmlstr.

Antallet af Fartøier, som i den nys forløbne Femaarsperiode har besøgt Aalesunds Havn, er af Byfogden opgivet til 880 i Gjennemsnit aarlig, medens det i den foregaaende Periode var 620 aarlig. Antallet af Skippere var under 31te December 1860 22, hvoraf 5 boede udenfor Byen.

Haandverksdrivt.

Haandverkslag existerer ikke. Men af Haandverkere var her 119 med Borgerskab og 7 Frimestere med 93 Betjente, og desuden haves 1 Bogtrykker med 2 og 1 Instrumentmager med 1 Betjent samt 3 Skibsbygmestere.

Fabriker.

Foruden den oftnævnte Tricotagefabrik i Skaret-Dalen strax udenfor Bygrændsen haves 2 Garverier, samt et Ølbryggerie, som hovedsagelig leverer bayersk Øl.

Skibsbyggerie.

Byen har et Skibsverft, som beskjæftiger 1 Mester og 35 Tommermænd samt 2 à 3 i Smedeverksteder.

Landbrug.

Kornavlen er opgivet til 60 Tonder Havre og 30 à 40 Tonder Poteter, men med Tilføiende, at den saavelsom Engdyrkningen stadigen indskrænkes ved den stigende Bebyggelse. Kreaturholdet er 10 Heste, 112 Koer, 46 Faar og 108 Sviin, til hvilket Foder væsentligst indføres fra Landdistrictet.

§ 5. Told-, Lods-, Havne- og Postvæsen.

Aalesunds Toldsted sorterer under Christiansunds Toldinspectionsdistrict.

Toldstedets egen Virkekreds strækker sig fra Staalet paa Statlandet til Rogvafjord, og deri er ansat en Toldcasserer og 1 Overtoldbetjent med 2 Undertoldbetjente foruden Roersfarle, som have Station i Aalesund og paa den nærliggende Vallerø, samt 1 Overtoldbetjent paa Røren ved Herøfjorden. Toldvæsenet eier en Toldkammerbygning, hvori Toldcassereren og en Toldbetjent har Bolig; særskilt Huus for Overtoldbetjenten, et grundmuret Pakhuus, og et stort Nøst, solid indrettet til midlertidig Optagelse af Varer. Lodsvæsenet sorterer under Overlodsen i Trondhjem. Aalesunds Lodsdistrict har samme Begrændsning, som Toldstedets Virkekreds. Lodsoldermanden har nu Station i Aalesund (forhen paa Vallerhoug) og under ham sorterer 37 faste og 12 Reservelodser, som ere fordeelte i 6 Districter, hvert med flere Udhavne eller Ankerpladse. Lodsoldermanden er tillige Havnefoged i Aalesund, hvis Havne allerede ere omtalte. Den østre eller egentlige Havn kan rumme 100 større og mindre Fartøier indenfor den omtalte Havnedæmning, og er forsynet med Fortøiningsringe og Stolpe til Fornødenhed. Lignende Sikkerhedsanstalter ere anbragte i Steenvaagsundet, ligesom og ved Aspevaagen, for at Fartøier om Sommeren eller i gunstigt Veir kunne udlosse Varer ved Søboderne, hvis Antal er stort. Paa Grunde er anbragt Mærker; og paa Sildegarnsholmen, ved den omtalte Vik af samme Navn, er en Varpestolpe for at lette Fartøiers Henbringelse fra vestre til østre Havn.

I Byen er ansat en Postmester.

Molde.

§ 1. Beliggenhed, Indvaanertal, Skatydende, Stemmeberettigede, Byskat og Fattigskat.

Molde ligger under 62° 43′ nordlig Bredde og 24° 48′ østlig Længde paa Fanestranden i Bolsø Præstegjæld af Romsdals Fogderie ved Udløbet af Moldegaardselven i en liden Bugt af Fanefjorden.

Om Byens Oprindelse som Handelstad henvises til Indledningen, hvor det er paapeget, at den sandsynligviis er omtrent samtidig med eller fulgte strax efter Vedøes Opbrændelse, der kan antages at have fundet Sted under den sidste og meest ødelæggende hanseatiske Plyndring 1440. Ialfald er det, som ogsaa Kraft omtaler, vist, at den drev Kjøbstadshandel omtrent 150 Aar derefter, og at denne Handel var saa livlig, at den vakte Avindsyge hos Trondhjemmerne, som det lykkedes at bevirke, først, at Molde i Aaret 1614 erklæredes for et Ladested under Trondhjem og det med saare indskrænket Udskibningsret, samt tilsidst, i 1731, at saa godt som al Handel gjordes umuelig, indtil der omsider ved Forordning af 29de Juni 1742 tilstodes Stedet fornyet Kjøbstadsrettighed.

Ligesaa er det i Indledningen forklaret, hvorledes Molde derefter i det affolkede District ikke kunde hæve sig til nogen mærkelig Virksomhed førend henimod Aarhundredets Slutning og i de første 6 à 7 Aar af indeværende Aarhundrede, men at derefter Krigstilstanden fra Aaret 1807 til 1814 tilintetgjorde denne Virksomhed, saa at Stedet ikke kunde gjenvinde nogen Kræfter førend efter Aaret 1835 eller rettere med det gode Sildefiske i 1839. Fra den Tid har Stedet stadigen tiltaget i Folkemængde. Denne var i 1825 750 Sjele, og i 1835 endda kun 773, men i 1845 fandtes den at være 1157 og i 1855 1454, hvilket Antal nu vistnok er forøget til omtrent 1600. Samtidig hermed udvikledes ogsaa fornyet Virksomhed, om end med afvexlende Held. Stedets Beliggenhed synes ikke at gjøre det skikket til at blive noget Udskibningssted af Betydenhed. Dette ere Indvaanerne for silde blevne opmærksomme paa, og have derfor forsilde indrettet deres Virksomhed derefter. Hertil har ogsaa forskjellige andre Omstændigheder medvirket eller maaskee været Aarsagen, hvorom mere nedenfor.

Der blev efter Forordningen af 29de Juli 1742 ikke afholdt nogen Opgangsforretning over Kjøbstadgrændsen, men man synes at have antaget, at Terrainet skulde være den egentlige Strand omkring og paa begge Sider af Moldebugten af de 2de Gaarde Reknæs og Moldegaard fra Grændsen af Bjørsæt i Vest til Gaarden Fuglesæt i Øst, en Længde af ¼ Miil, uden nogen Bestemmelse af Breden. — Saaledes henstod det dermed indtil Aaret 1822, da der, efterat Kjøbstaden var adskilt fra Romsdals Fogderie og Sorenskriverie, under hvilke den indtil den Tid havde sorteret, blev bestemt, at Grændseopgang skulde finde Sted. Ved den første i den Hensigt afholdte Forretning fulgte man, hvad der indtil den Tid synes at have været antaget, dog saa at der blev bestemt en, efter de daværende Forholde, saavidt Forfatteren skjønner, ganske rimelig Grændselinie for Breden. Men denne Forretning blev ikke approberet, fordi der, som det hedder, tildeels ikke skulde være tilstrækkelig Brede at sætte et Huus paa. Ny Opgangsforretning blev derpaa afholdt og sluttet den 9de Juli 1823, hvorved den største Deel af Gaarden Moldegaards og en mindre Deel af Reknæs's Hjemmarker indlemmedes i Byens Territorium uden noget andet Samtykke af Byens eligerede Borgere, end den Erklæring, at de ikke vilde gjøre nogen Indvending, naar den Skattebyrde, som derved toges bort fra Moldegaard (⅔ Dele) og fra Reknæs (⅓ Deel), ikke kom til at falde Byen til Last. Imidlertid blev denne Forretning approberet.

Molde har saaledes nu et Territorium der er ¼ Miil i Længde og med en Brede, som stiger op til 600 Alen eller mere paa Moldegaards Grund østenfor Elven, men derimod vestenfor Elven ved Havnen, hvor der just er den for Kjøbstadanlæg bedst skikkede Tomt blot har en Gjennemsnitsbrede af 250 Alen, hvilken Brede dog igjen forøges til omtrent 400 Alen længere fra Havnen, i Vest ved Bjørsæt.

Ogsaa her er det Samme Tilfældet, som i Aalesund, at man blot behøver at bestige en af de lave Høider i Territoriet for at skjønne, at dette burde bøie sig om Moldebugten indenfor smaae Høider og Brinker, for en mindre Deel paa Elvens Østside, men hovedsagelig paa dens vestre Side, hvorved Byen vilde have erholdt den ønskeligste og fuldkommen tilstrækkelige Tomt, medens omtrent ⅗ af det nuværende Areal kun tjener til at forøge dens Byrder til Fattigvæsen, Veivæsen samt Administrations-

udgivter uden at tale om, at det bliver gjort umuligt eller høist vanskeligt for en saa lille By at erhverve Eiendomsret over dens Territorium.

Paa det beskrevne Territorium ligger nu Byens væsentlige Deel langs med Havnen paa vestre Side af Elven i en uregelmæssig Bebyggelse, der for største Delen bestaaer af tæt sammenklyngede Smaahuse. Tæt ved Elvens østre Side ligger en anden mindre ligedan Klynge paa begge Sider af Hovedveien, som gaaer gjennem Byen med en Bro over Elven; og i omtrent 1300 Alens Afstand fra Havnen ligger Moldegaards Vaaningshuse, østenfor hvilke der er omtrent ligesaa langt til Byens Østgrændse uden nogen Kjøbstadbebyggelse.

De i Brandcassen assurerede Bygninger vare for 1860 opførte under 202 Løbe-Nr. for en Forsikringssum af 250,870 Spd. Skatydernes Antal var i 1855 406, og deraf var i 1857 stemmeberettigede 153, saaledes at Kjøbstaden da sendte en særskilt Repræsentant til Storthinget; men ved Omregulering af Forholdet mellem Land- og Kjøbstadrepræsentanter ved Storthinget i 1858 blev Aalesund og Molde slaaede sammen til eet Valgdistrict med Ret til at sende een fælleds Repræsentant.

I Aarene 1856—1859 har Gjennemsnitsbeløbet af den udlignede Byskat været 1588 Spd., og Fattigskat 363 Spd. I de 4 foregaaende Aar vare de udlignede Beløb respective 1136 Spd. og 663 Spd. Heraf sees, at medens Byskatten stadigen har steget, er Fattigskatten aftaget. Imidlertid er herved at mærke, at saavel Bycassen som Fattigcassen har nydt Tilskud af Afgivten paa Brændeviins Salg og Udskjænken.

For 1859 var Budgettet for Byskatten 2,353 Spd. og for Fattigskatten 970 Spd., tilsammen 3,300 Spd. Heraf udlignedes som Byskat 2,053 Spd. og som Fattigskat 647 Spd. Forskjellen dækkedes ved Brændeviinsafgivten 600 Spd.

§ 2. Kirkelig og borgerlig Ordning.

Som forhen forklaret blev Stedet allerede i 1823 adskilt fra Landdistrictets Jurisdiction. Men denne Adskillelse kom dog ikke til at medføre det Gavn for Byen, som tilsigtedes. Det er endog høist sandsynligt, at Stedet vilde have været bedst tjent med fremdeles indtil videre at sortere under Landets Foged og Sorenskriver, naar her blot var bleven ansat en særskilt Post-

mester. Stedet er nemlig Krydsningspunct for alle Postlinier mellem Bergen, Aalesund, Christiansund, Trondhjem og Christiania, og var det den Tid i endnu høiere Grad, end det nu er Tilfældet, saasom Aalesunds Christianiapost dengang gik over Molde. Postmester-Embedet i Molde var derfor, hvad det ogsaa nu er, et af de besværligste i Riget, især formedelst den betydelige Embedscorrespondance, ialfald langt over, hvad Stedets egen Størrelse kunde lade formode. Postmesteren maatte derfor og maa altid fremdeles være tilstede ved Contoiret, og denne Nødvendighed forøgedes end mere derved, at Byfogden blev Medlem af Inspectionen for Reknæs Hospital samt længere hen Formand for Middelskolens Forstanderskab. Men Postmester-Embedet blev forenet med det nye Byfoged-Embede, en Combination, som fremdeles finder Sted, og som nødvendig bliver til Hinder for hans Virksomhed som Magistrat og Politimester.

Den, som allerede i det Foregaaende paaviist, hæderligt sindede Befolkning har derfor aldrig i dens oeconomiske Anliggender havt den ønskelige Ledning i Bestyrelsen af disse. Naar der i et eller andet Anliggende viste sig Pengemangel, vidste man intet andet Raad, end at optage Laan eller disponere over Pengemidler i uvedkommende Casser, uden at sørge for Refusion, og Følgen heraf viser sig tydeligst deri, at Byen endnu har 11 forskjellige Gjældsposter, der dog tilsammen ikke opløbe til mere, end omtrent eller noget over 2000 Spd. Men den værste Følge var den, at der ikke blev anvendt nogen planmæssig og stadig Omsorg for Forbedring af Byens Anliggender, saaledes at meget blev forsømt, som uden Vanskelighed kunde været udført eller rettet paa, men hvis Afhjælpelse ved at henskydes til Fremtiden nu medfører forøgede Udgivter. En af de værste blandt disse Ulemper er, at Byens Havn, som dog er ret god, lidt efter lidt er bleven indskrænket ved Nedskyllinger fra Elven og de flere Bækkeløb, der strømme ned gjennem Byen, hvoraf Virkningen især er bleven fordærvelig derved, at man istedetfor at steensætte Hovedgaden langs med Havnen har brugt at belægge den med en for det Meste utjenlig Veifyld, som ved hine Nedstrømninger og efter Regnveir stadigen er ført ud i Havnen. Men endnu langt værre har det været med Mangel af Opsyn med og Ledning af Bebyggelsen, saaledes at hele denne endnu mangler

behørige Mellemrum, omendskjønt der i den senere Tid er gjort meget for i nogen Grad at rette derpaa.

I kirkelig Henseende vedblev Byen at henhøre til Bolsø Præstegjæld, hvis Sognepræst var forpligtet til at boe i Byen, der betalte Huusleie til ham; men denne Embedsmand havde foruden Bolsøes 2de Sogne tillige Reknæs Hospitals Capelkirke og Menighed at tilsee, og det var saaledes ikke at vente, at han kunde have Tid til at gribe ind i Byens Anliggender. Selve Skolevæsenet befandt sig derfor i længere Tid i en maadelig Forfatning, uagtet man tidlig havde faaet oprettet en saakaldet almindelig Skole, under Bestyrelse af en Candidat, der lønnedes med 150 Spd., som Tilskud fra seminarium laponicum, hvilket dog nu senere er ophørt. Imidlertid gik dette dog stadigen fremad, saavidt Indvaanernes egen Omsorg derfor kunde bidrage dertil. I 1831 blev, som allerede omtalt, Middelskolen oprettet og den almindelige Skole vedblev som Borger- og Almueskole at virke ved Siden af den. Heri indtraadte i Aaret 1850 den Forandring, at Middelskolen ifølge en ved kongelig Resolution af 28de Juli 1859 approberet Plan omdannedes til en fuldstændigere Middel- og Realskole, hvorved den tillige blev Borgerskole, hvortil Molde tilskyder 200 Spd. aarlig, og den almindelige Skole forandredes da til en Almueskole med 2de Lærere. Desuden er her en Søndagsskole, hvortil Byen bidrager 30 Spd. og det romsdalske practiske Landhuusholdningsselskab 15 Spd., fordi Adgang dertil benyttes af Elever fra Landdistrictet. Den bestyres af Byselskabet, som tillige bestrider de Administrationsudgivter, der ei kunne dækkes af de bevilgede Midler, og dens nuværende umiddelbare Bestyrer og Lærer er en af Middelskolens Adjuncter, som er mineralogisk Candidat. Endelig haves ogsaa en Haandgjerningsskole.

Under 12te Januar 1858 blev endelig Sognepræstembedet for Byen adskilt fra Landdistrictet, og en særskilt Sognepræst ansat for Kjøbstaden Molde og Reknæs Hospital som et særskilt Sognekald, saaledes at der nu for Haabet om bedre Bestyrelse af Byens Anliggender forsaavidt kun staaer tilbage at faae Postmester-Embedet adskilt fra Byfoged-Embedet.

Imidlertid er i den senere Tid ikke lidet udrettet til at forberede en bedre Fremtid.

Byens Storgade, hvorom der hos Kraft, dog vistnok med

nogen Overdrivelse meldes, at man neppe kunde passere den med en Kariol, har faaet et ganske andet Udseende derved, at man har benyttet enhver Anledning til at inddrage fremstikkende Havetomter og tildeels Huse, saaledes at den i Gjennemsnit paa hele vestre Side af Elven nærmer sig til lovmæssig Gadebrede. — I den vestre Ende er en Tomt erhvervet til en Tværgade opad til den øvre Vei, og omtrent paa Midten en lille Torveplads, hvorfra Forberedelse er skeet til en anden Tværgade opad.

Strax østenfor ved denne er en særdeles vakker Quai eller Alminding opført ved Midten af Havnen, og strax østenfor denne atter en aaben lille Plads, hvorfra det rigtignok smale og ubeqvemme Kirkestræde fører opad, og atter længere i Øst er Forberedelse truffet til at lade en Sidegade faae Forlængelse opad langs med Elven. Østenfor Elven har man ogsaa efter Mulighed søgt at vinde større Gaderum, og her er ligesom paa den modsatte vestre Ende Steensætning anvendt; men Opkjørselen derfra, ad den saakaldte Olsmedbakke, efterlader endnu meget at ønske, uagtet den er en Deel af Hoveveien. Ovenfor den egentlige Kjøbstadbebyggelse, nemlig fra Hovedveien øverst paa Olsmedbakken, er den saakaldte Øvre Vei anlagt med Bro over Elven vestover. Dette er den samme Vei nordenfor Byen, som omtales i Bings Norges Beskrivelse, og som har Fortsættelse udover Landdistrictet lige til Bjørsæts Vaaningshuse; men den var paa Byens Grund bleven aldeles ubrugelig, indtil Byselskabet i 1844 tog Initiativet til dens Restitution.

Endelig er ogsaa en Forbygning anbragt paa vestre Side af Elvens Udløb for at forhindre Havnens Opfyldning med nedstrømmende Sand og Gruus.

Samtidig er Træplantningen, som allerede i Amtmand Hammers Tid var paabegyndt af det romsdalske practiske Landhuusholdningsselskab, og som havde sit Udgangspunct fra Olsmedbakken og var fuldført over en halv Miil østover paa Landdistrictet, ved Byselskabets Omsorg bleven fortsat saavel fra den vestre Ende langs med Hovedveien til Bygrændsen paa den Side, som ovenfor Byen langs med den øvre Vei. Derhos er der i Byens Midte, som har været noget besværet med Grundvand, gjort alvorlig Begyndelse til Bortskaffelse af dette ved Anlæggelse af murede Kloaker, en for Sundhedstilstanden meget ønskelig Forbedring.

Ved alle disse Foretagender har Byen allerede vundet sær-

deles meget i Henseende til Behagelighed som Opholdsted, hvortil den, uden at omtale dens skjønne Beliggenhed, desforuden ogsaa af Naturen er saa ganske fortrinlig udstyret, at neppe nogen af Byerne langs den hele Søkyst fra Trondhjem til Fredrikshald kan sammenlignes dermed, uden ialfald Laurvik.

Af underordnede Officianter har Byen en lønnet Veiinspecteur, for Tiden Capitain Lind, der, endog før hans Antagelse som saadan, i væsentlig Grad har medvirket ved Gjennemførelse af de omhandlede Forbedringer. Ligesaa haves en lønnet Brandinspecteur, og Brandcorpset er af tilfredsstillende Styrke med 3 Sprøiter, hvilke dog nok kunde ønskes bedre.

Af offentlige Bygninger har Byen:

a. tilhørende Communen selv:

1. Kirken, opført 1660, beliggende meget smukt ved den øvre Vei, men med en mindre heldig Indredning, saa at man allerede føler Trang til en ny Kirke.
2. Middelskolens Bygning, stor nok til en fuldstændig lærd- og Real-Skole og til Bolig for Rectoren, og med Bestemmelse dertil skjænket af Communen selv, men ikke endnu taget i fuld Benyttelse efter Communens Bestemmelse.
3. Almueskolens Bygning med Boliger for begge Lærere.
4. 2de Fattighuse.
5. Arresthuus og Thingsted, i Forening med Romsdals Fogderie, hvilket nu skal ombygges som Districtsfængsel med Thinghuus for Fogderiet og Byen i Forening.

Disse Eiendomme ere assurerede for 10,680 Spd.

b. Staten og Amtscommunen tilhørende.

6. Reknæs Hospital med Capel for Spedalske.
7. Statens nye Pleiestiftelse for Spedalske af Amtsdistrictet og tilstødende Nabodistricter.
8. Amtets Sygehuus.

Alle disse 3 sidstnævnte Bygninger ligge i den vestre Ende af Byen, det vil sige strax udenfor den egentlige Kjøbstadbebyggelse. De ere alle ret anseelige og vakkre, men Reknæs Hospitalsbygning er dog, uagtet den er den ældste og allerede over 140 Aar gammel, den vakkreste af dem.

Naar nu hertil kommer det paatænkte nye Districtsfængsel med Raadstue og Thingsted for Byen og Fogderiet i Fælledsskab, og endelig den længe ventede Udvidelse af Middelskolen til en

fuldstændig Skole, saa seer man, at Molde vil være i det mindste foreløbig ret godt udstyret til at være Centralsted for et større District.

De 2de sidstansatte Amtmænd have da ogsaa fundet det nødvendigt at tage Bolig i denne By, og her holder ogsaa Amtsformandskabet dets aarlige Møder, som det for alle Vedkommende beqvemmeste Sted. I længere Tid har ogsaa den ene af Corpscheferne boet i Molde, og den anden boer fremdeles i Aalesund; men Chefen for romsdalske Corps har nu en Række af Aar opholdt sig aldeles udenfor hans Embedsdistrict. Af militaire Embedsmænd er her i Molde for Tiden blot en Compagnichef, hvis District omgiver Byen; og i det Hele er her med Indbegreb af Læger, Toldembedsmænd og Skolens Lærere, kun 13 af Staten lønnede Embedsmænd og Officianter, hvis Stilling medfører Nødvendigheden af at boe i Byen, uagtet denne ligger i Centrum af en Befolkning paa 100,000 Mennesker.

§ 3. Næringsveie.

Handel.

Uagtet de i de foregaaende §§ omhandlede Hindringer for Byens Opkomst, har dog Virksomheden i det Hele taget omtrent fulgt Skridt med Folkemængdens Forøgelse.

Hvad Samhandelen med Almuen angaaer, maa foreløbig bemærkes, at det, som man kalder Moldes Opland, er et noget ubestemt Begreb. Man anseer i Almindelighed hele Romsdals Fogderie derfor, og føier endog dertil Vatnfjordens District af Nordmøre og Harhams Sogn af Søndmøre; men Forbindelsen med Vatnfjorden reducerer sig væsentligst til Indførsel af enkelte Fedevarer, og Forbindelsen med Harham bestaaer i Indførsel af Klipfisk samtidig med, at disse Søndmøringer reise til Osen for at forsyne sig med Bord. Af Romsdals Fogderie har Næsset og Grytten Landhandlere, som forsyne sig med Varer fra Bergen og Christiania, og Næsset sender en Deel af sine Fedevarer over Tiltereidet til Christiansund, medens Grytten sender saadanne udendistricts lige til Christiania. Det er saaledes kun ubetydeligt af disse Varer tilligemed noget Brænde, Bundstaver, Tønder og Tøndebaand, der føres til Molde. Vestnæs Præstegjæld søger baade til Aalesund og Molde, men Afsætningen i Aalesund er i Tiltagende. Det er saaledes væsentligst den ydre Deel af Fogderiet tilligemed Vedø, som kan siges at danne Moldes Opland; men ogsaa her indskrænkes Samhandelen ved Landhand-

lerne i Bod og paa Drønen, der som oftest søge til andre Markedspladse end Molde, for at afhænde de Varer, som de modtage fra Almuen. Navnligen driver Landhandleren paa Drønen en meget betydelig Handel med Tran paa Bergen.

Ikke destomindre er denne vigtige Green af Handelen ikke saa ubetydelig som den almindelig ansees for; men Detailoplysninger derom savnes; og man maa derfor tye til Byens Afsætning af de vigtigste fra Landdistrictet modtagne Varer for at danne sig et Begreb derom. I denne Henseende giver Femaarsperioden fra 1851—1855 nogen Oplysning. Man seer nemlig af Amtmandens Femaarsberetning, at Molde i bemeldte 5 Aar havde udført directe og indirecte til Udlandet i Gjennemsnit aarlig: 20,364 Voger Klipfisk, 121 Voger Tørfisk, 2,556 Tønder Tran, 237 Tønder Rogn, 734 Tønder. Sommersild og 475 Læster Trælast. Nu er det vel saa, at noget af Klipfisken deels er hentet fra Nordlandene og deels indført fra Harham: men saa maa ogsaa erindres, deels at noget er udført til indenrigsk Consumtion og deels at her kun handles om en Deel af Byens Opland. Disse Talstørrelser kunne derfor nok antages for at danne et Udgangspunct for Samhandelens Beregning, og den aarlige Værdie deraf udgjør mindst 72,000 Spd. Kommer nu hertil den til indenlandsk Forbrug bestemte Sommersild, Tørfisk og Tran af Seifisket, samt endelig den daglige Indførsel til Byen af alskens Levnetsmidler, Brænde, Hø og Kornvarer, kan vistnok den hele Indførsel fra Landdistrictet til Byen ansættes til 100,000 Spd. Afsætningen til Landdistrictet fra Byen har derimod været mindre og derom har aldrig nogen anden Oplysning kunnet faaes, end at de foregaaende Byfogder have anslaaet den til 30,000 Spd. aarlig, medens den nuværende Byfoged for hiin Periode har meddeelt, at „Omsætningen mellem Byen og Landdistrictet har været større", end forhen. Formodentlig vil man dog, naar Samhandelen ved Romsdals Marked medregnes, komme det Rette nærmere ved at anslaae Værdien af Byens Afsætning til Landdistrictet til 60,000 Spd., som Minimum. Ialfald skjønnes det ikke, hvor Byen ellers skulde være bleven af med endog blot de directe indførte Varer, som have givet en Toldindtægt af 7 til 8,000 Spd.

Hvad dernæst angaaer Vareudførselen til Udlandet, da henvises til ovenstaaende Uddrag af Femaarsberetningen for 1851—1855. I bemeldte Periode var denne Udførsel mere end

dobbelt saa stor som i den foregaaende, og i det Hele havde den været i Stigende siden 1839; men i de sidste 5 Aar har den igjen været i Aftagende eller ialfald afvexlende, som kan sees af det under Aalesund meddeelte Uddrag over Udførsel og Indførsel for alle 3 romsdalske Byer for Aarene 1858 og 1859. Dette staaer vistnok i Forbindelse med den store Handelscrisis, hvoraf Molde rammedes temmelig haardt. Men paa Productionen inden Districtet har den ingen Indflydelse udøvet og den kan saaledes ei heller faae nogen vedvarende Følge for Eftertiden uden ialfald, at den directe Udførsel for en Deel forvandles til indirecte. Moldes nære Beliggenhed ved de romsdalske Fiskepladse og Sommersildens Indsigen i de romsdalske Fjorde maa altid sikkre det en væsentlig Andeel af Producterne.

Med Hensyn til den indirecte Afsætning af Varer, bestemte for Udlandet, maa erindres, at her især er Tale om den af Seifisken faldende Tørfisk og Tran, hvorpaa denne Fiskeart er meget rig, og som i stor Mængde faaes paa Seiflakkerne ved de romsdalske Kyster. I denne Materie har Romsdal og Molde maaske endog noget forud for begge Nabodistricterne; men baade Tran og især Tørfisken gaaer hovedsagelig over Bergen, saa at derom ingen Oplysning kan gives; og dette Sidste gjælder da ogsaa om den hele Udførsel til Indlandet og til indenrigske Steder af Sild, Tørfisk og Tran, som er bestemt til Forbrug inden Riget.

Toldindtægterne ved Molde Toldsted have i de 3 sidste Aar efter den store Handelscrisis været som følger:

Indtraderne.	1858.		1859.		1860.	
a. Indgaaende Indtrader:	Spd.	Sk.	Spd.	Sk.	Spd.	Sk.
Indførselstold	10,528	68½	7,451	25	7,510	93
Oplæggelsesafgivt	58	52	1	103½	5	72
Lastepenge	108	92½	76	100½	91	78
Fyrafgivt	49	92	35	21	42	»
b. Udgaaende Indtrader.						
Trælasttold	»	73	33	5½	53	57½
Udførselstold	88	14	83	119	144	107½
Oplæggelsesafgift	»	12	»	»	»	31½
Lastepenge	48	15	48	67½	107	97½
Fyrafgivt	22	»	22	51	49	53
	10,904	59	7,753	13	8,005	110

Herved maa bemærkes, at der i 1858 blev fortoldet i Molde en stor Mænde Reqvisiter for Telegrafvæsenet i det hele Amt, hvilket havde til Følge en større Toldintægt, end der ellers vilde faldet. Forøvrigt synes Toldindtægtens Beløb at være nogenlunde constant, men det maa gjentages, i Henhold til hvad der deels forhen og deels ovenfor er paapeget, at den er langtfra at repræsentere den hele Toldindtægt af udenlandske Varer, som forbruges i Districtet og Byen.

Naar der nu er hørt Yttringer om, at Molde skulde være et uheldigt Kjøbstadanlæg, ville de omhandlede Talstørrelser, sammenlignede med Forholdene i de fleste af vort Fædrelands Kjøbstæder, udentvivl være mere end tilstrækkelige til at lægge for Dagen det Ugrundede i hine Yttringer. Men dertil kommer, at Molde ikke er noget Kjøbstadanlæg, men en By, som er opstaaet af sig selv, og som det uagtet 120-aarige Anstrengelser ikke har lykkets at tilintetgjøre; saaledes tør det vel ogsaa være at haabe, at denne Kjøbstad nu, efterat vi saa nogenlunde ere blevne sikkrede mod Fortidens Vildfarelser og Fremtidens Vilkaarligheder, vil vedblive i stigende Grad at udøve en heldbringende Indflydelse i dens Omegn. At et District med en Vareproduction som Romsdals Fogderie bør have en Kjøbstad i dets Midte, kan vel ikke modsiges. Det gjælder derfor blot om at finde det rette Sted. Molde ligger ikke ret langt fra Midten og har en god Havn, omtrent 3 Mile fra Søkysten, men neppe ¾ Miil fra det sikkreste Skibsløb langs denne. Forfatteren kjender intet Sted nærmere Søkysten, hvor der kunde være Spørgsmaal om at lægge Kjøbstad, medmindre man først ved Kunstens storartede Hjælp skabte en Havn. I det Indre derimod har man Havnen ved Næs, og om Kjøbstadanlægs Rimelighed der er allerede sagt det Fornødne. Forfatteren troer, at en Kjøbstad der ligesaalidt vilde skade Molde, som en Kjøbstad i Volden vilde skade Aalesund, men snarere gavne.

Man faaer vel i vort Land være tilfreds med Kjøbstæder, uden Udsigt til at blive Verdensbyer. Mere om Udsigterne for Moldes Fremtid vil ikke undgaae den opmærksomme Læser nedenfor. Her skal blot tilføies, at Forsikkringssummen af dets Huse i 1840 blot var 85,650 Spd., saa at den altsaa i 20 Aar noget nær er forøget til det Tredobbelte.

Antallet af Byens Handlende var i 1855: 21 Detailhandlere med 20 Betjente, og 3 Vertshuusholdere.

Skibsfart og Skibsbyggerie.

Byen har et i 1846 oprettet Skibsverft, som under en fortrinlig duelig Skibsbygmester leverede adskillige større Skibe, der have nydt almindelig Anerkjendelse for Soliditet, Construction, fortrinlig Seilads og vakkert Udseende; men ved hans Befordring til Trondhjems Skibsverft i 1858 kom Virksomheden formodentlig som Følge af Handelscrisen til i det Væsentlige at standse. Imidlertid er Byens Handelsflaade steget til 17 drægtige 807½ Commercelæst, som stadigen har været og fremdeles er i jevn Fart tildeels paa større Reiser lige til Ostindien og det stille Hav.

Af Skipperborgere haves 10.

Forøvrigt bemærkes, at til ovenmeldte Moldes egen Handelsflaade kommer endnu et Par hundrede Læster for nogle mindre Fartøier inden Tolddistrictet.

Haandverksdrivt.

I 1855 havde Byen 72 Haandverksborgere og 4 Frimestere med 41 Svende og Drenge; og ligesom deres Antal, har ogsaa deres Duelighed været i Tiltagende, saa at her nu neppe indføres Haandverksarbeide, undtagen noget Bødkerarbeide fra Landdistricterne.

Fabriker.

Heraf haves et Sagbrug med 2de særskilte Blade og en Cirkelsag, og i Forbindelse dermed en Beenmølle; fremdeles: et Møllebrug, 2 Reberbaner, 2 Ølbryggerier, som levere bayersk Øl, og hvoraf det ene er indrettet i større Stiil med murede Kjeldere og Oplagsrum, og endelig 2de Garverier.

Landbrug.

Dette er temmelig betydeligt. Kornavlingen kan antages at være 5 Tdr. Hvede, 25 Tdr. Rug, 74 Tdr. Byg, 27 Tdr. Blandkorn, og 128 Tdr. Havre: tilsammen 259 Tdr. Kornvarer, og desuden 660 Tønder Potetes. Jordbunden er fortrinlig. Moldegaards Eier har forlængst indført en rationel Drivt forenet med Vandledning, som foruden Eng- og Agervanding tillige forsyner Vaaningshuset, Stald og Fjøs. Eieren af den ene Deel af Reknæs har ligeledes paabegyndt en bedre Drivt.

Qvægholdet er: 16 Heste, 116 Storqvæg, 86 Faar, 33 Sviin.

Havedyrkningen er vel ikke af stor Betydning, men drives dog paa Moldegaard med stigende Kraft.

§ 4. Lods-, Havne-, Told- og Postvæsen.

Moldes Lodsoldermandsdistrict strækker sig fra Rogvafjord og Samsfjorden i Søndmøre til Nordmøregrændsen ved Stemsheſten, dog saa, at Fiskeværet Vikene i Hustad hører under Christiansunds Lodsoldermand. Ved Gaarden Helland ved Samsfjorden er den sydligste Udhavn og forøvrigt er der 11 andre Ankerpladse og Havne, som efter Veirets Beskaffenhed kunne benyttes, saasom ved Tænøen, Bjørnsundøerne og hist og her i Vaagene og Vikene. Lodsoldermanden boer i Molde, hvor han tillige er Havnefoged, og har under sig 24 faste og et mere end tilstrækkeligt Antal Reserve-Lodse, fordeelte paa 6 forskjellige Stationer.

Molde har ikke blot en Rhed med fortrinlig Ankerbund; men indenfor denne, i Moldebugten, en virkelig god Havn, som er godt beskyttet mod Storme og ved den i 3000 Alens Afstand liggende Ørække tillige mod svær Sø. I den senere Tid er her foruden andre Sikkerhedsforføininger anbragt en Moringsindretning paa Rheden ligefor Havnen.

Ifølge Fortidens forkeerte Begreber om saadanne Anliggender, var her ved forskjellige Kongelig allernaadigste Resolutioner reguleret svære Havnepenge for Fartøier, som besøgte Stedet; men disse har man faaet afskaffet ved Lov af 1858, saa at her nu forholdes som i andre Byer. Imidlertid havde Havnecassen samlet en Capital af 7000 Spd., og af denne er nu en Deel anvendt deels til den foran omhandlede Steenforbygning ved Elven, deels til Almindingsbryggen og deels til de omtalte Sikkerhedsanstalter, og man har endnu en Beholdning af 3000 Spd. Men Havnen trænger til en Udvidelse og en saadan kan uden Vanskelighed faaes ved en Bølgebryders Anbringelse fra Byens Vestende. Den er der saa meget nødvendigere, som man allerede kan see, at Sammenstødet af den stadige Strømning udad fra Fanefjorden med Havvandets mægtigere Opskylling fra Vest har bevirket en stærk Opgrunding, der mere og mere nærmer sig til den egentlige Kjøbstadtomt og endog selve Havnen.

Moldes Tolddistrict har samme Begrændsning som Lodsdistrictet. Heri er ansat en Toldcasserer, en Overtoldbetjent, 2 Toldbetjente og en Roerskarl i Molde, samt en Toldbetjent med 2 Roerskarle, paa Harøen. Toldvæsenet eier ingen egen Bygning, men benytter leiet Locale.

Postmesterembedet er allerede omtalt; men det maa gjentages, at det er af altfor stor Vigtighed i Statens egen

Interesse til længere at kunne behandles som et Paahæng til et andet Embede.

§ 5. Gader, Veie og almeennyttige Anstalter.

Af Veie haves:

1. Hovedveien, som gaaer over Byens Territorium efter dets hele Længde, ¼ Miil, men hvoraf blot en Trediedeel kan ansees for at gjøre Tjeneste som Gade, nemlig fra den nye Pleiestiftelse for Spedalske til Reberbanhougen ved Olsmedbakken.
2. Den omtalte Øvre Vei, og den til samme stødende Vei gjennem Reknæsalleen, af hvilke dog kun Dele vedkomme Byens nuværende Territorium. Naar hertil føies de i det Foregaaende omtalte 2de smaae Gadestrækninger opad fra Storgaden til Reknæsalleen, kan vel den hele Gade- og Veilængde udgjøre omtrent ⅜ Miil.

Vandforsyning.

Byen har uden Hensyn til Elven og de 2de større og 2de mindre Bækkeløb, som gjennemstrømmer den, havt flere gode Kildevæld; men man har bemærket, at Vandrigdommen aftager saa, at ikke blot Bækkeløbene, men selve Elven om Sommeren mangle Vand. Derfor tog Byselskabet i 1844 Initiativ til Anbringelse af en Vandledning fra et rigt Kildevæld i en lille Dal ovenfor Byen og Opførelse af en Brønd med Vandspring ved den Tomt, som siden er erhvervet til Torveplads. Bekostningen opløb til 150 Spd., hvoraf Byselskabet udredede det Halve.

Imidlertid ville de flere offentlige Stiftelser, som nu ere opførte i Byen, gjøre meget større Foranstaltninger i denne Henseende ubetinget nødvendige, og heldigviis mangler dertil ikke Adgang.

Gadeoplysning.

Indtil 1856 havde Molde, ligesaalidt som de 2de andre romsdalske Byer, Gadeoplysning; men da tog Byselskabet ogsaa der Initiativet ved at anbringe 8 Lygter paa hensigtsmæssige Puncter af Storgaden gjennem den hele egentlige Kjøbstad, og at bestride Udgivterne den første Vinter, hvorefter Communen overtog den fremtidige Omsorg. Lygterne ere saaledes anbragte, at de tillige gjøre Nytte for Tværstræderne.

Sparebanken.

Denne er oprettet 1839 med ringe Fond, men har vundet stigende Afbenyttelse især fra Landdistricterne, saa at dens Forvaltningscapital under 31te Decbr. 1858 var steget til 106,585 Spd. 39 Skill., hvoraf Banken selv eiede 12,807 Spd. 97 Skill. Under 31te December 1860 vides det, at Forvaltningscapitalen fremdeles var steget til 115,000 Spd., men nærmere Opgave derom haves ikke. I 1855 var den hele Forvaltningscapital 69,106 Spd. 26 Skill.; saaledes er den altsaa i de sidste 5 Aar forøget med 45,000 Spd.

Selskabet for Molde Byes Vel.

Dette Selskab blev oprettet under 29de Juni 1842, Hundredeaarsdagen efter Byens gjenvundne Kjøbstadret. Det var en heldig Tanke, som ogsaa vakte megen Deeltagelse, især da man modtog Contingenter af 24 Skill.; men denne Begeistring tabte sig meget snart; mange smaae Contingenter udeblev, og en Tidlang kunde der neppe paaregnes 25 Spd. i aarligt Contingentbeløb; og da man ikke havde noget Begreb om Styrken af en saadan aarlig Indtægt, anvendt med Omtanke i en saa ringe Virkekreds som Molde, var Selskabet, især da der i underordnede Spørgsmaal viste sig Meningsforskjellighed, nær ved at opløses, just da Vandledningsindretningen skulde betales, hvoraf Communen imidlertid overtog Halvdelen. Men en Kjerne af omtrent 25 Medlemmer holdt fast sammen og fortsatte Virksomheden. Man istandbragte Søndagsskolen og bestred midlertidig alle Udgivterne dertil tildeels ved Hjælp af privat Tilskud fra Haandverkere og Andre; fuldførte den paabegyndte Restitution af den øvre Vei; tog Initiativ til Steensætning ved at brolægge et Stykke af Gaden i Byens Vestende ved Toldboden; erhvervede og steensatte Tomt til den i det Foregaaende omtalte Gade eller Vei op til Reknæsalleen og sikkrede derved paa dette Sted en aaben Plads langs med det største af Bækkeløbene mod Bebyggelse; erhvervede tillige forøget Rum til den anden omtalte Tværvei; steensatte den nedre Deel deraf og lagde Vei fra den øvre Deel hen til Reknæsalleen; fik Tilskud af det romsdalske practiske Landhuusholdningsselskab til at restituere Veien opad Reknæsalleen, som for største Delen ligger paa Landets Grund; overtog derefter Omsorgen for Træplantningen paa Byens Grund og tildeels

udenfor denne; bidrog 20 Spd. til Optagelse af et Kart over Byen; og tog endelig Initiativet til Gadeoplysningen, som allerede omtalt. Imidlertid havde Selskabet ved Testamente af Apotheker Aas erholdt et Legat af 10 Spd. aarlig, og Medlemmernes Antal tiltog, saa at deres Antal nu overstiger 40. Selskabet har nu efterat have i 15 Aar bestredet alle hine Udgivter i Behold en Formue af 80 Spd., der aarligen forøges deels ved Renterne og deels ved hiint Legat, indtil der tilbyder sig Anledning til at fremme et eller andet for Byen vigtigt Øiemed. Ligesom derfor dette Selskab visselig med Grund kan siges allerede at have grebet virksomt ind i Byens Anliggender, saaledes er det altsaa ogsaa nu i en Stilling, der sætter det istand til fremdeles at udøve lignende velgjørende Virksomhed.

Christiansund

og Grips Annex-Sogn.

§ 1. Beliggenhed, Folketal, Territorium, Bebyggelse, Assurancesum, Skatydere, stemmeberettigede Borgere; Byskat og Fattigskat.

Christiansund ligger under 63° 6′ nordlig Bredde og 25° 24′ østlig Længde paa 3de Øer mellem den nordøstlige Ende af Qværnæs Præstegjæld og Grips Sogn, med Bolgsvaet i Syd, Bremsnæsfjord i Vest, Vesterhavet i Nordvest og Nord, Griphølen i Nordøst og Øst, medens det er landfast med Øen Oma i Østsydøst.

I 1855 var Folketallet 4,290. Ved at sammenholde dette Tal med de foregaaende Aar: i 1825 2,121; i 1835 2,347; i 1845 3,165, maa man komme til den Overbeviisning, at det har været det samme Tryk og de samme Mangler, som have været til Hinder for alle 3 romsdalske Byer lige til ved Aaret 1840, saa at de ikke kunde følge med i den Udvikling, som bleve de øvrige af Rigets Kjøbstæder tildeel allerede strax efter Krigstidens Ophør, hvorom henvises til det nærmere Forklarede i Indledningen. Under 31te December 1860 antages Indvaanertallet at være steget til 5,000 Sjele.

Christiansunds Territorium dannes af følgende Bestanddele:

1. Fosna-Øen med flere hosliggende Smaaøer paa vestre og østre Side, begrændset paa sydøstre Side af Sørsundet,

som adskiller fra Indlandsøen, af Hovedbasinet af Byens Havn, og af Nordsundet, hvilke adskille fra Oma; paa nordre og vestre Side af Vesterhavet, og paa vestre Side af Bremsnæsfjord.

Denne Ø er omtrent 3,000 Alen bred fra Syd til Nord og omtrent ¼ Miil lang fra Vest til Øst; og den bestaaer af 2de Dele, nemlig Kirkelandet og Godmatlandet, der ere forbundne med hinanden ved et meget lavt, fladt og kort Eide, som ganske tydelig er dannet ved Opskyllinger i en fjern Fortid fra de modsatte Sider i det Sund, som har adskilt dem, men som derefter ved Eidet er blevet afsondret i 2de Vaage, nemlig:

a. den fortriinsviis kaldte Vaagen, som fra Havnens Hovedbasin, der er 1,000 Alen i Gjennemsnit og almindelig kaldes Sundet, gaaer i nordlig Retning med 500 Alens Brede og 1,400 Alens Længde til Eidet, og som danner Byens egentlige Havn;

b. Fosna-Vaagen, som fra Nordostsiden gaaer sydlig, men i mindre Længde ind til det samme Eide.

c. Desuden maa mærkes en tredie Vaag eller Vik, som paa Øens nordvestre Side gaaer sydlig ind og danner en meget god Havn, der benyttes af Nordlandsjægter, naar de ikke kunne holde Søen, men som er vanskelig at komme ud af, naar Vinden staaer fra Nordvest.

Blandt de mindre Øer maa nævnes Teistholmen, Meloen, Skorpa og Haaskjærene, der ligge paa nordre Side af Nordsundet i omtrent ¼ Miils Længde fra Godmatlandet østover til Griphølens Sammenflyden med Talgsjøen. Teistholmen, Meloen og Skorpa ere beboede. I selve Nordsundet ligger ogsaa en lille beboet Holme, kaldet Nordholmen, i Nordsundets indre Aabning. Paa Fosnas nordvestre Side er en lille Ø, tæt ind til Fosna, som tjener til Hoavling og Havnegang.

2. Indlandsøen, neppe ⅛ Miil lang og $\frac{1}{16}$ Miil bred, mellem Bolgsvaet, nysnævnte Sørsund og Havnens Hovedbasin samt ved østre Ende Markussund, der adskiller fra Oma.

3. Nordlandet, det vil sige den vestre Ende af Oma, som i Kystsproget har faaet hiin Benævnelse, uagtet det ligger ostsydostlig for Kirkelandet og sydsydvest for Godmatlandet, — mellem Bolgsvaet i Syd, Markussund og Havnens Hovedbasin i Vest, og Nordsundet i Nordnordvest, Nord og Nordost.

Dette Territorium var optaget af de gamle Gaarde Dale og Lille Fosen, saakaldet i Modsætning af Store Fosen ved Trondhjemsfjordens Indløb, og her kan det antages, at den nordmørske Handel har begyndt at concentrere sig paa Lille Fosen under Trondhjems Afmagt efter Protestantismens Indførelse i 1537. Det er i Indledningen paaviist, at den Virksomhed, som her fandt Sted, maa have været betydelig, saasom her ved Siden af Tolderen var ansat en Toldskriver, indtil der blev gjort en sørgelig Standsning ved det samme Magtsprog, som i Aaret 1614 tilintetgjorde Moldes Kjøbstadsret; ligesaa er i Indledningen oplyst, at dette Sted under 29de Juni 1742, samtidig med Molde, igjen erholdt Kjøbstadsret, men at det formedelst Districtets Affolkning og andre Forholde ikke vandt Kræfter til at udvikle nogen betydelig Virksomhed førend henimod Aarhundredets Slutning og i de første Aar af indeværende Aarhundrede, men derpaa igjen lammedes ved Krigstilstanden, saa at det ikke kunde hæve sig til nogen mærkelig Drivt førend ved Aaret 1840.

Imidlertid var heller ikke om denne Kjøbstad afholdt nogen Grændseopgang førend i Aaret 1818, da der under 6te October afholdtes en saadan Forretning, som under 15de October 1819 blev approberet. Ved denne Forretning blev hele Gaarden Lille Fosen, d. e. Fosnaøen med tilliggende Indlandsø og de omtalte mindre Øer, og desuden en betydelig Deel af Gaarden Dale, nemlig den vestre Ende af Oma fra Nordsundet langs Havnens Hovedbasin til Bolgsvaet og henimod Omsundet, henlagte til Byens Territorium. Byen indtager saaledes et Territorium, som noget nær udgjør Fjerdedelen af en norsk Qvadratmiil, hvoraf det er vanskeligt at indsee Nytten, medens det dog kan være, at Skaden ialfald ikke er saa iøinefaldende, som af de lignende Misgreb ved Aalesund og Molde.

Den egentlige Kjøbstadsbebyggelse paa dette store Territorium har dog indskrænket sig til Nabolaget af Bredderne af de nævnte Sunde, af Havnens Hovedbasin, og Vaagens Vestside, alt paa de 3 Hovedøer, saaledes at Bebyggelsen hovedsagelig fordeler sig i 4 Partier; nemlig:

a. paa Kirkelandet fra Sørsund langs med Havnens Hovedbasin og Vaagen, som danner Byens Hovedbestanddel, og hvor Kirken og Raadhuset have sin Plads;

b. paa Godmatlandet langs med Havnens Hovedbasin og den tilstødende Deel af Nordsundet;
c. paa Nordlandet fra Foden af en ved Nordsundet liggende Fjeldhøide langs Hovedbasinet og Markussundet til Volgsvaet ved en Vik, kaldet Smedviken.
d. paa Indlandet langs med Markussundet fra Sjursviken og Havnens Hovedbasin hen til Leerviken ved Sørsundet.

Det øvrige Areal er deels besat med Gaardsbrug og Lyststeder, deels bestaaende af Engstrækninger. Bebyggelsen gjør paa Enhver, som ankommer paa Havnen, et Indtryk, som paa eengang formedelst de vakkre og anseelige Vaaningshuse og Søboder er behageligt, og tillige fremkalder Tanken om, at man her befinder sig i Midten af et Sted, som maa være bestemt til at indtage en anseelig Plads i Handelsverdenen.

I 1858 var Forsikringssummen af de under 482 Nummere assurerede Bygninger 653,830 Spd.; og under 31te December var denne steget til 688,330 Spd.

I 1859 var de Skatydendes Antal 1,000, og heraf var i 1858 stemmerettigede 244, og dertil qvalificerede 171.

I 1859 udlignedes som Byskat 4,271 Spd. 5 Skill. og som Fattigskat 3,007 Spd. 62 Skill.; men dette repræsenterer ikke hele Budgetbeløbet; thi det Manglende er dækket ved Tilskud fra Afgivten paa Brændeviins Salg og Skjænken; men Forfatteren har ikke faaet Oplysning om Størrelsen og Fordelingen; og finder kun, at Fordelingen har været forskjellig. For Aaret 1860 derimod var det hele Budget 15,246 Spd., hvoraf Fattigbudgettet optog 3,978 Spd. og Communebudgettet 11,268 Spd. Brændeviinsafgivten udgjorde 2,150 Spd., hvoraf 1,800 Spd. anvendtes til Fattigvæsenet, saa at der kun udlignedes som Fattigskat 2,178 Spd. Som Byskat udlignedes blot 9,328 Spd., da det Manglende dækkedes deels ved Hundeskat, 60 Spd., deels ved Bidrag af Brændeviinsafgivten, 350 Spd., og deels ved et Laan.

§ 2. Kirkelig og borgerlig Ordning.

Christiansund fik ikke særskilt Sognekirke førend i 1725, da Folketallet endda skal have været 700, og Stedet venteligt igjen for en kort Tid havde samlet nogen Kræfter ifølge de af Frederik den 4de bevilgede Lettelser, som medførte Skreidens Anvendelse

til Klipfisk (see Indledningen); men det vedblev at betragtes som henhørende til Bremsnæs Sogn under Qværnæs Præstegjæld indtil 20de August 1827, da det, som under Fredø Sogn forklaret, blev et særskilt Præstegjæld, hvis Sognepræst tillige skulde overtage Fredø Sogn og Grips Sogn. Kirken er en vakker og vel vedligeholdt Træbygning i Korsform, og er i den senere Tid atter bleven forsynet med Taarn, som en Tidlang var nedtaget og opført særskilt i en lille Afstand. Den ligger paa den ene Side af Torvet paa en Flade noget op fra Havnen. I nogen Frastand udenfor den egentlige Kjøbstadbebyggelse er ligeledes i den senere Tid erhvervet Begravelsesplads. Tilforn havde Byen sin Begravelsesplads ved Bremsnæs Kirke; og endnu i 1842 deeltog Forfatteren i et Ligfølge derhen. I Kirkens Sacristie gjemmes et Exemplar af den første norske Bibeloversættelse fra 1587.

For Almueskolevæsenet er her 4 Almueskoler med særskilte Lærere; og desuden en Søndagsskole, hvortil Communen bidager 30 Spd.

Borgerskolen, den i Indledningen omtalte Bernstorffske Stiftelse, er især siden 1848 betydeligt udvidet under 5 Lærere og 3 Lærerinder i 2de særskilte Bygninger, beliggende ved Siden af hinanden ved Torvet.

Derimod benytter Byen endnu saavel til Almueskolerne som til Fattighuse og Sygehuus leiede Localer.

I Henseende til den borgerlige Bestyrelse er Forretningerne deelte mellem en Byfoged, som er Magistrat, Dommer og Skriver, Skifteforvalter og Notarius publicus samt Auctionsforvalter; en Politimester, som tillige har Brand-, Havne- og Veivæsenet; samt en Stadslæge, hvilken sidste af Communen har 240 Spd. aarlig i fast Løn.

Af underordnede Officianter haves en lønnet Vei- og Gadeinspecteur og en lønnet Brandinspecteur; men Brandcorpsets Styrke er svag, fordi den væsentligst bestaaer af Søfolk, som ere fraværende i Fart den største Deel af Aaret og den ene af Byens 5 Sprøiter er ikke hensigtsmæssig, da den fordrer for stærk Besætning og idelig Afløsning.

Desuden er her en Underfoged, en Arrestvagtmester og 4 Politibetjente samt Vægtere og Nattepatrouille.

Byens Raadstue, som tillige indbefatter Arresterne, har sin Plads ved Torvet. Det er en ganske anseelig Bygning, som

dog vel nu kommer til at undergaae en Forandring, da Christiansund med Nordmøre skal danne et Fængselsdistrict.

§ 3. Næringsveie.

Handel.

Samhandelen med Landalmuen er af megen Betydning. Christiansunds Opland er hele Nordmøres Fogderie og tildeels Hustad Sogn af Romsdal, samt desuden en stor Deel af Fosens Fogderie.

Fra Nordmøres Fogderies ydre Deel faaer Byen i det Væsentlige samtlige der faldende Fiskevarer, hvorved er at mærke, at Skreiden leveres som Raafisk, af hvilken der omtrent udfordres 3 Voger til 1 Vog Klipfisk. Den bliver da tilvirket under Kjøbmandens eller hans Betjentes eget Opsyn deels paa Klipperne i og om Byen, deels paa Fiskeværene. Værdien af disse til Byen indførte Fiskevarer fra Nordmøres Fogderies ydre Deel kan rimeligviis ansættes som følger:

80,000 Voger Klipfisk efter Værdie som Raafisk .	64,000	Spd.
10,000 „ Tørfisk	6,000	—
1,500 Tønder Tran	18,000	—
1,600 „ Rogn	6,400	—
24,000 „ Sild	48,000	—
Tilsammen af Fiskevarer	142,400	Spd.
Hertil kommer fra Fogderiets Indre:		
Trælast, 2,000 Læster	40,000	—
og Byens Forsyning med alskens Levnetsmidler, Brænde og Hø, som vist ikke kan sættes lavere end 30 Spd. for hvert Individ, altsaa . . .	150,000	—
Tilsammen omtrent	332,000	Spd.
Afsætningen fra Byen til Landdistrictet er af mindre Betydning, men dog betydelig og i Stigende, men noget Hjælpemiddel til dens Beregning haves ikke. Antager man, at Halvdelen af de indførte Varer gaaer til Fogderiets Landdistrict kan Værdien, deraf i Henhold til hvad der er yttret under Molde, ikke anslaaes til ringere end . .	120,000	—
hvoraf følger, at den hele Omsætning inden Districtet andrager til omtrent	452,000	Spd.

Den udenrigske Handel er meget betydeligere. Efter Amtmandens Femaarsberetning for 1851—1855 udgjorde Beløbet af efternævnte til Udlandet directe udførte Varer følgende Summer:

	Klipfisk.	Tørfisk.	Tran.	Rogn.	Sild.
	Voger.	Voger.	Tønder.	Tønder.	Tønder.
i 1851	299,173½	47,308½	2,028½	4,914½	10,590¼
= 1852	189,318	29,322	1,358	3,688	5,345
= 1853	303,550	19,430	1,099	2,913	3,804¾
= 1854	209,483	8,226	745	1,000½	5,021
= 1855	368,858	33.006	3,557½	3,988¾	10,364¾
	1,370,382½	137,392½	8,782	16,504¼	35,125¾

hvilket viser et aarligt Gjennemsnitsbeløb af 274,076 Voger Klipfisk, 27,478 Voger Tørfisk, 1,756 Tdr. Tran, 3,501 Tdr. Rogn, 7,025 Tdr. Sild. Hertil kommer nu Trælast, hvoraf udskibedes gjennemsnitlig 3,455 Læster.

Siden 1855 har Udførselen til Udlandet stadig været i Stigende (see den under Aalesund meddeelte Tabel for 2de Aar), da det mere og mere bliver Sædvane, at Nordlandske Landhandlere og Jægter søge til Christiansund med deres Fiskevarer, især Klipfisk, hvis Tilvirkning, som allerede i det Foregaaende forklaret, i en betydelig Grad har tiltaget i Lofoten, medens Tørfisktilvirkningen har aftaget. Ligesaa var det allerede før 1855 bleven Sædvane, at Christiansund fik Trælast nordenfor Districtet, fra Orkedal, Guldal, Namdal og Namsos, og deriblandt Gran fra Orkedal og Namdal.

Med Hensyn til Værdien af denne Udførsel i det Hele, har Forfatteren fra en i Forholdene nøie indviet Mand erholdt den Meddelelse, at den gjennemsnitlig kan ansættes til 6 à 700,000 Spd.

Dette Skjøn er udentvivl temmelig lavt; thi af en Consularberetning for 1857, som Forfatteren har for sig, sees, at der i bemeldte Aar var udført alene af Klipfisk 610,530 Voger, hvoriblandt vel at mærke 108,780 Voger Kassefisk (39,484 Kister); og selve Aaret 1860, som i Henseende til Qvantitet hører til de mindre productive i de sidste 5 Aar, peger hen til Udførselsværdie af over 600,000 Spd. I 1860 var nemlig Udførselen som følger:

Torfisk	29,608	Voger,
Klipfisk	438,016	—
Vaarsild	3,227	Tdr.
Sommersild	8,659	—
Rogn	2,732	—
Tran	375,799	Potter,

Trælast:

1ste Halvaar over 20 T. . .	1,908	Læster,
2det Halvaar over 38 — . .	1,242	—

Hertil kommer nu den indenrigske Udførsel udenfor Districtet, hvilken af samme Mand er anslaaet til 1 à 200,000 Spd., et Beløb, som vist ikke vil ansees for at være for høit ansat, naar man erindrer sig, at dertil hører den hele Masse af Tran og Torfisk, som endnu søger til Udlandet over Bergen, og alle de Kornvarer, Colonial- og Manufacturvarer, som deels med Lofotexpeditionerne og deels udenfor disse gaae til nordlandske Markeder.

Toldindtægterne for Christiansund have i efternævnte Aar været:

	Indtraderne i					
	1858.		1859.		1860.	
Indgaaende:	Spd.	Sk.	Spd.	Sk.	Spd.	Sk.
1. Told af Varer i Almindelighed	33,480	70	37,770	60	36,235	29½
2. Oplæggelsesafgivt . . .	83	70	46	52½	43	64
3. Lastepenge.	878	46	851	54	1,172	15
4 Fyrpenge	404	115	409	93	537	61
Udgaaende:						
1. Trælasttold	1,044	17	1,399	53	1,637	60½
2. Told af andre Varer . .	2,333	77	2,697	89½	3,324	98
3. Oplæggelsesafgift	14	61	21	33	42	65½
4. Lastepenge.	1,508	118	1,917	119	2,282	94
5. Fyrpenge	690	29	876	116	1,044	31
	40,439	3	45,991	70	46,320	42½

Herved kan tilføies, at Toldkammeret for 1858 har gjort følgende Anmærkning:

Som væsentligst Aarsag til at Toldintraderne i 1858 vare saa betydelig mindre end i 1856, 57 og 59, antages at være den i Begyndelsen af Aaret 1858 stedfundne Pengekrisis.

Og forøvrigt maa gjentages i Erindringen den betydelige Indførsel af Varer, og deriblandt Kornvarer, som ere fortoldede i andre Kjøbstæder, førend de indføres til Christiansund og Nordmøre.

Antallet af Christiansunds Handelsborgere var i 1855: 63 Handelsborgere med 72 Betjente, 18 handelsberettigede Fruentimmer, 7 Høkere, 18 Vertshuusholdere, 12 Brændeviinshandlere.

Skibsfart og Skibsbyggerie.

Christiansund har 3 Skibsverfter med Kjølhalingsindretninger, som stadigen benyttes. Handelsflaaden var efter Ingemann i 1860: 82 Fartøier, drægtige 3,523 Læster, hvorved maa erindres Landdistrictets Skibe hos 6 Landhandlere og flere Gaardmænd, som vel kan anslaaes til 500 Læster.

I 1855 var Skipperborgernes Antal 38.

Haandverks- og Fabrikdrivt.

Stedet har 168 Mestre med 152 Svende; men den forrige Byfoged klager over, at der mangler Duelighed iblandt dem.

Derhos haves 2de Bogtrykkere, hver med 1 Betjent.

Af Fabriker haves: 2 Reberbaner med 2 Mestre og 16 Arbeidere; 3 Garverier med 10 Arbeidere; 1 Sæbesyderie og Lysestøberie med 1 Mester og 1 Arbeider; 3 Ølbryggerier med 3 Mestre og 3 Arbeidere.

Landbrug.

Den Skildring, som hos Kraft leveres af Christiansunds Territorium, er aldeles uefterrettelig. Det forstaaes vistnok af sig selv, at en By, beliggende paa 3 klippefulde Øer lige ved Havet under 63° nordlig Brede ikke kan formodes at være noget særdeles behageligt Opholdssted, men derfor kan dog ikke strax sluttes, at det skulde være afskrækkende for Andre, end dem,

som ved Forretningskald ere bundne dertil. Man maa ikke glemme, hvad der i 1ste Afsnit er paapeget om Klimatets forholdsmæssige Mildhed over det hele Amt; og det vil strax blive paapeget, at Klipperne ikke ere saa slemme endda, ligesom man ogsaa meget godt kunde faae dem samtlige græsklædte, naar man ikke havde vigtigt Brug for dem i den golde Tilstand til Klipfisktørringen. Indvaanerne ere i det Hele godmodige, saa at der fra den Side Intet er til Hinder for at trives der, og med Hensyn til Territoriets Beskaffenhed skal nu oplyses Følgende.

Det er ikke af Mangel paa beqvemme Byggetomter, at Husene paa Kirkelandet ere byggede i Fjeldvæggen; men enhver Plet af Tomt har der en betydelig Værdie; og Søboderne maa lægges der for at Fartøierne kunne lægge til samme. Heraf følger, at Vaaningshusene ogsaa maa anbringes der, for at ikke Tilsynet skal blive vanskeligt. Men strax ovenfor haves paa Kirkelandet en stor Flade, besat med en dobbelt Huusrække, langs med 2de Længdegader, forenede ved flere Tværgader. Ved Vaagen ligger Husene paa en lav Flade paa Vaagens vestre Side. Paa de øvrige Dele ere Forholdene noget forskjellige; men den Kraft meddeelte Beskrivelse passer ialfald ikke. Man har benyttet Terrainet saa godt, man har kunnet, og det Hele tager sig ikke blot vakkert ud, men det er kjendeligt, at der er anvendt Omtanke. Udenfor den egentlig som Kjøbstad bebyggede Tomt, d. e. udenfor Bygningslovens Omraade, har man Landdistrict med Engstrækninger, Lyststeder, og paa Fosna-Øen 4 større Gaardbrug, nemlig: Margarethas Fryd, $\frac{1}{16}$ Miil ovenfor Kirken; Brunsviken ved Bremsnæsfjorden, ligefor Stavnæs Fyr; Dalen, ved Eidet mellem Kirkeland og Godmatland; og Strand, ved Nordsundet paa nordøstre Side af Godmatlandet.

Engene dyrkes med Omhu; men Kornavling bryder man sig neppe om. Hele Kornavlingen var i 1855: 6 Tdr. Byg og 17 Tdr. Havre samt 59 Tdr. Potetes. Men Qvægholdet i Byen og paa de nævnte Gaardbrug var: 18 Heste, 271 Storqvæg, 38 Faar, 2 Gjeder og 40 Sviin.

Melkeproductionen er saa betydelig, at kun Lidet tiltrænges fra Landdistrictet.

De nævnte Gaardsbrug og tildeels Lyststederne ere forbundne ved hinanden og med Byen ved Landeveie, som for det

Meste ere erkjendte som Communeveie og tilsammen udgjøre omtrent ½ Miil.

Havedyrkning kan, som forhen omtalt, drives meget vidt, men er endnu kun ringe.

§ 4. Offentlige Pladse og Gader.

Kirkelandet har foruden det allerede omtalte Torv 4 Almindingspladse ved Hovedbasinet og 1 ved Vaagen. De 4 ved Hovedbasinet staae i Forbindelse med hinanden ved Nedregaden, som fra Vestenden ved Sørsundet strækker sig omtrent 1,100 Alen østover, og ved flere Tværgader staaer i Forbindelse med Øvregaden, der fra Vestenden fører til Torvet, og østenfor dette fortsættes til Vaagen over en bebygget Høide, kaldet Houene, samt ved Vaagen fortsættes langs med denne i nordlig Retning. Godmatlandet har ikke endnu faaet nogen Gade, men hjælper sig med Veien fra Strand, som fører til Hovedbasinet i Retning mod Vaagen.

Nordlandet har 1 Alminding og ligeledes en Nedregade og en Øvregade, og fra den sidste fører en Veistrækning ud over Oma for at møde en lignende fra Gaarden Omsund i Landdistrictet til Byen. Paa Indlandet skjelner man mellem 4 Gadestrækninger eller Stræder, hvilke dog ikke staae i nogen kjørbar Forbindelse med hinanden.

Men forøvrigt er der ved alle disse Gadestrækninger adskillige Mangler med Hensyn til Regulering og især Brede. Det er ogsaa først i den senere Tid, siden Byen fik særskilt Politimester, at man har rettet nogen Opmærksomhed paa dem.

§ 5. Gadeoplysning og Vandforsyning.

Siden 1857 har Christiansund havt Gadeoplysning ved 20 Lygter, der ere fordeelte paa hensigtsmæssige Puncter: 12 paa Kirkelandet og ved Vaagen, og 4 paa hver af de 2de andre Øer.

Med Hensyn til Vandforsyningen derimod, befinder Stedet sig ikke endnu i nogen ønskelig Stilling, uagtet her i den sidste Tid er gjort meget i den Henseende, saa at man nu paa Kirkelandet og ved Vaagen har 7, og paa hver af de 2de andre Øer 2 Almindingsbrønde. Vistnok er her adskillige saakaldte Opkom, d. e. Kildevæld, der give fortræffeligt Vand, blankt Vand, som det her kaldes; men om Sommeren udtørres af og til de

fleste af disse saavelsom af Brøndene; og da maa man hente Vand enten fra Bremsnæs eller fra Bolgen paa Fredøen. Hertil kommer endnu, at ikke heller alle Brøndene give godt Vand for Huusholdningerne, og at locale Forholde lægge Hindringer i Veien for Anlæg af Vandledninger, hvorved Vandet paa simpleste Maade filtreres. Brøndvandet maa derfor som oftest filtreres i Husene, førend det kan benyttes.

Sagen er den, at Christiansunds Territorium har deelt Skjæbne med Amtets øvrige Søkyst i at faae Skovene ødelagte. Her er derfor kun en eneste Bæk, som paa Kirkelandet forbi Kirken flyder ned til Hovedbasinet. Imidlertid er det at haabe, at man ikke standser med Bestræbelserne for grundigen at raade Bod paa denne Mangel. Foreløbig har man da ogsaa begyndt med Træplantning, dog, saavidt vides, endnu kun ved enkelt Privatmands Omsorg, ovenfor Kjøbstadgrunden, og ved nogle Grundeieres Omsorg paa egen Tomt.

Naar denne Bestræbelse fortsættes planmæssigen, vil Stedet vinde ganske overordentlig i Behagelighed og maaske Vandmangelen paa simpleste Maade afhjælpes.

§ 6. Milde Stiftelser og almeennyttige Anstalter,

Hertil hører:

a. Legatet til Kong Carl Johans Minde for værdige Trængende, grundlagt 26de Januar 1839 ved en Gave af Kong Carl Johan, stor 1,000 Spd., og siden ved Privates er Tilskud forøget til 1,664 Spd. 72 Skilling, hvoraf Renterne uddeles hvert Aars 26de Januar.

b. Byens Sparebank, oprettet 1835. Under 31te December sidstleden havde den under Forvaltning en Capital af 242,049 Spd. 99 Skilling, hvoraf Banken selv eiede 19,759 Spd. 58 Skilling. Under 31te December 1856 var Forvaltningssummen 195,501 Spd. 32½ Skilling, hvoraf Banken selv eiede 15,516 Spd. 27 Skilling. Heraf sees, at Forvaltningssummen i disse 4 Aar er steget med 46,548 Spd. 66½ Skilling.

§ 7. Lods-, Havne-, Told- og Postvæsen.

Lodsoldermandsdistrictet strækker sig fra Stemshesten i Vest eller rettere fra Fiskeværet Vikene i Hustad i Romsdal

til Grændsen af Hevne ved Trondhjems Led og til Fiskeværet Veidholmen nordligst ved Ramsofjorden. Her er 13 Udhavne og 36 Lodse, fordeelte saaledes, at Christiansunds Havn har 7 Lodser, og de 12 Udhavne ere deelte mellem 13 Stationer med 1 à 3 Lodse paa hver. Christiansunds Havn dannes, som allerede omtalt, væsentligst af den saakaldte Vaagen, som er et udmærket Vinterleie. Men desuden er der betryggende Ankerpladse langs med Kirkelandet sydover til midt for Hovedbasinet, saavelsom ved den saakaldte Sorholme ved Sorsundets indre Aabning, der i Krigstiden ved et derpaa anbragt Batterie blev forbundet med Kirkelandet, medens Batteriet forlængst er saa aldeles forsvundet, at mange af Byens Indvaanere nu ikke vide af, at der har været noget, men ansee den lave Muur for en simpel Forbinding med Kirkelandet. Ligesaa er der gode smaae Havne i Vikene paa Indlandsoen fra Sorsundet til Markussundet, dog blot for enkelte Fartoier. Nordlandet er derimod mere udsat for Havstormene undtagen ved Markussundet. I det Hele maa Kjobstaden ansees for vel udstyret, saavel med Hensyn til Sikkerhed, som især til Rummelighed, og der er anvendt betydelige Udgivter til endmere ved Kunstens Hjælp, over 80 Fæstigheder af forskjellige Slags og en Moringsboie midt paa Hovedbasinet, at forbedre Stillingen, — saa at fremmede Fartoier altid her kunne finde en tryg Tilflugt.

Et Indseilingsfyr er anbragt ved Leervikeu paa Indlandsoen ved Sorsundet, og saaledes, at det tillige sees fra Nordsund.

Havnecassen eier en rentebærende Formue af mere end 10,000 Spd., saaledes at den befinder sig i en ganske anden Stilling, end ved 1830, hvorom hos Kraft meddeles, at den kun var yderst tarvelig udstyret.

Toldstedets Virkekreds er den samme som Lodsdistrictets. Her er foruden Toldinspecteuren ansat en Toldcasserer og 2 Overtoldbetjente samt 5 Toldbetjente og 6 Roerskarle.

Toldvæsenet har hidtil hjulpet sig med leiede Localer; men er nu ifærd med Opforelse af en storre Toldkammerbygning med Pakhuse.

Byen har en Postmester; 3 Gange ugentlig Post til og fra Christiania, og 2de Gange til og fra Trondhjem og Aalesund med Molde; men til Bergen blot een Gang ugentlig Post over Molde og Orskog.

---

§ 8. Grips Annex-Sogn.

Dette bestaaer af den lille Ø Grip med omliggende Holme og Skjær, beliggende omtrent 1 Miil nordvestlig fra Fosna-Øen paa vestre Side af Gripholen, og af Indgripene, nogle lave Øer beliggende midtveis mellem Grip og Fosna, men ubeboede og blot tjenende til Engdyrkning. Disse bestaae af Sandsteen, der dog er meget haard. — Grip er allerede omtalt, som et af de største Fiskevær i Amtet, saa at her forsaavidt blot er at tilføie, at Tallet af dem, der søge til dette Fiskevær i Skreidfisketiden ofte stiger op til 1,200. Det er et lille noget aflangt Øland med en Længde af henved 450 Alen fra Syd til Nord og omtrent 400 Alen bredt, men i det Hele saa lavt over Havfladen, at man har maattet klynge Husene tæt sammen om Kirken paa det høieste Punct for ikke at see dem bortskyllede af Havstormene. Dette skede sidste Gang i Aaret 1801, hvorved Indvaanertallet, som da var 167, formindskedes, saa at her endnu i 1825 ikke var mere end 104. Men i 1855 var Folketallet atter steget til 167. Øen har stadig været i Eie af et eller andet Handelshuus i Christiansund, som har opført de for den fiskesøgende Almue nødvendige Huse. Det hele Antal Huse udgjør 76, hvoraf Grundeiernes 70 Huse ere forsikkrede i den almindelige Brandcasses Byafdeling for 13,150 Spd.; 3 Selveierhuse for 1,050 Spd., og Kirken for 1,430 Spd. Her er aldeles intet Landbrug, uden Havedyrkning. Men Fiskeriet er særdeles beqvemt, da man aldrig behøver at fjerne sig længere fra Land, end at man kan være hjemme betimelig om Aftenen; og det er en Erhvervsgreen, som varer hele Aaret rundt. De faste Beboere have naturligviis adskillig Indtægt af den i Skreidfisketiden tilstrømmende Almue; og forsynes af den og de nærliggende Bygder med Levnetsmidler fra Districtets Indre, ligesom en lille Kjøbstad. — See forøvrigt det Bemærkede under Qværnæs og Fredø.

B. Om Statens Trang til omfattende Foranstaltninger i flere Retninger med Hensyn til de romsdalske Districter.

---

§ 1. Forsvarsvæsenet.

Det er paaviist, at de Varemasser, som fra Kjøbstæderne aarligen udgaae af dette District, kunne anslaaes til en Gjennemsnitsværdie af 1,300,000 Spd.; og om Landdistricternes Afsætning deels landverts directe til Indlandet, deels søværts til Søkystens Kjøbstæder og Districter, er det, uagtet de mangelagtige Oplysninger, forhaabentlig dog bragt til Sandsynlighed, at den kan anslaaes til et Beløb af mindst 100,000 Spd. Herved maa endda mærkes, at for Aalesunds Vedkommende er Forfatterens Overslag sandsynligviis meget for lavt, da han i Mangel af directe Veiledning fra Stedet selv har troet det tilstrækkeligt at følge et forsigtigt Skjøn, saasom det deraf udkomne Resultat alligevel blev stort nok for hans Øiemed at vække Opmærksomheden; og hvad Christiansund angaaer, er det allerede bemærket, at Overslaget, 800,000 Spd. for Indland og Udland tilsammenlagt, sandsynligviis ogsaa er temmelig lavt. Det er ogsaa viist, at man i Districtet selv almindelig antager, at den hele Udførsel overstiger 1½ Million Spd. Ligesaa er det forhaabentlig tilstrækkelig oplyst, at den allerstørste Deel af denne Varemasse udgaaer af Districtets egen Production, saa at den Deel, som hidføres fra Nordlandene, endnu ikke i Gjennemsnit kan anslaaes til mere 300,000 Spd., og vel altsaa omtrent kan svare til, hvad der af Districtets Byer og Landdistricter føres til indenlandsk Forbrug udenfor Districtet. Heraf følger altsaa, at den hele directe og indirecte Afsætning til Udlandet kan antages at oploben til 1,200,000 Spd. — eller med andre Ord til mere, end en Tiendedeel af det hele Riges Vareudførsel. Ved Siden heraf er her en stærkt stigende Kjøbstadbefolkning af 9,000 Sjele og en Handelsflaade af omtrent 7,300 Læsters Drægtighed, som

for største Delen bestaaer af kostbart udstyrede værdifulde Fartøier, og en uafbrudt stigende Skibsfart samt en i Sparebankerne henstaaende Formue af over 735,000 Spd. og endelig en aarlig Toldindtægt af over 76,000 Spd. blot af directe ind- og udførte Varer, samt af Skibsfarten.

Hvad er der nu fra Statens Side gjort for at beskytte saa vigtige Interesser, der noget nær kunne betragtes som Udbytte blot af de sidste 25 Aars Virksomhed?

Svaret herpaa er desværre: aldeles intet.

I Districtet selv indgaaer formodentlig 1,000 unge Mandskaber aarlig i Udskrivningsalderen, hvoraf dog en uforholdsmæssig Deel har været henlagt til Søvæbningen, saa at her blot har været Recruteringsdistricter for 1½ Bataillon af Landarmeen; og denne Udskrivning har ikke gaaet ind under nogen i Districtet selv ansat militair Overautoritet, — men har været henlagt under Brigadecheferne i Bergen og Trondhjem i 20 à 30 Miles Afstand, saaledes at Distrtctet har været og er udsat for i Farens Stund at komme til at være aldeles afvæbnet, især da desuden neppe Halvdelen af Officiersstyrken boer inden Districtet. En Fiende har derfor aaben Adgang til at besætte dette District og at leve i god Ro af dets Overskud. Et Blik paa Kartet og blot overfladisk Bekjendskab til vort Fædreland vil vise, at det vil være yderst vanskeligt at fordrive ham, medens han i al Beqvemmelighed kan udbrede sine Operationer indad, og aldeles afskjære enhver Forbindelse mellem den sydlige og nordlige Deel af Riget. Følgen heraf behøver ikke at forklares, ligesaalidt som det er fornødent at udvikle, at just de romsdalske Districter bør være B a s i s f o r F o r s v a r e t a f h e l e d e n n o r d l i g e D e e l a f R i g e t.

§ 3. Bankinstituter.

Enhver Forretningsmand vil skjønne, hvor vanskeligt og kostbart det maa falde for de Handlende og Næringsdrivende at tilveiebringe de fornødne Pengemidler til Production og Indkjøb af saa store Varemasser, som dette District tilbyder, forinden der af samme kan hjembringes noget Udbytte fra Udlandet. I andre Dele af Landet er dette erkjendt, uagtet hverken Vanskeligheden i sig selv eller Varemassernes Størrelse paa nogen Maade kan sammenlignes med Forholdene i Romsdals Amt.

Det har da ogsaa været paa Bane at oprette en Bankafdeling eller et Bankcontoir i Amtet; men Sagen synes at være hendøet eller stillet i Bero, fordi man ikke inden Districtet selv kunde blive enig om det rette Sted. Men denne Grund har ingen Gyldighed, medens der derimod var gyldige Grunde til hiin Meningsforskjel.

Sagen er den, at Amtsdistrictet bestaaer af 2de Handelsdistricter, der kun har lidet eller saa godt som intet med hinanden at bestille. I hvilketsomhelst af dem man derfor end vilde oprette et saadant Bankinstitut, vilde Bestyrelsen komme i en vanskelig Stilling og Indvaanerne i det andet District savne al Garanti for, at det i tilbørlig Grad kom til at nyde godt af Institutets Virksomhed.

Det ene Handelsdistrict, Søndmøre og Romsdal, kan aldrig komme til med noget Mærkeligt at bidrage til Christiansunds Udførsel.

Paa samme Maade forholder det sig med det nordre Handelsdistrict, Nordmøre. Dette er udelukkende henviist til Christiansund, som desuden faaer betydelige Udførselsartikler fra tilstødende Dele af Søndre Trondhjems Amt og fra Nordlands Amt.

Man seer saaledes, at Byerne i hvert af disse Districter have deres egen tydelig afsondrede Virksomhedskreds; og heraf følger da ligefrem, at her i Amtet bør være — ikke et — men 2de Bankinstituter, hvoraf til en Begyndelse det ene kom til at virke for Udførselsværdie af ½ Million, og det andet af 800,000 Spd., det vil sige, hvert for sig for mere, end der kan paaberaabes ved de fleste Bankinstituter i Riget.

Den bestaaende Mangel i denne Henseende bør derfor nu saa meget mindre vedblive, da det er bleven til Kjendsgjerning, at Trondhjem, Bankens Hovedsæde, ikke kan tage fremragende Deel i Nordlandshandelen, medens Bergen med store Anstrengelser kjæmper for saa længe, som muligt, at beholde det meest Muelige af hvad det har havt, og ganske tydelig Skridt for Skridt maa vige tilbage for de i deres egen Hjemstavn bedre og heldigere udstyrede Rivaler.

§ 4. Veivæsen.

Af al Handel er Indenlandshandelen den vigtigste, fordi Rigets Indland derved paa billigste Maade forsynes med

Livsfornødenheder fra Søkysten og derved sættes istand til deels afsætte eget Overskud, som ellers vilde blive fortæret, og deels at forøge dets egen Afsætning ved udvidet Industri, hvis Frebringelser kunde finde Afsætning i Sødistricterne deels til Forbrug deels til Udførsel. Det maa derfor være af den høieste Vigtighed for Staten, at saa meget som muligt af de Varemasser, der frembringes og samles i de romsdalske Districter, kunne finde Afsætning i Landets Indre.

Det er allerede omtalt, at Landvertsafsætningen fra Romsdal i Aarhundredets Begyndelse fandt Vei lige til Mjøsen. Kjøbstadanlægget paa Lillehammer var derfor en ægte handelspolitisk Tanke. Lillehammer burde være Stapelstad for de romsdalske Producter i Rigets Indre. Men, som ogsaa allerede omtalt, Forholdene forandrede sig. Medens Skibsfarten udvikledes, blev intet gjort for Forbedring af Landveistransport, — og nu kan man langt op i Gudbrandsdalen kjøbe romsdalske Producter, som have passeret hele Rigets Søkyst til Christiania og derfra ere bragte til Lillehammer, forøi Landmændene i den øvre Deel af Gudbrandsdalen og i Raumadalen have lært bedre at vurdere Tiden og derfor ikke længere finde Regning ved at anvende saa meget deraf, som de bestaaende Veiforholde udfordre til Landveis-Transport. Herved er Varen imidlertid blevet dyrere for Indlandet, og deri bestaaer just det Skadelige; thi Forbruget til Besparelser af andre Artikler i Huusholdningerne er derved indskrænket, og med det Samme bortfalder Anledningen til Borttuskning af egne Varer, — og altsaa Opmuntring til forøget Industrie.

Under Jernbane-Enthusiasmen for endeel Aar tilbage gik man saavidt, at der besluttedes et Jernbaneanlæg fra Røros til Trondhjem. Det var en umoden og uheldig Tanke, som i en lang Fremtid vil komme til at tære paa Statscassen uden nogen tilsvarende endog blot indirecte Fordeel. Men ingen foreslog Jernbane fra Drammen til Land, der dog synes at maatte anbefale sig selv; og Forslag om Jernbane fra Lillehammer til Romsdalsfjorden vilde rimeligviis dengang i bedste Fald være bleven modtagen med et medlidende Smiil. Nu turde det dog være, at, naar ikke hiint Misgreb havde formindsket Rigets Bidragsevne for saadant Øiemed, en Jernbane fra Drammen til Land strax vilde vinde Bifald, og en Jernbane fra Lillehammer

Romsdalsfjorden ikke være saa fjern. Den fremstiller sig allerede nu gjennem Stagnation i Folkeformerelsen i Rigets Indre, som en uafviselig Nodvendighed, og vil neppe kunne forhales udover en Menneskealder. I Mellemtiden vil nemlig de romsdalske Districter, under Forudsætning af almindelige, blot ikke ugunstige Conjuncturer, sandsynligviis optræde med anseelig forøget Landbo-Folkemængde og en til det Dobbelte forøget Kjøbstadbefolkning, hvad enten Kjøbstædernes Antal imidlertid bliver forøget til 5 eller ikke.

Men, hvad Nutiden har at sørge for, er snarest mulig Tilveiebringelse af en sammenhængende, hensigtsmæssigen og uden ufornødne Omveie anlagt Kunstvei mellem Lillehammer og Romsdalsfjorden. Man vil da snart faae Erfaring om Sandsynligheden af en Jernbanes Hensigtmæssighed.

Dette er et Livsspørgsmaal for den største Deel af Riget fra Nordlandene til Christianiafjorden; thi her er den nordiske Halvøes største og vigtigste Handelsvei.

§ 4. Telegraf-Væsen.

Ifølge Storthingets Beslutning af 1858 er Districtets Kjøbstæder sat i samme telegrafiske Forbindelse med Udenverdenen, som de øvrige Kjøbstæder ved Rigets Kyster fra Trondhjem sydover. Men da denne Forbindelse ender med enhver af Kjøbstæderne, mangler der meget i, at den er fyldestgjørende for Statens Interesser.

Søndre Søndmøre er et særdeles vigtigt Handelsdistrict, og nu tegner det desuden til, at Storsilden vil vende tilbage dertil efter 100 Aars Fraværelse, medens dens flygtige og ustadige Ophold i fra hinanden liggende Fjorde og Vaage gjør det vanskeligt at følge dens Løb, saa at Erfaring har viist, at den igjen efter kort Tids Ophold paa et Sted er forsvundet, inden Expeditioner til dens Fangst ere ankomne. I Virkeligheden gjælder dette, om end i mindre Grad, ogsaa om Sommersilden; og i det Hele er det jo iøinefaldende, at det maa være af Vigtighed, at Statsstyrelsen og de Næringsdrivende især i Byerne, erholde hurtige og paalidelige Efterretninger om Udsigterne for enhver Art af Fiskerie, som forefalder. Forholdene i det nordre søndmørske, romsdalske og Smølens Fiskeriedistricter er i det Væsentlige, om end tildeels i mindre Grad, de samme.

I denne Henseende tilbyder Telegrafvæsenet et virksomt Hjælpemiddel.

Det forekommer derfor Forfatteren, som om det vilde være klogt at forlænge Telegraflinierne omtrent som følger:

a. Fra Aalesund over Hareidlandet og Gurskøen til Vaagøen i Sandø Sogn.

b. Fra Molde til Norgedalsvaagen og paa nordre Side af Otterøen til Drønesundhov, med en Sidegreen fra Norgedalsvaag til Bod Fiskevær.

c. Fra Christiansund over Tusteren, Stabben og Vinsternæsset paa Ærtvaagoen til Ædøen og Smølen, lige til Hopens Kirke.

§ 5. Dampskibsfart.

Man har aldrig inden Romsdals Amt fundet sig ganske fyldestgjort med den af Staten underholdte Dampskibsfart langs Districtets Kyster; men man har, saavidt vides, ikke klaget, fordi man maaskee har følt, at det vilde være vanskeligt at paavise, at den i Statens egen Interesse kunde være ordnet bedre. Især har de nordlandske Dampskibes Omvei om Trondhjem vakt Anstød, fordi man har meent, at en Sidelinie fra Ørlandet til Trondhjem maatte være tilfredsstillende for denne By, og at den nordlandske Hovedlinie burde gaae directe til Christiansund som Hovedstation, og derfra fortsættes om Veblungsnæs i Raumadalen, hvilken Omvei er antaget for at ville lønne sig særdeles godt og at medføre mærkeligt mindre Tab af Tid i Befordring af Efterretninger, Passagerer og Gods i Retning til Bergen, og reen Vinding af Tid i Retning mod Hovedstaden.

Efterat nu hiin Dampskibsfart er gaaet over i Privates Hænder, er Tilfredsheden bleven endnu mindre, fordi det seer ud til, at tidligere Anløbssteder ville blive forbigaaede.

Men under alle Omstændigheder skjønnede man, at Distrietets Trang til en lettere Færdsel ad Districtets egne mange og lange Fjordstrækninger ikke kunde ventes afhjulpet ved hiin Kystfart. Derfor bestemte Districtets Indvaanere i Byer og Bygder sig til for nogle Aar tilbage at oprette indendistricts Dampskibsfart; og et rigtigt Skjøn bestemte dem til at regulere denne under 2de særskilte Bestyrelser, den ene med Bestyrelse i Christiansund for Nordmøres Fogderie, den anden med en af Aalesund og Molde sammensat Bestyrelse med Hovedsæde i Aalesund.

Man gjorde ingen Regning paa, at Actietagerne i dette Foretagende strax vilde erholde Udbytte, men stolede paa, at Statsstyrelsen vilde finde Sagen at være af den Vigtighed til Befordring af Rørelsen inden Districtet og af den indenlandske Handel i det Hele, at den ikke vilde lade den forblive uden Understøttelse.

Denne Tillid er da heller ikke blevet skuffet; thi det søndmøre-romsdalske Selskab, som maa underholde 2de Dampskibe, hver af 40 Hestes Kraft, har havt en aarlig Understøttelse af 8,000 Spd., medens det nordmøreske, der blot har holdt et lignende Dampskib i Virksomhed, har nydt en Understøttelse af 4000 Spd.

Det synes alligevel at være Tilfældet, at især det søndmøreske Selskab formedelst Længden af Fjordstrækningerne, ikke kan komme ud af det med denne Understøttelse, da Amtsformandskabet 2de Gange har fundet sig opfordret til at træde til med sin Garanti for at skaffe Selskabet Laan af Statscassen.

Aarsagen hertil er hovedsagelig ingen anden, end den, at et af Hovedøiemedene, nemlig Samhandelen med Indlandet, kun i saare ringe Grad kan opnaaes, saalænge Landverts-forbindelsen dermed befinder sig i dens nuværende tungvinde Forfatning. Vistnok seer man af og til ikke blot Passagerer, men ogsaa Godstransport fra og til Nordfjord, Lom og Lesje, men i saa ringe Grad, at det kun tjener til at vise, hvor naturligt Samqvemmet vilde være, naar det blot var letvindere.

Man har saaledes her et nyt Beviis for Nødvendigheden af at fremskynde de af Staten indledede Foranstaltninger til bedre Veiforbindelser deels med Indlandet, deels med den ydre Deel af Nordfjord.

Men ved Siden deraf turde det vel være, at Noget kunde være at udrette til i nogen Grad at udjevne den Underballance, som forefindes; og dette antages at burde bestaae deri, at Staten ansætter et midlende Element i begge Bestyrelserne for at bevirke, at de indrette deres Fart saaledes, at der bliver faste Forbindelsespuncter imellem dem til Fremme af gjensidig Fordeel, og at herom udkommer en fast, nogenlunde uforanderlig Bestemmelse til Efterretning for Almeenheden. Saadan Forbindelse har nemlig hidtil saa godt som ikke fundet Sted, uagtet dertil ikke mangler Anledning.

Men af endnu større Vigtighed er en Forandring i Kystfarten. Det er aldeles ioinefaldende, at Christiansund bør være en Hovedstation i den nordlandske Dampskibsfart, og at Strækningen fra Ørlandet til Trondhjem bør forandres til en Sidelinie. Christiansund spiller allerede en saa overveiende Rolle i den nordlandske Handel, at Omveien til Trondhjem fremstiller sig som en Urimelighed.

§ 6. Kystfyr paa eller ved Ona.

Tilsyneladende af mindre Vigtighed er et nyt Kystfyr langs Amtets Søkyst; men for den almindelige Skibsfart er dette af megen og af stigende Betydning, hvilket allerede tilstrækkeligt kan skjønnes af, hvad der under Aalesund er oplyst om det stærkt stigende Antal af Fartøier, som besøge dets Havn.

Mellem Fyrene paa Rundø og Qvitholmen er en Afstand af omtrent 8 norske Mile. Paa dette lange Mellemrum ligger Ona mod Huusøen og Odden omtrent midtveis, og Stedet er saa meget meer fortrinligt beliggende for et Kystfyr, som derved tillige vilde erholdes Veiledning ind til det før omtalte Haavær-Sund, der da vilde komme til at afgive et meget godt Indløb til Romsdalsfjorden og Molde. Det skal desuden være Tilfældet, at Fjordstrækningerne mellem Ona og Otterøen ofte belægges med Havtaage, der hindres fra at trænge længere ind ved den høie Otterø og af den friske Luftstrømning ad Mifjorden mellem Otterøen og Fastlandet, noget, som ganske tydelig kan iagttages, da Taagemasserne kan sees at vælte sig tilbage fra Otterøen; — og det er just dette, som foraarsager, at de Søfarende, som ere kjendte med Forholdene, ofte vælge det inderste Skibsløb gjennem Mifjorden og Gjulsund, uagtet dette er noget, om end ei betydeligt, længere, end Seilladsen gjennem Harø- og Lyngværfjordene. Der er ogsaa oftere indtruffet Havarier meller Ona og Otterøen.

Trykfeil og Rettelser.

P. 5 L. 4 f. o. Harald Jarl l. Hakon Jarl
„ 14 = 13 f. n. tilbragte l. tilveiebragte
„ 22 = 15 f. n. Augmund sin Søn l. Augmund Finsøn.
„ 33 = 3 f. o. Norges l. Moldes
„ 33 = 13 f. o. der l. da
„ 34 = 12 f. o. 1512 l. 1612
„ 57 = 2 f. n. 20 Landhandlere l. 30 Landhandlere
„ 62 = 11 f. o. 63° 36′ l. 63° 31′
„ 69 = 15 f. o. Jisfjordens l. Erisfjorden
„ 69 = 18 f. o. Thingvaagen l. Isingvaagen
„ 77 = 8 f. o. romsdalske l. nordmørske
„ 77 = 21 f. o. vestre l. øverste
„ 80 = 10 f. o. Stemsvikeidet l. Steensvikeidet
„ 85 = 14 f. o. Sjaastad l. Sjaastaddalen
„ 90 = 7 f. o. Værsets l. Næssets
„ 91 = 3 f. o. Stimet l. Stimets
„ 99 = 17 f. o. nordenfor l. ovenfor
„ 103 = 8 f. o. Efter Aursjø er udeladt „og“
„ 103 = 12 f. o. ind l. ud
„ 105 = 10 f. n. ind l. ud
„ 105 = 11 f. o. Romsdals l. Rindals
„ 107 = 5 f. o. østligste l. nordligste
„ 129 = 2 f. o. 40,000 l. 20,000
„ 131 = 10 f. n. 7 Mile l. 6 Mile
„ 134 = 16 og 17 Borgensund l. Borgund
„ 137 = 9 f. n. ved Vandskjellet l. i Veien
„ 139 = 18 f. o. efter „Vanelvens“ mangler ,
„ 139 = 2 f. n. Brandal l. Brandals-
„ 142 = 5 f. o. Vesteraasbreen l. Vesteraasfjeldet
„ 142 = 12 f. o. i den nordvestlige l. i nordvestlig.
„ 143 = 1 f. o. Rensdyrmoser l. men Rensdyrmos
„ 146 = 9 f. n. Valsdals l. Vartdals
„ 147 = 2 f. o. Valdals l. Velledals
„ 147 = 18 f. n. Gaarden l. Gaardene
„ 149 = 20 f. n. Røvdø l. Røvde
„ 152 = 4 f. o. med l. mod
„ 163 = 10 f. o. hvorved l. henved
„ 163 = 6 f. n. Numedal l. Hallingdal
„ 168 = 11 f. o. Grændsen l. Gaarden
„ 171 = 3 f. o. Nedenfra l. Nordenfra
„ 177 = 11 f. o. midt til l. til midt
„ 178 = 10 f. n. foran „regnes“ er udel. kan
„ 179 = 7 f. o. Efter Ordet høieste er udeladt „Tov“
„ 179 = 3 f. o. Nørstadfj. l. Nørstadhornet
„ 179 = 8 f. n. i Harøen l. ved Harø- og Lyngværfjorden.
„ 182 = 3 f. o. Tillereidet l. Tiltereidet
„ 182 = 8 f. o. modvirke l. medvirke
„ 183 = 3 f. u. Bylingseyae l. Bylingseyar
„ 193 = 1 f. o. A. l. C.
„ 194 = 4 f. o. nordvestlige l. nordøstlige
„ 196 = 9 f. n. Melhelstr. l. Melkhelstrand
„ 198 No. 11. 12 l. 10. 11.
„ 199 = 11 f. n. Opdal l. Opdøl.
„ 202 = 7 f. n. ved l. med
„ 205 = 15 f. n. Qvalvang l. Qvalvaag
„ 207 = 8 f. o. Qvalsvaag l. Qvalvaag
„ 207 = 13 f. o. 7 l. 9
„ 208 Tallet: 2199 l. 2179
„ 217 = 11 f. o. § 4 l. § 7
„ 217 = 2 f. n. Frost l. Krabbe
„ 225 = 7 f. o. Ende l. Side
„ 234 = 5 f. o. af l. fra
„ 234 = 8 f. n. Efter Ordet Bielve er udel.: samt de 2de førstnævntes mange Ferskvande
„ 242 = 13 f. n. 26 l. 20
„ 244 = 8 f. n. Lindestrd. l. Lindgestranden
„ 248 = 4 f. o. Oppikelven l. Opsvikelven
P. 250 L. 12 f. n. østlig l. nordøstlig
„ 262 = 13 f. o. Verdalsfj. l. Nordalsfjord.
„ 258 = 9 f. n. med l. ved
„ 264 = 11 f. o. Ram l. Ramstad
„ 274 = 2 f. o. Fjorden l. Fjordene
„ 274 = 4 f. n. Skjodje l. Skodje
„ 275 = 7 f. n. Hildrehest. l. Skaarfjeldets
„ 280 = 17 f. o. Vemøm l. Vemøen
„ 286 = 10 f. n. nordvestre l. nordøstre
„ 287 = 8 f. o. Mykletostadfjorden l. Myklebostadfjorden
„ 288 = 9 f. o. Helder l. Hildre
„ 288 = 10 f. o. Gamleimvalen l. Gamleimveten
„ 299 = 16 f. o. Grytefjord l. Ellingsøfjord
„ 306 = 8 f. o. Eideim l. Eikreim
„ 207 = 18 f. n. 14de l. 14 og 15de
„ 310 = 15 f. n. Gran l. Grad
„ 322 = 9 f. n. Øst l. Vest
„ 322 = 12 f. n. Bodals l. Bondals
„ 324 = 17 f. o. Vestside l. Nordside
„ 326 = 2 f. n. gjennemstrømmende l. gjennemstrømmede
„ 328 = 5 f. o. Sydvest l. Sydøst
„ 345 = 5 f. o. Hatlebrakk l. Hatlebrække
„ 351 = 12 f. o. Haakale l. Haakatle
„ 342 = 14 f. o. efter Herø Sogn bør tilf.: og 221 Røvde Sogn
„ 354 = 4 f. n. Auesnæs l. Aursnæs
„ 357 = 1 f. n. Saude l. Sande
„ 370 = 3 f. n. S ore l. Nore
„ 381 = 3 f. n. , l. i
„ 281 = 2 f. n. Alterhøi l. Alterhø
„ 385 = 9 f. n. Veblungsd. l. Veblungsnæs
„ 393 = 17 f. n. 2de l. 3de
„ 399 = 3 f. o. Gryters l. Grytens
„ 401 = 15 f. n. Feetsvold l. Fritsvold
„ 404 = 2 f. n. vestlige l. sydltge
„ 407 = 11 f. n. Alen l. Fod
„ 413 = 3 f. n. § 4 l. § 3.
„ 419 = 13 f. o. Agerdyrkning l. Opdyrkning
„ 435 = 3 f. n. Vestdalen l. Vistdalen
„ 437 = 1 f. n. Eisfjord l. Erisfjord
„ 439 = 8 f. o. Selskabs l. Slægtskabs
„ 440 = 8 f. o. Rød l. Rø
„ 447 = 9 og 10 f. n. over overfor l. ovenfor
„ 462 = 14 f. n. Langværfj. l. Lyngværfjord
„ 473 = 1 f. o. med l. til
„ 473 = 15 f. o. 1—9—20 l. 19—I—20
„ 473 = 16 f. n. Der l. Gaarde
„ 477 = 14 f. n. nu l. dog
„ 485 = 13 og 14 n. f. C. og D, l. D. og E.
„ 496 = 5 f. o. Qværnæs l. Bremsnæs
„ 501 = 13 f. o. „ “ efter Kirke udgaae
„ 501 = 20 f. n. Naalsundet l. Naalsundeidet
„ 502 = 15 f. o. Ornsund l. Omsund
„ 507 = 4 f. o. Anyvikdalen l. Angvikdalen
„ 507 = 15 f. n. faaer l. fører
„ 508 = 20 f. n. Hægsheim l. Hægheim
„ 509 = 4 og 5 f. o. Ordene fra „hvilket“ til „Plads“ udgaae, da det lykkedes at faae Kartet rettet.
„ 515 = 6 f. o. § 2 l. § 8
„ 516 = 13 f. n. § 8 l. § 9
„ 519 = 10 f. n. Dalens l. Angvikdalens
„ 521 = 6 f. n. § 9 l. § 10
„ 522 = 8 f. n. § 10 § 11
„ 524 = 20 f. n. „til“ efter Ordet især udg.
„ 535 = 12 f. n. har l. med
„ 550 = 3 f. n. § 2 l. § 4
„ 553 = 16 f. n. Skaalvikfj. l. Tusterfjordens
„ 554 = 17 f. n. Bøfjorden l. Bæverfjorden
„ 554 = 4 f. n. § 4 l. § 9
„ 555 = 18 f. n. § 5 l. § 10
„ 557 = 4 f. n. Rinde l. Rindal
„ 601 = 4 f. n. § 5 l. § 3

